

Mevlânâ Celâleddîn Rûmî

Mesnevî-i Şerîf Şerhi

– İndeksler ve Lügatçe ilâvesiyle –

-13-

Tercüme ve Şerh

AHMED AVNİ KONUK

Bu Cildi Yayına Hazırlayanlar

Prof. Dr. Dilâver Gürer - Prof. Dr. Mustafa Tahralı

Yayın Koordinatörü

Prof. Dr. Mustafa Tahralı

KİTABEVİ

Mesnevî-i Şerîf Şerhi'nin On Üçüncü Cild Fihristi

–Mesnevî VI. Cildinin Devâmı–

Takdim
Son Cildi Yayımlarken

Elinizdeki bu 13. cilt ile *Mesnevî-i Şerîf Şerhi*'nin son cildini , Allah'a şükürler olsun , yayımlamış oluyoruz. Daha önce de ifâde ettiğimiz gibi bu sonuncu ciltte bütün ciltlere âit çeşitli indeksleri ve şerhin dil bakımından anlaşılmasında yardımcı olacak oldukça geniş bir Lügatçe'yi de bu cilt içinde vermekteyiz. Bu Lügatçe Ahmed Avni Bey'in daha önce yayımlamış olduğumuz eserlerinden *Fîhi Mâ Fîh*, *Tedbîrât-ı İlâhiyye* ve *Fusûsu'l-Hikem* tercüme ve şerhleri için hazırladığımız lügatçelerin bâzı ilâvelerle bir araya getirilmesi sûretiyle meydana getirilmiştir.

Âyet-i kerîmeler, hadîs-i şerifler, şerh esnâsında açıklaması yapılan Farsça, Arapça ve Türkçe kelimeler, şahıs ve yer isimleri, kitap adları ve terimler-bâzı kelimeler için hazırladığımız indekslerin tasavvuf, *Mesnevî*, *Mesnevî Şerhleri* ve klasik edebiyâtımız üzerinde çalışanlara büyük bir kolaylık sağlıyacağına, çalışma ve incelemelerinde zaman ve sür'at kazandıracağına inanıyoruz. Gerçi 13 cilde âit bütün indekslerin birleştirilerek verilmesinin bâzı ilave güçlüklere sebep olduğunu işin içine girince görmüş bulunuyoruz.

Bilgisayara âit indeks programlarının bizim kullandığımız imlâya göre yapılmamış olmasının bu güçlüğü doğuran esas sebeplerden biri olduğunu söyleyebiliriz. Bir diğer sebep de bizim işin başından îtibâren kelimelerin yazımında tam bir imlâ birliğini sağlayamamış olmamızdır. Meselâ tamlama (-i) lerini aynı kelimeler için bâzan (-i) ve bâzan (-ı) ile yazmamız bir tamlama için iki yazım şeklinin ortaya çıkmasına sebep olmuştur. Aynı kelimeyi bâzan (a) bâzan (e) ile –v**a**zâif-v**e**zaif, m**e**âric-m**a**âric gibi- , bir başka kelimeyi bâzan (u) bâzan (ü) -ş**ü**hûd-ş**u**hûd, m**ü**nkalib-m**u**nkalib gibi- veya bir başka kelimeyi de bâzı yerlerde (i) bâzı yerlerde de (ı) –**i**zhâr-**ı**zhâr, müstak**i**l-müstak**ı**l, **i**yâl-**ı**yâl gibi- iki türlü yazmamız, otomatik olarak yapılan indekslerde tabiatıyla bize ilâve zorluklar çıkartmıştır. Bununla berâber, okuyucular bu sesli harf değişimlerini göz önünde bulundururlarsa indeksleri kolayca kullanabileceklerdir.

Okuyucularımızın Lügatçe ve İndeksleri kullanırken (a, e / ı, i / u, ü) sesli harflerinin değişik okunup yazılmış olması dolayısıyla kelimelerin alfabetik yerinin farklı olabileceğini göz önünde bulundurmalarının gerektiğini özür dileyerek ifâde etmek isteriz.

Farsça *Mesnevî* beyitlerinin imlâsında büyük ölçüde A. Avni Bey'in kullandığı imlâ ve yazım şekline bağlı kalmaya gayret etmekle berâber, buna tamâmen sâdık kalamadığımızı da söylemeliyiz. Meselâ (قطرۀ) (katre-i), (ذرّۀ) (zerre-i), (خانۀ) (hâne-i) ve benzeri kelimelerin son harfinin yalnız tamlamalarda kullanılan bu yazım şeklini (قطره اى) (katreî), (ذرّه اى) (zerreî), (خانه اى) (hâneî), (شكسته اى) (şikesteî), (بسته اى) (besteî) şeklinde yazılması gereken yerlerde de aynen muhâfaza etmek istedik. Ama bu tür kelimelerdeki (ۀ) (he üzerinde hemze)yi teknik imkânsızlık sebebiyle ilk ciltlerin ilk baskılarında (ذرّهء) (zerre î), (قطرهء) (katre î), (شكستهء) (şikeste î) (بستهء) (beste î) şeklinde ayrı yazmak zorunda kalmıştık. Bu durum daha sonraki ciltlerde ve ilk ciltlerin daha sonraki basımlarında düzeltilmiş ve genellikle Ahmed Avni Bey'in imlâsına uyulmaya çalışılmıştır. Birleşik veya ayrı yazılması gereken yerlerde de müellifin imlâsına her yerde sâdık kalamadığımızı belirtmek isteriz.

Avni Bey'in şerh esnâsında açıkladığı kelimelerin harekelerini yâni okunuş şekillerini genellikle aynen almakla berâber, bâzan elimizdeki lügatlere bakarak değişik şekilde okuduğumuz da olmuştur. Farsça lügatlerin de aynı kelimeyi zaman zaman farklı şekilde harakelediklerini göz önünde bulunduracak olursak bu tür farklı okuyuşların müsâmaha ile karşılanacağını umarız. Aynı şekilde geçmiş yüzyıllarda dilimizde de kullanılan bâzı Arapça ve Fars-

ça kelimelerin biri fasih diğeri galat iki türlü söylenişinin bulunduğu ve lügatlerde böyle veya öyle yer aldığı hatırlanacak olursa, meselâ "zâbıta memuru, polis" anlamındaki kelimenin "şahne" veya "şıhne" şeklinde iki türlü okunuşunun bulunması, Osmanlı Türkçesinde de kullanılan "boş" anlamındaki Farsça "tehî"nin yine Farsça'da "tühî /tuhî" şeklinde söylenir olması, bu tür kelimeleri günümüz alfabesiyle seslendirerek vermek gerektiğinde, ister istemez ikili, hattâ (tehî, tühî, tuhî gibi) üçlü imlâ ortaya çıkmaktadır. Bu ve benzeri hususlarda kesin bir tercih yapamayışımız, bir bakıma yeterli derecede Farsça bilmemekten ileri gelmektedir de diyebiliriz.

Az bilmek veya bilmemekten ve Türkçe metinlerde konuya iyice girememekten dolayı bilgisayarda yazım esnâsında ortaya çıkan yanlış okumaları, teknik veya daha başka sebeplerden ileri gelen yanlışlardan ilk okuyuşta göze çarpanları, yayımlanmış bulunan 12 cildi okuyarak her cilt için Yanlış-Doğru Cetveli hazırlamakta bize fevkalâde yardımcı olan Prof. Dr. Ali Osman Koçkuzu'ya teşekkürlerimizi burada tekrar ifade etmek isteriz. 6, 7, 8, 9, 10, 11, 12. ciltlere âit Yanlış-Doğru Cetvelleri bu 13. cilt ile birlikte verilecektir. İlk baskı ciltleri elinde olan okuyucuların bu cetvelleri âit olduğu cilt içine yerleştirmelerini ricâ ederiz.

Mesnevî-i Şerif Şerhi'nin yayımını bu ciltte tamamlarken *Fusûsu'l-Hikem* ve *Mesnevî-i Şerîf* şârihi merhum Ahmet Avni Konuk Bey'i tasavvuf ve *Mesnevî* kültürümüze eserleriyle yapmış olduğu bu büyük katkıdan dolayı tekrar tekrar rahmetle anarız.

Bu eserin yayımlanması için otuz dört büyük defterlik eserin fotokopilerini ayrı ayrı ciltlenmiş hazır bir halde bize veren Özkaya Duman Bey'e teşekkürlerimizi yenilemek isteriz.

Eseri önce daktiloda sonra bilgisayarda yazmaya başlayarak yayımlamak azmiyle 1, 2, 5, 6 ve 7.ciltlere âit defterlerin çoğunu yazan fakat ömrü vefâ etmeyip 1995 yılında eseri tamamlayamadan ve basıldığını göremeden vefat eden sevgili meslektaşımız, arkadaşımız ve dostumuz Dr. Selçuk Eraydın'ı rahmetle bir daha anmak isteriz.

Rahmetli Selçuk Bey'in sağlığında eserin baskıya hazırlanmasında Prof. Dr. Osman Türer, Prof. Dr. Mehmet Demirci ve Doç. Dr. Sâfi Arpaguş'la birlikte çalışmaya başlamıştık Daha sonra Prof. Dr. Dilâver Gürer ve Tasavvuf Anabilim Dalı Araştırma Görevlisi Süleyman Gökbulut bize katılarak eserin tamamlanmasını sağladılar. Ayrıca Doç.Dr. Necdet Tosun baskı safhasında

ilk yedi cildin Farsça ve Arapça metin tashihlerini yaptı. Meslektaşımız Prof. Dr. Mahmut Erol Kılıç eserin yayımlanması için çeşitli yayınevleriyle ilk temasları yürüttü ve netîcede ilk üç cilt Gelenek Yayınların arasında çıktı. Bu yayın teşebbüsünü gerçekleştirmemizde verdikleri hizmetten dolayı bu meslektaşlarımızın her birine ayrı ayrı teşekkürü, merhum Dr. Selçuk Eraydın ve kendi adıma bir borç bilirim. Bu arkadaşlarımızın yardım ve katkıları olmasaydı Selçuk Bey'in vefâtından sonra böylesine büyük hacimli bir eseri ne benim ne de bir başka arkadaşımızın tek başına gün yüzüne çıkarması elbette mümkün olmazdı.

On üç ciltlik bu hacimli eserin sayfa düzenlemelerini titizlikle yapan Ali Çiftçi Bey'e ve ilk üç cildin yayımını yapan Gelenek Yayınlarına ve 4.ciltten îtibâren eserin basılmasını üzerine alan Kitabevi Yayınları sâhibi Mehmet Varış' Bey'e de teşekkürlerimizi burada ayrıca dile getirmek isteriz.

*

1925 yılında tekkelerin kapatılmasından ve 1928'deki harf inkılâbından sonra , dînî ve tasavvufî eserlerin ve düşüncenin âdeta yasak ve îtibarsız olduğu bir dönemde ârifâne bir basîret ve dervişâne bir tevekkülle 1929-1937 yılları arasında bu *Mesnevî-i Şerîf Şerhi* gibi büyük bir eseri kaleme alan merhum Ahmet Avni Konuk Bey'i rahmetle bir daha anıyoruz.

Bizim irfan hayâtımızda *Mesnevî-i Şerîf*'in geçmiş asırlarda mühim bir yeri olduğu gibi, bundan sonra da ön sırada yer alacak eserlerden biri olacağına ve bu şerhin *Mesnevî-i Şerîf*'in inceliklerini, derinliklerini ve güzelliklerini anlamakta önemli bir yer tutacağına inanıyoruz.

Böyle bir eseri yayımlamayı nasip ettiği için Cenâb-ı Hakk'a şükrediyor, Hz. Mevlânâ ve diğer pîrânın himmetlerini niyaz ediyoruz.

Prof. Dr. Mustafa Tahralı
Ocak 2009 - Fatih / İstanbul

ذکر آن پادشاه که آن دانشمند را باکراه در مجلس آورد و بنشاند و ساقی شراب
بر دانشمند عرضه کرد ساغر پیش او داشت او روی بگردانید و ترشی و تندی آغاز کرد ،
شاه ساقی را گفت هین در طبعش آر ، ساقی چندی بر سرش زد و شراب در خوردش داد

O pâdişâhın zikridir ki, o âlimi ikrâh ile meclise getirdi ve oturttu. Sâkî şarabı âlime arz etti. Kadehi onun önüne tuttu. O yüz çevirdi ve aksiliğe ve sertliğe başladı. Şâh sâkîye: "Haydi, onu tab'a getir!" dedi. Sâkî onun başına birkaç kere vurdu ve şarabı ona içmeye verdi

پادشاهی مست اندر بزم خوش — می گذشتی یك فقیهی بر درش

3938. *Bir sarhoş pâdişâh latîf mecliste iken bir fakîh onun kapısı önünden geçiyor idi.*

Ya'nî, pâdişâhın biri musâhiblerini toplayıp bir içki meclisi tertîb etmiş ve kendisi de içip sarhoş olmuş idi. O esnâda sarayın önünden bir fakîh ya'nî âlim-i zâhirî geçmekte idi.

کرد اشارت کش درین مجلس کشید — وین شراب لعل در خوردش دهید

3939. *"Onu meclise çekiniz ve bu şarâb-ı la'li ona içmeye veriniz!" diye emr etti.*

Ya'nî pâdişâh hizmetçilerine: "O âlim-i zâhirî efendiyi bizim içki meclisimize çekiniz ve bu la'l renginde olan şarabı içmek için o fakîhe veriniz!" diye emr etti.

پس کشیدندش بشه بی‌اختیار شست در مجلس ترش چون زهر مار

3940. [3916] *Müteâkıben onu bî-ihtiyâr şâha çektiler. Mecliste yılan zehri gibi ekşi oturdu.*

Şâhın bu emri üzerine hizmetçiler o fakîhi kendi irâdesi ve ihtiyârı olmayarak zor ile şâh tarafına çekip getirdiler. Fakîh mecliste içki içildiğini görünce, şen ve şâtır olan meclis ehli arasında suratını ekşitip yılan zehri gibi nâhoş bir hâlde oturdu. "Şest", "nişest" kelimesinin muhaffefidir.

عرضه کردش می‌نپذرفت او بخشم از شه و ساقی بگردانید چشم

3941. *Ona şarâb arz etti. O öfke ile kabûl etmedi. Şahtan ve sâkîden gözü çevirdi.*

Şarâb dağıtan hizmetçi o fakîhe şarâb arz etti. Fakîh öfkelendi ve şarâbı kabûl etmeyip redd etti. Hem şâhın ve hem de sâkînin yüzüne öfkesinden dolayı aslâ bakmadı. Zîrâ bir adam öfkelendiği kimsenin yüzüne bakmak istemez. Yüze bakarak konuşmak muhabbet veyâ bî-taraflık îcâbıdır.

که بعمر خود نه خوردستم شراب خوشتر آید از شرابم زهر ناب

3942. *Dedi ki: "Ömrümde şarâb içmemişimdir. Bana hâlis zehir şarâbdan daha hoş gelir."*

Fakîh öfke ile dedi ki: "Ben ömrümde ağzıma şarâb koymamışımdır. Bana hâlis ve müessir zehir içmek şarâb içmekten daha hoş ve latîf gelir." Ahyâr zümresinden olan fakîhlerin hâli budur. Onlar icrâ-yı maâsîden bu derece ictinâb ederler; ve ma'siyetten sonra tövbe edip Hakk'ın Gaffâr ism-i şerîfine mazhar olmaktan gaflet ederler. Şeyh Nazîf-i Mevlevî'nin beyti:

Eylemeyim mi dilâ subha değin âh u vâh!
Eylemedim lâyık-ı afv olacak bir günâh.
Âyine-i mağfiret sûret-i isyânadır.
Halk günâh etmese halkeder âhar, İlâh.

Ve bu beyitlerde Ebâ Eyyûb el-Ensârî hazretlerinin rivâyet ettiği şu hadîs-i şerîfe işâret olunur: لو لا انکم تذنبون لذهب الله بکم وجاء بقوم یذنبون فیستغفرون الله فیغفر لهم

ya'nî "Eğer siz günâh etmeseniz Allâh Teâlâ sizi giderir ve bir kavim getirir ki, onlar günâh yaparlar ve müteâkıben Allâh'a istiğfâr ederler. Allâh Teâlâ da onları mağfiret eder." Bunun sırrı budur ki: Mü'min beşeriyeti hasebiyle günâh yaptığı vakit, kendi ibâdât ve tââtine kıymet vermez ve Hak indinde kendisini zelîl ve hakîr görür; ve kendisini erbâb-ı fısk indinde yüksek bir makāmda görmez. Fakat günâhta ısrâr etmeyip akabinde tövbe ve inkisâr şarttır. Velhâsıl bu bahis gāyet nâziktir.

هين بجاى مى بمن زهرى دهيد تا من از خويش و شما زين وا رهيد

3943. *"Âgâh olun! Şarāb yerine bana bir zehir veriniz, tâ ki ben kendimden siz bundan kurtulasınız!"*

Ya'nî, "Ey meclis ehli! Bana şarâb yerine bir zehir veriniz de öleyim, tâ ki ben kendimin kendiliğinden kurtulayım! Ve siz de bu ben somurtkan ve meclisin şevk ve şetâretini bozan fakîhten kurtulasınız!"

مى نخورده عربده آغاز كرد گشته در مجلس گران چون مرگ و درد

3944. *Şarâb içmedi. Arbede başladı. Ölüm ve derd gibi meclise sıklet oldu.*

Velhâsıl o fakîh sâkînin verdiği şarabı içmedi. Mecliste arbede ve gürültü başladı. Fakîhin vücûdu meclise sıklet ve ağırlık verdi.

همچو اهل نفس و اهل آب و گل در جهان بنشسته با اصحاب دل

3945. *Cihânda ashâb-ı dil ile oturmuş olan, nefis ehli ve âb u gil ehli gibi.*

Ya'nî, bu sûret âleminde ashâb-ı dil ve ma'nâ ehli olan ârifler ile berâber oturan, sıfât-ı nefsâniyyelerinde müstağrak ve cismânî kimseler onların meclis-i irfânlarında ne derece ağırlık ve sıklet verirlerse, fakîh efendi de şâhın içki meclisinde o derece sıklet ve ağırlık verdi ve meclis ehlinin zevkini kaçırdı.

حق ندارد خاصگانرا در كمون از مى ابرار جز در يشربون

3946. *Hak hâsları gizlide ebrârın meyinden "Yeşrabûn"un gayrında tutmaz.*

Ya'nî, Hak Teâlâ kendi hâs kulları olan âriflerine kümûnda ve gizlide ebrârın âlem-i âhirette içeceğini va'd buyurduğu şarâb-ı ma'nevîden bu âlem-i sûrette içirir. Bu beyt-i şerîfte sûre-i İnsân'da olan اِنَّ الْاَبْرَارَ يَشْرَبُونَ مِنْ كَاْسٍ كَانَ مِزَاجُهَا كَافُوراً (İnsân, 76/15) ya'nî "Muhakkak ebrâr mizâcı kâfûrdan olan kadehten içerler" âyet-i kerîmesine işâret buyurulur. Ya'nî, Hak Teâlâ hâs kul-

larını bu âlem-i sûrette ebrârın cennette içeceği şarâbdan başka şarâb için-de tutmaz. Velhâsıl ebrâr tâifesi bu şarâbı ancak âlem-i âhirette içerler ve Hakk'ın hâs kulları ise, bu dünyâda iken bu şarâbı içerler, demek olur. Âyet-i kerîmedeki "kadeh"ten murâd, sıfât ile mevsûf olan Zât-ı Hakk'ın te-cellîsinden kinâyedir; ve bu tecellîden âriflerin kalblerine ulûm-i ledünniyye vârid olur ve bu âlem-i sûrette kalbin susuzluğu ondan sâkin olur. Fakat bu şarâbı bu âlem-i sûrette içmeyen mü'minlerin kalblerine sebeb-i sükûnet olan ulûm-i ledünniyye vârid olmaz. Onlar kendilerinin kendilikleri ıztırâbı içinde çırpınırlar.

عرضه می‌دارند بر محجوب جام   حس نمی‌یابد ازان غیر کلام

3947. *Mahcûb üzerine kadehi arz tutarlar. His ondan kelâmın gayrını bulmaz.*

Ya'nî, ârifler içtikleri bu ma'nevî şarâbı elfâz kadehleri içinde, hicâb için-de olanlara arz ederler. Onların his kulakları o şarâb-ı ma'nevîden ancak sö-zün zâhirinden başka bir şey bulmaz. Meselâ bu *Mesnevî-i Şerîf*'in her bir beyti bir şarâb-ı ma'nevî kadehidir. Fakat hicâb içinde olanların kulakları, o beyitleri ancak manzûm ve muntazam bir sözden ibâret bulur; dekāyıkına nüfûz edemez. Nitekim bu cildin 161 numarasında şöyle buyurulmuş idi: کی چشد درویش صورت زان زکات   معنیست آن نی فعولن فاعلات [ya'nî] "Sûret fakîri, ârifin zekât-ı irfânından ne vakit tadar? O ma'nâdır; feûlün fâilât değildir."

رو همی‌گرداند از ارشادشان   که نمی‌بیند به دیده دادشان

3948. *Onların irşâdından yüz çevirirler. Zîrâ göz ile onların vergisini görmez.*

Hakîkat-i hâlden mahcûb olan bir âlim-i zâhirî ve bir fakîh kendi bilgisini bir şey zannettiğinden maârif-i ilâhiyyeden bahs eden ve hakîkat yoluna sevk eden âriflerin ve kâmillerin irşâdından yüz çevirir; ve bu âriflerin dâd ve vergileri ma'nevî olduğundan, o fakîh, bunların bu ma'nevî vergilerini ve kalblerde olan tasarruflarını his gözüyle görmez.

گر ز گوشش تا بحلقش ره بدی   سر نصح اندر درونشان در شدی

3949. *Eğer onun kulağından boğazına yol olaydı, nushun sırrı onların içlerine gider idi.*

Eğer o zâhir perdesiyle mahcûb olan fakîhin kulağından rûhunun boğazı-na yol olaydı, ârifin nasîhatinin sırrı ve ince ma'nâsı onların kalblerine gider

ve te'sîr ederdi; ve kendi delîl ile bildiklerinin kıymetsiz bir ilim olduğunu anlar idi. Nitekim Necmeddîn-i Kübrâ hazretlerine cenâb-ı Fahreddîn-i Râzî için, vücûd-ı Hakk'ı binbir delîl ile isbât etmiş olan bir âlimdir, demişler. O hazret dahi: "Demek ki, vücûd-ı Hak hakkında bin bir şübhesi var imiş!" demiştir. Zîrâ delîl şübheyi izâle etmek için araştırılıp ikāme olunur.

چون همه نارست جانش نیست نور که افکند در نار سوزان جز قشور

3950. [3926] *Mâdemki onun cânı hep nârdır, nûr değildir, yakıcı olan ateşe kabuklardan başkasını kim bırakır?*

Mâdemki o fakîhin cânı harâret-i garîziyyeden mütevellid olan rûh-ı hayvânî mertebesinden henüz nûr-ı ilâhî olan rûh-ı izâfî mertebesine terakkî etmemiştir ve rûh-ı hayvânî ile yakıcı bir ateş mesâbesinde kibir ve hased ve ucüb gibi birtakım sıfât-ı nefsâniyye ile muttasıftır; binâenaleyh ateş cinsinden olan bu rûh-ı hayvânîye kabuklar mesâbesinde olan elfâzdan başkasını hangi ârif tevdî' edebilir? Ya'nî bu gibilere ârifler yalnız kabuk mesâbesinde olan kelâmı söyler ve o kelâmın altında gizli olan remz ve işâreti ve ma'nâyı dakîki saklar.

مغز بیرون ماند و قشر گفت رفت کی شود از قشر معده گرم و زفت

3951. *İç dışarıda kaldı ve söz kabuğu gitti. Mi'de ne vakit kabuktan sıcak ve büyük olur?*

Bu gibi kimselere ârif söz söylediği vakit, o sözün içi olan remz ve işâret ve hakāyık onların his kulaklarının dışında kalır; ve onun kulağına ancak kabuk mesâbesinde olan lafızlar ve kelimeler girer. Binâenaleyh onlar o sözlerdeki dekāyıka ve ma'nâlara vâkıf olamayınca zevk alamazlar. Meselâ, mi'deye kabuk gittiği vakit, hazm olmadığı için mi'denin harâret-i garîziyyesi çoğalmaz; ve mugaddî bir şey olmadığı için mi'de hazm ile neşv ü nemâ bulmaz. Nitekim bu *Mesnevî-i Şerîf*'i ulemâ-i zâhireden birçoğu bir hikâye kitâbı sûretinde telakkî ederler; ve hattâ ba'zıları şiir ve lisân kāideleri nokta-i nazarından kusûrlu bile görürler. Çünkü bunların mi'de-i idrâkleri elfâz kabuğu yemeye ve yutmaya alışmıştır. Ma'nâdan bî-behredirler.

نار دوزخ جز که قشر افشار نیست مغز را با هیچ ناری کار نیست

3952. *Cehennemin ateşi kabuk sıkıcının gayrı değildir. İçin hiçbir ateş ile işi yoktur.*

Cehennemin ateşi ancak kabuk mesâbesinde olan ecsâmı sıkıcı ve azâb edicidir. Nitekim âyet-i kerîmede إِنَّكُمْ وَمَا تَعْبُدُونَ مِنْ دُونِ اللّٰهِ حَصَبُ جَهَنَّمَ (Enbiyâ, 21/98) ya'nî "Ey sûrete tapanlar! Muhakkak siz ve Allâh'ın gayrı olarak sizin taptığınız şey cehennemin odunudur" buyurulmuştur. Rûh-ı hayvânî dahi harâret-i garîziyyeden mütevellid olduğundan cehennem ve ateş tabîatındadır. Binâenaleyh o da cehennem gibi ancak kabuk mesâbesinde olan sûrete sarılıp sıkıcıdır. Ma'nâya gelince iç olan bu ma'nânın hiçbir ateş ile işi ve münâsebeti yoktur. Zîrâ ma'nâ nûr olan rûh-ı izâfînin malıdır.

ور بود بر مغز ناری شعله زن　　　　بهر پختن دان نه بهر سوختن

3953. *Ve eğer iç üzerine bir ateş şu'le vurucu olursa, yakmak için değil, pişmek için bil!*

Ve eğer iç ve bâtın olan rûh-ı izâfî üzerine sıfât-ı nefsâniyye ve cismâniyyeden bir ateş şu'le vurucu olursa, o rûh-ı izâfîyi yakmak için değil, o rûhun pişmesi ve kemâle gelmesi içindir. Nitekim Hz. Cüneyd'e "Ârifden zinâ sâdır olur mu?" diye sormuşlar. Başını önüne eğip: وَكَانَ أَمْرُ اللّٰهِ قَدَرًا مَقْدُورًا (Ahzâb, 33/38) [ya'nî "Allâh'ın emri takdîr edilmiş bir kaderdir"] buyurmuştur. Bunun sırrı budur ki: Âbid tâatinde ve ibâdetinde lezzet bulmaya başlar. Halbuki bu âbid için pek büyük bir noksandır. Nitekim muhakkıklardan Vâsitî hazretleri اياكم ولذات الطاعات فانها سموم قاتلة ya'nî "Tâatlerinizin lezzetlerinden sakınınız! Zîrâ o lezzetler öldürücü zehirdirler" buyurmuştur. Nitekim Fâris Îsâyı Bağdâdî hazretleri dahi حلاوة الطاعات والشرك سواء ya'nî "Tâatin halâveti şirk ile berâberdir" buyurmuştur. İmdi böyle bir âbidin rûh-ı izâfîsi üzerine sıfât-ı nefsâniyye ve cismâniyyeden bir ateş şu'le vurucu olursa, onun nazarında Hak indinde tâat ve ibâdât ile mümtâz olduğu mülâhazası kalmaz; ve kendisini alçak görür ve Hakk'a kemâl-i zilletle istiğfâra ve münâcâta başlar. Bu hâl ise, onun pişmesi ve kemâle gelmesi içindir.

تا كه باشد حق حكيم اين قاعده　　　　مستمر دان در گذشته و نامده

3954. *Mâdemki Hak hakîm olur, bu kāideyi geçmişte ve gelmemişte müstemir bil!*

"Hakîm", "her şeyi yerli yerinde tertîb eden" demek olup esmâ-i ilâhiyyedendir. Ya'nî, Hak Teâlâ ezelen ve ebeden hakîmdir. Kabuğu yakmak ve içi yakmamak kāide-i hikmettendir. Binâenaleyh bu kāide geçmişte ve gelecekte aleddevâm cârîdir. Zîrâ âlem-i sûrette nûr aslî ve nâr ârizîdir; ve nûr

latîf olan âlem-i ma'nâdan ve nâr kesîf olan âlem-i sûrettendir. Tecellî-i kahrî-i nârî ile sûret ve kesâfet zâil olduğu vakit, nûr ve ma'nâ bâkî kalır. Bu hâl her zaman için umûmî bir kāide ve kānûndur. Ba'zı nüshalarda ikinci mısrâ' مستمر دان تابری زان فائده sûretindedir. Ma'nâsı "Bu kāideyi dâim ve müstemir bil, tâ ki ondan fāide götüresin!" demek olur.

مغز نغز و قشرها مغفور ازو　　　مغز را پس چون بسوزد دور ازو

3955. *Latîf olan iç ve kabuklar ondan mağfûrdur. Binâenaleyh içi nasıl yakar? Ondan uzaktır.*

"Gafr", lügatte "setr etmek ve örtmek" demektir. Ya'nî, bu âlem-i sûrette latîf olan için kabuklar ile ve kabukların dahi kesâfet perdesi ile mağfûr olması ve örtülmüş olması Hakk'ın kāide-i hikmetindendir. Binâenaleyh tecellî-i kahrî ile üzerinden kabuğu kalkan bir içi ve cismâniyetten soyunan rûh-ı izâfîyi tekrâr tecellî-i kahrî nasıl yakar? O tecellî-i kahrî ateşi bu içten ve rûh-ı izâfîden uzaktır. "Dûr ez o", "ondan uzak olsun!" diye cümle-i duâiyye olmak dahi câizdir.

از عنایت گر بکوبد بر سرش　　　اشتها آید شراب احمرش

3956. *Eğer onun başına inâyet cihetinden vurursa, onun kırmızı şarâbına iştihâ gelir.*

Ya'nî, eğer rûh-ı izâfîsi rûh-ı hayvânîsi altında mestûr olan bir kimsenin başına şarâb-ı hakîkînin sâkîsi olan Hak Teâlâ inâyet cihetinden vurur ve bu âlem-i sûrette kahr ile tecellî ederse, o sâkî-i bâkînin kırmızı olan aşk ve ma'rifet şarâbından içmeye iştihâ gelir ve insân-ı kâmillerin sohbetine cân atar. Baba Kemâl Hucendî'nin beyti (k.s.):

گر دلت بشکست دلبر مستی افزون کن کمال　　　کز شکست جام مجنون قصد لیلی دیگرست

"Ey Kemâl! Eğer dilber senin gönlünü kırarsa, sarhoşluğu artır. Zîrâ Mecnûn'un kâsesini kırmaktan Leylâ'nın başka kasdı vardır."

ور نکوبد ماند او بسته دهان　　　چون فقیه از شرب و بزم این شهان

3957. *Ve eğer vurmazsa o, şürbden ve bu şâhların meclisinden fakîh gibi ağzı bağlanmış kalır.*

Ve eğer o hicâb-ı cismâniyyet içinde kalan kimsenin başına Hak inâyet cihetinden yumruk vurmazsa, o kimse bu ma'nevî şarâbı içmekten ve hakîkat

âleminin şâhları olan insân-ı kâmillerin meclisinden, o şarâbdan istikrâh eden fakîh gibi, ağzı kapalı ve maârif-i ilâhiyyeden bî-behre kalır.

گفت شه با ساقیش ای نیك پی   چه خموشیده بطبعش آر می

3958. *Şâh o sâkîsine dedi: "Ey iyi izli! Niçin susmuşsun? Onun tab'ına mey getir!"*

Fakîh şarâb içmekten istinkâf edip öfkelenince, pâdişâh mecliste şarâb dağıtan sâkîsine dedi ki: "Ey iyi izli ve güzel gidişli ola sâkî! Fakîh efendi hiddetlendi ve tabîati bozuldu. Sen niçin öyle susuyorsun? Şarâb getir ve onun tabîatini ıslâh et!"

هست پنهان حاکمی بر هر خرد   هر کرا خواهد بفن از سر برد

3959. *Her aklın üzerinde gizli bir hâkim vardır. Her kimi isterse fen ile başından götürür.*

Ya'nî, her akıl sâhibi olan bir ferd-i beşerin üzerinde gizli bir hâkim vardır. O hâkim de onun ezelde ayn-ı sâbitesinin mazhar olduğu bir isimdir; ve o isim onun rabb-i hâssıdır. Binâenaleyh bu âlem-i sûrette o ismin îcâbı ve ahkâm ve âsârı ondan zâhir olur; ve bu hâkim olan rabb-i hâs ve ism-i gālib, her kimi isterse baştan çıkarır ve kendi sırât-ı müstakîmi üzerinde yürütür. Meselâ, ism-i Hâdî kendi mazharlarını îmâna ve zühd ve takvâya; ve Mudill ismi dahi, kendi mazharlarını küfre ve fısk u fücûra sevk eder. Binâenaleyh meşiyyet-i ilâhiyye kullar üzerinde onların mazhar oldukları rabb-i hâslarının hâssıyet ve isti'dâdları dâiresinde cereyân eder. İşte şâhın ve sâkînin ve fakîhin birbirlerine muhâlif olan halleri de bu ma'nâya müsteniden vâki' oldu.

آفتاب مشرق و تنویر او   چون اسیران بسته در زنجیر او

3960. [3936] *Maşrıkın güneşi ve onun tenvîri, esîrler gibi onun zincirinde bağlanmıştır.*

Bu vücûd-i izâfî âleminde maşrıkın sûrî olan güneşi ve onun ziyâsını saçması ve âlemi nûrlandırması hâli, esîrler gibi o meşiyyet-i ilâhiyyenin mazhariyyet-i esmâ zincirinde bağlanmıştır.

چرخ را چرخ اندر آرد در زمن   چون بخواند در دماغش نیم فن

3961. *Çarhı zamânında çarha getirir, vaktâki onun dimâğına yarım fen okuya.*

Vaktâki feleğin dimâğına ya'nî ayn-ı sâbitesine yarım fen okur, ya'nî sanâyi'-i ilâhiyyesinde Hak Teâlâ cüz'î bir san'at göstermek murâd eder, güneşi ve ayı ve seyyâreleri zamânında döndürür.

عقل كو عقل دگر را سخره كرد　　　مهره زو دارد ويست استاد نرد

3962. *Akıl ki, o diğer aklı mağlûb etti, mühreyi ondan tutar, nerdin üstâdı odur.*

"Mühre", tavla oyunundaki pullar ve satranç oyunundaki şekillerdir. "Nerd", tavla oyunu, demektir. Ya'nî, bu sûret âleminde herhangi bir işte bir akıl diğer bir akla tefevvuk edip gālib geldiği vakit, o akl-ı gālib tavla oyunu mesâbesinde olan o işte pul mesâbesinde olan o işin teferruâtını Hakk'ın meşiyetinden alarak muvaffak olur. Bu hayât-ı dünyeviyye tavla oyununun üstâdı ve esmâsı ve sıfâtı hasebiyle mütecellî olan Hak'tır.

چند سيلى بر سرش زد گفت گير　　　در كشيد از بيم سيلى آن زحير

3963. *Birkaç tokat onun başı üzerine vurdu. "Al!" dedi. O karın ağrısı, tokat korkusundan çekti.*

"Zahîr", karın ağrısı, demektir. Velhâsıl şarabı içmeyen fakîhin başına sâkî birkaç tokat vurdu ve "Al şu şarabı iç!" dedi. Karın ağrısı gibi ehl-i meclisin neş'esini kaçıran o fakîh tokat korkusundan sâkînin verdiği şarâbı alıp içti.

مست گشت و شاد و خندان شد چو باغ　　　در نديمى و مضاحك رفت و لاغ

3964. *Sarhoş oldu ve bağ gibi şâd ve handân oldu. Nedîmliğe ve mazâhike ve latîfeye gitti.*

Alışmadığı bir şey olduğu için, içtiği şarâb fakîhe derhâl te'sîr edip sarhoş oldu ve öfkesi gitti. Diğer ehl-i meclis gibi neş'eli ve gülücü oldu; ve pâdişâha nedîmliğe ve tuhaflıklara ve latîfelere başladı.

شير گير و خوش شد انگشتك بزد　　　سوى مبرز رفت تا ميزك كند

3965. *Yarım sarhoş ve zevkli oldu. Parmak çatlattı ve işemek için abdesthâneye gitti.*

"Şîr-gîr", yarım sarhoş, demektir. "Mebrez", "abdesthâne" ve "mîzek", "işemek" ma'nâlarınadır. Ya'nî, fakîh sarhoş oldu, ammâ büsbütün kendin-

den geçmedi. Yarı sarhoş ve zevkli oldu ve keyfinden parmaklarını şıkırdatarak oynamaya başladı. O sırada su dökmek için abdesthâneye gitti.

یك كنيزك بود در مبرز چو ماه   سخت زيبا رو ز قُرْنَاقَانِ شاه

3966. *Abdesthânede ay gibi, pek yakışıklı yüzlü, şâhın gözdelerinden bir câriye var idi.*

"Kurnâk", Türkçe bir kelime olup "gözde ve mahrem ve mu'temed" ma'nâlarına gelir. Ya'nî, tesâdüfen abdesthânede pâdişâhın gözdelerinden ve mahremlerinden, ay gibi pek yakışıklı yüzlü bir câriye var idi.

چون بديد او را دهانش باز ماند   عقل رفت و تن ستم پرداز ماند

3967. *Vaktâki onu gördü, onun ağzı açık kaldı. Akıl gitti, cismi sitem-perdâz kaldı.*

"Perdâhten" masdarının müteaddid ma'nâsı vardır. Burada "teveccüh etmek" ma'nâsı münâsibdir. "Sitem", unf ü cebr, cevr u zûr ma'nâlarınadır. "Sitem-perdâz", vasf-ı terkîbî olup "cebre teveccüh edici" demek olur. Ya'nî, vaktâki fakîh o güzel câriyeyi gördü, ağzı açık kaldı, aklı ve muhâkemesi gitti ve cismi şehvet galebesinden dolayı cebre teveccüh edici oldu.

عمرها بوده عزب مشتاق و مست   در كنيزك در زمان در زد دو دست

3968. *Ömürlerce müştâk ve mest olan bekâr olmuş idi. Derhâl câriyeye iki elini vurdu.*

Ya'nî, fakîh müddet-i ömründe bekâr olup kadına müştâk ve ona karşı sarhoş idi. Derhâl câriyeye iki eli ile sarıldı.

بس طپيد آن دختر و نعره فراشت   بر نيامد با وى و سودى نداشت

3969. *O kız çırpındı ve na'ra kaldırdı. Ona gālib geldi ve bir fâide tutmadı.*

Bu tecâvüzü gören kız, fakîhin elinden kurtulmak için çırpındı ve bağırdı; fakîh kuvvetli olduğundan başa çıkamadı ve bağırmasının ve çırpınmasının kurtulmak husûsunda bir fâidesi olmadı.

زن بدست مرد در وقت لقا   چون خمير آمد بدست نانبا

3970. [3946] *Mülâkāt vaktinde kadın erkeğin elinde, ekmekçinin elindeki hamur gibi geldi.*

"Nânbâ", ekmekçi ve hamîr-kâr, demektir. Ya'nî, kadın erkek ile birleştiği vakit, kadın erkeğin elinde ekmekçinin elindeki hamura benzer.

بسرشد گاهیش نرم و گه درشت زو بر آرد چاق چاقی زیر مشت

3971. *Onu gâh yavaş ve gâh sert yoğurur. Yumruk altında ondan bir çak çak getirir.*

Ekmekçi o hamuru gâh yavaş ve gâh sert ve şiddetle yoğurur. Onun yumruğu altında o hamur bir cık cık sadâsı çıkarır.

گاه پهنش واکشد بر تخته‌ٔ درهمش آرد گهی یك لخته‌ٔ

3972. *Onu gâh bir tahta üzerinde enine çeker, gâh onu cem' ve gâh bir parça kadar getirir.*

"Laht", parça ve "lahte"nin âhirindeki "hâ" mikdâr içindir, "bir parça kadar" demek olur. Ya'nî, ekmekçi hamuru yoğururken onu bir tahta üzerinde enine yayar, gâh o yaydığı hamuru toplar ve gâh bir parça mikdârı bir şekle koyar.

اینچنین پیچند مطلوب و طلوب اندرین لعبند مغلوب و غلوب

3973. *Matlûb ve tâlib böyle sarılırlar. Mağlûb ve gālib bu oyun içindedirler.*

"Talûb", mübâlağa ile tâlib ve "galûb", mübâlağa ile gālib ma'nâlarınadır. Ya'nî, keserât âlemi olan bu sûret âleminde birçok tâlib ve matlûblar vardır ki, bunlar bizim ta'rîf ettiğimiz vecih ile böyle birbirine sarılırlar; ve mağlûb ile gālib olanlar bu âlem-i sûrette hep bu oyun içindedirler. Ya'nî âlem-i tabîatta müessir ve müesserün-fîh olan şeyler vardır; ve bunlar birbirlerinin tâlibi ve matlûbu ve gālibi ve mağlûbudurlar. Anâsır arasındaki taâmülât-ı kimyeviyye bu kāidenin açık bir delîlidir. Ve bu âlem-i sûret mütekābil ve mütezâd olan esmâ-i ilâhiyyenin mazharı olduğundan, gālib ve mağlûb ve tâlib ve matlûb böyle birbirlerine sarılmak oyunu içindedirler.

این لعب تنها نه شو را با زنست هر عشیق و عاشقی را این فنست

3974. *Bu oyun yalnız karı ile kocanın değildir. Her bir ma'şûk ve âşık için bu fen vardır.*

Ya'nî, bu oyun yalnız karı ve koca arasında değildir. Her ma'şûkun ve âşığın fenni ve ma'rifeti budur. Meselâ çiçeklerden her biri güneş ziyâsının ye-

di renginden birisine âşık olup o rengi kendisine çeker. Kimi kırmızı ve kimi mâî ve kimi sarı rengi cezb eder. Renk ma'şûk ve çiçek o rengin âşığıdır. Ve kezâ ateş müvellidü'l-humûzanın âşığıdır ve müvellidü'l-humûza ma'şûktur. Velhâsıl cemâdda, nebâtta ve hayvânda bu tâliblik ve matlûbluk ve âşıklık ve ma'şûkluğun birçok misâlleri vardır. "Aşîk", "ma'şûk" ma'nâsınadır.

از قديم و حادث و عين و عرض پيچشى چون ويس و رامين مفترض

3975. *Kadîmden ve hâdisten ve ayndan ve arazdan Veys ve Râmîn gibi bir sarılış müfterazdır.*

"Veys", ma'şûk olan kızın ve "Râmîn", o kızın âşığı olan erkeğin ismidir. "Kadîm"den murâd, vücûd-i hakîkî-i Hak ve "hâdis"ten murâd, vücûd-i izâfî-i halktır. "Ayn"dan murâd, zâtıyla kāim olan madde ve cevherdir; ve "araz"dan murâd, renk gibi kendi zâtıyla değil, cevher ile kāim olan şeydir. Ya'nî, kadîm olan vücûd-i hakîkî-i Hak ile vücûd-i izâfî-i halk arasında butûn ve zuhûr i'tibâriyle bir sarılış ve cevher ile araz arasında da kayyûmiyet cihetiyle bir sarılış vardır. Zîrâ cevher olmaksızın arazın kıyâmı mümkin değildir. Meselâ cisim, kendisinde uzunluk ve enlilik ve derinlik olan şeye derler. Halbuki bunların hepsi arazdır; ancak cismin vücûduyla kāim olur ve görünür. Velhâsıl bunların hepsinin Veys ve Râmîn gibi birbirine sarılışı bu âlem-i sûreti ve kesâfeti vücûda getirmek için farz olunmuştur.

شوى و زن را گفته شد بهر مثيل كه مكن اى شوى زن را بد گُسيل

3976. *"Ey koca! Karıyı bed-güsîl etme!" diye koca ve karı misâl için söylenmiş oldu.*

"Güsîl", vedâ' etmek ve def' etmek ve bir kimseyi bir yere yollamak, demektir (*Burhân*). Ya'nî, biz burada koca ve karı arasındaki irtibât ve münâsebeti bu âlem-i sûret için canlı bir misâl olarak söyledik ve bunu bilhâssa misâl olarak zikirden murâdımız, "Ey koca! Karıyı "bed-güsîl" etme, ya'nî hazz-ı nefsânî yüzünden boşama!" demek idi. Zîrâ hadîs-i şerîfte لعن الله كل ذواق مطلاق ya'nî "Allâh Teâlâ zevkleri için her bir karısını boşayana la'net eder" buyurulmuştur. Ve Allâh Teâlâ'nın indinde mübâhların en ziyâde buğz edilmiş olanı talâktır.

آن شب گردك نه ينگا دست او خوش امانت داد اندر دست شو

3977. *O gerdek gecesi yenge onun elini kocanın eline hoş emânet vermedi mi?*

"Yengâ", kardeş ve amca karısı ve evin hanımı ve gelini hazırlayan ve süsleyen kadını ma'nâsınadır (*Gıyâsü'l-Lügāt*). Bu kelime Türkler arasında "yenge" sûretinde telaffuz olunur. Ve eskiden zifâf gecesi birbirlerinden utanan zevc ve zevceyi birbirlerine takdîm ve ülfetlerine ve ünsiyetlerine yardım eden kadına da "yenge hanım" derler idi. Ya'nî, o zifâf ve gerdek gecesi yenge hanım zevcenin elini latîf bir emânet-i ilâhî olmak üzere zevcin eline vermedi mi? Ve her ikisini birbirine takdîm etmedi mi? Bu takdîm keyfiyeti, zevce "Elbette bu latîf emânet sana Hak tarafından tevdî' olunmuştur; ona güzel muâmele et!" demektir. Nitekim hadîs-i şerîfte اتقوا الله فی النساء فانکم اخذتموهن بامانة الله ya'nî "Kadınlar hakkında Allâh Teâlâ'dan korkunuz, zîrâ siz onları Allâh'ın emâneti olarak aldınız" buyurulmuştur.

کانچه با او تو کنی ای معتمد　　　از بد و نیکی خدا با تو کند

3978. *Zîrâ ey mu'temed! O şeyi ki sen iyiden ve kötüden ona yaparsın, Hudâ sana yapar.*

Ya'nî, ey emînliğine i'timâden kendisine kadın tevdî' edilmiş olan kimse! Zîrâ sen bu emânet-i ilâhiyye olan kadına iyilikten ve kötülükten her ne yaparsan, Hak Teâlâ dahi o yaptığın fiillerin mukābilini sana yapar.

حاصل اینجا آن فقیه از بیخودی　　　نه عفیفی ماندش و نی زاهدی

3979. *Hâsılı burada o fakîhin bî-hodluktan dolayı ne afîfliği ve ne de zâhidliği kaldı.*

Elhâsıl, câriyeye tesâdüf ettiği bu âbdesthâne arasında o fakîh bir taraftan sarhoşluk ve bir taraftan şehvetin galebesiyle kendinden geçti, kendisinde ne afîflik ve ne de zâhidlik duyguları kalmadı.

آن فقیه افتاد بر آن حور زاد　　　آتش او اندر آن پنبه فتاد

3980. [3958] *O fakîh o hûrîden doğmuşun üzerine düştü. Onun ateşi o pamuğa düştü.*

Ya'nî, o fakîh, hûrî gibi bir güzel kadından doğmuş olan o güzel câriyeyi yatırıp muâmele-i cinsiyyeye mübâşeret etti. Onun şehveti bir ateş ve kız dahi bir pamuk mesâbesinde idi. Gûyâ bir ateş bir pamuk üzerine düştü. Bu hâl dahi bu kal'a-i zâtü's-suverin safhalarından bir safhadır; ve bu insanların tevlîd-i misl için böyle muâmele-i cinsiyyelerindeki sarılış, bu âlem-i sûrette bilcümle eşyâ arasında türlü türlü renklerde ve tarzlarda cârîdir. Ve hayâtiy-

yât ilmi (biyoloji) tedkîk olunursa, âlem-i tabîatin bu kānûn üzerine müesses olduğu görülür. Bu ictimâ' ve sarılışın sırları *Fusûsu'l-Hikem*'de Muhyiddîn b. Arabî (k.s.) hazretleri tarafından Fass-ı Muhammedî'de îzâh buyurulmuştur. Bu sırdan gāfil olanların nazarında şehvet-i hayvâniyyeden başkası meşhûd değildir.

جان بجان پیوست و قالبها خَچِیدْ   چون دو مرغ سر بریده می‌طپید

3981. *Cân câna ulaştı ve kalıplar girift oldu. Başı kesilmiş iki kuş gibi çırpındı.*

"Haçîden", cimâ' vaktinde birbirine sarılmak ve bıçak ve kılıç ve hançeri kılıfına koymak demektir. Burada sarıl[mak] ve birbirine girift olmak münâsibdir. "Her iki cân":dan murâd, rûh-ı hayvânîdir. Ya'nî, rûh-ı hayvânî diğer rûh-ı hayvânîye ulaştı ve kalıplar ve cisimler birbirine sarıldı ve girift oldu, kadının ve erkeğin cismi lezzet-i cimâ'dan dolayı başı kesilmiş kuş gibi çırpındı. Bu ictimâ'dan dolayı ıztırâb ve çırpınmak bütün suver-i eşyâda cârîdir. Meselâ ateş üzerindeki su kaynar; ve fosfor hava ile ictimâ' ederse parlar; ve potasyum su ile ictimâ' ederse iştiâl eder ve onlardan diğer sûretler doğar.

چه سقَایَه چه مَلِكْ چه اَرْسلَان   چه حیا چه دین چه بیم و خوف جان

3982. *Ne şarâb kadehi, ne melik, ne arslan, ne hayâ, ne dîn, ne de cân korkusu (kaldı).*

"Sikāye" su içecek kap demektir. Burada şarâb kadehi murâd buyurulur. "Melik", pâdişâh; "Arslan", pâdişâhın ismi olmak münâsibdir. Nitekim Selçuklar'da Kılıçarslan isminde pâdişâh vardır. Ya'nî, fakîhin nazarında ne şarâb kadehi ve ne de Arslan ismindeki şâhın heybeti ve azameti ve ne de "bu yaptığım işte bana ne derler?" diye halktan utanmak ve ne dîn ve zühd ve takvâ ve ne de "bu yaptığım fiilden dolayı beni öldürürler" diye, cân korkusu kaldı. Zîrâ bunların hepsi akıl ve muhâkeme îcâbıdır. Halbuki hâl-i cimâ' erkeğin kadında ve kadının erkekte fânî olmasıdır; ve hâl-i fenâda ise akıl ve muhâkeme kalmaz. Nitekim Hak'ta fânî olan evliyâ hakkında اَلَا إِنَّ أَوْلِيَاءَ اللّٰهِ لَا خَوْفٌ عَلَيْهِمْ وَلَا هُمْ يَحْزَنُونَ (Yûnus, 10/62) ya'nî "Âgâh ol! Muhakkak Allâh'ın velîleri üzerine korku ve hüzün yoktur!" buyurulur.

چشمشان افتاده اندر عین و غین   نی حَسَنْ پیداست اینجا نی حُسَیْن

3983. *Onların gözü "ayn"a ve "gayn"a düşmüş. Burada ne Hasan ve ne de Hüseyin peydâdır.*

"Ayn" kelimesinin müteaddid ma'nâsı vardır. Burada "zât" ma'nâsı münâsibdir ki, bundan murâd hakîkat-i zâtiyyedir; ve abdin hakîkat-i zâtiyyesi adem-i izâfî ve yokluk hâlidir. "Gayn", "bulut" ma'nâsına olup bundan murâd, sûret-i cismâniyyedir. "Hasan ve Hüseyin"den murâd, kendilerinde alâ-derecâtihim güzellik bulunan diğer suver-i eşyâdır. Ya'nî, bu iki şahsın gözleri ve nazarları bu inzâl hâli içinde hakîkat-i zâtiyyeleri olan bu yokluğa ve fenâya ve birbirlerinin suver-i cismâniyyelerine düştü ve birbirlerinin sûretinde fânî oldular; ve bu hâl-i fenâ içinde alâ-derecâtihim kendilerinde güzellik bulunan diğer eşyânın sûretleri kalmaz. Zîrâ bu inzâl hâli içinde olanlar o anda muhîtlerinden tecerrüd ederler. Istılâh-ı sûfiyyede bu hâle "tecellî-i vikāî" derler. Tafsîli *Fusûsu'l-Hikem*'de Fass-ı Muhammedî'dedir ve dekāyıkı uzundur.

شد دراز و کو طریق باز گشت　　　انتظار شاه هم از حد گذشت

3984. *Uzun oldu ve geri dönmek yolu nerede? Şâhın intizârı dahi hadden geçti.*

Ya'nî, fakîhin meclisten müfârakati uzadı ve meclise geri dönmesi yolu nerede kaldı? Şâhın fakîhi beklemesi dahi hadden geçti. Bu ma'nâ "kû" edât-ı istifhâm olduğuna göredir. "Gû", "söyle" demek olduğuna göre ma'nâ "Bu bahis uzadı. Fakîhe geri dönmek yolunu söyle! Zîrâ şâhın intizârı dahi hadden geçti" demek olur.

شاه آمد تا ببیند واقعه　　　دید آنجا زلزلهٔ القارعه

3985. *Şâh vâkıayı görmek için geldi. Orada kıyâmet gününün zelzelesini gördü.*

"Kāria", şiddet-i zamâne ve kıyâmet günü. "Zelzele", lügatte "şiddetle kımıldanmak" demektir. Ya'nî, şâh, fakîhin meclise gelmekte gecikmesine sebeb olan vâkıa ne olduğunu görmek ve anlamak için âbdesthâne tarafına geldi. Fakat orada kıyâmetin zelzelesi mesâbesinde olan câriye ile ictimâ' hâlini gördü.

آن فقیه از بیم بر جست و برفت　　　سوی مجلس جام را بربود تفت

3986. *O fakîh korkudan sıçradı ve meclis tarafına gitti. Harâretle kadehi kaptı.*

O fakîh şâhı görünce, korkudan sıçradı ve câriyeden ayrıldı. Zîrâ bîhodluk hâlinden ayıklık hâline gelmiş idi; ve ayıklık hâlinde akıl ve muhâkeme avdet eder. Fakîh efendi meclis tarafına gitti ve harâretle şarâb kadehini kaptı ve yine bîhodluk hâline rücû' etmek istedi.

شه چو دوزخ پر شرار و پر نکال تشنهٔ خون دو جفت بد فعال

3987. *Şâh, cehennem gibi kıvılcımlar dolu ve azâb dolu olarak, kötü fiilli iki çiftin kanına susamış idi.*

"Şirâr", kıvılcımlar; "nekâl", ukūbet ve azâb demektir. Yâni şâhın kalbi öfke kıvılcımları ve azâb etmek fikirleri ile dolu olarak, fenâ fiilde bulunan iki eşin ve çiftin kanına susamış ve öldürmek niyetinde bulunmuş idi.

چون فقیهش دید رخ پر خشم و قهر تلخ و خونی گشته همچون جام زهر

3988. *Vaktâki fakîh onun yüzünü öfke ve kahır dolu, zehir kadehi gibi acı ve kātil gördü.*

"Hûnî", kātil demektir. Vaktâki fakîh, pâdişâhın yüzünü kaşları çatık, öfkeli ve kahır dolu ve zehir kadehi gibi acı ve öldürücü gördü.

بانگ زد بر ساقیش کای گرم دار چه نشستی خیره ده در طبعش آر

3989. *Onun sâkîsine: "Ey harâret tutucu! Niçin sersem oturursun? Ver, onu tab'a getir!" diye bağırdı.*

Şâhın sâkîsine: "Ey harâret tutucu! Ya'nî mecliste olan neş'e ve meşk harâretini verici olan sâkî! Niçin öyle sersem sersem oturuyorsun? Pâdişâhın tabîati bozulmuştur, ona da şarâb ver ve onun tabîatini salâha getir! Nitekim benim başıma vura vura şarâb içirdin ve benim tabîatimi ıslâh ettin ve bu salâh-ı tabîat yüzünden başıma neler geldi!" diye bağırdı.

خنده آمد شاه را گفت ای کیا آمدم با طبع آن دختر ترا

3990. [3968] *Şâha gülme geldi. Dedi: "Ey büyük! Tab'a geldim, o kız senindir!"*

"Kiyâ", büyük ve pâkîze ve ulu ma'nâsınadır. Fakîhin bu sözlerinden şâha gülme geldi ve dedi ki: "Ey ilm-i zâhirîsi ile halk indinde büyük olan fakîh! Ben tab'a geldim ve benim tab'ım şarâb-ı sûrî içmeksizin hâl-i salâhtadır. O muâmele-i cinsiyyede bulunduğun câriye kızı sana verdim!"

پادشاهم کار من عدلست و داد زان خورم که یار را جودم بداد

3991. *"Ben pâdişâhım; benim işim adl ve ihsândır. Dosta cûdümün verdiğinden yerim."*

Bu ve âtîdeki beyitlerde sûrî pâdişâhlara ve hükümdârlara nasîhat vardır. Ya'nî, "Ben Hakk'ın "Azîz" ism-i şerîfinin mazharı olan pâdişâhım. Binâena-

ıeyh benim işim idârem altında bulunan Allâh'ın kullarına adl ve ihsân etmektir. Benim cûd ve keremim dostlara her neyi vermeyi münâsib görürse, ben de onu yerim ve onlara yedirdiğim ve benim yediğim başka olmaz."

آنچه آن را من ننوشم همچو نوش　　کی دهم در خورد یار و خویش و توش

3992. *"O şeyi ki, ben şerbet gibi içmem, onu dosta ve akrabâya ve sana ne vakit veririm!"*

Ya'nî, "Benim tatlı bir şerbet gibi içmediğim bir şeyi dostuma ve yakınlarıma ve sana aslâ vermem; ancak bana tatlı gelen şeyi onlara da veririm."

زان خورانم من غلامان را که من　　می‌خورم بر خوان خاص خویشتن

3993. *"Ben gulâmlara kendi hâssımın sofrası üzerinde yediğimden yediririm."*

"Ben husûsî sofram üzerinde ne yersem, kendi gulâmlarıma da o yediğim taâmdan yediririm."

زان خورانم بندگان را از طعام　　که خورم من خود ز پخته یا ز خام

3994. *"Taâmdan bendelerime pişmiş veyâ çiğden kendi yediğimden yediririm."*

من چو پوشم از خز و اطلس لباس　　زان بپوشانم حشم را نی پلاس

3995. *"Vaktâki ben atlastan ve ipekten libâs giyerim, hizmetçilere de ondan giydiririm, pelâs değil!"*

"Hazz", yünden ve ipekten dokunmuş olan kumaştan yapılmış elbise (*Gıyâsü'l-Lügāt*). "Haşem", hizmetçiler ve bir kimsenin tâbi'leri. "Pelâs", âdî bez demektir. Ya'nî, "Ben kendi tevâbiime ve adamlarıma kendi giydiğim kumaş cinsinden libâs giydiririm; yoksa ben başka ve müzeyyen libâslar giyip onlara âdî bezlerden elbise giydirmem!"

شرم دارم از نبی ذو فنون　　ألبسوهم گفت مما تلبسون

3996. *"Zû-fünûn olan Peygamber'den utanırım. "Onlara giydiğiniz şeyden giydiriniz!" buyurdu."*

مصطفی کرد این وصیت با بنون　　اطعموا الاذناب مما تأکلون

3997. *"Mustafâ bu vasiyeti oğullarına etti. "Eznâba yediğiniz şeyden it'âm ediniz!"*

Bu iki beyt-i şerîfte şu hadîs-i şerîfe işâret buyurulur. اخوانكم جعلهم الله تحت ايديكم فمن جعله الله اخاه تحت يديه فليطعمه مما ياكل ويلبس مما يلبس ولا يكلفه من العمل مايغلبه فان كلفه ما يغلبه فليعنه عليه ya'nî "Sizin kardeşlerinizi Allâh Teâlâ sizin elinizin altında ya'nî idâresi altında kıldı. İmdi Allâh Teâlâ bir kimsenin kardeşini kendi idâresi altında kılarsa, ona yediğinden yedirsin ve giydiğinden giydirsin ve ona güç gelen işi teklîf etmesin! Eğer teklîf ederse ona yardım etsin!" Bu hadîs-i şerîfin insanlık düstûru olduğunu îzâha hâcet yoktur.

دیگران را بس بطبع آوردهٔ　　　در صبوری چُستْ و راغب کردهٔ

3998. *İmdi başkalarını tab'a getirmişsin, sabûrlukta çevik ve rağbet edici etmişsin.*

Bu beyitler husûsiyet i'tibâriyle büyük şehzâdenin lisânındandır; ve umûmiyet i'tibâriyle halka va'z u nasîhat eden kimselere Hz. Pîr efendimiz tarafından nasîhattir. Ya'nî, ey vâiz efendi! Sen kürsüye çıkıp başkalarının tab'ını ıslâha çalışmışsın ve belâlara sabr etmek husûsunda onları çevik ve sabra rağbet edici kılmışsın.

هم بطبع آور بمردی خویش را　　　پیشوا کن عقل صبر اندیش را

3999. *Merdlik ile kendini dahi tab'a getir. Sabır düşünücü olan aklı pîşvâ et!*

Fakat kendin belâya dûçâr olduğun vakit, halka tavsiye ettiğin sabrı unutup şikâyet edersin. Binâenaleyh kendi tabîatini de merdlik ile ıslâha çalış! Sabır düşünücü olan aklı kendine pîşvâ ve kılavuz yap!

چون قلاووزئ صبرت پر شود　　　جان باوج عرش و کرسی بر شود

4000. [3978] *Vaktâki sabrın kılavuzluğu sana kanat olur, cân arş ve kürsünün ucuna yukarı gider.*

Vaktâki sana kılavuzluk eden sabır senin rûhuna kanat olur, rûhun o kanat ile uçup, arşın ve kürsünün üstüne kadar yükselir ve bu sûret âleminin fevkıne çıkar.

مصطفی‌را بین چو صبرش شد بُرَاقْ　　　بر کشانیدش ببالای طِبَاقْ

4001. *Mustafâ'yı gör! Vaktâki onun sabrı Burâk oldu, onu tabakaların yukarısına çekti.*

Ya'nî, Server-i enbiyâ (s.a.v.) Efendimiz'i gör: O hazretin bu âlem-i sûrette çektiği belâlara karşı olan sabrı Burâk sûretinde zuhûr etti ve onu sûret âleminin tabakalarının yukarısına kadar çekti. Zîrâ araz olan her amelden bir sûret tekevvün eder. Nitekim 2. cildin 959 numarasında: وقت محشر هر عرض را صورتیست صورت هر یك عرض را نوبتیست [ya'nî] "Mahşer vaktinde her arazın bir sûreti vardır; ve her arazın sûretine bir nöbet vardır" buyurulmuş idi. Sabır dahi araz cinsinden bir amel oluğundan, ondan dahi bir sûret tekevvün eder. Nitekim Resûl-i Ekrem hazretlerinin mi'râc-ı şerîflerinde bindikleri Burâk kendi amellerinden tekevvün eden bir sûret idi.

روان گشتن شاه زادگان بعد از تمام بحث و ماجرا بجانب
ولایت چین سوی معشوق و مقصود تا بقدر امکان بمقصود نزدیکتر باشند ،
اگر چه راه وصل مسدود است بقدر امکان نزدیکتر شدن محمود است

Bahis ve mâcerânın tamâmından sonra şehzâdelerin Çin vilâyeti cânibinde olan ma'şûk ve maksûdlarının tarafına revân olmaları. Tâ ki mümkin olduğu kadar maksûda daha yakın olalar! Her ne kadar vuslat yolu kapalı ise de, mümkin olduğu kadar daha yakın olmak memdûhtur

Yukarılarda îzâh olunduğu üzere, Hakk'a giden yollar bu âlem-i sûrette her ne kadar mahlûkātın nefesleri kadar çok ise de, külliyâtı ve cinsi i'tibâriyle üçe münhasır olup, onlar da ahyâr ve ebrâr ve şüttâr yollarıdır; ve bu üç yolun sâliklerinin maksûdu ve matlûbu dahi hep Hak'tır. "Üç şehzâde"den murâd, bu üç yolun sâlikleridir; ve "Çin"den murâd, Zât-ı Hakk'ın hicâbı olan nefs-i küll ve sıfât âlemidir ki, rûh ve nefisten mürekkeb olan cisim ile sülûk edenlerin sülûkleri bu sıfât âlemi içindedir; ve bu âlem-i hicâb içinde maksûd olan Hak tarafına sülûkde vuslat yolu kapalıdır. Zîrâ ikilik ve sûret âlemidir. Sâlik bu sıfât âleminde Hakk'a müteveccihen sülûk ettiği vakit mümkin olduğu kadar, matlûbu ve maksûdu olan Hakk'a daha yakın olur. Zîrâ sıfât Zât-ı Hakk'ın zâhiri ve Zât, sıfâtın bâtınıdır; ve mümkin olduğu kadar matlûba yakın olmak elbette uzak olmaktan daha makbûl ve memdûhtur.

این بگفتند و روان گشتند زود　　　　هر چه بود ای یار من آن لحظه بود

4002. *Bunu söylediler ve çabuk revân oldular. Ey benim yârim! Her ne oldu ise o lahza oldu.*

Ya'nî, şehzâdeler sefer ve sülûk esnâsındaki zahmetlere ve meşakkatlere karşı bu sabra müteallık olan sözü söylediler ve hemen sefere çıktılar. Ey benim dostum! Her ne oldu ise ve onların başlarına her ne geldi ise o lahzada ve dakîkada geldi. Zîrâ o lahza ve dakîka bunlara açılan bir ibtilâ kapısı idi.

صبر بگزیدند و صدیقین شدند　　　　بعد از آن سوی بلاد چین شدند

4003. *Sabrı ihtiyâr ettiler ve sıddîkîn oldular. Ondan sonra Çin beldeleri tarafına gittiler.*

Bu üç şehzâde kendi mesleklerinde sabrı ihtiyâr ettiler ve sabr etmek husûsunda sıddîklardan oldular. Ondan sonra Çin'in beldeleri tarafına gittiler. "Çin'in beldeleri"nden murâd, âlem-i sûretin mesâlik-i muhtelifeleridir. Meselâ "ahyâr" sınıfı kesret-i muâmelâta ve "ebrâr" sınıfı kesret-i riyâzât ve mücâhedâta ve "şüttâr" sınıfı suver-i cemâliyye aşkına müteveccih olurlar ve bu tarîklarda enzâr-ı hissiyyeden mestûr olan ma'şûk-ı hakîkîyi isterler.

والدین و ملك را بگذاشتند　　　　راه معشوق نهان برداشتند

4004. *Anayı ve babayı ve mülkü terk ettiler. Gizli olan ma'şûkun yolunu tuttular.*

Ya'nî, kemâl-i harâretle sülûk ettikleri bu yollarda gözlerine ana ve baba ve mal ve mülk muhabbeti görünmedi; hepsini terk ettiler; ve his gözünden gizli olan ma'şûk-ı hakîkînin yolunu tuttular.

همچو ابراهیم ادهم از سریر　　　　عشقشان بی‌پا و سر کرده فقیر

4005. *İbrâhîm Edhem gibi, aşk onları tahttan ayaksız ve elsiz fakîr etmiştir.*

Kendi mesleklerinin aşkı onları, Belh pâdişâhı İbrâhîm Edhem hazretleri gibi, telezzüzât-ı nefsâniyye tahtından indirip, elsiz ve ayaksız ve serseri ve fakîr etmiştir. Nitekim *Fîhi Mâ Fîh*'in 43. faslında İbrâhîm Edhem hazretlerinin kıssası şu sûretle beyân buyurulmuştur:

"İbrâhîm Edhem (k.s.) pâdişâhlık zamânında ava gitmiş idi. Bir âhûnun arkasından, askerinden tamâmiyle ayrılıp uzak düşünceye kadar koştu. Ter içine battı. Hâlâ o sahrâda ta'kîb eder idi. Ta'kîb hadden aştı. Âhû söze gelip,

yüzünü arkasına çevirerek dedi: ما خلقت لهذا Ya'nî "Sen bunun için yaratılmadın ve seni beni avlamak için getirmediler. Haydi beni avladın farz et; acabâ ne hâsıl olur?" İbrâhîm (k.s.) bunu işitince bir na'ra vurup kendisini atından aşağıya attı. O sahrâda çobandan başka hiç kimse yok idi. Murassa' olan libâs-ı şâhânesini ve silâh ve atını çobana verip, onun arkasına giydiği abayı kendisine vermesini ve bu hâli hiç kimseye söylememesini ve kimseye ahvâlinden nişân vermemesini ricâ etti; ve o abayı giyip yola çıktı. Sen şimdi onun garazına bak ki ne idi; ve Hakk'ın maksûdu ne idi? O âhûyu avlamak istedi; Hak Teâlâ ise, onu âhû ile avladı; tâ ki bu âlemde Hakk'ın murâdı vâki' olur idiğini bilesin!"

یا چو ابراهیم مرسل سر خوشی　　خویش را افکنده اندر آتشی

4006. *Yâhud mürsel olan İbrâhîm gibi, sarhoşluk kendilerini ateşe bırakmıştır.*

Yâhud, bir peygamber-i zîşân olan İbrâhîm (a.s.)ı aşk-ı ilâhî sarhoşluğu Nemrûd'un ateşine attığı gibi, o şehzâdeleri de kendi meslekleri aşkının sarhoşluğu belâ ve mihnet ateşine attı.

یا چو اسماعیل صبار مجید　　پیش عشق و خنجرش حلقی کشید

4007. *Yâhud şerîf olan sabr edici İsmâîl gibi, onun aşkı ve hançeri önünde bir boğaz çekti.*

Yâhud, mecîd ve şerîf olan sabr edici İsmâîl (a.s.) aşk-ı ilâhî ile Hak yolunda kurbân olmak için boğazını bıçağa teslîm ettiği gibi, o şehzâdeler dahi kendi mesleklerinin aşkı ile belâ ve mihnet hançerine boğazlarını teslîm ettiler. Ma'lûm olsun ki, her ne kadar meşhûr olan kavle göre zebîh İsmâîl (a.s.) ise de, muhakkıkların ve mükâşiflerin indinde zebîh keşfen İshâk (a.s.)dır. Hz. Şeyh-i Ekber *Fusûsu'l-Hikem*'de Fass-ı İshâkî'de zebîhin İshâk (a.s.) olduğunu beyân buyurduğu gibi, Hz. Pîr efendimiz dahi *Dîvân-ı Kebîr*'lerinde şu beyitlerde zebîhin İshâk (a.s.) olduğuna işâret buyururlar:

اسحق نبی باید بودن　　قربان شده بر خاك درمن

اسحق منی ومن والد تو　　کی بشکستمت ای گوهرمن

[Ya'nî *"Benim kapımın toprağı üzerinde kurbân olmuş İshâk nebî olmak gerektir. Sen benim İshâk'ımsın ve ben senin pederinim. Ey benim gevherim! Ben seni ne vakit kırarım?"*]

Fakat *Mesnevî-i Şerîf*lerinde kavl-i meşhûra binâen İsmâl (a.s.) mezkûrdür. Bu bâbda 1. cildin 228 numaralı beytinde ve bu 6. cildin 2494 numaralı beytinde îzâhât geçti.

حکایت امرؤ القیس که پادشاه عرب بود و بصورت عظیم باجمال
یوسف وقت خود بود و زنان عرب چون زلیخا مرد او و او شاعر طبع بود واین شعر
اوست ، قِفَا نَبْكِ مِنْ ذِكْرَى حَبِيبٍ وَ مَنْزِلِ ، چون همه زنان او را بجان می‌جستند ای
عجب غزل او و نالۀ او بهر چه بود ، مگر می دانست که این همه تمثال صورتی‌اند
که بر تختهای خاك نقش کرده اند ، عاقبت این امرؤ القیس را حالی پیدا شدکه
نیم شب از ملك و فرزندان گریخت و خود را در دلق پنهان کرد و ازان اقلیم باقلیم
دیگر رفت در طلب آن کس که از اقالیم منزهست ، وَاللّٰهُ يَخْتَصُّ بِرَحْمَتِهِ مَنْ يَشَاءُ

İmruü'l-Kays'ın hikâyesidir ki, Arab pâdişâhı idi ve sûrette azîm ve cemâl ile kendi vaktinin Yûsuf'u idi. Ve Arab kadınları Züleyhâ gibi onun ölmüşü idi; ve o şâir tabîatli idi ve bu onun şiiridir: "Durunuz, ma'şûku ve onun evini anarak ağlayalım!" Mâdemki kadınlar onun candan tâlibi idiler, acîbdir ki, onun gazeli ve onun nâlesi ne için idi? Ancak bildi ki, toprak levhalar üzerine nakş etmiş oldukları bunlar hep heykel sûretidir. Âkıbet bu İmruü'l-Kays'a bir hâl zâhir oldu ki, gece yarısı mülkten ve evlâddan kaçtı ve kendisini bir eski libâsta gizledi; ve iklîmden münezzeh olan o kimsenin talebinde o iklîmden başka iklîme gitti. "Allâh Teâlâ rahmetine dilediği kimseyi muhtas kılar."

Ma'lûm olsun ki, İmruü'l-Kays müşrikîn-i Kureyş'in en belîğ şâirlerinden birisi idi. Resûl-i Ekrem'in bi'setinden evvel yaşamıştır. Arablar en fasîh ve belîğ olan şiirleri seçip Ka'be'nin duvarına asarlar idi. İmruü'l-Kays'ın:

قفا نبك من ذكرى حبيب و منزل   بسقط اللوى بين الدخول فحومل

[Ya'nî "Durunuz, ma'şûku ve onun Dahûl ile Havmel arasındaki kumsalın ucunun bittiği yerdeki evini anarak ağlayalım!"] matla'ı ile başlayan kasîdesi

de *Muallakāt-ı Seb'a*'dandır. Hadîs-i şerîf kitâblarından İmâm Münâvî'nin *Künûzü'l-Hakāyık*'ında ve Celâleddîn Süyûtî'nin *Câmiu's-Sağîr*'inde Ebâ Hureyre hazretlerinden mervî olarak امرأ القيس صاحب لواء الشعراء الى النار ya'nî "İmruü'l-Kays şâirlerin cehenneme bayrakdârıdır" hadîs-i şerîfi münderic olduğuna göre, âkıbet aşk-ı hakîkîye mübtelâ olup vahdet-i vücûdu müdrik olması ve İbrâhîm Edhem hazretleri gibi, gece yarısı tâc ve tahtını ve evlâd ve ıyâlini terk etmesi ve tarîk-ı fakrı ihtiyâr etmesi vehle-i ûlâda müşkil görünür. Fakat Hz. Şeyh-i Ekber Muhyiddîn b. Arabî (k.s.) *Fusûsu'l-Hikem*'de Fass-ı Dâvûdî'de buyururlar ki: "Ba'zan halîfeden hükümde bir hadîse muhâlif olan şey zâhir olur. Binâenaleyh onun ictihâddan olduğu tahayyül olunur. Halbuki böyle değildir. Ancak bu imâm indinde o hadîs keşif cihetinden Nebî'den sâbit olmadı ve eğer sâbit olaydı, onunla hüküm ederdi; ve her ne kadar bu hadîsin yolu racül-i adlden racül-i adle oldu ise de, o racül-i adl vehimden ve ma'nâya intikālden ma'sûm değildir." İmdi, Resûl-i Ekrem Efendimiz'in vâris-i ekmeli ve halîfesi bulunan Hz. Mevlânâ (r.a.) indinde nakl olunan bu hadîs-i şerîften İmruü'l-Kays'ın mutlakā ehl-i cehennemden olmadığı ve binâenaleyh aşk-ı hakîkîye mübtelâ olduğu keşfen sâbit olmuş olduğundan, bu sürh-i şerîfteki beyânât bu keşfe müstenid bulunmuştur. Hiddet-i zekâ sâhibi olup meşrebinde aşk gālib bulunan mûmâileyhin وَاللّٰهُ يَخْتَصُّ بِرَحْمَتِهِ مَنْ يَشَاءُ (Bakara, 2/105) [ya'nî "Allâh Teâlâ rahmetine dilediği kimseyi muhtas kılar."] âyet-i kerîmesi mûcibince, Hak Teâlâ hazretleri bir cezbe ihsân ederek onu sûretten ma'nâya çekmiş demek olur. Zîrâ ehl-i aşk şüttârîler sınıfındandır.

امرؤ القيس از ممالك خشك لب هم كشيدش عشق از خطهٔ عرب

4008. *İmruü'l-Kays memleketlerden huşk-leb olarak, aşk onu dahi hıtta-i Arab'dan çekti.*

"Hıtta", başkaları tecâvüz etmemek için çizgi çektikleri yer. Örfte "büyük şehir"e derler; ve zemînin bir parçası demektir. "Huşk-leb", "dudağı kuru" demek olup, kendi memleketlerinden bî-nasîb ve bî-behre olmasında kinâyedir.

تا بيامد خشت مى زد در تبوك با ملك گفتند شاهى از ملوك

4009. *Tebûk şehrine kadar geldi. Kerpiç kesti. Melike dediler ki: "Pâdişâhlardan bir pâdişâh!"*

"Tebûk", Medîne-i Münevvere'nin şimâlinde kâin bir şehrin adıdır. Ya'nî İmruü'l-Kays kendi memleketinden kaçtı ve Tebûk şehrine kadar geldi ve

orada taayyüş-i sûrîsi için amele gibi kerpiç kesmeye başladı. Orada onu tanıyan kimseler Tebûk şehrinin hükümdârına dediler ki: "Bu adam pâdişâhlardan bir pâdişâhtır!"

امرؤ القيس آمدست اينجا بكَدْ   در شكار عشق خشتى مى‌زند

4010. [3988] *"İmruü'l-Kays buraya ked ile geldi. Aşkın şikârında bir kerpiç kesiyor."*

"Ked", Arabî'de sa'y etmek ve çalışmak demektir. "Ged", fakîr ve fakîrlik demektir (*Burhân*). Burada her iki lügat dahi münâsibdir. Ya'nî, "Pâdişâhlardan bir pâdişâh olan İmruü'l-Kays buraya sa'y ile veyâ fakîrlik ile geldi. Aşkın avına tutulmuş olduğu hâlde burada amele gibi bir kerpiç kesiyor."

آن ملك بر خاست شب شد پيش او   گفت او را اى مليك خوب رو

4011. *O melik kalktı, gece onun önüne gitti. Ona dedi: "Ey güzel yüzlü olan melîk!"*

"Melîk", pâdişâh, kādir, mutasarrıf, sâhib ma'nâlarınadır. Ya'nî, Tebûk hükümdârı İmruü'l-Kays'ın pâdişâh olduğunu haber alınca, gece onun yanına gitti ve ona dedi ki: "Ey güzel yüzlü pâdişâh!"

يوسف وقتى دو ملكت شد كمال   مر ترا رام از بلاد و از جمال

4012. *"Sen vaktin Yûsuf'usun İki mülk kemâl olarak sana beldelerden ve cemâlden râm oldu."*

"Sen güzellikte vaktin Yûsuf'u mesâbesindesin. İki mülk sana râm ve münkād oldu ki, onlar da güzellik ve pâdişâhlıktır; ve beldelerde hâkimiyet ve tasarruftur; ve bunlar senin kemâlindir."

گشته مردان بندگان از تيغ تو   و آن زنان ملك مه بى‌ميغ تو

4013. *"Erkekler senin kılıcından bendelerdir; ve o kadınlar senin bulutsuz olan ayının mülküdür."*

Ya'nî, "Erkekler kılıcının korkusundan sana bende olmuşlardır; ve o kadınlar ise senin bulutsuz ay gibi olan güzelliğinin mülkü ve meftûnudur; ve onlar da senin güzelliğine muhabbetle bende olmuşlardır." Nitekim mü'minler dahi iki tâifedir: Birisi Hakk'ın kahrından korkup ibâdet ederler ve diğeri de Hakk'a muhabbet ile taparlar. Ahyâr ve ebrâr tâifesi evvelki kısımdandır; ve şüttârîler ise ikinci kısımdandır.

پیش ما باشی تو بخت ما بود　　　جان ما از وصل تو صد جان شود

4014. *"Sen bizim yanımızda olur isen bizim bahtımız olur. Bizim cânımız senin vaslından yüz cân olur."*

"Senin gibi kıymetli bir zât bizim yanımızda bulunursa, bizim için saâdet olur. Bizim cânımız senin vaslından ve sohbetinden terakkî ederek yüz cân kuvvetinde olur."

هم من و هم ملك من مملوك تو　　　ای بهمت ملکها متروك تو

4015. *"Ey himmet sebebiyle mülkler senin metrûkün olan! Hem ben ve hem de benim mülküm senin memlûkündür."*

"Ey şâh! Senin himmetin o kadar yüksektir ki, bu himmetin sebebiyle mülkü ve pâdişâhlığı terk ettin. Binâenaleyh hem ben ve hem de benim mülküm ve pâdişâhlığım senin kölen ve memlûkün olduk; ve senin âlî olan himmetinin meftûnuyuz."

فلسفه گفتش بسی و او خموش　　　ناگهان وا داشت از سر روی پوش

4016. *O birçok felsefe söyledi ve o sâkit idi. Nâgehân baştan yüz örtüsünü açık tuttu.*

Ya'nî, o Tebûk pâdişâhı İmruü'l-Kays'a çok hikmet-i akliyye ve felsefe söyledi. İmruü'l-Kays ise dinler ve hiçbir şey söylemez idi. Ansızın ve birdenbire bâtınının başından nikābı kaldırıp açtı ve söz söylemeye başladı.

تا چه گفتش او بگوش از عشق و درد　　　همچو خود در حال سر گردانش کرد

4017. *Acabâ o onun kulağına aşk ve derdden ne söyledi? Onu da derhâl kendi gibi sergerdân etti.*

"Tâ", taaccüb içindir. "Tâ çi güfteş" "Acabâ o ne dedi?" demek olur. Ya'nî, İmruü'l-Kays Tebûk pâdişâhının kulağına sırr-ı aşka dâir ve derd-i aşka dâir acabâ ne söyledi ki, o Tebûk pâdişâhını da kendisi gibi derhâl sergerdân ve hayrân etti.

دست او بگرفت و با او یار شد　　　او هم از تخت و کمر بیزار شد

4018. *Onun elini tuttu ve onunla yâr oldu. O dahi tahtından ve kemerden bîzâr oldu.*

"Taht ve kemer"den murâd, esbâb-ı saltanattır. İmruü'l-Kays sözleriyle Tebûk şâhını da hayrân ve sergerdân bir hâle getirdikten sonra onun elini tuttu ve onunla dost ve musâhib oldu. O Tebûk şâhı dahi İmruü'l-Kays gibi esbâb-ı saltanattan bîzâr oldu ve tâc ve tahtını terk etti. Beyt-i Yûnus Emre (k.s.):

Niceler tâc u tahtı mâl ü mülkü,
Koyup üryân oluptur aşk elinden

تا بلاد دور رفتند این دو شه　　　عشق یك كرّتْ نكردست این گنه

4019. *O iki şâh uzak beldelere kadar gittiler. Aşk bu günâhı bir kere yapmamıştır.*

Ya'nî, aşk, tâc u tahtından ve evlâd ü ıyâlinden bîzâr etmek günâhını ve kabâhatini yalnız bu iki şâh hakkında yapmamıştır. Belki birçok pâdişâhlara ve onların mâdûnunda bulunan kimselere de yapmıştır.

بر بزرگان شهد و بر طفلانست شیر　　　او بهر كشتی بود من الاخیر

4020. [3998] *Büyüklere bal ve çocuklara süttür. O her bir gemi için son yüktür.*

"Mennü'l-ahîr", "gemiyi batıracak son yük" ma'nâsınadır. "Büyükler"den murâd, fenâ-fillâh mertebesinde olan zevâttır ki, aşk onlar için bal gibi lezîzdir. Ve bu lezzet onları bekā-billâh mertebesine getirir. Ve "çocuklar"dan murâd, henüz sûret kaydından kurtulmamış olan sâliklerdir ki, bu aşk onlar için dahi süt mesâbesinde olup, rûhlarını gıdâlandırır ve onları sûretten geçirir ve fenâ-fillâh makāmına getirir. Binâenaleyh o aşk her vücûd-i izâfî gemisi için son yük olup onları vücûd-i hakîkî deryâsına gark eder.

غیر این دو بس ملوك بی‌شمار　　　عشقشان از ملك بربود و تبار

4021. *Bu ikiden başka çok sayısız mülûkü, aşk onları mülkten ve kavm ve kabîleden kaptı.*

"Tebâr", Fârisî'de taallukāt ve akrabâ ve kavm ve kabîle ma'nâsınadır. Ve Arabî'de "helâk" demektir. Burada Fârisî'si münâsibdir. Ya'nî, bu zikr ettiğimiz iki pâdişâhtan başka sayısız birçok pâdişâhları dahi aşk, mülk ve saltanatdan ve evlâd ü iyâlden kaptı ve uzaklaştırdı.

جان این سه شه بچه هم گرد چین　　　همچو مرغان گشته هر سو دانه چین

4022. *Bu üç şehzâdenin cânı dahi Çin şehrinin etrâfında kuşlar gibi her tarafta tâne toplayıcı olmuştur.*

Nitekim bu kal'a-i zâtü's-suver kıssasında beyân olunan üç şehzâdenin cânı dahi aşk sâikasıyla Çin'in ve bu sûret âleminin etrâfında kuşlar gibi aşklarının neşv ü nemâsına hâdim olan tâneleri toplayıcı olmuştur.

زهره نی تا لب گشایند از ضمیر زانکه رازی با خطر بود و خطیر

4023. *Zamîrden ağız açmaları için mecâl yok, zîrâ ki tehlikeli ve mühim bir saraydı.*

"Zamîr", hâtır, gönül, kalb ve hâtırda gizli olan sır. "Hatar", tehlike ve "hatîr", mühim ma'nâlarınadır. "Zehre", burada "cesâret ve mecâl" ma'nâsınadır. Ya'nî, üç şehzâdeden her birinin kalblerinde sakladıkları fikri ve hâtırı elfâz ile söylemek için dudak ve ağız açmaya mecâlleri ve cesâretleri yok idi. Zîrâ ki sakladıkları fikir ve sır tehlikeli ve mühim bir sır idi.

صد هزاران سر بپولی آن زمان عشق خشم آلود زه کرده کمان

4024. *O zaman yüz binlerce baş bir pula!.. Hışm-âlûd olan aşk yayı germiştir.*

Ya'nî, aşkın sırrı inşâ olunduğu vakit, yüz binlerce baş kesilip bir pula satılır. Zîrâ hışma ve öfkeye bulaşmış ve bürünmüş olan aşk, ok yayının kirişini ve sırrı ifşâ edenleri nişân almıştır.

عشق خود بی‌خشم در وقت خوشی خوی دارد دمبدم خیره کُشی

4025. *Aşk hoşluk vaktinde hışımsız olduğu hâlde, dembedem zayıf öldürücülüğe huy tutar.*

"Hîre" [:hıyre], kelimesinin müteaddid ma'nâsı vardır. Burada "âciz ve zayıf" ma'nâsı münâsibdir. "Hîre-küş", "âciz ve zayıf öldürücü" demek olur. Ya'nî, aşk hoşluk ve sükûnet vaktinde öfkesiz iken bile dembedem zayıf ve âciz öldürücülük huyuna ve âdetine mâliktir.

این بود آن لحظه کو خشنود شد من چه گویم چون که خشم آلود شد

4026. *Aşkın hoşnûd olduğu o lahza bu olur. Hışm-âlûd olduğu vakit ben ne söyleyeyim?*

"Hoşnûd" kelimesi "hoş-vend" kelimesinin muhaffefidir ve bu kelime "hoş" ile edât-ı nisbet olan "vend" ve "dûn" kelimelerinin birinden mürekkebdir; ve bu edât-ı nisbetler "nûd" kelimesine kalb edilmiştir (*Gıyâsü'l-Lügât* ve *Bahâr-ı Acem*); ma'nâsı "râzı ve kāni' ve şâkir olan" demektir. Ya'nî,

aşkın hoşnûd ve râzı olduğu o lahzadaki hâli böyle âciz öldürücü olursa, acabâ hışm-âlûd olduğu vakitteki hâli nasıl olur? Var, kıyâs [et!]. Ben bunun hakkında ne söyleyeyim?

ليك مرج جان فداى شير او   كش كُشَدْ اين عشق و اين شمشير او

4027. *Fakat cân mer'âsı onun arslanına fedâ olsun ki, onu bu aşk ve onun bu kılıcı öldürür.*

"Cân mer'âsı"ndan murâd, âlem-i sûrette olan rûh-ı hayvânîdir. "O mer'ânın arslanı"ndan murâd, ma'şûkunun yolunda bu rûh-ı hayvânîsine kıymet vermeyen âşıktır. Ya'nî, lâkin bu âlem-i sûrette olan rûh-ı hayvânî mer'âsı bu mer'ânın cesûr arslanına fedâ olsun ki, o arslanı bu aşk ve bu aşkın kılıç gibi olan belâları öldürür. Zîrâ bu rûh-ı hayvânî hükmen ölü bir hâle gelince rûh-ı insânî dirilir. Beyt-i Fuzûlî:

Âşık oldur kim, kılar cânın fedâ, cânânına
Meyl-i cânân etmesin her kim ki kıymaz cânına
Cânını cânâna vermektir kemâli âşıkın,
Vermeyen cân i'tirâf etmek gerek noksânına.

Beyit:

Vermem sana, çek benden elin ey melekü'l-mevt,
Cânânıma nezr eylediğim [câna] dokunma!

كشتنى به از هزاران زندگى   سلطنتها مردهٔ اين بندگى

4028. *Ölmeklik binlerce dirilikten iyidir. Saltanatlar bu bendeliğin bir ölmüşüdür.*

Yâni, aşkın kılıcı ile ölmek, binlerce hayât-ı hayvâniyyeden ve rûh-ı hayvânî ile dirilikten iyidir. Sûrî saltanatlar ve hükümdârlıklar bu aşkın bendeliğinin bir ölmüşüdür. Bu aşka bende olmanın hasretinden ölmüştür. Zîrâ birçok hükümdârlar Allah âşıklarının hâline gıbta ederler ve hasret çekerler. Nitekim menâkıb-ı evliyâda birçoklarının hâli mezkûrdür.

با كنايت رازها با همدگر   پست گفتندى بصد خوف و حذر

4029. *Sırları birbirleriyle kinâye ile, yüz havf ü hazer ile alçak söylerler idi.*

Ya'nî, şehzâdeler ma'şûklarına âid olan sırları açık söylemeye birçok korku ve tehlike olduğu için birbirleriyle gizli konuşurlar ve mükâlemelerinde elfâz-ı kinâye kullanırlar idi.

راز را غیر خدا محرم نبود   آه را جز آسمان همدم نبود

4030. [4008] *Sırlara mahrem Hudâ'nın gayrı olmadı. Âha gökten gayrı hemdem olmadı.*

Bu üç şehzâdenin sırrına ve alelıtlâk sırra Hak'tan gayrı bir mahrem yoktur. Zîrâ âyet-i kerîmede فَإِنَّهُ يَعْلَمُ السِّرَّ وَأَخْفَى (Tâhâ, 20/7) ya'nî "Hak Teâlâ sırrı ve en gizliyi bilir" buyurulur. Ve bu şehzâdelerin harâret-i aşk ile çektikleri âha gökten gayrı hemdem yoktur. Zîrâ "âh" harâret-i aşk ile âşığın nefesini çıkarmasıdır; ve nefes sıcak hava olduğu için yukarıya çıkar. Binâenaleyh gök bu âhın hemdemi olmuş olur.

اصطلاحاتی میان همدگر   دا شتندی بهر ایراد خبر

4031. *Birbirlerinin arasında îrâd-ı haber için birtakım ıstılâhâta mâlik idiler.*

Bu üç şehzâde kendi ma'şûklarının ahvâlinden birbirlerine haber vermek için aralarında herkesin anlayamayacakları birtakım ıstılâhlar koydular. "Istılâh", bir tâifenin bir şeyde ittifâkı ve resm ve âyîn ve birbiriyle sulh etmek ma'nâlarınadır.

زین لسان الطیر عام آموختند   طمطراق و سروری اندوختند

4032. *Avâm bu kuş dilinden iğrendiler. Tumturâk ve serverlik tahsîl ettiler.*

Bu ve âtîdeki beyitlerde şehzâdelerin ıstılâhlarından evliyânın ıstılâhlarına intikāl buyurulur. "Kuş dili"nden murâd, hakāyıka müteallık olarak evliyânın vaz' ettikleri ıstılâhlardır. "Endûhten", cem' etmek ve tahsîl etmek demektir. "Tumturâk", hodnümâlık ve kendini halka göstermek, "serverî", büyüklük ve riyâset ma'nâlarınadır. Ya'nî, hakîkat âleminin ârifleri ve Hakk'ın âşıkları kendilerinin zevkî ve keşfî ve hâlî olan ma'rifetlerine dâir birbirleri arasında sohbet edebilmek için birtakım ıstılâhlar vaz' ettiler; ve Hak yolunun sâlikleri bunlardan istifâde edebilmek için dahi muhakkıklardan ba'zıları bu ıstılâhların ma'nâları hakkında kitâblar ve risâleler yazdılar. Abdürrezzâk Kâşânî hazretlerinin *Istılâhât-ı Sûfiyye*'si meşhûrdur. Ve Nî'metullâh hazretlerinin de bir risâlesi vardır. Fakat nefsânî ve cismânî olan kimseler bu kitâblardan ve risâlelerden bu ıstılâhları okuyup ezberlediler ve halka kendilerini göstermek ve onların hürmetlerini celb etmek için bu ıstılâhları kullandılar. Sâf-dil olan birtakım kimseler dahi bunları muhakkıklardan zannedip hürmet ettiler ve ellerini ve eteklerini öptüler.

صورت آواز مرغست آن کلام　　　غافلست از حال مرغان مرد خام

4033. *O kelâm kuşun sadâsının sûretidir. Ham olan adam kuşların hâlinden gāfildir.*

Halbuki o kelâm ve ıstılâh, evliyânın kuş mesâbesinde olan rûh-ı insânîleri sadâsının sûretidir. Henüz rûh-ı hayânîlerinin hükmü altında zebûn ve ham olan adam bu ervâh-ı âliyenin hâlinden gāfildir. Meselâ "cem'" ve "cem'u'l-cem'" sözleri ev yânın vaz' ettikleri ıstılâhtır. Bunların ma'nâlarını da kitâblarda yazmışlardır. Fakat bu haller içinde bulunan kimsenin zevki ve keşfi nasıl olduğunu bilmek mümkin değildir. Binâenaleyh kendi hâli olmadığı hâlde bunlardan bahseden kimse o kelâmın sûretini söylemiş olur. Bu hâl müddet-i ömründe bal yememiş olan kimsenin balı ta'rîf etmesine benzer.

کو سلیمانی که داند لحن طیر　　　دیو گرچه ملك گیرد هست غیر

4034. *Hani bir Süleymân ki lahn-i tayrı bile, cin her ne kadar mülk tutar ise de, gayrdır.*

Bu beyt-i şerîfte Süleymân (a.s.) ile cin kıssasına işâret buyurulur. "Dîv"den murâd, burada cindir. "Lahn"den murâd, sadânın ve kelâmın içi ve ma'nâ-yı zevkîsidir. Ya'nî, cin tâifesinden birisi Süleymân (a.s.)ın mühürünü çaldı ve onun sûretine temessül edip tahtına oturdu ve hükmetmeye başladı. Fakat cinnin elinde Süleymân (a.s.)ın mührü bulunmak ve onun sûretine temessül etmek ile o cin Süleymân (a.s.)ın aynı [olmadı], gayrı idi. Bunun gibi hakîkat mülkünün Süleymân'ı olan insân-ı kâmillerin ıstılâhlarını çalıp halka insân-ı kâmil sûretinde görünen ve mürşidlik da'vâsında bulunan kimseler dahi bittabi' bu ıstılâhât ile sûrette onlara benzemek ile o insân-ı kâmillerin aynı değillerdir, gayrıdırlar. Mülk-i hakîkatin Süleymân'ı olan insân-ı kâmillerin kullandığı ıstılâhların ma'nâ-yı zevkîlerini bilen bir kâmil nerede! Zîrâ böyle bir kâmilin vücûdu pek nâdirdir. Bu yalancı mürşidler insân-ı kâmillere benzer mi? Nitekim 1. cildin 324 numaralı beytinde: حرف درویشان بدزدد مرد دون　تا بخواند بر سلیمی زان فسون [Ya'nî "Alçak adam! Bir sâfdile o füsûndan okumak için dervîşlerin sözünü çalar"]; ve yine o cildin 2311 numarasında dahi: حرف درویشان بدزدیده بسی　تا گمان آید که خود هست او کسی [Ya'nî "O müddeî ve mağrûr kimse kendini bir kemâl sâhibi zannetmeleri için dervîşlerin birçok sözünü çalmıştır"] buyurulmuş idi.

دیو بر شبه سلیمان کرد ایست   علم مکرش هست و علّمناش نیست

4035. *Cin, Süleymânın şibhi üzerinde kıyâm etti; ona mekr-i ilmî vardır, ona "Ullimnâ" yoktur.*

"İst", duruş ve kıyâm, demektir. Ya'nî, cin Süleymân (a.s.)ın şekline benzeyen bir sûrette kıyâm etti ve onun tahtına oturup hükm etti. Fakat o cinnin ilmi, mekr ve hîleden ibârettir. Onun hakkında Kur'ân-ı Kerîm'de يَاأَيُّهَا النَّاسُ عُلِّمْنَا مَنْطِقَ الطَّيْرِ (Neml, 27/16) ya'nî "Ey nâs! [Bize kuş dili öğretildi]" buyurulmamıştır. Bunun gibi, yalancı mürşidler her ne kadar zâhirde insân-ı kâmil kıyâfetini takınmış iseler de onlarda kuş dili mesâbesinde olan ilm-i hakîkat yoktur. Onların ilimleri hep hîlekârlıktan ibârettir. Bu yalancı mürşidler hakkında 3. cildin 680 numaralı beytinden 722 numaralı beytine kadar îzâhât vardır.

چون سلیمان از خدا بشّاش بود   منطق الطیری ز علمناش بود

4036. *Vaktâki Süleymân Hudâ'dan beşşâş idi, kuşlara mensûb olan mantık ona "Ullimnâ"dan oldu.*

"Beşşâş", pek güler yüzlü ve mesrûr olan, demektir. Ya'nî, vaktâki Süleymân (a.s.) Hak tarafından güler yüzlü ve mesrûr idi; binâenaleyh kuşlara mensûb olan mantık ve kelâm, عُلِّمْنَا مَنْطِقَ الطَّيْرِ (Neml, 27/16) [ya'nî "Bize kuş dili öğretildi"] âyet-i kerîmesi mûcibince ona ta'lîm-i ilâhî ile ma'lûm oldu.

تو ازان مرغ هوایی فهم کن   که ندیدستی طیور من لَدُنْ

4037. *Sen hevâya mensûb olan kuşdansın. Anla ki, ledünden olan kuşları görmemişsin.*

Ya'nî, ey mürşidlik da'vâsında olan mukallid! Sen nefsin hevâsında ve arzûlarında uçan kuş cinsindensin. Anla ki, ledünden, ya'nî Allâh Teâlâ indinden olan kuşları ve tuyûr-ı ilâhîyi ya'nî ehl-i hakîkatin iç yüzünü bâtın gözüyle görmemişsin. Sen ancak his gözüyle o tuyûr-ı ilâhînin cisimlerini ve sûretlerini görmüş ve his kulağı ile de onların sözlerini ve ıstılâhlarını işitmişsin; onların bâtınlarından ve sözlerinin hakîkatinden gâfilsin. Nitekim Hz. Mevlânâ efendimiz "Ben his gözüyle görülen sûret değilim, belki mürîdlerin bâtınında sözlerimden zuhûr eden zevk ve hoşluğum: O demi bulduğun ve o zevki tattığın vakit ganîmet bil ve şükür et ki, işte ben oyum ve beni buldun!" buyurmuşlardır. Ve kezâ sülûk ehlinden birisi demiştir ki: "Ben bir müddet

Horâsân'da Şeyh Ebû Saîd-i Ebu'l-Hayr hazretlerinin huzûrunda bulundum ve sonra Bağdâd tarafına gitmek istedim. Ebû Saîd hazretleri bana buyurdu ki: "Bağdâd'da sana, ne gördün ve ne fâide tahsîl ettin?" diye sorarlar ise ne diyeceksin? Ben Horâsân'da bir yüz ve bir sakal mı gördüm, diyeceksin?" Dedim: "Hz. şeyh ne buyurursa onu söylerim!" Buyurdular ki: Arabî bilen kimseye bu beyitleri oku:

قالوا خراسان اخرجت شيئاً ليس له فى جماله ثانى

فقلت لا تنكروا محاسنه فمطلع الشمس من خراسانى

"Dediler ki: Horâsân bir şey çıkardı ki, onun cemâlinin ikincisi yoktur; Ben dedim ki: Onun mehâsinini inkâr etmeyiniz, şemsin matla'ı Horâsân'dan vâki'dir."

Arabça bilmeyen kimseye de bu rubâîyi oku:

سبزى وبهشت و نوبهار از تو برند آنى كه بخلد يادگار از تو برند

در چينستان نقش و نگار از تو برند اين را همه قال روزگار از تو برند

"Yeşilliği ve cenneti ve nevbahârı senden alırlar. Bir hüsn ü ânsın ki, o ânı cennet-i hulde yâdigâr olarak götürürler. Çînistân'a nakşı ve nigârı senden götürürler. Bu vaktin hakāyıka ve maârife dâir sözlerini hep senden alırlar."

Bu menkıbelerden anlaşılır ki, evliyânın sözlerinde nihâyetsiz zevkler gizlidir; ve bu zevkleri onların sözlerinin zâhirinden bulmak mümkin değildir. Onların bu sözleri, rûhlarında terakkîye isti'dâd olan kimseleri bu zevklerin husûlüne teşvîk içindir.

جاى سيمرغان بود آن سوى قاف هر خيالى را نباشد دست باف

4038. *O Kāf tarafı sîmurgların yeri olur. Her bir hayâl için dest-bâf olmaz.*

"Kāf"dan murâd, dünyâyı ve âhireti muhît olan hakîkat-i muhammediyyedir. Muhakkıkların ıstılâhında buna "mertebe-i vahdet ve ulûhiyet" dahi derler. "Sîmurg", ismi olup cismi olmayan bir kuşa derler. Ve "simurglar"dan murâd, ehassu'l-havvâs-ı evliyâdır. "Dest-bâf", üstâdsız, kendi kendine iş yapan kimseye derler. Ya'nî, o hakîkat-i muhammediyye ve vahdet mertebesi tarafı ehassu'l-havâssın yeri ve makāmıdır. "Hayâl"den murâd, burada mevhûm olan vücûdât-ı izâfiyyedir. Ya'nî, o makāma vusûl her bir vücûd-i

mevhûmun ve hayâlin üstâdsız ve mürşidsiz olarak kendi kendine yapabileceği bir iş değildir; ve o makāma evliyânın kelâmını dirâyet ve zekâvet-i nazarîsi ile anlayıp vâsıl olmak imkânı yoktur. Zîrâ o makāma kendi vücûd-i hayâlîsinden geçmedikçe vusûl mümkin olmaz. Beyit:

Vâsıl olmaz Zât-ı Hakk'a bir kişi
Geçmeyince cümle kendi kendiden.

Nitekim bu vücûd-i hayâlî yüzünden çok kimseler dalâlete düşmüşler ve hakîkat yolunu şaşırmışlardır. Bu ma'nâ hakkında 5. cildin 2655 numaralı beytinde زين خيال رهزن اهل يقين . گشت هفتا د و دو ملت اهل دين ya'nî "Ehl-i yakînin yol vurucusu olan bu hayâlden ehl-i dîn yetmiş iki millet oldu" buyurulmuştur.

جز خيالى را كه ديد آن اتفاق　　　　آنگهش بعد العيان افتد فراق

4039. *Bir hayâlin gayrı ki, ittifâkan onu gördü, o vakit ona ıyândan sonra firâk düştü.*

"Bir hayâl"den murâd, burada evliyânın vücûd-i izâfîleri ve hayâlîleridir. Ya'nî, cismânî ve nefsânî kimselerin vücûd-i izâfîleri hayâldir; ve evliyânın cismâniyetleri de onlar gibi mevhûm ve hayâldir; ve Kāf dağı mesâbesinde olan mertebe-i vahdet her bir vücûd-i mevhûmun ve hayâlin makāmı değildir; ancak bir vücûd-i mevhûmun ve hayâlin yeridir ki, o vücûd-i mevhûm ve hayâlî, ittifâkan o, Kāf dağı mesâbesinde olan mertebe-i vahdeti gördü. O vakit o vücûd-i mevhûmun ve hayâlînin o mertebe-i vahdeti apaçık görüşünden sonra tekrâr o makāmdan cismâniyet ve ikilik âlemine ayrılık hâli vâki' oldu. Ma'lûm olsun ki, beşeriyette üç hâl vardır: Birincisi, "fark" hâlidir ki, bu da kendi vücûd-i cismânîlerini Hak'tan ayrı ve müstakil gören ve kendilerine varlık istinâd eden ehl-i gafletin hâlidir. Buna ıstılâh-ı sûfiyyede "fark kable'l-cem'" ya'nî "cem'den evvelki fark ve ayrılık" derler. Bu mertebede halkın vücûdu Hakk'ın vücûduna hicâb olur. İkincisi, bir mürşidin terbiyesi altında sâlike vücûd-i hakîkî-i Hak ile vücûd-i izâfî-i halkın birliği zâhir olan bir makāmdır ki, buna da "cem'" derler ve bu makāmda Hakk'ın vücûdu halkın vücûduna hicâb olur. Üçüncüsü, insân-ı kâmillerin hâlidir ki, bunlar bu âlem-i sûrette hem Hakk'ın vücûd-i hakîkîsini ve hem de halkın vücûd-i izâfîlerini görürler, biri diğerine hicâb olmaz. Buna "fark ba'de'l-cem'" ya'nî "cem'den sonra fark ve ayrılık" derler. Bu beyt-i şerîfte bu üçüncü hâle işâret buyurulur.

نی فراق قطع بهر مصلحت کایمنست از هر فراق آن منقبت

4040. [4018] *Firâk-ı kat' değildir, maslahat içindir. Zîrâ o menkabet her firâkdan emîndir.*

"Menkabet", bâis-i iftihâr ve mevkı'-i bahs olan fazl ve hüner ve meziyet demektir. Ya'nî, fakat insân-ı kâmilin mertebe-i vahdeti müşâhedesinden sonra oradan ayrılıp cismâniyet âlemine rücûu "firâk-ı kat'" değildir, ya'nî kat'î bir ayrılık değildir, belki bu ayrılık maslahat içindir. Ya'nî ehl-i gafletin müstaid olanlarını irşâd edip o makāma terakkîlerine hizmet etmek içindir; ve bu mertebe-i vahdeti ıyânen müşâhede etmek fazl ve hüner ve meziyeti her firâktan ve ayrılıktan emîndir.

بهر استبقای آن روحی جسد آفتاب از برف یکدم می کشد

4041. *O rûha mensûb olan cesedin istibkāsı için güneş kardan bir dem çekilir.*

Ya'nî, bu "fark ba'de'l-cem'"den sonra kesâfeti gidip artık rûh-ı latîfe mensûb olan insân-ı kâmillerin cesedinin ve vücûd-i izâfîsinin bu âlem-i sûrette istibkāsı, ya'nî bâkî kalıp halk nazarında meşhûd olması için, güneş mesâbesinde olan vücûd-i hakîkînin zâtı, kar mesâbesinde olan o vücûd-i izâfîden ve cesedden bir müddet çekilir. İmdi bu cesed-i rûhânîsi ile avâmm-ı halk arasına karışan bu insân-ı kâmili tanımak pek müşkildir. Bu zevât ancak kendilerine mülâkî olmak aşkını taşıyan müstaidlere kendilerini gösterirler.

بهر جان خویش جو زیشان صلاح هین مدزد از حرف ایشان اصطلاح

4042. *Sen kendi cânın için onlardan salâh iste! Sakın onların sözlerinden ıstılâh çalma!*

Ey kimse! Sen onlara mülâkî olmak aşkını taşı ve kendi rûhunun yükselmesi için onlardan salâh ve iyilik iste! Sakın sıfât-ı nefsâniyye lezzeti içinde bulunduğun hâlde, halka kemâl ızhâr edeceğim, diye onların hakāyıka ve maârif-i ilâhiyyeye müteallık olan sözlerinden birtakım ıstılâhlar çalma!

آن زلیخا از سپندان تا بعود نام جمله چیز یوسف کرده بود

4043. *O Züleyhâ üzerlik tohumlarından, ödağacına kadar cümle şeyin adını Yûsuf etmiş idi.*

Ya'nî, ehl-i hakîkatin ma'şûk-ı hakîkî olan Hak hakkında kullandıkları ıstılâhlar pek çoktur. Nitekim Yûsuf (a.s.)ın âşığı olan Züleyhâ, tütsü için kul-

landıkları üzerlik tohumlarından tut da, ödağacına kadar olan her şeyin adını Yûsuf koymuş idi. Ya'nî her şeyi Yûsuf hayâl etmiş idi. "Sipend", üzerlik tohumu demektir.

نام او در نامها مکتوم کرد   محرمان را سرّ آن معلوم کرد

4044. *Onun adını adlar içinde mektûm etti. Mahremlere onun sırrını ma'lûm etti.*

Ya'nî, Züleyhâ Hz. Yûsuf'un adını eşyânın adları içinde gizlemiş idi ve mahremleri olan kimselere dahi "Benim bu isimlerden murâdım Yûsuf'tur" diye onun sırrını bildirmiş idi.

چون بگفتی موم ز آتش نرم شد   این بُدی کان یار با ما گرم شد

4045. *Vaktâki "Mum ateşten yumuşak oldu" diye idi, bu olurdu ki: yâr bizim ile germ oldu.*

Eğer Züleyhâ vaktâki "Mum ateşten yumuşadı" dese idi, bundan murâdı "Ma'şûkum olan Yûsuf bizim muhabbetimize karşı harâretlendi" demek olurdu.

ور بگفتی مه بر آمد بنگرید   ور بگفتی سبز شد آن شاخ بید

4046. *Ve eğer "Bakınız! Ay yükseldi" diye idi ve eğer "Söğüt dalı yeşillendi" diye idi.*

ور بگفتی برگها خوش می‌طپند   ور بگفتی خوش همی‌سوزد سپند

4047. *Ve eğer "Yapraklar latîf çırpınırlar" diye idi ve eğer "Üzerlik tohumu latîf yanar" diye idi.*

ور بگفتی گل ببلبل راز گفت   ور بگفتی شه سرِ شهناز گفت

4048. *Ve eğer "Gül bülbüle sır söyledi" diye idi ve eğer "Şâh şehnâzın sırrını söyledi" diye idi.*

ور بگفتی چه همایونست بخت   ور بگفتی که بر افشانید رخت

4049. *Ve eğer "Tâli' ne mübârektir!" diye idi ve eğer "Eşyâyı silkiniz!" diye idi.*

ور بگفتی که سقا آورد آب   ور بگفتی که بر آمد آفتاب

4050. *Ve eğer "Saka su getirdi" diye idi ve eğer "Güneş yükseldi" diye idi.*
[4028]

ور بگفتی دوش دیگی پخته اند یا حوایج از پزش یك لخته اند

4051. *Ve eğer "Dün gece bir tencere pişirmişlerdir" veyâhud "hâcetler pişmekten bir parça olmuştur" diye idi.*

ور بگفتی هست نانها بی‌نمك ور بگفتی عکس می گردد فلك

4052. *Ve eğer "Ekmekler tuzsuzdur" diye idi ve eğer "Felek aksine dönüyor" diye idi.*

ور بگفتی که بدرد آمد سرم ور بگفتی درد سر شد خوشترم

4053. *Ve eğer "Bana baş ağrısı geldi" diye idi ve eğer "Baş ağrısı gitti, pek hoşum!" diye idi.*

گر ستودی اعتناق او بدی ور نکوهیدی فراق او بدی

4054. *Ve eğer medh ede idi, onun i'tinâkı olurdu; ve eğer zemm ede idi, onun firâkı olurdu.*

"İ'tinâk", ızhâr-ı muhabbet için boyun boyuna sarılmak ve muânaka etmek, demektir. Ya'nî, Züleyhâ'nın yukarıda geçen sözlerinden her birisi kendi kasdını ve murâdını mahremlerine anlatmak için vaz' etmiş olduğu birtakım remz ve işâretlerden ibâret idi; ve eğer Züleyhâ'nın lisânından medhe müteallık elfâz-ı sürûr sâdır olsa idi, cenâb-ı Yûsuf'un muânakasına işâret olurdu ve eğer zemme müteallık elfâz-ı gam sâdır olsa idi, Hz. Yûsuf'un firâkına ve onun kendisinden ayrılığına işâret olurdu.

صد هزاران نام گر بر هم زدی قصد او و خواه او یوسف بدی

4055. *Yüz binlerce nâmı birbirine vura idi, onun kasdı ve onun murâdı Yûsuf olurdu.*

Velhâsıl böyle birçok isimleri birbirine karıştırıp tertîb ettiği kinâyelerden ve işâretlerden Züleyhâ'nın maksadı ve murâdı ancak ma'şûku olan Yûsuf (a.s.) olurdu.

گرسنه بودی چو گفتی نام او می‌شدی او سیر و مست جام او

4056. *Aç olaydı, onun adını söylediği vakit o tok ve onun kadehinin mesti olurdu.*

Ya'nî, Züleyhâ'nın karnı aç olaydı, Yûsuf (a.s.)ın adını söylediği vakit Züleyhâ doyar ve Hz. Yûsuf'un kadeh-i vücûdundan içtiği aşk şarâbının sarhoşu olurdu.

تشنگیش از نام او ساکن شدی   نام یوسف شربت باطن شدی

4057. *Onun susuzluğu onun adından sâkin olurdu. Yûsuf'un adı bâtının şerbeti olurdu.*

Züleyhâ'nın susuzluğu Yûsuf (a.s.)ın adını andığı vakit sâkin olurdu. Zîrâ Hz. Yûsuf'un ism-i şerîfi Züleyhâ'nın bâtınının susuzluğunu kandıran şerbet olurdu.

ور بُدی دردیش آن نام بلند   درد را فی الحال گشتی سودمند

4058. *Ve eğer onun bir derdi olaydı, o nâm-ı bülend filhâl derde fâideli olurdu.*

O eğer Züleyhâ'nın vücûdunda bir derdi ve ağrı olaydı, Yûsuf (a.s.)ın yüksek olan adını anar ve bu ism-i şerîf derhâl o derde ve ağrıya fâideli olurdu.

وقت سرما بودی او را پوستین   این کند در عشق نام دوست این

4059. *Kış vakti ona kürk olurdu. Aşkta dostun nâmı bunu yapar, bunu!*

Yûsuf (a.s.)ın ism-i şerîfi kış mevsiminde Züleyhâ'nın vücûdunu ısıtmak için kürk olurdu. İşte aşk hâli böyle olur; ve aşk ateşi ile bir kimse yanıp tutuştuğu vakit, ma'şûkunun adı yukarıdan beri söylediğimiz te'sîrleri yapar. İmdi sûret âşıklarının hâli böyle olunca, sûretten münezzeh olan Hak Teâlâ hazretlerine âşık olanların hâli bundan kıyâs olunsun! Eğer bir kimsenin sûretten münezzeh olan Hakk'a nasıl âşık olabileceği sorulursa: Hz. Pîr efendimiz bunun cevâbını *Fîhi Mâ Fîh*'lerinin 11. faslında mukni' bir sûrette verirler:

"Birtakım kimselerin "Niteliksiz ve keyfiyetsiz olan ve mahal ve mekânı ve sureti bulunmayan âlem-i bî-çûn ile, evliyâ-yı âşıkān nasıl aşk-bâzlık ederler ve ondan nasıl meded ve kuvvet alırlar ve müteessir olurlar?" demelerine taaccüb ederim. Nihâyet, gece ve gündüz, kendileri de bu hâl içindedir. Bunu söyleyen kimse bir şahsa muhabbet eder ve ondan meded alır. Nihâyet bu mededi onun lütuf ve ihsânından ve ilim ve zikrinden ve onun şâdî ve gamından alır. Halbuki bunların cümlesi âlemde lâ-mekândır; ve o şahıs, dem-bedem bu ma'nâlardan meded alır ve müteessir olur da kendisine taaccüb gelmez. Böyle iken "Âlem-i lâ-mekâna nasıl âşık oluyorlar ve ondan nasıl istimdâd ediyorlar ve onunla nasıl aşk-bâzlık ediyorlar?" diye taaccüb ederler.

Hekîmin birisi bu ma'nâlara münkir idi. Bir gün hastalanıp kendinden geçti ve hastalığı uzadı. Bir hekîm-i ilâhî onun ziyâret ve iyâdetine gidip, aralarında şu mükâleme vâki' oldu:

Hekîm-i ilâhî:

— Şimdi sen ne istiyorsun?

Hekîm:

— Sıhhat.

Hekîm-i ilâhî:

— Sıhhatin sûretini ve nasıl olduğunu söyle ki, onu hâsıl edelim!

Hekîm:

— Sıhhatin sûreti yoktur, bî-çûndur.

Hekîm-i ilâhî:

— Şimdi... mâdemki sıhhat bî-çûndur, onu nasıl istiyorsun? Nihâyet, sıhhatin ne olduğunu söylemelisin.

Hekîm:

— Bunu bilirim ki, sıhhat gelince bende kuvvet hâsıl olur ve semiririm; ve rengim beyaz ve kırmızı ve ter ü tâze olur ve küşâyiş bulurum.

Hekîm-i ilâhî:

— Ben senden sıhhatin nakşını sormuyorum; sıhhat ne şeydir? onu soruyorum.

Hekîm:

— Bilmiyorum, o bî-çûndur.

Hekîm-i ilâhî:

— Eğer müslümân olup evvelki mezhebine rücû' eyler isen, sana ilâç yapıp ten-dürüst kılayım ve sana sıhhat bahş edeyim!.."

عام می‌خوانند هر دم نام پاك　　　　این عمل نكند چو نبود عشقناك

4060. [4038] *Avâm her dem nâm-i pâki okurlar. Aşk-nâk olmadığı vakit bu amel etmez.*

Ya'nî, halkın avâmmı herhangi bir sûrette sıkıldıkları vakit bu elemlerinden ve sıkıntılarından kurtulmak için "Aman, yâ Rabbî! Ey benim Allâh'ım! Beni bu derdden kurtar!" diye yalvarırlar ve Hakk'ın ism-i şerîfini zikr ederler. Fakat onların kalblerinde Hakk'ın aşkı bulunmadığı ve kalbleri bil'akis hevâ-yı nefsânî ile dolu olduğu ve binâenaleyh bu ism-i şerîfin zikri aşklı olmadığı için bu zikrin te'sîri olmaz. Nitekim 1. cildin 3494 numaralı beytinde از هواها كی رهی بی‌جام هو . ای زهو قانع شده با نام هو ya'nî "Hevâ-yı nefsânîlerden,

Hû'nun kadehi olmaksızın ne vakit kurtulursun? Ey Hû'dan Hû'nun ismine kāni' olmuş olan kimse!"

آنچه عیسی کرده بود از نام هو   می‌شدی پیدا و را از نام او

4061. *O şeyi ki, Îsâ Hû'nun nâmından etmiş idi, onun nâmından ona peydâ olurdu.*

Ya'nî, Îsâ (a.s.)ın ölüyü diriltmesi ve hastalara şifâ vermesi "Hû" isminden idi. Hüviyyet-i ilâhiyyeye delâlet eden "Hû" ism-i şerîfinden ona böyle birtakım mu'cizeler zâhir olurdu.

چونکه با حق متصل گردید جان   ذکر آن اینست و ذکر اینست آن

4062. *Vaktâki cân Hakk'a muttasıl olur, onun zikri budur ve bunun zikri odur.*

Ya'nî, cân Hakk'a muttasıl olduğu vakit, i'tibârî olan gayriyet ortadan kalkar ve zikr eden cân ile zikr olunan Hak bir olur. Binâenaleyh bunun zikri onun zikri ve onun zikri de bunun zikri olur. Beyit:

لقد كنت دهرا قبل ان يكشف الغطاء   احالك انى ذاكر لك شاكر

فلما اضاء الليل اصبحت شاهداً   بانك مذكور و ذكر و ذاكر

"Ben perdenin keşfinden ve açılmasından evvel dehrde seni zâkir ve sana şâkir olduğumu zannederdim. Vaktâki gece ziyâlandı, zikr olunan ve zikr ve zikr eden muhakkak Sen olduğunu görücü olarak sabahladım."

Beyt-i Hz. Pîr:

دل چو جای حق بود با منست و من بحق   حق بحق واصل شده بر خویشتن هو هو زنم

"Vaktâki gönül Hakk'ın mahall-i tecellîsi oldu, Hak benim iledir ve ben Hak ileyim. Hak Hakk'a vâsıl olmuştur, ben kendime "Hû, Hû" derim."

خالی از خود بود و پر از عشق دوست   پس ز کوزه آن تلابد که دروست

4063. *Kendinden hâlî ve dostunun aşkından dolu oldu. Binâenaleyh testiden o sızar oldu.*

"Telâbed", "sızmak" ma'nâsına olan "telâbîden" masdarının fiil-i muzârîsidir. Ya'nî, cânı Hakk'a muttasıl olan âşık kendi varlığından boşaldı ve onun vücûd-i izâfîsi dost-ı hakîkî olan Hakk'ın aşkından dolu oldu. Binâena-

leyh böyle bir âşığın cism-i fânîsi aşk-ı Hak ile dolu bir kap mesâbesindedir. Ve كل اناء يترشح بما فيه ya'nî "Her kap içinde bulunan maddeyi dışına sızdırır" darb-ı meseli mûcibince, bütün ahvâlinde bu cisimden Hakk'ın varlığı ve sıfâtı sızar. Ehl-i hakîkat bu makāma "makām-ı ittihâd" derler. Sipehsâlâr hazretleri kendi *Menâkıb*'ında buyurur ki: "İttihâddan maksûd olan odur ki, vaktâki sâlik cemî'-i makāmâtı geçmiş olur ve mücâhedât ve riyâzât kuvveti ile nefsinin bakırını iksîr-i a'zam yapıp ve bilcümle a'mâlini hiçe sayıp kābil-i sıfât-ı ahadiyyet olmuş bulunur. Ondan sonra cemî'-i irâde-i rûhânî ve cismânî ve sûrî ve ma'nevî kalkıp Hakk'ın irâdesine muttasıl ve âkıbet onun sıfatı ile muttasıf olur." Beyit:

چندان برو این ره که دو ئی برخیزد   ور هست دوئی بزه روی بر خیزد

تو او نشوی ولیك اگر جهد کنی   جائی برسی کز تو تو بی بر خیزد

"Bu Hak yoluna o kadar git ki, ikilik kalksın; ve eğer ikilik mevcûd ise, bu yolculukta kalksın. Sen O olmazsın ve fakat eğer cehd ve azîmet edersen, bir makāma erişirsin ki, senden senlik kalkar."

خنده بوئی زعفران وصل داد   گریه بوهای پیاز آن بعاد

4064. *Vasl za'ferânının kokusu hande, uzaklık soğanının kokuları girye verdi.*

"Za'ferân", ma'lûm bir nebâtın çiçeği olup, kokusu güzeldir ve yenildiği vakit insanın tab'ına neşât ve sürûr verir. Nitekim düğünlerde halkın tab'ına sürûr ve neşât vermek için za'ferân katıp zerde pişirirler. "Soğan", soyulduğu ve yenildiği vakit gözden yaş getirir ve kokusu kerîhtir. Bu münâsebetle beyt-i şerîfte ma'şûka kavuşmak za'ferân kokusuna ve ma'şûktan uzaklaşmak ise soğan kokusuna teşbîh buyurulmuştur. Ya'nî, bir kimsenin cânı neşât ve sürûr ve inbisât içinde ise, za'ferân kokusu gibi olan ma'şûkun visâlinden haber verir; ve eğer gam ve inkıbâz içinde ise, soğan kokuları gibi olan ma'şûkun uzaklığına delâlet eder.

هر یکی را هست در دل صد مراد   این نباشد مذهب عشق و وداد

4065. *Her birinin kalbinde yüz murâd vardır. Aşk ve vidâd mezhebi bu olmaz.*

Ya'nî, ahyâr ve ebrâr ve şüttâr meşrebinde olan kimselerden her birinin kalbinde birçok murâdlar ve emeller vardır. Zîrâ "ahyâr", kesret-i ibâdât ve tâat ile dünyâda ve âhirette kendi murâdlarının husûlünü Hak'tan temennî

ederler; ve "ebrâr" ise, keşf ü makāmâta ve kerâmâta nâiliyet isterler. Ve "şüttârîler" ise, mezâhir-i cemîlenin aşkı içinde ve ma'şûk-ı sûrîlerine vuslat emelindedirler. Halbuki Hakk'a olan aşk ve muhabbet mezhebi bu değildir; ve aşk-ı Hak bu murâdât ve emellerin hepsini yutar. Nitekim 5. cildin 2725 numaralı beytinde şöyle buyurulmuş idi: هر چه جز عشقست شد مأكول عشق در جهان يك دانه پيش نول عشق [Ya'nî] "Aşk-ı Hakk'ın gayrı olan her şey, aşk-ı Hakk'ın me'kûlüdür. Dünyâ ve âhiret aşk-ı Hakk'ın gagası önünde bir habbedir."

Ve 2. cildin 1756 numarasında dahi: ملت عشق از همه ملت جداست عاشقان را مذهب و ملت خداست [Ya'nî] "Hak âşıklarının milleti bütün milletlerden ayrıdır. Bu âşıkların mezhebi ve milleti hep Hudâ'dır" [buyurulmuş idi.]

يار آمد عشق را روز آفتاب   آفتاب آن روى را همچون نقاب

4066. *Aşk için yâr, gündüz için güneş geldi. Güneş o yüze nikāb gibidir.*

Ya'nî, aşkı parlatan, ziyâlaştıran yâr ve ma'şûktur. Nitekim gündüzü gündüz yapan ve parlatan dahi güneştir. Ve aşk iki nevi'dir: Ya sûretten münezzeh olan Hakk'a olur veyâhud cemâl-i Hakk'ın mazharı olan bir güzel sûrete olur. Her iki nevi' aşkta dahi, yâr ve ma'şûk o aşkın revnakı ve nûru gelmiştir. Binâenaleyh gündüze güneş lâzım olduğu gibi, bu aşka da ma'şûk lâzımdır. Fakat ma'şûk-ı hakîkînin aşka verdiği revnak, sûrî güneşin gündüze verdiği revnaka ve parlaklığa benzemez. Zîrâ o sûrî güneş cemâl-i Hakk'ın nikābı ve hicâbıdır. Nikābsız olarak cemâl-i Hakk'ın verdiği revnak başka ve nikābın verdiği revnak başkadır.

آنكه نشناسد نقاب از روى يار   عابد الشمسست دست از وى بدار

4067. *O kimse ki, yârin yüzünden nikābı tanımaz, güneşe tapıcıdır; ondan el kaldır!*

Ya'nî, yâr-i hakîkînin cemâlini onun nikābından tefrîk edip tanımayan kimse, nikāb olan güneşe tapıcıdır; ondan el kaldır ve uzaklaş! Zîrâ onda bir fâide bulamazsın. Ma'lûm olsun ki aşk, ya hakîkî veyâ mecâzî olur. Aşk-ı hakîkî sûretten münezzeh olan Hakk'ın aşkıdır. Aşk-ı mecâzî ise, cemâl-i Hakk'ın nikābı olan güzel sûretlerin aşkıdır ki, bu aşk-ı mecâzîde Mecnûn'un Leylâ'ya olan aşkı gibi şehvet-i nefsânînin dahli yoktur. Zîrâ bu aşk-ı mecâzîde âşık kendi nefsinin hazzından geçer ve ma'şûk olan sûrette fânî olur. Karşısına bin tâne başka güzel sûret çıksa hiçbirisine iltifât etmez. Nitekim *Fîhi Mâ Fîh*'in 17. faslında Hz. Pîr şöyle buyurur:

"Mecnûn'un zamânında Leylâ'dan daha çok güzeller yok mu idi? Fakat Mecnûn'un mahbûbu değil idiler. Mecnûn'a dediler ki: "Leylâ'dan daha güzeller vardır, sana getirelim." Mecnûn cevâb verdi ki: "Nihâyet ben Leylâ'nın kasûretine muhabbet etmiyorum ve Leylâ sûret değildir; benim elimde bir kadeh gibidir. Ben o kadehten şarâb içiyorum. Binâenaleyh ben ondan içtiğim şarâba âşığım. Halbuki sizin nazarınız kadehedir; şarâbdan âgâh değilsiniz."

İmdi Mecnûn şarâb-ı aşkı, cemâl-i Hakk'ın nikābı olan Leylâ'nın vücûd-i mecâzîsinden içerdi. Fakat bu nikāb hayâldir. Bunun için Hz. Pîr efendimiz yine *Fîhi Mâ Fîh*'lerinin 42. faslında şöyle buyururlar:

"Aşk galata, hatâya düşürücü hayâl ile olduğu vakit dahi mûcib-i vecd olursa, bu vecd Habîr ve Basîr olan ma'şûk-ı hakîkîye âşık olan âşığın vecdi gibi değildir. O âşığın hâli karanlıkta ma'şûk zannı ile direği kucaklayıp ağlayan ve şikâyet eden kimseye benzer. Bunun lezâzeti Hayy ve Habîr olan ma'şûkun boynuna sarılmaya benzemez."

Bu îzâhâttan anlaşılıyor ki, kazâ-yı şehvet için bir güzel kadın sûretine muhabbet, aşk-ı mecâzî değildir, belki meyl-i hayvânîdir; ve meyl-i hayvânîde kazâ-yı şehvet için bir güzel sûreti bırakıp diğerine geçmek vardır. Aşk-ı mecâzînin kemâlinden inâyet-i Hak'la aşk-ı hakîkîye geçilmek mümkin olduğuna işâretle المجاز قنطرة الحقيقة ya'nî "mecâz hakîkatin köprüsüdür" denilmiştir. İmruü'l-Kays'ın aşk-ı mecâzîsi dahi bu kabîlden olduğu anlaşılıyor.

روز او و روزئ عاشق هم او　　　دل هم او دل سوزئ عاشق هم او

4068. *Gündüz odur, âşığın gıdâsı dahi odur, gönül dahi odur, âşığın dilsûzluğu dahi odur.*

Âşık ma'şûkunun aşkında müstağrak olduğu vakit, onun gündüzü ve gıdâsı ve gönlü ve kalbin yanması dahi hep ma'şûkudur; ortada o âşığın kendisi yoktur.

ماهيانرا نقد شد از عين آب　　　نان و آب و جامه و دارو و خواب

4069. *Balıklara suyun aynından ekmek ve su ve libâs ve ilâç ve uyku nakd oldu.*

Ya'nî, sûrî denizde yaşayan balıklara ekmek ve su ve libâs ve ilâç ve uyku nakdi nasıl ki suyun aynından hâsıl olursa, vücûd-i hakîkî-i Hak deryâsının balıkları mesâbesinde olan uşşâk-ı ilâhîye dahi her türlü ihtiyâç bu derya-yı hakîkînin aynından hâsıl olur. Binâenaleyh onların bu vücûd-i mecâzîye aslâ ihtiyâçları olmaz.

همچو طفلست او ز پستان شیر گیر   او نداند در دو عالم غیر شیر

4070. *O memeden süt tutan çocuk gibidir. O iki âlemde sütün gayrını bilmez.*
[4048]

Ya'nî, çocuk sütü sevk-i tabîî ile bilir. Çünkü karnı acıkınca onun bir ihtiyâc-ı tabîîsi olur. Fakat idrâk ile bilmez ve sütün mâhiyetini anlamaz. Binâenaleyh hem bilir ve hem de bilmez. Bunun gibi âşık dahi vücûd-i hakîkîden emdiği bu aşk sütüne tab'an kendini muhtâç bilir. Fakat idrâk ile onun mâhiyetini bilemez. Çünkü tedbîrin ve idrâk ile bilişin bu tarafa yolu yoktur. Beyt-i Eşref-i Rûmî (k.s.):

Aceb hayrân ü mestim ki, bilişten bilmezem yâri;
Gözüm her kande ki baksa görünür sûret-i Rahmân.

گیج کرد این گنج نامه روح را   تا بیابد فاتح و مفتوح را

4071. *Bu genc-nâme rûhu perîşân etti, tâ ki fâtihi ve meftûhu bula!*

"Genc-nâme"den murâd, elfâzı altında hakâyık ve maârif-i ilâhiyye altınları ve cevherleri medfûn olan bu *Mesnevî-i Şerîf*'in hey'et-i mecmûası veyâhud bu kal'a-i zâtü's-suver hikâyesi ve husûsiyle aşk-ı hakîkîye dâir olan İmruü'l-Kays'ın kıssası olmak münâsibdir. "Gîc", burada "perîşân ve perâkende" demek olup diğer ma'nâları da vardır. Ya'nî, bu genc-nâme fâtihi ve meftûhu ya'nî aşk yolunu açanı ve açılmış olan aşkı bulmak için rûhu perîşân etti.

گیج نبود در روش بلکه اندرو   حاملش دریا بود نی سیل و جو

4072. *Revişte perîşân olmaz; belki onda onun hâmili deryâ olur, sel ve ırmak değil!*

Fakat insân-ı kâmilin terbiyesi altında vâki' olan revişde ve sülûkde rûh perîşân olmaz. Belki o sülûk içinde o aşkın hâmili olan sâlik vücûd-i hakîkî deryâsının aynı olur. O deryânın seli ve ırmağı mesâbesinde olan vücûd-i izâfî mertebesinde kalmaz. Rubâî:

عشق آمد و شد چو خونم اندر رگ و پوست   تا کرد زخود تهی و پر کرد زدوست
اجزای وجودم همگی دوست گرفت   نامیست زمن بر من باقی همه اوست

Nazmen tercüme:

"Aşk geldi, damarlardaki kanım gibi oldu,
Varlık boşalıp her tarafım yâr ile doldu.

Zabt eyledi yârim bütün eczâ-yı vücûdum,
Kaldı kuru bir ad ile bana bâkî hep o oldu."

چون بیابد او که یابد گم شود همچو سیلی غرقهٔ قلزم شود

4073. *O kimse ki, vaktâki bulur, "bulur" kaybolur. Bir sel gibi deryânın garkı olur.*

O kimse ki, aşkı açanı ve açılmış olan aşkı bulur, artık o kimseden "bulur" ta'bîri kaybolur. Zîrâ "bulur" ta'bîri keserât için mevzû' olan bir lügattir; ve bulmak için kaybolup bulunan ve bulan kimse lâzımdır. Bu fenâ-fillâh mertebesinde ise, keserât yoktur. Burada sâlikin bir sel gibi olan vücûd-i izâfîsi vücûd-i hakîkî deryâsının garkı olur.

دانه گم شد آنگهی او تین بود تا نمردی زر ندادم این بود

4074. *Tâne kayboldu; ondan sonra incir olur. "Sen ölmedikçe altın vermedim" bu olur.*

Ya'nî, meselâ incir çekirdeği tânesi toprağa gömülüp kayboldu; ondan sonra birçok çekirdeklerin cem'iyetini hâiz olan incir olarak zâhir oldu. Bunun gibi sâlik kendi mevhûm olan varlığını vücûd-i hakîkîye gömüp kaybetmedikçe cem'iyyet-i esmâiyye ile insân-ı kâmil sûretinde zâhir olmaz. İşte yukarıda Sadr-ı Cihân kıssasında fakîr fakîhin sadaka almak için kendini nihâyet ölü sûretinde gösterdikten sonra Sadr-ı Cihân'dan ihsân alması ve Sadr-ı Cihân'ın ona: گفت لیکن تا نمردی ای عنود . ای جناب من نبردی هیچ جود [Ya'nî "Fakat ey inatçı! Sen ölmedikçe benim cenâbımdan aslâ ihsân alamadın ve sana altın vermedim" [6. cilt 3860 numaralı beyit] demesinin ma'nâsı bu olur.

بعد مکث ایشان متواری شدن در بلاد چین در شهر تخت گاه و بعد دراز شدن صبر و بی‌صبر شدن آن بزرگین که من رفتم الوداع خود را بر شاه عرضه کنم

اِمّا قَدَمِی یُنِیلُنِی مَقْصُودِی اَوْ اُلْقِی رَأْسِی کَفُؤَادِی ثَمَّه

یا پای رساندم بمقصود مرا یا سر بنهم همچو دل از دست آنجا

ونصيحت برادران اورا سود ناداشتن

يَا عَاذِلَ الْعَاشِقِينَ دَعْ فِئَةً   اَضَلَّهَا اللّٰهُ كَيْفَ تُرْشِدُهَا

Onların tevakkuflarından sonra Çin beldelerinde tahtgâh olan şehirde mütevârî olmaları ve sabrın uzamasından sonra o büyüğün: "Ben gittim, elvedâ'! Kendimi şâha arz ederim" diye sabırsız olması.

"Ya ayağım beni maksûduma nâil eder, yâhud kalbim gibi başımı da oraya bırakırım."

"Ya ayağım beni maksûda ve murâda eriştirir, yâhud gönlüm gibi başımı da oraya koyarım."

Ve kardeşlerinin nasîhatinin ona fâide tutmaması.

"Ey âşıkları ayıplayan kimse! Bu tâifeyi bırak! Onları Allâh ıdlâl etti; sen onları nasıl irşâd edersin?"

"Meks", kalmak ve durmak ve tevakkuf etmek. "Mütevârî", bir şeyin arkasına gizlenmiş olan. Ya'nî, üç şehzâde bulundukları yerde tevakkuf edip birçok müzâkereden sonra, Çin memleketinin şehirlerinden tahtgâh ve makarr-ı idâre olan şehre gidip orada saklandılar; ve ma'şûklarına karşı sabırları uzadı. Şehzâdelerin en büyüğü diğer kardeşlerine hitâben: "Ben gidiyorum, size elvedâ'! Kendimi şâha arz edeceğim ve hâlimi bildireceğim" diye sabırsız oldu ve Arabî olarak bu beyti söyledi: "Ya himmetimin ayağı beni maksûdum olan ma'şûkuma nâil eder, yâhud gönlümü buraya bıraktığım gibi, başımı da burada fedâ ederim." Fârisî beyit dahi bu Arabça beytin tamâmen tercümesidir. Ve kardeşleri her ne kadar "Kendini şâha arz etme ve hâlini söyleme, sabret!" diye nasîhat ettiler ise de onların bu nasîhati kâr etmedi ve onlara cevâben dedi: "Ey âşıkları, tavr-ı akla muhâlif olan ef'âl ve harekâttan dolayı ayıplayan kimse! Bu âşıklar tâifesini kendi hallerine bırak! Zîrâ onları akıl ve tedbîr yolundan Allâh Teâlâ şaşırttı. Sen onlara nasıl akıl ve tedbîrin doğru yolunu gösterebilirsin?"

آن بزرگين گفت اى اخوان من   ز انتظار آمد بلب اين جان من

4075. *O büyük dedi: "Ey benim kardeşlerim! Benim bu cânım intizârdan dudağa geldi."*

Birçok müzâkereden sonra üç şehzâdenin en büyük kardeşleri diğerlerine hitâben dedi: "Ey benim kardeşlerim! Benim bu cânım ma'şûkuma kavuşmak intizârından dolayı dudağıma geldi, ya'nî ölmeye yaklaştım."

لاابالی گشته ام صبرم نماند　　مر مرا این صبر در آتش نشاند

4076. "*Lâübâlî olmuşum. Sabrım kalmadı. Muhakkak bu sabır beni ateşe oturttu.*"

"Lâ-übâlî", "her husûsta kayıtsızım" ma'nâsında terkîb-i Arabî'dir. Ya'nî, "Bende cân korkusu kaydı gitti ve sabrım kalmadı. "İntizâr ateşten daha şedîddir" darb-ı meseli mûcibince, beklemek ve intizâr etmek sabrı beni ateşe oturttu."

طاقت من زین صبوری طاق شد　　واقعهٔ من عبرت عشاق شد

4077. "*Bu sabır edicilikten benim tâkatim tâk oldu. Benim vâkı'am âşıkların ibreti oldu.*"

"Tâk şuden", ferd ve cüdâ olmak ma'nâsınadır. Zîrâ "tâk", "tek aded"e derler; ve "cüdâ olmak" kinâye tarîkıyladır. Ya'nî, "Tâkat denilen ma'nâ benden ayrıldı ve sabır edicilik tâkati bende kalmadı, demek olur. Bu aşk yüzünden benim başıma her ne gelirse, âşıklar benden ibret alırlar."

من ز جان سیر آمدم اندر فراق　　زنده بودن در فراق آمد نفاق

4078. "*Ben firâk içinde candan tok olmuşum. Firâk içinde diri olmak nifâk geldi.*"

Ya'nî, "Ben ma'şûkumun ayrılığı içinde candan bıktım. Zîrâ firâk ve ayrılık içinde diri olmak ve yaşamak nifâktır ve içi başka dışı başka bir hâlde olmaktır. Çünkü hâl-i firâkta âşığın bâtını ölüm ve zâhiri yaşayıştır."

چند درد فرقتش بکشد مرا　　سر ببر تا عشق سر بخشد مرا

4079. "*Nice bir onun ayrılığının derdi beni öldürsün! Aşk, bana baş bağışlamak için başımı kes!*"

"Ma'şûkumdan ayrı olmak derdi benim bâtınımı ne zamâna kadar öldürüp dursun! Benim bu zâhir başımı kes ki, bu hayât-ı zâhiriyyem munkatı' olsun ve aşk bana bir ma'nevî baş bağışlasın ve ben ma'nâ âleminde yaşayayım!"

دین من از عشق زنده بودنست   زندگی زین جان و سر ننگ منست

4080. [4059] *"Benim dînim aşkta diri olmaktır. Bu candan ve baştan dirilik benim ârımdır."*

"Benim dînim ve mezhebim aşk ile yaşamak ve aşktan diri olmaktır. Bu rûh-ı hayvânîden ve bu cismânî olan baştan hâsıl olan dirilik ve hayât benim için ârdır." Beyt-i Hz. Pîr:

عمرکه بی عشق رفت هیچ حسابش مگیر   آب حیاتست عشق در دل و جانش پذیر

"Aşksız geçen ömrü hiç hesâba katma; aşk âb-ı hayâttır. O aşkı kalbine ve cânına kabûl et!"

تیغ هست از جان عاشق گرد روب   زانکه سیف افتاد مَحّاءُ الذّنوب

4081. *"Kılıç âşığın cânından toz süpürücüdür. Zîrâ kılıç günâhları mahv edici vâki' oldu."*

"Gerd-rûb", vasf-ı terkîbîdir, "toz süpürücü" demektir. Ya'nî, "Aşk-ı Hak kılıcı âşığın cânından sıfât-ı nefsâniyye tozlarını süpürücüdür. Zîrâ ki hadîs-i şerîfte السیف محاء الذنوب ya'nî "Kılıç günâhları mahv edicidir" buyurulmuştur. Ya'nî Hak yolunda maktûl olanların günâhları mağfûr olur demektir."

چون غبار تن بشد ماهم بتافت   ماه جان من هوای صاف یافت

4082. *"Vaktâki tenin tozu gitti, ayım parladı. Benim cânımın ayı sâf havayı buldu."*

"Vaktâki cismin tozu olan nefsânî sıfatlar gitti, benim ay gibi olan rûh-ı insânîm parladı ve bu rûhun sıfatları zâhir oldu. Benim cânımın ayı bulanık olan hevâ-yı nefsânîden kurtuldu, rûhâniyet âleminin sâf olan havasını buldu."

عمرها بر طبل عشقت ای صنم   انّ فِي مَوْتِي حَيَاتِي میزنم

4083. *Ey sanem! Ömürlerce senin aşkının davulu üzerine "Muhakkak benim hayâtım mevtimde diri!" vururum.*

"Ey ma'şûk-ı hakîkî! Ömürlerce ve senelerce Senin aşkının davulu üzerine "Muhakkak benim hayâtım ölümümdedir!" neşîdesini okuyup çalarım." İkinci mısrâ'da Hüseyin b. Mansûr-ı Hallâc hazretlerinin اقتلونی یا ثقاتی ان فی قتلی حیاتی ya'nî "Ey mu'temedler! Beni öldürün! Muhakkak benim hayâtım benim katlimdedir" beytine işâret buyurulur.

دعوئ مرغابئ کردست جان کی ز طوفان بلا آرد فغان

4084. *"Cân su kuşluğu da'vâsını etmiştir. Belâ tûfânından ne vakit figān tutar!"*

Ya'nî, "Cân su kuşu gibidir ve rûhâniyet âlemi dahi deryâya benzer. Binâenaleyh cân rûhâniyet âlemine mensûbluk da'vâsını etmiştir. Cismânî olan belâ tûfânından ne vakit feryâd ve figān eder!"

بَطّ را ز اشکستن کشتی چه غم کشتی‌اش بر آب بس باشد قَدَمْ

4085. *"Kaz için geminin kırılmasından ne gam vardır! Onun gemisi su üzerinde ayak vurur."*

"Meselâ su kuşu olan kaz için geminin kırılıp batmasından ne gam vardır! Onun gemisi su üzerinde kendi ayağı olur ve gemisiz olarak deryâda yüzer. Bunun gibi cisim gemisinin kırılmasından ve harâb olmasından su kuşu mesâbesinde olan rûh için ne gam vardır! Onun gemisi deryâ mesâbesinde olan rûhâniyet âleminde kendi varlığının ayağı olur."

زنده زین دعوی بود جان و تنم من ازین دعوی چگونه تن زنم

4086. *"Cânım ve tenim bu da'vâdan diri olur. Ben bu da'vâdan nasıl susarım!"*

"Rûhum ve cismim bu su kuşluğu da'vâsından veyâhud da'vâ-yı aşktan diri olur. Bana hayât-ı ma'nevî bahş eden bu da'vâdan nasıl susarım!"

خواب می‌بینم ولی در خواب نی مدعی هستم ولی کَذّابْ نی

4087. *"Rü'yâ görüyorum, fakat uykuda değil! Müddeîyim fakat yalancı değil!"*

Ya'nî, "Halkın uyudukları vakit gördükleri misâl ve berzah âlemini ben de rü'yâda görüyorum; fakat uyku hâli içinde değil, uyanıklık hâli içinde görüyorum. Bu husûsta müddeîyim. Fakat kuru da'vâ sâhibi olan yalancı değilim!"

Ma'lûm olsun ki, misâl ve dünyâ ve berzah sûretlerinin cümlesi mezâhir-i esmâ ve sıfât-ı ilâhiyye olup, ancak hayâlden ibârettir ve bu hayâlât içinde cilveger olan ancak Hak'tır. Ehl-i gaflet dünyâ hayâlâtı içinde müstağrak olduklarından bu dünyâ sûretlerinin hayâlâtı diğer âlemlerin suver-i hayâliyyesine hicâb olur. Bunlardan ba'zıları ancak kalbinin safveti nisbetinde uyku hâlinde âlem-i misâlin suver-i hayâliyyesini görebilirler. Buna "rü'yâ" derler. Fakat vaktâki sâlik dünyevî olan suver-i hayâliyyeden alâkasını keser ve gözlerini kapar, ona uyanıklık hâli içinde misâlî ve berzahî olan suver-i ha-

yâliyye zâhir olur. Buna da "vâkıa" derler. Sâlikin nazarında bu sûretlerin cümlesi kalktığı vakit ona hakîkatü'l-hakāyık olan Hak zâhir olur.

گر مرا صد بار تو گردن زنی همچو شمعم بر فروزم روشنی

4088. *"Eğer benim yüz kere boynumu vursan, şem' gibiyim, aydınlığı artırırım."*

Ya'nî, "Benim hâlim muma benzer. Mumun başındaki fitil makas ile kesildikçe aydınlığı çoğaldığı gibi, benim de cismâniyetimin fitili mesâbesinde olan nefsimin birçok sıfatlarından her birisi kesilip izâle edildikçe rûhumun parlaklığı artar."

آتش ار خرمن بگیرد پیش و پس شب روان را خرمن آن ماه بس

4089. *"Eğer ateş harmanın önünü ve arkasını tutsa, gece gidicilere o ayın harmanı kâfîdir."*

Ya'nî, "Eğer fenâ ateşi cisim harmanının önünü ve arkasını tutsa, ya'nî her tarafını kaplasa, bu zulmet-i tabîiyye içinde sefer edenlere o ay gibi parlak olan rûhun harmanı yeter. Zîrâ insân rûh ile cisimden mürekkebdir. Cismin kuvveti giderse rûhun kuvveti zâhir olur."

حیلت اخوان ز یعقوب نبی کرده یوسف را نهان و مختفی

4090. [4069] *"Kardeşlerin hîlesi Ya'kūb peygamberden Yûsuf'u gizli ve muhtefî etmiş idi."*

Meselâ kardeşlerinin hîlesi Yûsuf (a.s.)ı babası olan Ya'kūb peygamber (a.s.)dan gizlemiş ve saklamış idi. Bunun gibi rûh Yûsuf'unu bu cismâniyet âleminde onun kardeşleri olan rûh-ı hayvânînin sıfatları hîle ile kendi aslı olan Hak'tan örttüler ve gizlediler.

خفیه کردندش بحیلت سازئ کرد آخر پیرهن غمازئ

4091. *"Hîle yapıcılık ile onu sakladılar. Nihâyet gömlek gammâzlık etti."*

"Evet, rûh Yûsuf'unu bu sıfât-ı nefsâniyye hîlekârlık ile bu cismâniyet âleminde kendi aslı olan Hak'tan gizlediler ve perde arkasına koydular. Fakat nihâyet gömlek mesâbesinde olan o rûh Yûsuf'unun o perde-i kesâfet arkasından zâhir olan sıfatlarının kokusu ve eseri bu Yûsuf'un vücûdunu insana haber verdi ve gammâzlık etti." Büyük şehzâdenin lisânından olan bu sözlerin mürşidsiz kendi re'y ve tedbîrleriyle yaptıkları mücâhedât vâsıtasıyla

âlem-i rûhâniyyete ve nihâyet Hakk'a vâsıl olmak isteyenlere âid olduğu aşağıdaki ebyât-ı şerîfe karînesiyle anlaşılır.

آن دو گفتندش نصیحت در سمر   که مکن ز اخطار خود را بی‌خبر

4092. *O ikisi semerde ona nasîhat söylediler. Dediler ki: "Hatarlardan kendini habersiz etme!"*

"Semer", gece vakti sohbet edenlerin meclisi ve söyledikleri masallar. "Ahtâr", "hatar"ın cem'i olup, "tehlikeler" demektir. Ya'nî, büyük şehzâdenin sözlerini dinleyen o diğer iki şehzâde gece sohbeti esnâsında ona nasîhat edip dediler ki: "Kendi kendine sülûk ettiğin vakit, bu yolda çok tehlikeler vardır. Kendini bu tehlikelerden habersiz etme!"

هین منه بر ریشهای ما نمک   هین مخور این زهر بر جلْدی و شك

4093. *"Sakın bizim yaralarımız üzerine tuz koyma! Sakın bu zehri cesûrluk ve şek üzerine yeme!"*

"Celdî", bahâdırlık ve cesûrluk. Ya'nî, "Bu yolda sakın belâlara düşüp, zâten ma'şûktan ayrılık sebebiyle kalblerimizde olan yaralar üzerine tuz ekme! Sakın bu hakîkat yoluna kendi kendine sülûk etmek zehrini cesûrluk ve şek üzerine yeme ve ihtiyâr etme! Zîrâ insan bilmediği yolda şek ve şübhe ile yürür; ve bilmediği yolda cesûrâne yürümek insanın başına felâketler getirir."

جز بتدبیر یکی شیخ خبیر   چون روی چون نبودت قلبی بصیر

4094. *"Habîr olan bir şeyhin tedbîrinden gayrı mâdemki senin basîr olan bir kalbin yoktur, nasıl gidersin?"*

Ya'nî, "Bu hakîkat yoluna ancak bu yolun ahvâlinden haberdâr olan bir şeyhin tedbîrinden başkası ile gidilmez. Ey kardeş! Mâdemki senin görücü olan bir kalbin yoktur ve kalb gözün ile bu yolun tehlikelerini göremezsin, kendi kendine nasıl gidersin?" Beyt-i Mısrî-i Niyâzî (k.s.):

Mürşid gerektir bildire Hakk'ı sana hakka'l-yakîn,
Mürşidi olmayanların bildikleri gümân imiş!

وای آن مرغی که ناروییده پر   بر پرد بر اوج و افتد در خطر

4095. *Vay o bir kuşa ki, kanadı bitmemiştir, evc üzerine uçar ve hatara dûçâr olur.*

Kanadı henüz bitmemiş iken yükseklere uçan ve sonra da tehlikeye düşen kuşun vay hâline! Ya'nî henüz sıfât-ı nefsâniyyeden kurtulup kanat mesâbesinde olan rûhu kuvvetlenmemiş iken, Hak ve hakîkat yoluna kendi re'y ve tedbîri ile sülûk edip, sonra nefis ve şeytanın oyuncağı olan mücâhidin vay hâline!

عقل باشد مرد را بال و پری　　　　چون ندارد عقل عقل رهبری

4096. *Akıl rehberlik aklını tutmazsa, merde akıl bir bâl ü per olur.*

Ya'nî, eğer bir kimseye aklı, rehberlik aklını tutmazsa, ya'nî onun aklı mürşid-i kâmilin aklı mertebesinde değilse, o kimse tarîk-ı Hak'ta terakkî edebilmek için mürşid-i kâmilin akıl ve tedbîrine muhtâçtır. Bu kimseye insân-ı kâmilin aklı bu yolda bir kanat olur.

یا مظفر یا مظفر جوی باش　　　　یا نظرور یا نظرور جوی باش

4097. *Ya muzaffer yâhud muzaffer isteyici ol! Ya nazar sâhibi yâhud nazar sâhibini isteyici ol!*

Ya nefis ve şeytân ile harbde muzaffer olup insân-ı kâmil ol veyâhud böyle bir muzaffer olan insân-ı kâmili isteyici ol! Ya nefis ve şeytânın hîlelerini gören bir nazar sâhibi ol veyâhud böyle bir nazar sâhibini isteyici ol!

بیز مفتاح خرد این قرْع باب　　　　از هوا باشد نه از روی صواب

4098. *Akıl anahtarı olmaksızın bu kapıyı çalmak, hevâdan olup, savâb cihetinden değil!*

Zîrâ insân-ı kâmil aklının anahtarı olmaksızın bu hakîkat şâhı sarayının kapısını çalmak hevâ-yı nefsânîden olur; ve bu hakîkat yoluna kendi akıl ve tedbîri ile sülûk etmek doğru değildir. Zîrâ aklın akl-ı kül mertebesine kadar birçok mertebeleri vardır. Nitekim 5. cildin 460 ve 461 ve 462 numaralı beyitlerinde şöyle buyurulmuş idi:

این تفاوت عقلها را نیك دان　　　　در مراتب از زمین تا آسمان

هست عقلی همچو قرص آفتاب　　　　هست عقلی کمتر از زهره و شهاب

هست عقلی چون چراغ سر خوشی　　　　هست عقلی چون ستارهٔ آتشی

[Ya'nî] "Akılların yerden göğe kadar olan mertebelerde bu tefâvütünü iyi bil! Güneşin kursu gibi parlak bir akıl vardır. Zühre ve Şihâb yıldızlarından

daha az nûrlu bir akıl vardır. Bir sarhoşun odasında yaktığı kandîl gibi bir akıl vardır. Bir ateşin kıvılcımı gibi ziyâdâr olan bir akıl vardır."

İmdi Hak yoluna sülûk için güneşin kursu kadar parlak bir akl-ı kâmil lâzımdır. Kendisinde böyle bir akıl olmayan kimse eğer insân-ı kâmilden kendisini müstağnî görürse, onun bu istiğnâsı hevâ-yı nefsânîden mütevellid olan kibir ve ucübden neş'et eder. Bir kimse ulûm-i zâhiriyyede ne kadar üstâd ve mütebahhir olursa olsun, tarîk-ı Hakk'a sülûk için insân-ı kâmilin muâvenetine muhtâçtır. Nitekim bu ma'nâya işâreten 5. cildin 4139 numarasında şöyle buyurulmuş idi: اندرین بحث گر خرد ره بین بدی فخر رازی راز دان دین بدی [Ya'nî] "Eğer bu bahiste akıl yol görücü olaydı Fahr-i Râzî dînin sırrını bilici olur idi."

عالمی در دام می‌بین از هوا   و ز جراحتهای همرنگ دوا

4099. *Sen âlemi hevâdan ve ilâcın hem-rengi olan yaralardan dolayı tuzakta gör!*

Sen âlem ehlini hevâ-yı nefsânîden ve ilâca ve çâreye benzeyen yaralardan dolayı bu âlem-i sûretin tuzağına düşmüş bir hâlde gör! "İlâca ve çâreye benzeyen yaralar"dan murâd, ulûm-i istidlâliyye olmak münâsibdir. Zîrâ bu ulûm-i istidlâliyye sâhibleri kendilerinin idrâk-i hakāyık etmiş olduklarını zannederler ve bu zanları üzerine kibir ve ucübe düşerler; ve bu kibir ve ucüb sebebiyle de kendilerini insân-ı kâmil ile müsâvî bir mertebede görürler; ve hattâ bu ilimleri sebebiyle onların ef'âl ve harekâtına i'tirâz bile ederler. Nitekim sırası düştükçe yukarılarda ba'zı menâkıb dahi zikredilmiştir. Bu âlem-i sûret bunları kibir ve gurûr ve hased ve hırs-ı câh ve riyâset gibi sıfât-ı nefsâniyye bağlarıyla bağlayıp kendi tuzağına düşürmüştür. Ve bu ulûm-i istidlâliyye ilmiyeti i'tibâriyle ulûm-i ledünniyye ile hem-renk ise de rûhun ve kalbin yarasıdır.

مار استادست بر سینه چو مرگ   در دهانش بهر صید اشگرف برگ

4100. [4079] *Yılan ölüm gibi sîne üzerinde oturmuştur. Av için onun ağzında büyük yaprak vardır.*

Ya'nî, hevâ-yı nefsânî sâhibi olan kimseler kuş gibidir ve onların nefisleri de yılana ve nefsin tezvîrât ve tesvîlâtı dahi onun ağzındaki büyük yaprağa benzer.

در حشایش چون حشیشی او بپاست　　　مرغ پندارد که او شاخ گیاست

4101. *Haşâyişte bir haşîş gibi o ayaktadır. Kuş zanneder ki, o ot dalıdır.*

O yılan otlar içinde bir ot gibi ayağa kalkıp durur. Kuş o yılanı bir ot dalı zanneder.

چون نشیند بهر خور بر روي برگ　　　در فتد اندر دهان مار و مرگ

4102. *Vaktâki yemek için yaprağın üzerine konar, yılanın ve ölümün ağzına düşer.*

کرده تمساحی دهان خویش باز　　　گرد دندانهاش کرمان دراز

4103. *Bir timsah kendi ağzını açmış, onun dişlerinin etrâfında uzun kurtlar vardır.*

"Timsah"tan murâd, bu sûret âlemi olan dünyâdır. "Dişlerinin arasındaki kurtlar"dan murâd, huzûzât ve lezzât-ı dünyeviyyedir. "Kuşlar"dan murâd, cismânî ve nefsânî olan kimselerdir.

از بقیهٔ خور که در دندانش ماند　　　کرمها رویید و بر دندان نشاند

4104. *Onun dişlerinde kalan yemek bakiyesinden kurtlar bitti ve dişleri üzerinde kaldı oturdu.*

مرغکان بینند کرم و قوت را　　　مرج پندارند آن تابوت را

4105. *Kuşçağızlar kurdu ve kūtü görürler. O tabutu mer'â zannederler.*

Kuşçağızlar timsahın dişleri üzerindeki kurtları ve gıdâyı görürler ve o tabut gibi olan timsahı bir mer'â zannederler.

چون دهان پر شد ز مرغ او ناگهان　　　در کشدشان و فرو بندد دهان

4106. *Vaktâki ağız kuştan dolu oldu, ansızın onları içeriye çeker ve ağzını bağlar.*

Kuşlar timsahın dişleri üzerine kurtları yemek için tamâmen dolduğu vakit timsah nefesiyle ansızın onları boğazına çeker ve ağzını da kapayıverir; ve kuşlar tamâmen timsahın gıdâsı olup helâk olur.

این جهان پر ز نُقْل و پر ز نان　　　چون دهانِ بازِ آن تمساح دان

4107. *Nuklden dolu ve ekmekten dolu olan bu cihânı o timsahın açık ağzı bil!*

"Nukl", içki esnâsında yenilen meze; "nân", ekmek demek olup, bunlardan murâd, sûret-i umûmiyyede yiyecek ve içecek vesâir huzûzât-ı nefsâniyyedir. Ya'nî, nefsin hazzı ve gıdâlarıyla dolu olan bu dünyâyı, timsahın kuşları avlamak için açılmış olan ağzı bil! Zîrâ ezvâk-ı nefsâniyyelerine harîs olan kimselerin evvelen sıhhatleri bozulur ve çabuk ölürler; ve yaşayanlar dahi ma'lûl olarak yaşarlar. Bu sûrî helâktir. Ve sâniyen rûh-ı insânîlerinin nûru söner. Kendilerine hayvanlık sıfatları gālib olur. Bu da bir ma'nevî helâktir.

بهر کرم و طعمه ای روزی تراش   از فن تمساح دهر ایمن مباش

4108. *Ey rızık yontucu olan kimse! Kurttan ve tu'meden dolayı dehr timsahının fenninden emîn olma!*

"Rûzî terâş", vasf-ı terkîbî olup, "rızık yontucu" demektir ki, bundan murâd dahi, nefsin arzûlarını tahsîl ile meşgūl olan kimsedir. Ya'nî, ey hazz-ı nefsânîsiyle meşgūl olan kimse! Sen bu âlemde bir kuş gibisin. "Dehr" dahi timsah gibidir. Binâenaleyh bu dünyâda dehr ve zamân timsâhının fenninden ve hîlesinden emîn olma ve bu hayâtın lezzâtına aldanma!

روبه افتد پهن اندر زیر خاک   بر سر خاکش حبوب مکرناک

4109. *Tilki toprak altına yassı düşer. Onun toprağı üzerinde mekrli habbeler vardır.*

Meselâ tilki toprak altına yamyassı bir hâlde yayılıp saklanır. Üzerindeki toprağa da birtakım arpa ve buğday gibi hubûbât ve tâneler koyar.

تا بیاید زاغ غافل سوی آن   پای او گیرد بمکر آن مکر دان

4110. [4089] *Tâ ki gāfil olan karga onun tarafına gelsin, o mekr bilen, mekr ile onun ayağını tutsun!*

Tâ ki tilkinin kasdından gāfil olan karga o tilki ve tâne tarafına gelsin ve o hîle ve mekr bilen tilki de bu yaptığı hîle ile karganın ayağından yakalasın!

صد هزاران مکر در حیوان چو هست   چون بود مکر بشر کو مهترست

4111. *Mâdemki hayvanlarda yüz binlerce mekr vardır, beşerin mekri nasıl olur ki, o pek büyüktür.*

Bu âlem-i sûret ve tabîatin binâsı birtakım mekr ve hîleler üzerine kurulmuş olduğundan, mâdemki yılan ve timsah ve örümcek gibi hayvanlarda

kendi avlarını avlamak için böyle birçok hîleler vardır, artık aklı ve dirâyeti hayvanların fevkınde olan beşerin hîleleri nasıl olur! Var kıyâs et! Onun murâdını elde etmek için kullandığı hîleler şübhe yoktur ki pek büyüktür.

مصحفی بر کف چو زین العابدین   خنجر پر قهر اندر آستین

4112. *Zeyne'l-âbidîn gibi elinde Mushaf, yeni içinde de kahır dolu hançer vardır.*

Âbidler zümresini vücûduyla süsleyen bir zât-ı muhterem gibi veyâhud evlâd-ı Resûlullâh'tan Zeyne'l-Âbidîn hazretleri gibi zâhiren elinde bir Mushaf-ı şerîf taşır, fakat yeninin içinde hemcinsini kahır ve helâk etmek için gizli bir hançer bulunur. Safdilleri Mushaf-ı şerîfle avlar ve fırsat bulduğu vakit o gizli hançer ile öldürür.

گویدت خندان که ای مولای من   در دل او بابلی پر سحر و فن

4113. *Sana gülerek: "Ey benim efendim!" der. Onun kalbinde sihir ve fen dolu bir Bâbil vardır.*

O zeyne'l-âbidîn senin yüzüne gülerek: "Ey benim efendim!" der ve latîf diller döker. Halbuki onun kalbinde sihir ve hîlenin menba'ı olan bir Bâbil şehri vardır. "Bâbil" kelimesiyle sûre-i Bakara'da olan وَمَا أُنزِلَ عَلَى الْمَلَكَيْنِ بِبَابِلَ هَارُوتَ وَمَارُوتَ الخ . . . (Bakara, 2/102) [ya'nî "Bâbil'de Hârût ile Mârût isimli iki meleğe indirileni öğretiyorlardı... ilh." âyet-i kerîmesinde beyân buyurulan Bâbil'e işâret buyurulur ki, oradaki sihir hakkında tefsîrlerde îzâhât vardır.

زهر قاتل صورتش شهدست و شیر   هین مرو بی‌صحبت پیر خبیر

4114. *Öldürücü zehirdir, onun sûreti baldır ve süttür. Sakın habîr olan pîrin sohbeti olmaksızın gitme!*

Bu zeyne'l-âbidîn'in bâtını ve kalbi öldürücü zehirdir. Sûreti ve zâhiri ise bal ve süt gibi tatlıdır. Böyle kimseleri anlamak ve sohbetlerinden kaçmak için onların bâtınlarına vâkıf olmak lâzımdır. Ey sâf olan mü'min! Sende bu vukûf-i kalbî yoktur. Binâenaleyh ahvâl-i kalbden haberdâr olan bir mürşid-i kâmilin ve bir pîr-i muhteremin sohbetinde ve onun himâyesi altında bulunmadıkça zâhirinde salâh gördüğün her bir kimsenin önüne gitme!

جمله لذات جهان مکرست و زرق   سوز تاریکیست گرد نور برق

4115. *Cihânın bütün lezzetleri mekr ve riyâdır. Şimşek nûrunun etrâfı yakıcılık ve karanlıktır.*

Bu sûret âlemi olan cihânın bütün lezzetleri hîleden ve gösterişten ibârettir. Altında bataklık olan çemenzâra benzer. Onda gördüğün güzellikler ve lezzetler şerâre-i elektirîkiyyeden ibâret olan şimşek gibidir ki, bu şimşek nûrunun etrâfında yakıcılık ve karanlık vardır. Sür'atle çakar ve yakar ve müteâkıben karanlık basıp aydınlıktan eser kalmaz.

برق نور كوته و كذب و مجاز   گرد او ظلمات و راه تو دراز

4116. *Şimşek kısa nûr ve yalan ve mecâzdır. Onun etrâfı zulmetlerdir; ve senin yolun uzundur.*

Bu vücûd-i izâfî âleminin aydınlığı çok devâm etmez; kısa bir nûrdur ve yalandır ve mecâz ve ârızîdir; ve onun etrâfı karanlıktır. Ey sâlik! Sen ise, bu âlem-i sûrette âlem-i ervâhtan gelip bu sûret âlemi köprüsünden geçen bir yolcusun; ve sûretsizlik âlemi olan aslına rücû' için yolun uzundur. Binâenaleyh bu uzun yolu kısaltmak için şimşeğin nûru mesâbesinde olan bu vücûd-i izâfî âlemine olan alâkayı terk et! Nitekim 1. cildin 1163 numaralı beytinde şöyle buyurulmuş idi: صورت از بى صورتى آمد برون   باز شد كانّا اليه راجعون [Ya'nî] "Sûret sûretsizlikten dışarıya geldi; tekrâr gitti, zîrâ biz O'na dönücüleriz" (Bakara, 2/156).

نه بنورش نامه شايد خواندن   نه بمنزل اسب تانى راندن

4117. *Onun nûrunda ne mektûb okumak lâyık olur, ne de menzile at sürebilirsin.*

Meselâ şimşeğin nûru sâbit olmadığından onun aydınlığında ne bir mektûb ve kitâb okunabilir, ne de gece karanlığında istediğin menzile doğru at sürebilirsin. Bu âlem-i tabîat karanlığı içindeki vücûd-i izâfînin nümâyişleri dahi bu kabîldendir.

ليك جرم آنكه باشى رهن برق   از تو رو اندر كشد انوار شرق

4118. *Fakat onun cürmü ki şimşeğin mukayyedi olasın, şarkın nûrları senden yüz çeker.*

"Şark", "güneş" ma'nâsınadır. Fakat bu sûret âleminin nümâyişlerine müteveccih olur isen, bu bir cürüm ve kusûr olur; ve bu cürümün netîcesi de şimşeğin nûruna bağlanmış olman olur. Vücûd-i hakîkî güneşinin nûrları olan insân-ı kâmiller senden yüz çevirirler. Bu âlem-i tabîat karanlığında delîlsiz kalırsın.

می کشاند مکر برقت بی‌دلیل　　در مفازهٔ مظلمی شب میل میل

4119. *Şimşeğin mekri seni delîlsiz, gece mîl mîl bir karanlık mefâzeye çeker.*

Sonra şimşek mesâbesinde olan bu vücûd-i izâfî âleminin mekri ve hîlesi seni delîlsiz, mîl mîl karanlık olan bir mahall-i helâke çeker. "Mefâze", zıd ma'nâları hâiz olan lügatlerdendir. "Mahall-i necât" ma'nâsına geldiği gibi, "mahall-i helâk" ma'nâsına da gelir. Burada "mahall-i helâk" demektir.

در کُهْ افتی گاه در جوی اوفتی　　گه بدین سو گه بدان سوی اوفتی

4120. [4099] *Gâh dağa düştün, gâh ırmağa düştün. Gâh bu tarafa, gâh o tarafa düştün.*

O vakit, sen gâh enâniyet ve benlik dağına ve gâh ulûm-i istidlâliyye ırmağına düştün; ve bu ulûm-i istidlâliyyenin te'sîri ile şübhe ve tereddüd içinde yolunu şaşırdın, gâh bu âlem-i rûhâniyyet tarafına, gâh o âlem-i sûret ve nefsâniyyet tarafına düşerek çırpınıp durdun.

خود نبینی تو دلیل ای راه جو　　ور ببینی رو بگردانی ازو

4121. *Ey yol arayan! Sen ise delîli görmezsin; ve eğer görürsen ondan yüz çevirirsin.*

Ey hakîkat yolunu arayan âlim-i istidlâlî! Sen o yolun delîli olan insân-ı kâmili görmezsin; ve görürsen dahi onu da kendin gibi ulûm-i istidlâliyye sâhibi zannedip yüz çevirirsin ve nefsindeki benlik ve enâniyet sebebiyle teslîm olamazsın.

که سفر کردم درین ره شصت میل　　مر مرا گمراه گوید این دلیل

4122. *Dersin ki: "Bu yolda altmış yıl sefer ettim. Bu delîl ise bana "Gümrâh!" der."*

Ey âlim-i istidlâlî! O delîli görsen dahi dersin ki: "Ben hakîkati anlayıp bulmak için bu ulûm-i istidlâliyye ve bu ilm-i kelâm yolunda altmış yıl sefer ettim. Bu insân-ı kâmil dedikleri delîl ise bana "Gümrâh ve yolunu şaşırmış!" diyor. Bu kadar ilim ile berâber ben nasıl gümrâh olurum! Nitekim Fahreddîn-i Râzî hazretleri hakkında Necmeddîn-i Kübrâ (k.s.) hazretlerine: "Vücûd-i Hakk'ı bin bir delîl ile isbât etmiş olan bir âlimdir" dedikleri vakit, Hz. Necmeddîn: "Bin bir şübhesi varmış" buyurmuşlardır. 5. cildin 4139 numarasına mürâcaat olunsun.

گر نهم من گوش سوی آن شگفت　　ز امر او را هم ز سر باید گرفت

4123. *Eğer o acîb tarafına kulak koyar isem, onun emrini dahi baştan tutmak gerek.*

Eğer "Bu ulûm-i istidlâliyyeyi terk et!" dediği için acîb olan bu delîl tarafına kulak asarsam onun bu emrini de tutmak ve bildiklerim de terk etmek îcâb eder. Halbuki "Senelerce çalışıp elde ettiğim bu kadar ilmi birdenbire nasıl terk ederim? Bu emir acîb bir şeydir!" Beyt-i Hz. Pîr:

زدانشها بشویم دل زخود خودرا کنم غافل　　که پیش دلبر مقبل نشاید ذو فنون رفتن

Nazmen tercüme:

"Atıp dilden ulûmu, eyleyim benden beni gâfil,
Huzûr-ı dilbere lâyık değildir zû-fünûn gitmek!"

Ve Necmeddîn-i Kübrâ hazretleri de bu ma'nâda buyururlar: Rubâî:

يك چند بعلم وعقل دركار شدم　　اندر سدد دانش وتكرار شدم
هم عقل عقيله بود وهم علم حجاب　　چون دانستم زهر دو بيزار شدم

"Birkaç zaman ilim ve akıl ile çalıştım. İlim kasdı ve tekrâr ve mümârese içinde oldum. Vaktâki hem aklın hakîkat yolunun düğümü ve bağı olduğunu ve hem de aklımın hicâb ve perde olduğunu bildim, aklın ve ilmin her ikisinden de bîzâr oldum."

من درین ره عمر خود کردم گرو　　هر چه بادا باد ای خواجه برو

4124. *"Ben bu yolda kendi ömrümü rehin ettim. Ey efendi! Her ne olursa olsun, git!"*

O ilm-i istidlâlî âlimi der ki: "Ben bu ilmin tahsîli yolunda bütün ömrümü bağladım. Ey hakîkat yolunun delîli olan efendi! Senin sözlerine benim i'timâdım yoktur. Benim mesleğimin netîcesi her ne olursa olsun râzıyım; var, sen işine git!"

راه کردی لیك در ظن چو برق　　عشر این ره کن پی وحی چو شرق

4125. *"Yol ettin, fakat şimşek gibi olan zan içinde bu yolun onda birini şark gibi olan vahyin ardınca et!"*

İnsân-ı kâmil cevâben der ki: "Evet, bu ulûm-i istidlâliyye yoluna gittin, fakat şimşek gibi çakan akl-ı cüz'înin ışığı ile zan ve şübhe içinde gittin. Bu

gittiğin yolun onda birini olsun, güneş gibi olan vahy ve ilhâm-ı ilâhîye tâbi' olarak git!" Zîrâ insân-ı kâmilin ilmi ilm-i istidlâlî değildir, Hakk'ın vahiy ve ilhâmıdır. "Şark", burada "güneş" ma'nâsınadır.

ظن لا يغنى من الحق خوانده　　و ز چنان برقى ز شرقى مانده

4126. *"Zan Hak'tan iğnâ etmez"i okumuşsun; ve öyle bir şimşekten dolayı bir güneşten kalmışsın!"*

"Sen Kur'ân-ı Kerîm'de وَإِنَّ الظَّنَّ لَا يُغْنِى مِنَ الْحَقِّ شَيْئًا (Necm, 53/28) ya'nî "Muhakkak zan Hak'tan bir şeyi iğnâ etmez" âyet-i kerîmesini okumuşsun ve bu hükm-i Kur'ânî'ye muhâlif olarak ulûm-i istidlâliyyeye yapışmış kalmışsın. Halbuki delîl zan ve şübhenin izâlesi için aklın îcâd ettiği bir vâsıtadır; ve senin getirdiğin o delîli diğer bir kimsenin aklının îcâd ettiği delîl çürütebilir." Ve mütekellimînin birbirleriyle olan ihtilâfları ve yekdiğerinin getirdiği delîlin ibtâli bu müddeânın şâhididir. Bunun için *Mesnevî-i Şerîf*'in bir beytinde Hz. Pîr efendimiz: پاى استدلاليان چوبين بود　　پاى چوبين سخت بى تمكين بود [Yanî] "İstidlâlîlerin ayakları ağaçtandır; ve ağaçtan ayak ise pek temkînsiz ve kuvvetsiz olur" buyurmuşlardır.

"Binâenaleyh sen böyle şimşek gibi olan akl-ı cüz'înin nûrundan dolayı, güneş gibi olan vahyin nûrundan geri kalmışsın. Zîrâ yukarıdaki âyet-i kerîmeye muhâlefetinden haberin yoktur. Bu hâlin ile berâber ilm-i kelâm ile hakîkati anladığını ve bulduğunu zannedersin."

هين درآ در كشتئ ما اى نژند　　يا تو آن كشتى باين كشتى ببند

4127. *"Ey âciz! Âgâh ol, bizim gemimize gel! Yâhud sen o gemiyi bu gemiye bağla!"*

"Nejend" ve "nijend", gamlı ve âciz ve donmuş ve pejmürde ve hayrân ve öfkeli ma'nâlarınadır (*Burhân*). Ya'nî, "Ey hakîkat yolunda âciz olan âlim efendi! Âgâh ol! Ya bizim hakîkat gemimize gel, veyâhud sen o benliğin ve enâniyetin gemisini bizim benliğimizin ve enâniyetimizin gemisine bağla! Ya'nî ya bizim mertebemize vâsıl olup halk arasında kaptanlık ve riyâset et veyâhud varlığının gemisini bizim varlığımızın gemisine bağla!"

گويد او چون ترك گيرم گيرودار　　چون روم من در طفيلت كوروار

4128. *O der ki: "Gîrûdârı nasıl terk ederim? Senin tufeylinde kör gibi nasıl giderim?"*

"Gîrûdâr", emir vericilik ve hüküm edicilik (*Burhân*). O âlim efendi cevâben der ki: "Ben bu kadar talebeye ders veriyorum ve ders esnâsında ilm-i hakîkat nâmına birçok atıp tutuyorum ve muhîtimden hürmetler görüyorum ve tevâbiime emrediyorum; binâenaleyh bu emir vericiliği ve hüküm ediciliği nasıl terk ederim? Senin tufeylin ve tâbi'in arasında kör gibi nasıl giderim?"

کور با رهبر به از تنها یقین　　　زآن یکی ننگست وصد ننگست ازین

4129. *"Kör rehber ile yalnızdan muhakkak iyidir. Ondan bir âr vardır ve bundan yüz âr vardır.*

İnsân-ı kâmil cevâben der ki: "Mâdemki hakîkat yolunun körüsün, körün rehber ve kılavuz ile gitmesi elbette yalnız gitmesinden iyidir. Rehber olan insân-ı kâmile tâbi' olmasında bir âlim-i zâhirî için muhîtine karşı nefsin bir ârı ve utanması vardır; ve o yalnız gitmekten ise, birçok ârlar ve utanmalar vardır." Zîrâ isbât-ı hakîkat için girdiğin her bir delîlini çürüten diğer bir delîl çıkar; ve bu hâl senin âlimliğine karşı bir nakîsa olup dâimâ seni utandırır. Nitekim birtakım mesâlik-i felsefiyye, feylesofların birbirinin delîllerini ibtâl etmesi yüzünden zuhûra gelmiştir ki, burada misâlleri uzun olur.

می گریزی از پشّه در کژدمی　　　می گریزی از نمی تو در یمی

4130. *"Sen sivrisinekten akrebe kaçıyorsun. Sen rutûbetten denize kaçıyorsun."*
[4109]

"İnsân-ı kâmile tâbi' olmak ârı bir sivrisinek mesâbesindedir. Halbuki delîllerinin ibtâli yüzünden nefsine ârız olan âr ise akrep gibi senin gurûrunu ve enâniyetini sokar. Binâenaleyh sen sivrisinekten akrebe kaçmış oluyorsun. Ve evvelki âr sıfât-ı nefsâniyyeden bir rutûbet ve ıslaklık mesâbesindedir; ve ikinci âr dâimâ nefsini ta'zîb eden ve boğan deryâ mesâbesindedir. Binâenaleyh sen rutûbetten denize kaçmış oluyorsun."

می گریزی از جفاهای پدر　　　در میان لوطیانِ شور و شر

4131. *"Babanın cefâlarından şûr u şer olan lûtîler arasına kaçıyorsun."*

"Şûr", kelimesinin müteaddid ma'nâsı vardır. Burada "uğursuz ve nâ-mübârek" ma'nâsı münâsibdir. Ya'nî, "İnsân-ı kâmil şefkatli ve merhametli bir baba mesâbesindedir. Senin nefsini terbiye için onun yaptığı cefâdan uğursuz ve nâ-mübârek ve ayn-ı şer olan lûtîler ve gulâmpâreler mesâbesindeki nefis ve şeytan tarafına kaçıyorsun; ve nefis ve şeytan senin insanlığına âid olan ırz ve nâmûsunu pâyimâl ederler ve sen onların mef'ûlü olursun."

می گریزی همچو یوسف ز اندهی　　تا ز نَرْتَعْ نَلْعَبْ افتی در چهی

4132. *Yûsuf gibi bir gamdan kaçıyorsun. Nihâyet "Yeyip içelim, oynayalım!"dan bir kuyuya düşersin.*

Ya'nî, Yûsuf (a.s.) babası Ya'kūb (a.s.)ın yanında hapis olmak gamından kaçtı; ve nihâyet kardeşleri نرتع و نلعب (Bk.: Yûsuf, 12/12) ya'nî "Yiyelim, içelim, oynayalım!" diye cenâb-ı Yûsuf'u kandırıp gezmeye götürdüler ve sonra da kuyuya attılar. Nitekim bu kıssanın tafsîli Sûre-i Yûsuf'tadır. Ey sâlik! Sen dahi Yûsuf (a.s.) gibi baba mesâbesinde olan insân-ı kâmilin sohbetinde hapis olmak gamından kaçıp nefsânî olan arkadaşlarının "Gel bu âlem-i sûrette yeyip içip eğlenelim! Bu dünyâya bir daha gelecek değiliz!" diye seni iğvâ etmeleri yüzünden insân-ı kâmilin sohbetini terk edip âlem-i tabîatin karanlık kuyusuna düşersin.

در چه افتی زین تفرج همچو او　　مر ترا لیك آن عنایت یار کو

4133. *Bu teferrücden onun gibi kuyuya düştün. Fakat sana o yârin inâyeti nerede?*

"Teferrüc", Fârisîler indinde "temâşâ" ma'nâsında kullanılır. Ya'nî, nefsânî kimselerin iğvâsıyla vâki' olan bu teferrücden dolayı tabîatin karanlık kuyusuna düştün. Fakat Yûsuf (a.s.)a olan Hakk'ın inâyet-i ezeliyyesi senin için nerede? O hazret inâyet-i Hak'la kuyudan kurtulup hüküm sâhibi oldu. Sen düştüğün bu tabîat kuyusundan nasıl kurtulabilirsin?

گر نبودی آن فرمان پدر　　بر نیاوردی ز چه تا حشر سر

4134. *Eğer o babanın emriyle olmaya idi, haşra kadar kuyudan baş çıkaramazdı.*

Ya'nî, eğer Yûsuf (a.s.)ın teferrüce gitmesi babası olan Ya'kūb (a.s.)ın müsâadesi ve emri ile olmayıp da kendisinin nefsânî olan arzûsuyla, kendi kendine olaydı, kardeşlerinin attığı kuyudan kıyâmete kadar dışarıya çıkamazdı, ya'nî helâk olurdu.

آن پدر بهر دل او اذن داد　　گفت چون اینست میلت خیر باد

4135. *O baba onun gönlü için izin verdi. "Mâdemki senin meylin budur, hayır ola!" dedi.*

O baba, ya'nî Ya'kūb (a.s.) Yûsuf (a.s.)ın gönlünü almak için kardeşleriyle berâber teferrüce izin verdi. Ve "Mâdemki senin gönlünün meyli teferrüce-

dir ve benim sohbetimden ayrılmaktır, âkıbeti hayır olsun!" dedi; ve babanın bu izni ve duâsı onun âkıbeti[nin] hayır olmasında müessir oldu. Binâenaleyh bir sâlikin mürşidinin izni olmaksızın meşrû' olan hazz-ı nefsânîsine meyli bile vahîm olur.

هر ضریری کز مسیحی سر کشد　　او جهودانه بماند از رشد

4136. *Her bir kör ki bir Mesîh'ten baş çeke, o Cühûdlar gibi reşedden kalır.*

"Darîr", kör ve a'mâ demektir. "Cühûd"dan murâd, Benî-İsrâîl'dir. "Reşed" hidâyet ve doğru yol. Ya'nî, hakîkat yolunun körü olan her bir kimse zamânının Mesîh'i ve Îsâ'sı mesâbesinde olan insân-ı kâmilden baş çeker ve ona serkeş olursa o kimse Îsâ (a.s.)a muhâlefet eden efrâd-ı Benî-İsrâîl gibi doğru yoldan geri kalır ve dalâlete düşer.

قابل ضوء بود اگر چه کور بود　　شد ازین اعراض او کور و کبود

4137. *Her ne kadar kör ise de ziyâyı kabûl edici idi. Bu i'râzdan dolayı o kûr u kebûd oldu.*

"Kûr ü kebûd", kara gün ve fenâ hâl ve gam ve endûh ma'nâlarınadır (*Bahâr-ı Acem*). Ya'nî, o serkeş kimsenin her ne kadar kalb gözü kör ise de, insan olmak i'tibâriyle nûr-ı hakîkati ve ziyâ-yı ma'rifeti kabûle müstaid idi. İnsân-ı kâmilden yüz çevirişinden dolayı o kûr u kebûd ve hâli fenâ olarak kaldı.

گویدش عیسی بزن بر من دو دست　　ای عمی کحل عزیزی با منست

4138. *Îsâ ona der ki: "İki elini bana ver, ey kör, azîzlik sürmesi benim iledir."*

Îsâ (a.s.) meşrebinde olan insân-ı kâmil o serkeşe der ki: "Ey kör! İki elin ile bana sarıl! Kalb gözüne çekilecek olan insanlığa mahsûs azîzlik ve şerâfet sürmesi benim ile berâberdir ki, bu sürme de ma'rifet-i Hak sürmesidir."

از من ار کوری بیابی روشنی　　بر قمیص یوسف جان می زنی

4139. *"Eğer kör isen, benden bir rûşenlik bulursun. Cân Yûsuf'unun gömleği üzerine çarparsın."*

"Eğer kalb gözün kör ise, benim terbiyem ve nazarım sebebiyle aydınlık bulursun. Yûsuf mesâbesinde olan rûh-ı insânî gömleğinin üzerine çarpar. Ya'kūb (a.s.)ın gözleri Yûsuf (a.s.)ın gömleğini sürmekle açıldığı gibi, senin dahi kalb gözünün körlüğü gider."

کار و باری کت رسد بعد شکست　　　اندران اقبال و منهاج رهست

4140. *"İnkisârdan sonra sana bir kâr u bâr erişir ki, onda ikbâl ve minhâc-ı*
[4119] *râh vardır."*

"Kâr u bâr", iş ve güç ve meşgūliyet. "Minhâc", cadde, açık ve aydınlık yol. Ya'nî, "Senin insân-ı kâmile karşı inkisâr ve tevâzu'undan sana bir iş ve güç ve meşgūliyet hâsıl olur ki, bu meşgūliyet içinde ikbâl-i ma'nevî ve Hakk'ın cadde olan yolu vardır."

کار و باری که ندارد پا و سر　　　ترك کن هی پیر خر ای پیر خر

4141. *Bir kâr u bâr ki, ayak ve baş tutmaz; terk et! Hey! Pîri satın al, ey pîr-i har!*

Hey! El ve ayak tutmayan, ya'nî rûhuna fâidesi olmayan ve aklının zanlarına müstenid olan istidlâlî ulûm ile meşgūliyeti terk et! Nakd-i enâniyyeti verip pîri ve mürşid-i kâmili satın al, ey nefsânî sıfatlar içinde ihtiyarlamış olan eşek, ya'nî ahmak!

غیر پیر استاد و سر لشکر مباد　　　پیر گردون نی ولی پیر رشاد

4142. *Pîrden gayrı üstâd ve ser-leşker olmasın! Feleğin pîri değil, fakat pîr-i reşâd!*

Ya'nî, cihânda hakîkat yolunun pîrinden başka efrâd-ı beşerin üstâdı ve insanlar ordusunun başı olmasın! Efrâd-ı beşerin üstâdı ve muallimi ve insanlar ordusunun başı ancak o insân-ı kâmildir. Fakat bu "pîr"in ma'nâsı, üzerinden feleğin seneleri geçerek ihtiyarlamış olan kimse değildir. Bunun ma'nâsı ancak doğru yolun rehberi olan insân-ı kâmildir.

در زمان چون پیر را شد زیر دست　　　روشنایی دید آن ظلمت پرست

4143. *Vaktâki pîrin eli altında oldu, derhâl o zulmet-perest rûşenâlık gördü.*

Ya'nî, o zulmet-i tabîiyyeye tapan ve bu sûret âlemine saplanan kimse, vaktâki kendi benliğini kırıp, beşerin üstâdı ve muallimi olan pîrin eli altında oldu ve o insân-ı kâmile tâbi' olup onun terbiyesi altına girdi, derhâl rûhunun pertevini ve aydınlığını görür.

شرط تسلیمست نی کار دراز　　　سود نبود در ضلالت تُرْکتاز

4144. *Şart teslîmdir, uzun iş değildir. Dalâlette koşmak fâide olmaz.*

"Türktâz", yağma için ansızın koşmak demektir. Burada mutlakan "koşmak" ma'nâsınadır. Ya'nî, Hak yolunda terakkînin şartı, kişi bu yolda cehlini i'tirâf ve kendi akıl ve tedbîrini terk edip, muallim ve üstâd olan insân-ı kâmile kendi bâtınını teslîm etmekten ibârettir. Bu da uzun bir iş değildir. Meselâ bir hasta kendisinin tedâvîsi için bir doktora gittiği vakit kendini o doktorun re'y ve fikrine ve tarz-ı idâresine teslîm eder; ve bilmediği tabâbet ilminde kendi akıl ve re'yinin müessir olamayacağını idrâk eder. Binâenaleyh ey ilmine mağrûr olan efendi! Hâl böyle iken, dalâlet ve şaşkınlık içinde koşmakta hayât-ı ebediyye için bir fâide yoktur.

Ma'lûm olsun ki, bu sûret âlemi peyderpey akan bir sel gibi Zât-ı ulûhiyyetten sâdır olup, mertebe mertebe birtakım istihâlât geçirdikten sonra, yine Zât-ı ulûhiyyete rücû' eder. Bu husûsta delâil-i kur'âniyye çoktur. Burada zikri uzundur. Sırası düştükçe bu *Mesnevî-i Şerîf*'te dahi bu bahis müteaddid mahallerde geçmiştir. Binâenaleyh bu âlem-i sûretin hareketi ve istihâlâtı devrî olur. Şimdiki hâlde içinde bulunduğumuz bu âlem-i kesâfet, dâire-i seyr ve istihâlâtın yarısı olup tamâmen eltaf-ı latîf olan Zât-ı ulûhiyyetin mukābilidir. Âlem-i sûretin bu mertebe-i kesâfetten yukarı olan yarım istihâle dâiresi daha vardır ki, bütün eşyâ sûretlerinin seyr-i umûmîsi bu yarım dâire üzerinde vâki' olur ve nihâyet hepsi kendi aslına rücû' eder. Fakat bu seyr-i umûmî zamân-ı dünyevî i'tibâriyle milyonlar ve belki de milyarlarca sene içinde tamâm olur. İnsan dahi suver-i eşyâdan bir sûrettir. Fakat bilcümle eşyâdan mümtâzdır. Eğer insan bu seyr-i umûmîye tâbi' olursa, aslına vusûl için çok zahmetlere ve meşakkatlere ma'rûz kalır. Fakat seyr-i husûsî ile kendi aslına kolaylıkla ve az müddet süren meşâk ve mezâhim ile rücû' için bu âlem-i kesâfette insân-ı kâmilin terbiyesi vardır; ve bu sâyede milyonlar ve milyarlarca seneleri isti'dâdına göre birkaç sene içine sığdırmış ve sûrî ölümden ve istihâlât-ı mütemâdiyeden evvel kendi aslına vâsıl olmuş olur. İşte enbiyâ ve evliyânın efrâd-ı beşer arasındaki üstâdlıklarının ve muallimliklerinin sırrı... Hakîkî zekâveti ve fetâneti olanlara bu beyân kâfîdir. Beyt-i Şemsî-i Sivâsî (k.s.):

"Mûtû kable en-temûtû" sırrına mazhar olan,
Haşr u neşri bunda gördü nefha-i sûr olmadan.

من نجويم بعد ازين راه اثير　　　　پير جويم پير جويم پير پير

4145. *Ben bundan sonra esîr yolunu istemem, pîr isterim, pîr isterim, pîr, pîr!..*

"Esîr"den murâd, âlem-i sûret ve kesâfetin heyûlâsı olan seyyâle-i latîfdir ki, âlem-i ervâhın hicâbıdır; ve cismânî olan ilimlerin cümlesi "esîr" mertebesine kadar çıkar ve bu ilimlerin âlimleri de esîr yolunun rehberleridir. Bunun için Hz. Pîr tâlibler lisânından buyururlar ki: "Ben insân-ı kâmilin sâbit olan bu mertebesini anladıktan sonra, esîr yolu olan ilm-i zâhirîyi ve onların rehberleri olan feylesofları istemem! Âlem-i hakîkatin rehberi olan pîri isterim, pîri isterim, pîri, pîri, vesselâm!"

پیر باشد نردبان آسمان   تیر پران از که گردد از کمان

4146. *Göğün merdiveni pîr olur. Ok kimden uçucu olur? Yaydan!*

"Gök"ten murâd, âlem-i ulvî ve mertebe-i vahdettir. Yukarıki 4144 numaralı beytin îzâhında beyân olunduğu üzere vücûd-i hakîkîde olan merâtib-i istihâlâttır; ve insân-ı kâmil nefsinde bilcümle merâtibi câmi' olduğundan tâlibi elinden tutup birer birer bu istihâlât mertebelerini geçirir ve mertebe-i vahdete îsâl eder. Binâenaleyh tâlibin vücûdu ok ve insân-ı kâmilin vücûdu dahi yay mesâbesinde olup tâlibi âlem-i ulvîye uçurur.

نی ز ابراهیم نمرود گران   کرد با کرکس سفر بر آسمان

4147. *Sakîl olan Nemrûd, İbrâhîm'den kerkes ile göğe sefer etmedi mi?*

Ya'nî, cismâniyeti hasebiyle sakîl olan Nemrûd, kendisini vahdet-i Hakk'a da'vet eden İbrâhîm (a.s.)a muhâlefetten dolayı âlem-i ulvîye bizzât muttali' olmak için akbaba kuşlarına binip gök ve hava tarafına sefer etmedi mi? Nitekim kıssası tefsîr kitâblarındadır. Ve Nemrûd o zaman tayyâre gibi havaya uçmak için akbaba kuşlarını istihdâm etmiştir.

از هوا شد سوی بالا او بسی   لیك بر گردون نپرد کرکسی

4148. *O havadan yukarı tarafa birçok gitti; fakat bir kerkes felek üzerine uçamaz.*

O Nemrûd, bindiği akbaba kuşlarıyla havâ-yı nesîmî içinden yukarıya doğru bir hayli gitti. Fakat bir vâsıta-i cismânî olan kerkes felek-i vahdet üzerine uçamaz.

گفتش ابراهیم ای مرد سفر   کرکست من باشم اینت خوبتر

4149. *İbrâhîm ona dedi: "Ey sefer adamı! Senin kerkesin ben olsam, bu sana daha güzeldir."*

İbrâhîm (a.s.) Nemrûd'a dedi: "Ey benim rabbimi bulmak için havâ-yı nesîmî veyâ hevâ-yı nefsânî içinden sefer eden adam! Maddiyyât ve tabîiyyât âleminde Hakk'ı bulmaya çalışmak boştur. Hak tarafına sefer için senin akbaba kuşun yâhud senin dost ve refîkin ben olsam, bu senin için daha güzel olur ve maksûduna vâsıl olursun." "Ger", edât-ı şart ve "kes", kimse ma'nâsına olmak dahi münâsibdir. Dost ve refîkten kinâye olur. Birinci ma'nâya göre "Eğer senin kerkesin ben olsam" ve ikinci ma'nâya göre de "Eğer senin kesin ya'nî dostun ve yârin ben olsam" demek olur. Nitekim bu yukarıdaki îzâh bu ma'nâlara göre vâki' oldu.

چون ز من سازى بيالا نردبان　　　بى‌پريدن بر روى بر آسمان

4150. [4129] *"Vaktâki yukarıya benden merdiven yapasın, uçmaksızın göğe gidersin!"*

"Bu âlem-i süflîden âlem-i ulvîye benden merdiven yaptığın vakit cismâniyetin rûhâniyetine münkalib olur, maddî ve cismânî uçmalara hâcet kalmaksızın nefsinde merâtib-i istihâlâtı geçirir ve felek-i vahdete gidersin."

آنچنانكه مى‌رود تا غرب و شرق　　　بى‌ز زاد و راحله دل همچو برق

4151. *"Öyle ki, gönül şimşek gibi zâd ü râhilesiz garba ve şarka kadar gider.*

"Zâd", azık ve yiyecek; "râhile", yolcunun yük hayvanı demektir. Ya'nî öyle bir hâle gelirsin ki, kalbin şimşek ve cereyân elektriği gibi, yol yiyeceği ve yük hayvanı olmaksızın bir anda garbdan şarka gider ve zaman ve mekân kayıtlarından kurtulursun."

آنچنانكه مى‌رود شب ز اغتراب　　　حس مردم شهرها در وقت خواب

4152. *Öyleki, gece uyku vaktinde adamın hissi iğtirâbdan dolayı şehirlere gider.*

"İğtirâb", gurbette olmak ve gurûb etmek demektir. Ya'nî, bu gidiş, insanlar geceleyin uyudukları vakit havâss-i hamselerinin cisimlerinden iğtirâbından ve gurûbundan dolayı rûhlarının gördükleri rü'yâlarında, uyanıklıkta görmedikleri ve gezmedikleri şehirlere gitmesine benzer.

آنچنانكه عارف از راه نهان　　　خوش نشسته مى‌رود در صد جهان

4153. *Nitekim, ârif gizli yoldan hoş oturmuş yüz cihâna gider.*

Nasıl ki ârif uyanıklık hâli içinde râhat râhat oturmuş olduğu hâlde rûhun gizli yolundan birçok âlemlere, ya'nî âlem-i misâle, âlem-i ervâha ve

âlem-i berzaha ve fezâ-yı bî-nihâyede her biri birer âlem-i şehâdetten ibâret olan ecrâma kadar gider. Dünyâda kullanılan lügatler ve kelimeler ile tamâmıyla anlatılamayan bu âlemlere ıstılâhât-ı sûfiyyede "âlem-i simsime" derler. Nitekim Hz. Şeyh-i Ekber Muhyiddîn b. Arabî (k.s.) *Fütûhât-ı Mekkiyye*'lerinin ibtidâsında bu âlemlerin ahvâlinden ba'zı temsîlât ile bahis buyururlar.

گر نداده ستش چنین رفتار دست   این خبرها زان ولایت از کیست

4154. *Eğer böyle reftâr ona elvermeye idi, o vilâyetten bu haberler kimdendir?*

Eğer ârifin böyle gizli yoldan âleme gidişi ve oraları gezişi olmaya idi, o âlem-i simsime vilâyetinden ve o vilâyetin ahvâlinden verilmiş olan haberler kimden olurdu? Nitekim ulemâ-i zâhireden Birgivî Muhammed Efendi'ye [âlem-i] berzahın ahvâlinden sormuşlar. "Gitmedim ki bileyim!" diye cevâb vermiştir. Halbuki keşf-i kubûr ve âlem-i berzah ise, Hak yoluna giden sâliklere en evvel vâki' olan bir keşiftir. Onlar âlem-i berzahta kimin mütena'im ve kimin muazzeb olduğunu görürler.

این خبرها وین روایات محق   صد هزاران پیر بر وی متفق

4155. *Bu haberler ve bu muhıkk rivâyetler ki vardır, yüz binlerce pîr onun üzerinde müttefiktir.*

Âlem-i bâtıneden ve simsimeden âriflerin verdikleri bu haberlerde ve bu doğru rivâyetlerde birçok pîrler ve insân-ı kâmiller müttefik ve müttehiddir; ve aralarında aslâ ihtilâf yoktur ve bunlar bu haberleri ve bu rivâyetleri birbirlerinden almış ve öğrenmiş değildirler. Belki her birisi o âlemleri gezmiş ve görmüş ve gördüklerini haber vermiştir. Binâenaleyh bu zevât-ı şerîfenin müşâhedeye müstenid olan keşiflerinde aslâ hatâ vâki' olmaz. Ancak henüz makām-ı kemâle gelmemiş olan sâliklerin keşiflerinde hatâ vâki' olur. Çünkü bunlar kendi hayâllerinden kurtulmamışlardır. Binâenaleyh ilm-i tasavvufta "Keşifte hatâ olur" hükmü ancak sâliklerin keşfine âiddir. Yoksa, Peygamber'in vâris-i kâmilleri olan âriflerin keşfinde aslâ hatâ olmaz. Binâenaleyh kendi keşiflerinden bahisle Şeyh-i Ekber'in ve Hz. Mevlânâ'nın keşiflerine i'tirâz edenler, o hazretlerin makāmına vâsıl olamayan ehl-i sülûktür; ve bu i'tirâzları kendi mertebelerinin noksanını idrâk edemeyerek kendilerinin bir mürşid-i kâmil olduklarını zannetmelerinden neş'et eder.

یك خلافی نی میان این عیون   آنچنانکه هست در علم ظنون

4156. *Bu uyûnun arasında bir hilâf yoktur; nitekim ilm-i zunûnda vardır.*

"Uyûn", "göz" ma'nâsına olan "ayn"ın cem'idir. Bunlardan murâd, âriflerin rûhlarının gözleridir. Ya'nî, bu ehassu'l-havâssın zübdesinin süzülmüşü olan insân-ı kâmillerin rûhlarının gözleri ve görüşleri arasında aslâ bir ihtilâf yoktur. Bu ihtilâf ancak ilm-i zunûn olan ulûm-i istidlâliyyede olur. Nitekim ilm-i kelâm erbâbından olan Mâtürîdîler ile Eş'arîler arasında yetmiş üç mes'elede ihtilâf hâdis olmuştur. Çümkü ilm-i kelâm ilm-i zunûn ve ilm-i istidlâlîdir, ilm-i tecellî ve ilm-i ledünnî değildir. Felsefiyât dahi bu kabîldendir.

آن تحری آمد اندر لیل تار   وین حضور کعبه و وسط نهار

4157. *O aramak karanlık gecede geldi; ve bu Kâ'be'nin huzûru ve gün ortasıdır.*

Meselâ kıbleyi aramak karanlık gecede vâki' olur. Kıble-i hakîkîyi aramak için delîl ikāmesiyle elde edilen ilm-i zunûn dahi cismâniyet ve tabîat karanlığında tahsîl edilmiş olan bir ilimdir. Ve bu ilm-i tecellî ve ledünnî ise, gün ortasında ve aydınlıkta kıble olan Kâ'be'nin hâzır ve meşhûd olması mesâbesindedir. Binâenaleyh karanlık gecede kıblenin ta'yîninde nasıl hatâ vâki' olursa, ilm-i zunûn ve istidlâlîde dahi öyle hatâlar vâki' olur; ve ilm-i tecellîde ise aslâ hatâ vâki' olmaz.

خیز ای نمرود پرّ جوی از کسان   نردبانی نایدت از کرکسان

4158. *Kalk, ey Nemrûd! Keslerden kanat iste! Sana kerkeslerden merdivenlik gelmez.*

"Nemrûd", İbrâhîm (a.s.) zamânındaki muhâlif inadçı bir hükümdârın ismi olup burada inadçı ve muhâlif olmaktan kinâyedir. "Kes", muhterem bir şahsiyyet-i mümtâz olup burada insân-ı kâmilden kinâyedir. "Kerkesler"den murâd, ukūl-i cüz'iyye âlimleridir. Ya'nî, kalk, ey ilm-i zunûn ve istidlâlîye yapışmış olan inadçı efendi! İnsân-ı kâmillerden ma'rifet-i hakîkiyye kanadını iste ki, âlem-i ulvîye uçasın! Sana ukūl-i cüz'iyye âlimlerinden âlem-i ulvîye çıkmak için merdivenlik hâsıl olmaz.

عقل جزوی کرکس آمد ای مقل   پر او با جیفه خواری متصل

4159. *Ey mukıll! Akl-ı cüz'î kerkes geldi. Onun kanadı cîfe yiyiciliğe muttasıldır.*

"Mukıll", fakîr ve az kazanan kimse. Ey ulûm-i istidlâliyye tahsîline ömrünü sarf edip az bir şey kazanan ve ilimde fakîr olan kimse! Bu husûsta senin kullandığın akl-ı cüz'î Nemrûd'un yükselmek için kullandığı akbaba kuşları mesâbesindedir. O akl-ı cüz'înin kanadı âlem-i zâhirî olan bu dünyâya muttasıldır. Ve hadîs-i şerîfte الدنيا جيفة و طالبها كلاب ya'nî "Dünyâ cîfedir ve onun tâlibleri köpeklerdir" buyurulmuş olduğundan, o akl-ı cüz'î ancak cîfeden ibâret olan bu dünyâdan ve bu âlem-i zâhirden ayrılamaz.

عقل ابدالان چو پر جبرئیل　　　　می‌پرد تا ظل سدره میل میل

4160. *Abdâlların aklı Cebrâîl gibi, Sidre'nin gölgesine kadar mîl mîl gider.*
[4139]

"Abdâl"dan murâd, cismâniyetleri rûhâniyete tebeddül etmiş insân-ı kâmillerdir. "Sidre", lügatte bir ağaç ismidir. Burada murâd, "Sidretü'l-müntehâ"dır ve bundan murâd, âlem-i sûretin nihâyeti olan âlem-i ervâhtır ki, onun gölgesi ve zıllî misâl-i mutlak âlemi olur. Ya'nî, insân-ı kâmillerin akl-ı kâmilleri Cebrâîl (a.s.)ın kanadı gibi, âlem-i ervâhın gölgesi olan misâl-i mutlak âlemine kadar mîl mîl uçar ve bu âlem-i şehâdette vâki' olacak hâdisâtı o âlemde aynen ve tamâmen görür; ve Hz. Cibrîl gibi gördüğü ma'nâyı bu âlem-i sûrete inzâl eder.

باز سلطانم گشم نیکو پیم　　　　فارغ از مردارم و کرکس نیم

4161. *Ben sultânın doğanıyım, mahbûbum, iyi izliyim. Murdârdan fâriğim ve kerkes değilim!*

Hz. Pîr insân-ı kâmillerin lisânından buyururlar ki: "Ben sultân-ı hakîkî olan Hakk'ın doğan kuşuyum. Mahbûb-ı ilâhîyim. Hak yolunda iyi izli ve iyi gidişliyim. Murdâr ve cîfe olan bu dünyâdan fâriğim ve cîfeye muttasıl olan kerkes değilim!

ترك کرکس کن که من باشم کست　　　　یك پر من بهتر از صد کرکست

4162. *Kerkesi terk et ki, ben sana kes olayım. Benim bir kanadım yüz kerkesten daha iyidir!*

"Kes", kimse demektir. Burada "kıymetli bir arkadaş ve refîk"den kinâyedir. Ya'nî, Hakk'a vusûl için Nemrûd'un akbaba kuşu mesâbesinde olan akl-ı cüz'îyi terk et ki, bu husûsta ben sana kes ve kıymetli bir arkadaş ve refîk olayım! Benim hakîkat yoluna âid bir ma'rifet kanadım yüz akl-ı cüz'înin muhassalası olan ma'rifetten daha iyidir!

چند بر عمیا دوانی اسب را　　　　باید استا پیشه را و کسب را

4163. *Atı nice bir amyâ üzere koşturursun? San'ata ve kesbe usta gerektir.*

"Amyâ", kör kadın ve mestûriyet ve örtülmüş şey ma'nâsınadır (*Müntehabü'l-Lügāt* ve *Gıyâsü'l-Lügāt*). Burada "mestûriyet" ma'nâsı münâsibdir. Ya'nî, himmetinin atını ne zamâna kadar mestûriyet üzerinde koşturursun? Ve hakîkati bulacağım diye körü körüne gidersin. Her san'at ve kesb için bir usta ve muallim lâzımdır.

خویشتن رسوا مکن در شهر چین　　　　عاقلی جو خویش از وی در مچین

4164. *Çin şehrinde kendini rüsvây etme! Bir âkılı iste, kendini ondan dürüp toplama!*

Sûretleri hâvî olan Çin şehrinde, ya'nî bu nefs-i küll âleminde idrâk-i hakîkat etmiş olan kâmiller önünde kendini rezîl ve rüsvây etme! Akl-ı küllün mazharı olan bir insân-ı kâmilin musâhabet ve refâkatini iste! Kendini ondan müstağnî görerek dürüp toplama ve men' etme!

آنچه گوید آن فلاطون زمان　　　　هین هوا بگذار و رو بر وفق آن

4165. *Zamânın o Eflâtûn'u o şeyi ki söyler, âgâh ol, hevâyı bırak, vefkı üzere git!*

Zamânın Eflâtûn'u mesâbesinde olan o âkılın hakāyıka dâir söylediği sözleri kabûl et ve kendi akl-ı cüz'înin bulduğu delâil-i akliyyeyi ve muhâlefeti terk et ve hakîkat yolunda o âkıle muvâfakat ederek yürü!

جمله می گویند اندر چین بجد　　　　بهر شاه خویشتن که لم یلد

4166. *Çin'de cidd ile kendi şâhı için derler ki: "Lem-yeliddir."*

Ya'nî, bu nefs-i küll ve sûret âlemi içinde bulunan kâmillerin hepsi, kendilerinin mâliki ve mutasarrıfı olan şâh-ı hakîkî için cid ile "lem-yelid" ya'nî doğurmadı ve bir kimsenin babası değildir, derler. Ma'lûm olsun ki, ehl-i zâhir, bu eşyâ-yı mevcûde "heme ez-ost" ya'nî "hep Hak'tandır" derler; ve "bu eşyâ hep Hak'tan zuhûr etmiştir" demek "bir çocuk babadandır" demeye müsâvî olur. Ehl-i hakîkat ise فَأَيْنَمَا تُوَلُّوا فَثَمَّ وَجْهُ اللَّهِ (Bakara, 2/115) ya'nî "Bu âlem-i sûret ve kesâfette her ne tarafa teveccüh ederseniz Allâh'ın vechi ve zâtı vâki'dir" âyet-i kerîmesine mutâbık olarak, "Bilcümle merâtib-i vücûd Hakk'ın-

dır" derler ve Hakk'ın varlığından başka bir varlık görmezler. Şu hâlde Hak hakkında "lem-yelid" ya'nî "doğurmadı" demiş olurlar ve sûre-i İhlâs'ın ma'nâsına muhâlefet etmezler.

شاه ما خود هیچ فرزندی نزاد   بلکه سوی خویش زن را ره نداد

4167. *Bizim şâhımız muhakkak hiçbir evlâd doğurmadı. Belki kendi tarafına kadına yol vermedi.*

Ya'nî, ehl-i hakîkat derler ki: "Bizim şâhımız ve mutasarrıfımız olan Hak Teâlâ hiçbir evlâd doğurmadı ve belki kendi tarafına kadına ya'nî fâiliyetten müteessir olan bir münfailin vücûduna yol vermedi. Zîrâ fâil ile münfailin vücûdu ikiliği iktizâ eder. Halbuki mertebe-i vahdette ikilik yoktur ki, bu eşyânın zuhûru bir fâil ile bir münfailin birleşmesinden vâki' olsun! Belki bilcümle merâtib-i vücûdda zâhir olan sıfât ve esmâsı hasebiyle ancak Zât-ı Vâhid-i Hak'tır. Nitekim âyet-i kerîmede هُوَ الْأَوَّلُ وَالْآخِرُ وَالظَّاهِرُ وَالْبَاطِنُ (Hadîd, 57/3) ya'nî "Evvel ancak O'dur ve âhir ancak O'dur ve zâhir ancak O'dur ve bâtın ancak O'dur" buyurulur. Fakat ukûl-i cüz'iyye gayriyyet-i i'tibâriyye âlemi olan bu âlem-i kesâfette tekevvünâtın ahvâlinden istidlâlen Hakk'ın gayrı olan bu eşyânın Hak'tan zuhûruna hükmederler; ve bu hüküm netîcesinde eşyânın Zât-ı Hak'tan doğmuş olduğuna hükmedilmiş olduğunun farkına varamazlar; ve gûyâ Hakk'ı tenzîh ettiklerine kāil olurlar. Kâmillerin "Heme ost" ya'nî "Hep O'dur" sözüne i'tirâz ederler; ve bu hüküm "vücûdîlik mezhebidir" diye vahdet-i vücûdu münkir olup kesret-i vücûd isbât ederler. Halbuki "vücûdîlik" başka ve "vahdet-i vücûd" başkadır.

هر که از شاهان ازین نوعش بگفت   گردنش با تیغ بُرّان کرد جفت

4168. *Şâhlardan her kim bu nevi'den söz söyledi, onun boynunu tîğ-ı bürrân ile çift etti.*

"Şâh", lügatte "büyük" ma'nâsına da gelir. Binâenaleyh "şâhlar"dan murâd, ulûm-i zâhiriyye ve istidlâliyyede nâs tarafından parmakla gösterilen âlemler olur. "Tîğ-ı bürrân", kesici kılıç demektir. Şöhret sâhibi ulemâ-i zâhireden her kim bu nevi'den, ya'nî bu eşyânın her vecih ile Hakk'ın gayrı olarak Hak'tan zuhûr ettiğini söyledi ve da'vâ etti ise, bu âlem-i hakîkat yolunda onun rûhunun boynunu keskin olan kahır kılıcı ikiye ayırdı. Dünyâda ve âhirette ikilik içinde kaldı ve âhirette a'mâl-i sâlihası hasebiyle mahall-i naîm olan cennete girse bile, orada Hakk'ı müşâhede edemez; ve Kur'ân-ı Ke-

rîm'de وُجُوهٌ يَوْمَئِذٍ نَاضِرَةٌ إِلَى رَبِّهَا نَاظِرَةٌ (Kıyâmet, 25/22-23) ya'nî "O günde yüzler vardır ki, revnaklıdır ve Rablerine nazar edicidirler" diye tavsîf buyurulan zümre hâricinde kalır.

شاه گويد چونكه گفتى اين مقال　　　زود ثابت كن كه دارم من عيال

4169. *Şâh der ki: "Mâdemki bu sözü söyledin, çabuk benim ıyâl tuttuğumu sâbit et!"*

"Iyâl", bir adamın nafakasını verdiği ezvâc ve evlâd ve etbâ' ve ensâbı demektir. Ya'nî, şâh-ı hakîkî olan Hak der ki: "Mâdemki bu sözü söyledin ve taayyün cihetiyle benim zâtımın gayrı olan eşyânın benden zuhûr ederek müstakıllen bir vücûdu olduğuna hükmettin, bu sûrette bu eşyâ benden doğmuş olan benim ıyâlim olmuş olur; çabuk benim ıyâl sâhibi olduğumu isbât et!" "Üzeyr, Allâh'ın oğludur" diyen yahûdî cühelâsı ve "Mesîh, Allâh'ın oğludur ve Meryem O'nun zevcesidir" diyen nasrânîler ve "Melekler Allâh'ın kızlarıdır" diyen ehl-i dalâlet bu beyt-i şerîfin ma'nâsında dâhildir. Ma'lûm olsun ki, bu beyt-i şerîfte "ıyâl" kelimesi yukarıda geçen "lem-yelid" ta'bîrine nazaran, ancak bir adamın kendisinden doğup infâk ettiği kimselerdir. Bu kimseler o adamın ıyâli ve o adam bu kimselerin "muîl"i olur. Mahlûkât bu ma'nâ i'tibâriyle Hak'ın ıyâli olmadığı gibi, Hak da onların muîli değildir. Zîrâ yukarıda îzâh olunduğu üzere, Hak ile mahlûkāt arasında her vecih ile ayniyet olmadığı gibi, her vecih ile gayriyet dahi mevcûd değildir. Bu ayniyet ve gayriyet mes'elesi sırası düştükçe yukarılarda îzâh olunmuştur. Tenzîh-i sırf erbâbı olan mütekellimîn ve ulemâ-i zâhire mahlûkātın her vecih ile Hakk'ın gayrı olduğuna kâni' ve vahdet-i vücûdu ve vücûdun merâtibini münkir olduklarından onlar Hakk'a her vecih ile babanın gayrı olan evlâd isnâd edenler zümresine dâhil olurlar; ve bunların bu isnâdları zımnî olur; ve muhtelif dînler cühelâsının evlâd isnâdları ise cehrî olur. Fakat gayriyet-i i'tibâriyye cihetinden Zât-ı Hak mahlûkātın Rezzâk'ı olduğundan, bu ma'nâ i'tibâriyle mahlûkāta Hakk'ın ıyâli ve Hakk'a "muîl" demek câiz olur. Nitekim 1. cildin 940 numaralı beytinde ما عيال حضرتيم و شير خواه . گفت الخلق عيال للإله ya'nî "Biz Hz. Hakk'ın ıyâliyiz ve süt isteyiciyiz, Resûl-i Ekrem "Mahlûkât Allâh'ın ıyâlidir" buyurdu" ve kezâ 1. cildin 2332 numaralı beytinde dahi همچنين از پشه گيرى تا به پيل . شد عيال الله و حق نعم المعيل ya'nî "Böylece sivrisinekten tutasın, tâ file kadar, Allâh'ın ıyâli oldu ve Hak ne güzel muîldir" buyurulmuştur. Binâenaleyh vahdet-i vücûdun mühim bir esâsı olan ayniyet ve

gayriyet mes'elesi lâyıkıyla anlaşılmış olursa, bu beyit ile 1. cildin mezkûr beyitleri arasında tezâd ve tenâkuz olmadığı tevazzuh eder.

مر مرا دختر اگر ثابت کنی یافتی از تیغ تیزم ایمنی

4170. [4149] *"Eğer benim için muhakkak kız sâbit edersen, benim keskin kılıcımdan emînlik bulursun."*

"Ey yalancı müddeî! Eğer benim için kız evlâd isbât edebilirsen, benim keskin olan kılıcımdan emîn olursun." Halbuki bunun isbâtı muhâldir. Binâenaleyh bu iddiâda bulunanların kahr-ı ilâhî kılıcından emîn olmaları da muhâl olur. Bu kılıçtan emîn olanlar ancak لا موجود الا الله ya'nî "Allah'tan başka mevcûd yoktur" diyen muhakkıklardır.

ور نه بی‌شك من ببرّم حلق تو بر کشم از صوفئ جان دلق تو

4171. *"Ve yoksa, şeksiz, ben senin boğazını keserim. Cân sûfluğundan senin delkını çekerim."*

"Sûf", yün ve yünden ma'mûl kumaş. "Cân"dan murâd, rûh-ı hayvânîdir. "Delk", eski libâs ma'nâsına olup burada murâd, cisimdir. Ya'nî, "Eğer bana evlâd ve ensâb isbât edemez isen, yün kumaş gibi olan rûh-ı hayvânînden eski libâs gibi olan cismini çeker ve çıplak bırakırım, ya'nî seni helâk ederim!"

سر نخواهی برد هیچ از تیغ تو ای بگفته لاف کذب آمیغ تو

4172. *"Sen hiç kılıçtan baş götürmeyeceksin, ey yalan karışık olan lâfı söylemiş olan sen!"*

Ya'nî, "Ey eşyâya gayriyyet-i hakîkiyye isnâd edip benden doğduğunu iddiâ ederek yalan karışık sözü söyleyen ilm-i zunûn sâhibi! Sen benim kahrımın kılıcından aslâ başı kurtaramayacaksın!"

بنگر ای از جهل گفته ناحقی پر ز سرهای بریده خندقی

4173. *"Ey cehilden dolayı bir haksız söylemiş kimse! Kesilmiş başlardan bir hendeği dolu gör!"*

"Ey hakîkate olan cehlinden dolayı bir haksız sözü söylemiş ve bana evlâd isnâd etmiş olan kimse! Bak, kesilmiş başlardan dolu olan bu dünyâ hendeğini gör! "Nitekim âyet-i kerîmede قُلْ سِيرُوا فِى الْأَرْضِ ثُمَّ انظُرُوا كَيْفَ كَانَ عَاقِبَةُ الْمُكَذِّبِينَ (En'âm, 6/11) ya'nî "Ey peygamberim! Söyle: Yeryüzünde geziniz; yalancıların âkıbeti nasıl olduğuna bakınız!" buyurulur.

خندقی از قعر خندق تا گلو　　　　پر ز سرهای بریده زین غلو

4174. *"Bir hendek ki, hendeğin dibinden boğazına kadar bu gulüvden kesilmiş başlardan dolu!"*

"Gulüv", haddi tecâvüz etmek demektir. Ya'nî, "Öyle bir hendeği gör ki, o hendeğin dibinden boğazına kadar, Hak hakkında haddi tecâvüz eden bu da'vâdan dolayı kesilmiş başlardan doludur."

جمله اندر کار این دعوی شدند　　　　گردن خود را بدین دعوی زدند

4175. *"Cümle bu da'vânın kârında oldular. Kendi boyunlarını bu da'vâ ile vurdular."*

"Ehl-i zâhirin avâmından tut da havâssa kadar, hep bu da'vânın meşgūliyeti içinde oldular ve hakîkatten hicâba düşerek, kendi şerâfet-i insâniyyelerinin boynunu bu da'vâ ile vurdular ve insanlığın ve insanlığa mahsûs olan akıl ve idrâkin kadir ve kıymetini bilemediler."

هان ببین این را بچشم اعتبار　　　　این چنین دعوی میندیش و میار

4176. *Âgâh ol! Bunu i'tibâr gözü ile gör! Böyle da'vâyı düşünme ve getirme!*

Ey Hak yolunun yolcusu! Kendine gel! Bu âlem-i sûreti ibret gözü ile gör! Hakk'a evlâd ve ensâb isnâdına âid da'vâyı düşünme ve aslâ kalbine getirme ve delîl ikāmesine yeltenme!

تلخ خواهی کرد بر ما عمر ما　　　　که برین می‌دارد ای دادَر ترا

4177. *"Bizim üzerimize ömrümüzü acı etmek istersin. Ey birâder! Seni bunun üzerine kim tutar?"*

Ya'nî, iki şehzâde, Çin pâdişâhının kızını bulmak için sefere azmeden büyük birâderlerine dediler ki: "Sen kendi kendine bu sefere azmedip bizim üzerimize hayâtımızı ve ömrümüzü acı yapmak istersin, zîrâ bu yola yalnız başına ve bu i'tikād ile gidilmez. Mutlakā başına bir belâ gelir. Ey kardeş! Seni bu da'vâ ve azm-i sefer üzerinde sâbit tutan kimdir ki, böyle fikrinde musır oluyorsun?"

گر رود صد سال آن کآگاه نیست　　　　بر عما آن از حساب راه نیست

4178. *Eğer yüz sene gitse, o kimse ki âgâh değildir, amâ üzerinedir, o yolun hesâbından değildir.*

Hakîkat yolundan âgâh olmayan kimse bu i'tikād ve da'vâ ile bu yola yüz sene gitse ve envâ'-ı mücâhedât içinde kendi kendine çalışsa, körlük üzerine gider ve onun bu gidişi bu hakîkat yolunun hesâbından değildir ve hakîkat yoluna gitmiş sayılmaz. Belki hayâl yolunda çırpınıp durur. Zîrâ insân-ı kâmilin rehberliği olmaksızın kendi kendine mücâhede edenlere nefis ve şeytanın birçok hayâlât gösterdiği ve bunların da o hayâlâtı hak ve hakîkat zannettiği menâkıb-ı evliyâda mezkûrdür. Bu haller "Biz Kitâb ve Sünnet dâiresinde gidiyoruz" diyerek kendilerini mürşid-i kâmilin rehberliğinden ve irşâdlarından müstağnî gören ahyâr ve ebrâr zümresinin halleridir.

این همه گفتند و گفت آن ناصبور　　　که مرا زین گفتها آید نفور

4179. *Bunun hepsini söylediler ve o sabırsız dedi ki: "Bu sözlerden bana nüfûr gelir."*

Ya'nî, iki şehzâde büyük kardeşlerine bu yukarıda geçen sözlerin hepsini söylediler. Ve o hakîkat yolundan habersiz olan büyük şehzâde ise onlara cevâben dedi ki: "Sizin bu sözlerinizden bana nefret gelir." Nitekim meslek-i ahyâr ve ebrâra sâlik olanlara bu gibi nasîhatler kâr etmez ve onlar bu sözlerden nefret ederler ve mesleklerinde kendi bildikleri üzerine giderler. Nitekim ahyârdan Birgivî Mehmed Efendi'nin *Tarîkat-i Muhammediyye* nâmında yazmış olduğu kitâb bunların şâhididir.

سینه پر آتش مرا چون مَنْقَلست　　　کشت کامل گشت وقت مِنْجَلست

4180. [4160] *"Benim sînem mangal gibi ateş doludur. Ekin kâmil oldu, orak vaktidir."*

"Mankal", mangal; "mincel", orak demektir. Ya'nî, "Benim kalbim bir mangal gibi mesleğim aşkının ateşi ile doludur. Bu kadar sene tâat ve ibâdât ve mücâhedât ile meşgûl oldum, nitekim ektiğim amel tohumları kemâle geldi; şimdi orak ile biçmek ve amellerimden istifâde etmek vaktidir."

بر مقام صبر عشق آتش نشاند　　　صبر من مرد آن شبی که عشق زاد

4181. *"Sabır makāmı üzerine aşk ateş oturttu. Aşkın doğduğu gece benim sabrım öldü."*

Ya'nî, "Bu yolda rehber bulmaya ve bulacağım rehberin göstereceği yolda yürümeye sabr edemem. Zîrâ sabrımın yeri üzerine mesleğimin aşkı, ateş oturttu. Bu aşkımın doğduğu gece benim sabrım öldü."

Bu beyit Ankaravî nüshasında böyledir. Ve "nişând" ile "zâd" kāfiyece nâ-tamâmdır. Fakat Hind nüshalarında iki beyit hâlinde şöyle yazılmıştır:

صدر را صبری بد اکنون آن نماند   بر مقام صبر عشق آتش نشاند

صبر من مرد آن شبی که عشق زاد   در گذشت و حاضران را عمر باد

[Ya'nî] "Sadır için bir sabır var idi; şimdi o kalmadı, Sabır makāmı üzerine aşk ateş oturttu. Benim sabrım aşk doğduğu gece öldü, geçti; ve hâzır olanlara ömür olsun"

Şâhidî'nin matbû' olan *Müntehabât*'ında dahi bu beyit Hind nüshalarına mutâbıktır.

ای محدث از خطاب و از خطوب   زان گذشتم آهن سردی مکوب

4182. *"Ey hitâbdan ve hutûbdan haber veren! Ondan geçtim; soğuk demiri dövme!"*

"Hutûb", "büyük iş" ma'nâsına olan "hatb" kelimesinin cem'idir. "Hatûb", "çok hitâb eden" demektir. "Muhaddis", haber veren. Ya'nî, "Ey hatbdan ve büyük işlerden haber veren! Ben onları dinlemekten geçtim. Beyhûde yere nefesini sarf etme ve soğuk demiri dövme!"

سر نگونم هی رها کن پای من   فهم کو در جملهٔ اجزای من

4183. *"Baş aşağıyım; hey, ayağımı bırak! Benim bütün cüz'lerimde anlamak nerede!"*

"Ben mesleğimin aşkı ile baş aşağı ve altüst olmuşum; hey, nasîhat eden efendi! Benim himmetimin ayağını serbest bırak! Benim vücûdumun bütün cüz'lerinde bu nasîhatlere kulak verip anlamak hâssası nerede!"

اشترم من تا توانم می کشم   چون فتادم زار با کُشتن خوشم

4184. *"Ben deveyim; kādir oldukça çekerim. Zayıf düştüğüm vakit ölmek ile hoşum."*

"Ben deve gibiyim, kudretim oldukça a'mâl ve mücâhedât yüklerini, kādir oldukça aşk ile çeker ve taşırım. Zayıf düştüğüm vakit, ölmek ile hoşum ve ölümden müteneffir değilim. Çünkü hayât-ı uhreviyyemde amellerimin ve mücâhedelerimin mükâfâtını mutlakā göreceğim."

پر سر مقطوع اگر صد خندقست   پیش درد من مزاح مطلقست

4185. *"Eğer kesilmiş baş dolu yüz hendek var ise, benim derdimin önünde mutlak müzâhtır."*

"Müzâh", latîfe ve hezl ve eğlence (*Sarrâh*). Ya'nî, "Eğer bu âlem-i sûrette kesilmiş baş dolu birçok hendekler var ise bile, bu kesilmiş başlar, bu hendekler, benim mesleğimin aşkı önünde mutlakā eğlencedir." Bu beyit yukarıdaki 4173 numaralı beytin cevâbıdır.

من نخواهم زد دگر از خوف و بیم   اینچنین طبل هوا زیر گلیم

4186. *"Ben korkudan dolayı artık böyle hevâ davulunu kilim altından çalmayacağım."*

"Ben kahır korkusundan dolayı artık böyle mesleğime âid aşk ve hevâ davulunu gizli gizli, kilim altından çalmayacağım. Zîrâ ben mücâhidim ve fikrime muhâlif olana muhâlifim."

من علم اکنون بصحرا میزنم   یا سر اندازی و یا روی صنم

4187. *"Ben şimdi bayrağı sahrâya dikerim. Ya baş atıcılık veyâ ma'şûkun yüzü!"*

"Alem be-sahrâ zeden", ızhârdan kinâyedir. Ya'nî, "Ben şimdi kendi ilmimin bayrağını bu âlem-i sûret sahrâsına dikerim. Ya'nî ilmimi âleme ızhâr ederim ve nâsı mesleğime da'vet ederim. Ya başım gider veyâ ma'şûkum olan emelime vâsıl olurum." Ma'lûm olsun ki, ahyâr ve ebrâr tâifesinden olan ulemâ-i zâhire kendi meslek-i ilmiyyeleriyle Hakk'a ve hakîkate vâsıl olacakları fikrindedirler. Binâenaleyh kendilerini mürşidden müstağnî görürler.Aşağıdaki beyitler Hz. Pîr efendimizin irşâdâtındandır.

حلق کان نبود سزای آن شراب   آن بریده به بشمشیر و ضراب

4188. *Bir boğaz ki, o şarâbın lâyığı olmaya, o kılıç ve vuruşma ile kesilmiş olmak iyidir.*

"Dırâb", müfâale bâbının masdarıdır, "vuruşmak" demektir. Ya'nî, visâl şarâbının lâyığı olmayan boğaz kahır kılıcı ile mudârabe ile kesilmiş olmak iyidir.

دیده کان نبود ز وصلش در فرِه　　　آنچنان دیده سپید و کور به

4189. *Bir göz ki, o onun vaslından ziyâde olmaya, öyle göz beyaz ve kör olmak iyidir.*

"Firih", ziyâde olmak. Ya'nî, bir göz ki, Hakk'a kavuşmaktan ziyâde olmaya ve onun nûru kuvvet bulmaya, öyle gözün karası sönüp beyaz kalmak ve kör olmak iyidir.

گوش کان نبود سزای راز او　　　بر کَنَش که نبود آن بر سر نکو

4190. [4171] *Bir kulak ki, o onun sırrının lâyığı olmaya, onu kopar ki, o baş üzerinde iyi olmaz.*

Bir kulak ki, kâmilin nasîhatlerini ve Hakk'ın esrârını dinlemeye lâyık değildir, sen o kulağı kopar! Zîrâ öyle bir kulağın baş üzerinde bulunması sâhibi için iyi bir şey değildir.

اندران دستی که نبود آن نصاب　　　آن شکسته به بساطور قصاب

4191. *O bir elde ki, o nisâb olmaz, o kasabın satırı ile kırılmış olmak iyidir.*

"Nisâb", asıl, esâs, merci' ve bir şeyin kıvâmı için mukarrer olan hâl. Ya'nî o bir elde ki, o nisâb, ya'nî insanlığın kıvâmına mahsûs olan iş ve amel olmaya, o el kasabın satırı ile kesilmiş olmak iyidir.

آنچنان پایی که از رفتار او　　　جان نه پیوندد بنرگس زار او

4192. *Öyle bir ayak ki, onun reftârından rûh onun nergis-zârına vâsıl olmaz,*

Öyle bir cismin ayağı ki, o ayağın gidişinden cismin rûhu, Hakk'ın nergiszârı olan hakāyıka ve ulûm-i ledünniyyeye vâsıl olmaz ve kendi akl-ı cüz'îsinin îcâd ettiği ulûm-i zanniyye yolunda yürür,

آنچنان پا در حدید اولیترست　　　کانچنان پا عاقبت درد سرست

4193. *Öyle ayak demirde olmak daha evlâdır. Zîrâ öyle ayak baş ağrısıdır.*

Öyle bir ayak demir zencir ve bukağıda bağlı olmak daha iyidir. Zîrâ öyle bir ayak, dâim olan hayât-ı uhreviyyede baş ağrısıdır ve belâdır.

بيان مجاهد كه دست از مجاهده باز ندارد اگر چه داند بسطت عطاى حق را كه آن مقصود از طرف ديگر و بسبب نوع عمل ديگر بدو رساند كه در وهم او نبوده باشد واوهمه وهم و اميد درين طريق معين بسته باشد، وحلقهٔ همين در مى‌زند بو كه حق تعالى آن روزى را از در ديگر بدو رساند كه او آن تدبير نكرده باشد، وَ يرزُقْهُ مِنْ حَيْثُ لَا يَحْتَسِبُ، العبد يدبر و الله يقدر، و بود كه بنده را وهم بندگى بود كه مرا از غير اين در برساند اگر چه من در حلقهٔ اين در مى‌زنم، حق تعالى او را هم ازين در روزى رساند، فى الجمله اين همه درهاى يك سراييست

Mücâhededen eli geri tutmayan mücâhidin beyânıdır. Gerçi Hakk'ın atâsının bastını bilir ki, o maksûdu başka tarafdan ve başka türlü amel sebebi ile ona eriştirir ki, onun vehminde bile olmamış idi. Halbuki o bütün vehmi ve ümîdi bu muayyen olan tarîka bağlamış idi ve ancak bu halkayı çalar idi; ola ki, Hak Teâlâ o rızkı ona onun tedbîr etmemiş olduğu başka kapıdan eriştirir ve "Allâh Teâlâ ona zannetmediği yerden rızık verir." (Talâk, 65/3) Kul tedbîr eder ve Allâh Teâlâ takdîr eder ve kula "Ben her ne kadar bu kapının halkasını çalar isem de, bana bu kapının gayrından eriştirir" diye kulluk vehmi olması da olur. Hak Teâlâ ona da bu kapıdan rızık eriştirir. Hâsıl-ı kelâm, bütün kapılar bir sarayın kapısıdır

Bu sürh-i şerîfte iki türlü mücâhidin hâli beyân buyurulur. Birisi Hakk'ın atâ ve ihsânının bastı ve ibzâli, kendi maksûdu ve murâdının husûlü için, başka taraftan ve başka amel vâsıtasıyla olabileceğini bildiği hâlde, bütün ümîdini ve vehmini ancak muayyen olan yola bağlamış ve hasr etmiş olur; ve Hak Teâlâ ise ona murâdını bu bildiği ve ta'kîb ettiği yoldan vermez de, başka kapıdan ve bilmediği yoldan ihsân eder. Nitekim sûre-i Talâk'taki âyet-i kerîmede buyurulur: وَمَنْ يَتَّقِ اللّٰهَ يَجْعَلْ لَهُ مَخْرَجًا . وَيَرْزُقْهُ مِنْ حَيْثُ لَا يَحْتَسِبُ وَمَنْ يَتَوَكَّلْ عَلَى اللّٰهِ فَهُوَ حَسْبُهُ إِنَّ اللّٰهَ بَالِغُ أَمْرِهِ قَدْ جَعَلَ اللّٰهُ لِكُلِّ شَيْءٍ قَدْرًا (Talâk, 65/2-3) ya'nî "Allah'tan korkup maâsîden perhîz eden kimse için Hak Teâlâ bir mahrec ve bir mahall-i halâs yaratır ve ona zannetmediği yerden rızık verir; Allâh'a tevekkül eden kimseye o Allah yeter, muhakkak Allah emrini eriştiricidir, Allâh Teâlâ her

şey için muayyen bir mikdâr yarattı." Ve diğeri ise yine kula lâyık olan bir vehim ve ümîd ile "Ben her ne kadar bu mücâhede kapısının halkasını çalar isem de, Hak Teâlâ benim maksûdumu başka kapıdan dahi verebilir" diye dâimâ bildiği kapıyı çalar; ve Hak Teâlâ dahi onun i'tikādına göre beklediği rızkı bu bildiği kapıdan ihsân eder. Hülâsası budur ki: Mücâhidin birisi çaldığı kapıdan mazhar-ı ihsân olmaz, fakat mücâhedesinde yeise düşmez. Yine çalışır ve Hak Teâlâ ona murâdını başka kapıdan verir. Diğeri çaldığı kapıdan mazhar-ı ihsân olur. Velhâsıl hangi kapı olursa olsun, hepsi şâh-ı hakîkî olan Hakk'ın bir sarayının kapısıdır. Saray birdir ve kapılar muhteliftir. Bunun böyle olması sırr-ı kadere taalluk eder. Zîrâ kul bu âlem-i sûrette tedbîrini ve irâdesini kullanır ve Hak Teâlâ ise ezelde mukadder olan kazâsını ve irâdesini infâz buyurur.

یا درین ره آیدم این کام من   یا چو باز آیم ز ره سوی وطن

4194. *Ya bu yolda benim murâdım bana gelir, yâhud doğan gibi yoldan vatan tarafına gelirim.*

Ya'nî, ben doğan kuşu gibiyim, murâdımı avlamak için cismim ve zâhirim ve bâtınım ve fikrim ile mücâhede yoluna çıkarım. Eğer benim murâdım bu yolda hâsıl olmazsa, zâhirim ve cismim mücâhedede devâm ile berâber, bâtınen ve fikren vatanıma ve sükûnete gelirim ve Hakk'ın murâdına intizâr ederim.

بو که موقوفست کامم بر سفر   چون سفر کردم بیابم در حضر

4195. *Belki murâdım sefer üzerine mevkūftur. Vaktâki sefer ettim, hazerde bulurum.*

Zîrâ belki benim murâdımın husûlü mücâhede yolundaki seferime mevkūf ve muallaktır. Vaktâki sefer ettim ve murâdım bu seferde husûle geldi, Hakk'ın murâdımı başka bir kapıdan verebileceğine mutmain olup, bâtınımı ve fikrimi sâkin kılarım ve murâdımı bu hazerde bulurum.

Nefehâtü'l-Üns'te menkūldür ki: "Mücâhidlerden birisi birçok yıllar gece uykusunu fedâ etmiş ve Hakk'ın tecellîsine muntazır bulunmuştur. Murâdı bu kadar mücâhede netîcesinde hâsıl olmamış ve bir gece uyku bastırdığından yastığı çekip uyumuştur. Ve bu uykusu esnâsında murâdı olan tecellîye mazhar olmakla, o yastığı yanında taşımıştır."

یار را چندان نمایم جد و چُسْت　　　تا بدانم که نمی‌بایست جُسْت

4196. *Yâr için o kadar cidd ve çeviklik göstereyim ki, hattâ aramak lâzım olmadığını bileyim!*

Ya'nî, yâr-i hakîkî olan Hakk'ı bulmak için seferlerde aramak lâzım olmadığını bilinceye kadar çok derece mücâhedede cidd ve sa'y edeyim ve çevik olayım ve onu âfâkta cüst ü cû edeyim. Zîrâ sâlik سَنُرِيهِمْ آيَاتِنَا فِى الْآفَاقِ وَفِى أَنْفُسِهِمْ (Fussilet, 41/53) ya'nî "Biz onlara âyetlerimizi âfâkta ve nefislerinde göstereceğiz" âyet-i kerîmesinde beyân buyurulan tertîb üzere Hakk'ı evvelen âfâkta ve kendi nefsinin hâricinde arar; insân-ı kâmilin terbiyesi ve nazarı ile sonra nefsinde bulur. Nitekim Yûnus Emre hazretleri bir beytinde şöyle buyurur:

Dervîşlik baştadır, tacda değildir.
Kızdırmak oddadır, sacda değildir.
Ararsan Mevlâ'yı kendinde ara;
Kudüs'te Mekke'de hacda değildir.

این معیت کی رود در گوش من　　　تا نگردم گرد دوران زمن

4197. *Bu berâberlik zamânın deverânının etrâfını dolaşmadıkça ne vakit benim kulağıma girer!*

Ya'nî, Hakk'ın mahlûkât ile berâberliği zamânın deverânının etrâfını ya'nî âfâkı ve ulûm-i zâhiriyye ve edille etrâfını dolaşmadıkça ne vakit benim kulağıma girer ve anlarım! Ma'lûm olsun ki, ilim iki nevi'dir. Birisi akl-ı cüz'înin îcâd ettiği birtakım delîller ile hâsıl olan ilimdir ki, bu ilim kuvve-i vâhimenin te'sîri altındadır. Zîrâ kuvve-i vâhime vücûd-i insânîde sultânü'l-kuvâdır; ve vehim ile meşûb olan aklın indinde maiyyetin ve berâberliğin birtakım aksâmı vardır:

1-Beyaz veyâ kara rengin elbise ile berâberliği gibi: Ârızın ma'rûz ile berâberliğidir.

2-Gül veyâ diğer çiçek kokularının bunların renkleriyle berâberliği gibi: Arazın araz ile berâberliğidir.

3-Mâyiâtın şişe ile berâberliği gibi: Zarfın mazrûf ile berâberliğidir.

4-Bir şahsın diğer şahıs ile ve bir cismin diğer cisim ile berâberliğidir.

5-Hükemâ ve vücûdîler indinde sûretin heyûlâ ile ve "esîr" denilen seyyâle-i rakîka ile berâberliğidir ki, bu berâberliğin hepsi gayriyyet-i hakîkiyye üzerine mübtenîdir.

Binâenaleyh Kur'ân-ı Kerîm'de beyân buyurulan Hakk'ın eşyâ ile berâberliği hakkında ulûm-i akliyye erbâbının verdiği hükümler kendi vehimlerine göre muhteliftir. Bu ihtilâfın envâ'ını saymak burada uzundur. Ancak ehl-i Sünnet'ten olan ilm-i kelâm erbâbının müteeddibleri Hakk'ın bu berâberliğine وَأَنَّ اللّٰهَ قَدْ أَحَاطَ بِكُلِّ شَيْءٍ عِلْمًا (Talâk, 65/12) ya'nî "Allâh Teâlâ her bir şeyi ilmi ile muhîttir" âyet-i kerîmesi mûcibince "ilim maiyyeti ve berâberliği" derler. Bunların hepsi ulûm-i edille ve zanniyyeden ibârettir. Vaktâki kendi aklı ile ma'rifet-i Hakk'a vâsıl olmak isteyen mütekellimîn ve felâsife birçok seneler bu ulûm-i akliyye ve edille sâhasında koşarlar ve uzun uzadıya kıyl u kâllerde bulunurlar, hiçbir netîceye vâsıl olamazlar. Bunların delîllerine kendilerini ve ne de dinleyenleri şekten kurtaramaz. Nihâyet bu dedikodu içinde terk-i hayât edip giderler. Ömer Hayyâm bu hâli aşağıdaki rubâîsinde ne güzel tasvîr eder! Rubâî:

در چرخ بانواع سخنها گفتند　　　این بی خبران گوهر دانش سفتند

واقف چه نگشتند بر اسرار فلك　　　اول زنخی زدند وآخرخفتند

"Âlemde ulemâ-i akliyye türlü türlü sözler söylediler. Hakîkatten haberi olmayan bu âlimler, ilim gevherini deldiler. Vaktâki feleğin esrârına vâkıf olamadılar, evvelen çene çaldılar, sonra uykuya yattılar."

Ve diğeri ilm-i tecellîdir. Bu ilm-i tecellîye göre Hakk'ın zâtının âlem-i kevn ile ve mahlûk ile berâberliği O'nun vücûd-ı mutlakının kendi şuûnâtı ile olan berâberliğidir. Zîrâ bu âlem-i kevn Zât-ı mutlakın sıfât ve esmâsının mezâhiri ve aynası olup bir nümâyişten ibârettir. Onların vücûd-i müstakılleri yoktur; ve onların varlığı Hakk'ın varlığından ibârettir. Ve bu ilm-i tecellîde aklın ve edillenin dahli yoktur. Ancak, keşif ve müşâhedeye müsteniddir.

Vaktâki bu ilm-i zâhir içinde Hakk'ın inâyet-i ezeliyyesine mazhar olanlar bir insân-ı kâmilin sohbetine müdâvim olup onun terbiyesi altında seyr u sülûke girdiler, zevkan ve hâlen bu ilm-i tecellîye göre Kur'ân'daki maiyyet-i ilâhîyi murâd-ı Hakk'a ve murâd-ı Resûlullâh'a mutâbık olarak anladılar ve artık ulûm-i zâhiriyyenin kıyl u kâllerini terk ettiler. Nitekim Hz. Pîr efendimiz *Dîvân-ı Kebîr*'lerinde şöyle buyururlar:

کی باشد ای گفت زبان من از تو مستغنی شده　　　با آفتاب معرفت در سایهٔ شاه آمده

یا رب مرا پیش از اجل فارغ کن از علم وعمل　　　خامه که علم منطقی در جمله افواه آمده

"Ey dilin sözü! Ne vakit ben senden müstağnî olup ma'rifet güneşi olan şâh-ı hakîkînin ve Hakk'ın sâyesine gelmiş olayım! Yâ Rab! ecelden evvel beni ilim-

den ve bu ilm-i zâhirî ile amelden ve husûsiyle bütün ağızlarda dolaşan ilm-i mantıktan fâriğ et!"

Ve ehl-i hakîkatin ehassu'l-havâssından olan Necmeddîn-i Kübrâ hazretleri dahi bidâyette ulûm-i zâhiriyyede ferd ve bî-nazîr iken sonunda şu rubâîyi söylemiştir. Rubâî:

یك چند بعلم وعقل دركار شدم　　اندر سدد دانش وتكرار شدم

هم عقل عقیله بود وهم علم حجاب　　چون دانستم زهر دو بیزار شدم

"Birkaç zaman ilim ve akıl ile çalıştım, ilim kasdında ve tedrîste bulundum. Bildim ki, hem akıl düğüm ve hem ilim hicâb idi. Her ikisinden dahi bîzâr oldum."

کی کنم من از معیت فهم راز　　جز که از بعد سفرهای دراز

4198. *Ben uzun seferlerin gayrından, berâberlikten ne vakit sırrı anladım!*

Ya'nî, ben ulûm-i zâhiriyye ve edilleden bir netîce çıkmadığını gördüm. Binâenaleyh insân-ı kâmilin terbiyesi ve rehberliği altında uzun seyr u sülûkten gayrı, bu Hakk'ın mahlûk ile berâberliğinin sırrını ne vakit anladım!

حق معیت گفت و دل را مهر کرد　　تا که عکس آید بگوش دل نه طرد

4199. *Hak berâberliği söyledi ve kalbe mühür etti, tâ ki kalbin kulağına akis gele, tard gelmeye!*

"Aks", ma'kûs ve ters ma'nâsınadır. "Tard" kelimesinin müteaddid ma'nâsı vardır. Burada "istikâmet" demektir. Nitekim "tardu'l-emr" derler, "işin istikâmeti" ma'nâsınadır. Ya'nî, Hak Teâlâ, vücûd-i vehmî sâhibi olan bu âlem-i kesâfette "Nerede olsanız Hak Teâlâ sizinle berâberdir" (Hadîd, 57/4) buyurdu. Velâkin bu berâberliğin nasıl olduğu anlaşılmamak için kalbi ikilik âleminde müstağrak olan akl-ı cüz'î ile mühürledi; ve bu ma'nâyı akl-ı cüz'î mührü ile mühürlenmiş olan kalbin kulağına ma'kûs ve ters gelsin ve müstakîm gelmesin diye söyledi. Zîrâ hakîkatten gâfil olan bir kalb bu sözü işittiği vakit, yukarıda îzâh olunduğu vecih ile, Hakk'ın berâberliği onun vücûd-i mutlakının kendi şuûnâtı ile berâberliği, ya'nî sıfât ve esmâsıyla berâberliği olduğunu idrâk edemez; ve Zât-ı Hakk'ı hâdisât-ı kevniyyeden sırfen tenzîh için mütekellimîn gibi, Hakk'ın ilminin berâberliğine kâni' olur ve Hakk'a ve eşyâya ayrı ayrı birer varlık isbât eder. Nitekim mütekellimînin müteeddiblerinden olan İmâm-ı Rabbânî Ahmed Sirhindî (rahmetullâhi aleyh) bu zümre-

dendir; ve *Mektûbât*'ında bu ma'nâyı isbât için pek beyhûde yorulmuş ve Ebu'l-Hasan-ı Harakānî ve Şâh-ı Nakşbend ve Şeyh-i Ekber Muhyiddîn b. Arabî ve Hz. Mevlânâ efendimiz (kaddesallâhu esrârahum) hazarâtı gibi ekâbire i'tirâzlar etmiştir. Fakîr bu i'tirâzlarını *İmâm-ı Rabbânî ve Mektûbât'ı* ismindeki risâlemde gösterdim. Yazma bir nüsha Konya Âsâr-ı Atîka Müzesi Kütübhânesi'nde mahfûzdur.

چون سفرها کرد و داد راه داد   بعد ازان مهر از دل او بر گشاد

4200. [4181] *Vaktâki seferler etti ve yolun hakkını verdi, ondan sonra mühür onun kalbinden açıldı.*

Vaktâki Hakk'ın tâlibi olan sâlik bir insân-ı kâmilin rehberliğini kabûl edip, Hak yolunda sefere çıktı ve kendi kılavuzu olan insân-ı kâmilin gösterdiği yolu ta'kîb ederek bu yolun hakkını da verdi, ondan sonra bu akl-ı cüz'î mührü ve düğümü onun kalbinden açıldı ve Hakk'ın berâberliği ma'nâsı ne olduğunu anladı.

چون خطایین آن حساب با صفا   گرددش روشن ز بعد دو خطا

4201. *O safâlı hesâb olan hatâyeyn gibi ona iki hatâdan sonra rûşen olur.*

Sâlikin bu hâli ilm-i hesâbda "hatâyeyn" dedikleri hesâb muâmelesine benzer ki, muhâsib iki hatâdan sonra istediği netîceye vâsıl olur. Bu "hatâyeyn hesâbı"nın hülâsası budur ki: Muhâsib ma'lûm adedlerden meçhûl adedleri bulur. Uzun muâmeleli ve faraziyeli bir hesâbdır. Bunu ilm-i cebrin muâdeleleri vâsıtasıyla halletmek daha kolaydır. Sâlikin bir hatâsı budur ki, o evvelce Hakk'a kendi vücûdunun gayrı hakîkî bir varlık ve kendisine de Hakk'ın vücûdundan gayrı hakîkî bir varlık tevehhüm ederdi. Bu ise Hakk'ın varlığına bir had ta'yîninden ibâret olduğundan, şübhesiz hatâdır. İkinci hatâsı ise, Hakk'ı kendinden uzak görüp, O'na vâsıl olmak için sefere hâcet görmesidir. Halbuki Hak Teâlâ وَنَحْنُ أَقْرَبُ إِلَيْهِ مِنْ حَبْلِ الْوَرِيدِ (Kāf, 50/16) ya'nî "Biz ona şahdamarından daha yakınız" buyurur. İşte sâlik bu iki hatâ ile sülûkten sonra maksûdu olan Hakk'ın berâberliğini zevkan ve hâlen anlar.

بعد ازان گوید اگر دانستمی   این معیت را کی او را جستمی

4202. *Ondan sonra der: "Eğer bilse idim, bu berâberliği onun için ne vakit arardım!"*

Ya'nî, sâlik bu sülûkü ve seferi netîcesinde Hakk'ın berâberliğini zevkan ve hâlen kendi nefsinde müşâhede ettikten sonra der ki: "Eğer ben bu berâberliğin böyle olduğunu sülûkümden evvel bilmiş olsa idim, o Hakk'ın berâberliğini ne vakit arardım? Ve seyr u sefere lüzûm görür mü idim? Bu beyitlerde iki türlü seyr u sefere işâret buyurulur. Birisi Hak ve hakîkate vâsıl olmak için bir mürşid-i kâmil bulmak üzere âfâkı dolaşmaktır. Nitekim aşağıda gelecek olan sürh-i şerîfte bu sefere işâret buyurulur. Bu seyr-i âfâkîdir. Diğeri, mürşid-i kâmili bulduktan sonra onun göstereceği tertîb dâiresinde çalışarak nefsin merâtibi olan emmâre, levvâme, mülhime ve mutmainne mertebelerini kat' etmektir. Bu da seyr-i enfüsîdir. Sâliklerden ba'zısı birçok zaman seyr-i âfâkîde ömrünü zâyi' ettikten sonra bir mürşid-i kâmile vâsıl olup seyr-i enfüsîye mübâşeret eder; ve mürşid emrine itâat edip bu yolun hakkını verirse, maksadına nâil olur. Bu revişler sâlikin isti'dâdına ve sırr-ı kadere bağlı hallerdir.

دانش آن بود موقوف سفر   ناید آن دانش بتیزئ فکر

4203. *Onun bilgisi sefere mevkūf idi. O bilgi fikrin keskinliği ile gelmez.*

Sâlik seferi netîcesinde nefsinde maiyyet-i Hakk'ı anladıktan sonra, her ne kadar böyle der ise de, onun isti'dâdı ve sırr-ı kaderi îcâbınca bunu bilmesi, sefere mevkūf ve muallak idi. Zîrâ akl-ı cüz'î kaydı ile mukayyed olan sâlik, her ne kadar keskin bir fikre ve zekâya mâlik olsa bile, Hakk'ın bu berâberliğini idrâk edemez. Çünkü kendinin mevhûm olan varlığı içinde müstağraktır. Bu mevhûm olan varlığından zevkan ve hâlen fânî olmadıkça bunu idrâk edemez. Nitekim 5. cildin 4141 ve 4142 numaralı beyitlerinde şöyle buyurulmuş idi: (Oradaki îzâhâta mürâcaat!):

کی شود کشف از تفکر این انا   آن انا مکشوف شد بعد از فنا

می‌فتد این عقلها در افتقاد   در مغاکئ حلول و اتحاد

[Ya'ni] "Bu ene tefekkür cihetinden ne vakit keşf olur? Bu ene fenâdan sonra mekşûf olur. Bu akıllar gāib addettiği Hakk'ı aramakta hulûl ve ittihâd çukuruna düşer."

آنچنانکه وجه وام شیخ بود   بسته و موقوف گریهٔ آن وجود

4204. *Nitekim şeyhin borcunun vechi o vücûdun ağlamasına bağlanmış ve mevkūf idi.*

Nitekim Şeyh Ahmed Hadraveyh hazretlerinin borcunun ödenmesi vechi, ind-i ilâhîde helva satan çocuğun vücûdunun ağlamasına bağlı oldu. Zîrâ bu âlem-i sûrette bir işin husûlü diğer bir işin vücûduna bağlıdır; ve sebebler müteselsilen birbirine merbûttur. Meselâ tokluğun husûlü gıdâya ve gıdânın husûlü kesbe ve kesbin husûlü san'ata ve san'atın husûlü üstâda bağlıdır. Bu kıssa 2. cildin 373 numarasından i'tibâren başlar.

کودك حلوایئ بگریست زار   توخته شد وام آن شیخ کبار

4205. *Bir helvacı çocuğu yana yana ağladı. O büyük şeyhin borcu ödenmiş oldu.*

"Tûhten", borcu ödemek; "kübâr", büyük demektir. Ya'nî, bir helva satan çocuk için için ve yana yana ağladı. O büyük şeyh olan Ahmed Hadraveyh hazretlerinin borcu ödenmiş oldu. Ahmed Hadraveyh (k.s.) Belh şehrinde yaşamış, hicretin 240. senesinde vefât etmiştir. Kabr-i şerîfi Belh'te ziyâret olunur.

گفته شد آن داستان معنوی   پیش از این اندر خلال مثنوی

4206. *O ma'nevî kıssa bundan evvel Mesnevî'nin hılâlinde söylenmiş oldu.*

Şeyh Ahmed Hadraveyh hazretlerinin ma'nevî olan kıssası bundan evvel *Mesnevî-i Şerîf*in 2. cildinin ibtidâlarına yakın 373 numaralı beytinden i'tibâren söylenmiş oldu ve tafsîlâtı oradadır.

در دلت خوف افکند از موضعی   تا نباشد غیر آنت مطمعی

4207. *Senin kalbine bir mevzi'den korku bırakır, tâ ki onun gayrı sana bir matma' olmaya!*

"Matma'", tama' mahalli demektir. Ya'nî, Hak Teâlâ senin kalbinin bağlanmış olduğu bir yerin elinden çıkması korkusunu kalbine bırakır. Tâ ki bağlandığın bir yerden başka senin için bir tama' mahalli olmaya! Ya'nî gerek dünyevî ve gerek uhrevî olan fâideyi ve murâdı o kalbinin bağlandığı yerden beklemen ve başka bir yerden beklememen ve "Aman elimden gitmesin!" diye oraya sarılman için o korkuyu kalbine koyar.

در طمع خود فائدهٔ دیگر نهد   و آن مرادت از کسی دیگر دهد

4208. *Halbuki tama'a diğer fâide koyar; ve senin o murâdını bir başka kimseden verir.*

Halbuki Hak Teâlâ o mevzi'in fâidesine tama' edip sarılman hâline de başka bir fâide koyar; ve senin oradan beklediğin fâideyi başka kimseden verir. Nitekim Necmeddîn-i Kübrâ hazretleri Ammâr Yâsir isminde bir velîye intisâb ederek onun emriyle halvete girip, maksûdunu ondan beklediği hâlde, matlûbu olan hâl-i fenâyı Mısır'a sefer ederek Rûzbihân-ı Baklî hazretlerinden bulmuştur ki, tafsîlâtı *Nefehâtü'l-Üns*'te münderICdir.

ای طمع در بسته در یکجای سخت کآیدم میوه از آن عالی درخت

4209. *"O yüksek ağaçtan bana meyve gelir" diye, ey bir yere sıkı tama' bağlamış olan!*

Ya'nî, "Bu yüksek bir ağaç mesâbesinde olan o mevzi'den bana bir meyve ve fâide gelir" diye, ey bir yere sıkı sıkı sarılmış ve tama' bağlamış olan kimse!

آن طمع ز آنجا نخواهد شد وفا بل ز جای دیگر آید آن عطا

4210. [4191] *O tama' oradan vâfî olmayacaktır. Belki o atâ başka yerden gelir.*

"Vefâ'", burada "vâfî" ma'nâsınadır ve burada "gelmek" demektir. Ya'nî, senin tama' ettiğin fâide sana muhakkak oradan gelmeyecektir, belki beklediğin atâ-yı ilâhî sana başka yerden gelir.

آن طمع را پس چرا در تو نهاد چون نبودش نیت اکرام و داد

4211. *Mâdemki onun ikrâm ve atâ niyeti olmadı, binâenaleyh o tama'ı niçin sende koydu?*

Ya'nî, mâdemki Hak Teâlâ'nın sana o mevzi'den ikrâm ve atâ etmesi niyeti ve takdîri yok idi, binâenaleyh o mahall-i mahsûsa olan tama'ını senin kalbine niçin koydu?

از برای حکمتی و صنعتی نیز تا باشد دلت در حیرتی

4212. *Yine bir hikmet ve san'at içindir, tâ ki senin kalbin bir hayrette ola!*

Hakk'ın bu tama'ı senin kalbine ilkāsı dahi bir hikmet ve san'at ızhârı içindir. O da budur ki, senin kalbin ve aklın bir hayrete düşer ve Hak Teâlâ senin murâdını hangi kapıdan vereceğini bilemeyip şaşırırsın.

تا دلت حیران شود ای مستفید که مرادم از کجا خواهد رسید

4213. *Ey müstefîd! Tâ ki senin kalbin "Murâdım nereden erişecektir?" diye hayrân ola!*

Yâni, ey fâide bekleyen kimse! Hak Teâlâ'nın böyle yapması, senin kalbinin ve aklının "Benim maksûdum acabâ nereden gelecektir?" diye hayrette kalmak içindir.

تا بدانی عجز خویش و جهل خویش تا شود ایقان تو در غیب بیش

4214. *Tâ ki kendi aczini ve kendi cehlini bilesin! Tâ ki senin îkānın gayba ziyâde ola!*

Hak Teâlâ'nın sana tama' ettiğin kapıdan murâdını vermemesi, kendi aklının ve irâdenin aczini ve kendinin cehlini bilmen ve bu âlem-i şehâdet ve zâhirden başka bir de âlem-i gayb ve ve bâtın olduğuna yakînin ve îmânın ziyâde olmak içindir. "Îkān", inanmak ve şübhesiz olmak demektir.

هم دلت حیران شود در مُنْتَجَعْ که چه رویاند مُصَرِّفْ زین طمع

4215. *Hem senin kalbin "Acabâ bu münteca'dan bu tama'dan dolayı musarrıf ne bitirir?" diye hayrân ola!*

"Münteca'", *Sarrâh*'ın beyânına göre "su ve ot olan mahal"dir. Burada fâide aramak mahallinden kinâye olur. "Musarrıf", döndürücü demektir. Ya'nî, senin tama' ettiğin yerden umduğun fâide hâsıl olmadığını gördüğün vakit senin kalbin "Acabâ, işleri döndürücü olan Hak Teâlâ bu fâide mahallinden ne bitirir ve ne çıkarır?" diye hayrân olur.

طمع داری روزیٔ در درزیٔ تا ز خیاطی بری زر تا زیی

4216. *Sen terzilikte rızık tama'ı tutarsın. Tâ ki hayyâtlıktan yaşaman için altın götüresin!*

Meselâ, sen rızkını tedârik etmek için terzilik san'atına teşebbüs etmeye niyet edersin ve bu hayyâtlık ve terzilik cihetinden altın ve para kazanıp yaşamak istersin. "tâ ziyî"de "tâ", ta'lîl içindir. "Ziyî", "yaşamak" ma'nâsına olan "zîsten" masdarının muzâri'dir.

رزق تو در زرگری آرد پدید که ز وهمت بود آن مکسب بعید

4217. *Senin rızkını kuyumculukta zâhir getirir ki, o mikseb senin vehminden uzak idi.*

"Zerger", kuyumcu; "mikseb", kazanç âleti demektir ki, san'attan kinâyedir. Ya'nî, sen terzilik san'atını öğrenmeye tama' ettiğin hâlde, kuyumculuk

san'atına teşebbüs etmek mecbûriyetinde kalırsın ki, bu mikseb ve san'at senin vehminden ve fikrinden uzak idi ve aslâ hâtırına bile gelmez idi.

پس طمع در درزیٔ بهر چه بود چون نخواست آن رزق ز آن جانب گشود

4218. *Mâdemki o rızkı o taraftan açmak istemedi, binâenaleyh terziliğe tama' ne için idi?*

بهر نادر حکمتی در علم حق که نبشت آن حکم را در ما سبق

4219. *Hakk'ın ilminde olan bir garîb hikmet için ki, o hükmü mâ-sebakta yazdı.*

4214 numaralı beyitte Hakk'ın bu sûretle muâmele etmesi kula aczini ve cehlini bildirmek ve onu hayrette bırakmak ve âlem-i gayba îmânı kuvvetlenmek için olduğu beyân buyurulmuş idi. Hz. Pîr terzilik ve kuyumculuk misâllerini zikrettikten sonra bir hakîkat perdesini daha açıp buyururlar ki: Hakk'ın kulunu bir yerde tama'a düşürüp atâsını ve ihsânını başka bir mahalden yapması onun ilminde olan bir garîb hikmet içindir ki, o hükmü mâsebakta ve ezelde yazdı. O da kulun ayn-ı sâbitesinin lisân-ı isti'dâd ile Hak'tan bu hâli taleb etmesinden nâşîdir; ve bu hâl kulun indinde meçhûl olan sırr-ı kaderdir. Bu hâlin îzâhı budur ki, kulun zâhiri ve cismâniyeti ve bâtını ve hakîkati vardır. Kulun zâhiri ve cismâniyeti kendi muhîtinin cereyânına kapılarak bir cihete meyl eder ve onun husûlünü ister. Fakat bâtını ve ayn-ı sâbitesi, isti'dâdı hasebiyle onun zâhirinin istediği bu hâlin zuhûrunu istemez. Mu'teber olan kulun bâtınının ve ayn-ı sâbitesinin istediği şeylerdir. Eğer kulun zâhiren taleb ettiği şey, bâtınının ve hakîkatinin taleb ettiği şeye muvâfık olursa, o şey mutlakā zâhir olur; Ve eğer muvâfık olmazsa, zâhirinin istediği şey olmaz, ancak bâtının istediği şey olur. Bu ma'nâya binâen kendisinden duâ taleb olunan bir velî "Oğlum! Çok edilmedik duâlar vardır ki, kabûl olunmuştur" demiştir.

نیز تا حیران بود اندیشه ات تا که حیرانی بود کل پیشه ات

4220. [4201] *Tâ ki yine senin düşüncen hayrân ola! Tâ ki senin san'atın bütün hayrânlık ola!*

Bu sırr-ı kaderin ve yazılmış olan hükmün böyle sana meçhûl olması, senin bu âlem-i zâhirdeki düşüncen hayrân olmak ve senin bütün bu âlem-i kesretteki san'atın ve işin gücün hayrânlık olmak içindir. Fakat garîbdir ki,

ehl-i gaflet hayâtlarında çizdikleri hatt-ı hareket hâricinde ummadıkları iyi ve kötü hâllere ma'rûz kaldıkları hâlde bütün işlerinde kendilerini mutasarrıf bilirler; ve kendilerinin fevkında bir mutasarrıfın vücûdunu idrâke yanaşmazlar.

یا وصال یار زین سعیم رسد　　　یا ز راه خارج از سعی جسد

4221. *Ya yârin visâli benim sa'yimden yâhud cesed sa'yinden hâriç yoldan erişir.*

Ya'nî, mâdemki benim bir cismâniyetim ve zâhirim ve bir de ayn-ı sâbitem ve hakîkatim vardır ve bunların da kendi mertebelerinde bir istekleri vardır, ben ise bu âlem-i sûrette matlûbum ve yârin visâlini istiyorum. Binâenaleyh yârin visâli ya benim cismânî olan sa'yimden, yâhud bu cismânî olan sa'yimin hârici olan hakîkatimin yolundan erişir ve ummadığım bir yoldan husûle gelir.

من نگویم زین طریق آید مراد　　　می‌طپم تا از کجا خواهد گشاد

4222. *Ben demem ki, "Murâd bu yoldan gelir; nereden açılacaktır?" diye çırpınırım.*

Ben demem ki, "Murâdım mutlakā benim zâhiren sülûk ve taleb ettiğim yoldan gelir; sırr-ı kadere vâkıf olmadığım için, acabâ, murâdım nereden açılacak ve hâsıl olacakdır?" diye bu cismâniyet âleminde çırpınırım.

سر بریده مرغ هر سو می‌فتد　　　تا کدامین سو رهد جان از جسد

4223. *Başı kesilmiş kuş her tarafa düşer. Acabâ cesedden cân hangi taraftan kurtulur?*

Nitekim başı kesilmiş olan kuş, "Acabâ cesedden cân hangi taraftan kurtulur?" diye o tarafa bu tarafa çırpınıp durur.

یا مراد من بر آید زین خروج　　　یا ز برجی دیگر از ذات البروج

4224. *Ya benim murâdım bu çıkıştan, yâhud burçlar sâhibinden başka bir burçtan zâhir olur.*

"Burçlar sâhibi"nden murâd, Hak'tır. Zîrâ her bir ism-i ilâhî bu kal'a-i zâtü's-suverin bir burcudur ki, atâyâ-yı ilâhiyye kullara o isimlerin elleriyle vâsıl olur. Bunlara "atâyâ-yı esmâiyye" derler ki, tafsîli *Fusûsu'l-Hikem*'de Fass-ı Şîsî'dedir. Ya'nî, benim murâdım ya irâdem ile bu sefere çıkıştan hâsıl

olur ki, bu da bir ism-i ilâhînin îcâbıdır veyâhud birçok muhtelif isimlerin sâhibi olan Hakk'ın başka bir isminin elinden zâhir olur.

حکایت آن شخص که خواب دید که آنچه می‌طلبی از یسار بمصر وفا شود
آنجا گنجیست در فلان محله در فلان خانه چون بمصر آمد کسی گفت که من خواب
دیده ام که گنجیست ببغداد در فلان محله در فلان خانه نام محله و خانهٔ این شخص
بگفت آن شخص فهم کرد که آن گنج در مصر گفتن جهت این بود که مرا یقین کنند
که در غیر خانهٔ خود نمی‌باید جستن و لیکن آن گنج یقین جز در مصر حاصل نشود

O şahsın hikâyesidir ki, "Zenginlikten taleb ettiğin şey Mısır'da vefâ olur, orada filân mahallede, filân evde bir defîne vardır" diye rü'yâda gördü. Vaktâki Mısır'a geldi, bir kimse dedi ki: "Ben rü'yâda, Bağdâd'da filân mahallede, filân evde bir defîne vardır, diye rü'yâ görmüşümdür." Ve bu şahsın evini söyledi. O şahıs anladı ki, "O defîne Mısır'dadır" demek, bunun için idi ki, bana yakîn etsinler ki, kendi evinin gayrında aramak lâzım gelmez. Velâkin o defîne muhakkak Mısır'ın gayrında hâsıl olmaz

Bu kıssanın zımnındaki ma'nâ budur ki: Sâlik Hakk'ı bulmak için ister âfâkta sûretâ ve ister kendi nefsinin merâtibinde ma'nen sefer etsin, aradığı Hak ve hakîkat defînesi ancak kendi cisminin evinde mahfîdir. Fakat bu defînenin kendi evinde mahfî olduğunu bilemez. Vehim ve hayâl âleminde kendinden hâriç zanneder. Bu ma'nâyı bulmak için, sefere ve bir mürşid-i kâmilin haber verip göstermesine muhtâçtır.

بود زر میراثئ را بی شمار　　　جمله را خورد و بماند او عور و زار

4225. *Bir mîrâsyedinin sayısız altını var idi; hepsini yedi ve o çıplak ve âciz kaldı.*

"Mîrâsî", mîrâsa mensûb ya'nî mîrâsyedi demek olur. "Ûr", çıplak demektir.

مال میراثی ندارد خود وفا　　　چون بناکام از گذشته شد جدا

4226. *Mîrâsyedinin malı muhakkak vefâ tutmaz. Çünkü nâ-kâm olan geçmişten cüdâ oldu.*

Mîrâsyedinin eline geçen mîrâs malın muhakkak vefâsı yoktur. Pek çabuk ve az bir zamanda mahv olup gider. Çünkü bu mal murâdına nâil olamadan vefât edip bu dünyâ hayâtından geçmiş ve gitmiş olan bir kimseden ayrıldı ve arta kaldı; ve bu murâdsız kimsenin gözü bu mal üzerinde kaldı.

او نداند قدر هم کاسان بیافت　　　کو بکد و رنج و کسبش کم شتافت

4227. *O kadrini de bilmez. Zîrâ kolay buldu. Zîrâ onun meşakkatine ve zahmetine ve kazancına az koştu.*

O mîrâsyedi bu mîrâs malının kadir ve kıymetini de bilmez. Zîrâ bu malı kolay buldu ve zîrâ o malın meşakkatine ve zahmetine ve kazancına az koştu. "Kem şitâft", "az koştu" demek olur. "Az koşmak"tan murâd budur ki, vâris mîrâsını almak için müteveffânın terekesini yazdırmaya ve dîğer vârisler arasında malı taksîm ettirmek gibi hizmetleri ve zahmetleri ihtiyâr etmektir. Bu ise onu kazanmak için az bir zahmet ihtiyârıdır.

قدر جان زان می‌ندانی ای فلان　　　که بدادت حق ببخشش رایگان

4228. *Ey filân! Ondan dolayı cânın kadrini bilmezsin ki, Hak sana bedâva bahşiş ile verdi.*

Ey filân kimse! Sen cânını Hak Teâlâ'nın atâsı ve bahşişi sebebiyle, mîrâsyedi gibi, bedâva bulduğun için kadir ve kıymetini bilmeyip hor ve hakîr kullanırsın. "Bu âlem-i sûrette zevk edelim!" diye tıbben muzır olan içkileri içer mükeyyifâtı kullanırsın; ve sıhhatine lâzım olan uyku vakitlerini geçirirsin; ve gıdâ nâmı altında abur cubur şeyler yersin ve nihâyet tedâvîsi kābil olmayan illetlere dûçâr olarak cânından bıkıp intihâra kadar gidersin. Halbuki bu cân, cânânı bulmanın ve satın almanın sermâyesidir.

نقد رفت و کاله رفت و خانه ها　　　ماند چون جغدان درآن ویرانه ها

4229. *Nakd gitti ve metâ' ve evler gitti. Baykuşlar gibi o vîrânelerde kaldı.*

Velhâsıl mîrâsyedinin nakdi gitti ve eşyâsı ve evleri satılarak paraları harc olundu. O bîçâre baykuşlar gibi o vîrânelerde kaldı.

گفت یا رب برگ دادی رفت برگ　　　یا بده برگی و یا بفرست مرگ

4230. [4211] *Dedi: "Yâ Rab! Berg verdin, berg gitti; ya berg ver veyâ ölüm gönder!"*

"Berg", müteaddid ma'nâsı vardır. Burada "esbâb-ı maîşet ve servet ve zâd ü zahîre" demektir. O mîrâsyedi dedi: "Yâ Rab! Servet verdin, bu servet gitti; ya bana esbâb-ı maîşet ver veyâhud ölüm gönder, bu sıkıcı hayattan kurtulayım!"

چون تهی شد یاد حق آغاز کرد　　　یا رب و یا رب اَجِرْنی ساز کرد

4231. *Vaktâki boş oldu, Hakk'ın zikrine başladı. "Yâ Rab ve yâ Rab! Bana necât ver!"i hîle yaptı.*

"Sâz", müteaddid ma'nâsı vardır. Burada "mekr ve hîle ve ferîb" demektir *(Şemsü'l-Lügât)* "Sâz kerden", hîle ve mekr etmek demek olur. Ya'nî, o mîrâsyedi eli boş kaldığı vakit Hakk'ı anmaya başladı. "Ve yâ Rab! Ve yâ Rab!" diye mükerrer hitâblar yaparak "Bana necât ver!" duâsıyla hîle yaptı. *Fîhi Mâ Fîh*'lerinin 70. faslında Hz. Pîr efendimiz bu ma'nâ hakkında şöyle buyururlar:

"Hak ile kul arasında hicâb ikidir; bâkî hicâblar bundan zâhiri olur: O da sıhhat ve mâldır. Sahîhu'l-beden olan kimse "Hani Hak? Bilmiyorum ve görmüyorum!" der. Kendisinde maraz peydâ olunca, "Yâ Allâh, yâ Allâh!" demeye başlar; ve Hak ile hem-râz olup tekellüm eder. Binâenaleyh gördün ki, o sıhhat onun hicâbı idi ve Hak o maraz altında gizlenmiş idi; ve bir adamın ne kadar mâl ve kuvâsı varsa, o kadar esbâb ve murâdâtını müheyyâ kılar ve gece gündüz onunla meşgûl olur. Bî-nevâlık teveccüh edince, nefis zayıf olup, Hak etrâfında dolaşır. Beyit:

پستی و تهی دستیت آورد بمن　　　من بندهٔ پستی و تهی دستیٔ تو

"İlâhî! Zillet ve fakr ve el boşluğu Seni bana getirdi. Ben Senin zelîl ve eli boş bir kulunum!"

نی پیمبر گفت مؤمن مزهرست　　　در زمانِ خالییٔ ناله گرست

4232. *Peygamber "Mü'min mizherdir; boşluk zamânında nâle-gerdir" buyurmadı mı?*

"Mizher", "ud" dedikleri sazın ismidir. Ba'zı nüshalarda "mizmer" vâki'dir ve mizmer, "düdük" ma'nâsınadır. Bu beyt-i şerîfte المؤمن كمثل المزمار لا يحسن صوته الا بخلاء بطنه ya'nî "Mü'min düdük gibidir, sesini ancak karnının boşluğu sebe-

biyle güzel çıkarır" hadîs-i şerîfine işâret buyurulmuştur. Ankaravî hazretleri bu hadîs-i şerîfi المؤمن كمثل المزهر . . الخ . [ya'nî "Mü'min ud gibidir... ilh.]" ibâresiyle nakl etmiştir. Bu sûrette hadîs-i şerîfte mü'min ud sazına teşbîh buyurulmuştur. Udun sesi iyi çıkmak için onun dahi düdük gibi hazînesinin içi boş olmak lâzımdır. Ya'nî Resûl-i Ekrem hazretleri hadîs-i şerîflerinde "Mü'min düdük veyâ ud misâlidir; düdük veyâ ud nasıl içi boş olduğu vakit latîf sadâ verirse, mü'min dahi karnı boş olduğu ve acıktığı vakit, latîf ve güzel sözler ile Hakk'a yalvarıp ihtiyâcını ister" buyurmadı mı?! Nitekim Fussilet Sûresi'nde dahi وَاِذَا اَنْعَمْنَا عَلَى الْاِنْسَانِ اَعْرَضَ وَنَاٰ بِجَانِبِهٖ وَاِذَا مَسَّهُ الشَّرُّ فَذُو دُعَاءٍ عَرِيضٍ (Fussilet, 41/51) ya'nî "Biz insana in'âm ettiğimiz vakit, bu ni'metlere dalıp bizden yüz çevirir, şükür ve duâya hâcet görmez; ve ona şer mess ettiği ve karîb olduğu vakit, çok ve uzun duâlar sâhibi olur" buyurulmuştur. Binâenaleyh mü'min, boşluğu zamânında nâle edici olur.

چون شود پر مطربش بنهد ز دست   پر مشو كاسيب دست او خوشست

4233. *Vaktâki dolu olur, mutrıb onu elden koyar. Dolu olma ki, onun elinin âsîbi hoştur.*

"Âsîb", vurmak, sadme. Burada ud sazının tellerine vurulan mızrâbdır. Ya'nî, meselâ ud çalan bir mutrıb onun hazînesinin dolu olduğunu görünce, "Buna mızrâb vurmak münâsib değildir; sesi çıkmaz!" deyip elinden bırakır. İnsan dahi Hakk'ın kudret elinde bir ud mesâbesindedir. Onun kalbi ve bâtını hevâ-yı nefsânî ve gıll u gış ile dolu oldukça, ondan ilhâmâta müstenid olan maârif ve hakāyık-ı ilâhiyye zuhûr etmez. Binâenaleyh nefsânî sıfatlardan dolu olma! Zîrâ Hakk'ın tecelliyât-ı esmâiyyesini senden ızhârı hoştur.

تى شو و خوش باش بين اصبعين   كز مى لا اَين سرمستيست اَين

4234. *Boş ol ve iki parmak arasında hoş ol! Zîrâ mekân mekânsızın sermestidir.*

"Tî", "boş" ma'nâsına olan "tuhî" kelimesinin muhaffefidir; "lâ-eyn", mekânsız ve "eyn", mekân ma'nâlarınadır. Birinci mısrâ'da القلب بين العصبعين من اصابع الرحمن يقلبها كيف يشاء ya'nî "Kalb, Rahmân'ın parmaklarından iki parmak arasındadır; onu dilediği gibi döndürür" hadîs-i şerîfine işâret buyurulur. Ya'nî, nefsânî sıfatlardan boş ol ve Hakk'ın esmâ-i cemâliyye ve celâliyyesinden ibâret olan iki parmağı arasında hoş ol! Zîrâ taayyün sâhibi olan mekân, mekândan ve taayyünden münezzeh olan Hakk'ın zâtının sarhoşudur.

Nitekim sarhoş kendi harekâtında serbest olmayıp, onu ayık olanlar idâre ederler. Mekânın idâresi de lâ-mekân olan Hak tarafından vâki'dir.

رفت طغیان آب از چشمش گشاد　　آب چشمش زرع دین را آب داد

4235. *Tuğyân gitti, onun gözünden su açıldı. Onun gözünün suyu dîn zer'ine su verdi.*

Mîrâsyedi züğürt olup aç kalınca, azgınlığı gitti ve inkisâr-ı kalb hâsıl olup, gözünden yaşlar akmaya başladı. Onun gözünün yaşı dîn ve inkıyâd zer'ini suladı ve kalbinin bostanı yeşillendi.

سبب تأخیر اجابت دعای مؤمن

Mü'minin duâsının kabûlünün geri kalmasının sebebi

ای بسا مخلص که نالد در دعا　　تا رود دود خلوصش بر سما

4236. *Ey ne çok muhlis ki, duâda inler! Hattâ onun hulûsunun dumanı göğe gider.*

Ya'nî, birçok muhlis kullar vardır ki, Hak'tan murâdlarını isteyip ağlayarak yalvarırlar. Hattâ onların kalblerindeki hulûslarının dumanı âlem-i ulvîye ve rûhânîye çıkar.

تا رود بالای این سقف برین　　بوی مجمر از انین المذنبین

4237. *Günâhkârların inlemesinden micmer kokusu, bu yüksek tavan yukarısına kadar gider.*

"Micmer", içinde öd ağacı gibi güzel kokulu maddeler yakılan buhûrdânlık demektir. Burada günâhkârların harâretli olan göğüsleri, micmere ve kalblerindeki ihlâs, güzel kokulu maddeye ve çıkardıkları âhlar dahi, kokuya teşbîh buyurulmuştur. "Yüksek tavanın yukarısı"ndan murâd, âlem-i sûretin fevkı olan âlem-i ervâhtır. Ya'nî, günâhkârların hulûs-i kalb ile ettikleri nâlelerden peydâ olan âhlar, âlem-i sûretin üstü olan âlem-i ervâha kadar gider.

پس ملائك با خدا نالند زار   کای مجیب هر دعا وای مُستَجار

4238. *Binâenaleyh melekler Hudâ'ya yana yana nâle ederler. Derler ki: "Ey her duâyı kabûl edici ve ey emn ve emân verici!"*

"Müstecâr", emn ve emân verici ve ecir mahalli veyâ kendisinden ecir taleb olunmuş. Binâenaleyh âlem-i ervâhtaki melâike bu mü'minin oraya vâsıl olan âhlarını görünce, cenâb-ı Hakk'a niyâz edip derler ki: "Ey her duâyı kabûl eden ve ey emn ve emân veren hâlıkımız!"

بندهٔ مؤمن تضرع می‌کند   او نمی‌داند بجز تو مُستَنَد

4239. *"Mü'min kul tazarru' ediyor. O senden başka dayanacak yer bilmiyor."*

تو عطا بیگانگانرا می‌دهی   از تو دارد آرزو هر مشتهی

4240. [4221] *"Sen atâyı yabancılara veriyorsun; her müştehî arzûyu senden tutar."*

"Yâ Rab! Sen seni tutmayan ve sana yabancı olan münkirlere türlü türlü ihsânlarını veriyorsun ve seni inkâr ettikleri hâlde onları gece ve gündüz ni'metlerine müstağrak ediyorsun; her iştihâsı ve murâdı olan kimse, arzûsuna senden nâil olmaktadır."

حق بفرماید نه از خواریٔ اوست   عین تأخیر عطا یاریٔ اوست

4241. *Hak buyurur: "Onun hakîrliğinden değildir. Atânın te'hîrinin aynı onun mededkârlığıdır."*

Hak Teâlâ meleklere hitâben buyurur ki: "Benim onun istediği şeyi derhâl vermemekliğim, benim indimde onun hakîrliğinden ve horluğundan dolayı değildir. Atâmı ve ihsânımı geri bırakmamın aynı, ona karşı mededkârlığımın ve inâyetimin aynıdır. Ya'nî ihsânımı geç bırakmam, ona olan inâyetimin aynı ve kendisidir."

حاجت آوردش ز غفلت سوی من   آن کشیدش موکشان در کوی من

4242. *"Hâcet onu gafletten benim tarafıma getirdi. O onu saçından çekici olarak benim mahalleme çekti."*

"Zîrâ o kulumun ihtiyâcı onu saçından çeke çeke benim mahalleme ve benim tarafıma çekip getirdi."

گر بر آرم حاجتش او وا رود   هم در آن بازیچه مستغرق شود

4243. *"Eğer onun hâcetini getirir isem o geri gider. Yine o oyuncakta müstağrak olur."*

"Eğer onun muhtâç olduğu ihsânımı derhâl verir isem, o yine geriye gidip gaflete düşer. Yine o âlem-i sûret ve kesâfet oyuncaklarında müstağrak olur. Zîrâ hayât-ı dünyâ أَنَّمَا الْحَيَاةُ الدُّنْيَا لَعِبٌ وَلَهْوٌ وَزِينَةٌ (Hadîd, 57/20) ya'nî "Dünyâ hayâtı ancak oyun ve lehvdir" âyet-i kerîmesi mûcibince çocukların oynadığı oyuncaklar makûlesidir.

گر چه می‌نالد بجان یا مستجار   دل شکسته سینه خسته گو بزار

4244. *Gerçi kalbi münkesir, sînesi mecrûh olarak "Yâ müstecâr!" diye cân ile inler, de.*

İkinci mısrâın nihâyetindeki "gû", "güften" masdarının emr-i hâzırıdır, "söyle, de!" demektir. "Bi-zâr", "zârîden" masdarından kezâlik emr-i hâzırdır, "inle!" demek olur" Ba'zı nüshalarda "gû bi-zâr" yerine "sûg vâr" vâki'dir; "sûg", mâtem, "vâr" edât-ı teşbîhtir. "Sûg vâr", mâtem ehli gibi demek olur. Ya'nî, "Gerçi benim o kulum kalbi münkesir ve sînesi mecrûh olarak "Yâ müstecâr!" diye bana hitâb edip inliyor, sen ona "İnle!" de!" İkinci nüshaya göre ma'nâ "Gerçi o kulum mâtem ehli gibi kalbi münkesir ve sînesi mecrûh olarak "Yâ müstecâr!" diye inliyor" demek olur.

خوش همی‌آید مرا آواز او   و آن خدایا گفتن و آن راز او

4245. *"Bana onun âvâzı ve "yâ Rab!" demesi ve onun o râzı hoş gelir."*

"Bana o kulumun sesi ve "yâ Rab!" diye bana hitâb etmesi ve kalbinin sırrını bana açması hoş gelir." Ma'lûm olsun ki, bu âlem-i keserât ve bu kal'a-i zâtü's-suver, birçok yerlerde îzâh olunduğu üzere, Hakk'ın sıfât ve esmâsının aynasıdır. Kul zillet ve acz makāmında niyâza başladığı vakit, Hakk'ın azamet ve kudretinin makāmı zâhir olur. Bu nokta-i nazara göre mü'min ve ba'zı peygamberlerin münkiri olanlar, kullukları i'tibâriyle müsâvîdir. Fakat kabûl-i niyâz mes'elesinde mü'min ile münkire olan tecellî başkadır. Zîrâ münkir, Hakk'ın peygamberlerinden ba'zılarını reddetmekle Hakk'ı reddetmiş olduğundan mebgūz-ı ilâhî olmuştur. Onların niyâzı ve sadâsı da mebgūz-ı ilâhî olduğundan, makām-ı azamet ve kudretten bir ân evvel istediğini alıp sesini kesmesi için hâceti çabuk verilir. Mü'min ise, mah-

bûb-ı ilâhî olduğundan niyâzı ve sadâsı da makbûl-i Hak'tır. Niyâzına ve tazarru'una devâm etmesi ve sesini kesmemesi için Hak Teâlâ onun hâcetini te'hîr buyurur.

و آنکه اندر لابه و در ماجرا　　　　می‌فریباند بهر نوعی مرا

4246. *"Ve o kimse ki yalvarmakta ve mâcerâda her bir nevi' ile beni aldatır."*

"Firîbânîden", aldatmak, demektir. Burada kendi tarafına meyl ve teveccüh ettirmekten kinâyedir. Ya'nî, "O mü'min kulum ki, bana yalvarmakta ve kendi murâdının ve arzûsunun mâcerâsında, kendi mertebe-i ma'rifeti nisbetinde türlü türlü sözler ve niyâzlar ile beni kendi tarafına meyl ve teveccüh ettirir." Nitekim 2. cildde Mûsâ (a.s.) zamânında bir çobanın kendi mertebesine göre Hakk'a olan münâcâtı geçmiş idi. Bu cildin 1707 numarasına mürâcaat olunsun!

طوطیان و بلبلان را از پسند　　　　از خوش آوازی قفص در می کنند

4247. *Tûtîleri ve bülbülleri beğenmekten, latîf seslilikten dolayı kafes içine koyarlar.*

زاغ را و جغد را اندر قفص　　　　کی کنند این خود نیامد در قصص

4248. *Kargayı ve baykuşu ne vakit kafese koyarlar! Bu ise kıssalarda geldi.*

Bu beyitlerde mü'minler tûtî kuşuna ve bülbüle ve münkirler kargaya ve baykuşa teşbîh buyurulmuştur. Ya'nî, tûtî kuşlarını ve bülbülleri beğendikleri ve makbûl tuttukları için latîf olan seslerinden dolayı kafese koyarlar ve beslerler; fakat kargayı ve baykuşu makbûl tutup kafeste beslediklerini işitmedik. Bunun gibi, Hak Teâlâ mü'minlerin hâcetini derhâl vermemekle, onları kendi indinde hapseder ve münâcâtlarının tekrârından hoşlanır; ve münkirlerin hâcetini derhâl vermekle onları nezdinden tard ve def' eder. Aşağıdaki beyitler bu hâlin diğer misâlidir.

پیش شاهدباز چون آید دو تن　　　　آن یکی کمپیر و دیگر خوش ذقن

4249. *Mahbûb-dostun önüne vaktâki iki kimse gelir, o birisi bunak ihtiyar ve diğeri latîf çeneli.*

"Kempîr", bunak ihtiyar; "zekan", çene, "hoş-zekan", çenesinde kıl ve sakal bitmemiş olan şâbb-ı emredden kinâyedir. "Şâhid", Fârisî'de "mahbûb" demektir. "Şâhid-bâz", mahbûb-dost ve güzel seven, demektir. Ya'nî, mese-

lâ, bir güzel seven kimsenin önüne birisi bunak ihtiyar ve diğeri parlak yüzlü olan iki kimse gelse.

هر دو نان خواهند او زوتر فطير آرد و كمپير را گويد كه گير

4250. [4231] *Her ikisi ekmek isterler. O çarçabuk fatîri ihtiyara getirir. Der ki: "Al!"*

"Fatîr", lügatte "mayasız ekmek" demektir. Ya'nî, o kimse çabuk savuşup gitmesi için ihtiyara acele mayasız ekmeği getirip "Al!" diye verir.

و آن دگر را كه خوشستش قد و خد كى دهد نان بل بتأخير افكند

4251. *Ve o diğerine ki, onun boyu ve yanağı güzeldir, ne vakit ekmek verir! Belki te'hîre bırakır.*

گويدش بنشين زمانى بى گزند كه بخانه نان تازه مى‌پزند

4252. *Ona der: "Bir zaman zararsız otur ki, evde tâze ekmek pişiriyorlar!"*

O kimse o güzel yüzlüye der ki: "Biraz zararsız ve râhat otur, zîrâ evde tâze ekmek pişiriyorlar, sana ondan vereyim!"

چون رسد آن نان گرمش بعد كد گويدش بنشين كه حلوا مى‌رسد

4253. *Vaktâki ona zahmetten sonra sıcak ekmek erişe, ona der: "Otur ki, helvâ geliyor!"*

"Ked", emek ve bir şeyin husûlü için çekilen zahmet ve sa'y demektir. Ya'nî, vaktâki o güzel yüzlüye emek ve zahmetle pişirildikten sonra sıcak ekmek gelir, ev sâhibi ona: "Otur ki, arkadan tatlı geliyor!" der.

هم بدين فن دار دارش مى‌كند وز ره پنهان شكارش مى‌كند

4254. *Bu fen ile de ona "tut, tut!" yapar; ve onu gizli yoldan şikâr eder.*

"Dâr, dâr", "tut, tut!" ve "al, al!" demektir. Ya'nî, ev sâhibi o güzel yüzlüye birbiri arkasına "Al, al!" diye hîle yapar ve onun hâcetini te'hîr ederek onu gizli yoldan avlayıp yanında tevkîf eder.

كه مرا كاريست با تو يكزمان منتظر مى‌باش اى خوب جهان

4255. *Der ki: "Benim senin ile bir işim vardır, ey cihânın güzeli! Muntazır ol!"*

Ya'nî, ev sâhibi bu hîleleriyle demek ister ki: "Benim senin ile bir işim vardır, ey cihânın güzeli! Acele etme, bekle!"

تا بدين حيله فريباند ورا　　　تا مطيع و رام گرداند ورا

4256. *Nihâyet bu hîle ile onu aldatır. Nihâyet onu mutî' ve münkād eder.*

بی‌مرادیٔ مؤمنان از نيك و بد　　　تو يقين می‌دان بهر اين بود

4257. *Mü'minlerin iyiden ve kötüden murâdsızlığı, sen yakînen bil ki, bunun için olur.*

Ya'nî, mü'minlerin Hak'tan kendi nefislerine mülâyim gelen iyi bir şeyi istedikleri vakit, murâdlarının hâsıl olmaması veyâhud nefislerine mülâyim gelmeyen bir kötü şeyden kurtulmak istedikleri vakit, bu isteklerine nâil olamamalarını sen yakînen bil ki, bu yukarıda beyân ettiğimiz sebebden dolayıdır. Zîrâ hadîs-i şerîfte اذا احب الله عبدا ابتلاه ليسمع تضرعه ya'nî, "Allâh Teâlâ bir kulunu sevdiği vakit onun yalvarmasını dinlemek için onu mübtelâ kılar" buyurulmuştur.

رجوع كردن بقصهٔ آن شخص كه اورا نشان
گنج دادند بمصر و بيان تضرع او از درويشی بحضرت حق

O şahsın kıssasına rücû' etmektir ki, ona Mısır'da definenin nişânını verdiler ve onun fakîrlikten dolayı Hz. Hakk'a yalvarmasının beyânı

مرد ميراثی چو خورد و شد فقير　　　آمد اندر يا رب و گريه و نفير

4258. *Mîrâsyedi adam vaktâki yedi ve fakîr oldu, "yâ Rabb"a ve ağlamaya ve feryâda başladı.*

Ya'nî, o mîrâsyedi adam elindeki mîrâs malını yedi ve bitirdi ve fakîr oldu, sonra "Aman yâ Rab!" demeye ve yalvarıp ağlamaya ve feryâda başladı.

خود كه كوبد اين در رحمت نثار　　　كه نيابد در اجابت صدبهار

4259. *Muhakkak bu rahmet saçıcı olan kapıyı kim çalar ki, icâbette yüz bahar gelmesin!*

Ya'nî, Hak Teâlâ hazretlerinin rahmet saçıcı olan bu kapısını kim çalar ki, bu kapıdan onun istediği şey verilmesin ve niyâzının kabûlü husûsunda baharlarda açılan güller ve çiçekler gibi onun murâdının gülleri ve çiçekleri açılmış olmasın!

خواب دید او هاتفی گفت او شنید   که غنای تو بمصر آید پدید

4260. [4241] *O rü'yâ gördü. Bir hâtif dedi. O işitti ki: "Senin zenginliğin Mısır'da zâhir gelir."*

"Hâtif", "seslenmek ve sadâ vermek" ma'nâsına olan "hetf" masdarından ism-i fâildir; ve "âlem-i gaybdan seslenen melek" murâd olunur. Ya'nî, o mîrâsyedi rü'yâ gördü ve rü'yâsında kendisi görünmeksizin bir melek ona bağırarak dedi ki: "Senin istediğin zenginlik sana Mısır'da hâsıl olur!"

رو بمصر آنجا شود کار تو راست   کرد گدیت را قبول او مرتجاست

4261. *"Mısır'a git. Senin işin orada doğru olur. Senin tese'ülünü kabûl etti. O mürtecâdır."*

"Gedye", tese'ül ve dilencilik; "mürtecâ", kendisinden ümîd edilmiş olan, demektir. Ya'nî, hâtif mîrâsyediye dedi ki: "Mısır'a kadar git! Zîrâ senin zenginlik işin orada doğru olur ve netîcelenir. Senin tazarru'un ve niyâzın üzerine Hak Teâlâ tese'ülünü ve dilenmeni kabûl etti; ve Hak Teâlâ kendinden her murâdın husûlü ümîd olunan bir kerîmdir."

در فلان موضع یکی گنجیست زفت   در پی آن بایدت تا مصر رفت

4262. *"Filân mevzi'de bir azîm defîne vardır. Onun arkasında sana Mısır'a kadar gitmek gerektir."*

بی‌درنگی هین ز بغداد ای نژند   رو بسوی مصر و منبتگاه قند

4263. *"Agâh ol, ey gamlı! Bir teahhursuz Bağdâd'dan Mısır ve şekerin menbet-gâhı tarafına git!"*

"Nejend" ve "nijend", donmuş ve gamlı ve süflî ve öfkeli, ma'nâlarınadır. Burada "gamlı" ma'nâsı münâsibdir. Ya'nî, hâtif dedi: "Ey fakr u zarûretten dolayı gamlı olan kimse, âgâh ol! Bir teahhura ve teemmüle mahal vermeksizin hemân Bağdâd'dan Mısır'a ve şeker gibi tatlı olan murâdının neşv ü nemâ bulduğu tarafa kalk git!"

چون ز بغداد آمد او تا سوی مصر گرم شد پشتش چو دید او روی مصر

4264. *Vaktâki Bağdâd'dan Mısır tarafına geldi, o Mısır'ın yüzünü görünce arkası sıcak oldu.*

"Germ şüden-i püşt", arkanın sıcak olması, ümîdinin kavî olmasından kinâyedir. Ya'nî, vaktâki o mîrâsyedi Bağdâd'dan Mısır'a gitti, Mısır'ın yüzünü görünce ümîdinde kavî oldu.

بر امید وعدهٔ هاتف که گنج یابد اندر مصر بهر دفع رنج

4265. *Hâtifin va'di üzerine ki, def'-i renc için defîneyi Mısır'da bulur.*

در فلان کوی و فلان موضع دفین هست گنجی سخت نادر بس گزین

4266. *Filân mahallede, filân mevzi'de medfûn, pek nâdir, çok makbûl bir defînedir.*

Ya'nî, Mısır'ı gördüğü vakit ümîdinin kuvvetlenmesine sebeb bu idi ki: Hâtif ona def'-i renc ve meşakkat için defîneyi Mısır'da bulacağını ve filân mahallede ve filân yerde gömülmüş pek nâdir ve çok makbûl bir defîne bulunduğunu va'detmiş idi.

Bu kıssadan bir zevk husûlü için biraz rumûzu altında gizlenmiş olan ma'nâdan bahsetmek münâsib olur. "Mîrâsyedi"den murâd, bedâvâ bulduğu rûhunu hevâ-yı nefsânîsi uğrunda isrâf edip ömrü âhir olmaya başlayan kimsedir ki, kendisinin hayât-ı uhreviyyedeki müflisliğini ve idrâk-i hakāyıktan bî-behreliğini idrâk edip Hakk'a niyâza başlar. "Defîne"den murâd, hakîkat-i insâniyyedir ki, cenâb-ı Hak tarafından bu kimsenin niyâzı kabûl buyurularak, âlem-i ma'nâda hâtif tarafından kendisinde hakîkat-i insâniyye medfûn Mısır, ya'nî bir şehir mesâbesinde olan insân-ı kâmilin bulunduğu mahall işâret buyurulur. Aşağıdaki beyitlerin bu ma'nâya göre mütâlaası lâzımdır.

لیك نفقش بیش و کم چیزی نماند خواست گدیه بر عوام الناس راند

4267. *Fakat onun nafakası ziyâde ve eksik bir şey kalmadı. Avâmm-ı nâs üzerine tese'ül sürmek istedi.*

Ya'nî, defîneyi bulmak için sûrî sefere çıkan bu mîrâsyedinin artık eksik nafaka nâmına bir şeyi kalmadı. Bu defîneyi buluncaya kadar avâmm-ı nâs üzerine dilenciliğe kalkıştı. Ya'nî tâlib-i hakîkat olan bu kimse insân-ı kâmili

buluncaya kadar, avâmm-ı nâstan ma'dûd olan ulemâ-i zâhirden istimdâda teşebbüs etti.

ليك شرم و همتش دامن گرفت خويش را در صبر افشردن گرفت

4268. *Fakat onun utanması ve himmeti eteğini yakaladı. Kendisini sabır içinde sıkmak tuttu.*

Fakat bu mîrâsyedi avâmm-ı nâsa karşı dilencilik yapmaktan utandı ve âlî olan himmeti "Bunu yapma!" diye eteğini yakaladı ve men' etti. Binâenaleyh kendisini sabır içinde bir tazyîk hâli tuttu.

باز نفسش از مجاعت بر طپيد ز انتجاع و خواستن چاره نديد

4269. *Tekrâr onun nefsi açlıktan çırpındı. İnticâ'dan ve istemekten çâre görmedi.*

"Mücâat", açlık; "tapîden", çırpınmak; "inticâ'", su ve ot aramak ve bir iyilik talebi için bir kimsenin nezdine gitmek demektir. Ya'nî, tekrâr o mîrâsyedinin nefsi açlıktan çırpındı ve bir kimseden murâdını taleb etmekten ve istemekten başka bir çâre göremedi.

گفت شب بيرون روم من نرم نرم تا ز ظلمت نايدم در كديه شرم

4270. [4250] *Dedi: "Ben gece yavaş yavaş dışarıya giderim, tâ ki karanlıktan dolayı, dilenmekten bana utanma gelmesin!"*

Mîrâsyedi kendi kendine dedi ki: "Karanlıktan dolayı, bana halktan utanma gelmemek için gece vakti sokaklara çıkarım."

همچو شبكوكى كنم من ذكر و بانگ تا رسد از بانگهايم نيم دانگ

4271. *"Bir şebkûk gibi ben zikir ve sadâ ederim, tâ ki benim seslerimden yarım dâng erişir."*

"Şeb-kûk", gece vakti kasîdeler ve beyitler tegannî ederek mahalle mahalle dolaşıp sadaka isteyen dilenci demektir (*Burhân*). "Dâng", eski zamanlarda kullanılan bir paranın ismidir. Arabça "دانق - dânik" kelimesinin Fârisî'ye naklidir; ve bu para bir dirhemin altıda biridir ki, iki kırât ağırlığındadır ve her kırât beş arpa ağırlığındadır. "Yarım dâng", cüz'î bir paradan kinâye olur. Türkçe'de "beş-on para" derler. Mîrâsyedi dedi ki: "Sokaklara çıkıp bir gece dilenci gibi kasîdeler okuyayım; benim sesimi işiten erbâb-ı kerem bana beş-on para verirler."

اندرین اندیشه بیرون شد بکوی   واندرین فکرت همی‌شد سو بسوی

4272. *Bu düşünce içinde mahalleye dışarıya çıktı ve bu fikir içinde taraf taraf giderdi.*

یك زمان مانع همی‌شد شرم جاه   یك زمانی جوع می گفتش بخواه

4273. *Bir zaman câhın utanması mâni' olurdu. Bir zaman ona açlık istetirdi.*

Ya'nî, mîrâsyedi esâsen zenginlik görmüş ve dilencilik derekesine düşmemiş bir adam olduğu için, bu hâl içinde bir müddet kendi haysiyetini düşünerek, kendi mertebesinin utanması dilenmeye mâni' olurdu. Fakat kendine galebe eden açlık ona utanma[ksızın] istetirdi. Nitekim ulûm-i zâhire ve edille âlimlerinden birinin içine hakîkate ıttılâ' açlığı düşünce, zulmet-i tabîiyye içinde insân-ı kâmilin sohbetine mürâcaat husûsunda nefislerinin ârı altında keşmekeş içinde bulunurlar.

پای پیش و پای پس تا ثلث شب   که بخواهم یا بخسبم خشك لب

4274. *"İsteyim mi, yâhud dudağı kuru olarak uyuyayım mı?" diye gecenin üçte birine kadar ileri ayak ve geri ayak idi.*

"İleri ayak ve geri ayak olmak" tereddüdden kinâyedir; ve "dudağı kuru olmak", açlıktan kinâyedir. Ya'nî, "İsteyim mi, yoksa aç olarak uyuyayım mı?" diye gecenin üçte birine kadar, bir adımı ileride bir adımı da geride ya'nî tereddüd içinde idi. Nitekim fakîrin üstâd-ı hakîkatim Mesnevîhân Selânikli Mehmed Es'ad Dede (k.s.) hazretlerine ilk def'a mürâcaatım dahi bu hâl içinde vâki' olmuştur ve bu hâl-i tereddüdümü arz ettiğim vakit fakîre şu cevâbı vermişlerdir:

Menkıbe: "Ma'rûf-ı Kerhî (k.s.) hazretleri zamânında bir râhib varmış. Riyâzât ve mücâhedât sebebiyle onda ba'zı hârikalar zuhûr etmeye başlamıştır. Meselâ oturduğu yerde, gelecek misâfirleri keşf eder imiş. Onun bu hâli ehl-i İslâm arasında garâbeti ve kıyl u kāli mûcib olmuş. Râhibin bu hâli hakkında îzâhât almak için ulemâ-i zâhireye mürâcaat etmişler. Onlar bir cevâb-ı mukni' verememişler ve Ma'rûf-ı Kerhî hazretlerine gidip sebebini ondan sormuşlar. Hz. Ma'rûf o râhibe gidip aralarında şu mükâlemeler cereyân etmiş:

Hz. Ma'rûf râhibe hitâben:

— Müslümân ol!

Râhib:

— Olmam, niçin olayım?

Hz. Ma'rûf:

— Niçin olmazsın?

Râhib:

— Nefsim tebdîl-i dîni kerîh görür.

Hz. Ma'rûf:

— Sen bu havârıka ne sebebiyle nâil oldun?

Râhib:

— Riyâzat ve mücâhedât sâyesinde nâil oldum.

Hz. Ma'rûf:

— Riyâzâtı ve mücâhedâtı nefsin kerîh görmedi mi?

Râhib:

— Evet, gördü. Fakat ben muhâlefet ederek riyâzâta ve mücâhedâta devâm ettim.

Hz. Ma'rûf:

— Mâdemki nefsine muhâlefet yüzünden bu kerâmâta nâil oldun, eğer bu nefse muhâlefet mesleğinde sâbit isen şimdi nefsinin kerîh gördüğü bu tebdîl-i dîn ile İslâm'ı da kabûl etmen lâzım gelir.

Râhib: -Bir hayli düşündükten sonra-

— İslâm'ı kabûl ettim, demiştir."

Bu menkıbeyi zikrettikten sonra Hz. Dede fakîre buyurdular ki: "Sen de şimdi nefsine muhâlefet edip geldiğin için çok iyi ettin!" Ve birçok da hakāyıktan bahis buyurdular.

رسیدن آن شخص بمصر و شب بیرون آمدن بکوی از بهر
شبکوکی و گدایی و گرفتن عسس او را و مراد او حاصل شدن از عسس
بعد از خوردن زخم بسیار ، وَ عَسَى أَنْ تَكْرَهُوا شَيْئاً وَ هُوَ خَيْرٌ لَكُمْ ، و قوله
سَيَجْعَلُ اللّٰهُ بَعْدَ عُسْرٍ يُسْراً ، و قوله تعالى إِنَّ مَعَ الْعُسْرِ يُسْراً ، و قوله عليه
السلام اِشْتَدِّى أَزْمَةُ تَنْفَرِجِى ، وَ جَمِيعُ الْقُرْآنِ وَ الْكُتُبِ الْمُنْزَلَةِ فِى تَقْرِيرِ هَذَا

O şahsın Mısır'a erişmesi ve gece bir şebkûklük ve dilencilikden dolayı mahallede dışarıya çıkması ve onu polisin tutması ve çok

dayak yedikten sonra onun murâdının polisten hâsıl olması. Ve "Siz bir şeyi kerîh addedersiniz, halbuki o şey sizin için hayırlıdır" (Bakara, 2/216) ve "Hak Teâlâ bir güçlükten sonra kolaylık yaratır" (Talâk, 65/7) onun kelâmıdır ve "Muhakkak kolaylık güçlük ile berâberdir" (İnşirâh, 94/6) onun kavlidir ve "Ey musîbet! Şiddetlen ki, açılasın ve mündefi' olasın!" Aleyhi's-selâm'ın sözüdür. Ve Kur'ân'ın ve kütüb-i münzelenin hepsi bunun takrîrindedir

Bu sürh-i şerîfte rü'yâsında haber verilen defîneyi bulmak için, mîrâsyedinin sefer zahmetini ihtiyâr etmesi ve Mısır'a vusûlünde gece polis tarafından yakalanıp dayak yemesi ve ancak sûret-i zâhiresi kerîh ve çirkin görünen bu meşakkatlerden ve güçlüklerden sonra asıl defînenin yerini haber alıp murâdına nâil ve kolaylığa vâsıl olması beyân buyurulur. Ve güçlükten sonra kolaylık husûle geleceğine dâir de delîl olarak üç âyet-i kerîme zikrolunur. Birisi sûre-i Bakara'da vâki' وَعَسَىٰ أَنْ تَكْرَهُوا شَيْئًا وَهُوَ خَيْرٌ لَكُمْ (Bakara, 2/216) [ya'nî "Siz bir şeyi kerîh addedersiniz, halbuki o şey sizin için hayırlıdır"] ve diğeri Elem-Neşrah sûresinde إِنَّ مَعَ الْعُسْرِ يُسْرًا (İnşirâh, 94/6) [ya'nî "Muhakkak kolaylık güçlük ile berâberdir"] ve üçüncüsü sûre-i Talâk'ta vâki' سَيَجْعَلُ اللّٰهُ بَعْدَ عُسْرٍ يُسْرًا (Talâk, 65/7) [ya'nî "Hak Teâlâ bir güçlükten sonra kolaylık yaratır"] âyet-i kerîmesidir.

Bu hayât-ı dünyeviyye ve bu âlem-i sûret tedkîk olunursa, bu düstûrun hâricinde bir yaşayış olmadığı sâbit olur. Meselâ gınâ-yı sûrî ve saâdet-i dünyevî için sefer ve ticâret zahmeti ihtiyâr olunmak lâzımdır; ve gınâ-yı ma'nevî ve saâdet-i uhrevî husûlü için, riyâzât ve mücâhedât meşakkatleri ihtiyâr olunmak îcâb eder. Bunun sırrı budur ki: Güçlük tecellî-i celâlî ve kolaylık tecellî-i cemâlîdir; ve Hakk'ın tecelliyât-ı celâliyyesinde tecelliyât-ı cemâliyyesi ve tecelliyât-ı cemâliyyesinde dahi tecelliyât-ı celâliyyesi gizlidir. Bu âlem-i sûret sıfât ve esmâ-i ilâhiyyenin mezâhiri olduğu için Hak Teâlâ dâimü't-tecellîdir. Resûl-i Ekrem hazretlerinin اشتدي أزمة تنفرجي [ya'nî "Ey musîbet! Şiddetlen ki, açılasın ve mündefi' olasın"] hadîs-i şerîfi dahi bu ma'nâyı müş'irdir. "İşteddî", infiâl bâbından emirdir. "Ezme" (أزمة), kıtlık ve şiddet ve darlık demektir. "Tenfericî", "infirâc"dan fiil-i muzâri'dir. Aslı, "gamdan ve darlıktan kurtulup mesrûr olmak" ma'nâsına olan "ferec"dendir. "Ey kıtlık ve darlık! Şiddetlen ki açılasın ve gam ve darlık zâil ola!" demek olur. İbn Nahvî'nin bu hadîs ile başlayan bir kasîdesi vardır ki, buna "*Kasîde-i Münferice*" derler.

Şârih-i Mesnevî İsmâîl-i Ankaravî (k.s.) hazretleri bu kasîdeyi Türkçe'ye tercüme ve şerh buyurmuşlardır. Nüshası 1327 senesinde İstanbul'da tab' edilmiştir. Velhâsıl Kur'ân-ı Kerîm'in ve diğer enbiyâya nâzil olan kitâbların hepsi bu zikrolunan ma'nânın tesbîti ve takrîri hakkındadır.

ناگهانی خود عسس او را گرفت چوبها زد بی محابا ناشکفت

4275. *Ansızın polis onu tuttu. Habersiz, çekinmeksizin sopaları vurdu.*

"Muhâbâ", aslında "muhâbât"tır. Fârisîler "tâ"yı hazf ederek kullanırlar. "Terk etmek ve mürüvvet ve iâne ve sulh ve muhâfaza" ma'nâlarınadır. "Bî-muhâbâ", bu ma'nâların nefyi olup, Türkçe'de "çekinmeksizin" ma'nâsında müsta'meldir. "Nâ-şikift", sabırsız demektir ki, zâbıta me'mûrunun sıfatıdır. Ya'nî, gece dolaşan mîrâsyediyi zâbıta me'mûru ansızın yakaladı. Sabırsız polis o bîçârenin derdini dinlemeksizin ve çekinmeksizin sopalar vurarak dövdü. "Ases", gece kol gezen zâbıta me'mûru ma'nâsına olan "âss" kelimesinin cem'idir. Fârisîler müfred makāmında kullanırlar. Zamânımızda "polis" demek olur.

اتفاقاً اندرین شبهای تار مردمانرا بوده از دزدان ضرار

4276. *Tesâdüfen bu karanlık gecelerde insanlara hırsızlardan zarar olmuş idi.*

"İttifâkan", tedbîrsiz ve me'mûl olmamak üzere demektir ki, "tesâdüfen" demek olur. Ya'nî, mîrâsyedinin gece dolaşması öyle bir zamâna tesâdüf etmiş idi ki, bu karanlık gecelerde şehirde sâkin olan insanlara hırsızlardan çok zarar vâki' olmuş idi.

بود شبهای مخوف و منتحس پس بجد می‌جست دزدان را عسس

4277. *Korkunç ve uğursuz geceler idi. Binâenaleyh polis hırsızları cidd ile arardı.*

تا خلیفه گفت کش ببرید دست هر که شب گردد اگر خویش منست

4278. *Hattâ halîfe ona demiş idi ki: "Her kim gece dolaşır ise, benim akrabâmdan ise de, elini kes!"*

Hattâ halîfe zâbıta me'mûruna demiş idi ki: "Şehir halkına gece sokaklarda dolaşmayı yasak et! Her kim ondan sonra gece dolaşırsa, benim akrabâ ve taallukātımdan bile olsa, hiç çekinme, elini kes!"

بر عسس کرده مَلِكْ تهدید و بیم   که چرا باشید بر دزدان رحیم

4279. *Melik: "Niçin hırsızlara merhamet ediyorsunuz?" diye polis üzerine tehdîd ve tahvîf etmiş idi.*

عشوه شان را از چه رو باور کنید   یا چرا زیشان قبول زر کنید

4280. [4260] *"Onların işvelerine ne cihetten i'timâd edersiniz? Yâhud onlardan niçin altın kabûl edersiniz?"*

Hükümdâr, hırsızların çoğalması üzerine zâbıta me'mûrlarını tehdîd ve cezâ ile tahvîf edip demiş idi ki: "Siz hırsızların işvelerine ve hîlelerine ne sebebden i'timâd ediyorsunuz? Yâhud onlardan rüşvet olarak altın alıp salıveriyorsunuz?"

رحم بر دزدان و هر منحوس دست   بر ضعیفان ضربت و بی‌رحمیست

4281. *"Hırsızlara ve her uğursuz elliye merhamet, zayıflar üzerine darbe ve merhametsizliktir."*

Ya'nî, "Hırsızlara ve her uğursuz elli olan yankesiciye acımak, nâmûsları dâiresinde yaşayan zayıflara darbedir ve acımamaktır."

هین ز رنج خاص مگسل ز انتقام   رنج او بگزار و بنگر رنج عام

4282. *"Sakın renc-i hâstan dolayı intikāmdan kesilme! Onun rencini bırak ve renc-i âmma bak!"*

Ya'nî, "Hırsızın zararı umûm halka karşıdır. Hırsıza yapılacak cezâdan ona hâsıl olacak husûsî elemden dolayı acıyıp intikāmdan ve cezâdan sarf-ı nazar etme! Sen o hırsıza vâki' olacak husûsî elem ve darbeyi düşünmeyi bırak, umûmî halkın hırsızların elinden çektiği eleme ve meşakkate bak!" Zîrâ "zarar-ı âmmı def' için zarar-ı hâss ihtiyâr olunmak" kavâid-i akliyyeden ve düstûr-ı adâlettendir.

اِصبَعِ مَلْدُوغ بِرْ در دفع شر   در تعدی و هلاك تن نگر

4283. *Def'-i şerr husûsunda sokulmuş parmağı kes! Tecâvüze ve cismin helâkine bak!*

Meselâ zehirli bir hayvan tarafından sokulmuş ve zehirlenmiş ve kangren olmuş bir parmağı, def'-i şerr husûsunda kes! Sen parmağın kesildiğine bak-

ma; o zehrin bedene sirâyetine ve netîcede cismin helâkine bak! Cem'iyyet-i beşeriyyeyi teşkîl eden insanlar birbirinin uzvudur. Onların arasında hırsızlar ve kātiller bir cisim hâlinde olan o cem'iyetin birer kangren olmuş cüz'leridir. Binâenaleyh onların zehri cem'iyyet-i beşeriyyeyi ifsâd etmemek için, onlara cezâ etmekte tereddüd etme ve acıma!

اتفاقاً اندران ایام دزد گشته بود انبه ز پخته و خام دزد

4284. *Tesâdüfen o günlerde hırsızın pişmişinden ve hamından çok hırsız olmuş idi.*

Ya'nî, mîrâsyedinin gece dolaştığı sıralarda hırsızların ustasından ve acemîsinden birçok hırsızlar peydâ olmuş idi.

در چنین وقتش بدید و سخت زد چوبهای زخمهای بی‌عدد

4285. *Böyle vakitte onu gördü. Sayısız sopa darbelerini şiddetle vurdu.*

Ya'nî, polis mîrâsyediyi böyle bir zamanda gördü ve yakaladı. Bu sebebden dolayı o bîçâreye sayısız sopa darbelerini vurdu.

نعره و فریاد زان درویش خاست که مزن تا من بگویم حال راست

4286. *O fakîrden: "Vurma, tâ ki ben doğru olan hâli söyleyeyim!" diyerek na'ra ve feryâd kalktı.*

O fakîr mîrâsyedi, polis sopaları vurdukça acısından na'ra ve feryâd ederdi. Nihâyet dedi ki: "Polis efendi, vurma! Biraz mühlet ver de ben sana hâlim ne ise doğrusunu söyleyeyim!"

گفت اینك دادمت مهلت بگو تا بشب چون آمدی بیرون بگو

4287. *Dedi: "İşte sana mühlet verdim; söyle! Nihâyet niçin gece dışarıya çıktın?"*

Polis mîrâsyediye dedi: "İşte dayağı kestim ve sana mühlet verdim. Nihâyet gece niçin mahalleye ve sokaklara çıkıp dolaştığını doğru söyle!"

تو نهٔ زینجا، غریب و منکری راست می گو تا بچه کار اندری

4288. *"Sen buradan değilsin. Bir garîb ve yabancısın. Doğru söyle, ne iş içindesin?"*

"Münker", tanınmamış ve yabancı demektir. Ya'nî, polis mîrâsyediye dedi: "Sen bu şehir halkından değilsin. Bir garîb ve yabancısın. Doğrusunu söyle, bu şehre ne iş yapmak için geldin?"

اهل دیوان بر عسس طعنه زدند   که چرا دزدان چنین انبه شدند

4289. *"Dîvân ehli "Niçin böyle hırsızlar çok oldu?" diye zâbıta me'mûrları üzerine ta'ne vurdular."*

"Dîvân", lügatte, birtakım kimselerin toplandığı mahal demektir. Mecâzen vüzerâ ve ümerâ-yı devletin meclisi ma'nâsında müsta'meldir. "Ehl-i dîvân"dan murâd, vüzerâ ve vükelâ-yı devlet demek olur. Ya'nî, "Vüzerâ ve ümerâ-yı devlet "şehirde hırsızlar çoğaldı" diye zâbıta me'mûrlarını tekdîr ettiler."

انبهی از تست و از امثال تست   وا نما یاران زشتت را نُخُست

4290. [4270] *"Çokluk sendendir ve senin emsâlindendir. Evvelen sen çirkin arkadaşlarını açık göster!"*

Ya'nî, "Ehl-i dîvânın tekdîrine sebeb olan hırsız çokluğu sendendir ve senin emsâlindendir. Binâenaleyh seni yakaladım, şimdi sen o çirkin ve ahlâksız arkadaşlarını açık bir sûrette göster ve haber ver ki, onları da tutayım!"

ور نه کین جمله را از تو کشم   تا شود ایمن زر هر محتشم

4291. *"Yoksa her muhteşemin altını emîn olmak için hepsinin kînini senden çıkarırım!"*

Ya'nî, "Eğer arkadaşlarını haber vermez isen, her haşmet sâhibi olan zenginlerin altını ve serveti emniyet altında bulunmak için, bütün arkadaşlarının intikâmını ve kînini senden alırım ve sana ağır cezâlar yaparım."

گفت او از بعد سوگندان پر   که نیم من خانه سوز و کیسه بر

4292. *O parlak yemînlerden sonra dedi ki: "Ben o yakıcı ve kese götürücü değilim!"*

"Per", parlaklık ma'nâsınadır. "Kîse-ber", yankesici ve kese götürücü demektir. Ya'nî, mîrâsyedi, polise hitâben parlak ve müessir yemînlerden sonra dedi ki: "Ben evleri soyup yakıcı ve yankesici değilim!"

من نه مرد دزدی و بی‌دادیم　　　　من غریب مصرم و بغدادیم

4293. *"Ben bir hırsız ve bir zâlim adam değilim. Ben Mısır'ın garîbiyim ve Bağdâd'lıyım."*

بیان این خبر که اَلْكَذْبُ رِيْبَةٌ وَ الصِّدْقُ طُمَأْنِينَةٌ

Bu hadîsin beyânındadır ki: "Yalan şübhedir ve doğru mutmain olmaklıktır."

Bu sürh-i şerîfte İmâm Hasan hazretlerinden rivâyet olunan دع ما يريبك الى ما لا يريبك فان الصدق طمأنينة والكذب ريبة ya'nî "Sen sana şübhe veren şeyi şübhe vermeyen şeye bırak! Zîrâ doğruluk sükûnettir ve yalan şübhedir" hadîs-i şerîfine işâret buyurulur. Ya'nî, bir kimse birisinden bir doğru söz dinlediği vakit, o sözün doğruluğu hakkında onun kalbinde bir îmân ve sükûnet hâsıl olur. Bu hâl doğru sözün kalb üzerine olan bir te'sîr-i ma'nevîsidir. Ve yalan söz işittiği vakit dahi o sözün doğruluğu hakkında kalbinde bir şek ve tereddüd hâsıl olur ve kalb "Acabâ, öyle midir?" der. Bu hâl dahi yalan sözün kalbe olan bir te'sîr-i ma'nevîsidir. Mîrâsyedi dahi kendi hâlini polise doğru olarak anlattığı vakit, polisin kalbinde bir sükûnet hâsıl oldu ve onun hırsız olmadığına kanâat geldi.

قصهٔ آن خواب و گنج زر بگفت　　　　پس ز صدق او دل آن کس شکُفت

4294. *O rü'yânın ve altın defînesinin kıssasını söyledi. Binâenaleyh onun doğruluğundan o kimsenin gönlü açıldı.*

Ya'nî, mîrâsyedi polise gördüğü rü'yâyı ve altın defînesinin haber verilmesi mes'elesini söyledi. Bu haber üzerine sözün doğruluğundan polisin kalbindeki şübhe bulutları açıldı.

بوی صدقش آمد از سوگند او　　　　سوز او پیدا شد و اسپند او

4295. *Onun yemîninden onun doğruluğunun kokusu geldi. Onun harâreti onun üzerliğinden zâhir oldu.*

"İspend", buhûrdânlıkta yakıp tütsü yaptıkları "üzerlik tohumu" demektir. Bu beyitte mîrâsyedinin vücûdu, buhûrdânlığa ve defîneyi bulmak hırsı, ateşin harâretine ve doğru sözleri, üzerlik tohumuna teşbîh buyurulmuştur. Ya'nî, mîrâsyedinin hırsı ve harâreti ile, yana yana söylediği sözlerden ve ettiği yemînlerden onun doğruluğunun kokusu geldi.

دل بیارامد به گفتار صواب　　　آنچنانکه تشنه آرامد باب

4296. *Gönül doğru söz ile sâkin olur. Nitekim susamış olan, su ile sâkin olur.*

Ya'nî, susamış olan kimsenin harâreti su ile sâkin olduğu gibi, doğruluğa susamış olan kalbler dahi su gibi sâf olan doğru söz ile sâkin olur.

جز دل محجوب کو را علتیست　　　از نبیّش تا غبی تمییز نیست

4297. *Mahcûb olan kalbin gayrı ki, onun bir illeti vardır, onun nebîden gabîye kadar temyîzi yoktur.*

Fakat bu hâlin istisnâsı vardır. Sıfât-ı nefsâniyye hicâbı içinde olan kalb, illetli ve hastalıklı olduğu için, onda temyîz-i sahîh bulunmaz. Öyle bir kalb rûhânî olan peygamberin sözleri ile nefsânî ve cismânî olan gabînin sözlerini fark ve temyîz edemez. Nitekim peygamberlerin doğru olan sözlerini cismânî ve nefsânî olan kimseler kendilerinin sözleri gibi yalan ve hîle zannettiler de dediler ki: "Bunlar kendilerinin Allah tarafından gönderildiğini söyleyip efrâd-ı beşer üzerinde tahakküm etmek için birtakım yalanlar uydurdular." Hz. Pîr Efendimiz *Fîhi Mâ Fîh*'lerinin 42. faslında bu ma'nâ hakkında şöyle buyururlar:

"Seyfeddîn-i Buhârî dedi ki: "Benim indimde enbiyâ ve evliyânın zann-ı bâtıl üzerine oldukları ve da'vâlarının kuru da'vâdan başka bir şey olmadığı tahakkuk etti." Seyfeddîn mecliste hâzır farzıyla Hz. Pîr ona hitâben buyurdular ki: "Sen bu sözü şöylece boş ve tahmînî olarak mı söylüyorsun, yoksa hakîkatini müşâhede ettin de mi söylüyorsun? Eğer rü'yete binâen söylüyor isen, o hâlde âlem-i vücûdda rü'yet denilen şey tahakkuk etmiş oldu. Ya'nî bilâ-tahakkuk söylüyor isen, bahse değer yeri yoktur. Mutlakā bu iddiâ rü'yete ve müşâhedeye mebnî olmak lâzım gelir; ve bu rü'yet denilen şey âlem-i vücûdda eşyânın eazzi ve eşrefidir ve enbiyâyı tasdîk demek olur. Zîrâ enbiyâ ancak âlem-i vücûdda ancak rü'yet olduğunu da'vâ ettiler. İşte sen de bunu ikrâr ettin. İmdi rü'yet ancak mer'înin vücûdu ile zâhir olur. Çünkü rü'yet ef'âl-i müteaddiyyedendir. Mutlakā mer'î ve râî olmak lâzımdır. Mer'î

matlûb, râî de tâlibdir. Yâhud ber-aksdir. Ya'nî râî matlûb ve mer'î tâlibdir. Çünkü ma'şûk cemâlini âşık için tezyîn eder ve âşığın tâlibidir; ve âşık ma'şûkun tâlibi olmakla berâber ma'şûkun dahi matlûbu olmuş olur. Şu hâlde senin inkârın ile berâber tâlib ve matlûb ve âlem-i vücûdda rü'yet sâbit olmuş oldu. İmdi ulûhiyet ve ubûdiyet onun nefyinde ve isbâtında elbette vâcibetü's-sübût bir kazıyye olur. Ya'nî "ulûhiyet ve ubûdiyet vardır veyâhud yoktur" diye da'vâ olunsa, "niçin yoktur veyâ vardır?" diye bi'l-isbât tahkîki lâzım gelen birer kazıyye olur; ve tahkîk ise, âlem-i vücûdda ancak rü'yetten ibârettir."

ور نه آن پیغام کز موضع بود   بر زند بر مه شکافیده شود

4298. *Yoksa o haber ki, o mevzi'den olur, ay üzerine vursa, yarılmış olur.*

Yoksa doğruluk mevziinden ve makāmından sâdır olan haber, eğer ay üzerine çarpsa ve nâzil olsa ay yarılmış olur. Nitekim âyet-i kerîme لَوْ أَنْزَلْنَا هٰذَا الْقُرْآنَ عَلٰى جَبَلٍ لَرَأَيْتَهُ خَاشِعًا مُتَصَدِّعًا مِنْ خَشْيَةِ اللّٰهِ (Haşr, 59/21) ya'nî "Eğer biz bu Kur'ân'ı dağ üzerine indirsek, sen o dağı Allâh'ın haşyetinden hâşi' ve parçalanmış bir hâlde görür idin" buyurulur. Böyle iken makām-ı sıdk olan cânib-i ulûhiyyetten insanlara nâzil olan Kur'ân, kalbleri sıfât-ı nefsâniyye ile illetli olanlara te'sîr etmemiş ve doğruluğun[dan] şübhe etmişlerdir.

مه شکافد و آن دل محجوب نی   زانکه مردودست او محبوب نی

4299. *Ay yarılır ve o mahbûbun kalbi değil! Zîrâ ki o merdûddur, mahbûb değildir.*

Evet, o doğru haberden ay yarılır ve o sıfât-ı nefsâniyye hicâbıyla ma'lûl olan kalb yarılmaz. Zîrâ öyle bir kalb merdûd-i ezelîdir ve ind-i ilâhîde o kalb sâhibinin ayn-ı sâbitesi şekāvetle zâhir olmuştur. Binâenaleyh o mahbûb-ı ilâhî değildir. Ona enbiyânın ve evliyânın doğru sözleri te'sîr etmez.

چشمه شد چشم عسس ز اشك مُبِل   نی ز گفت خشك بل کز بوی دل

4300. [4280] *Polisin gözü, ıslatıcı göz yaşından çeşme oldu; kuru sözden değil, belki gönül kokusundan!*

"Mübil", ıslatıcı demektir. Ya'nî, mîrâsyedinin söylediği doğru sözlerin te'sîriyle polisin gözü, ıslatıcı, ya'nî çok akan göz yaşlarından bir çeşme gibi oldu. Fakat onda olan bu te'sîr kuru ve yalan sözlerden değil, belki kalbinde olan doğruluğun kokusundan idi.

یك سخن از دوزخ آید سوی لب   یك سخن از شهر جان در کوی لب

4301. *Bir söz dudak tarafına cehennemden gelir. Bir söz cân şehrinden dudak mahallesine gelir.*

"Cehennem"den murâd nefistir. Zîrâ nefis cehennem tabîatındadır. Nitekim Kur'ân-ı Kerîm'de Hak Teâlâ cehenneme هَلِ امْتَلَأْتِ (Kāf, 50/30) ya'nî "Doldun mu?" diye hitâb buyurur, cehennem de هَلْ مِنْ مَزِيدٍ (Kāf, 50/30) ya'nî "Daha var mı?" diye cevâb verir. Nefis dahi kendi huzûzâtında ve şehevâtında doymaz ve dolmaz, ne kadar verilirse "Daha var mı?" der. Nitekim huzûzât-ı nefsâniyyelerine şiddet-i inhimâkten dolayı helâk olanlar sayısızdır. Ya'nî, bir söz cehennem tabîatında olan nefis tarafından ağıza gelir ve bir söz dahi rûh tarafından lisân-ı zâhire gelir. Binâenaleyh söz iki nevi'den ibâret olur. Nefis tarafından gelen sözlerde yalanlar ve hîleler vardır. Rûh tarafından gelen sözlerde doğruluk ve safvet vardır.

بحر جان افزا و بحر پر حرج   در میان این دو بحر این لب مرج

4302. *Cân artıcı deniz ve harac dolu deniz vardır; ve bu iki denizin arasında bu dudak merecdir.*

"Harac", darlık ve sıkıntı. "Merec", burada "iki şeyin karışması" ma'nâsınadır. "Cân artırıcı deniz"den murâd, rûhâniyet âlemi ve "harac dolu olan deniz"den murâd, dar ve sıkıntılı olan cismâniyet âlemidir. Ya'nî, cân artıcı ve insanın rûhuna kuvvet bahş edici bir deniz vardır ki, rûhâniyet âlemidir; ve diğer bir deniz de vardır ki, o da darlık ve sıkıntı dolu olan cismâniyet ve sûret âlemidir. Bu her iki denizin dalgaları olan inkâr kalb-i beşere hücûm eder. Bu iki denizin arasındaki bu ağzın dudağı bu iki deniz dalgalarının karıştığı yerdir ki, ondan hem rûhânî ve hem de nefsânî kelâmlar sâdır olur.

چون ییَنلو در میان شهرها   از نواحی آید آنجا بهرها

4303. *Şehirler ortasında olan pazar gibidir. Behreler oraya nâhiyelerden gelir.*

["Yepunlû"], şehirler içinde sokaklarda kurulan pazar ma'nâsınadır. "Behre", burada "nasîb ve kısmet" demektir ki, pazarlara getirilen muhtelif eşyâdan kinâyedir. Ya'nî, bu ağız ve dudak şehir içinde sokaklarda kurulan pazar gibidir. Oraya her taraftan herkesin nasîbi olan şeyler gelir ve her sâmi'in isti'dâdına göre muvâfık sözler gelir.

کالهٔ معیوب وقلب کیسه بر — کالهٔ پر سود و مستشرق چو زر

4304. *Ma'yûb olan metâ' ve kese götürücü olan kalp. Fâide dolu ve altın gibi parlak metâ' vardır.*

"Müsteşrık", rûşen ve tâbân ve parlak, ma'nâsınadır. Ya'nî, o pazarda ma'yûb ve kusurlu olan mallar ve kese götürücü, ya'nî keseye zararı olan kalp eşyâ ve paralar vardır. Diğer taraftan pek fâideli ve altın gibi parlak metâ' ve mallar dahi bulunur. Bunun gibi, bu ağız ve dudak pazarında boş ve kalp sözler ve fâideli ve nûrlu kelâmlar vardır.

زین پیلو هر که بازرگانترست — بر سره و بر قلبها دیده ورست

4305. *Her kim daha bâzergândır, bu pazardan sağ ve kalp üzerine gözlüdür.*

"Bâzergân" tâcir; "sere", sağ para. Ya'nî, her kim ki ticârette pek usta ve mâhirdir, bu pazardan sağlam para ve metâ' ile kalp para ve eşyâ üzerine açık gözlüdür; ve bunları çabuk tefrîk eder, aldanmaz. Bunun gibi, söz pazarını kuran nâkıslar ile kâmiller vardır. Nâkısların sözleri kalp paraya ve metâ'a benzer. Kâmilin sözleri ise fâideli ve altın gibi parlaktır. Akıllarının gözleri kuvvetli olan kimseler bu iki türlü söz arasını ayırt eder.

شد پیلو مر و را دار الرباح — و آن دگر را از عمی دار الجناح

4306. *Pazar muhakkak ona kâr evi oldu; ve o diğerine körlükten kabâhat evi oldu.*

Binâenaleyh bu kelâm pazarı o açık gözlü kimseye, muhakkak kâr ve fâide evi oldu ve orada rûhuna âid fâideler buldu; ve bunun başkasına da bu pazar körlüğünden kabâhat ve fenâlık evi oldu. Zîrâ aklının gözü kör olduğu için sağlam mal ile kalp malı ayırt edemedi, aldandı.

هر یکی ز اجزای عالم یك بیك — بر غبی بندست و بر استاد فك

4307. *Âlemin cüz'lerinden her birisi gabî üzerine birer birer bağdır ve üstâd üzerine fekkdir.*

"Gabî", fikri ve firâseti az olan kimse; "fekk", "bir şeyi ayırmak" demektir. Ya'nî, bu sûret âleminin cüz'lerinden her bir cüz' fikri ve firâseti ve fetâneti az olan kimseye birer birer bağdır; zîrâ fikri mahdûd olduğu için darlık içinde mahbûs kalır ve âlem-i ıtlâka çıkamaz; ve fikri geniş ve firâseti çok olan üstâda ve ârife ise, bu cüz'lerin kaydından ve bağından ayrılmak ve çö-

zülmektir. Nitekim mütekellimîn bu âlem-i sûret içinde bağlanıp Hakk'ın eşyâyı zâtıyla değil, ilmi ile kaplamış olduğunu iddiâ ederler ve derler ki: "Eğer Hak bu sûret âlemini zâtı ile kaplamış olsa, mahall-i havâdis olmak lâzım gelir; bu ise tenzîhe mugâyirdir" Düşünmezler ki, Zât-ı Hak ile bu âlem-i sûret arasında her vecih ile gayriyet olsa, hadleri birbirinden ayrı iki vücûd olmak lâzım gelir ve "Zât-ı Hak hudûdu şuraya ve eşyânın hudûdu ise buraya kadardır" diye hüküm etmek îcâb eder; ve Hakk'ın vücûdunun tahdîdi ise, şenâat ve kabâhat olur. Binâenaleyh bu âlem-i sûretin hâdis olan cüz'lerinden her biri böyle bağladığı için bu şenâatin farkında olmazlar. Bu bağ sebebiyle bunlar vücûd-i kadîmi anlamadıkları gibi, vücûd-i hâdisin hakîkatini de idrâk edememişlerdir. Fakat âriflerin indinde bu âlem-i sûret vücûd-i hakîkî denizinin köpüğü mesâbesinde olduğundan onların nazarı köpüğe değil denizedir.

بر یکی قندست و بر دیگر چو زهر　　بر یکی لطفست و بر دیگر چو قهر

4308. *Biri üzerine şükürdür, diğeri üzerine zehir gibidir; ve biri üzerine lutuftur ve diğeri üzerine kahır gibidir.*

Ve bu sûret âleminin her bir cüz'ü ârifler üzerine şükür gibi zevk verir; zîrâ onlar Hakk'ın varlığının gayrı bir şey görmezler. "Denizin dalgası ve köpüğü denizdir" derler; ve ehl-i hicâb olan diğer bir tâife üzerine de zehir gibidir. Çünkü onların nazarında bu eşyâ Hakk'ın gayrı olan bir vücûd-i müstakildir. Evvelki tâife üzerine her bir sûretin cüz'ü bir tecellî-i Hak olduğundan ayn-ı lutufdur; ve ikinci tâife üzerine de Hakk'ın gayrı tarafından vurulan bir darbe telakkî olunduğu için kahır gibidir.

هر جمادی با نبی افسانه‌گو　　کعبه با حاجی گواه و نطق جو

4309. *Her bir cemâd peygamber üzerine efsâne söyleyicidir. Kâ'be hacıya şâhid ve söz isteyicidir.*

Her bir cemâd, peygambere efsâne ve sergüzeşt söyleyicidir. Nitekim 1. cildde "Sütûn-i Hannâne" kıssasında direğin tekellümü ve Ebû Cehl'in elindeki taş parçalarının Resûl-i Ekrem hazretlerinin nübüvvetine şehâdeti geçti. Ve Kâ'be hacının haccına şehâdet edici ve bu şehâdeti îfâ için Hak'tan söz isteyicidir; ve bunların sözlerini rûhâniyet âleminde bulunan enbiyâ ve evliyâ işitirler. Cismâniyet âleminde müstağrak olanlar ise, mü'minlerden ise te'vîl ederler ve münkirlerden ise inkâr ederler. Nitekim 3. cildin 468 numaralı beytinde ذکر و تسبیحات اجزای جهان . غلغلی افکند اندر آسمان [ya'nî "Eczâ-yı cihânın zikir

ve tesbîhleri göğe bir gulgule düşürdü"] ve 1018 numaralı beytinde dahi از جمادی عالم جانها روید . غلغل اجزای عالم بشنوید [ya'nî "Cemâdlıktan canlar âlemine gidiniz. Eczâ-yı âlemin gulgulesini işitiniz!"] buyurulmuş idi. Oradaki tercüme ve îzâhâta mürâcaat olunsun.

بر مصلی مسجد آمد هم گواه   کو همی‌آمد بمن از دور راه

4310. [4290] *Mescid dahi "O bana uzak yerden geldi" diye musallî üzerine şâhid geldi.*

Cemâd olan mescid dahi "Yâ Rab! sana ibâdet etmek için o kulun bana uzak yoldan geldi" diye namaz kılan kimse üzerine ind-i ilâhîde şâhid geldi. Ey kimse! Eğer "Cemâd söz söyler mi?" diye i'tirâz edersen, bu i'tirâz senin cismâniyet âlemi içinde mahbûs kalmandan dolayıdır. Eğer bu cisimden kurtulup rûhâniyet âlemine girmiş olsa idin, bunun hakîkat olduğunu görür idin.

با خلیل آتش گل و ریحان و ورد   باز بر نمرودیان مرگست و درد

4311. *Halîl üzerine ateş çiçek ve fesleğen ve güldür. Nemrûdlular üzerine ölüm ve derddir.*

Bu âlem-i sûret ateşi İbrâhîm Halîl (a.s.) üzerine güzel kokulu çiçek ve fesleğen ve gül hâlinde zâhir oldu. Fakat cismâniyet âleminde mahbûs olan Nemrûd'a tâbi' olanlar üzerine de yakıcı ateş ve ölüm ve derd oldu. Binâenaleyh bu âlem-i cemâd rûhânî olan kimseye rûhâniyeti ve cismânîye de cismâniyeti ile zâhir olur. Rûhânî olan kimse cismâniyet âleminden geçtiği için, cismâniyetin ve cismânînin hâlinden anlar. Amma cismânî rûhâniyet âleminden bîhaber olduğu için rûhânîlerin hâlinden anlayamaz, inkâr eder.

بارها گفتیم این را ای حسن   می‌نگردم از بیانش سیر من

4312. *Ey hasen! Bunu def'alarca söyledik; onun beyânından ben tok olmadım.*

"Ey hasen!" ta'bîri husûsiyet i'tibâriyle bu *Mesnevî*'te muhâtab olan Hüsâmeddîn Çelebi (k.s.) hazretlerine ve umûmiyet i'tibâriyle himmeti âlî olan sâliklere hitâbdır. Ya'nî, biz bu cemâdâtın tekellümüne ve rûhtan gelen sözün müessir olduğuna ve nefisten gelen sözün te'sîri olmadığına dâir olan sözleri bu *Mesnevî*'de def'alar ile söyledik. Fakat bu ma'nâları ibârât-ı muhtelife ile söylemekten doymadım.

بارها خوردی تو نان دفع ذُبُولْ　　این همان نانست چون نَبْوی ملول

4313. *Sen solmayı def' için def'alarca ekmek yedin. Bu yine o ekmektir; niçin melûl olmazsın?*

"Zübûl", solmak (*Ahterî*). Ya'nî, "Tekrâr insana usanç vermez mi?" diye i'tirâz edersen, cevâben derim ki: "Sen cisminin ve benzinin sararıp solmasını def' için birçok def'alar ekmek ve taâm yedin; şimdi bu yediğin ekmek yine o evvelki yediğin ekmektir. Bundan niçin melûl olmazsın ve bıkmazsın?"

در تو جوعی می‌رسد نو ز اعتدال　　که همی‌سوزد از او تُخْمَه و ملال

4314. *İ'tidâlden dolayı sana yeni bir açlık erişir ki, ondan tuhme ve melâl yanar.*

"Tuhme", imtilâ, mi'de dolgunluğu demektir. Ya'nî, usanmamanın sebebi budur ki: Mizâcın i'tidâlde ve sıhhatin yerinde olduğu için sana yeni bir açlık gelir ki, bu açlıktan dolayı o evvelki mi'de dolgunluğu ve usanmak yanar ve zâil olur ve tekrâr o evvelki yediğin ekmeğe iştihâ gelir.

هر کرا درد مجاعت نقد شد　　نو شدن با جزو جزوش عقد شد

4315. *Her kime ki, açlık derdi nakd oldu, onun cüz'ünün cüz'üne yeni olmak akd oldu.*

"Nakd", "âmâde kerden", hâzır etmek manâsınadır (*Müntehabü'l-Lügāt*). "Cüz'ünün cüz'ü"nden murâd, zâhirî kulaktır. Zîrâ rûhun cüz'ü cisimdir; ve cismin cüz'ü de dinlemek husûsunda zâhirî kulaktır. Binâenaleyh zâhirî kulak, cüz'ün cüz'ü olmuş olur. Ya'nî, her kim için hakāyık ve maârif-i ilâhiyyeye açlık derdi hâzır oldu ise, o evvelden söylenmiş olan sözlerin yeni olması, onun zâhirî kulağına bağ ve küpe oldu.

لذت از جوعست نی از نُقْلِ نَوْ　　با مجاعت از شکر به نان جَوْ

4316. *Lezzet açlıktandır, yeni nukldan değildir. Açlık ile arpa ekmeği şekerden iyidir.*

"Nukl", içki esnâsında yenilen meze demektir. Burada cismâniyet âleminin sarhoşluğu esnâsında yenilen gıdâ ma'nâsıdan kinâyedir. Ya'nî, lezzet açlıktandır, ele geçen yeni gıdâdan değildir. Zîrâ açlık olunca arpa ekmeği bile şekerden daha tatlı gelir. Bunun gibi, eğer bir kimsenin içinde ehlullâhın hakāyık ve maârifine vukūf açlığı olursa, ulûm-i ledünniyyenin birtakım

dekāyıkından sarf-ı nazar, pek ibtidâî olan ba'zı ma'lûmâtı bile ne kadar tekrâr olunsa tatlı gelir.

پس ز بی‌جوعیست و ز تخمهٔ تمام　　آن ملالت نی ز تکرار کلام

4317. *Böyle olunca usanmak açsızlıktan ve tamâmen hazımsızlıktandır, kelâmın tekrârından değildir.*

Ya'nî, mâdemki lezzet açlıktır, binâenaleyh usanmak aç olmamaktandır; ve evvelce dinlenilmiş olan maârif ve hakāyıkı tamâmen hazm edememiş olmaktandır. Yoksa kelâmın tekrârından değildir. Binâenaleyh Kur'ân-ı Kerîm'de Mûsâ (a.s.) ile Fir'avn arasındaki vak'a ve hâdisât-ı sâire muhtelif sûrelerde, muhtelif ibâreler ile mükerreren beyân buyurulmuştur. Münkirler havsala-i isti'dâdlarının darlığından ve kısa nazarlarından dolayı "tekrâr insana usanç verir" diye i'tirâz ederler. Keskin nazarlı olanlar ise, bu tekrârlar içinde belâgat ve birçok yeni yeni rumûzât ve küşûfât görürler. Zîrâ hakîkatte tecellîde tekrâr yoktur ve bir kelâmın aynen bile tekrârı belâgata ve fesâhata muhâlif değildir. Nitekim mükâlemât-ı âdiyede bile bir mes'ele hakkında birisini iknâ' için "Filân zamanda şu hâl böyle oldu, bunu filân ve filân da nasıl etti? Bu da mı yalandır? Ve kezâ filân ve filân bu hâli gördüklerini birtakım kimseler muvâcehesinde alenen ve tafsîlen söylediler; bu da mı yalandır? denir; ve "bu da mı yalan?" sözleri aynen tekrâr olunur.

چون ز دکان و مکیس و قیل و قال　　در فریب مردمت ناید ملال

4318. *Niçin sana dükkândan ve mekîsten ve adam aldatmakta kıyl u kālden usanmak gelmez.*

"Meks", çarşıda ve pazarda satılan eşyâdan ve yolda ve şehir başlarında alınan harac ve vergi. Ya'nî "oktruva (اوقتروو) resmi" demek olur. "Mekîs", bu işle meşgûl olan. Ya'nî, tekrârdan usanmamanın birçok zâhirî misâlleri vardır. Meselâ "Sana niçin dükkândaki alım satım muâmelesinden ve mekîs olmaktan ve adam aldatmak husûsunda birçok çene çalıp dedikodu yapmaktan usanmak gelmiyor? Halbuki bunlar senin her gün tekrâr tekrâr yaptığın işlerdir!"

چون ز غیبت و اکل لحم مردمان　　شصت سالت سیری نامد ازان

4319. *Niçin sana altmış sene gıybetten ve adamların etini yemekten, ondan tokluk gelmedi?*

Ve kezâ sana niçin adam çekiştirmekten ve adamların etini yemekten altmış yıldan beri tokluk gelmedi? "Adamların etini yemek" ta'bîri gıybet sözünün tefsîridir. Nitekim sûre-i Hucurât'ta وَلَا يَغْتَبْ بَعْضُكُمْ بَعْضًا أَيُحِبُّ أَحَدُكُمْ أَنْ يَأْكُلَ لَحْمَ أَخِيهِ مَيْتًا (Hucurât, 49/12) ya'nî "Birbirinizi çekiştirmeyiniz; sizden biriniz ölmüş olan kardeşinin etini yemeyi sever mi?" âyet-i kerîmesinde bir kimseyi gıyâbında çekiştirmek ve aleyhinde söz söylemek onun ölmüş olan cisminin etini yemek mesâbesinde gösterilmiştir.

مدحها در صید شله گفته‌   نی ملولی بارها خوش بشگفته‌

4320. *Şulle avlamakta medihler söylemişsin; melûl değilsin; def'alarca açılmışsın.*
[4300]

"Şulle", put ve putperest; ve "şelle", kadınların ferci (*Gıyâsü'l-Lügât*). Burada ma'şûktan kinâye olarak "put" ma'nâsına olmak münâsibdir. Ya'nî, sevdiğin ma'şûkanı avlamak için ve onu kendine meyil ettirmek için birçok şiirlerde ve gazellerde medihler söyledin; bundan usanmadın, def'alarca tekrâr ettiğin hâlde bu medihlerden gönlün gül gibi açıldı ve ferahlandı. Hind nüshalarında metine ilâve olunan Sultân Veled hazretlerinin şu beyti bu ma'nâyı te'yîd eder:

شعرها در عشق قحبه گفته تو   بی ملالت همچو گل بشگفته تو

"Sen bir fâhişenin aşkından usanmaksızın şiirler söyledin, sen gül gibi açıldın."

بار آخر گوییش سوزان و چُسْت   گرمتر صد بار از بار نُخُست

4321. *Son def'a onu sûzân ve çâlâk olarak evvelki def'adan yüz def'a daha harâretli söylersin.*

Ya'nî, ma'şûkanın medhi hakkında evvelce söylediğin o şiirleri ve gazelleri, son def'a söylediğin vakit, yanıcı ve çâlâk olarak evvelki def'adan daha harâretli söylersin ve tekrârından hiç usanmazsın.

درد داروی کهن را نو کند   درد هر شاخ ملولی خَوْ کند

4322. *Derd, eski ilâcı yeni yapar. Derd her melûllük dalını kat' eder.*

"Hav", müteaddid ma'nâsı vardır. Burada "kesmek ve koparmak" demektir. "Hav kerden", kat' etmek demek olur. Ya'nî, meselâ insanın bir derdi ve elemi olur ve onu def' için bir ilâç kullanır, o elem geçer. Bittabi' ilâcı da bırakır. Fakat o elem ve derd yine geldiği vakit, yine o eski ilâcı kullanır. Böy-

lece o eski ilâç o derde yeni bir çâre olur; ve o eski ilâcı kullanmaktan bıkmaz. Bunun gibi, bir kimsede hakāyık ve maârifi öğrenmek derdi olursa, ne kadar tekrâr edilmiş olsa usanmaz. Binâenaleyh derd her nevi' usanmanın ve bıkmanın dalını budağını keser koparır.

کیمیای نو کننده دردهاست　　　کو ملولی آن طرف که درد خاست

4323. *Yeni edici olan kimyâ derdlerdir. Derd kalkan o tarafta usanmaklık nerede?*

Eskiyi yeni yapan kimyâ, insanda olan derdler ve iştiyâklardır. Bir şey hakkında derd ve iştiyâk peydâ olan o kalb tarafında usanmaklık olur mu?

هین مزن تو از ملولی آه سرد　　　درد جو و درد جو و درد درد

4324. *Sen sakın usanmaklıktan soğuk âh vurma! Derd iste ve derd iste, derd, derd!..*

Ey sâlik! Sakın sen evliyâullâhın tekrâr ve tekrâr beyân ettiği maârif ve hakāyıktan usanmaktan dolayı soğuk ve nefsânî olan âhı çekme! Eğer böyle bir usanma hâli gelirse, cenâb-ı Hak'tan o ulûm-i ledünniyyeye derd ve iştiyâk iste ve bu derd ve iştiyâkı istemekte ve niyâz etmekte musır ol!

خادع دردند درمانهای ژاژ　　　رهزنند و زرستانان رسم باژ

4325. *Fâidesiz dermanlar derdin hâdi'leridir. Yol vurucülardır. Baç resminin altın alıcılarıdır.*

"Jâj", tohumsuz biten bir nevi' tatsız ottur; deve ne kadar çiğnese ağzında yumuşamaz. Bu i'tibâr ile zevksiz söz söylemeye "jâj hâyîden", "jâj çiğnemek" derler. Burada murâd, "te'sîrsiz ve fâidesiz" demektir. "Hâdi'", aldatıcı; "bâj", baç resmi, ya'nî "toprak bastı resmi" demektir. Ya'nî ey sâlik! Eğer sende maârif-i evliyâya karşı derd ve iştiyâk varsa, sakın müzevvirlere ve yalancı şeyhlere gitme! Zîrâ onların dermân ve çâre gibi görünen te'sîrsiz ve fâidesiz sözleri sendeki derde ve iştiyâka karşı aldatıcıdır. O müzevvirler yol vuruculardır. Tâcirlerden toprak bastı resmi için altın alıcılar gibidirler. Sendeki iştiyâkın nûrunu ve harâretini alırlar.

آب شوری نیست درمان عطش　　　وقت خوردن گر نماید سرد و خوش

4326. *İçmek vaktinde her ne kadar bir acı su, soğuk ve latîf görünür ise de, susuzluğun çâresi değildir.*

"Ataş", susuzluk (*Ahterî*). Ya'nî, acı su, içerken her ne kadar soğuk ve latîf görünür [ise de,] susamış olan kimseyi kandırmazsa, hakāyık ve maârife susamışlık dahi mukallid ve müzevvir mürşidlerin acı su gibi olan sözleriyle mündefi' olmaz. Her ne kadar onların zâhirde mustalah ve süslü sözleri dinlenildiği vakit, hoş ve latîf görünür ise de, insân-ı kâmilin sözleri gibi kalbe bir te'sîr-i ma'nevî ilkā edemez.

لیك خادع گشت و مانع شد ز جُسْت　　زاب شیرینی کزو صد سبزه رُسْت

4327. *Fakat hâdi' oldu ve yüz yeşillik bitirici olan bir tatlı sudan men' edici oldu.*

Fakat ne çâre ki, bu acı su mesâbesindeki müzevvirlerin sözleri tâlib-i hakîkat olanları aldatıcı oldu ve kalblerde birçok maârif-i ilâhiyye yeşilliklerini bitiren insân-ı kâmilin tatlı su mesâbesindeki kelâmlarını aramaya mâni' oldu. Zîrâ tâlibler onların sûret-i zâhirelerine bakıp kâmil zannettiler.

همچنین هر زر قلبی مانعست　　از شناس زر خوش هر جا که هست

4328. *Böylece her bir kalp altın, her nerede latîf altın varsa, tanımaktan men' edicidir.*

Nitekim her bir kalp altın, her nerede latîf ve hâlis altın varsa, onları tanımaya ve ayırt etmeye mâni'dir. Zîrâ kalp altının zâhiri hâlis altınla berâberlik da'vâ edip aldatır.

پا و پرّتْ را بتزویری برید　　که مراد تو منم گیر ای مرید

4329. *"Ey mürîd! Senin murâdın benim, al!" diye senin ayağını ve kanadını tezvîr ile kesti.*

O müzevvir ve yalancı mürşid, "Ey hakîkate vukūfu murâd eden tâlib! Senin murâdın ve aradığın insân-ı kâmil benim, al!" diye sana kâmillerden çaldığı sözleri söyler ve senin himmetinin ayağını ve kanadını bu tezvîr ve yalan sözler ile keser. Bu yalancı şeyhler hakkında 3. cildin 680 numaralı beytinden 722 numaralı beytine kadar birtakım beyânât geçmiştir.

گفت دردت چینم او خود درد بود　　خار بود ار چه بظاهر وَرْد بود

4330. [4310] *"Senin derdini toplarım" dedi. Halbuki o derd idi. Zâhirde her ne kadar gül ise de, diken idi.*

O müzevvir sana der ki: "Ben senin derdini ve perîşân olan kalbini toplarım ve seni makām-ı cem'e getirip kâmiller sırasına idhâl ederim." Halbuki o bîçârenin kendisi derd idi ve kalben perîşân idi. Zâhirde her ne kadar kıyâfeti ve süslü sözleri ile gül gibi hoş görünür ise de, bâtını ve iç yüzü diken gibi idi; ve kalbi her birisi bir diken gibi olan nefsânî sıfatlar ile dolu idi.

رَوْ ز درمان دروغین می گریز   تا شود دردت مصیب و مشك بیز

4331. *Git, yalancı dermandan kaç, tâ ki senin derdin musîb ve müşk eleyici olsun!*

Ey tâlib-i hakîkat! Git, derdine karşı yalancı derman olan bu müzevvirden kaç! Tâ ki derdin, hakîkî derman olan bir insân-ı kâmile isâbet edici ve müşk mesâbesinde olan ulûm ve maârif-i ilâhiyyeyi taklîdî sözlerden eleyip tefrîk edici olsun!

گفتن عسس خواب خودرا با غریب مسکین ونشان گنج دادن هم در خانهٔ او

Polisin kendi rü'yâsını fakîr olan garîbe söylemesi ve onun evinde olan hazînenin nişânını da vermesi

Bu sürh Ankaravî nüshasında yoktur, Hind nüshalarında mevcûddur. Fihristde kolaylık olmak için buraya derci münâsib görüldü.

گفت نی دزدی تو و نی فاسقی   مرد نیکی لیك گول و احمقی

4332. *Dedi: "Hırsız değilsin ve fâsık değilsin; iyi adamsın, fakat bön ve ahmaksın!"*

Polis, mîrâsyedinin doğru sözlerine kāni' olup ona dedi ki: "Evet, sen hırsız değilsin, fısk ile de meşgūl değilsin; iyi bir adamsın, fakat bön ve sâde-dil ve ahmaksın!"

بر خیال خواب چندین ره کنی   نیست عقلت را تسوی روشنی

4333. *"Rü'yâ hayâli üzerine bu kadar yol edersin, senin aklın için bir tesû parlaklığı yoktur."*

"Tesû", dört arpa ağırlığındaki gümüşten yapılmış eski zamanlarda kullanılan bir paradır. Mîrâsyedinin aklının parlaklığı, elden ele dolaşarak kararmış olan tesûnun parlaklığına teşbîh buyurulmuştur. Ya'nî, senin ahmaklığının eseri budur ki, rü'yâda gördüğün bir hayâl üzerine Bağdâd'dan kalkıp Mısır'a kadar olan yolları kat' ederek geldin. Binâenaleyh senin aklında bir tesûnun parlaklığı kadar bir parlaklık yoktur. Aklın parlaklığı hakkındaki tefâvüt 5. cildin 460 ve 461 ve 462 numaralı beyitlerinde beyân buyurulmuştur.

بارها من خواب دیدم مستمر　　　　که ببغدادست گنجی مستتر

4334. *"Ben def'alarca "Bağdâd'da müstetir bir defîne vardır" diye müstemirren rü'yâ gördüm."*

"Ben kaç def'a "Bağdâd'da müstetir ve medfûn bir defîne vardır" diye birbiri arkasına rü'yâ gördüm ve bu defîneyi bi'd-defaât bana rü'yâda haber verdiler ve dediler ki:"

در فلان سوی و فلان کوی دفین　　　　بود آن خود نام کوی این حزین

4335. *"Filân tarafta ve filân mahallede medfûndur." Halbuki o, bu hazînin mahallesinin adı idi.*

"O defîne Bağdâd'da filân tarafta ve filân mahallede medfûndur." Halbuki polise rü'yâsında söyledikleri mahalle ve taraf bu mahzûn olan mîrâsyedinin mahallesinin adı idi.

هست در خانه فلانی رو بجو　　　　نام خانه و نام او گفت آن عدو

4336. *"Filânın evindedir; git, ara!" O düşman onun evinin adını ve onun adını söyledi.*

Polis sözüne devâm edip dedi ki: "Bana rü'yâda, o defîne filânın evindedir; git, ara!" dediler. Mîrâsyediye düşman olarak karşısına çıkıp dayak atan o polis, o mîrâsyedinin evinin adını ve kendinin adını söyledi.

دیده ام خود بارها این خواب من　　　　که ببغدادست گنجی در وطن

4337. *"Ben bu rü'yâyı "Bağdâd'da, ev içinde bir defîne vardır" diye def'alarca görmüşümdür."*

هیچ من از جا نرفتم زین خیال　　　　تو بیك خوابی بیایی بی‌ملال

4338. *"Ben bu hayâlden dolayı aslâ yerimden gitmedim. Sen bir rü'yâ ile melâlsiz geliyorsun."*

"Ben def'alarla gördüğüm bu rü'yâ hayâlinden dolayı sâkin olduğum bu Mısır'dan aslâ Bağdâd'a kadar gitmedim. Sen ise bir rü'yâ ile hiç usanmayarak ve üşenmeyerek Bağdâd'dan Mısır'a kadar geliyorsun."

خواب احمق لایق عقل ویست   همچو او بی قیمتست و لاشیست

4339. *Ahmağın rü'yâsı onun aklına lâyıktır. Onun gibi kıymetsiz ve lâ-şeydir.*

Yukarılarda birkaç yerde dahi îzâh olunduğu üzere, rü'yâ üç nevi'dir. Biri "keşf-i mücerred"dir ki, misâl-i mutlak âleminden bu âlem-i şehâdete nüzûl edecek olan bir sûretin aynen müşâhedesidir. Bu rü'yâ ta'bîre muhtâç değildir. Rü'yâda görülen sûret bu âlem-i zâhirde aynen ve tamâmen zuhûr eder. Diğeri "keşf-i muhayyel"dir ki, bu âlem-i şehâdette zâhir olacak olan bir sûret, misâl-i mutlak âleminde, ma'nâsı bu görülen sûretle münâsebetdâr olan başka bir sûret ile görünür. Meselâ süt içilir; bu âlem-i şehâdette ilim ile ta'bîr olunur. Sütün ma'nâsı ile ilmin ma'nâsı arasındaki münâsebet budur ki: Süt çocukların nâkıs olan bedenlerinin neşv ü nemâsına hâdimdir; ve ilim dahi nâkıs olan rûhların kemâline hâdimdir. İşte bu nevi' rü'yâ böyle ta'bîrlere muhtâç olur. Üçüncüsü, "hayâl-i mücerred"dir ki, bu da uyanıklık hâlinde bu âlem-i süflînin sûretlerine olan alâkaların ve muhabbetlerin şiddetine mebnî dimâğa mün'akis olan ve kalbde yer tutan o sûretler hayâlâtının uyku hâlinde görülmesinden ibârettir ki, hayâl-i mücerred olduklarından aslâ ta'bîrleri yoktur. Bu beyt-i şerîfte beyân buyurulan rü'yâ üçüncü nevi'den olan rü'yâdır. Zîrâ âlem-i süflîye şiddet-i irtibât ve muhabbet, serâba ve köpüklere olan muhabbet ve alâka kabîlinden olduğundan, ehl-i hakîkat indinde hamâkattir; ve akl-ı kâmil olan kimselerin rü'yâları bu kısımdan olmaz. Belki keşf-i mücerred ve keşf-i muhayyel kısmından olur. Ya'nî bu âlem-i süflîye muhabbet nâkıs olan aklın kârıdır; ve aklı nâkıs olan kimse dahi ahmak olur ve böyle bir kimsenin ehl-i Hak indinde kıymeti olmaz. Binâenaleyh onun gördüğü rü'yâ dahi bu nâkıs olan aklına lâyık bir rü'yâ olup kendisi gibi kıymetsiz ve lâ-şey olur.

خواب زن کمتر ز خواب مرد مان   از پی نقصان عقل و ضعف جان

4340. [4320] *Kadınların rü'yâsı aklın noksânından ve rûhun za'fından dolayı, erkeklerin rü'yâsından daha nâkıstır.*

Ya'nî, kadınların akılları nâkıs ve rûhları zayıftır. Zîrâ Resûl-i Ekrem Efendimiz, kadınların akılda ve dînde nâkıs olduklarını haber vermiştir. Çünkü

onların bu âlem-i süflîye muhabbetleri ve alâkaları çoktur ve bu sebeble son derece süse ve modaya tâbi'dirler; Ve rûhları zayıf olduğundan nefislerinin hazzına karşı metânetleri yoktur. Her şeyden çabuk müteessir olurlar. Metîn görünenlerin dahi birçok husûsâtta zaafları vardır. Binâenaleyh onların rü'yâsı dahi erkeklerin rü'yâsından daha nâkıs olur... Bin üç yüz küsûr sene evvel Resûl-i Ekrem Efendimiz'in beyân buyurduğu bu hakîkat asr-ı hâzırda "biyoloji = ilm-i hayât" âlimlerinin en meşhûrlarından Kember ile Grey isimlerindeki iki âlimin 1925 senesinde basılan İngilizce *Text-Book of Anatomy & Physiology* ismindeki eserlerinde "Kadınların dimâğı erkeklerin dimâğından vasatî hesâbıyla 150 gram noksan olduğu ve hüceyrât mikdârının azlığı" beyân ve isbât olunmuştur ki, burada bünye nisbetinin te'sîri yoktur. Binâenaleyh kadınları erkekler ile müsâvî tutanların biyoloji ilminin verdiği bu son hükm-i kat'îden ibret almaları ve Resûl-i Ekrem hazretlerinin hadîs-i şerîflerine ta'n etmemeleri lâzım gelir.

خواب ناقص عقل و گول آید فساد　　پس ز بی‌عقلی چه باشد خواب ، باد

4341. *Nâkıs aklın ve ahmağın rü'yâsı fesâd gelir. Binâenaleyh akılsızlıktan dolayı rü'yâ ne olur? Hava!*

Bu beyt-i şerîfte kadınların rü'yâsından aklı nâkıs olan erkeklerin rü'yâsına intikāl buyurulur. Ya'nî, akılları nâkıs olan ve dimâğlarının hüceyrâtı az olan erkekler dahi kadınlar gibidir. Onların rü'yâsı dahi bozuk gelir. Binâenaleyh akılsızlıktan dolayı bu aklı nâkıs kimselerin gördükleri rü'yânın kıymeti ne olur? Hava ve hayâl-i mücerred olur.

گفت با خود گنج در خانهٔ منست　　پس مرا آنجا چه فقر و شیونست

4342. *Kendi kendine dedi: "Defîne benim evimdedir. Binâenaleyh benim için orada fakr ve nâle nedir?"*

Polisten bu sözleri dinleyen mîrâsyedi kendi kendine dedi ki: "Bu adam gördüğü rü'yâsında benim evimi haber veriyor. Demek ki, defîne benim evimin içindedir. Şu hâlde Bağdâd'da benim için fakr ve zarûretin ve zarûretten inlemenin ne işi vardır?"

بر سر گنج از گدایی مرده ام　　زانکه اندر غفلت و در پرده ام

4343. *"Defînenin başı üzerinde dilencilikten ölmüşüm. Zîrâ ki gaflette ve perde içindeyim."*

Ya'nî "Ben defîne üzerinde oturduğum hâlde, fakr u zarûretten ölmüş ve bîtâb olmuşum. Çünkü defînenin benim evimde olduğundan gâfil idim ve hicâb içinde idim."

زین بشارت مست شد دردش نماند   صد هزار الحمد بی‌لب او بخواند

4344. *Bu müjdeden dolayı, sarhoş oldu. Onun derdi kalmadı. O dudaksız yüz bin "el-hamdü" okudu.*

Polisin defînenin bulunduğu mahalle dâir verdiği müjdeden dolayı mîrâsyedi meserret sarhoşu oldu ve artık onun defîneyi aramak derdi kalmadı. O zâhirî ağzını ve lisânını kullanmaksızın rûhunun lisânı ile cenâb-ı Hakk'a birçok hamd ve senâ etti.

گفت بد موقوف این لت لُوْتِ من   آب حیوان بود در حانوت من

4345. *Dedi: "Benim bu gıdâm bu dayağa mevkûf idi. Âb-ı hayât benim dükkânımda idi."*

"Let", dövmek ve dayak atmak; "lût", lezîz taâm ve gıdâ; "hânût", dükkân demektir. Mîrâsyedi dedi ki: "Benim gıdâm olan bu defîneyi bulmak, bu dayağa bağlı idi. Âb-ı hayât mesâbesinde olan bu defînenin benim dükkânımda medfûn olduğunu bu dayak netîcesinde anladım." Ma'lûm olsun ki, sâlik Hakk'ı bulmak için âfâkta ve enfüste seferler eder; ve âfâktaki seferinde mürşid-i kâmile mülâkî olur ve mürşid-i kâmil ona bu zulmet-i tabîiyye içinde riyâzât ve mücâhedât-ı şedîde emreder. Sâlik bu riyâzât ve mücâhedât darbelerini yedikten sonra aradığı hakîkat-i vücûd defînesinin kendi evi olan cisminde medfûn ve gizli olduğunu anlar; ve nefsinde seyr-fillâh ve seyr-maallâhda bulunur ve rûhuyla da bu vuslattan dolayı Hakk'a hamd ve senâ eder. Binâenaleyh onun bu defîne-i hakîkati bulması riyâzat ve mücâhede dayaklarına mevkûf olmuş olur.

رَوْ که بر لُوتِ شگرفی بر زدم   کوریٔ آن وهم که مفلس بدم

4346. *"Git ki, bir azîm gıdâ üzerine vurdum. O vehmin körlüğüne ki, müflis idim."*

"Lût", lezzetli taâm ve gıdâ demektir. "Git" hitâbı, ehl-i zâhire olmak münâsibdir. Zîrâ onlar Hakk'ı tenzîh edeceğiz diye, muhakkıkların ilm-i tecellîlerine i'tirâz ederler. Ya'nî, "Ey vücûdu Hak ve halk diye iki müstakil kısma ayıran âlim efendi! Ben bir azîm gıdâ-yı ma'nevî üzerine uğradım. Zîrâ ben de Hakk'ı bu mevhûm olan vücûd-i izâfînin hâricinde tevehhüm eder

ve وَهُوَ مَعَكُمْ اَيْنَمَا كُنْتُمْ (Hadîd, 57/4) [ya'nî "Nerede olsanız O sizinle berâberdir"] âyet-i kerîmesini te'vîl ederdim. Bu vehim ile Hak'tan ve hakîkatten müflis kalmış idim. Şimdi ise bu vehmin körlüğüne, murâdım olan Hakk'ı kendimde buldum. Rubâî-i Hz. Pîr:

پیدا و نهان تو بودهٔ من غافل　　اندر دل و جان تو بودهٔ من غافل

من در دو جهان ترا نشان می جستم　　خود جمله جهان تو بودهٔ من غافل

Samtî Dede'nin tercümesi:

"Ben bilmez idim, gizli ayân hep Sen imişsin.
Tenlerde vü canlarda nihân hep Sen imişsin.
Senden dü cihân içre nişân ister idim ben
Âhir bunu bildim ki, cihân hep Sen imişsin."

خواه احمق دان مرا خواهی فرو　　آن من شد هر چه می‌خواهی بگو

4347. *"Beni ister ahmak bil, istersen aşağı. Her ne istersen söyle; benim oldu."*

"Ey âlim efendi! Sen kendi ilmine ve delâil-i akliyyene göre beni ister ahmak bil, istersen ahmaktan daha aşağı bil! Cismimim evi içinde olan o define-i hakîkat benim oldu. Artık o defineyi Mısır'da ve âfâkta aramaya hâcet kalmadı. Binâenaleyh ben istediğimi buldum. Sen her ne istersen söyle!"

من مراد خویش دیدم بی گمان　　هر چه خواهی گو مرا ای بد دهان

4348. *"Ben şübhesiz kendi murâdımı gördüm. Ey kötü ağızlı! Her ne istersen bana söyle!"*

"Ben şübhesiz olarak kendi murâdım olan Hakk'ı kendi vücûdumda gördüm. Hakk'ın varlığını isbât husûsunda şübheyi izâle edecek delîl aramaya ihtiyâç kalmadı. Ey kötü ağızlı ve muhakkıklara karşı atıp tutan ve fenâ lisân kullanan âlim-i zâhirî efendi! Artık sen bana karşı her ne istersen söyle ve istediğin kadar dil uzat ve söv say!.."

تو مرا پر درد گو ای محتشم　　پیش تو پر درد و پیش خود خوشم

4349. *"Ey muhteşem! Sen bana "pür-derd" de! Senin önünde pür-derdim ve kendi önümde hoşum!"*

"Ey halkın nazarında ihtişâm ve debdebe sâhibi olan âlim efendi! Sen bana "pür-derd ve illetli" de! Evet, senin indinde ben derdliyim ve illetliyim; ve kendi indimde maksûduma nâil olduğum için hoşum."

وای اگر بر عکس بودی این مطار   پیش تو گلزار و پیش خویش خار

4350. [4330] *"Eğer bu uçuş aksine olaydı, vay olurdu. Senin önünde gülzâr ve kendi önümde diken olurdu."*

"Matâr", masdar-ı mîmî olup, "uçuş ve uçma" demektir. Bundan murâd, sefer-i âfâkî ve enfüsî olmak münâsibdir. Ya'nî, "Benim âfâkî ve enfüsî olan bu uçuşum ve seferim, benim şimdiki hâlimin aksi olan senin meslek-i ilmiyyene muvâfık olaydı, vay olurdu benim hâlime! Bu seferlerim senin indinde gülzâr ve makbûl ve memdûh olurdu. Fakat bana göre de diken gibi mezmûm ve boş bir sa'y olurdu. Zîrâ benim şimdi ne hâl içinde olduğumu bilemezsin ve hükmünü kendi zannına ve tahmînine göre verirsin."

مثل

Mesel

گفت با درویش روزی یك خسی   که ترا اینجا نمی‌داند کسی

4351. *Bir gün bir denî bir dervîşe dedi ki: "Seni burada bir kimse bilmez."*

Bir gün bir deniyyü't-tab' nefsânî ve cismânî olan kimse, bir dervîşe dedi ki: "Burada seni kimse bilmez ve tanımaz." Ya'nî halk nazarında tanınmış olan mu'teber bir kimse değilsin.

گفت او گر می‌نداند عامیم   خویش را من نیك می‌دانم کیم

4352. *O dedi: "Eğer âmmî beni bilmezse, ben kendimi bilirim ki, kimim."*

Dervîş o gâfile cevâben dedi: "Avâmm-ı halk beni bilmiyor ve tanımıyor ise, ben kendimin kim olduğumu biliyorum ve tanıyorum ve bana lâzım olan da kendimi tanımadır."

وای اگر بر عکس بودی درد و ریش   او بُدی بینای من من کور خویش

4353. *"Vay, eğer aksine olaydı, derd ve yara idi! O benim görücüm ve ben kendimin körü olurdum."*

"Eğer tersine olaydı, vay olurdu hâlime! Bu hâl bana derd ve yara idi. Ya'nî beni avâm bile idi ve ben kendimin kim olduğunu bilmeye idim, bu hâl benim için bir derd ve yara olurdu; ve avâm benim hakkımda görücü ve ben ise kendi hakkımda kör olurdum."

احمقم گیر احمقم من نیك بخت　　　بخت بهتر از لجاج و روی سخت

4354. *"Beni ahmak tut; ben iyi tâli'li ahmağım! Baht inâddan ve pek yüzden daha iyidir."*

"Ey âlim efendi! Sen beni ahmak farzet! Evet, ben tâli'i yâver olan ahmağım. Tâli' ve saâdet-i ezelî elbet senin yaptığın inâddan ve pek yüzden ve terslikten daha iyidir." Nitekim bir bahs-i ilmîde kendi fikirlerinin muhâlifi olan kimseye ulemâ-i zâhire "Biz şerîatin müdâfiiyiz" diye acı sözler söylerler ve tecâvüzât-ı lisâniyyede bulunurlar. Halbuki Hak Teâlâ ulûhiyet da'vâ eden Fir'avn hakkında Mûsâ ve Hârûn (a.s.)a فَقُولَا لَهُ قَوْلًا لَيِّنًا (Tâhâ, 20/44) ya'nî "Fir'avn'a yumuşak ve mülâyim sözler söyleyin!" buyurur. Nefislerinin kibir ve azameti bu efendileri Hak Teâlâ'nın bu emrini görmekten kör eder.

این سخن بر وفق ظنت می‌جهد　　　ور نه بختم داد عقلم می دهد

4355. *"Bu söz senin zannına muvâfık sıçrar. Yoksa benim bahtım benim aklımın hakkını verir."*

Ya'nî "Ben ahmağım ve sen her ne istersen söyle!" deyişim, senin zannına muvâfık olan sözlerdir. Yoksa benim tâli'-i ezelîm ve ayn-ı sâbitemin isti'dâdı bana akla lâyık olan hakkı veriyor. Binâenaleyh akıl ile hamâkat bir yerde ictimâ' edemez.

باز گشتن آن شخص شادمان و مراد یافته و خدای
را شکر گویان و سجده کنان و حیران در غرایب اشارات حق
و ظهور تأویلات آن در هر وجهی که هیچ فهمی و عقلی بد آنجا نرسد

O şahsın sevinerek ve murâdını bulup Hudâ'ya şükür edici ve secde edici ve Hakk'ın işâretlerinin garâbetlerine hayrân

olarak rücû' etmesi ve onun te'vîllerinin her bir vecihte
zuhûrudur ki, hiçbir fehim ve bir akıl oraya erişmez

Ya'nî, o mîrâsyedinin defînenin kendi evinde olduğunu haber alması üzerine, sevinerek ve murâdı olan defîneyi bulup Hakk'a şükür edici ve secde edici olarak Mısır'dan Bağdad'a geri dönmesi ve defîneyi bulmak husûsunda Hakk'ın garîb ve acîb olan işâretlerine hayrette kalması ve o işâretlerin te'vîllerinin emr-i sülûkün her bir vechinde müşâhede tarîkıyla zuhûrudur ki, bu müşâhededen ve zuhûrdan evvel o te'vîllerin hiçbir anlayış ve akıl ile bilinmesi mümkin değildir. Nitekim Necmeddîn-i Kübrâ (k.s.) hazretleri *Nefehâtü'l-Üns*'te kendi sülûklerini şöyle nakil buyururlar:

"Ammâr Yâsir ismindeki bir mürşide gittim. Bir müddet sülûk ettim. Bir gece bana şöyle bir hâtıra vâki' oldu: "İlm-i bâtından haberdâr oldun ve ilm-i zâhirin şeyhin ilminden ziyâdedir." Sabahleyin Şeyh Ammâr beni çağırdı. Dedi ki: "Necmeddîn! Kalk, Mısır'da Rûzbihân-ı Baklî'ye git ki, bu senin varlığını bir tokat ile dimâğından çıkarsın!" Bunun üzerine Mısır'a gittim.Vaktâki onun dergâhına gittim, az bir su ile abdest aldığını gördüm. İçimden dedim ki: "Bu kadar az su ile abdest almak şer'an doğru değildir; şeyh bunu bilmiyor mu? Bu nasıl şeyhliktir?" Hz. Rûzbihân abdestini bitirdi ve elini yüzüme silkti. Su damlaları yüzüme isâbet edince kendimden geçtim. Şeyh dergâha girdi, ben de arkasından girdim. Şeyh şükr-i vuzû' namâzına meşgûl oldu. Ben ayakta durup şeyhin selâm vermesini bekledim; ve bu beklemek esnâsında bu âlem-i zâhir gözümden kaybolup başka bir perde açıldı. Gördüm ki, kıyâmet kopmuş ve cehennem zâhir olmuş ve adamları tutup ateşe atıyorlar. Bu ateşin yolu üzerinde bir tepe var. Bir şahıs o tepe üzerinde oturmuş, her kim "Ben bu tepeye mensûbum!" derse onu bırakıyorlar ve başkalarını ateşe atıyorlar. Nihâyet beni de tutup çektiler. "Ben bu tepeye mensûbum!" dedim, bıraktılar. O tepenin üzerine çıktım, Şeyh Rûzbihân'ı gördüm ve ayağına kapandım. Enseme şiddetle bir tokat vurdu, yüz üstü düştüm; ve "Bir daha ehl-i Hakk'ı inkâr etme!" dedi. Vaktâki bir tokat üzerine kendime geldim, şeyh namâzı bitirmiş idi. Zâhirde dahi ayağına kapandım. Şeyh âlem-i bâtında olduğu gibi, âlem-i zâhirde dahi enseme bir tokat vurdu ve yine "Bir daha ehl-i Hakk'ı inkâr etme!" dedi. Ve bu tokat üzerine bâtınımdaki enâniyet hastalığı gitti; ve bana dedi ki: "Geri dön ve Ammâr'ın huzûruna git! Ve Şeyh Ammâr'a "Her ne kadar

bakırı varsa gönder, hâlis altın yapıp yine sana göndereyim!" diyerek bir mektûb yazdı."

İşte bu menkıbeden bu sürh-i şerîfteki beyânât-ı aliyyenin rumûzları münkeşif olur. Zîrâ Hz. Necmeddîn'e vâki' olan müşâhedeyi akıl ve fehm ile idrâk etmek mümkin değildir.

باز گشت از مصر تا بغداد او　　　ساجد و راکع ثناگر شکر گو

4356. *O secde edici ve rükû' edici ve senâ edici ve şükür söyleyici olarak Mısır'dan Bağdâd'a geri döndü.*

جمله ره حیران و مست او زین عجب　　　ز انعکاس روزی و راه طلب

4357. *Bütün yolda rızkın ve taleb yolunun in'ikâsından dolayı o bu taaccübden hayrân ve mest oldu.*

Ya'nî, mîrâsyedi Mısır'dan Bağdâd'a dönerken bütün yolda istediği rızkın ve taleb yolunun misâl-i mutlak âleminde bu âlem-i zâhire ne sûretle in'ikâs ettiğini zevkan ve hâlen müşâhede etmesinden dolayı taaccüb etti ve bu taaccübden hayrette kaldı ve kendinden geçti.

کز کجا امیدوارم کرده بود　　　و ز کجا افشاند بر من سیم و سود

4358. *Dedi ki: "Beni nereden ümîdvâr etmiş idi, halbuki benim üzerime gümüş ve menfaati nereden saçtı!"*

Ve yolda kendi kendine dedi ki: "Şu hâle bak ki, Hak Teâlâ benim ümîdimi nereye bağlamış idi; halbuki o ümîd ettiğim defîneyi ve fâideyi nereden benim üzerime saçtı ve ihsân etti. Nitekim Hz. Necmeddîn'i Şeyh İsmâîl-i Kasrî, Ammâr Yâsir'e göndermiş idi. Cenâb-ı Necmeddîn defîne-i hakîkati onda ümîd ederdi. Sonra Mısır'da Rûzbihân-ı Baklî hazretlerinden buldu. Bu hâlin bu âlem-i zâhirde de misalleri çoktur. Bir kimse hastalığın tedâvîsi için en meşhûr bir doktora gider, çâre bulamaz. Sonra hiç ummadığı bir doktorun tedâvîsinden murâdına nâil olur. Kezâ ticâret umûrunda dahi birçok kârlar ve menfaatler böyle zuhûr ediverir.

این چه حکمت بود که قبلهٔ مراد　　　کردم از خانه برون گمراه و شاد

4359. *"Bu ne hikmet idi ki, murâd kıblesini bana hâne dışarısından gümrâh ve şâd olarak etti."*

Ya'nî, "Hakk'ın bu ne hikmeti idi ki, benim murâdımın kıblesi evimin içinde olduğu hâlde, o kıbleyi Hak Teâlâ bana yanlış bir yol olan benim evimin dışarısından beni sevindirerek gösterdi."

تا شتابان در ضلالت می‌شدم   هر دم از مطلب جداتر می شدم

4360. [4340] "*Hattâ koşarak, dalâlet içinde gittim. Her dem matlabdan daha ayrı oldum.*"

Ya'nî, "Hakîkat defînesi benim cismimin evi içinde iken, onu âfâkta bulmak için koşarak, dalâlet ve şaşkınlık içinde sûrî seferler yaptım; ve bu sûrî seferler içinde her dem matlûbum olan Hak'tan ayrı düştüm. Nitekim bu hâl zâhirde dahi böyledir. Meselâ bir kimse cebindeki sâatini dışarıda zannedip onu aramak için şuraya buraya gitse, matlûbu olan sâate vusûlden uzak ve ayrı düşer. Beyt-i Yûnus Emre (k.s.):

Dervîşlik baştadır, tacda değildir.
Kızdırmak oddadır, sacda değildir.
Ararsan Mevlâ'yı kendinde ara;
Kudüs'te Mekke'de hacda değildir.

Beyt-i Mısrî-i Niyâzî (k.s.):

Öyle sanırdım ayrıyım, dost gayrıdır, ben gayrıyım,
Ben taşrada arar idim, ol cân içinde cân imiş.

باز آن عین ضلالت را بجود   حق وسیلت کرد اندر رشد و سود

4361. *Hak yine o dalâletin aynını cûd ile rüşd ve sûda vesîle etti.*

"Rüşd", hidâyet ve doğru yol demektir. Ya'nî "Hak Teâlâ yine gittiğim bu yanlış ve eğri yolu, lutuf ve keremi ile doğru yola ve fâideye vesîle etti."

گمرهی را مَنْهَج ایمان کند   کژروی را محصد احسان کند

4362. *Dalâleti îmânın caddesi yapar. Eğri gidiciliği ihsâna hasâd mahalli yapar.*

"Menhec", geniş ve aydınlık yol ve cadde; "mahsad", hasâd mahalli ve ekinin biçildiği yer demektir. Hak Teâlâ يُولِجُ اللَّيْلَ فِى النَّهَارِ وَيُولِجُ النَّهَارَ فِى اللَّيْلِ (Hac, 22/61) ya'nî "Allâh Teâlâ geceyi gündüze ve gündüzü geceye idhâl eder" ve يُخْرِجُ الْحَىَّ مِنَ الْمَيِّتِ وَيُخْرِجُ الْمَيِّتَ مِنَ الْحَىِّ (Yûnus, 10/31) "Ölüden diri ve diriden ölü çıkarır" âyet-i kerîmesi mûcibince, gece karanlığı gibi olan dalâleti, gündüz

aydınlığında olan bir cadde gibi îmân caddesi yapar. Hak yolunda eğri gidiciliği, hidâyet ihsânının mahall-i hasâdı yapar. Ve يُبَدِّلُ اللّٰهُ سَيِّئَاتِهِمْ حَسَنَاتٍ (Furkān, 25/70) ya'nî "Allâh Teâlâ onların fenâlıklarını iyiliğe tebdîl eder" âyet-i kerîmesi mûcibince ma'siyetten tâat çıkarır.

تا نباشد هیچ محسن بی‌وجا　　　تا نباشد هیچ خائن بی‌رجا

4363. *Tâ ki hiçbir muhsin darbesiz olmaya! Tâ ki hiçbir hâin ümîdsiz olmaya!*

Hak Teâlâ'nın kulları hakkında bu sûretle muâmele buyurması, hiçbir iyilik yapan kimse, kendi iyiliğine i'timâd edip mağrûr olmamak ve kahr-ı ilâhî darbesinden emîn olmak içindir. Beyt-i Sâib:

کس را بخیر طاعت خود اعتماد نیست　　　آن بی بصر بود که کند تکیه بر عصا

"Hiçbir kimse için kendi tâatinin hayrına i'timâd yoktur, zîrâ asâya dayanan o bir kördür."

Ve keza Hakk'ın emrine karşı hıyânet etmiş olan günâhkârlardan hiçbirisi Hakk'ın lutfundan ümîdini kesmemek içindir. "Vecâ", lügatte "el ile ve bıçak ile vurmak" demektir (*Ahterî*).

اندرون زهر تریاق آن خفی　　　کرد تا گویند ذو اللطف الخفی

4364. *O hafî, gizli lutuf sâhibi demeleri için, zehrin içinde tiryâk yaptı.*

Ya'nî, bu kesâfet perdesi arkasında o hafî ve gizli olan Zât-ı Hak kendisine "gizli lutuf sâhibi" demeleri için zehrin içinde tiryâk, ya'nî panzehir koydu. Nitekim bu *Mesnevî-i Şerîf*'in bir beytinde şöyle buyurulur:

حاکمت او یفعل الله ما یشا　　　او زعین درد انگیزد دوا

[Ya'nî] "O Hak Teâlâ hâkim-i mutlaktır, dilediği şeyi işler; O derdin "ayn"ından devâyı çıkarır."

نیست مخفی در نماز آن مکرمت　　　در گنه خلعت نهد آن مغفرت

4365. *O mekrümet namâzda mahfî değildir. O mağfireti günâh içine hil'at koyar.*

"Mekrümet", izzet, şeref ve kerem demektir. Ya'nî, Hakk'ın keremi ve lutfu namâzda mahfî ve gizli değildir. Çünkü Hak Teâlâ Kur'ân-ı Kerîm'inde namâz kılanlara ve ibâdet edenlere lutfunu açıktan açığa va'detmiştir. Binâenaleyh o lutuf ve kerem namâzda ve ibâdette zâhirdir. Fakat günâha ve kabâha-

te mağfiret libâsını giydirmesi gizli bir kerem ve lutuftur. Çünkü günâhkârlara karşı tehdîdi ve vaîdi vardır. Ma'lûm olsun ki, kulların arazdan ibâret olan ef'âli âlem-i ma'nâda birer sûret iktisâb eder. Eğer fiil iyi ise iyi sûret ve eğer kötü ise kötü sûret peydâ olur; ve bunlar ölümden sonra âlem-i berzahta o kimsenin refîkleri olup etrâfında toplanırlar ve onu taltîf veyâ ta'zîb ederler. Hak Teâlâ istiğfâr eden kullarına gizli olan lutfu ve keremi cihetinden o kuldan zâhir olan bu çirkin sûretlere birer güzel libâs giydirir ve onların çirkin sûretlerini örter. Beyt-i şerîfte "günâha hil'at-i mağfiret koyar" ta'bîriyle bu hakîkate işâret buyurulmuştur. Şeyh-i Ekber hazretlerinin *Fütûhât-ı Mekkiyye*'lerinde dahi bu husûsta tafsîlât vardır. Diğer cildlerde sırası düştükçe zikrolunmuştur.

منکرانرا قصد اذلال ثقات　　　ذل شده عز و ظهور معجزات

4366. *Münkirlerin kasdı sikātın izlâli oldu. Zillet, izzet ve mu'cizelerin zuhûru olmuştur.*

"Sikāt", "mu'temed" ma'nâsına olan "sika"nın cem'i olup, "mu'temedler" demektir. Bunlardan murâd, peygamberlerdir ve onların vârisleri olan evliyâdır. Bu ve aşağıdaki beyitler fenâdan iyilik zuhûrunun açık misâlleridir. Ya'nî, enbiyâyı ve evliyâyı inkâr edenlerin kasdı, onları halkın nazarında zelîl ve hakîr yapmaktır. Halbuki münkirlerin inkârları şiddetlendikçe, onların tezlîl ve tahkîr kasdlarının aksi olarak, enbiyâ ve evliyânın izzetleri ve enbiyâdan mu'cizeler ve evliyâdan kerâmetler ve hârikulâde haller zuhûr etmiştir. Binâenaleyh fenâ olan inkârdan, iyi olan izzet zuhûra gelmiştir ve dîn-i Hak kuvvet bulmuştur.

قصدشان ز انکار ذُلّ دین بُدَه　　　عین ذل عز رسولان آمده

4367. *Onların inkârdan kasdı dînin züllü olmuştur. Züllün, "ayn"ı resûllerin izzeti gelmiştir.*

Ya'nî, münkirlerin inkârdan maksadları, dîn-i Hakk'ı alçaltmak ve tahkîr etmek olmuştur. Halbuki bu tezlîl ve tahkîrin "ayn"ından pergamberlerin izzeti zâhir olmuştur. Binâenaleyh münkirlerin inkârlarına rağmen pergamberlerin dînlerine tâbi' olanlar milyonlarca çoğalmıştır.

گر نه انکار آمدی از هر بدی　　　معجزه و برهان چرا نازل شدی

4368. *Eğer her bir kötüden inkâr gelmeye idi, mu'cize ve burhân niçin nâzil olurdu?*

Ya'nî, eğer her bir kötü olan münkirden inkâr zâhir olmasa idi, dînin hak olduğunu isbât edici olan peygamberlerin mu'cizeleri ve evliyânın kerâmetleri nâzil ve zâhir olur mu idi? Zîrâ isbât, inkâr vukū'una karşı olur. Nitekim *Fîhi Mâ Fîh*'in 45. faslında Hz. Pîr şöyle buyurur:

"Müsbit-i Hak olan kimse dâimâ Hakk'ı ızhâr eder. Nefy eden kimse dahi Hakk'ı muzhirdir. Zîrâ nefy vâki' olmaksızın bir şeyin isbâtı tasavvur-pezîr olmaz. Olsa da lezzetsiz ve zevksiz olur. Meselâ münâzırın biri mecliste bir mes'ele mevzû'-i bahs eder. Eğer orada "Teslîm etmeyiz!" diyen bir muârız olmazsa, o neyi isbât eyler? Onun nüktesinde ne zevk olur? Zîrâ isbât nefy mukābelesinde hoş olur. Bunun gibi bu âlem dahi ızhâr-ı Hak mahallidir. Müsbit ve nâfî olmaksızın bu mahalde bir revnak bulunmaz; ve her ikisi de muzhir-i Hak'tırlar."

خصم و منکر تا نشد مصداق خواه کی کند قاضی تقاضای گواه

4369. *Hasım ve münkir mısdâk isteyici olmadıkça, kādı ne vakit şâhid tekāzâsını eder?*

"Mısdâk", sözün doğruluğunun delîli ve tasdîk edici ve bir şeyin doğruluğuna muvâfık olan şey (*Sarrâh*). Ya'nî, bir mes'ele hakkında da'vâ vukū'unda senin hasmın olan müddeî ve münkir senden doğruluk delîlini isteyici olmadıkça, kādı ve hâkim senden şâhit ister mi? Zîrâ inkâra karşı isbât lâzımdır.

معجزه همچون گواه آمد زکی بهر صدق مدعی در بی‌شکی

4370. [4350] *Mu'cize müddeînin şeksizliği hakkında sıdk için tezkiye olunmuş şâhid gibi geldi.*

"Zekî", pâk-ı mutlak ve tertemiz demektir. Burada mu'cize[nin] sıfatıdır. Ya'nî, peygamberlerin mu'cizeleri müddeînin şeksizlik içindeki doğruluğu için, eğrilikten tertemiz olmuş ve tezkiye edilmiş olan şâhid gibidir. Nitekim ahkâm-ı fıkhiyyede şâhidlerin doğruluğunu tezkiye etmek usûlü vardır.

طعن چون می‌آمد از هر ناشناخت معجزه می‌داد حق و می‌نواخت

4371. *Vaktâki her tanımamadan ta'n geldi, Hak mu'cizeyi verdi ve okşadı.*

"Nâ-şinâht", "tanımayan ve vâkıf olmayan" demektir ki, bundan murâd, münkirlerdir. Zîrâ inkâr doğruyu görmemekten ve tanımamak ve anlamamaktan zuhûra gelir. Ya'nî, vaktâki münkirler, peygamberlerin zâhirlerini gördüler ve iç yüzlerini görmediler ve tanımadılar, bunlardan enbiyâya ta'n

ve i'tirâzlar vâki' oldu, Hak, enbiyâsının münkirlere karşı doğruluklarını isbât için onlara mu'cizeler verdi ve onların mağmûm olan kalblerini okşadı ve tesellî kıldı. Zamânın fen-dîde olan münkirleri hâlâ inkârlarında devâm edip derler ki: "Eski zamanlardaki sâde-dil insanları kandırıp, cem'iyyet-i beşeriyyenin intizâmını te'mîn için aralarından birtakım akıllı insanlar çıktı, peygamberlik da'vâsında bulundular. Bu sâf insanları birtakım kizb-i mutalsam ile iğfâl edip kendilerine tâbi' kıldılar. Bunlardan birinin inkâr-ı manzûmu şudur:

Muğfil ü muğfel o Îsâ, Mûsâ,
Köhne bir kizb-i mutalsamdır asâ!

İnsanların aklı terakkî etmiş ve fende yükselmiş olduğundan artık peygamberlik sevdâsının hükmü geçmiştir. Nitekim şimdiye kadar hiçbir peygamber zuhûr edememiştir; ve ara sıra şurada burada bu da'vâ ile çıkanlara da beşeriyet gülmüştür." Bu i'tirâzlara verilecek cevâblar pek çoktur. Bunların burada zikri uzundur. Ancak hulâsaten şunu söyleyelim ki: Doğru da'vâlar semeresiyle zâhir olur. Ma'lûmdur ki, bu peygamberler beşeriyete birer mukaddes kitâb ile geldiler ve birtakım sözler söylediler ve beşeriyetten bir maddî mükâfât beklemediler. Münkirlerin kavlen ve fiilen taarruzlarına ma'rûz kaldıkları hâlde korkmadılar, da'vetlerine devâm ettiler. Beşerin idrâk-i selîm sâhibleri onların hallerine ve sözlerine bakıp insâf ettiler ve ma'nâlı olan sözlerini doğru görüp kabûl ettiler. Yeryüzünde hâl-i hâzırda bunlara tâbi' olan Mûsevi ve Îsevî ve Muhammedî olmak üzere milyonlarca efrâd-ı beşer vardır. Şu kadar ki, her ümmet tâbi' olduğu peygamberi tanıyıp, tekâmül kāidesinden gâfil oldu ve ondan sonra gelen peygamberleri inkâr etti. Âlem-i tabîatta hüküm süren bu tekâmül kāidesi mûcibince hâtem-i enbiyâ Muhammed (a.s.v.) Efendimiz Kur'ân ile geldi ve Kur'ân peygamberlerden hepsinin beyân ettiği hakāyıkı ve daha ziyâdesini câmi' olduğundan, artık beşeriyete hakāyık nâmına tefhîm edilecek bir şey kalmadı. Bu sebeble bin üç yüz küsûr seneden beri bir peygamber zuhûr etmedi ve etmeyecektir. Çünkü beşeriyetin biyolojide ve diğer fünûnda bulduğu hakāyıkın cümlesi Kur'ân'ın ihbârını musaddıktır. Nitekim *Mesnevî-i Şerîf*'in birçok beyitlerinde fenne mutâbık olan esrâr-ı kur'âniyye tavzîh buyurulmuştur. Binâenaleyh bundan sonra fen terakkî ettikçe, erbâb-ı fen karşılarında Kur'ân'ın esrârını görürler ve Hâtem-i enbiyâ'nın nübüvvetini, nübüvvette tekâmül kāidesine muvâfık bulurlar.

مکر آن فرعون سیصد تو بده　　　　جمله ذل او و قمع او شده

4372. *O Fir'avn'ın mekri üç yüz kat olmuş idi. Hepsi onun zilleti ve kam'ı olmuş idi.*

Mûsâ (a.s.)a muhâlif olan Fir'avn'ın mekri ve hîlesi, o hazreti tezlîl için, kat kat olmuş idi. Fakat bu mekr ve hîlelerin hepsi o Fir'avn'ın zilletine ve kahrına sebeb olmuş idi.

ساحران آورده حاضر نیك و بد　　　　تا که چرخ معجزهٔ موسی کند

4373. *Mûsâ'nın mu'cizesinin çarhını koparmak için, iyi ve kötü sihirbâzları hâzır getirmiş idi.*

Fir'avn'ın hîlelerinden birisi de bu idi ki: Mûsâ (a.s.)ın mu'cizesi dolabını koparmak ve sökmek için Medâyin şehrinden iyi ve kötü ve usta ve mübtedî sihirbâzların hepsini celb edip ihzâr etmiş idi. Zîrâ asânın yılan şekline tebeddülünü sihre haml etmiş idi.

تا عصا را باطل و رسوا کند　　　　اعتبارش را ز دلها بر کند

4374. *Tâ ki asâyı bâtıl ve rüsvây etsin! Onun i'tibârını gönüllerden koparsın!*

Ya'nî, Fir'avn'ın sihirbâzları toplaması, cenâb-ı Mûsâ'nın asâsını ve mu'cizesini halkın nazarında ibtâl ve terzîl etmek ve onun yalan bir hîleden ibâret olduğunu isbât ederek, halkın kalblerinden onun i'tibârını koparmak ve ıskât etmek için idi.

عین آن مکر آیت موسی شود　　　　اعتبار آن عصا بالا رود

4375. *O mekrin "ayn"ı Mûsâ'nın âyeti olur. O asânın i'tibârı yukarı gider.*

Fir'avn'ın mekrinin netîcesinde öyle bir hâl zâhir olur ki, o mekr ve hîlenin "ayn"ı cenâb-ı Mûsâ'nın sıdkının âyeti ve şâhidi olur; ve o asânın i'tibârı yalnız avâmm-ı halk indinde değil, fenn-i sihre vâkıf olan sihirbâzların indinde de yükselir. Zîrâ sihir fenni mûcibince ibtâl edilen sihirlerin âsârı meydanda kalmak lâzım gelirken, cenâb-ı Mûsâ'nın asâsı onların hepsini yılan olup yutar ve ortada hiçbir eser kalmaz; ve sonra yine asâya tebeddül eder. Sihirbâzlar bunları görünce asânın bir mu'cize olduğunu idrâk edip cenâb-ı Hakk'a îmân ederler Mûsâ'ya tâbi' olurlar. Bu hâl mu'cizenin semeresidir.

لشکر آرد او پگه تا حول نیل   تا زند بر موسی و قومش سبیل

4376. *Mûsâ ve onun kavmi üzerine yolu vurmak için Nîl'in kenârına kadar asker getirir.*

Fir'avn bu sihirbâzlar vak'asından sonra Mûsâ (a.s.)ın ve ona tâbi' olan Benî-İsrâîl kavminin yolunu vurmak ve onları esîr edip kahretmek üzere Nîl nehrinin kenârına kadar onları ta'kîben asker sevk eder.

ایمنیٔ امت موسی شود   او بتحت الارض و هامون در رود

4377. *Mûsâ'nın ümmetinin emînliği olur; o arzın altına ve çöle gider.*

"Hâmûn", çöl ve sahrâ demektir. Fir'avn'ın bu teşebbüsü de tersine olur. Zîrâ su yarılıp cenâb-ı Mûsâ ve ümmeti açılan yoldan geçerler ve Fir'avn boğulup cesedi evvelen çöle dalgalar ile atılır ve ondan sonra da yerin altına defn olunur. Nitekim kıssası sûre-i Tâhâ'da mezkûrdür.

گر بمصر اندر بدی او نامدی   وهم از سبطی کجا زائل شدی

4378. *Eğer o Mısır'da olaydı, gelmezdi. Sıbtî'den vehim nerede zâil olurdu?*

"Sıbtî", Mûsâ (a.s.)ın kavmine denir. Ya'nî, eğer cenâb-ı Mûsâ ve onun kavmi Mısır'da olaydı ve oradan çıkmaya idi, bittabi' Fir'avn onların ta'kîbine lüzûm görmez ve Mûsâ (a.s.)ın kavminin Fir'avn'dan vehmi ve korkusu dahi zâil olmazdı. Cenâb-ı Mûsâ ile kavminin Mısır'dan çıkmak teşebbüsü üzerine Fir'avn'ın onları ta'kîb edip helâk olması, Benî-İsrâîl'in kalblerinde emniyet husûlüne sebeb oldu.

آمد و در سبط افکند او گداز   که بدان که امن در خوفست و راز

4379. *O geldi ve Sıbt'a erime bıraktı. Zîrâ bil ki, emniyet korku içindedir ve gizlidir.*

Fir'avn ta'kîben geldi ve o cenâb-ı Mûsâ'nın kavminin kalblerine korkudan eriyiş bıraktı. Ya'nî Benî-İsrâîl Fir'avn'ın ta'kîbinden korktular, fakat bu korkunun netîcesinde Fiarvn'ın helâki ile emniyet hâsıl oldu. Binâenaleyh bil ki, emniyet korku içindedir ve gizlidir. "Güdâz", "erimek" ma'nâsına olan "güdâhten" masdarından ism-i masdardır, "eriyiş" demektir. "Râz", sır ve gizli, demektir.

آن بود لطف خفی کو را صمد   نار بنماید ولی نوری بود

4380. [4360] *Gizli lutuf o olur ki, onu Samed ateş gösterir, fakat bir nûr olur.*

Ya'nî, gizli olan lutuf odur ki, Hak Teâlâ o lutfu ateş ve kahır sûretinde gösterir, fakat o sûret bir nûr ve lutuf olur. Nitekim bu sûret âleminde kahır yüzünden olan lutuflar çok kere vâki' olur.

نیست مخفی مزد دادن در تُقَی   ساحران را اجر بین بعد از خطا

4381. *Tükāda ecir vermek mahfî değildir. Sâhirlere hatâdan sonra ecri gör!*

"Tükā", takvâ ve perhîz etmek, demektir. Hak Teâlâ'nın ehl-i takvâya takvâları içinde ecir vermesi bir gizli lutuf değildir. Zîrâ takvâya ecir vereceğini va'd buyurmuştur. Sen cenâb-ı Mûsâ'ya mukābele etmek cürmünden ve hatâsından sonra Hakk'ın sihirbâzlara verdiği ecre bak ki, asıl gizli olan lutuf budur. Onların fiili kahra ve cezâya lâyık iken netîcede îmân lutfuna sebeb oldu.

نیست مخفی وصل اندر پرورش   ساحران را وصل داد او در بُرِشْ

4382. *Vasl içinde perveriş mahfî değildir. O sihirbâzlara inkıtâ' içinde vasl verdi.*

Ya'nî, bir kulun kalbinin tâat ve ibâdet ile Hakk'a vaslı ve ittisâli içinde, Hakk'ın o kulu lutfu ile perverde etmesi ve beslemesi gizli bir lutuf değildir. Sihirbâzlar kalben cenâb-ı Mûsâ'ya muhâlif ve Hak'tan munkatı' oldukları hâlde, onlara Hak Teâlâ kendi tarafına vasl ve ittisâl verdi; ve Fir'avn onların ellerini ve ayaklarını kesmekle tehdîd ettiği vakit onlar اِنَّا اِلَى رَبِّنَا مُنْقَلِبُونَ (Şuarâ, 26/50) ya'nî "Biz muhakkak Rabbimize döneriz" dediler. İşte gizli ve perde arkasında olan lutuf budur.

نیست مخفی سیر با پای روا   ساحرانرا سیر بین در قطع پا

4383. *Gidici ayak ile seyr mahfî değildir. Sihirbâzların ayaklarının kat'ından olan seyri gör!*

Bir kimsenin ayağı sağlam ve tamâm olarak Hak yolunda takvâ içinde yürümesi, o kimse hakkında Hakk'ın gizli olan bir lutfu değildir. Belki lutf-ı zâhir içinde diğer bir lutf-ı zâhirdir. Sihirbâzların sûret-i zâhirede kahır olan Fir'avn tarafından ayakları kesildikten sonra Hak tarafına olan seyr-i ma'nevîlerini gör ki, bu seyr kahr-ı zâhirî içinde gizli bir lutf-ı ma'nevîdir. Nitekim

âyet-i kerîmede بَاطِنُهُ فِيهِ الرَّحْمَةُ وَظَاهِرُهُ مِنْ قِبَلِهِ الْعَذَابُ (Hadîd, 57/13) ya'nî "Onun bâtınında rahmet vardır ve onun zâhiri azâb cihetindendir" buyurulur.

عارفان ز انند دائم آمنون   که گذر کردند از دریای خون

4384. *Ârifler ondan dolayı emîndirler ki, kan deryâsından geçtiler.*

"Kan deryâsı"ndan murâd, Hakk'ın kahır ve lutfunun hicâbı olan bu âlem-i sûrettir. Nitekim yeryüzünde halîfe olarak yaratılacak insan hakkında melekler tarafından Hakk'a hitâben وَيَسْفِكُ الدِّمَاءَ (Bakara, 2/30) ya'nî "O insan yeryüzünde kan döker" denildi. Tafsîlâtı sûre-i Bakara'dadır. Ya'nî ârifler ondan dolayı emîndirler ki, kan deryâsı olan bu sûret âleminden geçtiler ve rûhâniyet âlemine gittiler; ve cismâniyet âleminden bir cüz' olan kendi vücûd-i mevhûmlarından kurtuldular. Bunun için onlar hakkında Hak Teâlâ أَلَا إِنَّ أَوْلِيَاءَ اللَّهِ لَا خَوْفٌ عَلَيْهِمْ وَلَا هُمْ يَحْزَنُونَ (Yûnus, 10/62) ya'nî "Âgâh ol! Allâh'ın velîleri üzerine korku ve hüzün yoktur" buyurdu. Zîrâ korku ve hüzün varlığa taalluk eder, onlar ise yok olmuşlardır.

امنشان از عین خوف آمد پدید   لاجرم باشند هر دم در مزید

4385. *Onların emniyetleri korkunun "ayn"ından zâhir geldi. Şübhesiz her dem ziyâdelikte olur.*

Emniyetin korkunun "ayn"ından zâhir olması budur ki: Onlar Hakk'ın azametini bildiler ve Hak'tan korktular. Nitekim âyet-i kerîmede إِنَّمَا يَخْشَى اللَّهَ مِنْ عِبَادِهِ الْعُلَمَاءُ (Fâtır, 35/28) ya'nî "Ancak Allâh'ın âlim olan kulları Allah'tan korkar"; ve hadîs-i şerîfte de انا اعلمكم بالله و اخشاكم من الله ya'nî "Ben sizin en ziyâde Allâh'ı bileninizim ve Allah'tan korkanınızım" buyurulur. Binâenaleyh Hak Teâlâ onlara bu korkunun "ayn"ından emniyet verdi. Bu âlem-i zâhirde dahi korkunun aynından emniyet hâsıl olmasının misâlleri çoktur. Meselâ buhâr kazanlarında patlamak korkusu için bu korkunun aynından emniyet tedbîrleri ittihâz olunmuştur; ve kezâ tüfenklerde ve toplarda ve sâir makinelerdeki emniyet âletleri hep korkunun "ayn"ından peydâ olmuştur. İmdi âriflerin korkularından peydâ olan emniyetleri de her dem ziyâdelikte olur. Emniyetin ziyâdeliği hakkında *Fîhi Mâ Fîh*'in 12. faslında şöyle buyurulur:

"Emnden emne azîm farklar vardır. Mustafâ (s.a.v.) Efendimiz'in enbiyâyı sâire üzerine fazlı, nihâyet emn cihetindendir. Yoksa, enbiyânın kâffesi emn içindedirler ve havftan geçmişlerdir. Ancak وَرَفَعْنَا بَعْضَهُمْ فَوْقَ بَعْضٍ دَرَجَاتٍ (Zuhruf, 43/32) ya'nî "Biz onların ba'zısını derecelerin ba'zısının fevkine

yükselttik" âyet-i kerîmesi mûcibince emn içinde makāmlar vardır. Âlem-i havfta makāmât-ı havf için nişân vermek mümkindir; fakat makāmât-ı emn bî-nişândır. Âlem-i havfa nazar olundukda, herkesin Hak yolunda bezl ettikleri görülür. Biri vücûdunu, biri malını, birisi de cânını bezl eder. Kimi oruç tutar, kimi zekât verir, kimi, on rek'at, kimi yüz rek'at namaz kılar. Binâenaleyh onların menâzili musavver ve muayyendir; onlardan nişân vermek mümkindir. Nitekim Konya'dan Kayseri'ye kadar olan menziller muayyendir; amma Antalya'dan Mısır'a kadar olan deryâdaki menziller bî-nişândır; onu gemiciler bilir ve kara ehline söylemezler, çünkü anlayamazlar."

امن دیدی گشته در خوفی خفی　　　خوف بین هم در امیدی ای صفی

4386. *Emniyeti bir korku içinde hafî olmuş gördün. Ey safî! Bir ümîd içinde de korkuyu gör!*

Ya'nî, ey ibâdet ve tâat ile kalbini sâfî kılan sûfî! Korku içinde emnin gizli olmuş olduğunu bu beyânâtımızdan gördün ve anladın. Bu ettiğin ibâdet ve hizmet tohumlarından mükâfât ümîdi içinde de korkuyu gör! Zîrâ birtakım esbâb dolayısı ile bu tohumların fâsid olmak ihtimâli vardır. Nitekim bir kimse tarlaya tohumu eker ve ondan hâsılât almak ümîdini besler. Fakat bu ümîd içinde ektiği tohumların çürüyüp çıkmaması korkusu gizlidir.

آن امیر از مکر بر عیسی تند　　　عیسی اندر خانه رو پنهان کند

4387. *O emîr mekr cihetinden Îsâ üzerine teveccüh etti. Îsâ ev içinde yüzünü gizli eder.*

Târîhte mezkûrdür ki, Îsâ (a.s.)ı tutmaya me'mûr olan emîr, mekr ve hîle kasdıyla Îsâ (a.s.) üzerine teveccüh etti. Cenâb-ı Îsâ ev içinde kendini sakladı.

اندر آید تا شود او تاجدار　　　خود ز شبه عیسی آید تاج دار

4388. *O tâcdâr olmak için içeriye gelir. Kendisi Îsâ'nın şibhinden dolayı dârın tâcı gelir.*

O cenâb-ı Îsâ'yı tutup buna mükâfâten tâcdâr olmak ümîd eden yahûdî beyi evin içerisine girer. Kendisi Îsâ (a.s.)ın sûretine müşâbih bir sûrete girer. Bu ümîdi boşa çıkar ve Îsâ (a.s.) zannıyla dârağacının tâcı olur ve çarmıha gerilir.

هی میاویزید من عیسی نیم   من امیرم بر جهوٗدان خوش پیم

4389. *Der ki: "Hey! Asmayınız, ben Îsâ değilim! Ben emîrim. Cühûdlar üzerinde latîf izliyim!"*

O evin içine giren yahûdî beyi dedi ki: "Yâhu! Beni asmayınız, ben Îsâ değilim; ben sizin beyinizim, yahûdîler üzerinde latîf izliyim!" Ya'nî benim mezhebim ve meşrebim sizin mezheb ve meşrebinize muvâfıktır.

زوترش بر دار آویزید کو   عیسی است از دست ما تخلیص جو

4390. [4370] *Dediler ki: "Pek çabuk onu dâr üzerine asınız! O Îsâ'dır. Bizim elimizden kurtulmak isteyicidir."*

Ya'nî, o beyle berâber Îsâ (a.s.)ı tutmak için evin içine girenler, Îsâ (a.s.) sûretine giren o bey için birbirlerine dediler ki: "Hayır, o Îsâ'dır. Sîmâsını görmüyor musunuz? Bizim elimizden kurtulmak istediği için böyle bağırıyor." Bu beyitlerde ümîd içinde korku olduğu misâlen beyân buyurulmuştur. Nitekim cenâb-ı Îsâ'yı tutup mükâfâta nâil olmak ümîd eden Tîtânus (طيطا نوس) ismindeki bey hiç ummadığı bir kahr-ı ilâhî ile karşılaşmıştır. Ma'lûm olsun ki, Îsâ (a.s.)a olan sû'-i kasd hakkında ulemânın ihtilâfı vardır. Kavl-i meşhûr Hz. Pîr'in beyân buyurduğu bu kavldir. Ve Hz. Pîr efendimizin âdet-i seniyyeleri bu *Mesnevî-i Şerîf*'te kavl-i meşhûru beyân buyurmaktır. Fakîr bu husûstaki mütâlaâtı *Îsâ (a.s.)* ismiyle yazdığım risâlede beyân ettim. Burada tafsîli uzundur.

چند لشکر می‌رود تا بر خورد   برگ او فَیْ گردد و بر سر خورد

4391. *İntifâ' için birçok asker bir yere gider. Onun azığı ganîmet olur, başını yer.*

"Ber", meyve; "horden" yemek; "ber horden", meyve yemek demek olup, intifâ'dan kinâyedir. "Berg", azık ve kût ve gıdâ; "fey", mâl-ı ganîmet ma'nâsınadır. Ya'nî, düşmana galebe edip intifâ' etmek için birçok asker harb etmek üzere bir yere gider ve onların bu intifâ' ümîdi aksine zuhûr edip mağlûb olurlar; ve bu mağlûbiyet netîcesinde onların azıkları ve gıdâları düşmanın eline geçer ve onlara mâl-ı ganîmet olur; ve bu askerler kendi başlarını yerler.

چند بازرگان رود بر بوی سود   عید پندارد بسوزد همچو عود

4392. *Nice bâzergân kâr kokusu ile gider; bayram sanır; öd gibi yanar.*

Bu beyit dahi ümîd içinde korku gizli olduğunun misâlidir. Ya'nî, birçok bâzergân ve tâcir kâr etmek kokusu ve ümîdi ile sefere gider. Pazar yerini bayram yeri zanneder. Fakat umduğu kâra nâil olamadığı için kalbi öd ağacı gibi yanar ve ümîdi boşa çıkar.

چند در عالم بود بر عکس این زهر پندارد بود آن انگبین

4393. *Âlemde bunun aksi üzere ne kadar olur! Zehir zanneder, o bal olur.*

Ya'nî, bu âlem-i sûrette bu ümîdin aksi ve hilâfı üzere ne kadar çok hâdiseler vâki' olur! Meselâ zâhirde zehir ve kahır zannolunan bir şey bal gibi lezîz ve zevkli bir şey olur.

بس سپه بنهاده دل بر مرگ خویش روشنیها و ظفر آید بپیش

4394. *Çok asker kendi ölümü üzere gönül koymuş; öne rûşenlikler ve zafer gelir.*

Çok askerler harb esnâsında zaferden ümîdlerini kesmiş ve ölüme muntazır olmuş iken, hiç umulmayan bir sebebin zuhûruyla önlerine sevinç aydınlıkları ve zafer hâli çıkar ve korkudan emn ve kederden meserret peydâ olur.

اَبْرَهَهْ با پیل بهر ذل بیت آمده تا افکند حی را چو میت

4395. *Ebrehe diriyi ölü gibi bırakmak üzere Beyt'i tahkîr için fil ile geldi.*

"Ebrehe", Yemen hükümdârı kumandanının adıdır. Yemen hükümdârı Kâ'be'nin şerefini Yemen'e nakl etmek için kemâl-i i'tinâ ile San'â'da bir ma'bed yaptırmış idi. Arab'ın Kenâne kabîlesinden bir şâhıs o ma'bedi yaktığından hükümdâr öfkelendi ve Mekke'deki Kâ'be'yi tahrîb ve tezlîl etmek ve halkın mallarını yağma edip onları ölü gibi bir hâle getirmek üzere, Ebrehe'nin kumandası altında birçok filler ile berâber bir ordu göndermiş idi. Nitekim kıssası "E-lem-tera keyfe" [:Mâûn] sûresinde, tefsîr kitâblarında münderiçtir. Bu vak'a İslâmiyet'in zuhûrundan evvel idi.

تا حریم کعبه را ویران کند جمله را زان جای سر گردان کند

4396. *Tâ ki Kâ'be'nin harîmini vîrân ede! Cümleyi o yerden sergerdân ede!*

Ebrehe o niyet ile geldi ki, Kâ'be'nin harîmini ve etrâfını bir harâbe-zâra çevirsin ve Mekke ahâlîsi artık o harâb olan şehirde sâkin olamayıp oradan sergerdân olsun ve başka yerlere dağılsın!

تا همه زوّارْ گرد او تنند   كعبهٔ او را همه قبله كنند

4397. *Tâ ki bütün ziyâretçiler onun etrâfına teveccüh edeler. Hepsi onun Kâ'be'sini kıble edeler.*

Tâ ki Mekke'ye gelen bütün ziyâretçiler Yemen hükümdârının yaptırdığı ma'bed etrâfına teveccüh edeler ve hepsi o hükümdârın bu Kâ'be'sini kıble ittihâz edeler!

و ز عرب كينه كشد اندر گزند   كه چرا در كعبه ام آتش زنند

4398. *Ve "Benim Kâ'beme niçin ateş vururlar?" diye Arab'dan zarar içinde intikām çeke!*

Ve hükümdâr, "Niçin benim yaptırdığım Kâ'beyi yaktılar?" diye Arablar'a zarar îrâs edip intikām ala!

عين سعيش عزت كعبه شده   موجب اعزاز آن بيت آمده

4399. *Onun sa'yinin "ayn"ı Kâ'be'nin izzeti olmuştur. O beytin i'zâzını mûcib gelmiştir.*

Vaktâki Ebrehe mağlûb olmayacağını zannettiği muazzam ordusuyla Mekke'ye geldi, mukadder olan kahr-ı ilâhîye ma'rûz kaldı ve hârikulâde bir hâl zuhûr etti. Filler Kâ'be tarafına yürümez oldu; ve havada kara bulut gibi ebâbîl kuşları peydâ oldu ve askerin başlarına taşlar yağdırdılar. Ordu büyük bir hezîmete uğradı. Bu sûretle Ebrehe'nin sa'yinin aynı Kâ'be'ye bir kat daha izzet ve şerâfet getirdi ve çalışma Beytullâh'ın i'zâzını mûcib oldu.

مكيان را عزْ يكى بد صد شده   تا قيامت عزشان ممتد شده

4400. [4380] *Mekkeliler'in bir olan izzeti yüz olmuştur. Onların izzeti kıyâmete kadar mümted olmuştur.*

Mekke halkının izzeti bu yüzden bir kat iken yüz kat olmuştur. Hacılar indinde onların izzetleri ve şerefleri uzayıp gitmiştir. Zîrâ onlar hacılara tavâf ve ziyâret usûlünü öğrettikleri ve delîl oldukları için dünyânın muhtelif cihetlerinden gelen hacılar onlara hürmet ederler.

او و كعبهٔ او شده مخسوف تر   از چيست اين از عنايات قدر

4401. *O ve onun kâ'besi pek mahsûf olmuştur. Bu nedendir? Kaderin inâyetlerindendir.*

"Mahsûf", noksan edilmiş ve yere yatırılmış demektir. Ya'nî, Beytullâh'ın bu izzet ve şerefine mukābil Ebrehe ile onun izzetlendirmek ve şereflendirmek istediği kâ'be'nin kendisi ve adı sanı pek yere batırılmıştır. Bu hâl neden böyle olmuştur? Takdîr-i ilâhînin ezelî olan inâyetlerinden olmuştur. *Fîhi Mâ Fîh*'in 59. faslında Hz. Pîr inâyet hakkında şöyle buyururlar:

"Asıl olan inâyettir. Sen bir emîrsin, iki kölen vardır: Birisi çok hizmet edip senin için birçok seferler kılar. Diğeri ise kölelik husûsunda tenbeldir. Sonra görüyorum ki, senin o tenbel olan köleye o hizmetkâr olan bendeden ziyâde muhabbetin vardır. Evvelki hizmetkârı da metrûk bırakmazsın. Bu böyle vâki' olur. İnâyete hükmetme[me]k mümkin değildir."

İşte Kâ'be'ye olan inâyet-i Hak da bu kabîldendir.

از جهاز ابرهۀ همچون دده　　　　آن فقیران عرب منعم شده

4402. *Ebrehe'nin yırtıcı hayvan gibi olan cehâzından o Arab'ın fakîrleri mün'am oldu.*

"Cehâz", eşyâ ve tertîbât demektir. "Mün'am", ni'met verilmiş; "dede", "yırtıcı hayvan" demektir. Ya'nî, Ebrehe'nin yırtıcı cânavar gibi olan harb techîzâtını ve tertîbâtını yağma eden o Mekke Arapları'nın fakîrleri bu ganîmet ile Hak tarafından in'âm olunmuştur. Ankaravî nüshasında ikinci mısrâ' آن فقیران عرب توانگر شده sûretinde vâki'dir. Fakat "tevânger" kelimesinin vezne tevâfuku için tahrîf-i lafz ile "tûnger" yâhud "tânger" okunması îcâb eder. Binâenaleyh fakîr "mün'am" nüshasını aldım. Tercümesi "O Arab fakîrleri zengin olmuştur" demek olur.

او گمان برده که لشکر می‌کشید　　　　بهر اهل بیت او زر می‌کشید

4403. *O zannetmiş idi ki, orduyu çekti; ehl-i beyt için o altını çekti.*

O Ebrehe zannetmiş idi ki, bu müdhiş ordusunu Mekke'ye çekti ve derhâl Mekke halkı üzerine galebe etti; ve ehl-i beyt için olan altını ya'nî Mekke ehlinin parasını ve malını çekip alıverdi. "Ehl-i beyt için" ta'bîrinde diğer bir vecih daha vârid-i hâtır olur. O da şudur: "Ebrehe, Mekke ehlini mağlûb ettikten sonra kendi ehl-i beyt'i ve âilesi için Mekke'den altınları çekip aldı."

اندرین فسخ عزایم وین همم　　　　در تماشا بود در ره هر قدم

4404. *Bu azîmetlerin ve bu himmetlerin feshinde yolda her adımda temâşâda idi.*

"Fesh", bozmak; "azâyim", kasd ma'nâsına olan "azîmet"in cem'idir. "Himem", "kasd-i kalbî" ma'nâsına olan "himmet"in cem'idir. Bu beyitte defîne arayan mîrâsyedinin hâline rücû' buyurulmuştur. Ya'nî, mîrâsyedi kendi evinde olan defîneyi haber aldıktan sonra, Mısır'dan Bağdâd'a dönerken, yolda yukarıdan beri zikrolunan hâdiselerdeki makāsıd-ı kalbiyyenin ve azâim-i fiiliyyenin bozulması husûslarını her adımda fikren ve hayâlen temâşâda idi ve kendi kendine derdi ki: "Bu insanlar neler düşünürler ve nelere teşebbüs ederler? Netîcede onların bu düşünceleri ve teşebbüsleri müsmir olmaz. Bilakis hâtır ve hayâllerine gelmeyen şeyler zuhûr eder. İşte benim hâlim de bu kabîldendir. Ne garîb şeydir ki, ben defîneyi Mısır'da ararken Bağdâd'da kendi evimde buluyorum!"

خانه آمد گنج را او باز یافت　　　　کارش از لطف خدایی ساز یافت

4405. *Eve geldi. O defîneyi açık buldu. Onun işi Hudâ'ya mensûb olan lutufdan tertîb buldu.*

"Sâz", kelimesinin müteaddid ma'nâsı vardır. Burada "tertîb" ma'nâsı münâsibdir. Elhâsıl, o mîrâsyedi Mısır'dan Bağdâd'daki evine geldi. Aradığı defîneyi orada âşikâr buldu. Onun işi halka değil, ancak Hakk'a mensûb olan lutufdan tertîb buldu. Yukarılarda dahi îzâh olunduğu üzere, bu kıssadan maksûd olan şey tâlib-i Hakk'ın sülûkünü beyândır. Hakîkat defînesini arayan sâlik evvelen sefer-i sûrî ile bir mürşid-i kâmil arar. Sonra o mürşid-i kâmilin tertîb ettiği riyâzât ve mücâhedât dayakları netîcesinde sıfât-ı nefsâniyye kirlerinden ve paslarından temizlenip rûhâniyet kesb eder; ve hakîkat defînesinin kendinin cisim evinde olduğunu âşikâre olarak hâlen ve zevkan görür ve bulur. Mürşidin vazîfesi ancak bundan ibârettir. Yoksa sâlike kendi ayn-ı sâbitesinin isti'dâdından fazla bir şey veremez; ve ayn-ı sâbitesinin isti'dâdı ise, ancak Huda'ya mensûb olan bir lutufdur. Nitekim *Fîhi Mâ Fîh*'in 9. faslında Hz. Pîr efendimiz bu ma'nâ hakkında şöyle buyururlar:

"Hak Teâlâ enbiyâ ve evliyâyı cesîm ve berrâk sular gibi irsâl ve cârî kıldı. Küçük ve boyalı, bulanık sular onların derûnuna akıp dâhil olunca, kendi bulanıklıklarından ve ârızî olan renklerinden kurtulurlar. Binâenaleyh kendisini sâfi görünce "Ben mukademâ böyle sâf idim" diye evvelki hâlini tezekkür eder ve o bulanıklıkların ve renklerin ârızî olduğunu yakînen bilir; ve bu avârızdan evvelki hâlini tahattur edip هَذَا الَّذِى رُزِقْنَا مِنْ قَبْلُ (Bakara, 2/25) ya'nî "Bu evvelce merzûk olduğumuz şeydir" âyet-i kerîmesini okur. İmdi enbiyâ

ve evliyâ ona evvelki hâli müzekkir olurlar; yoksa onun cevherine yeni bir şey koymazlar...ilh."

مکرر کردن برادران پند دادن بزرگین را و تاب ناوردن اوآن پند را و در
رمیدن او از ایشان و شیدا و بی‌خود رفتن و خود را در بارگاه پادشاه انداختن
بی‌دستوری خواستن لیك از فرط عشق و محبت نه از گستاخی و لا ابالی

Kardeşlerin büyüğe nasîhat vermeyi mükerrer etmesi ve onun o nasîhata tâkat getirememesi ve onun onlardan ürkmesi ve şeydâ ve bî-hod olarak gitmesi ve kendisini izin istemeksizin pâdişâhın bârgâhına atması; fakat aşk ve muhabbetin fartından, küstahlık ve lâübâlîlikden değil!

Bu sürh-i şerîfte "şâh"tan murâd, sûreti ve cismâniyeti nefs-i küll âleminin zübdesi ve hulâsası ve cem'iyyet-i esmâiyyeyi hâiz olan insân-ı kâmildir. Bu husûsta yukarıda 4101 numaralı beytin başındaki sürh-i şerîfin îzâhında da beyânât vardır. Ya'nî büyük şehzâde şiddet-i aşk sebebiyle insân-ı kâmile dâhil olmak için sefere çıkmaya karâr verdi; ve diğer ortanca ve küçük kardeşleri "Bu işi yapma, başına felâket gelir!" diye evvelce yaptıkları nasîhatları tekrâr ettiler; ve büyük şehzâde fart-ı aşkı sebebiyle o nasîhatları tutmaya tâkat getiremedi ve hattâ onlardan ürküp kaçtı. Delice ve kendinden geçmiş olarak yola çıktı. Bir rehbere hâcet görmeksizin, izinsiz olarak kendisini insân-ı kâmilin huzûruna attı. Halbuki şerîatta izinsiz, bir kimsenin bulunduğu yere girmek câiz değildir. Fakat bu şehzâdenin böyle yapması küstahlık ve edebsizlik cihetinden değil idi, fart-ı aşk ve muhabbetten idi. Zîrâ ba'zı yerlerde terk-i edeb, ayn-ı edeb olur. Nitekim Şâh-ı Nakşbend hazretleri buyururlar:

"Evliyâullâh sohbetlerinde hakîkat-i edeb vakte riâyettir. Zîrâ vakit olur ki, onların sohbetinde bî-edeblik ayn-ı edeb olur. Yine vakit olur ki, edeb ayn-ı bî-edeblik olur."

آن دو گفتندش که اندر جان ما   هست پاسخها چو نجم اندر سما

4406. *O ikisi ona dediler ki: "Bizim cânımızda gökte olan yıldız gibi cevâblar vardır.*

Ya'nî, büyük şehzâdeye o diğer iki kardeşleri dediler ki: "Senin yukarıdan beri bize söylediğin sözlere bizim cânımızda ve bâtınımızda gökte olan yıldızlar gibi parlak cevâblar vardır."

گر نگوییم آن نیاید راست نرد   ور بگوییم آن دلت آید بدرد

4407. *"Eğer onu söylemesek oyun doğru gelmez; ve eğer onu söyler isek senin gönlüne derd gelir.*

Ya'nî, "Eğer o parlak ve açık sözleri söylemesek bu sülûk oyunu doğru netîce vermez. Ya'nî biz sana "Allâh Teâlâ zâtıyla bütün eşyâyı muhîttir ve senin vücûdun dahi bu eşyâdan bir cüz'dür. Binâenaleyh Hakk'ı kendinde ara!" demesek, sülûk ettiğin Hak yolu senin i'tikādına göre bir netîce vermez. Ve eğer bu sözü söylesek "Siz Hakk'ı eşyâdan tenzîh etmediniz!" diye gönlün mükedder olur.

همچو چغزیم اندر آب از گفت الم   و ر نگوییم اختناقست و سقم

4408. *"Su içinde olan kurbağa gibiyiz; sözden elem vardır; ve eğer söylemesek boğulmak ve maraz vardır."*

"Bizim hâlimiz su içinde olan kurbağanın hâline benzer. Zîrâ kurbağa su içinde bağırmaktan elem ve zahmet çektiği için, bağıracağı vakit, su'dan dışarıya çıkar da öyle bağırır; ve eğer su içinde bağırsa, boğulmak ve hastalanmak tehlikesi vardır. Biz de bâtınımızda olan bu sözleri vahdet-i vücûd deryâsı içinde söyler isek, bu sözlerden bize elem vardır. Çünkü söz ikilik âlemindendir ve vahdet âlemine münâfîdir; ve eğer söylemesek, bu cismâniyet âleminde söylemek lâzım geldiği hâlde, söylemediğimiz için ma'nen boğulmak ve maraza dûçâr olmak tehlikesi vardır. Ma'lûm olsun ki, ehl-i hakîkat bu âlem hakkında "Heme ost" ya'nî "Hep O'dur" ma'nâsına i'tikād ettikleri hâlde zâhirde "Heme ez ost" ya'nî "Hep Ondandır" derler ve bu sözleriyle hıfz-ı merâtib ederler.

گر نگوییم آشتی را نور نیست   ور بگوییم آن سخن دستور نیست

4409. *"Eğer söylemesek nûr için sulh yoktur; ve eğer o sözü söyler isek, ruhsat yoktur."*

"Ve eğer bâtınımızda olan bu sözleri söylemesek, sana karşı sulh ve muhabbetimizin nûru ve revnakı olmaz ve sana dostluk edememiş oluruz; ve eğer o sözü söyler isek, esrârdan ma'dûd olduğu için, izn-i ilâhî yoktur; ve ehlinin gayrına keşfi harâmdır. Binâenaleyh söylemek ile söylememek arasında muztar bir hâldeyiz."

در زمان بر خاست کای خویشان وداع   اِنَّمَا الدُّنْيَا وَ مَا فِيهَا مَتَاعْ

4410. *Derhâl kalktı ve dedi: "Ey akrabâ, vedâ'! Dünyâ ve dünyâda olan şey-*
[4390] *ler metâ'dır!"*

"Metâ'", az, zebûn, fânî, ev eşyâsı ve kendisiyle intifâ' olunan şey. Bu beyt-i şerîfte sûre-i Mü'min'de vâki' إِنَّمَا هَذِهِ الْحَيَاةُ الدُّنْيَا مَتَاعٌ وَإِنَّ الْآخِرَةَ هِيَ دَارُ الْقَرَارِ (Mü'min, 40/39) ya'nî "Muhakkak hayât-ı dünyâ fânîdir ve muhakkak âhiret karâr ve sebât evidir" âyet-i kerîmesine işâret buyurulur. Ya'nî, büyük şehzâde kardeşlerinin bu sözlerine karşı birdenbire ayağa kalktı ve onlara dedi ki: "Ey akrabâm! Ben gidiyorum ve sizlere vedâ' ediyorum. Zîrâ bu âlem-i sûret olan dünyâ ve dünyâda olan şeylerin hepsi metâ'dır ve fânîdir!"

پس بیرون جست او چو تیری از کمان   که مجال گفت کم بود آن زمان

4411. *Müteâkıben, yaydan bir ok gibi dışarıya sıçradı. O zaman söz mecâli az oldu.*

Büyük şehzâde, bu sözü müteâkıben, yaydan bir ok çıkar gibi dışarıya fırladı ki, bu zaman içinde güft ü gûya ve söz söylemeye mecâl az oldu ve söz birkaç kelimeye münhasır kaldı.

اندر آمد مست پیش شاه چین   زود مستانه ببوسید او زمین

4412. *Çin şâhının huzûruna sarhoş olarak geldi. O sarhoşça hemen yer öptü.*

Büyük şehzâde Çin şâhının ya'nî insân-ı kâmilin huzûr-ı sûrîsine sarhoş olarak geldi. Hemen o sarhoşça, şâha hürmeten bir yer öptü.

شاه را مکشوف یك یك حالشان   اول و آخر غم و زِلْزَالَشان

4413. *Şâha onların hâli, evvel ve âhir gamı ve onların zilzâli bir bir mekşûf idi.*

"Evvel"den murâd, sâlikin ayn-ı sâbitesi ve "âhir"den murâd, sâlikin hayât-ı sûrîsi. "Zilzâl", çok hareket etmek. Ya'nî şâha ve insân-ı kâmile ayn-ı sâbitelerinin hâli ve isti'dâdları ve hayât-ı dünyeviyyelerindeki gamları ve

aşkları ve ıztırâbları bir bir mekşûf idi. Zîrâ insân-ı kâmilin nazarı âlem-i ma'nâyı ve sûreti muhîttir. Nitekim Şâh-ı Nakşbend hazretleri, Hz. Azîzân Alî Râmitenî'nin şu sözlerini nakledip buyururlar ki: "Bu tâifenin nazarında yeryüzü bir sofra kadardır. Ben derim ki, tırnak kadardır. Onların nazarından bir şey gāib olmaz. Yerler ve gökler ârifin kalbine nisbette bir nokta gibidir. Kalbin vüs'ati ma'rifetin vüs'atidir. Zîrâ bütün kalblerin vüs'ati birdir; lâkin ma'rifetlerinin vüs'ati bir değildir."

میش مشغولست در مرعای خویش　　لیك چوپان واقفست از حال میش

4414. *Koyun kendi mer'âsında meşgūldür. Fakat çoban koyunun hâlinden vâkıftır.*

Meselâ koyun kendi mer'âsında otlamakla meşgūldür. Fakat sürüyü idâre eden çoban koyunların ahvâline vâkıftır. Bunun gibi, insân-ı kâmil dahi terbiyesi altında bulunan sâliklerin ahvâline vâkıftır.

Menkıbe: "Gelibolulu Zaîm Mehmed Çelebi nakleder ki: Ben Sünbül Efendi hazretlerine inâbe edip, sıla için Gelibolu'ya gittim. Orada bir güzel çocuğa şiddetle alâka edip bâtınımda râhat ve huzûr kalmadı. Nihâyet çocuğu kandırıp hamamda birleşmeye karâr verdik. Hamama gittim. Çocuk benden evvel hamama gelip halvete peştemâlini açmış. Hemen peştemâli kaldırıp halvete girdim. Kurna başında Sünbül Sinân hazretlerinin oturduğunu gördüm. Aklım başımdan gidip dışarıya fırladım ve elbiselerimi giydim. İskeleye geldim. İstanbul'a giden bir gemi var imiş, hemen o gemiye binip İstanbul'a geldim. Vaktâki Sünbül Efendi'nin huzûruna girdim, beni görünce buyurdular ki: "Ne zannedersin! şeyh mürîdini gözlemese şeytan ve hevâ onu helâk eder. Tövbe ve istiğfârı tecdîd et!" Artık bi-hamdillâh hevâ-yı nefsânîden kurtuldum."

کُلُّکُمْ راعٍ بداند از رمه　　که علف خوارست و که در ملْحمه

4415. *"Küllüküm râın..." mûcibince, sürüden kim alef yiyicidir ve kim melhame içindedir, bilir.*

"Melhame", büyük harb yeri. Bu beyt-i şerîfte كلكم راع و كلكم مسؤول عن رعيته ya'nî "Sizin hepiniz çobandır ve hepiniz raiyyetinden mes'ûldür" hadîs-i şerîfine işâret buyurulur. Ya'nî bu hadîs-i şerîf mûcibince insân-ı kâmil idârelerini taahhüd ettiği sâliklerin çobanıdır. Binâenaleyh o sâlikler sürüsünden hangisinin huzûz-ı nefsâniyyesiyle meşgūl olduğunu ve hangisinin nefis ve şeytan ile mücâhede ve muhârebe yerinde bulunduğunu bilir.

Menkıbe: "Hz. Pîr'in mürîdlerinden Mevlânâ Mecdeddîn Atabek dâimâ çileye girmek isterdi. Bir gün Hz. Pîr'den ricâ etti. Hz. Pîr onu kendi refîki ile medresede birbirine muttasıl iki odada halvete oturttular. Birkaç gün sonra ona açlık te'sîr edip dayanamadı. Refîki ile berâber gece odalarından çıkıp ahbâblarından birinin evine gittiler ve açlıklarını söylediler. O zât onlara bir kaz dolması tertîb etti. Yedikten sonra gelip odalarında oturdular. Sabâh olunca Hz. Pîr âdet-i seniyyeleri vechi ile odanın kapısına geldiler ve mübârek parmaklarını odanın kapısına sürüp kokladılar ve buyurdular ki: "Ey ashâbımız! Bu odadan riyâzat kokusu değil, kaz dolması kokusu geliyor!" Her ikisi de mübârek ayaklarına kapandılar ve tövbe ve istiğfâr edip: "Böyle bir rahmet dururken insanın kendisini halvet köşelerinde habsetmesi saâdetsizliktir" dediler."

گر چه در صورت از آن صف دور بود   لیك چون دف در میان سور بود

4416.- *Gerçi sûrette o saftan uzak idi. Fakat def gibi düğün ortasında idi.*

Gerçi insân-ı kâmil zâhirde sâliklerin arasında değil idi ve onlardan uzak bir yerde bulunur idi; fakat düğünlerde çalınan def sadâsı orada bulunan halka nasıl müessir idiyse, insân-ı kâmil dahi sâliklerin ortasında öylece müessir idi.

واقف از سوز و لهیب آن وفود   مصلحت آن بد که خشك آورده بود

4417. *O gürûhun sözünden ve lehîbinden vâkıf idi. Maslahat o idi ki, tegâfül etmiş idi.*

"Lehîb", ateşin alevi ve sıcaklığı ve harâreti; "vüfûd", gürûh ve cemâat ma'nâsına olan "vefd"in cem'idir. Ya'nî, insân-ı kâmil her ne kadar sâlikler tâifesinin bulunduğu yerden zâhiren uzak ise de, onların bâtınlarının harâretinden ve aşkları ateşinin alevinden haberdâr idi. Fakat mürşidlik ve mürîdlik râbıtasının îcâbı olarak onların hâlinden tegâfül eder ve bir şey söylemez idi. "Huşk âverden", sükût etmekten kinâyedir (*Bahâr-ı Acem*). Nitekim Hz. Pîr *Dîvân-ı Kebîr*'lerindeki şu beyt-i şerîflerinde bu kinâyeyi kullanmışlardır:

مستی فزود اندر سرم خامش کنم خشك آورم   خواهی تمامش بشنوی امشب برو فردا بیا

"Başımda sarhoşluk çoğaldı; sustururum, susarım. İstersen onu dinle; bu gece git, yarın gel!"

در میان جانشان بود آن سمی　　　لیك قاصد کرده خود را اعجمی

4418. *O âlî onların cânı arasında idi. Fakat kendisini kasden a'cemî etmiş idi.*

"Semî", âlî; "a'cemî", burada "câhil" ma'nâsınadır. Ya'nî, o mertebesi âlî olan insân-ı kâmil, sâliklerin bâtınları ve canları arasında idi ve onlar[ın] ahvâl-i bâtınelerini görür ve bilir idi; fakat kasden kendisini onların hiçbir hâllerine vâkıf değil imiş gibi gösterir idi.

صورت آتش بود پایان دیگ　　　معنیٔ آتش بود در جان دیگ

4419. *Ateşin sûreti tencerenin dibinde olur. Ateşin ma'nâsı tencerenin cânında olur.*

Meselâ, ateşin o kırmızı olan sûreti tencerenin dibinde ve dışarısında olur, fakat o ateşin ma'nâsı olan harâreti tencerenin cânında ve içinde olur. Bunun gibi, insân-ı kâmilin sûreti sâlikin vücûdunun dışarısındadır, fakat onun ma'nâsı sâlikin rûhunda ve bâtınında müessirdir.

صورتش بیرون و معنیش اندرون　　　معنیٔ معشوق جان در رگ چو خون

4420. [4400] *Onun sûreti dışarıda ve onun ma'nâsı içeridedir. Cân ma'şûkunun ma'nâsı kan gibi damardadır.*

O insân-ı kâmilin sûreti ve cismi sâlikin cisminin dışarısındadır. Fakat onun ma'nâsı sâlikin ma'nâsında ve bâtınındadır. Nitekim cânın ma'şûku olan Hak Teâlâ dahi cemî'-i eşyâyı ve zerrâtı zâtıyla muhît ve kan gibi insanın damarlarında da sârîdir. Nitekim وَنَحْنُ أَقْرَبُ إِلَيْهِ مِنْ حَبْلِ الْوَرِيدِ (Kāf, 50/16) ya'nî "Biz ona şahdamarından daha yakınız" buyurulur.

شاهزاده پیش شه زانو زده　　　آن مُعَرِّفْ شارح حالش شده

4421. *Şehzâde şâhın önünde diz çökmüş, o muarrif onun hâlini şerh edici idi.*

"Muarrif", bir kimseyi pâdişâha takdîm ederken hâl ve şânını ta'rîf eden kimseye derler. Burada mürşid-i kâmile intisâb arzûsunda bulunan bir sâlike o mürşidin kuranâsından rehberlik eden kimseden kinâye olur. Ya'nî, şehzâde kemâl-i hürmetle şâhın önünde diz çökmüş idi; ve şâhın karîni olan muarrif dahi "Bu zâtın ismi budur ve şu işle meşgūldür ve hâli şudur, budur" diye şâha onun hakkında ma'lûmât arz etmekte idi.

گر چه شه عارف بد از کُلْ پیش پیش　　　　لیك می کردی معرف کار خویش

4422. *Eğerki şâh çok evvel gülden ârif idi; fakat muarrif kendi işini yapar idi.*

Gerçi şah, şehzâdenin ve şehzâdelerin hâllerine ve fiillerine çok evvel, ya'nî ayn-ı sâbite âleminden ârif idi; fakat muarrif şâhın huzûrunda kendi vazîfesini yapar idi.

در درون یك ذره نور عارفی　　　　بِهْ بود از صد معرف ای صفی

4423. *Bâtında bir zerre âriflik nûru, ey safî, yüz muarriften iyi olur.*

"Âriflik nûru"ndan murâd, اتقوا فراسة المؤمن فإنه ينظر بنور الله ya'nî "Mü'minin firâsetinden sakının; zîrâ o Allâh'ın nûruyla nazar eder" hadîs-i şerîfinde beyân buyurulan firâset-i şer'iyyedir. Zîrâ nûr-ı firâset iki nevi'dir. Birisi firâset-i şer'iyye, diğeri firâset-i hikemiyyedir. Firâset-i şer'iyye nûr-ı kalb vâsıtasıyla ahvâl-i bâtıneyi müşâhededir ki bu firâsette hatâ olmaz. Firâset-i hikemiyye insanın zâhirinden ve şekil ve kıyâfetinden ahvâl-i bâtınesine nüfûz etmektir ki, hatâ olur. Bu bâbda Hz. Şeyh-i Ekber efendimizin *et-Tedbîrâtü'l-İlâhiyye fî Islâhı'l-Memleketi'l-İnsâniyye* ismindeki kitâb-ı latîfinde îzâhât vardır. Ya'nî, ey safî! Kalbde ve bâtında bir zerre firâset-i şer'iyye nûru bulunmak, yüz ma'rifetin vereceği ma'lûmâttan daha iyidir. Zîrâ muarrif zâhirî olan ahvâle göre ma'lûmât verir.

گوش را رهن معرف داشتن　　　　آیت محجوبیست و حزر و ظن

4424. *Kulağı muarrife rehin tutmak mahcûbluk ve tahmîn ve zan alâmetidir.*

"Hazr", tahmîn demektir. Ya'nî, bu zâhirî kulağı muarrifin ma'lûmâtına rehin tutmak ve münhasır kılmak kalbin hicâb içinde bulunması ve zan ve tahmîne kāni' olması alâmetidir. Bu ise zan ve tahmîne müstenid olan firâset-i hikemiyyedir; ve verilecek hükümde hatâ olmak ihtimâli çoktur.

آنکه او را چشم دل شد دیده بان　　　　دید خواهد چشم او عین العیان

4425. *O bir kimse ki, ona gönül gözü dîde-bân oldu, onun gözü aynü'l-ıyânı görecektir.*

"Dîde-bân", eski zamanlarda yüksek bir mahalde oturup her tarafı gözleyen ve uzaktan gördüğü şeyleri haber veren me'mûr, demektir. "Ayn", burada "bir şeyin nefsi ve zâtı" demektir. "Iyân", açık ve şübhesiz ve âşikâr

olan şeydir. Binâenaleyh "aynü'l-ıyân"dan murâd, "kendisinde hiç ihtilâf ve gizlilik olmayan şey" demektir. Ya'nî, bir kimsenin kalb gözü açılmış ve o göz ile her şeyi görücü olmuş ise, onun zâhir ve bâtın gözleri birleşip gördüğü şeyin hem zâhirini ve hem de bâtınını ve hakîkatini görür.

با تواتر نیست قانع جان او   بل ز چشم دل رسد ایقان او

4426. *Onun cânı tevâtüre kāni' değildir; belki onun îkānı gönül gözünden erişir.*

"Tevâtür", aklen yalanda ittifâkları câiz görülmeyen bir cemâatin haberidir. "Îkān", tahkîk üzerine şübhesiz bilmek demektir. Bu beyt-i şerîfte ulemâ-i zâhire ta'rîz buyurulur. Zîrâ ulemâ-i zâhir akvâl ve ahvâl ve ef'âl-i nebeviyye hakkındaki ma'lûmâtı tevâtürden alırlar. Fakat evliyâ-yı kirâm hazarâtı doğrudan doğruya keşfen Resûl-i Ekrem hazretlerinden alırlar. Zîrâ ulemâ-i zâhir وَاعْلَمُوا أَنَّ فِيكُمْ رَسُولَ اللهِ (Hucurât, 49/7) ya'nî "Biliniz ki, Resûlullâh sizin içinizdedir" âyet-i kerîmesinin ma'nâsını zamân-ı mâzîye hamlederler. Evliyâ-yı kirâma göre mâzî ve hâl ve müstakbel yoktur. Onlar her ân içinde Resûl-i Ekrem'den hicâb içinde değildir. Ya'nî kalb gözü açık olan ârifin cânı tevâtüre kanâat etmez. O ancak gördüğünü bilir ve bildiğini söyler. Ulemâ-i zâhir ise işittiğini bilir ve işitmekle bildiğini söyler. Binâenaleyh ârifin hakîkat üzere bildiği şey ona kalb gözünün görmesinden hâsıl olur.

پس معرف پیش شاه مُنْتَجَبْ   در بیان حال او بگشود لب

4427. *Sonra muarrif makbûl olan şâhın önünde onun hâlini beyânda dudak açtı.*

"Münteceb", bergüzîde ve makbûl, demektir. Ya'nî, sonra muarrif ind-i ilâhîde o makbûl olan şâhın huzûrunda kendisine intisâb eden sâlikin hâlini beyân husûsunda ağız açtı ve söz söylemeye başladı.

گفت شاها صید احسان توست   پادشاهی کن که بی‌بیرون شوست

4428. *Dedi: "Ey şâh! Senin ihsânının saydıdır. Pâdişâhlık et ki, bîrûn-şevsizdir."*

"Bîrûn-şev", "hâriç ol, çık dışarıya!" demek olur. Ya'nî, muarrif dedi ki: "Ey şâh-ı ma'nevî! Bu tâlib-i hakîkat senin keremlerini işitmiş ve bu keremlerin ve ihsânların onu avladığı için senin huzûruna gelmiştir. Sen ona karşı şahlığın vazîfesini yap ki, o tâlib bu aşk ile huzûrundan "çık dışarı!" diye kovulmaya lâyık değildir."

دست در فتراك اين دولت زدست　　　بر سر سر مست او بر مال دست

4429. *"Bu devletin fitrâkine el vurmuştur. Onun sermest olan başı üzerine el sür!"*

"Fitrâk", at eğerinin arkasında olan tasma ki, ona heybe vesâir levâzım asılır. Ya'nî, "Bu kimse senin binmiş olduğun kemâl atının fitrâkine yapışmıştır; onun şarâb-ı aşkının sarhoşu olan başı üzerine el sür ve onun başını okşa!"

گفت شه هر منصبی و ملكتی　　　كالتماسش هست يابد اين فتی

4430. [4410] *Şâh dedi: "Her bir mansıb ve mülket ki, onun iltimâsı vardır, bu delikanlı bulur."*

"Mülket", mülk ve "iltimâs", taleb etmek ve istemek demektir. "Fetî", delikanlı" ma'nâsına olan "fetâ" kelimesinin imâle olunmuşudur. Ya'nî, o insân-ı kâmil muarrifin şefâatkârâne olan sözüne cevâben dedi: "Bu delikanlı bu aşk ve şevk ile istediği her bir ma'nevî mansıba ve mülke nâil olur. Zîrâ himmeti âlîdir."

بيست چندان ملك كو شد زان برى　　　بخشمش اينجا و ما خود بر سرى

4431. *"Yirmi o kadar mülk ki, o ondan berî oldu, burada ona bağışlarım ve biz dahi ilâveyiz."*

"Ber-serî", "bir yükün en üstüne koydukları yük" ma'nâsınadır ki, "ilâve" demek olur. Ya'nî, "Mülk-i dünyâdan bıraktığı ve terkettiği yirmi misli mülkü ben burada o tâlibe bağışlarım; ve bu mülke biz kendimizi dahi ilâve ederiz ve onun emrine âmâde oluruz; ve mâdemki o bizim için oldu, biz de onun için oluruz." Nitekim hadîs-i şerîfte من كان لله كان الله له ya'nî "O kimse ki, Allah için oldu, Allah da onun için oldu" buyurulur.

گفت تا شاهيت در وى عشق كاشت　　　جز هواى تو هوايى كى گذاشت

4432. *Dedi: "Senin şahlığın onda aşk ekeliden beri senin hevânın gayrı bir hevâ ne vakit bıraktı!"*

Muarrif şâha hitâben dedi: "Senin şahlığın ve kâmilliğin onun kalbinde aşk-ı ilâhî tohumunu ekeliden beri senin hevândan ve muhabbetinden başka bir hevâ ve muhabbet bıraktı mı? O ancak senin muhabbetinde müstağraktır. Onun gözü bu sûret âleminin mansıbını ve mülkünü görmez olmuştur."

بندگئ تُشْ چنان در خورد شد که شهی اندر دل او سرد شد

4433. *"Senin bendeliğin ona öyle lâyık oldu ki, şahlık onun kalbinde soğuk oldu."*

"Bu tâlib senin kapında kul olmaya öyle liyâkat kesb etti ki, dünyânın şahlığı ve mansıbı onun kalbinde soğudu ve şahlıktan nefret etti." "Şâh", lügatte "büyük" ma'nâsına da gelir. Bundan murâd, burada ilm-i zâhirîde halk arasında mümtâz olup onların üzerinde ilmen hükümrân olmaktır. Nitekim bunlardan birisi Hz. Pîr efendimiz zamânında ulemâ-i meşhûreden olup Şemseddîn-i Mardînî hazretleridir ki, evvelâ Hz. Pîr'e muârız iken sonra o hazrete intisâb edip kapısında bende olmuştur (k.s.). Nitekim menkıbesi *Sipehsâlâr Tercümesi*'nde mezkûrdür.

شاهی و شهزادگی در باختست از پی تو در غریبی ساختست

4434. *"Şahlığı ve şehzâdeliği fedâ etmiştir. Senin için garîbliğe uymuştur."*

"Derbâhten", burada "fedâ etmek" ve "sâhten", uymak ve muvâfakat etmek, demektir. Ya'nî, "Bu tâlib-i hakîkat şahlığı ve şehzâdeliği fedâ edip senin kapına gelerek bende olmuştur. Senin mansıb-ı kemâlinden dolayı hükümrânlıktan geçmiş ve garîbliğe muvâfakat etmiştir."

صوفیست انداخت خرقت وجد در کی رود او بر سر خرقهٔ دگر

4435. *"Sûfîdir, hırkayı vecdde attı. O ne vakit başka hırka tarafına gider?"*

"Vecd der", "der vecd" takdîrindedir, "vecd içinde" demek olur. "Sûfî", Ebû Abdullâh-ı Hafîf hazretleri "sûfî"yi şöyle ta'rîf buyururlar: الصوفی من استصفى الحق لنفسه تودداً ya'nî "Sûfî o kimsedir ki, Hak Teâlâ onu kendi nefsi için muhabbeten tamâmiyle almıştır, ya'nî fânî kılmıştır." "Vecd", sâlikin kalbine ârız olan bir bîhodluktur. Bu beyt-i şerîfte şehzâdenin hâli, vecd içinde arkasından hırkasını atan bir sûfîye teşbîh buyurulmuştur. Ve "hırka"dan murâd, mülk ve mansıb-ı dünyâdır. Ya'nî, "Bu şehzâde sûfîdir. Mülk ve mansıb-ı dünyâ hırkasını arkasından atmıştır. Artık o atmış olduğu hırkanın emsâli olan diğer bir hırka tarafına gider mi? Ma'lûm olsun ki, sûfîlerin âdâbı vardır. Bir sûfî vecd hâli içinde arkasındaki hırkayı atsa veyâ üzerinden bir şey düşse, artık o şeyi tekrâr almaz. Bu hâl Resûl-i Ekrem Efendimiz'in sünnet-i seniyyelerinden alınmıştır. Bir gün A'râbînin biri mescidde güzel bir ses ile şu beyitleri okudu:

كل صبح و كل اشراقى | تبك عينى بدمع اشتياقى

لسعت حية الهوا كبدى | لا طبيب لها ولا راقى

الا الحبيب الذى شغفت به | عنده رقيتى وترياقى

Nazmen tercüme:

"Her sabâh her zamân-ı işrâkta,
Çeşmimi iştiyâk eder ibkâ.
Sînemi hayye-i hevâ soktu;
Rukye-hân ve tabîb yoktur ona.
Beni meşgûf eden habîbimde,
Bulunur yalnız bu derde devâ."

Resûl-i Ekrem Efendimiz bu beyitleri işittiğinde kalb-i münevverlerindeki ma'rifet ve şevk deryâları kaynadı ve bu beyitleri tekrâr etmesini A'râbîye emrettiler. Zât-ı seniyyeleri kemâl-i şevkten mübârek ellerini açarak şiddetle hareket buyurdular ve arkalarındaki ridâ düştü. Ashâb-ı kirâm o ridâyı kendi aralarında parçalayıp taksîm ettiler.

میل سوی خرقهٔ داده و ندم | آنچنان باشد که من مغبون شدم

4436. *Verilen hırka tarafına meyil ve nedâmet öyle olur ki, "Ben mağbûn oldum!"*

"Mağbûn", alış-verişte ziyân etmiş olan kimse demektir. Ya'nî, sûfînin verdiği hırkayı geri almaya meyletmesi ve verdiğine pişman olması, "bu alış-verişte ziyân ettim" demek olur. Zîrâ vecd ve bî-hodluk bir insân-ı kâmile intisâbdan sonra sâlike onun feyz-i nazarıyla vârid olan bir hâldir; ve bu hâl içinde hırkasını ve mülkünden bir şeyi vermiş olan kimse, ayıldıktan sonra yine o şeyin muhabbetini kalbine koyup meyletmiş olursa, "Bu alış verişte ben ziyân ettim, zararımı telâfî edeyim!" demektir.

باز ده آن خرقه این سو ای قرین | که نمی‌ارزید آن یعنی بدین

4437. *Ey karîn! O hırkayı bu tarafa geri ver! Zîrâ o değmedi ya'nî buna!*

Bu meyilden, "Ey karînim ve musâhibim olan mürşid! O attığım hırkayı ve mülkü benim tarafıma geri ver! Zîrâ o vecd hâli bu hırkamı fedâya değmedi. Benim hırkam, senin bende vukû'a getirdiğin vecd hâlinden daha kıymetlidir!" ma'nâsı dahi çıkar.

دور از عاشق كه اين فكر آيدش　　　ور بيايد خاك بر سر بايدش

4438. *Âşıktan uzaktır ki, ona bu fikir gelsin; ve eğer gelirse onun başına toprak gerek!*

"Hâk", "mezâr" ma'nâsına da gelir. "Hâk ber ser", ölüm ve helâkten kinâyedir. Ya'nî, bir mürşid-i kâmile intisâb eden Hak âşığına böyle bir fikir gelmesi uzaktır; ve eğer böyle bir fikir ve pişmanlık gelirse, artık o kimse ölsün! Ya'nî o kimse Hak yolunun yolcuları arasında ölmüş ve helâk olmuş olmak gerektir.

عشق ارزد صد چو خرقهٔ كالبد　　　كه حياتى دارد و حس و خرد

4439. *Aşk bir hayât ve his ve akıl tutan hırka gibi olan kâlbedin yüzüne değer!*

"Kâlbed", kalıp ve cisim ve beden-i insânî. Ya'nî, aşk-ı ilâhî bir hayvânî hayâta ve hisse ve akl-ı cüz'îye mâlik olan ve rûh-ı insânînin hırkası mesâbesinde bulunan yüz cisme değer! Ve bu aşka bu cismin yüz misli fedâ olunur.

خاصه خرقهٔ ملك دنيا كابترست　　　پنج دانگ مستيش درد سرست

4440. [4420] *Husûsiyle ebter olan dünyâ mülkünün hırkası... Onun beş dâng olan sarhoşluğu baş ağrısıdır.*

"Ebter", hayır ve nefi' ve hüsn-i zikirden munkatı' olan. "Dâng", dirhemin altıda biri ve iki kırat ağırlığı ve her kırat beş arpa ağırıdır. "Beş dâng" demek "elli arpa ağırlığı kıymetinde olmak" demektir. Yukarıki beyitte cisim hırkaya ve bu beyitte dahi dünyâ mülkü cismin hırkasına teşbîh buyurulmuştur. Ya'nî, cisim hırkası rûh-ı insânînin âleti olduğu için yine oldukça bir kıymeti vardır. Fakat dünyâ mülkü ki, fânî olan cisme taalluk eden hayırsız ve fânî bir hırkadır; ve cismin havâss-i hamsesinden her biri bu fânî olan mal ve mülk hırkasından birer dâng kıymetinde birer sarhoşluk hâsıl eder; ve bu sarhoşlukların mecmû'u beş dâng kıymetinde bir şey olur. İşte bu sarhoşlukların her biri birer baş ağrısıdır.

ملك دنيا تن پرستان را حلال　　　ما غلام ملك عشق بى‌زوال

4441. *Dünyâ mülkü ten-perestlere helâldir. Biz zevâlsiz olan aşk mülkünün gulâmıyız.*

Bu fânî olan dünyânın mülkü ki, tenin ve cismin hırkasıdır, bu hırka cisme tapanlara helâldir. Bunlar hakkında sûre-i Hicr'deki âyet-i kerîmede ذَرْهُمْ

يَأْكُلُوا وَيَتَمَتَّعُوا وَيُلْهِهِمُ الْأَمَلُ فَسَوْفَ يَعْلَمُونَ (Hicr, 15/3) ya'nî "Ey Resûlüm! Bırak onları yesinler, içsinler ve mülk-i dünyâ ile temettu' etsinler; ve emel onları meşgûl etsin; yakında ne yaptıklarını bileceklerdir" buyurulur. Beyt-i şerîfteki "helâldir" ta'bîri tehdîde mahmûldür. Ehl-i Hak ve hakîkat olan bizler mülk-i dünyâdan müstağnîyiz ve aşk-ı ilâhî mülkünün kölesi ve gulâmıyız.

عامل عشقست معزولش مکن　　　جز بعشق خویش مشغولش مکن

4442. *"Aşkın âmilidir. Onu ma'zûl etme! Kendi aşkının gayrına onu meşgûl etme!"*

"Âmil", burada "idâre me'mûru" demektir. Muarrif şâha dedi ki: "Bu tâlib dünyâ mülkünün âmili değil, aşk mülkünün me'mûru ve âmilidir; onu me'mûrluğundan ma'zûl etme! Onu kendi aşkının gayrına meşgûl etme!"

منصبی کانم ز رویت محجبست　　　عین معزولیست و نامش منصبست

4443. *"Bir mansıb ki, o beni senin yüzünden muhcibdir, ma'zûllüğün "ayn"ıdır ve onun adı mansıbdır."*

"Muhcib", örtücü. Ya'nî, "Ey insân-ı kâmil! Beni senin yüzünden örtücü ve uzak tutucu olan dünyevî mansıb o mansıbdan ma'zûl olmanın "ayn"ıdır. Halbuki sûrette onun adı mansıb ve mertebedir; ve ma'nâda o mertebeden sukût etmektir." Bu ve aşağıdaki beyitler şehzâdenin lisânından olmak münâsibdir.

موجب تأخیر اینجا آمدن　　　فقد استعداد بود و ضعف تن

4444. *"Buraya gelmeye te'hîrin mûcibi, isti'dâdın fakdi ve tenin zaafı idi."*

"Şimdiye kadar buraya ve senin huzûruna gelmeye teahhur etmenin ve geç kalmanın sebebi isti'dâdın yokluğu ve cismin za'fı idi. İsti'dâd iki nevi'dir: Biri "gayr-i mec'ûl"dür. Bu isti'dâd ayn-ı sâbitenin isti'dâdıdır. Diğer "mec'ûl"dür. Bu da cismin isti'dâdıdır. Zîrâ ayn-ı sâbite âlem-i halktan değildir. Cisim ise âlem-i halktandır. "İsti'dâd-ı gayr-i mec'ûl"ün inkişâfı cismin mec'ûl olan isti'dâdının inkişâfına bağlıdır. Meselâ bir insan çocuğu ile bir hayvan yavrusu doğdukları vakit tekellüme muktedir değildirler. Fakat çocuğun isti'dâd-ı gayr-i mec'ûlünde tekellüm etmek vardır. Hayvanın yavrusunda bu tekellüm isti'dâdı yoktur. Çocuğun cismi tekemmül ettikçe tekellüm isti'dâdı inkişâf eder. Hayvan yavrusunun cismi ne kadar tekemmül etse tekellüme muktedir değildir. Bu i'tibâr ile beyt-i şerîfteki isti'dâd "isti'dâd-ı mec'ûl"e mahmûl olur. Binâenaleyh bir kimsenin isti'dâd-ı ezelîsinde aşk-ı

ilâhî tohumu varsa, arz-ı cisminde ergeç bir sebeb tahtında zuhûr eder. Eğer bu tohum ezelde mevcûd değil ise, müncemid bir hâlde gelir ve müncemid bir hâlde gider. Ya'nî, "Benim senin gibi bir insân-ı kâmil huzûruna gelmede geç kalmam, isti'dâd-ı mec'ûlümün yokluğu ve cismimin za'fı ve tekemmül edememesi sebebiyle idi."

بی ز استعداد در کانی روی   بر یکی حبه نگردی مُحتَوی

4445. *İsti'dâdsız bir ma'dene gidersen, bir habbe için muhtevî olamazsın.*

"Ber yekî"de "ber" tahsîs içindir. "Muhtevî", "cem' edici olan" demektir. Ya'nî, gerek isti'dâd-ı ezelî olmaksızın ve gerek isti'dâd-ı ezelî olup da bu isti'dâd cisimde inkişâf etmeksizin herhangi bir ma'den-i irfâna gitsen bir habbe ma'rifet için cem' edici olamazsın.

همچو عِنّینی که بِکْری را خَرَد   گر چه سیمین بر بود کی بر خورد

4446. *Bir ınnîn gibi ki, bir bikri satın alır. Her ne kadar sîmîn-ber olsa, ne vakit müntefi' olur!*

"Innîn", cimâ'a kādir olmayan kimse demektir. Ya'nî, isti'dâdsız kimse bir ınnîne benzer. Meselâ bu ınnîn bir bâkire câriyeyi satın alır, o câriye her ne kadar gümüş gibi parlak beyaz göğüslü olsa, ne vakit ondan intifâ' eder ve kazâ-yı şehvet edebilir!

چون چراغی بی ز زیت و بی‌فتیل   نه کثیرستش ز شمع و نی قلیل

4447. *Zeytsiz ve fitilsiz bir kandil gibi... Ona şem'den ne çok ve ne de az vardır.*

Keza isti'dâdsız bir kimse, içinde zeytin yağı ve fitil olmayan bir kandile benzer. Öyle bir kandile mumun ışığından ne çok ve ne de az bir ışık vardır. Ya'nî hiçbir ışık yoktur.

در گلستان اندر آید اَخْشَمی   کی شود مغزش ز ریحان خرمی

4448. *Bir ahşem gülistâna gelir. Ne vakit onun dimâğı [reyhândan] bir hurrem olur?*

"Ahşem", "burnu koku almayan kimse" demektir. "Reyhân", fesleğen dedikleri yeşil yapraktır ki, kokusu kalbe sürûr verir. Ya'nî, isti'dâdsız kimse burnu koku almayan kimseye benzer. Böyle bir kimse bir gülistâna gitse, onun dudağı fesleğen kokusundan ne vakit bir mesrûr olur?

همچو خوبی دلبری مهمان غرْ　　　　بانگ چنگ و بربطی در پیش کر

4449. *Kahbenin misâfiri olan bir güzel bir dilber gibi!.. Sağırın önündeki çeng ve ud sesi gibi!..*

"Gar", kahbe ve fâhişe kadın demektir. "Berbut", ud denilen çalgı. "Çeng", kezâ bir sazın ismi. Ya'nî, isti'dâdsızın önünde bir insân-ı kâmil, bir kahbenin önünde bulunan bir güzel ve dilber misâfire benzer. O fâhişe bundan ne istifâde eder? Ve insân-ı kâmilin sözleri isti'dâdsızın önünde sağırın önündeki çeng ve ud sazlarının sesine benzer. Sağır bunlardan ne zevk alır?

همچو مرغ خاك كايد در بحارْ　　　　زان چه يابد جز هلاك و جز خسار

4450. [4430] *Denizlere gelen tavuk gibi. Ondan helâkin ve hasârın gayrı ne olur?*

"Murg-ı hâk", tavuk ve horoz nev'inden olan kuşlardır. Ya'nî, isti'dâdsız kimse tavuklara benzer. Tavuklar denize gittikleri zaman boğuldukları gibi, onlar da maârif-i ilâhiyye deryâsına girdikleri zaman havsalaları alamadığı için inkâr cihetine gidip ma'nen boğulur ve helâk olurlar.

همچو بی گندم شده در آسیا　　　　جز سپیدی ریش مو نبود عطا

4451. *Değirmene buğdaysız gitmiş gibidir. Sakal kılının beyazlığından gayrı atâ olmaz.*

Meselâ buğdaysız olarak değirmene gitmiş olan bir kimse o değirmende ancak un bulaşıklarıyla sakalını ağartır.

آسیای چرخ بر بی گندمان　　　　مو سپیدی بخشد و ضعف میان

4452. *Felek değirmeni buğdaysızlar üzerine kıl aklığı ve bel za'fı bahş eder.*

Bunun gibi, isti'dâd buğdayını hâiz olmayarak yaşayanlara bu felek değirmeni mürûr-ı zamân ile saç ve sakal aklığı ve ihtiyarlıktan dolayı ancak bel za'fı bahş eder.

لیك با گندمان این آسیا　　　　ملك بخش آید دهد كار و كیا

4453. *Fakat buğdaylılara bu değirmen mülk bahş edici gelir, iş ve güç verir.*

Fakat isti'dâd sâhibi olanlara bu felek değirmeni mülk-i ma'nevî bahş edici gelir ve onu bir insân-ı kâmil makāmına oturtup iş ve güç verir, ya'nî ibâdullâhın irşâdı ile meşgūl eder.

اول استعداد جنت بايدت　　　تا ز جنت زندگانى زايدت

4454. *Evvelen sana cennet isti'dâdı gerektir, tâ ki cennetten sana dirilik doğsun!*

"Cennete isti'dâd"dan murâd, sûre-i Tevbe'de olan إِنَّ اللَّهَ اشْتَرَى مِنَ الْمُؤْمِنِينَ أَنفُسَهُمْ وَأَمْوَالَهُم بِأَنَّ لَهُمُ الْجَنَّةَ (Tevbe, 9/111) ya'nî "Allâh Teâlâ mü'minlerden cennet mukābilinde nefislerini ve mallarını iştirâ eyledi" âyet-i kerîme mûcibince Hak yolunda hevâ-yı nefsini ve malını fedâ edip, Hakk'ı cennet mukābilinde kendisine müşterî etmektir. Bu âyet-i kerîme 1. cildin 2749 ve 2. cildin 2427 ve 5. cildin 1463 ve 6. cildin 895 numaralı beyitlerinde de geçti. Ya'nî ma'rifet-i ilâhiyye husûlüne isti'dâd için evvelen Hak yolunda hevâ-yı nefsini ve malını gözden çıkarıp cennet mukābilinde Hakk'ı kendine müşterî etmek ve bu sûretle cennete isti'dâd kesb etmek lâzımdır. Tâ ki bu cennete olan isti'dâddan senin rûhuna bir dirilik doğsun ve rûhuna kâmillerin maârifini ve ulûm-i ledünniyyelerini anlamak isti'dâdı gelsin!

طفل نو را از شراب و از كباب　　　چه حلاوت و ز قصور و از قباب

4455. *Yeni çocuğa şarâbdan ve kebâbdan, köşklerden ve kubbelerden ne halâvet vardır?*

Zîrâ yeni doğan çocuğa büyüyüp isti'dâd gelinceye kadar, şarâbdan ve kebâbdan ve köşklerden ve kubbeli binâlardan zevk ve halâvet olmadığı gibi, mübtedî olan sâliklere de rûhun şarâbı ve kebabı ve köşkler ve kubbeli binâları mesâbesinde olan ulûm-i ledünniyye-i enbiyâ ve evliyâdan zevk ve halâvet olamaz!

حد ندارد اين مثل كم جو سخن　　　تو برو تحصيل استعداد كن

4456. *Bu meselin haddi yoktur; sözü az iste! Sen git isti'dâd tahsîl et!*

Bu isti'dâd hakkında getirdiğimiz mesellerin nihâyeti yoktur. Bu kabîlden olan sözleri az iste! Ve bu husûsta sana söylediğim sözler kâfîdir. Ey sâlik-i mübtedî! Sen evvelen git, isti'dâd tahsîl et! Bu beyt-i şerîfte "isti'dâd-ı mec'ûl"e işâret buyurulur. Nitekim yukarıda 4444 numaralı beyitte îzâh olundu.

بهر استعداد تا اكنون نشست　　　شوق از حد رفت و آن نامد بدست

4457. *"Şimdiye kadar isti'dâd için oturdu. Şevk hadden gitti ve o ele gelmedi!"*

Bu beyit muarrif tarafından olmak münâsibdir. Ya'nî muarrif şâha dedi: "Ey insân-ı kâmil! Bu şehzâde şimdiye kadar senin huzûrunda isti'dâd husû-

lü için oturdu. Ulûm-i ledünniyye tahsîline şevki hadden gitti. Halbuki o isti'dâd ele gelmedi!"

گفت استعداد هم از شه رسد بی‌ز جان کی مستعد گردد جسد

4458. *Dedi: "İsti'dâd dahi şâhtan erişir. Cansız cesed ne vakit müstaid olur?"*

Ya'nî muarrif sözüne devâm edip dedi ki: "Maahâzâ, isti'dâd-ı mec'ûl dahi şehzâdeye şâhdan, ya'nî sâlike insân-ı kâmilden erişir. Fakat ayn-ı sâbitesinin isti'dâd-ı gayr-i mec'ûlü olmak lâzımdır. Bu isti'dâd-ı gayr-i mec'ûl cesed mesâbesinde olan isti'dâd-ı mec'ûlün rûhu gibidir. Cansız cesed âsâr-ı hayât zuhûruna müstaid olmadığı gibi, isti'dâd-ı gayr-i mec'ûlsüz sâlik dahi, hayât-ı ma'nevî olan maârif ve esrâr-ı ilâhiyyeyi kabûle müstaid değildir."

لطفهای شه غمش را در نوشت شد که صید شه کند او صید گشت

4459. *Şâhın lutufları onun gamını vurdu. Gitti ki, şâhı sayd ede, o sayd oldu.*

"Neveşten", tayy etmek ve dürüp bükmek (*Burhân*). Ya'nî, şâhın lutfu şehzâdenin gamını dürüp büktü, ya'nî derdine dermân oldu. Şehzâde şâhı avlamak için gitti, halbuki kendisi avlandı, ya'nî şâh şehzâdeyi avladı.

هر که در اشکار چون تو صید شد صید را ناکرده قید او قید شد

4460. [4440] *Her kim senin gibi şikârda sayd oldu, saydı bağlamamış iken o kayd oldu.*

Ey sâlik! Her kim bu sûret âleminde senin gibi bir sûreti avlamak için gitti ise, muhakkak kendisi o sûretin avı ve esîri oldu ve o kimse o sûreti avlamamış olduğu hâlde, kendisi avlandı ve bağlandı. Nitekim *Fîhi Mâ Fîh*'in 43. faslında şöyle buyurulur:

"Bir mahalle sefer etmek azminde bulunan her bir kimsede birtakım ma'kûl düşünceler peydâ olup der ki: "Eğer oraya gidersem, birçok işler müyesser olur ve ahvâlim nizâm-pezîr olup, dostlarım sevinir, düşmanlarıma gālib olurum." İşte onun düşüncesi budur. Hak Teâlâ'nın maksûdu ise başka şeydir. Bu kadar tedbîrler ile sefere çıktıktan sonra, düşündüklerinin birisi bile murâdına göre müyesser olmaz ... Halk, azim ve tedbîrlerinin bâtıl olduğunu ve hiçbir işin kendilerinin murâdı üzere meydâna gelmediğini yüz bin kere görmüşlerdir... İbrâhîm Edhem (k.s.) pâdişâhlık zamânında ava gitmiş idi. Bir âhûnun arkasından, askerinden tamâmiyle ayrılıp uzak düşünceye kadar koştu. Ter içine battı. Hâlâ o beyâbânda ta'kîb eder idi. Ta'kîb hadden aştı. Âhû söze gelip, yü-

zünü arkasına çevirerek dedi: ما خلقت لهذا ya'nî "Seni bunun için yaratmadılar" "ve beni avlamak için getirmediler. Haydi beni sayd ettin farzet, acabâ ne hâsıl olur?" İbrâhîm (k.s.) bunu işitince bir na'ra vurup kendisini atından aşağı attı. O sahrâda çobandan gayrı hiç kimse yok idi. Murassa' olan libâs-ı şâhânesini ve silâh ve atını çobana verip, onun arkasına giydiği abâyı kendisine vermesini ve bu hâli hiç kimseye söylememesini ve kimseye ahvâlinden nişân vermemesini ricâ etti; ve o abâyı giyip yola çıktı. Sen şimdi onun gârazına bak ki, ne idi? Ve Hakk'ın maksûdu ne idi? O âhûyu avlamak istedi; Hak Teâlâ ise, onu âhû ile avladı; tâ ki bu âlemde Hakk'ın murâdı vâki' olduğunu bilesin!"

هر که جویای امیری شد یقین　　　پیش ازان او در اسیری شد رهین

4461. *Her kim emîrlik isteyici oldu, muhakkak ondan evvel o esîrliğe rehîn oldu.*

Ya'nî, bu âlemde umûmî kāide budur ki: her kim bir murâdını elde etmek istedi ise, bu murâdına vusûlden evvel mutlakā bir kaydın ve esîrliğin mahbûsu olur. Meselâ bu âlem-i sûrette bey ve reîs olmak isteyen kimse, evvelen kendinden evvelki beylerin ve reîslerin emrine mutî' ve esîr oldu ve sonra terakkî edip bey oldu. Bunun gibi, sûret ve cisim kaydından kurtulup hür ve kâmil olmak isteyen sâlik dahi evvelâ insân-ı kâmilin emrine münkād ve esîr olur. Ondan sonra da hür ve kâmil olur.

عکس می‌دان نقش دیباجهٔ جهان　　　نام هر بندهٔ جهان خواجهٔ جهان

4462. *Dîbâce-i cihânın nakşını akis bil. Her cihân bendesinin adı hâce-i cihândır.*

"Dîbâce", yanak, alın ve kitâbın mukaddimesi ve her şeyin yüzü ve evveli (*Ahterî* ve *Şemsü'l-Lügāt*). Ya'nî, bu sûret âlemi olan dünyânın yüzündeki nakışları ve sûretleri akis ve ters bil! Meselâ her dünyâ esîrinin ve bendesinin adı, bu dünyânın efendisidir. Zîrâ her bir şâhın ve reîs-i hükûmetin kalbi bu dünyâ sûretlerinin muhabbetine mağlûb olmuştur. Nitekim bu riyâset ellerinden çıkmamak için kardeşlerini ve babalarını öldüren hükümdârların ahvâlini târîhler kayd etmektedir. Bunlar bu derece dünyânın esîri ve kölesi oldukları hâlde adları şâh-ı âlemdir ve halk onlara "efendimiz" diye hitâb ederler. İşte cismâniyet âleminin hâli böylece tersine ve ma'kûstür.

ای تن کژ فکرت معکوس رو　　　صد هزار آزاد را کرده گرو

4463. *Ey ma'kûs gidici olan eğri fikirli, yüz binlerce âzâdı mukayyed etmiş cisim!*

Ey tersine gidici ve eğri düşünücü olan cisim ve birçok âzâd ve hür olan rûhları bu sûret âlemine bağlamış olan cisim! "Cismin tersine gidici" olması, âlem-i fânîye müteveccih olması ve "eğri düşünücü" olması dahi bir dakîkalık hazzına ve zevkine hayât-ı bâkiyeyi fedâ etmesidir.

مدتی بگذار این حیلت پزی　　　چند دم پیش از اجل آزاد زی

4464. *Bir müddet bu hîle pişiriciliği bırak! Birkaç dem ecelden evvel hür yaşa!*

"Zî", "zîsten" masdarının emr-i hâzırı olup "yaşa!" demektir. "Hîle pişiricilik"ten murâd, cismin hazz-ı nefsânîye teveccühü için sebebler îcâd etmesidir. Meselâ riyâzât ve mücâhedâttan zayıf düşüp sâliki korkutarak vazgeçirir. Bu hâle işâreten Hz. Pîr *Dîvân-ı Kebîr*'lerinde şöyle buyururlar:

مرغت زخور و هیضهماندست درین بیضا　　　بیرون شو ازین بیضه تا بار شود پرها

صفرای صیام ارچه سودای سر افزاید　　　لیکن زچنین سودا یابند ید بیضا

"Senin rûhunun kuşu yemekten ve imtilâdan bu cisim yumurtası içinde kalmıştır. Bu yumurtadan çık ki, kanatların büyüsün! Oruç safrâsı gerçi başın sevdâsını ve hayâlini artırır. Fakat böyle sevdâ ve hayâlden yed-i beyzâyı bulurlar."

Ya'nî, ey cisim! Hazz-ı nefsânîye teveccüh için sebebler îcâdını bir müddet olsun terk et de birkaç zaman ölümden evvel, rûhun hükmüne tâbi' olarak bu âlem-i kesâfetten âzâd ve hür olarak yaşa!

ور در آزادیت چون خر راه نیست　　　همچو دلوت سیر جز در چاه نیست

4465. *Ve eğer sana eşek gibi hürlük içinde yol yoksa, sana kova gibi kuyu içinde seyrin gayrı yoktur.*

Ve eğer eşek gibi bu dünyânın yükü altında esîr olup sana hürriyet-i rûhâniyye içinde yol yoksa, senin için bu karanlık olan tabîat âleminin kuyusu içinde kova gibi inip çıkmadan gayri bir seyir yoktur. Zîrâ cismin mayası bu âlem-i kesâfettendir; rûhun rengine boyanıp letâfet kesb etmedikçe âlem-i tabîat kuyusu içinde mahbûs kalır.

مدتی رو ترك جان من بگو　　　رو حریفی دیگری جز من بجو

4466. *Bir müddet git, benim cânımın terkini söyle! Git, benim gayrim olan bir musâhibi ara!*

Bir müddet git, benim rûhuma tasallutu terk et! Zîrâ benim benliğim rûh-ı insânîmdir. Git, benim rûh-ı insânîmin gayri olan diğer bir musâhib ve mahrem ara! Zîrâ ben yolu değiştirdim ve âlem-i sûretin hâliki (هالكى) iken, şimdi Hak yolunun sâliki oldum.

نوبت من شد مرا آزاد كن دیگری را غیر من داماد كن

4467. *Benim nevbetim gitti; beni âzâd et! Benim gayrim olan bir diğerini dâmâd et!*

Binâenaleyh ey cisim! Şimdiye kadar beni habsettin; artık benim nevbetim gitti. Beni âzâd et! Banim gayrim olan, ya'nî âlem-i sûretin ezvâkına ve hazzına yapışan bir diğerini kendine dâmâd ve zevc ittihâz et!

ای تن در كار ترك من بگو عمر من بردی كسی دیگر بجو

4468. *Ey işte olan cisim! Benim terkimi söyle! Benim ömrümü götürdün, diğer bir kimseyi iste!*

Ey zerrâtı ve eczâsı olmak ve bozulmak işinde ve istihâle fa'âliyeti içinde olan cisim! Beni terk et! Şimdiye kadar sana yâr oldum, benim ömrümü boşuna telef ettin. Kendine yâr olarak başka bir münâsibini bul!

مفتون شدن قاضی بر زن جوحی و در صندوق ماندن
و نایب قاضی صندوق را خریدن ، باز سال دوم آمدن زن جوحی بر
امید بازئ پارینه و گفتن قاضی كه مرا آزاد كن و كسی دیگر را بجو

Kādının Cûhî'nin karısına meftûn olması ve sandık içinde kalması ve kādının nâibi sandığı satın alması ve Cûhî'nin karısının geçen seneki oyun ümîdi üzerine tekrâr ikinci sene de gelmesi ve kādının "Beni âzâd et ve başka bir kimseyi ara!" diye söylemesi

"Cûhî" ve "Cuhâ" kendini kasden deli ve maskara gösteren ekâbirden birinin adıdır (*Burhân*). Bu sürh-i şerîfte rûhun cisim sandığında mahbûs olması, Cûhî ve karısı ve kādı hikâyesine temsîlen beyân buyurulmuştur.

جوحی هر سالی ز درویشی بفن   رو بزن کردی که ای دل خواه زن

4469. *Cûhî her bir yılda fakîrlikten dolayı hîle ile yüzünü [dönerek] karısına derdi ki: "Ey kalbin matlûbu olan kadın!"*

چون سلاحت هست رو صیدی بگیر   تا بدوشانیم از صید تو شیر

4470. [4450] *"Mâdemki silâhın vardır, git, bir av tut! Tâ ki senin avından süt sağalım!"*

Ya'nî, Cûhî her sene fakr u zarûretini hîle ile def' etmek için karısını tavsît edip derdi ki: "Ey erkeklerin kalblerini kendine celb edecek kadar güzel olan kadın! Senin böyle güzellik silâhın vardır, niçin böyle zarûret içinde yaşayalım? Git, zen-pâre erkeklerden birini avla! Senin avladığın bu erkeği inekten süt sağar gibi sağalım ve elinden parasını alalım!"

قوس ابرو تیر غمزه دام کید   بهر چه دادت خدا از بهر صید

4471. *"Kaş yayını ve gamze okunu, hîle tuzağını Hudâ sana niçin verdi? Sayd için!"*

"Gamze", göz kırpmak ve nâz ve şîve ile göz süzmek demektir. Ya'nî, "Ey kadın! Yay gibi olan o güzel ince kaşları ve o kaşların altında ok gibi kalblere batan güzellik gamzesini ve türlü türlü hîleler tuzağını Hak Teâlâ sana niçin verdi? Erkekleri aldatıp avlamak için değil mi?"

رو پی مرغ شگرفی دام نه   دانه بنما لیك در خوردش مده

4472. *"Git, bir büyük kuş için tuzak koy! Tâneyi göster, fakat onu yemeye verme!"*

"Şigerf", büyük ve derin ve nâdir ve zîbâ ma'nâlarınadır. Ya'nî, "Git, bir büyük kuş mesâbesinde olan zengin bir erkeği avlamak için hîle tuzağını kur ve gamze oku ile avla! Ve tâne mesâbesinde olan visâlini va'd et, fakat va'dinde hulf edip visâline müsâade etme! Lisân-ı avâmda bu hâle "kundakçılık" derler. Ma'lûm olsun ki, kadın dünyânın bir timsâl-i mücessemi ve numûnesidir. Zîrâ dünyâ müzeyyenâtı ile nasıl gönülleri teshîr ederse, kadın da öyle yapar; ve dünyâ kendi âşıklarını nasıl perîşân-ı hâl ederse, kadın da kendi âşıklarını öyle yapar. Dünyânın dış yüzü nefse tatlı ve zevkli ve fakat iç yüzü elem ve acı vericidir. Kadınların hâli de böyledir. Velhâsıl böyle birçok vecihlerden kadın dünyânın numûnesidir ve dünyâ gibi nefse tatlı gelen bir belâdır. Bu

sebeble dünyâ ve kadın avâmm-ı halkın kıblesi olduğu gibi, Hak yolunda hayli terakkî etmiş olan sâlikleri bile yollarından alıkoymuş ve avâmm-ı halk arasında büyük kuş mesâbesinde olan bu sâliklerden birtakımlarını da tuzağa düşürmüştür. Bunun için Resûl-i Ekrem Efendimiz اتقوا الدنيا واتقوا النساء ya'nî "Dünyâdan sakının ve kadından sakının!" buyurmuşlardır.

کام بنما و کن او را تلخ کام   کی خورد دانه چو شد در حبس دام

4473. "*Murâdı göster ve onu acı murâdlı et! Tuzak hapsine gittiği vakit tâneyi ne vakit yer?*

Cûhî sözüne devâm edip karısına dedi ki: "O avlayacağın erkeğe onun murâdı olan visâlini va'd et ve sonra va'dinden dönüp onu acı murâdlı ve me'yûs et! Ya'nî visâlinden mahrûm et! Zîrâ senin hîlenin tuzağına tutulan bir erkek artık senin zevk-ı visâlinden müstefîd olamaz. Tuzağa düşüp zevk-ı visâlden müstefîd olamamaklığının tavzîhi için burada şu hikâyeyi yazmak münâsib görüldü.

Hikâye: "Bir gün sabahleyin erkenden sâhib-i zevc bir güzel kadın kavâfların çarşısından geçerken, birisi ihtiyar, diğeri delikanlı olan iki dükkâncı arasındaki şu mükâlemeyi işitir:

İhtiyar:

— Dükkânı açarken besmele çektikten sonra, "Yâ Rab! Kadınların şerrinden ve hîlesinden sana sığınırım!"

Genç:

— Hacı Efendi! Kadınlar seni ne kadar korkutmuşlar?

İhtiyar:

— Oğlum! Sen daha gençsin, tecrüben yoktur; bu mahlûklar korkulacak şeylerdir. Onların hîleleri ve tuzakları yamandır.

Genç:

— Hacı efendi, kadınlar çocuk gibidir; çabuk kanarlar. Onların tuzağının ve hîlesinin ne ehemmiyeti olur!

Kadın gencin bu sözünden müteessir olmuş ve gideceği yere gidip işini bitirdikten sonra, akşama doğru o gencin dükkânına girip şîveli bir edâ ile bir ayakkabı istemiş ve ayakkabıyı giyerken latîf bacaklarını ziyâdece sıvamış. Delikanlının elleri titremeye başlaması üzerine: "Benim evim bu akşam seni kabûle müsâiddir, çünkü bu akşam kocam başka bir yere gidecektir. Ben evde yalnız kalacağım. Fakat evde yiyecek yoktur, bir tavuk söğüşü al! Benim arkamdan gel, hiç çekinmeksizin eve gir!" demiş.

Delikanlı da öyle yapmış. Kadın sofrayı hazırlayıp tavuğu ortaya koymuş ve o sırada şiddetle kapı çalınmış. Kadın pencereden bakıp: "Aman! Zevcim geldi. Gālibâ gideceği yere gidemedi. Şimdi bizi bu hâlde görürse ikimizi de öldürür, şu dolaba gir!" demiş.

Delikanlı kemâl-i heyecân ile dolaba girmiş. Kadın da dolabı kilîtleyip anahtarını cebine koymuş. Kadının kocası gelip sofraya oturmuşlar. Aralarında şu mükâleme cereyân etmiş:

Zevc:

— Bu tavuğu sen mi aldın? Pek iyi pişmemiş!

Kadın:

— Bunun hikâyesi uzundur, hele biraz açlığım geçsin, anlatırım.

Tavuğu koparıp yemeye başlamışlar. Lâdes kemiği çıkınca kadın zevcine: "Haydi, lâdes tutuşalım! Eğer ben seni aldatır isem, hava pek sıcak, soğuk suya ihtiyâcımız var, şurada câmiin sahrıncı [:sarnıcı] vardır, oradan bir güğüm soğuk su getirirsen içeriz; eğer ben aldanırsam, sana harçlığımdan bir mintan dikerim" demiş. Lâdes tutuşmuşlar. Kadın: "Tavuğun hikâyesini dinle!" deyip, ihtiyar ve kavâfın mükâlemelerini tamâmiyle anlatmaya başlar. Kadının bu sözlerini dinleyen dolaptaki delikanlı da kadının delîliğine hükmedip, aklı başından gider. Nihâyet kadın der ki: "Ben bu delikanlıyı eve da'vet ettim. Bu tavuğu ona aldırdım ve sofraya oturup yiyeceğimiz vakit sen geldin. Delikanlının telâşı üzerine, şu dolaba koyup kilîtledim. İnanmazsan al anahtarı da aç, bak da budalanın ne hâle geldiğini gör!" diyerek anahtarı kocasına uzatır. Kocası hayretle anahtarı elinden alınca kadın: "Lâdes!" diye bağırır. Kocası kahkaha ile anahtarı elinden atar. Fakat dolaptaki delikanlının dahi işi biter. Kocası böyle bir hîle ile aldatıldığına kāni' olduğundan güğümü alıp sahrınc suyu getirmek üzere sokağa çıkınca, kadın dolabı açıp: "Çapkın! Kadın tuzağının ehemmiyetini anladın mı? Haydi, başına bir belâ gelmeden çabuk def' ol git!" der. Delikanlı da yaydan ok fırlar gibi kendini sokağa atar."

شد زن او نزد قاضی در گله   که مرا افغان ز شوی ده دله

4474. *Onun karısı şikâyet husûsunda kādıya gitti. Dedi: "On gönüllü kocadan bana efgān vardır!"*

"Gile", şikâyet; "deh dile", on gönüllü demektir. Bundan murâd, gözü dışarıda olup birçok kadınlara gönül veren demek olur. Ya'nî, Cûhî'nin karısı avlamak için şehrin kādısını münâsib görüp kādının huzûruna gitti. Dedi ki:

"Ben kocam ile geçinemiyorum. Zîrâ onun bende gözü yoktur. Birçok kadınlara gönül vermektedir. Onun elinden beni kurtar!"

قصه کوته کن که قاضی شد شکار   از مقال و از جمال آن نگار

4475. *Kıssayı kısa et ki, kādı o nigârın makālinden ve cemâlinden şikâr oldu.*

Ya'nî, kadın şikâyeti esnâsında güzel göğsünü ve kollarını açıp birtakım şûhâne vaz'iyetler gösterdi ki, bunları anlatmak uzar, kısa keselim. Kādı ona avlanıverdi, vesselâm!

گفت اندر محکمه ست این غلغله   می نتانم فهم کردن این گله

4476. *Dedi: "Mahkemede bu gulgule vardır; bu şikâyeti anlamaya kādir değilim!"*

Kādı, kadının bu evzâ'-ı şûhânesini ve edâ-yı şîvekârânesini görünce dedi ki: "Mahkemede bu gulgule, ya'nî bu halkın da'vâları ve kıyl u kālleri ve uğultuları vardır. Senin bu şikâyetini dinlemek için hâlî bir zihin lâzımdır. Binâenaleyh burası bu şikâyeti tedkîke ve teemmüle müsâid değildir!"

گر بخلوت آیی ای سرو سهی   از ستمکاری شُو شرحم دهی

4477. *"Ey serv-i sehî! Eğer halvete gelirsen, kocanın sitemkârlığından bana şerh verir isen..."*

Bu beyt-i şerîfte cümle-i şartıyye mezkûr ve "Ben de ona göre hükmümü veririm" cümle-i cezâiyyesi mahzûftur. Karîne bunu iktizâ eder. Ya'nî, "Ey boyu posu münâsib olan hanım! Eğer tenhâ bir yere gelirsen ve kocanın sana karşı olan zulmünden bana etrâfıyla îzâhât verirsen, ben de ona göre hükmümü veririm" dedi.

گفت خانۀ تو ز هر نیك و بدی   باشد از بهر گله آمد شدی

4478. *Dedi: "Senin evinde her bir iyiden ve kötüden şikâyet için bir "âmed şüd" olur."*

Kadın cevâben dedi: "Eğer tenhâ yer lâzım ise, orası senin evin olamaz. Çünkü senin evinde her bir iyiden ve kötüden her türlü şikâyet için halkın bir gelip gitmesi vardır."

خانۀ سرْ جمله پر سودا بود   صدر پر وسواس و پر غوغا بود

4479. *Baş evi hep sevdâ dolu olursa, sadr vesvâs dolu ve kavga dolu olur.*

Burada "sevdâ", hayâl ve "sadr", kalb ma'nâlarınadır. "Baş evi"nden murâd dimâğdır. "Vesvâs", vesvese demektir. Hz. Pîr kıssadan hisseye işâret edip buyururlar ki: Eğer baş evi olan dimâğ bu dünyânın birtakım hayâlât-ı fâsidesi ile dolu olursa, kalb vesveseler ve birtakım düşüncelerin kavgaları ve izdihâmlarıyla dolu olur.

باقیٔ اعضا ز فکر آسوده اند   و آن صدور از صادران فرسوده اند

4480. *A'zânın bâkîsi fikirden âsûdedirler ve o sadrlar sâdırlardan fersûdedirler.*
[4460]

"Sâdırlar"dan murâd, kalbe gelen fikirler ve hâtıralardır. Ya'nî, dimâğ ve kalbin hâricinde kalan a'zânın bâkîsi fikirden ve düşünceden âzâde ve âsûde bir hâlde olup, cereyân-ı tabiî dâiresinde neşv ü nemâ içindedirler; ve zavallı kalbler ise sâdır ve vârid olan fikirlerden ve hâtıralardan fersûde ve yıpranmış bir hâldedirler. Ma'lûm olsun ki, efkâr ve "havâtır" dört türlüdür: Rahmânî ve melekî, nefsânî ve şeytânîdir. İnsanın bu dört türlü havâtırın kalbe gelmesinde bir irâdesi ve ihtiyârı yoktur. Şu kadar var ki, bu havâtır ekseriyâ insanın ihtiyârıyla sâlik olduğu mesleğe âid olur. Bu bahiste îzâh edilecek birçok dekāyık vardır. Bahis uzamamak için bu düstûr kâfîdir.

در خزان و باد خوف حق گریز   آن شقایقهای پارین را بریز

4481. *Hakk'ın hazân ve korku rüzgârına kaç! O geçen seneki şakāyıkları dök!*

"Şakāyık", kırmızı renkli bir çiçeğin ismidir. Bundan murâd, nefsânî ve âfâkî fikirlerdir. "Pârîn", geçen sene, demektir. Ya'nî, bu efkâr-ı fâsideden kurtulmak için Hakk'ın hazânına ve korkusunun rüzgârına kaç! Zîrâ sonbahar, ağaçların yapraklarını sarartıp döktüğü gibi, Hak korkusu dahi gönül ağacındaki bu nefsânî ve âfâkî olan hâtıra yapraklarını döker. Binâenaleyh ey sâlik! Hakk'ın kalbe nâzır olduğunu düşünerek kork ve o evvelki fikir çiçeklerini dök ve terk et!

این شقایق منع نو اشکوفهاست   که درخت دل برای آن نماست

4482. *Bu şakāyık yeni çiçeklerin mâni'idir. Zîrâ gönül ağacı o nemâ içindir.*

"Men'", "mâni'" ma'nâsınadır. Ya'nî, bu eski şakāyık ve efkâr-ı nefsâniyye, yeni olan maârif-i ilâhiyye çiçeklerinin kalbde açılmasına mâni'dir. Zîrâ kalb ağacı o sırr-ı vahdet çiçeklerinin neşv ü nemâ bulması içindir.

خویش را در خواب کن زین افتکار　　سر ز زیر خواب در یقظت بر آر

4483. *Bu iftikârdan kendini uykuda et! Başını uyku altından uyanıklığa getir!*

"İftikâr", fikretmek ve düşünmek demektir. "Yakaza", uyanıklık ma'nâsınadır. Ya'nî, cismânî ve nefsânî olan tefekkürden kendini uyut ve rûhunun başını bu uyku altından uyanıklığa getir! Zîrâ cisim uyanık oldukça rûh uykuda ve cisim uyuduğu vakit dahi, rûh uyanık olur.

همچو آن اصحاب کهف ای خواجه زود　　رو بایقاظاً که تحسبهم رقود

4484. *Ey efendi! Çabuk, o ashâb-ı Kehf gibi olan uyanıklar ile git ki, onları uyuyucu zannedersin.*

"Uyanıklar"dan murâd, insân-ı kâmillerdir. Ya'nî, ey efendi! Kendin gibi hakîkatinden gâfil ve uyuyucu zannettiğin insân-ı kâmiller ile berâber çabuk git ki, onlar o hakîkat âleminde uyanıklardır ve ashâb-ı Kehf gibidirler. Cismâniyet cihetinden her ne kadar uyanık zannolunurlar ise de, uyumuşlar ve cismâniyet ile alâkaları kalmamışdır. Bu beyt-i şerîfte sûre-i Kehf'de olan وَتَحْسَبُهُمْ أَيْقَاظًا وَهُمْ رُقُودٌ (Kehf, 18/18) ya'nî "Sen ashâb-ı Kehf'i cismâniyetleri cihetinden uyanık zannedersin. Halbuki onlar uyuyucudurlar" âyet-i kerîmesine işâret buyurulur.

گفت قاضی ای صنم معمول چیست　　گفت خانهٔ این کنیزك بس تهیست

4485. *Kādı dedi: "Ey sanem! Ma'mûl nedir?" Dedi: "Bu câriyenin evi çok boştur."*

"Ma'mûl", amel edilmiş, demektir. Ba'zı nüshalarda "ma'mûl" yerine "tedbîr" vâki'dir. "Sanem", "put" demek olup, burada "ma'şûk"tan ve "güzel kadın"dan kinâyedir. Ya'nî, kādı dedi ki: "Ey güzel kadın! Ma'mûl, ya'nî bu husûsta yapılacak şey veyâhud tedbîr nedir? Mâdemki ben seni mahkemede ve bizim evde dinleyemem. Şu hâlde ne yapalım?" Kadın cevâben dedi ki: "Bu câriyenin evi çok boştur."

خصم در ده رفت و حارس نیز نیست　　بهر خلوت سخت نیکو مسکنیست

4486. *"Hasım köye gitti ve bekçi dahi yoktur. Halvet için pek iyi bir meskendir."*

Ya'nî, "Senin hasmın ve düşmanın olması lâzım gelen kocam köye gitti ve evde beni gözetleyecek bir bekçi de yoktur. Binâenaleyh benim evim halvet ve yalnızlık için pek iyi bir meskendir."

امشب ار امکان بود آنجا بیا کار شب بی‌سمعه است و بی‌ریا

4487. *"Eğer imkân olursa bu gece oraya gel! Gece işi süm'asız ve riyâsızdır."*

"Süm'a", nâsa işittirmek kasdiyle söylenen iyi söz ve yapılan iyi fiil; "riyâ'", "halka gösteriş olarak yapılan iyi fiil" olup, bunların ikisi de halka kendisini medh ettirmek için yapıldığından hulûs-i kalbden hâlîdir ve kötü ahlâktandır. Kādının fiili fısk nev'inden olduğu için her ne kadar halktan saklanacak ef'âlden ise de, ikinci mısrâ'da ma'nâ-yı ihlâsa intikāl buyurulur ve bu ma'nâ *Fîhi Mâ Fîh*'in 14. faslında da şöyle buyurulmuştur:

"Nebî (a.s.v.) Efendimiz: الليل طويل فلا تقصره بمنامك و النهار مضيئ فلا تكدره بآثامك ya'nî "Gece uzundur, onu uykun ile kısaltma; ve gündüz aydınlıktır, onu günâhların ile karartma!" buyurdular. Halkın teşvîşi ve düşmanların zahmeti olmaksızın sır söylemek ve hâcât taleb eylemek için gece uzundur. Bir halvet ve sükût hâsıl olmuştur; ve Hak Teâlâ ameller riyâdan masûn ve mahrûs bulunmak ve hâlisan lillâhi Teâlâ olmak için bir perde çekmiştir; ve geceleyin riyâkâr olan adam, muhlisten fark olur. Gece vakti mestûr olup, gündüz rüsvây olurlar. Riyâkâr olan adam ise geceleyin rüsvây olur. O der ki: "Mâdemki bir kimse görmüyor, kimin için yapayım?" Ona derler ki: "Bir kimse görüyor; velâkin sen bir kimse değilsin ki, bir kimseyi göresin!" Senin hâlini öyle bir kimse görüyor ki, bütün kimseler O'nun kabza-i kudretindedir; ve acz vaktinde O'nu çağırırlar ve diş ağrısı, göz ağrısı, kulak ağrısı ve töhmet ve havf zamanlarında hep O'nu yâd ederler...ilh."

جمله جاسوسان ز خمر خواب مست زنگیٔ شب جمله را گردن زدست

4488. *Bütün câsûslar uyku şarâbından sarhoştur. Gece zencisi hepsinin boynunu vurmuştur.*

Bizim hâlimizi tecessüs edenlerin hepsi şarâb gibi olan uykunun te'sîriyle kendilerinden geçmişler ve sarhoş olmuşlardır. Zîrâ zenci gibi olan kara yüzlü gece hepsinin boyunlarını vurup النوم اخ الموت ya'nî "Uyku ölümün kardeşidir" hadîs-i şerîfi mûcibince ölüm gibi olan uykuya daldırmıştır.

خواند بر قاضی فسونهای عجب آن شکر لب و آن گهانی از چه لب

4489. *O şeker-dudak kādıya efsûnlar okudu ve sonra ne dudaktan!*

O şeker-dudak olan güzel kadın, kādıya öyle nâz ve şîve ile insanı teshîr eden efsûn mesâbesinde acîb sözler söyledi; ve sonra o sözleri öyle bir dudaktan söyledi ki, o dudağın güzelliği ta'rîf olunmaz!

چند با آدم بلیس افسانه کرد چون حوّا گفتش بخور آن گاه خورد

4490. *İblîs Âdem'e ne kadar efsâne etti! Vaktâki Havvâ ona "Ye!" dedi,*
[4470] *o vakit yedi.*

İblîs nehy olunan ağaçtan yedirmek için Âdem'i ne kadar kandırmaya çabaladı ve ne efsâneler okudu, fakat muvaffak olamadı. Vaktâki zevcesi olan Havvâ: "Bu ağaçtan ye!" dedi, o vakit yedi. Bundan anlaşılır ki, kadının efsûnu şeytanın efsûnundan daha müessirdir. Nitekim şeytan hakkında âyet-i kerîmede إنَّ كَيْدَ الشَّيْطَانِ كَانَ ضَعِيفًا (Nisâ, 4/76) ya'nî "Muhakkak şeytanın hîlesi zayıf oldu" ve kadın hakkında da إنَّ كَيْدَكُنَّ عَظِيمٌ (Yûsuf, 12/28) ya'nî "Muhakkak onların hîleleri büyüktür" buyurulur. Zîrâ şeytan "ma'nâ" âleminden ve kadın ise "sûret" âlemindendir; ve bu âlem-i sûrette bittabi' "sûret", zâhir ve meşhûd olan güzelliği ile gālib ve "ma'nâ" mestûr ve mağlûbdur.

اولین خون در جهان ظلم و داد از کف قابیل بهر زن فتاد

4491. *Bu zulüm ve adl cihânından ilk kan Kābîl'in elinden kadın için vâki' oldu.*

Bu dünyâ hem zulüm ve hem de adl cihânıdır. Zîrâ mütekābil olan sıfât ve esmâ-i ilâhiyyenin mezâhiridir. Mazhar-ı celâl olanlar bu âlemde Hakk'ın âlet-i kahrı ve mazhar-ı cemâl olanlar dahi âlet-i lutfudur. Fakat her iki sınıfın irâde-i cüz'iyyeleri vardır. Nitekim 5. cildin 3116 numarasına müsâdif olan باز گونه زین سخن کاهل شدی . منعکس ادراك و خاطر آمدی [ya'nî "Tersine olarak bu sözden tenbel oldun, idrâki ve hâtırı mün'akis geldin"] beytinde îzâh edilmiştir. Ya'nî, bu zulüm ve adl cihânı olan dünyâdan ilk çıkan kan Kābîl'in elinden kadın için çıktı. Zîrâ Kābîl kardeşi olan Hâbîl'in karısını almış ise de Hâbîl: "O sana helâl değildir, kurban keselim, hangimizin kurbanı kabûl-i ilâhî olursa, hak onun olsun" dedi. Kurban kestiler. Hâbîl'in kurbanı makbûl oldu. Kābîl buna hased etti ve kardeşi olan Hâbîl'i öldürüp karısını aldı. Binâenaleyh teklîf-i ilâhîye muhâtab olan ilk insanlar arasında dökülen kan kadın yüzünden vâki' oldu. Nitekim bu vak'anın tafsîli sûre-i Bakara'da tefsîr kitâblarındadır.

نوح چون بر تابه بریان ساختی واهله بر تابه سنگ انداختی

4492. *Nûh vaktâki tava üzerinde biryân yapardı, Vâhile tava üzerine taş atardı.*

"Vâhile", Nûh (a.s.)ın zevcesinin adıdır. Ya'nî, Hz. Nûh ehl-i dalâletin kalblerini hidâyet tavası üzerinde biryân ederek o kalblere harâret ilkā eder idi; Vâhile o hidâyet tavası üzerine muhâlefet ve inkâr taşlarını atar idi.

مکر زن بر کار او چیره شدی　　　آب صاف وعظ او تیره شدی

4493. *Kadının mekri onun işi üzerine gālib olurdu. Onun sâf olan va'zının suyu bulanık olurdu.*

Kadının mekr-i mudillânesi Hz. Nûh'un hidâyete müstenid olan işine gālib olurdu. Onun sâf ve berrâk su gibi olan va'z ve nasîhatlarını bulandırır idi.

قوم را پیغام کردی از نهان　　　که نگه دارید دین زین گمرهان

4494. *"Bu azgınlardan dîni saklayınız!" diye [kavme] gizliden haber ederdi.*

"Gümrehân", ya'nî "azgınlar"dan murâd, Hz. Nûh ile ona tâbi' olan mü'minlerdir. Ya'nî, Vâhile Hz. Nûh'un kavmine "Azgın olan Nûh'tan ve Nûh'a tâbi' olanlardan sâlik olduğunuz dîninizi saklayınız ve sakın onlara tâbi' olmayınız!" diye gizliden haber gönderir idi.

رفتن قاضی بخانهٔ زن جوحی و حلقه زدن
جوحی تند بخشم بر در و گریختن قاضی در صندوق

Kādının Cûhî'nin karısının evine gitmesi ve Cûhî'nin kapı üzerinde sert ve öfke ile halkayı vurması ve kādının sandık içine kaçması

مکر زن پایان ندارد رفت شب　　　قاضئ زیرك سوی زن بهر دب

4495. *Kadının mekri nihâyet tutmaz. Zeyrek olan kādı, gece deb için kadın tarafına gitti.*

"Debb", yavaş yavaş gitmek, şarabın ve hastalığın cisme sirâyeti ve elbisenin eskiliği (*Müntehabü'l-Lügāt* ve *Şemsü'l-Lügāt* ve *Ahterî*), yere bir şey gömmek (*Şemsü'l-Lügāt*), "deb", hıfz etmek (*Burhân*). Hind şârihlerinden Velî Muhammed Ekberâbâdî kendi şerhinde "debb" kelimesine "livâta" ma'nâsını vermiş ve bundan murâd, cimâ' olduğunu yazmış ise de, me'haz göstermemiştir. Ancak *Şemsü'l-Lügāt*'ta "debbâb" (دباب) "livâta [edici"] ma'nâsına gösterilmiş olduğundan bu kelimeden me'hûz olması îcâb eder; ve mevzûa

münâsib olan da cimâ' ve zinâ ma'nâsıdır. Ya'nî, kadın hîlesinin nihâyeti yoktur. Zekî olan kādı efendi gece cimâ' için Cûhî'nin karısı tarafına gitti.

زن دو شمع و نقل مجلس راست کرد   گفت ما مستیم بی این آب خورد

4496. *Kadın meclisin iki mumunu ve mezesini tertîb etti. Dedi: "Bu âbhordsuz sarhoşuz!"*

"Âb-hord", nasîb ve kısmet ve su alınan pınar başı (*Burhân*). Burada içki meclisinin tertîbâtından kinâyedir. "Nukl", içki meclisinde yenilen meze, demektir. Ya'nî, kadın meclise mahsûs olan çifte mumu ve mezeyi tertîb etti. Kādı bu tertîbâtı görünce: "Ey nâzenîn! Biz bu meclis-i işretin tertîbâtı olmaksızın bile şehvetin sarhoşu olmuşuz" dedi.

اندر آن دم جوحی آمد در بزد   جست قاضی مَهْرَبی تا در خزد

4497. *O demde Cûhî geldi. Kapıyı çaldı. Kādı sürtünerek gitmek için bir kaçacak yer aradı.*

Onlar bu hâl içinde iken kadının kocası olan Cûhî geldi. Kapıyı çaldı. Kādı korkudan sürtünerek gitmek için bir kaçacak yer aradı. "Hazîden", yeni yürümeye başlayan çocukların sürtünerek yürümesi, ma'nâsınadır. "Mehreb", kaçacak yer, demektir.

غیر صندوقی ندید او خلوتی   رفت در صندوق از خوف آن فتی

4498. *Bir sandıktan başka o bir halvet görmedi. O delikanlı korkudan sandık içine gitti.*

Ya'nî, kādı etrâfına baktı. Oda içinde bir sandıktan başka halvet, ya'nî gizlenecek tenhâ bir yer göremedi. O delikanlı olan kādı korkudan sandığın içine gitti. Bu beyt-i şerîfte kādının "delikanlı" olduğunun beyânı, sıfât-ı nefsâniyyesine mağlûb olan bir delikanlının hâkimliğinde adâlet ve istikāmet olamayacağına işârettir. Zîrâ hâkim, hakîm, emîn, mekîn, metîn, fehîm ve müstakîm olmak îcâb eder. Hevâ-yı nefsânîsine mağlûb olan bir kimse ise, bu altı sıfattan pek uzaktır.

اندر آمد جوحی و گفت ای حریف   ای وبالم در ربیع و در خریف

4499. *Cûhî içeriye girdi ve dedi: "Ey harîf! Ey benim ilkbaharda ve sonbaharda vebâlim!"*

"Harîf", musâhib ve mahrem. "Vebâl", siklet, masraf, sû-i âkıbet ma'nâlarınadır. Ya'nî, Cûhî içeriye girdi ve dedi ki: "Ey mahremim olan zevcem! Ey ilkbaharda ve sonbaharda ya'nî gençliğimde ve ihtiyarlığımda üzerimde olan sikletim ve ağırlığım!.."

من چه دارم که فدایت نیست آن   که ز من فریاد داری هر زمان

4500. [4480] *"Ben ne tutarım ki, o sana fedâ değildir? Ki her zaman benden feryâd tutarsın?"*

Ya'nî, "Benim mal ve mülkümden sana fedâ etmediğim nem vardır? Halbuki sen her zaman benden şikâyet ve feryâd edersin."

بر لب خشکم گشادستی زبان   گاه مفلس خوانیم گه قلتبان

4501. *"Benim sükûtumun üzerine dil açmışsın. Bana gâh "müflis" ve gâh "kaltaban" ta'bîr edersin."*

"Leb-i huşk", sükûttan kinâyedir. "Kaltabân", mahremi olan kadınların fuhşunu bildiği hâlde sükût eden "deyyûs" ma'nâsınadır. Ya'nî, "Benim sana karşı ağzım var, dilim yok, sâkit bir hâldeyim. Böyle iken bana dil uzatırsın. Gâh "müflis!" ve "züğürt!" ve gâh "deyyûs!" diye hitâb edersin."

این دو علت گر بود ای جان مرا   آن یکی از تست و دیگر از خدا

4502. *"Ey cân! Eğer benim bu iki illetim varsa, o birisi sendendir ve diğeri Hudâ'dandır."*

"Ey cânım gibi sevdiğim kadın! Eğer bende senin söylediğin gibi bu müflislik ve deyyûsluk illetleri varsa, o deyyûsluk illeti sendendir ve müflislik illeti dahi Hak'tan gelmiştir."

من چه دارم غیر آن صندوق کان   هست مایهٔ تهمت و پایهٔ گمان

4503. *"Benim o sandıktan başka nem vardır ki, o töhmet mayası ve zan pâyesidir."*

Ya'nî, "Mal ve mülk nâmına benim evin içindeki şu sandıktan başka hiçbir şeyim kalmamıştır; ve o sandık dahi halk nazarında benim hakkımda töhmetin aslı ve sû'-i zannın pâyesi ve derecesi olmuştur. Ya'nî halk beni hırs ve buhl ile ithâm ederler ve hakkımda sû'-i zan beslerler."

خلق پندارند زر دارم درون   صله واگیرند از من زین ظنون

4504. *"Halk, içinde altınım var zannederler. Bu zanlardan dolayı benden atâyı geri tutarlar."*

"Zîrâ halk bu sandığımın içinde altınlarım vardır zannederler. Halkın benim servetim olduğunu zannetmelerinden dolayı zenginler benden atâyı ve ihsânı geri tutarlar ve esirgerler ve bana zekât ve sadaka vermezler."

صورت صندوق بس زیباست لیك   از عروض و سیم و زر خالیست نیك

4505. *"Sandığın sûreti çok yakışıklıdır. Fakat arûzdan ve gümüş ve altından çok boştur.*

"Arûz", burada "insanın muhtâç olduğu muhtelif eşyâ" ma'nâsınadır. Ya'nî, "Bu sandığımın şekli ve sûreti çok mütenâsib ve güzeldir. Fakat içinde eşyâ ve gümüş ve altın cinsinden hiçbir şey yoktur, bomboştur."

چون تن زراق خوب و بس وقار   اندران سلّه نیابی غیر مار

4506. *"Riyâkârın cismi gibi güzel ve çok vakārlıdır. O sepet içinde yılandan başkasını bulamazsın."*

"Zerrâk", nifâk ve riyâ sâhibi; "vakār", yavaşlık ve ağır meşreblilik ve aklın kemâle erişmesi; "selle", sepet ve zenbil ma'nâsınadır. "Bu sandık riyâkâr olan adamın cismi gibi zâhiren güzel ve vakār sâhibidir, halbuki o riyâkârın sepet mesâbesinde olan cisminde her biri yılan mesâbesinde olan nefsânî sıfatlardan başka bir şey bulamazsın. Ya'nî bu cisimde rûhânî sıfatlardan bir sıfat arama!"

من برم صندوق را فردا بكو   پس بسوزم در میان چار سو

4507. *"Ben yarın sandığı mahalline götürürüm. Sonra çarşı ortasında yakarım!"*

تا ببیند مؤمن و گبر و جهود   كه درین صندوق جز لعنت نبود

4508. *"Tâ ki mü'min ve mecûsî ve cühûd görsünler ki, bu sandık içinde la'netten başkası olmadı."*

"La'net", tard ve îhâş ma'nâsınadır. Ya'nî, "Bu sandığı enzâr-ı nâsta yakayım da her sınıf görsünler ki, bu sandığın içinde tard ve la'nete müstehak olan boşluktan başka bir şey yoktur." Ba'zı nüshalarda "la'net" yerine

"lu'bet" vâki'dir. Bu sûrette ma'nâ "Bu sandık içinde lehv ve lu'bdan başka bir şey yoktur, ya'nî boştur" demek olur.

گفت زن هی در گذر ای مرد ازین   خورد سوگند آن که نکنم جز چنین

4509. *Kadın dedi: "Hey! Ey adam bundan vazgeç!" O "Bunun gayrını yapmam!" diye and içti.*

Kadın, Cûhî'yi gûyâ bu fikrinden vazgeçirmek için zâhiren dedi ki: "Hey! Kendine gel! Bir boş sandıktan ne istersin? Ey adam bundan vazgeç!" Cûhî cevâben: "Hayır! Ben bu sandığı mutlakā yakacağım!" diye yemîn etti.

از پگه حمال آورد او چو باد   زود آن صندوق بر پشتش نهاد

4510. [4490] *O erkenden rüzgâr gibi hamâl getirdi. Çabuk o sandığı onun sırtına koydu.*

Cûhî sabahleyin erkenden rüzgâr gibi sür'atle hamâl getirdi. Çabuk o sandığı çarşıya götürmek üzere hamâlın arkasına yükledi.

اندران صندوق قاضی از نکال   بانگ می زد کای حمال و ای حمال

4511. *Kādı o sandık içinde azâbdan: "Ey hamâl! Ey hamâl!" diye bağırır idi.*

"Nekâl", ukūbet ve zahmet ve azâb ma'nâsınadır. Ya'nî, Cûhî sandığı hamâlın arkasına yükledikten sonra çarşı tarafına yalnız olarak salıverdi. Hamâl yolda giderken kādı sandık içinde bunalıp azâb çektikten sonra: "Hamâl! Hamâl!" diye bağırmakta idi.

کرد آن حمال راست و چپ نظر   کز چه رو در می رسد بانگ و خبر

4512. *O hamâl sağına ve soluna nazar etti. Dedi ki: "Ne cihetten ses ve haber erişiyor?"*

هاتفست این داعئ من ای عجب   یا پریام می کند پنهان طلب

4513. *"Ey aceb! Bu beni dâî olan hâtif midir? Yâhud beni gizli peri mi taleb ediyor?"*

"Hâtif", sadâ-yı gaybî, mutlak seslenen ve âlem-i gaybdan seslenen melek ma'nâsınadır. "Dâî", çağıran ve da'vet eden. Ya'nî hamâl dedi ki: "Etrâfımda bir kimse yoktur; acîb şey, bu ses nereden geliyor? Beni çağıran hâtif midir, yoksa gizliden bir şey mi bana musallat olup çağırıyor?"

چون پیاپی گشت این آواز بیش گفت هاتف نیست باز آمد بخویش

4514. *Vaktâki bu ses birbiri arkasına çoğaldı, "Hâtif değildir!" dedi, kendine geldi.*

عاقبت دانست کان بانگ و فغان بد ز صندوق و کسی در وی نهان

4515. *Âkıbet bildi ki, o ses ve figān sandıktan idi ve onda bir kimse gizli idi.*

عاشقی کو در غم معشوق رفت گر چه بیرونست در صندوق رفت

4516. *Bir âşık ki, o ma'şûkun azminde gitti, her ne kadar dışarıda ise de sandığa gitti.*

Ya'nî, bu dünyânın mevhûm olan sûretlerinden herhangi birisini kendisine ma'şûk ittihâz eden bir âşık, mâdemki serâbdan ve hayâlden ibâret olan o ma'şûkun gamında yaşadı, her ne kadar onun vücûd-ı mecâzîsi ve hayâlîsi zâhiren o ma'şûkun vücûd-ı mecâzîsinden ve hayâlîsinden gayrı ve onun vücûdunun dışarısında ise de, bir sandık mesâbesinde olan onun gamı içindedir.

عمر در صندوق برد از اندهان جز که صندوقی نه بیند از جهان

4517. *Ömrü gamlardan sandık içine götürdü. Cihânda bir sandıktan gayrını görmez.*

Binâenaleyh bu dünyâ sûretleri aşkının gamlarından dolayı o kimse ömrünü sandık içine götürmüştür ve sandık içinde mahbûs olarak yaşamaktadır. O âşık bu hayât-ı dünyeviyyesinde bir sandıktan başka bir şey görmez. Nitekim hadîs-i şerîfte حبك الشيئ يعمى و يصم ya'nî "Senin bir şeye muhabbetin seni kör ve sağır eder" buyurulmuştur.

آن سری که نیست فوق آسمان از هوس او را دران صندوق دان

4518. *O bir baş ki, âsumânın fevkı olmaya, onu hevesten o sandık içinde bil!*

O bir baş ki, âlem-i sûret ve nâsûtun fevkı olan âlem-i melekûte ve rûhâniyet âlemine çıkmamıştır, sen o başı hevesât-ı nefsâniyyeden dolayı bu âlem-i tabîat sandığı içinde mahbûs bil!

چون ز صندوق بدن بیرون رود او ز گوری سوی گوری می شود

4519. *Vaktâki beden sandığından dışarıya gider, o bir mezârdan diğer mezâr tarafına gider.*

Vaktâki rûh, cisim sandığından ölüm vâsıtasıyla dışarıya çıkar, o ruh, cisim mezârından yine bir mezâr tarafına gider ki, bu mezâr dahi mevhûm olan bu âlem-i sûretten ve ma'şûk-ı mecâzîden ayrılık gamının ve hayâlinin mezârıdır. Nitekim hadîs-i şerîfte تموتون كما تعيشون و تحشرون كما تموتون ya'nî "Yaşadığınız gibi ölürsünüz ve öldüğünüz gibi haşr olunursunuz" buyurulur.

این سخن پایان ندارد قاضیش گفت ای حمال و ای صندوق کش

4520. [4500] *Bu sözün nihâyeti yoktur. Kādı ona dedi: "Ey hamâl ve ey sandık çekici!"*

Ya'nî, rûhun sandıkta mahbûs olması sözünün nihâyeti yoktur. Hikâyemize dönelim. Kādı hamâla dedi ki: "Ey hamâl ve ey sandığı taşıyan kimse!"

از من آگه کن درون محکمه نائبم را زودتر با این همه

4521. *"Mahkemenin içindeki nâibimi bu cümle ile berâber çabuk benden âgâh et!"*

"Sandığı bir tarafa bırak da, çabuk git, mahkemedeki nâibimi bütün bu cereyân eden vak'a ile berâber benim hâlimden âgâh et!

تا خرد این را بزر زین بی خرد همچنین بسته بخانهٔ ما برد

4522. *"Tâ ki bunu bu akılsızdan altın ile satın alsın! Böyle kapalı olarak bizim evimize götürsün!"*

"O nâib gelsin, bu sandığı bu akılsız Cûhî'den altın verip satın alsın ve hiçbir kimsenin huzûrunda açmayıp böylece kapalı olarak bizim evimize kadar götürsün!"

ای خدا بگمار قومی روحمند تا ز صندوق بدن مان واخرند

4523. *Ey Hudâ! Rûhlu olan bir kavmi nasb et! Tâ ki cisim sandığından bizi kurtarsın!*

"Rûh-mend"den murâd, insân-ı kâmildir. Ya'nî, "Yâ Rab! Cismâniyet âleminden çıkıp rûhâniyet âleminde hür yaşayan insân-ı kâmilleri bizim terbiyemize nasb ve ta'yîn et! Tâ ki bizi bu cisim sandığından ve nefse esîrlikten kurtarsın!"

خلق را از بند صندوق فسون که خرد جز انبیا و مرسلون

4524. *Halkı füsûn sandığının bağından enbiyâ ve mürsellerin gayrı kim kurtarır!*

"Füsûn"dan murâd, cismin îcâbâtı olan sıfât-ı nefsâniyyedir. Ya'nî, bu halkı sıfât-ı nefsâniyye efsûnlarıyla dolu olan cisim sandığının bağından ve esîrliğinden ancak enbiyâ ve mürseller ve onların vârisleri olan insân-ı kâmiller kurtarır. Ma'lûm olsun ki, peygamberlerin ve insân-ı kâmillerin va'z u nasîhatları ve tasarrufât-ı ma'neviyyeleri ancak ezelde saîd ve fakat muhîtinin te'sîrâtına tebean sıfât-ı nefsâniyye kirleriyle mülevves olan efrâd-ı beşer hakkında müessirdir. Şekāvet-i ezeliyyesi olanlar hakkında onların va'z u nasîhatları bunların izdiyâd-ı şekāvetlerine sebeb olur. Nitekim mâili helâke olan bir hastaya doktorun müdâvâtı müessir olamaz. Ebû Cehil ve her asırda Ebû Cehil meşrebinde olan münkirlerin hâli meydandadır. Bunların en makbûl sözlere karşı kulakları sağırdır.

از هزاران يك كسى خوش منظرست　　　كه بداند كو بصندوق اندرست

4525. *Binlerden bir kimse hoş-manzardır ki, sandık içinde olduğunu bilir.*

"Manzar", masdar-ı mîmîdir, "nazar ve bakış" demektir. Ya'nî, efrâd-ı beşerden binlerde bir kimse iyi bakışlıdır ki, o kimse bu iyi bakışı ile kendisinin cisim sandığı içinde mahbûs olduğunu ve sıfât-ı nefsâniyye füsûn ve hîleleri içinde kavrulduğunu bilir ve bu hapisten kurtulmak için çâreler arar.

او جهان را ديده باشد پيش ازان　　　تا بدان ضد اين ضدش گردد عيان

4526. *O bundan evvel cihânı görmüş olur, tâ ki ona o zıd ile bu zıd ayân olur.*

Bu iyi bakışlı kimse, her ne kadar bu âlem-i süflînin îcâbâtına tebaan sıfât-ı nefsâniyye ile mülevves olmuş ise de, saâdet-i ezeliyyesi îcâbınca rûhunun evvelce görmüş olduğu ma'nâ âlemini tahattur eder. Hattâ ki,o ma'nâ âlemi bu sûret âleminin zıddı olduğunu aklının gözüyle apaçık görür. Nitekim *Fîhi Mâ Fîh*'in 19. faslında şöyle buyurulur:

"Ancak kendisinde asl bulunan veyâ kendisi asla mensûb olan bir kimse ma'nâya teveccüh eder. Çünkü rûz-ı elestte onun üzerine bir katre damlatmışlardır. O katre onu ebhâr-i aslîye çeker; o teşvîşler ve mihnetlerden halâs [eder.] "Gel! Bizden daha ne kadar uzak ve bîgâne duracaksın ve teşvîşler ve sevdâlar arasında kalacaksın?" Cinsini ne bir kimseden ve ne de kendi şeyhinden işitmemiş olan olan bir kavme bir kimse ne söyleyebilir?

Filvâki' ma'nâya teveccüh etmek vehle-i ûlâda o kadar latîf görünmez, fakat gittikçe daha ziyâde tatlı görünür. Sûret ise bunun hilâfınadır. Evvelâ latîf görünür, ba'dehû o sûret ile her ne kadar ziyâde ülfet edersen soğur-

sun. Kur'ân'ın sûreti nerede, ma'nâsı nerede? İnsana nazar et! Sûreti nerede, ma'nâsı nerede? Eğer o sûretten ma'nâ giderse bir lahza bile onda tutmazlar!"

زین سبب که علم ضالهٔ مؤمنست　　عارف ضالهٔ خودست و موقنست

4527. *Bu sebebdendir ki ilim, mü'minin kayıbıdır. Kendi kayıbının ârifidir ve mûkındir.*

"Dâlle", bir kimsenin kaybettiği şey. "Mûkın", "bir şeyi hakîkati üzere şübhesiz olarak bilici olan" demektir. Bu beyt-i şerîfte الحكمة ضالة المؤمن فحيث وجدها فهو احق بها ya'nî "Hikmet mü'minin kayıp ettiği şeydir; binâenaleyh onu nerede bulursa o, o hikmete ehaktır" hadîs-i şerîfine işâret buyurulur. Ya'nî, iyi bakışlı olan kimsenin bu cisim sandığına gelmezden evvel âlem-i ma'nâyı görmüş olması sebebindendir ki, hadîs-i şerîfte: "İlm-i hikmet mü'minin kayıp ettiği şeydir" buyurulmuştur. Binâenaleyh o kimse bu âlem-i süflîde bu cisim sandığı içinde bulunduğu müddetçe, kendisinin kaybettiği şey olan o ilm-i hikmetin ve ulûm-i ledünniyyenin ârifidir ve onun rûhu o ilmi tahkîk üzere bilicidir.

آنکه هرگز روز نیکو خود ندید　　او درین ادبار کی خواهی طپید

4528. *O kimse ki, aslâ iyi günü görmedi, o bu idbâr içinde ne vakit çırpındı?*

"İdbâr", arkasını çevirmek, geri gitmek perîşân olmak demektir. Ya'nî o kimsenin rûhu ki, ezelde aslâ o âlem-i ma'nâyı ve iyi günü görmedi, o rûh bu cisim sandığı içindeki mahbûsluk idbârından ne vakit muztarib olur ve çırpınır? Bilakis o kimseye bu âlem-i süflîdeki hayat zevkli gelir. Zîrâ nûru görmeyen ve bilmeyen, karanlığı bir hâl-i tabîî zanneder.

یا بطفلی در اسیری اوفتاد　　یا خود از اول ز مادر بنده زاد

4529. *Ya çocukluk ile esîrliğe düştü, yâhud evvelden anadan bende olarak doğdu.*

Bu cisim sandığından başka âlem olduğunu idrâk etmeyenler çocukluk hâli ile esîrliğe düşen veyâhud anasından köle olarak doğan kimselere benzer ki, onların evvelce bulundukları hürriyet âleminden haberleri yoktur. Nitekim Hz. Pîr Efendimiz *Fîhi Mâ Fîh*'lerinin 16. faslında şöyle buyururlar:

"Ahvâl-i enbiyâ ve evliyâ ve halâyık ve nîk ü bed, hep mertebeleri ve cevherleri mikdârıncadır. Misâli odur ki, köleleri, kâfirlerin memâlikinden, müslümânların vilâyetine getirip satarlar. Ba'zılarını beş ve ba'zılarını on ve ba'zılarını da on beş yaşında getirirler. Çocuk olarak getirmiş oldukları köleler, birçok seneler müslümânlar arasında beslenip büyüyerek ihtiyarladıklarında o vilâyeti, bilkülliyye unuturlar ve ondan hiçbir şey tahattur etmezler; ve biraz büyücek olunca, az tahattur eder ve tamâmiyle büyük olunca memleketini daha ziyâde yâd eyler. Ervâh dahi böylece o âlemde huzûr-ı Hak'ta idiler. Nitekim Kur'ân-ı Mecîd'de işâret buyurulmuştur: أَلَسْتُ بِرَبِّكُمْ قَالُوا بَلَى (A'râf, 7/172) [ya'nî "Allâh Teâlâ: "Ben sizin Rabbiniz değil miyim?" demiştir. Onlar da: "Evet, Rabbimizsin" demişlerdi."] Ve onların gıdâ ve kûtları bî-harf ve savt olan Hakk'ın kelâmı idi. Ba'zılarını çocuk olarak getirdiklerinden o kelâmı işitince, ahvâlini ondan tahattur etmez ve kendisine o kelâm yabancı gelir. O tâife külliyyen küfür ve dalâlete dalmış olan mahcûblardır. Ba'zılarının bir parça hâtırına gelir ve onların derûnunda o tarafın cûşu ve hevâsı başlar; ve onlar mü'minlerdir; ve ba'zıları o kelâmı işittikde o hâl evvelden nasıl idi ise, yine öylece hâzır olur; ve bilkülliyye hicâblar kalkmış bulunur ve o asla vâsıl olurlar. ... Onlar da enbiyâ ve evliyâdır."

ذوق آزادی ندیده جان او　　　　هست صندوق صور میدان او

4530. [4510] *Onun cânı hürlüğün zevkini görmemiştir. Onun meydanı sûretlerin sandığıdır.*

Çocukluk hâlinde esîr düşen veyâ anadan köle olarak doğan kimse mesâbesindeki şahsın rûhu âlem-i ervâhtaki hürriyetin zevkini görmemiştir. Onun cevelân ettiği meydan sûretler sandığının içidir ve âlem-i sûretin hâricinde başka âlem bilmez.

دائما محبوس عقلش در صور　　　　از قفص اندر قفص دارد گذر

4531. *Onun aklı dâimâ sûretlerin mahbûsudur. Kafesten kafese güzer tutar.*

O kimsenin aklı, dâimâ sûretlere alâka ile meşgûldür ve sûretler kafesi içinde mahbûstur. Bir sûret kafesinden diğer sûret kafesine gider.

مَنْفَذَش نی از قفص سوی عُلَی　　　　در قفصها می رود از جا بجا

4532. *Ona ulâ tarafına menfez yoktur. Bir yerden bir yere kafes içinde gider.*

"Ulâ", yüce ve yüksek ve refî' ma'nâsınadır. "Menfez", çıkacak yer. Ya'nî, böyle bir kimseye yüksek mertebe ve âlem-i ulvî tarafına çıkacak yer yoktur. Bir yerden bir yere sûret kafesleri içinde gider; ve bu sûret kafeslerinin içinden çıkıp sûretsiz olarak âlem-i ma'nâya giderek hür ve serbest bir hâlde yaşayamaz.

در نبی ان اسْتَطَعْتُمْ فَانْفذُوا　　　این سخن با جن و انس آمد ز هو

4533. *Kur'ân'da "İn isteta'tüm fe'nfüzû!" vardır. Bu söz cinne ve inse "Hû"dan geldi.*

Bu beyt-i şerîfte sûre-i Rahmân'da olan يَامَعْشَرَ الْجِنِّ وَالْإِنْسِ إِنْ اسْتَطَعْتُمْ أَنْ تَنْفُذُوا مِنْ أَقْطَارِ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ فَانْفُذُوا لَا تَنْفُذُونَ إِلَّا بِسُلْطَانٍ (Rahmân, 55/33) ya'nî "Ey insan ve cin tâifesi! Eğer gücünüz yeterse göklerin ve arzın etrâfından dışarıya çıkınız! Hayır! Çıkamazsınız... Ancak kuvvet-i ilâhiyye ile çıkabilirsiniz" âyet-i kerîmesine işâret buyurulur. Bu ma'nâ 1. cildin 1952 numarasına müsâdif olan معشر جن سوره' رحمان بخوان. تستطيعوا تنفذوا را بازدان [ya'nî "Sûre-i Rahmân'da ma'şer-i cinni oku. Testetîû tenfüzû'yü açık bil!"] beytinde de geçti. Ya'nî, Kur'ân-ı Kerîm'de bu zikr olunan âyet-i kerîme vardır. Bu söz insanlar ve cinler tâifesine hüviyyet-i ilâhiyyeden hitâb edilmiştir; ve bu âyet-i kerîme mûcibince âlem-i kesâfet olan göklerdeki ecrâmın ve âlem-i esîrin ve arzın hâricine ve âlem-i rûhâniyyete ancak kuvvet-i ilâhiyye ile çıkılabilir.

گفت منفذ نیست از گردونتان　　　جز بسلطان و بوحی آسمان

4534. *Buyurdu ki: "Sultânın ve âsumânın vahyinin gayrı ile size felekten menfez yoktur."*

"Sultân", gālib, kāhir, kuvvet, hüccet ve burhân, ma'nâlarınadır. Burada kuvvet-i ilâhiyye murâd buyurulur. "Âsumân"dan murâd, âlem-i ulvîdir ve bilcümle merâtibin fevkı olan mertebe-i ulûhiyyettir. Ya'nî, velhâsıl Hak Teâlâ buyurdu ki: "Kuvvet-i ilâhiyyenin ve mertebe-i ulûhiyyetin ve cinnin gayrı ile size âlem-i sûret olan feleğin hâricine çıkacak yer yoktur." "Sultân", hüccet ve burhân ma'nâsına da geldiğine göre, burhân-ı aklîye de işâret vardır.

گر ز صندوقی به صندوقی رود　　　او سمایی نیست صندوقی بود

4535. *Eğer o bir sandıktan bir sandığa giderse, semâî değildir, sandığa mensûb olur.*

Binâenaleyh eğer o bir kimse bir sûret sandığından diğer bir sûret sandığına giderse, onun rûhu âlem-i ulvîye mensûb değildir, belki âlem-i sûret olan bu âlem-i süflîye mensûbdur.

فرجهٔ صندوق نو نو مسکرست   درنیابد کو بصندوق اندرست

4536. *Sandığın yeni yeni fürcesi sarhoş edicidir. Sandık içinde olduğunu anlamaz.*

"Fürce", yarık ve iki şeyin aralığı. "Fürce"den murâd, suver-i âlemden birtakım yeni yeni sûretlerin peyderpey kalbi teshîr etmesidir. Ya'nî, bu sûret âlemi sandığın birtakım fürcelerinden ve yarıklarından ibâret olan yeni yeni nakışlar kalbi teshîr ettiğinden sarhoş edicidir. Bunların sarhoşu olan kimse sûret âlemi içinde mahsûr kaldığını idrâk edemez ve anlayamaz. Zevk içinde yaşadığını zanneder.

گر نشد غره بدین صندوقها   همچو قاضی جوید اطلاق و رها

4537. *Eğer bu sandıklara mağrûr olmasa idi, kādı gibi ıtlâk ve rehâ isterdi.*

Ya'nî, eğer o kimse bu sûret sandıklarına mağrûr olmasa ve aldanmasa idi, kıssamızdaki kādı gibi o sandıktan âzâd olmayı ve kurtulmayı isterdi.

آنکه داند این نشانش آن شناس   کو نباشد بی فغان و بی هراس

4538. *O kimse ki onun bu nişânını bilir, o tanımadır ki, o figānsız ve korkusuz olmaz.*

Ya'nî, sandık içinde yaşadığını bilen kimsenin bu tanımasının ve bilmesinin nişânı ve alâmeti figānsız ve korkusuz olmamasıdır. Ya'nî o kimse bu cisim sandığı açıldığı veyâ kırıldığı vakit rezîl ve rüsvây olmaktan korkar. Bu şinâs ve tanıma figān ve korku verir.

همچو قاضی باشد او در ارتعاد   کی بر آید یکدمی از جانش شاد

4539. *Kādı gibi o, titreme içinde olur. Onun cânından bir dem sürûr ne vakit zâhir olur?*

O kimse kıssadaki kādı gibi sandıkta titreme ve ıztırâb içinde olur; ve o kimsenin rûhundan bu cismâniyet sandığı içinde bir ân için olsun, ne vakit sürûr zâhir olur? Ya'nî o kimse "Ben rûhumu bu kesâfet âleminin te'sîrinden henüz kurtaramadım!" diye her ân gam içinde olur.

آمدن نائب قاضی میان بازار و خریداری کردن صندوقرا از جوحی

Kādının nâibinin pazar ortasına gelmesi ve sandık için Cûhî'den müşterîlik istemesi

نائب آمد گفت صندوقت بچند　　　گفت نُهصَد بیشتر زر می دهند

4540. [4520] *Nâib geldi. Dedi: "Senin sandığın kaçadır?" Dedi: "Dokuz yüzden daha ziyâde altın veriyorlar."*

Hamâl mahkemeye gidip nâibe haber verdiğinden nâib derhâl mahkemeden pazara geldi ve Cûhî'ye: "Senin sandığın kaçadır?" diye sordu. Cûhî cevâben dedi ki: "Benim bu sandığıma şimdiye kadar çıkan müşterîler dokuz yüz liradan fazla veriyorlar."

من نمی آیم فروتر از هزار　　　گر خریداری گشا کیسه بیار

4541. *"Ben binden daha aşağıya gelmiyorum. Eğer müşterî isen, aç keseyi, getir!"*

"Ben bin liradan daha aşağıya inmiyorum. Eğer sen bu sandığa müşterî isen, aç keseyi, bu bin lirayı getir ve sandığı al!"

گفت شرمی دار ای کوته نمد　　　قیمت صندوق خود پیدا بود

4542. *Dedi: "Ey kısa abalı! Bir utan! Sandığın kıymeti ise zâhirdir."*

Nâib Cûhî'ye cevâben dedi: "Ey fakîr kimse! Sandığın kıymeti meydandadır ve emsâline nazaran kıymeti bellidir. Utanmadan nasıl bin altın istiyorsun? "Kûteh nemed", "kısa abalı" demek olup fakîr ve müflisten kinâyedir.

گفت بی رؤیت شری خود فاسدست　　　بیع ما زیر گلیم این راست نیست

4543. *Dedi: "Görmeksizin satın almak ise fâsiddir. Bizim satışımız kilim altındadır; bu doğru değildir."*

"Şirî", "satın almak" ma'nâsına olan "şirâ" kelimesinin imâle olunmuşudur. "Zîr-i gilîm", "kilim altında olmak", satılan şeyin sıfatı mestûr olmaktan

kinâyedir. Ya'nî, Cûhî nâibe cevâben dedi: "Bir malı görmeksizin satın almak şer'an fâsiddir. Zîrâ şerîatte müşterî için "hıyâr-ı rü'yet" vardır. Binâenaleyh bizim satışımız malın sıfatı mestûr olarak vâki' oluyor. Bu hâl ise hukûken ve şer'an doğru değildir."

بر گشایم گر نمی ارزد مَخَرْ   تا نباشد بر تو حیفی ای پدر

4544. *"Açayım, eğer değmezse satın alma! Ey baba! Tâ ki senin üzerine bir gadir olmasın!"*

"Hayf", "gadir, zulüm, yazık, cevir, meded ve emân" ma'nâlarınadır. Ya'nî, "Sandığı açayım da içini gör; eğer istediğim bin lira değmezse satın alma! Ey baba, ya'nî ey hayatta tecrübe görmüş olan kimse! Böyle yapalım da sana gadir ve yazık olmasın!"

گفت ای ستار بر مگشای راز   سر بیسته می خرم با من بساز

4545. *Dedi: "Ey settâr! Sırrı açma! Başı kapalı olarak satın alıyorum. Bana muvâfakat et!"*

"Settâr", "çok örtücü" demektir. Ya'nî, nâib Cûhî'ye hitâben dedi: "Ey çok örtücü olan satıcı! Bu sandığın içinde olan sırrı bu pazarda ve halkın muvâcehesinde açma! Ben bu sandığı böylece kapalı olarak satın almaya râzı oluyorum. Sen de benim bu arzûma muvâfakat et!"

Bu kıssada "sandık"tan murâd, sâlikin cismi ve "kādı"dan murâd, sâlikin cisminde mündemic ve gizli olan kuvâ-yı nefsâniyyesinin hey'et-i mecmûasıdır; ve "nâib"den murâd, Resûl-i Ekrem'in nâibi olan insân-ı kâmildir. "Cûhî"den murâd, sâliki insân-ı kâmil huzûruna takdîm eden rehberdir; ve insân-ı kâmil sâlikin sıfât-ı nefsâniyyesini mündemic olan cismini huzûruna hiçbir ayıbını yüzüne vurmaksızın kabûl edip, isti'dâdına göre terbiye buyurur. Binâenaleyh insân-ı kâmil, Hakk'ın bütün sıfât ve esmâsının mazharı olduğu cihetle, kendisinden "Settâr" ism-i şerîfinin eseri dahi bu sûretle zâhir olur. Nitekim insân-ı kâmilin bu hâline işâretle Hz. Pîr *Dîvân-ı Kebîr*'lerinde şöyle buyururlar:

ببیند حال تو بداند قهر و کین تو   زرنگت لیك پوشاند نگرداند ترا رسوا

نظر در نامه می دارد ولی با لب نمی خواند   همی داند که زین حامل چه صورت آیدش فردا

"İnsân-ı kâmil senin renginden dîninin hâlini görür ve kahır ve kînini görür; fakat örter, seni rüsvây etmez. Senin kalbinin nâmesine nazar eder, fakat ağ-

zıyla okumaz. O yarın bu sûret-i cismâniyye hâmilinde ne sûret zâhir olacağını bilir."

ستر کن تا بر تو ستاری کنند　　　تا نبینی ایمنی بر کس مخند

4546. *Ört, tâ ki senin üzerine settârlık etsinler. Emînlik görmedikçe kimse üzerine gülme!*

Bu beyt-i şerîfte sâlikleri irşâden Hz. Pîr buyururlar ki: Ey sâlik! Sen mü'min kardeşlerinden gördüğün ayıbları ört ki, Hak Teâlâ ve Hakk'ın ve Resûl'ünün nâibleri olan insân-ı kâmiller de senin ayıblarını örtsünler. Zîrâ hadîs-i şerîfte من عيب اخاه بذنب لم يمت حتى يعمله ya'nî "Bir kimse bir kardeşini bir kusûru sebebiyle ayıblarsa, o kimse o kusûru yapmadıkça ölmez!" buyurulmuştur. Binâenaleyh nefsinin kötü sıfatlarından temizlenip emîn olmadıkça vâki' olan kusûrundan dolayı hiçbir kimseye gülme ve onu hakîr görme! Hz. Pîr efendimiz bu ma'nâ hakkında *Fîhi Mâ Fîh*'lerinin 6. faslında da şöyle buyururlar:

"Eğer dîn kardeşinde bir ayıb görür isen, o ayıb sendedir, halbuki onda görüyorsun. Âlem ayna gibidir, kendi nakşını onda görürsün; çünkü المؤمن مرآة المؤمن ya'nî "Mü'min mü'minin aynasıdır" buyurulmuştur: O ayıbı kendinden izâle et! Zîrâ incindiğin şey sendedir. Bir fili su içmek için bir pınara getirdiler. Suyun içinde kendini görünce ürktü. Halbuki o, başkasından ürktüğünü zannetti; kendisinden ürktüğünü bilmedi. Sende zulüm, kin, hased, hırs, merhametsizlik ve kibir gibi bütün ahlâk-ı zemîme olduğu hâlde, bundan münfail değilsin. Bunları bir başkasında görünce münfail olup, ondan ürkersin. Binâenaleyh bil ki, kendinden incinir ve ürkersin. Bir adamın kendi noksanı ve çıbanı kendisine çirkin görünmez. Yaralı eliyle yemeğini yer ve parmağını yalar; ve aslâ onlardan mi'desi bulanmaz. Ammâ başkasında bir çıban veyâ biraz yara görse, o taâmdan iğrenir ve hazm edemez. Ahlâk-ı zemîme de, nakāisa ve çıbanlara benzer. Bir adamın kendinde olunca, ondan rencîde olmaz. Fakat başkasında onlardan bir parçasını görse, incinir ve nefret eyler. Sen ondan ürktüğün gibi, onun da senden ürkmesini ve incinmesini ma'zûr tut! Senin incinmen onun özrüdür. Zîrâ senin rencin onu görmedendir; ve o da öylece görür. ...ilh."

بس درین صندوق چون توه انده اند　　　خویش را اندر بلا بنشانده اند

4547. *Bu sandık içinde senin gibi çokları kalmışlardır. Kendilerini belâ içine koymuşlardır.*

"Nişânden", "nihâden" ya'nî "koymak" ma'nâsına da gelir (*Burhân*). Burada bu ma'nâ münâsibdir. Ya'nî, niçin başkalarına gülersin ve tahkîr edersin ki, çok kimseler de senin gibi bu cisim sandığı içinde mahbûs kalmıştır ve rûhları sıfât-ı nefsâniyyelerinin tuzağına düşüp kendilerini bu belâ sandığı içine koymuşlardır.

آنچه بر تو خواه آن باشد پسند　　　بر دگر کس آن کن از رنج و گزند

4548. *O şey ki sana matlûbdur, o makbûl olur. Rencden ve zarardan diğer kimse üzerine onu yap!*

Ya'nî, ey kimse! Senin tab'ına mülâyim gelen istediğin ve makbûl gördüğün şey ne ise onu düşün de başkalarına karşı yapacağın renc ve zararı ona göre yap! Ya'nî sana birisi renc ve zarar veren bir muâmelede bulunsa, kalbin ondan nefret eder. Binâenaleyh tab'ının nefret ettiği şeyi başkalarına da yapma! Sana yapıldığı zaman hoşuna gidecek olan muâmeleyi yap! Nitekim hadîs-i şerîfte لا يؤمن احدكم حتى يحب لأخيه ما يحب لنفسه ya'nî "Sizden biriniz kendi nefsi için sevdiği şeyi mü'min kardeşi için dahi sevmedikçe mü'min olamaz" buyurulur. Zîrâ kendi nefsine hoş gelmeyen şeyin mü'min kardeşi hakkında vukū'unu istemek ona karşı adâvet ve nifâk alâmetidir; ve nifâk ile îmân bir yerde müctemi' olmaz. Ba'zı nüshalarda "renc" yerine "nef" vâki'dir, "Nef'den ve zarardan diğer kimse üzerine onu yap!" demek olur.

زانكه بر مرصاد حق و اندر كمين　　　مى دهد پاداش پيش از يوم دين

4549. *Zîrâ ki Hak mirsâd üzerinde ve kemîndedir. Yevm-i dînden evvel pâdâş verir.*

"Mirsâd", güzergâh ve geçit ve geniş yol ve etrâfı gözetmeye münâsib olan mahal; "kemîn", pusu; "pâdâş", mükâfât ve ecir ve cezâ; "dîn", cezâ ve inkıyâd ve âdet ma'nâlarınadır. Ya'nî, sûre-i Hicr'de vâki' إِنَّ رَبَّكَ لَبِالْمِرْصَادِ (Fecr, 89/14) ya'nî "Muhakkak senin Rabbin elbette mirsâddadır" âyet-i kerîmesi mûcibince Hak Teâlâ kulların ef'âlini pusuda mirsâd üzerinde gözetmektedir. Mükâfât ve cezâ günü olan kıyâmetten evvel bu hayât-ı dünyeviyyede dahi bu iyi ve kötü fiillerin mükâfât ve mücâzâtını verir. Nitekim sûre-i Secde'de وَلَنُذِيقَنَّهُمْ مِنَ الْعَذَابِ الْأَدْنَى دُونَ الْعَذَابِ الْأَكْبَرِ (Secde, 32/21) ya'nî "Biz elbette onlara azâb-ı ednâ olan dünyâ azâbını tattırırız ki, büyük azâb olan [âhiret] azâbından aşağıdır" buyurulur.

آن عظیم العرش و عرش او محیط   تخت دادش بر همه جانها بسیط

4550. [4530] *O azîmü'l-arştır ve O'nun arşı muhîttir. O'nun adlinin tahtı bütün canlar üzerine basîttir.*

"Arş"tan murâd, Zât-ı Hakk'ın sıfatı olan "vücûd" tahtıdır ki, onun bu varlık sıfatının nihâyeti yoktur. Binâenaleyh o azîmü'l-arştır; ve onun vücûd-ı hakîkîsi vücûd-ı izâfî âlemini kaplamıştır. O'nun adâletinin tahtı bütün canlar üzerine yayılmıştır ve şâmildir. "Basît", "mebsût" ma'nâsında "yayılmış" demektir.

گوشهٔ عرشش بتو پیوسته است   هین مجنبان جز بدین و داد دست

4551. *O'nun arşının köşesi sana vâsıl olmuştur. Sakın, dînin ve adlin gayrı ile elini kımıldatma!*

O'nun vücûd-ı hakîkîsi arşının köşesi, senin rûhunun ve cisminin varlığı olmak üzere, sana vâsıl olmuştur. Binâenaleyh varlığın ve vücûd-ı izâfîn O'nun vücûd-ı hakîkîsi hâricinde değildir. Hak Teâlâ her ân mirsâd üzerinde senin ef'âline nâzırdır. Sakın, dînin ve adlin gayrı ile elini kımıldatma! Bütün ef'âl ve harekâtını emr-i ilâhîye inkıyâd ve adâlet sûretiyle icrâ et!

تو مراقب باش بر احوال خویش   نوش بین در داد و بعد از ظلم نیش

4552. *Sen kendi ahvâlin üzerine murâkıb ol! Adlde nûş ve zulümden sonra dahi nîşi gör!*

"Nûş", şerbet; "nîş", iğne demektir ki, birisi lutfa ve diğeri kahra işârettir. Ya'nî, bu hayât-ı dünyeviyyede sen kendi hallerine dikkat et ve murâkıb ol! Fiilinde adâlet ettiğin vakit ona mukābil Hakk'ın nûşunu ve lutfunu gör; ve zulüm ettikten sonra dahi Hakk'ın nîşini ve kahrını gör!

گفت آری اینچه کردم استمست   لیك هم می دان که بادی اظلمست

4553. *Dedi: "Evet, bu şeyi ki yaptım, zulümdür. Fakat yine bil ki, bâdî azlemdir."*

"Bâdî", burada "sebeb ve illet ve mûcib" demektir. Nâibin bu sözlerine karşı Cûhî dedi ki: "Evet, bu yaptığım fiil ve kādıyı sandıkta habsetmem bir zulümdür; fakat bunu da bil ki, benim bu zulmü icrâ etmeme sebeb olan kādı benden daha zâlimdir."

گفت نائب یك بیك ما بادییم　　　با سواد وجه اندر شادییم

4554. *Nâib dedi: "Biz bir bir bâdîyiz. Yüzkarası ile berâber şâdîlik içindeyiz."*

Nâib Cûhî'ye cevâben dedi: "Biz hep birer birer zulmün bâdîsiyiz. Meselâ senin karını teşvîk etmen yerinde mi idi? O bir zulüm değil mi idi? Ve senin bu zulmün kādının karına taarruzu zulmüne sebeb olmadı mı?! Binâenaleyh sen bâdî ve müsebbib oldun. Kādının bu taarruz zulmü de, senin onu sandıkta habsetmen zulmüne sebeb oldu. Binâenaleyh bu zulümde dahi kādı müsebbib ve bâdî oldu; ve bu sebebiyyet böylece teselsül etti. Şu hâlde hep bâdî oldunuz. İşte bunun gibi, bu hayât-ı dünyeviyyede birbirimize karşı olan muâmelâtta böyle hep birer birer zulmün bâdîsiyiz. Nitekim 1. cildin 216 numaralı beytinde این جهان کوه است و فعل ما ندا . سوی ما آرد نداها را صدا [ya'nî "Bu cihân dağdır ve bizim işimiz bağırmaktır. Bağırmaların sesi bizim tarafımıza gelir"] buyurulmuş idi. Maahâzâ biz muâmelâtımızda böyle birbirimize karşı hep zulmün bâdîsi ve müsebbibi iken bu yüzkarası ile berâber şâdîlik ve meserret içindeyiz; ve hiçbir fenâlık yapmamış gibi kendimizi temize çıkarırız."

همچو زنگی کو بود شادان و خوش　　　او نبیند غیران بیند رخش

4555. *Bir zenci gibi ki, şâdân ve hoş olur, o görmez, onun gayrı onun yüzünü görür.*

Ya'nî, kapkara bir renkte olan zenci gibi ki, o kara renk ile sürûr ve zevk içinde yaşar. O kendi yüzünün karalığını görmez, onun yüzünü başkaları görür.

ماجرا بسیار شد در من یزید　　　داد صد دینار وان از وی خرید

4556. *"Men yezîd?"de mâcerâ çok oldu. Yüz altın verdi ve onu ondan satın aldı.*

"Men yezîd", ya'nî "kim artırır?" ma'nâsında terkîb-i Arabî'dir, "müzâyede" demektir. Ya'nî, velhâsıl sandığın müzâyedesinde mâcerâ ve dedikodu çok oldu. Nihâyet nâib yüz altın verdi ve sandığı Cûhî'den satın aldı.

هر دمی صندوقیئ ای بد پسند　　　هاتفان و غیبیانت می خرند

4557. *Ey kötüyü beğenici! Her dem sandığa mensûbsun. Hâtifler ve gayblar seni satın alırlar.*

"Hâtifler ve gayblar"dan murâd, Hakk'ın ve peygamberin nâibleri olan insân-ı kâmillerdir. Ya'nî, ey nefsin kötü sıfatlarını beğenen ve makbûl görüp

onları terk etmek istemeyen kimse! Senin rûhun her bir dem bu cisim sandığına mensûbdur. Nâib-i Hak olan insân-ı kâmiller senin cisim sandığını Cûhî gibi hîlekâr olan şeytanın elinden satın alıp rûhunu âzâd ederler.

در تفسیر این خبر که مصطفی علیه الصلاة و السلام فرمود
مَنْ کُنْتُ مَوْلَاهُ فَعَلِیٌّ مَوْلَاهُ تا منافقان طعنه زدند که بس نبودش که ما
مطیعی و چاکری نمودیم او را چاکریٔ خلم آلود مان هم می فرماید

Bu hadîsin tefsîri hakkındadır ki, Mustafâ (a.s.v.) "Ben kimin efendisi isem, Alî de onun efendisidir" buyurdu. Nihâyet münâfıklar: "Bizim ona mutî'lik ve çâkerlik göstermemiz kâfî olmadı mı ki, bize hılm-âlûdun çâkerliğini de emr ediyor?" diye ta'n etmeleri

"Mevlâ", "efendi, yâr, dost, büyük, kendisine tâbi' olunan, komşu, nedîm, amca oğlu, âzâd edici ve âzâd olunmuş" ma'nâlarınadır. "Hılm", Fârisî'de "sümük ve hışım ve gazab" ma'nâlarına gelir (*Burhân*). "Hılm-âlûd", sümüklü veyâ gazablı ve hışımlı, demek olur. İmdâdullâh (k.s.) şerhinde buyururlar ki: "Emîr Cemâleddîn-i Muhaddis (k.s.) *Sahîh-i Müslim* ve *Sahîh-i Buhârî*'den nakl eder ki: Resûl-i Ekrem hazretleri hacc-ı vedâ'ı edâ buyurup Medîne'ye teveccüh ettiler. Esnâ-yı râhta Cuhfe nâhiyelerinden "Gadîrhum" menziline geldiler. Öğle namazını kıldılar. Ondan sonra yüzlerini ashâba çevirip buyurdular ki: "Ben mü'minlere kendi nefislerinden evlâ değil miyim?" Ashâb-ı kirâm "Evet!" dediler.

Ve diğer bir rivâyet de budur ki: "Beni âlem-i bekāya çağırıyorlar ve ben de icâbet ediyorum. Biliniz ki, ben sizin aranızda iki emr-i azîm bıraktım: Biri diğerinden daha büyüktür. Kur'ân ve Ehl-i beytimdir. Geliniz ve ihtiyât ediniz ki, benden sonra o iki emre nasıl sülûk edeceksiniz ve onların hukūkuna riâyeti ne keyfiyet ile edâ edeceksiniz ve o iki emr havz-ı kevser kenârında bana erişinceye kadar birbirinden ayrı olmayacaktır." Ve o vakit buyurdular ki: "Muhakkak Hak Teâlâ benim Mevlâmdır ve ben bütün mü'minlerin mevlâsıyım." Ondan sonra Hz. Alî'nin elini tuttu, buyurdu ki:"Ben kimin efendi-

si isem, Alî de onun efendisidir. Ey benim Allâh'ım! Onunla sevişenleri sev ve düşmanlık edenlere düşman ol! Ve ona yardım edenlere yardım et ve onu perîşân ve terk edenleri perîşân ve terk et! Ve her nerede olursa onu Hakk'a ulaştır!"

Rivâyet olunur ki, Resûl-i Ekrem hazretleri bu hadîs-i şerîfi buyurduktan sonra Hz. Ömer, Hz. Alî'ye: "Ey Alî! Sana mübârek olsun! Öyle sabahladın ki, benim efendimsin ve her mü'min ve mü'minenin efendisisin!" dedi.

Ankaravî hazretleri dahi bu hadîs-i şerîfi Ahmed'in İbn Mâce'den ve Tirmizî ve Nesâî'nin Zeyd b. Erkam'dan rivâyet ettiklerini beyân eder. Bu sürh-i şerîf yukarıda geçen خلق را از بند صندوق فسون . کی خرد جز انبیا و مرسلون [ya'nî "Halkı füsûn sandığının bağından enbiyâ ve mürsellerin gayrı kim kurtarır?"] beytine merbûttur. Zîrâ Resûl-i Ekrem hazretleri halkı beden sandığından kurtardığı gibi, o hazretin vârisi olan Şâh-ı velâyet İmâm-ı Alî efendimiz dahi bu hadîs-i şerîfe nazaran beden sandıkları üzerinde mutasarrıf olurlar.

زین سبب پیغمبر با اجتهاد   نام خودرا و آن علی مولا نهاد

4558. *Bu sebebden ictihâdlı olan Peygamber, kendinin ve o Alî'nin adını "efendi" koydu.*

Ya'nî, mü'minlerin rûhlarını cisim sandıklarından âzâd edip hürriyet bahş eden enbiyâ ve onların vârisleri olan evliyâ olması sebebinden dolayı Resûl-i Ekrem hazretleri kendilerinin adını ve vâris-i ulûm-i nebevîleri olan Hz. Alî'nin adını "efendi" koydu. Zîrâ "mevlâ ve efendi", "bir kimseyi kölelikten âzâd eden kimse"ye derler.

گفت هر کو را منم مولا و دوست   ابن عم من علی مولای اوست

4559. *Buyurdu ki: "Ben her kimin efendisi ve dostuyum, benim amcamın oğlu Alî de onun efendisidir."*

کیست مولا آنکه آزادت کند   بند رقیت ز پایت بر کند

4560. [4540] *Mevlâ kimdir? O kimsedir ki, seni âzâd eder. Kölelik bağını senin ayağından koparır.*

Mevlâ ve efendi kimdir? Sana hürriyet veren ve kölelik bağını senin ayağından koparan kimsedir. Peygamberler ve onların vârisleri olan insân-ı kâmiller ise senin rûhunu cismâniyet ve nefsâniyet âleminin köleliğinden ve esîrliğinden kurtarırlar. Bu sebeble onlar hakkında "efendi" derler.

چون بآزادی نبوت هادیست　　　مؤمنان را ز انبیا آزادیست

4561. *Mâdemki âzâdlığa nübüvvet hâdîdir, mü'minlere peygamberlerden âzâdlık vardır.*

Mâdemki âzâd olmanın ve hürriyyet-i rûhiyye kazanmanın doğru yolunu gösterici olan peygamberlik mertebesidir ve bu âlem-i sûrette peygamberlere inanmak ve onların gösterdiği yolda yürümek ile âzâdlık ve hürriyet vardır ve onları inkâr ve gösterdikleri yollara muhâlefet edenler nefis ve hevâlarının esîri olup, başlarına sûrî ve ma'nevî belâlar gelmektedir.

ای گروه مؤمنان شادی کنید　　　همچو سرو و سوسن آزادی کنید

4562. *Ey mü'minler tâifesi! Sevininiz! Servi ve sûsen gibi âzâdlık ediniz!*

"Sevsen" ve "sûsen", susam çiçeği demektir. Yaprakları yaz kış servi gibi yeşil durur. Ya'nî, ey peygamberlere ve onun vârisleri olan evliyâya inanıp tâbi' olan tâife! Sevininiz! Servi ağacı ve sûsen çiçeğinin yaprakları nasıl ki sonbaharın ve kışın hücûmlarından müteessir olmayıp hür ve yeşil bir hâlde kalmış iseler, sizler de bu îmân ve tebaiyyet hasebiyle, nefis ve şeytanın hücûmundan ve taarruzundan âzâdelik ediniz ve rûhunuz hür olsun!

لیك می گویید هر دم شکر آب　　　بی زبان چون گلستان خوش خضاب

4563. *Fakat latîf boyalı gülistân gibi dilsiz olarak her dem suyun şükrünü söyleyiniz!*

"Hızâb", "renk ve boyamak" ma'nâlarınadır. Ya'nî, gülistân ilkbaharın yağmurlarını içerek renkli renkli çiçekler çıkarır. Bu hâl o gülistânın "İçtiğim sular boşuna gitmedi; işte eserini gösteriyorum" diye hâlen ve dilsiz olarak şükür etmesidir. Fakat ey mü'minler! Sizler de her dem su mesâbesinde olan füyûzât-ı enbiyâ ve evliyâdan o renkli renkli çiçekler çıkaran gülistân gibi, lisân-ı zâhiri kullanmaksızın söyleyiniz ve o füyûzâtın şükrünü hâlen ve zevkan hürriyyet-i rûhiyye ve âzâdelik içinde ızhâr ediniz!

بی‌زبان گویند سرو و سبزه زار　　　شکر آب و شکر عدل نو بهار

4564. *Servi ve yeşillik dilsiz olarak suyun şükrünü ve ilkbaharın adlini söylerler.*

Evet, servi ağacı ve yeşillik zâhirî dilleri olmadığı hâlde, içtikleri yağmurun suyunu ve ilkbaharın adlini ve ihsânını hâl dilleriyle söylerler.

حلّه ها پوشیده و دامن کشان   مست و رقاص و خوش و عنبر فشان

4565. *Hulleler giymiş ve etek çekici sarhoş ve oynayıcı ve latîf ve anber saçıcıdırlar.*

Bağ ve bostanın ağaçları ve fidanları yeşil yaprak hullelerini ve libâslarını giyinmiş ve birer nâzenîn rakkâse gibi eteklerini toplamış, latîf latîf esen rüzgârlardan raks edici ve hoş hey'etler ile etrâfa güzel kokular saçıcıdır.

جزو جزو آبستن از شاه بهار   جسمشان چون درج پر در ثمار

4566. *Cüz' cüz' bahar şâhından gebe kalmış cisimleri yemiş incisi doludur.*

"Âbisten", gebe; "dürc", tabla ve kutu; "simâr", meyve ve yemiş ma'nâsına olan "semer"in cem'idir, "meyveler ve yemişler" demektir. "Cüz' cüz'", izâfetsiz kat' ile okunduğu takdîrde "parça parça" demek olur ki, bundan murâd, gülistânı teşkîl eden ağaç ve fidanların her birisidir. İzâfetle okunursa "cüz'ün cüz'ü, parçanın parçası" ma'nâsına gelir. Evvelki ma'nâ daha münâsib görünür. Ya'nî, gülistân cüz' cüz' ve parça parça bahar şâhından gebe kalmış ve gülistânı teşkîl eden bu cüz'lerden her birisinin cismi bir tabla ve kutu gibi yemiş incileriyle dolu olmuştur. Bu beyitlerde insân-ı kâmile mensûb olan sâliklerden zuhûr eden vecd ve cezebâta işâret buyurulur.

مریمان آبست بی شوی از مسیح   خامشان بی لاف و گفتار فصیح

4567. *Meryemler Mesîh için kocasız gebe kaldı. Lâfsız ve fasîh sözsüz susmuşlardır.*

Bahar mevsiminde ağaçlar ve fidanlar, gûyâ Mesîh Îsâ (a.s.) için kocasız gebe kalmış Meryemler gibidir. Hz. Meryem sûre-i Meryem'de vâki' فَقُولِي إِنِّي نَذَرْتُ لِلرَّحْمَانِ صَوْمًا فَلَنْ أُكَلِّمَ الْيَوْمَ إِنسِيًّا (Meryem, 19/26) ya'nî "Ey Meryem! Ben Rahmân'a oruç nezr ettim, bugün aslâ bir insana söz söylemem, de!" emr-i ilâhîsine tebaan, hamli hakkında soranlara karşı susmuş olduğu gibi, bu feyz-i bahârdan gebe kalan ağaçlar da lâfsız ve fasîh sözsüz olarak susmuşlardır. Bu beyitte sâliklerin vecd ve cezebât içinde kendi hâllerinden bahisle söz söylemediklerine işâret buyurulur.

ماه ما بی نطق خوش در تافتست   هر زبان نطق از فر ما یافتست

4568. *Bizim ayımız kelâmsız olarak lutfen doğmuştur. Her dil kelâmı bizim ferimizden bulmuştur.*

Bu beyt-i şerîf insân-ı kâmil lisânındandır. "Fer", burada "pertev ve nûr" ma'nâsınadır. "Ay"dan murâd, insân-ı kâmilin rûhudur. Ya'nî, bizim ay gibi parlak olan rûh-ı pâkimiz, kelâmsız ve nutuksuz olarak doğmuş ve parlamıştır. Bize mensûb olan her sâlikin dili, maârif ve hakāyık-ı ilâhiyyeye müteallık olan sözleri bizim rûhumuzun pertevinden ve nûrundan bulmuştur.

نطق عیسی از فر مریم بود   نطق آدم پرتو آن دم بود

4569. *Îsâ'nın nutku Meryem'in ferinden olur. Âdem'in nutku o demin pertevinden olur.*

Nitekim Îsâ beşikte bir çocuk iken sûre-i Meryem'de beyân buyurulduğu üzere إِنِّى عَبْدُ اللّٰهِ آتَانِىَ الْكِتَابَ وَجَعَلَنِى نَبِيًّا (Meryem, 19/30) ya'nî "Ben Allâh'ın kuluyum, bana kitâb verdi ve beni peygamber yaptı" diye söz söylemesi, bir insân-ı kâmil olan Hz. Meryem'in pertevinden ve nûrundan oldu. Zîrâ كمل من الرجال كثير ولم يكمل من النساء الا مريم بنت عمران و خديجة بنت خويلد و فاطمة بنت محمد و آسية امرأة فرعون ya'nî "Erkeklerden birçokları kâmil oldu ve kadınlardan ancak İmrân'ın kızı Meryem ve Huveylid'in kızı Hadîce ve Muhammed'in kızı Fâtıma ve Fir'avn'ın zevcesi Âsiye kemâle erdi" hadîs-i şerîfinde Hz. Meryem'in insân-ı kâmil olduğu beyân buyurulmuştur. Âdem'in nutku dahi وَنَفَخْتُ فِيهِ مِنْ رُوحِى (Hicr, 15/29) [ya'nî "Ona rûhumdan üfledim"] âyet-i kerîmesinde beyân buyurulan o dem ve nefh-ı ilâhînin pertevinden ve nûrundan olmuştur. Bu beytin yukarıki beyte rabtı ma'nâ-yı işârîsi ile mümkin görünür. O da budur ki: "Îsâ"dan murâd, sâlikin rûhudur; ve "Meryem"den murâd, sâlikin mücâhede ve riyâzât altında bulunan cismi ve nefsidir. Zîrâ cisim ve nefis bu mücâhede ve riyâzat sâyesinde fer ve revnak kesb eder ve Îsâ mesâbesinde olan rûh-ı insânîye hâmil olur; ve bu sâyede o, nutku ve kelâmı yukarıki beyitte beyân buyurulduğu üzere, insân-ı kâmilin ferinden ve nûrundan bulur; ve "Âdem" ya'nî insân-ı kâmil ise nutku ve kelâmı doğrudan doğruya nefh-ı ilâhîden alır ki, buna da "ilhâm ve vahiy" derler.

تا زیادت گردد از شکر ای ثقات   پس نبات دیگرست اندر نبات

4570. [4550] *Hattâ ey sikāt! Şükürden ziyâde olur. Binâenaleyh nebât içinde diğer nebât vardır.*

"Sikāt", "mu'temed" ma'nâsına olan "sika"nın cem'idir. Ya'nî, ey îmânda ve insân-ı kâmile teslîmiyette mu'temed olan sâlikler! İnsân-ı kâmilin huzû-

rundan ve terbiyesinden bulduğunuz ilim ve irfân ve aşk ve cezebât ve vecd ni'metlerine şükür ediniz ki, bu feyizler şükürden ziyâde olsun! Bu şükürden sonra nebât-ı ma'rifet içinde diğer nebât-ı ma'rifet hâsıl olur. Hz. Pîr efendimiz *Fîhi Mâ Fîh*'lerinin 47. faslında: "Şükür, ni'metleri avlayıp bağlamaktır. Şükür bir tiryâktır ki, kahrı lutfa tebdîl eder. Şükür, ni'met memesini emmektir. Meme ne kadar süt ile dolu olursa olsun, memenin başına kadar gelmez; onu emmek lâzımdır" buyururlar. *Mesnevî*:

شكر نعمت نعمتت افزون كند　　　كفر نعمت از كفت بيرون كند

[Ya'nî], "Ni'metin şükrü senin ni'metini ziyâde eder. Ni'metin küfrânı dahi o ni'meti senin elinden dışarıya çıkarır."

عكس آن اينجاست ذَلَّ مَنْ قَنِعْ　　　اندرين طورست عَزَّ مَنْ طَمِعْ

4571. *Onun aksi buradadır ki: Kanâat eden kimse zelîl oldu. Bu tavır içindedir ki, tama' eden kimse azîz oldu.*

Ya'nî, dünyâ işleri hakkında vârid olan ذل من طمع و عز من قنع ya'nî "Tama' eden zelîl ve hakîr oldu ve kanâat eden azîz ve şerîf oldu" kelâmı, Hak yolunda aksine ve tersinedir. Bu yolda bu kelâmın aksi olan ذل من قنع و عز من طمع ya'nî "Kanâat eden zelîl oldu ve tama' eden azîz oldu" sözü doğrudur. Binâenaleyh bir sâlik, hâsıl olan maârif-i ilâhîyyeye şükür edip ziyâdesine tama' ederse azîz ve şerîf olur; ve eğer "Bu kadar bilgi ve hâl iyidir" diye kanâat edip şükrü terk ederse, o derece zelîl olur ve sukût eder. Ma'lûm olsun ki, şükür hem kavlî ve hem de fiilî olur. Şükr-i kavlî, ni'met-i ilâhiyyeyi ihvânı arasında lisânen ızhâr etmektir. Şükr-i fiilî malda ihsân ve atâ ve ilimde ta'lîmdir. وَأَمَّا بِنِعْمَةِ رَبِّكَ فَحَدِّثْ (Duhâ, 93/11) ya'nî "Rabbinin ni'metini haber ver!" âyet-i kerîmesinde bu iki nevi' şükre işâret buyurulur. Ve ان الله يحب ان يرى اثر نعمته على عبده فى مأكله و مشربه ya'nî "Allâh Teâlâ kulu üzerinde olan ni'metin eserini yediği ve içtiği mahalde görmeye muhabbet eder" hadîs-i şerîfinde dahi kezâlik bu iki nevi' şükre işâret vardır.

در جوال نفس خود چندين مرو　　　از خريداران خود غافل مشو

4572. *Kendi nefsinin çuvalı içinde bu kadar gitme! Kendi müşterîlerinden gāfil olma!*

Ey kimse! Zekâ ve ilmine mağrûr olup bu derece nefsinin çuvalı içinde yaşama! Kendi müşterîlerin olan insân-ı kâmillerden gāfil olma! Tâ ki kādı gibi

cisim sandığında mahbûs olan rûhunu satın alıp seni âzâd etsinler ve hür yapsınlar!

باز آمدن زن جوحی بمحکمهٔ قاضی سال دوم
بر امید وظیفهٔ پارسال و شناختن قاضی او را

Geçen seneki vazîfe ümîdi üzerine ikinci sene de Cûhî'nin karısının kādının mahkemesine tekrâr gelmesi ve kādının onu tanıması

"Vazîfe", bir kimseye verilen muayyen rızık ve maâş ve şart, ahd ü mîsâk olan şey. Burada murâd, kādının nâibinden sandık bedeli olarak alınan paradır.

بعد سالی باز جوحی از محن   رو بزن کرد و بگفت ای چست زن

4573. *Cûhî mihnetlerden dolayı yine bir sene sonra yüzünü kadına çevirdi ve dedi: "Ey çabuk olan kadın!"*

Ya'nî, Cûhî kādının nâibinden aldığı sandık bedeli olan yüz lirayı bitirdi ve tekrâr zarûrete dûçâr oldu ve züğürtlük mihnetlerinden dolayı bir sene sonra yüzünü yine kadına çevirip dedi ki: "Ey hîlede ve fitnede çevik ve çabuk olan kadın!"

آن وظیفهٔ پار را تجدید کن   پیش قاضی از گلهٔ من گو سخن

4574. *"O geçen seneki vazîfeyi tecdîd et! Kādının önünde benim şikâyetimden söz söyle!"*

"Haydi bakalım, o geçen sene kādıdan çektiğin parayı yenile! Kādının huzûruna git, benim aleyhimde bir da'vâ ikāme et ve benden şikâyete dâir söz söyle!"

زن بر قاضی بر آمد با زنان   مر زنی را کرد آن زن ترجمان

4575. *Kadın, kadınlar ile berâber kādının nezdine geldi. O kadın bir kadını tercümân yaptı.*

Cûhî'nin karısı birtakım kadınlar ile berâber kādının nezdine geldi. Cûhî'nin o karısı kādıya şikâyetini söylemek için başka bir kadını kendisinin tercümânı yaptı.

تا نبشناسد ز گفتن قاضیش　　　یاد ناید از بلای ماضیش

4576. *Tâ ki kādı onu söylemekten tanımaya! Onun geçmiş olan belâsı hâtırına gelmeye!*

"Cûhî'nin karısı başka bir kadını şunun için kendisine tercümân yaptı ki, kādı, sesinden ve kelâmından kendisini tanımasın ve kādının evvelce sandık içinde kalmak belâsı onun hâtırına gelmeye!

هست فتنه غمزهٔ غماز زن　　　لیك آن صد تو شود ز آواز زن

4577. *Kadının gammâz olan gamzesi fitnedir. Lâkin o kadın sesinden yüz kat olur.*

"Gamze", mahbûbenin göz ve kaş ile işâreti. "Gammâz", "sıkmak ve çimdiklemek ve göz ve kaşla işâret etmek ve koğuculuk etmek" ma'nâlarına gelen "gamz"den mübâlağa ile ism-i fâildir. Burada "çimdiklemek" ma'nâsı münâsibdir. Ya'nî, kadının kalbi çimdikleyen göz ve kaşla işâreti erkekler için fitnedir. Fakat bu fitne kadının ince ve nâzik ve ihtizâzlı sesi ile yüz kat olur. Bu hâl o kadar vâzıh bir hakîkattir ki, her genç erkek bunu nefsinde çok def'a tecrübe etmiştir; ve kadının bu halleri müctemian zâhir olunca erkek içinin gıcıklandığını ve şehvet hissinin uyandığını görür.

چون نمی‌تانست آوازی فراشت　　　غمزهٔ تنهای زن سودی نداشت

4578. *Vaktâki bir ses yükseltmeye kādir olmadı, kadının yalnız gamzesi fâide tutmadı.*

Vaktâki kadın herhangi bir sebeble ihtirâz edip sesini çıkarmaz ve sâkit kalır, o hâlde kadının yalnız gamzesi her ne kadar fitne olsa da, erkeğin kalbi üzerinde çok bir te'sîr icrâ etmez. Konuşması ve sesi bu gamzenin te'sîrini şiddetlendirir.

گفت قاضی رو تو خصمت را بیار　　　تا دهم کار ترا با او قرار

4579. *Kādı dedi: "Git, hasmını getir! Tâ ki onunla senin işine karâr vereyim!"*

Kādı dedi ki: "Ey da'vâcı hanım! Da'vâda hasmın haberdâr olması ve iki tarafın huzûru şarttır. Git, hasmını getir! Tâ ki onunla senin aranda vâki' olan ihtilâfı dinleyip ve anlayıp karâr vereyim!"

جوحی آمد قاضیش نشناخت زود   کو به وقت لَقْیه در صندوق بود

4580. [4560] *Cûhî geldi. Kādı onu çabuk tanımadı. Zîrâ mülâkāt vaktinde sandık içinde idi.*

Kadının kocası olan Cûhî geldi. Kādı Cûhî'yi derhâl tanımadı. Çünkü birinci def'a vâki' olan mülâkātta nâib sandığı Cûhî ile pazarlık ederken kādı sandık içinde kapalı idi. Cûhî'nin şahsını görememiş idi. "Lakye", masdar-ı binâ-i merredir. "Bir kere vâki' olan mülâkāt" demek olur.

زو شنیده بود آواز از برون   در شری و بیع و در نقص و فزون

4581. *Alım ve satımda ve eksiltme ve artırmada olan sesi ondan dışarıdan işitmemiş idi.*

Zîrâ sandığın Cûhî ile nâib arasında vâki' olan alım satımı ve fiyâtın eksiltmesi ve artırması esnâsında kādı sandık içinde bulunduğundan, Cûhî'nin sesini sandığın dışarısından işitmemiş idi.

گفت نفقهٔ زن چرا ندهی تمام   گفت از جان شرع را هستم غلام

4582. *Dedi: "Kadının nafakasını niçin tamâm vermezsin?" Dedi: "Şer'e candan köleyim."*

Kādı, Cûhî'ye hitâben: "Niçin kadının nafakasını tamâm vermezsin?" dedi. Cûhî de kādıya cevâben dedi ki: "Şerîatın hükmüne candan köleyim ve ne emr ederse kabûl ederim."

لیکن ار میرم ندارم من کفن   مفلس این لعبم و شش پنج زن

4583. *"Fakat, ölsem benim kefenim yoktur. Bu oyunun müflisiyim ve altı beş vurucuyum.*

"Şeş-penc-zen", "zeden" masdarının emr-i hâzırından vasf-ı terkîbîdir, "altı ve beş vurucu" demek olup, âtîde gelecek olan 4587 numaralı beyitte "şeş penc-i nerd" buyurulmasına nazaran tavla oyununa işâret olur; ve tavla oyunu zımnında, "şeş" ile bu âlem-i sûretin altı ciheti ve "beş" ile de insanın havâss-i hamse-i zâhiresi murâd buyurulur. Eğer "şeş penc-i zen",

vasf-ı terkîbî olmayıp "zen", kadın ma'nâsına olursa, terkîb-i izâfî olup, "kadının altısı ve beşi" demek olur ki, bundan da kadının hîlesi ve mekri murâd buyurulmuş olur. Zîrâ *Burhân-ı Kātı'*ın beyânına göre "şeş ve penc", kumardan ve ma'raz-ı telefte olan her bir şeyden ve mükerrer hîle ve aldatmadan kinâyedir. Ya'nî, Cûhî kādıya cevâben dedi ki: "Evet, şer'an kadının nafakası boynumun borcudur, fakat bugün ölsem sarılacak bir kefenim veyâ kefen alacak bir param yoktur. Kur'ân-ı Kerîm'de أَنَّمَا الْحَيَاةُ الدُّنْيَا لَعِبٌ وَلَهْوٌ (Hadîd, 57/20) ya'nî "Dünyâ hayâtı oyun ve boş meşgûliyettir" buyurulduğu cihetle, "Bu hayât-ı dünyâ oyundur ve ben bu oyunda müflisim ve bu âlem-i sûretin altı cihetinde beş havâss-i zâhirem ile oraya buraya baş vurucuyum." Veyâhud "Bu âlem-i sûrette bu oyunun ve kadının attığı hîle zarlarındaki şeş ve beşin müflisiyim."

زین سخن قاضی مگر بشناختش　　یاد آورد آن دَغَلْ وان باختش

4584. *Meğer bu sözden kādı onu tanıdı. O hîleyi ve onun oynayışını hâtıra getirdi.*

"Değal", mekr, hîle, ayıp ve fesâd, demektir (*Burhân*). Ya'nî, kādı Cûhî'nin bu sözünden ve sesinden onun evvelce hîle yapan kimse olduğunu ve o hîleyi ve Cûhî'nin oynadığı oyunu hatırladı.

گفت آن شش پنج با من باختی　　پار اندر شش دَرَمْ انداختی

4585. *Dedi: "O altıyı ve beşi benim ile oynadın. Geçen sene altı kapıma attın."*

"Şeş ve penc", kumar ve mekr ve hîle ve aldatmadan kinâyedir (*Burhân*). Ya'nî, "Evet, o kumarı benim ile oynadın. Geçen sene hîle zarını benim altı kapıma attın." "Altı kapı"dan murâd, tavla oyununda oyuncuların pullarını dizdiği kapılardır ki, her oyuncu pullarını karşısındaki oyuncudan evvel dizip topladığı sûrette oyunu kazanmış olur; ve bu beyân ile kādı kendisinin sandık içinde altı ciheti kapanmış ve yenilmiş olduğuna işâret eder.

نوبت من رفت امسال آن قمار　　با دگر کس باز دست از من بدار

4586. *"Bu sene benim nöbetim gitti. O kumarı başka kimse ile oyna! Elini benden kaldır!"*

"Ey Cûhî! Bu sene benim oyun nöbetim geçti. Sen o kumarı git başkası ile oyna ve benim yakamı bırak!"

از شش و از پنج عارف گشت فرد　　　محترز گشتست زین شش پنج نرد

4587. *Ârif altıdan ve beşten ferd oldu. Tavla oyununun bu altısından beşinden muhteriz olmuştur.*

Hz. Pîr efendimiz sâlikleri irşâden buyururlar ki: Ârif, [ya'nî] insân-ı kâmil âlem-i taayyünâtın altı cihetinden ve cismin havâss-i hamsesinden münferid olmuş ve ayrılmıştır. Tavla oyununa müşâbih olan bu âlem-i sûretin penc ve şeşinden ya'nî hîle ve mekrinden muhteriz olmuş ve sakınmıştır.

رست او پنج حس و شش جهت　　　از ورای آن همه کرد آگهت

4588. *O beş histen ve altı cihetten kurtuldu. Onun hepsinin verâsından seni âgâh etti.*

O ârif, cismin havâss-i hamsesinin verdiği hükümlerden ve âlem-i sûretin altı cihetinin dar sâhasından kurtulmuş ve onun rûh-ı pâki bu âlem-i taayyünâtın üstüne çıkmıştır. Binâenaleyh ey sâlik! Seni bunların hepsinin verâsından ve arkasından âgâh etti ve sana âlem-i ma'nâya âid birçok ma'lûmât verdi.

شد اشاراتش اشارات ازل　　　جاوَزَ الْاَوْهامَ طرًّا واعْتَزَلْ

4589. *Onun işârâtı işârât-ı ezel oldu. Evhâmı toptan geçti ve i'tizâl etti.*

"İ'tezele", "bir tâife arasından ayrılmak" ma'nâsına olan "i'tizâl" masdarından fiil-i mâzîdir. "Turren", "cemîan ve kâffeten ve toptan" ma'nâsınadır. Ya'nî o ârifin bu taayyünât âleminin üstündeki âleme âid verdiği ma'lûmât ve işâretler âlem-i ezelin işâretleridir. İkilik ve keserât evhâmına müstenid olan bu sûret âlemini geçti ve cismânîler ve evhâmîler tâifesi arasından ayrıldı ve âlem-i hakîkate vâsıl oldu. Ma'lûm olsun ki, bir "ezel-i âzâl" ve bir de "ezel" vardır. "Ezel-i âzâl", Zât-ı ahadiyyet mertebesidir ki, ondan bahse aslâ imkân yoktur; ve "ezel", mertebe-i vahdettir ki, ondan birtakım işârât ve temsîlât ile beyânâta imkân-ı aklî vardır. Beyt-i şerîfteki "ezel"den murâd, bu mertebedir.

زین چه شش گوشه گر نبود برون　　　چون بر آرد یوسفی را از درون

4590. [4570] *Bu altı köşeli kuyudan hâriç olmasa, bir Yûsuf'u içinden nasıl çıkarır?*

Eğer o ârif, bu altı köşeli kuyu mesâbesinde olan bu cismâniyet âleminden dışarıya çıkmamış olsa, bir Yûsuf mesâbesinde olan sâlikin rûhunu bu

cismâniyet kuyusundan nasıl dışarıya çıkarabilir? Zîrâ birisinin, kuyuda olan [birisini] dışarıya çıkarmak için, mutlakā kendisinin kuyunun dışarısında olması îcâb eder.

واردی بالای چرخ بی ستّنْ   جسم او چون دلْو در چهْ چاره کن

4591. *Direksiz olan feleğin yukarısının bir vârididir. Onun cismi kova gibi kuyu içinde çâre edicidir.*

"Vârid", burada "şecî' ve cesûr" kimse ma'nâsınadır (*Kāmûs*). Bu beyt-i şerîfte sûre-i Yûsuf'ta olan وَجَاءَتْ سَيَّارَةٌ فَأَرْسَلُوا وَارِدَهُمْ فَأَدْلَى دَلْوَهُ قَالَ يَابُشْرَى هَذَا غُلَامٌ (Yûsuf, 12/19) ya'nî "Bir kāfile geldi ve onlar cesûr bir kimseyi su almak için kuyuya gönderdiler; Hz. Yûsuf kuyu içinden bu kovaya sarıldı. Bu kovayı çıkarmayı müteâkıb, o kimse: "Müjde! İşte bir köle!" diye bağırdı" âyet-i kerîmesine işâret buyurulur. "Direksiz felek"ten murâd, fezâ-yı bî-nihâyede muallakta dönen ecrâm ve âlem-i taayyünâttır. Bunun "bâlâsından ve yukarısından" murâd, âlem-i ma'nâdır. "Vârid"den murâd, insân-ı kâmilin rûh-ı latîfidir. "Kuyu"dan murâd, bu dünyâdır. Ya'nî, o ârif ve insân-ı kâmil, direksiz olan âlem-i taayyünâtın üstü olan âlem-i ma'nâdan inen bir rûh-ı latîftir. Onun sûret-i cismâniyyesi kova gibi bu dünyâ kuyusu içinde bunalıp kalan sâliklerin Yûsuf mesâbesindeki rûhlarını bu kuyudan çıkarmak için çâre edicidir.

یوسفان چنگال در دلوش زده   رسته از چاه و شه مصری شده

4592. *Yûsuflar onun kovasına pençe vurmuş, kuyudan kurtulmuş ve Mısır'a mensûb şâh olmuştur.*

"Şeh", burada "büyük ve azîz" ma'nâsınadır. Ya'nî, sâliklerin Yûsuf mesâbesinde olan rûhları, o ârifin kova mesâbesinde olan sûret-i cismâniyyelerine kalben teveccüh edip sarılmış ve bu kova ve sarılış sâyesinde bu dünyâ kuyusundan kurtulmuş, rûhâniyet Mısır'ında izzet bulmuş ve büyük makām sâhibi olmuştur.

دلوهای دیگر از چه آب جو   دلو او فارغ ز آب اصحاب جو

4593. *Diğer kovalar kuyudan su isteyicidir. Onun kovası sudan fâriğ, ashâb isteyicidir.*

İnsân-ı kâmilin gayrı olan kovalar ve cisimler bu dünyâ kuyusundan su isteyicidir. Ya'nî havâss-i hamseleri vâsıtasıyla ilim ve hakîkat idrâkine çalışıcıdırlar. Fakat ârifin cisim kovası, sudan ya'nî ulûm-i edille ve akliyyeden

fâriğdir. Onun ilmi âlem-i ezelden kalb-i şerîfine nâzil olur. O ârif ancak bu ilmi ve hakāyıkı ifâza için müstaid ashâb ve şâkird isteyicidir. Nitekim Hz. Pîr efendimiz bu *Mesnevî-i Şerîf*lerinde şöyle buyururlar:

آنچه گفتم آن بقدر فهم تست   مردم اندر حسرت فهم درست

[Ya'ni] "O şeyi ki söyledim, o senin anlayışın mikdârıncadır. Ben doğru anlayışın hasretinden öldüm."

دلوها غواص آب از بهر قُوت   دَلْوِ اُو قُوت و حيات جان حُوت

4594. *Kovalar gıdâ için suyun dalgıcıdırlar. Onun kovası balığın gıdâsı ve hayâtıdır.*

Âriften başkalarının cisim kovaları, kūt ve gıdâ için bu cismâniyet ve tabîat kuyusunun dalgıcıdırlar. Fakat ârifin cisim kovası vücûd-ı izâfî deryâsında balık gibi yüzen tâliblerin ve sâliklerin rûhlarının gıdâsı ve hayâtıdır. "Gavvâs", dalgıç; "hût", balık demektir.

دلوها وابستهٔ چرخ بلند   دلو او در اصبعين زورمند

4595. *Kovalar yüksek olan feleğe bağlıdır. Onun kovası kuvvetli olan iki parmaktadır.*

Âriften başkalarının cisim kovaları yüksek ve uzak mesâfede bulunan eflâk ve ecrâmın ahkâmına bağlıdır. Meselâ nuhûseti Zühal seyyâresinin ve saâdeti de Müşterî seyyâresinin te'sîrine atf ederler. Fakat ârifin cisim kovası Rahmân'ın kuvvetli olan iki parmağı arasındadır, ya'nî tecellî-i cemâlîsi ve celâlîsi arasındadır. Binâenaleyh ârif nuhûseti ve saâdeti seyyârâtta değil, Hakk'ın yed-i kudretinde görür.

دلو چه و حبل چه و چرخ چه   اين مثالى بس ركيكست اى اَچِى

4596. *Kova nedir ve ip nedir ve çıkrık nedir? Ey ağabey! Bu çok zayıf bir misâldir.*

"Çarh", burada "kuyu çıkrığı" demektir. "Rekîk", zayıf ve gevşek; "eçi", büyük kardeş ve ağabey ma'nâlarınadır. Beyt-i şerîfteki "çi" ve "eçi" kāfiyeleri kāfiye-i lafzî değil, kāfiye-i semâîdir. Ya'nî, bu beyitlerde biz insân-ı kâmil hakkında kova misâlini getirdik. Halbuki bu bahiste kova ve ip ve çıkrık misâllerinin ne kıymeti vardır? Bu misâller pek zayıf ve gevşek birer misâldir.

از کجا آرم مثالی بی شکست　　　کفو آن نی آید و نی آمدست

4597. *Kırık olmayan misâli nereden getireyim? Onun nazîri ne gelecek ve ne de gelmiştir.*

"Şikest", kırık ve nâkıs, demektir. "Küfüv", nazîr ve misil, demektir. Ya'nî insân-ı kâmil hakkında kırık ve dökük ve nâkıs olmayan misâli nereden bulup getireyim ki, o kâmilin nazîri ne gelecektir ve ne de gelmiştir. Ma'lûm olsun ki, bu âlem-i sûrette birçok insân-ı kâmiller gelmiştir. Bunlar sûret-i insâniyye ve cismâniyyet i'tibâriyle sayılabilirler ve birbirlerinden ayrı ve birbirlerinin küfüvü ve nazîridirler. Fakat ma'nâları i'tibâriyle hepsi Hak'da fânî olduklarından kendilerinin kendilikleri yoktur. Bu i'tibâr ile hepsi birdir ve kābil-i ta'dâd değildirler. Birisini red ve inkâr hepsini red ve inkâr olur; ve birisini kabûl hepsini kabûl etmek olur. Nitekim لَا نُفَرِّقُ بَيْنَ أَحَدٍ مِنْ رُسُلِهِ (Bakara, 2/285) ya'nî "Biz Hakk'ın resûllerinden hiçbirisini ayırmayız" âyet-i kerîmesinde bu ma'nâya işâret buyurulur. Zîrâ resûllerin her birisi birer insân-ı kâmildir; ve onların vârisleri olan evliyâ da böyledir. Onların mazharlarında zâhir olan Hakk-ı Vâhid'dir; ve Hakk-ı Vâhid ise وَلَمْ يَكُنْ لَهُ كُفُوًا أَحَدٌ (İhlâs, 112/4) [ya'nî "Hiçbir şey O'nun küfüvü ve misli değildir"] âyet-i kerîmesi mûcibince küfüvü ve nazîri ne gelmiş ve ne de gelecektir.

صد هزاران مرد پنهان در یکی　　　صد کمان و تیر دَرْج ناوکی

4598. *Yüz binlerce merd bir kimsede gizlidir. Yüz yay ve ok bir okun dercidir.*

"Derc", bir şey bir şeyin içine dürülüp bükülüp girmek. "Nâvek", ok demektir. Ya'nî, akla takrîb için ârifin şahsiyetine bir misâl getirmek îcâb ederse deriz ki: "Binlerce adamın bir adamda gizli olmasıdır; ve yüz yay ve okun dürülüp bükülüp bir okun içine girmesidir. Hazret bu ma'nâ hakkında *Fîhi Mâ Fîh*'lerinin 2. faslında şöyle buyururlar:

"وَمَا جَعَلْنَا عِدَّتَهُمْ إِلَّا فِتْنَةً (Müddessir, 74/31) ya'nî "Halkın bu ta'dâdı ancak fitnedir." Meselâ, halkın "Bu birdir ve onlar yüzdür" ya'nî velîye "birdir" ve halk-ı kesîre "yüz bindir" demeleri fitne-i azîmedir. Hangi yüz, hangi elli, hangi altmış veyâ yüz binden bahsediyorsun? Sen şimdi o halk-ı kesîre altmış veyâ yüz veyâ bin diyorsun ve velîye bir; halbuki onlar hiçtir ve bu velî bin ve yüz binlerce bindir. قليل اذا عدوا كثير اذا شدوا ya'nî "sayıldığı vakit azdır, fakat kuvvet ve mukāvemete gelince çoktur. ... ilh."

مَا رَمَيْتَ إِذْ رَمَيْتَ فتنهٔ صد هزار اقليم اندر خانهٔ

4599. *"Mâ rameyte iz rameyte" bir fitnedir. Yüz bin iklîm bir ev içindedir.*

Ya'nî, Hak Teâlâ'nın sûre-i Enfâl'de olan وَمَا رَمَيْتَ إِذْ رَمَيْتَ (Enfâl, 8/17) ya'nî Ey Resûlüm! Toprağı küffâra attığın vakit sen atmadın" kelâmı merâtib-i vücûdundan gâfil olanlar için bir fitnedir. Zîrâ "rameyte" kelimeleri muhâtab sîgalarıdır. Ve muhâtab sîgasının isti'mâli, "hitâb eden" ile "hitâb olunan"ın ayrı ayrı vücûdlarını iktizâ eder. Binâenaleyh bu hitâb ehl-i hicâbın nazarında ikilik ve keserât vehmine sebeb olduğu için fitnedir. Ehl-i hicâb bu fitneye düştükten sonra âyet-i kerîmenin alt tarafı olan وَلَكِنَّ اللهَ رَمَى (Enfâl, 8/17) ya'nî "Velâkin Allâh Teâlâ attı" kelâmının ma'nâsını te'vîle mecbûr olurlar. Halbuki bu hitâba muhâtab olan Resûl-i Ekrem Efendimiz külliyyen Hak'ta fânî idiler ve kendilerinin kendilikleri kalmamış idi. Binâenaleyh atan Resûl-i Ekrem hazretlerinin mazharından Hak idi. Yüz binlerce iklîm ya'nî bînihâye mezâhir cem'iyyet-i esmâiyyeleri hasebiyle Resûl-i Ekrem hazretlerinin hâne-i cisimlerinde mündemic idi; ve o hazretin vârisleri olan insân-ı kâmillerin hâlleri de böyledir. Bu âyet-i kerîme 2. cildin 1299 ve 2521 numaralı ve 3. cildin 3644 numaralı ve 4. cildin 766 ve 1721 numaralı ve bu 6. cildin 2855 ve 3217 numaralı beyitlerinde de geçti.

آفتابى در يكى ذره نهان ناگهان آن ذره بگشايد دهان

4600. *Bir güneş bir zerrede gizlidir. O zerre ansızın ağız açsa...*
[4580]

Bir güneş mesâbesinde olan insân-ı kâmilin rûh-ı azîmi, bir zerre mesâbesinde olan onun cisminde gizlidir. Eğer o zerre-i cisim ansızın ağzını açsa, ya'nî bâtını olan rûhunu ızhâr etse...

ذره ذره گردد افلاك و زمين پيش آن خورشيد چون جَسْت از كمين

4601. *Vaktâki o güneş pusudan sıçrasa, gökler ve yer zerre zerre olur.*

Vaktâki o kâmilin güneş mesâbesindeki rûh-ı azîmi onun cisminin pusundan sıçrasa gökler ve yer zerre zerre parçalanıp dağılır ve hiçbirisinin taayyünleri kalmaz. Zîrâ insân-ı kâmilin rûhu halîfe-i Hak'tır; ve halîfe ise müstahlifin "ayn"ıdır. Binâenaleyh onun rûh-ı azîminin tecellîsi Hakk'ın tecellîsi olur. Nitekim Kur'ân-ı Kerîm'de فَلَمَّا تَجَلَّى رَبُّهُ لِلْجَبَلِ جَعَلَهُ دَكًّا (A'râf, 7/143) ya'nî "Vaktâki Hz. Mûsâ'nın Rabb'i dağa tecellî etti, onu parça parça etti" buyurulur.

اینچنین جانی چه در خورد تنست   هین بشو ای تن ازین جان هر دو دست

4602. *Böyle bir cân tene ne lâyıktır? Ey ten! Âgâh ol, bu candan her iki elini yıka!*

Böyle bir azîm rûh, cisme nasıl lâyık olur? Ey cisim! Âgâh ol, bu rûh-ı azîm üzerinde müessir olmak hevesinden vazgeç!

ای تن گشته وثاق جان بسست   چند تاند بحر در مشکی نشست

4603. *Ey cânın evi olan ölmüş cisim! Yeter! Ne vakte kadar deniz bir tulum içinde oturmaya kādir olur?*

"Vüsâk", ev; "meşk", tulum demektir. Ya'nî, ey insân-ı kâmilin rûhunun evi olan ölmüş ve âlem-i sûrete irtibâtı kalmamış olan cisim! Artık yeter! Ne vakte kadar deniz mesâbesinde olan bu rûh bir tulum mesâbesinde olan cisim içinde mahbûs olup oturabilir? Zîrâ insân-ı kâmil rûhunun bu cisimden alâkasını mevt-i sûrî vâsıtasıyla da kesmeye müştâkdır. Nitekim Resûl-i Ekrem Efendimiz "Safer ayının çıktığını kim bana müjdeler ise onu cennetle müjdelerim" buyurmuşlardır; ve bu hadîs-i şerîf 4. cildin 2575 numaralı beyt-i şerîfinin başındaki sürh-i latîfde geçti.

ای هزاران جبرئیل اندر بشر   ای مسیحان نهان در جوف خر

4604. *Ey beşer içinde olan binlerce Cebrâîl! Ey eşek karnında gizli olan Mesîhler!*

Bu beyt-i şerîfte insân-ı kâmillerin her birisi Cebrâîl (a.s.)a teşbîh buyurulmuştur. Zîrâ Hz. Cibrîl hakîkat-i muhammediyyeden aldığı ma'nâları âlem-i sûrete inzâle me'mûr olduğu gibi, insân-ı kâmiller de yine o hakîkatten aldıkları ulûm-i ledünniyye ve hakāyık ve maârif-i ilâhiyyeyi bu âlem-i sûrete harf ve savt ile inzâl buyururlar. Nitekim bu *Mesnevî-i Şerîf* dahi bu kabîldendir; ve insân-ı kâmillerin rûhları cisimlerinin merkebine binmiş olduğundan cisimleri bir eşeğe teşbîh buyurulmuştur; ve Îsâ (a.s.) "rûhullâh" olduğu gibi, onların rûhları da Mesîh (a.s.)a müşâbihtir. Ya'nî, ey efrâd-ı beşer arasında Hz. Cibrîl gibi hakîkat-i muhammediyyeden ulûm-i ledünniyye inzâline me'mûr olan binlerce insân-ı kâmiller! Ey eşek mesâbesinde olan cisimlerinde Mesîh (a.s.) mesâbesindeki rûhları mestûr olan kâmiller!

ای هزاران کعبه پنهان در کنیس   ای غلط انداز عفریت و بلیس

4605. *Ey kilise içinde gizli olan binlerce Kâ'be! Ey Ifrît ve Iblîs'in galatendâzı!*

"Kenîs", gayr-i müslimlerin ibâdethânesi ma'nâsına olan "kenîse"nin muhaffefidir; Türkçe'de "kilise" denir. Bundan murâd, dimâğı türlü türlü sûretlerin ve hayâllerin makarrı olan cisimdir. "Kâ'be"den murâd, insân-ı kâmilin kalbidir. Zîrâ Kâ'be ism-i zâtın mazharı olduğu gibi, insân-ı kâmilin kalbi de öyledir. "İfrît", lügatte nihâyet derecede habîs ve şerîr ma'nâsınadır (*Kāmûs*). "Bilîs", İblîs'in muhaffefidir. Ya'nî, ey kilise mesâbesindeki cisim içinde gizli olan binlerce Kâ'be! Ey sûret-i cismâniyyesi cihetinden bu âlem-i sûrette Ebû Cehil gibi şerîr ve habîs kimseleri ve İblîs'i galata ve dalâlete düşürücü olan insân-ı kâmil! Bu habîs ve şerîr kimseler ile İblîs senin sûret-i cismâniyyene bakıp seni hakîr gördüler ve itâat ve serfürû etmekten istinkâf ettiler; ve kendilerini senden daha yüksek bir mertebede görüp kibir ve ucüblerini ızhâr ettiler.

سجده گاه لامکانی در مکان　　　　مر بلیسان را ز تو ویران دکان

4606. *Mekânda lâ-mekânın secdegâhısın. Muhakkak İblîslerin dükkânı senden vîrândır.*

Ey insân-ı kâmil! Sen mekânda ve bu âlem-i taayyünâtta lâ-mekân olan Hakk'ın Kâ'be gibi ikâme ettiği bir secdegâhsın. İblîs meşrebinde olan mütekebbir kimselerin halkı başlarına toplayıp ve kendilerine ta'zîm ettirmek için açtıkları dükkân senin saltanat-ı ma'neviyyenden vîrân ve harâbdır.

که چرا من خدمت این طین کنم　　　　صورتی را من لقب چون دین کنم

4607. *Derler ki: "Niçin ben bu çamura hizmet edeyim? Niçin ben bir sûrete dîn lakabını edeyim?"*

O İblîs meşrebinde olanlar derler ki: "Niçin bu topraktan mahlûk olan cisme hürmet ve hizmet edeyim? Niçin ben benim gibi bir cisim sûretine dîn lakabı vereyim ve Hakk'a vusûl için inkıyâd lâzımdır, diyeyim?"

نیست صورت چشم را نیکو بمال　　　　تا ببینی شعشعهٔ نور جلال

4608. *Sûret değildir; gözünü iyi sil! Tâ ki nûr-ı celâlin şa'şaasını göresin!*

Ey İblîs meşrebinde olan kimse! O insân-ı kâmil senin his gözün ile gördüğün bir cisim sûreti değildir. Akıl ve idrâk gözünü kibir ve enâniyet çapaklarından sil de, dikkatle bak! Tâ ki celâl-i ilâhî nûrunun şa'şaasını göresin! Hz. Pîr'in ism-i şerîfi "Celâleddîn" olduğundan "nûr-ı celâlin şa'şaası" ta'bîriyle zât-ı şerîflerinin nûruna remz ve işâret buyurdukları da vârid-i hâtır olur.

باز آمدن بشرح قصهٔ شاهزاده و ملازمت او در حضرت پادشاه

Şâhzâde kıssasının şerhine ve onun pâdişâha mülâzemetine rücû'

شاهزاده پیش شه حیران این   هفت گردون دیده در یك مشت طین

4609. *Şâhzâde şâhın huzûrunda bunun hayrânı oldu ki, yedi feleği bir avuç toprakta görmüş idi.*

"Şâh"tan murâd, burada insân-ı kâmildir. "Bir avuç toprak"tan murâd, insân-ı kâmilin cism-i şerîfidir. "Yedi felek"ten murâd, ehl-i hakîkat ıstılâhında âlem-i kebîr ve insân-ı kebîr ta'bîr olunan manzûme-i şemsiyyedir. İnsân-ı kâmil cismen bu manzûmeyi teşkîl eden mevâd cinsinin zerrâtını câmi' olduğu gibi, rûhen dahi onların cümlesinin rûhâniyetlerini de câmi'dir. Binâenaleyh insân-ı kâmil nefs-i küllün ve bu insân-ı kebîrin zâhiren ve bâtınen zübdesi ve hulâsası olur. Nitekim Şâh-ı velâyet İmâm-ı Alî (k.A.v. ve r.a.) efendimiz insân-ı kâmile hitâben şöyle buyururlar. Şiir:

داؤك منك وما تشعر   ودواؤك منك وما تبصر

وانت الكتاب المبين الذى   بأحرفه يظهر المضمر

وتزعم انك جسم صغير   وفيك انطوى العالم الاكبر

"İlletin sendendir, halbuki senin vukūfun yoktur; ve ilâcın dahi sendendir, halbuki görmezsin; ve sen apaçık kitâbsın ki, onun harfleriyle muzmer olan şey zâhir olur; ve sen kendinin küçük cirm olduğunu zu'm edersin, halbuki sende âlem-i ekber dürülüp bükülmüştür."

"Şâhzâde"den murâd, hakîkat yolunu arayan sâliktir. Ya'nî, hakîkati arayan sâlik, insân-ı kâmilin huzûrunda bu hâle hayrette kaldı ki, o kâmilin bir avuç topraktan ibâret olan cisminde kalb gözü açılarak keşfen yedi feleği görmüş idi.

هیچ ممکن نی ببحثی لب گشود　　لیك جان با جان دمی خامش نبود

4610. [4590] *Hiçbir bahse dudak açmak mümkin değil! Fakat cân bir dem cân ile sâkit değil idi.*

Hayretinden dolayı şehzâde için şâhın huzûrunda hiçbir bahse dâir dudak açmak ve söz söylemek mümkin değil idi. Fakat şehzâdenin cânı şâhın cânı ile bir dem konuşmaktan fâriğ ve sâkit değil idi. Zâhiri susmak olduğu hâlde bâtınından şâhın bâtınına hitâben söz söyler idi.

آمده در خاطرش کین بس خفیست　　این همه معنیست پس صورت ز چیست

4611. *Onun hâtırına gelmiş idi ki, "Bu çok hafîdir. Bu bütün ma'nâdır. Binâenaleyh sûret'ne içindir?"*

Ya'nî, şehzâdenin kalbine, "Bu şâh halkın nazarından çok gizlidir. Bu bütün ma'nâdan ibârettir. Binâenaleyh sûretin hizmeti ve hikmeti acabâ nedir?" diye bir hâtıra gelmiş idi. Bu suâl şehzâdenin cânından şâhın cânına vâki' bir suâl idi.

صورتی از صورتت بیزار کن　　خفته هر خفته را بیدار کن

4612. *"Seni sûretten bîzâr edici bir sûrettir. Her uyumuşu uyandırıcı bir sûrettir."*

İnsân-ı kâmil sâlikin bu suâl-i kalbîsine cevâb olarak lisân-ı zâhir ile buyurdu ki: "Bu sûretin hizmeti ve hikmeti budur ki: Ey sâlik! Seni sûretten bîzâr eder ve usandırır. Onun sûreti bu sûret âleminden gözünü kapayıp uyumuştur ve âlem-i hakîkate karşı gözlerini kapamış ve uykuya yatmış olan rûhları uyandırıcıdır."

آن کلامت می‌رهاند از کلام　　و آن سقامت می جهاند از سقام

4613. *O kelâm seni kelâmdan kurtarır; ve o maraz seni marazdan sıçratır.*

Ya'nî, o insân-ı kâmilin zâhirî olan kelâmı ve sözleri, seni kelâmdan ve kıyl ü kālden kurtarır; ve onun sana aşıladığı aşk-ı ilâhî hastalığı seni sıfât-ı nefsâniyye hastalıklarından dışarıya sıçratır ve seni nefsin hevâlarından halâs eder. İnsân-ı kâmilin kelâm-ı zâhirîsi ulemâ-i zâhireyi kelâmdan kurtardığına misâlen Hz. Pîr Efendimiz *Fîhi Mâ Fîh*'lerinin 38. faslında buyururlar ki:

"Hüsâmeddîn-i Erzincânî hizmet-i fukarâya vusûlden mukaddem onlar ile sohbet eder ve azîm bir bahhâs idi. Her nereye giderse, cidd ile bahs ve mü-

nâzara eyler idi. Hoş söyler idi. Amma, vaktâki dervîşler ile mücâleset etti, o bahis ve münâzara gönlünde soğudu... Bu ilimler ahvâl-i fukarâya nisbeten bir oyundur ve ömrü zâyi' etmektir... ilh."

Ma'lûm olsun ki, Hüsâmeddîn-i Erzincânî hazretleri Hz. Pîr'in son vakitlerine erişip, Çelebi Hüsâmeddîn ve Sultân Veled (kaddesallâhu sırrahümâ) hazretlerinin mazhar-ı inâyetleri olmuş ve Sultân Veled efendimiz bu zâtı Erzincân'da kendilerine kāim-makām nasb buyurmuştur. Ulûm-i akliyye ve nakliyyede yed-i tûlâ sâhibi idi (*Menâkıb-ı Sipehsâlâr*'dan.)

پس سقام عشق جان صحتست   رنجهاش حسرت هر راحتست

4614. *Binâenaleyh aşk marazı sıhhatin cânıdır. Onun zahmetleri her râhatın hasretidir.*

Ya'nî, kelâm ve bahs ve münâzara kişinin ilminde kendi varlığını ve enâniyetini göstermek için nefsin iğvâsından ileri gelir. İnsân-ı kâmilin kelâmları ise kalbe te'sîr edip sâlike aşk-ı ilâhî bahş eder. Gerçi bu aşk sâlikin kalbinde bir ma'nevî hastalık olur. Fakat bu hastalık sebebiyle rûhun hastalığı olan nefsin sıfatları münkesir olduğundan, bu aşk hastalığı sıhhatin cânı ve esâsı olur; ve bu sâyede rûh-ı insânî sıfât-ı nefsâniyye hastalıklarından kurtulur. Binâenaleyh bu maraz seni diğer marazdan şifâyâb eder. Nitekim 5. cildin 2725 numaralı beytinde şöyle buyurulmuş idi:

هر چه جز عشقست شد مأكول عشق   دو جهان يك دانه پيش نول عشق

[Ya'nî] "Aşkın gayrı her ne varsa aşkın me'kûlüdür. Aşkın gagası önünde dünyâ ve âhiret âlemleri bir habbedir."

Gerçi aşk-ı ilâhî de bir maraz-ı ma'nevî olup onun da meşakkatleri ve zahmetleri var ise de bu meşakkatlere her türlü sûrî ve cismânî olan râhatlar ve zevkler hasret çekerler.

اى تن اكنون دست خود زين جان بشو   ور نمى شويى جز اين جانى بجو

4615. *Ey cisim! Şimdi kendi elini cânından yıka ve eğer yıkamaz isen bundan başka bir cân iste!*

"Dest şusten", "el yıkamak", terk etmekten kinâyedir. Ya'nî, ey henüz cisimden ibâret olan sâlik! Mâdemki insân-ı kâmilin huzûruna geldin, artık onun emrine tebean cisminin hayvan olan rûhundan elini yıka ve bu rûhunun îcâbâtını terk et! Ve eğer bu kâmilin emrine itâat edip terk etmez-

sen, git, kendine başka bir cân, ya'nî bir rehber bul ki, bu cân ism-i Hâdî'nin mazharı olan insân-ı kâmilin zıddı ve ism-i Mudill'in mazharı bir cân olur.

حاصل آن شه نيك او را مى نواخت　　　او ازان خورشيد چون مه مى گداخت

4616. *Elhâsıl o şâh onu çok okşadı. O güneşten ay gibi eridi.*

"Nîk", "iyi" demek ise de, burada "çok" ma'nâsınadır. Ya'nî, elhâsıl şâh o şehzâdeyi çok okşadı ve taltîf etti. O şehzâdenin rûh-ı hayvânîsi insân-ı kâmilin güneş mesâbesindeki rûh-ı şerîfinden ay gibi erir ve incelir idi. Bu beyt-i şerîfte sûre- Yâsîn'de vâki' وَالْقَمَرَ قَدَّرْنَاهُ مَنَازِلَ حَتّٰى عَادَ كَالْعُرْجُونِ الْقَدِيمِ (Yâsîn, 36/39) ya'nî "Biz aya menziller takdîr ettik; hattâ hurmanın dalı kuruyup ince ve sarı ve yay şeklinde büküldüğü gibi avdet eder" âyet-i kerîmesine işâret buyurulur. Sâlikin dahi sülûkünde birtakım menzilleri vardır ki, o menzillerin her birinde onun rûh-ı hayvânîsinin hükmü yavaş yavaş, incele incele erir; ve sonra bedir gibi olan rûh-ı izâfîye mübeddel olur.

آن گداز عاشقان باشد نمو　　　همچو مه اندر گدازش تازه رو

4617. *Âşıkların o eriyişi nümüv olur. Eriyişte ay gibi tâze-rû olur.*

Âşıkların o rûh-ı hayvânîlerinin erimesi onların neşv ü nemâsı olur. Ay eriyip sonra bedir hâline geldiği gibi, onların rûh-ı hayvânîleri de rûh-ı izâfîye mübeddel olmak sûretiyle tâze yüzlü olur.

جمله رنجوران دوا دارند اميد　　　نالد اين رنجور كم افزون كنيد

4618. *Bütün hastalar ilâç ümîdini tutarlar. Bu hasta "Beni ziyâde ediniz!" diye inler.*

"În zencûr kim", "ki" edât-ı beyâniyyesiyle mütekellim "mîm"inden mürekkebdir, "ki beni" demek olur. Ya'nî, bütün cisim hastaları bu hastalığın izâlesi için ilâç ümîdindedirler. Bu aşk-ı ilâhî hastası ise "Beni ziyâde ediniz, ya'nî benim hastalığımı artırınız!" diye nâle eder ve aşk-ı ilâhî hastalığının çoğalmasını ister.

خوشتر از اين سم نديدم شربتى　　　زين مرض خوشتر نباشد صحتى

4619. *Bu zehirden daha hoş bir şerbet görmedim. Bu marazdan daha hoş bir sıhhat olmaz!*

Zâhirde zehir gibi acı görünen bu aşk-ı ilâhîden daha latîf ve hoş bir şerbet görmedim. Bu aşk-ı ilâhî marazından daha latîf ve zevkli bir sıhhat olmaz! Bu âşık, huzûzât-ı dünyeviyye ve cismâniyyeden geçtiği cihetle avâm indinde zâhiren hasta görünür. Fakat bâtınen zevk ve lezzet içindedir.

Menkıbe: "Bir gün Hz. Mevlânâ evin damı üzerinde idi. Ashâbdan bir tâife odada hakāyık ve maânî bahsiyle meşgūl idiler. Onlardan birisi şiddet-i şevk ve zevk sebebiyle harâretle ciğerinden bir âh-ı sert çekti. Bir şahs-ı ma'rûf sokaktan geçmekte idi. Bu âh sadâsını işitip: "Dam üzerinde Hz. Hudâvendigâr'ın illetini işitiniz!" dedi. Zât-ı hazretleri dahi gayret sâikasıyla eğilip: "Bakalım illet kime vâki' olur?" buyurdular. Takdîr-i Rabbânî ile o şahıs bir illete giriftâr oldu; ve illet-i mezkûre uzayıp tedâvîsinden âciz kaldı. Bir müddet sonra Hz. Mevlânâ'nın infiâli hâtırına gelip bu hastalığın sebebini onların hâtır-ı şerîflerinin infiâlinden ileri geldiğini bilerek kalkıp zât-ı hazretlerine gitti. Tövbe ve istiğfâr ile meşgūl oldu. Tövbesi makrûn-ı icâbet olmakla o maraz ondan zâil oldu." (*Menâkıb-ı Sipehsâlâr*).

زین گنه خوشتر نباشد طاعتی   سالها نسبت بدین دم ساعتی

4620. [4600] *Bu günâhtan daha hoş bir tâat olmaz. Seneler bu deme nisbetle bir sâattir.*

Ya'nî, avâm indinde günâh ve ma'yûb addedilmiş bu aşk-ı ilâhîden daha hoş ve latîf bir tâat ve ibâdet olmaz. Ya'nî bu maraz-ı aşk içinde olmadan seneler geçmiş olsa, bu aşk içinde geçen deme nisbetle o seneler bir sâat hükmünde ve kıymetinde olur. Nitekim *Dîvân-ı Kebîr*'lerindeki bir beyt-i şerîflerinde şöyle buyururlar:

عمرکه بی عشق رفت هیچ حسابش مگیر   آب حیاتست عشق در دل و جانش پزیر

"Bir ömür ki, aşksız geçti, onu hiç hesâba alma! Aşk âb-ı hayâttır. Onu gönülde ve canda kabûl et!"

مدتی بد پیش این شه زین نسق   دل کباب و جان نهاده بر طبق

4621. *Bu şâhın önünde gönlü kebâb ve cânı tabak üzerinde olarak bir müddet bu nesk üzere oldu.*

Velhâsıl bu şehzâde bu nesk üzere, ya'nî aşk ateşinden gönlü kebâb olmuş ve cânı da pişmiş taâm gibi cisminin tabağı üzerinde bulunduğu hâlde, bir müddet şâhın huzûrunda bulundu.

گفت شه از هر کسی یك سر برید   من ز شه هر لحظه قربانم جدید

4622. *Dedi: "Şâh her bir kimseden bir baş kesti. Ben ise şâhtan her lahza yeni kurbânım!"*

Bu şehzâde ya'nî sâlik dedi ki: "Şâh her bir sâlikten bir baş kesti ve o sâlik kendinden geçti ve aşktan fânî oldu. Ben ise öyle çarçabuk ölmedim ve şâhın aşkı ve muhabbeti içindeyim. Bu aşktan dolayı her lahza yeni bir kurban olmaktayım."

من فقیرم از زر از سر محتشم   صد هزاران سر خلف دارد سرم

4623. *"Ben altından fakîrim, baştan muhteşemim. Benim başım yüz binlerce başı halef tutar."*

"Ben ma'rifet ve hakāyık altınından fakîrim. Fakat teklîf-i ilâhîye muhâtab olan baştan muhteşemim ve zenginim. Zîrâ a'mâl-i zâhirem çoktur. Binâenaleyh benim başım yüz binlerce başın halefi ve bedelidir." Şehzâdenin bu sözlerinden kendisinin ahyâr zümresinden olduğu anlaşılır ki, bu tâifenin uzun zamanda bu yoldan Hakk'a vâsıl olanları gāyet azın azıdır. Nitekim yukarılarda Necmeddîn-i Kübrâ hazretlerinin *Usûl-i Aşere*'sinden iktibâsen îzâh olundu; ve bu sâlikin bu tâifeden olduğu aşağıda gelecek olan 4634 ve 4635 ve 4636 numaralı beyitler karînesiyle de anlaşılır.

با دو پا در عشق نتوان تاختن   با یکی سر عشق نتوان باختن

4624. *İki ayak ile aşkta koşmak mümkin olmaz. Bir baş ile aşk oynamak mümkin olmaz.*

Bu beyt-i şerîf Hz. Pîr tarafından irşâden buyurulur. Halbuki, ey sâlik! İki ayak ile ya'nî biri a'mâl-i zâhire ve diğeri mücâhede ve riyâzat ile aşk-ı ilâhî yolunda koşmak mümkin değildir; ve bu cismin bir başı ya'nî aklın muhâkemât ve istidlâlâtı ile aşk-ı ilâhî oyununu oynamanın imkânı yoktur.

هر کسی را خود دو پا و یك سرست   با هزاران پا و سر تن نادرست

4625. *Her bir kimsenin muhakkak iki ayağı ve bir başı vardır. Cismin binlerce ayağı ve başı nâdirdir.*

Ya'nî, her bir sâlikin zühd ve a'mâl-i zâhire ve mücâhede ve riyâzat ayakları vardır; ve aklı ile muhâkeme ve istidlâl edebilecek bir de başı vardır. Bu-

nunla berâber bu iki ayak ve bir baş ile Hakk'a vâsıl olan sâlikler azın azıdır. Aşk yolunda ve tarîk-ı şüttârda ise hem zühd ve a'mâl-i zâhire ve hem de mücâhedât ve riyâzat ve hem de başın muhâkemesi ve istidlâlâtı ve temyîzi vardır. Aşk-ı ilâhî [ile] berâber bunları cem' etmek cismin binlerce ayağı ve başı mesâbesinde olur ki, bu kadar ayağı ve başı hâîz olmak nâdirdir. Beyit:

بر کفی جام شریعت بر کفی سندان عشق   هر هوسناکی نداند جام سندان باختن

"Bir elde şerîat camı ve şişesi, bir elde aşk-ı ilâhî örsü ve çekici lâzımdır. Hak yolunun her bir heveslisi şerîat şişesiyle aşk-ı ilâhî örsünü ve çekicini cem' edip oynamasını bilemez."

زین سبب هنگامها شد کل هدر   هست این هنگامه هر دم گرم تر

4626. *Bu sebebden dolayı bütün hengâmeler heder oldu. Bu hengâme ise her dem daha harâretlidir.*

"Hengâme", "cem'iyet, cenk ve kavga meydanı ve nizâ' ve gürültü, patırtı" demektir. Ya'nî, işte şehzâdenin kendi başına bu derece ihtişâm ve enâniyet tahayyül etmesi sebebinden dolayı sülûkünde insân-ı kâmile gösterdiği aşk ve muhabbet hengâmeleri heder ve bâtıl oldu ve matlûbuna vâsıl olamadı. Beyt-i Sâib:

کس را بخیر طاعت خود اعتماد نیست   آن بی بصر بود که کند تکیه بر عصا

"Hiçbir kimse için kendi tâatinin hayrına i'timâd ve dayanmak yoktur. Zîrâ asâya dayanan, etrâfı görmeyen bir kör gibidir ve asâya dayanan ancak bir kördür."

Halbuki sâlikin kendisini ve zühd ve tâatini nazarından ıskât edip aşk-ı ilâhî hengâmesi içinde sülûk etmesi lâzımdır. İşte bu hengâme her dem daha harâretlidir veyâ nice sâliki sür'atle Hakk'a îsâl eder.

معدن گرمیست اندر لامکان   هفت دوزخ از شرارش یك دخان

4627. *Harâretin ma'deni lâ-mekândadır. Yedi cehennem onun kıvılcımından bir dumandır.*

"Şerâr", "kıvılcım" ma'nâsına olan "şerâre"nin cem'idir, "kıvılcımlar" demektir. Ya'nî, aşk ateşi, mekândan münezzeh olan vücûd-ı hakîkîde harâretin ma'deni ve menba'ıdır. Zîrâ bütün eşyâ zuhûra olan hubb-i ilâhînin harâ-

retinden peydâ olmuştur. Nitekim Hz. Pîr efendimiz *Aşk-nâme*'lerinin bir beytinde şöyle buyururlar:

عشق بودست نوجد اشيا　　　همه از نور عشق شد پيدا

"Aşk eşyânın mûcidi olmuştur. Bütün eşyâ aşkın nûrundan zâhir oldu."

Bu aşk ateşi o kadar şiddetlidir ki, yedi cehennem o ateşin saçtığı kıvılcımlardan bir dumandır.

در بيان آنكه دوزخ گويد كه قنطرهٔ صراط بر سر اوست اى مؤمن از صراط
زودتر بگذر و بشتاب تا عظمت نورتو آتش مرا نكشد جُزْ يَا مُؤْمِنُ فَاِنَّ نُورَكَ أَطْفَأَ نَارِى

Onun beyânındadır ki: Üzerinde sırât köprüsü olan cehennem der ki: "Ey mü'min sırâttan pek çabuk geç ve acele et; tâ ki senin nûrunun azameti benim ateşimi söndürmesin!" "Geç, ey mü'min! Zîrâ senin nûrun benim ateşimi söndürdü."

Bu sürh-i şerîfte şu hadîs-i şerîfe işâret buyurulur: تقول النار للمؤمن يوم القيامة جز يا مؤمن فقد أطفأ نورك لهبى ya'nî "Kıyâmet gününde ateş mü'mine der ki: Ey mü'min! Geç! Senin nûrun benim alevimi söndürdü."

Ma'lûm olsun ki, cennet ve cehennemin her bir âlemde mezâhiri mevcûddur.

1-İlm-i ilâhî mertebesinde a'yân-ı sâbiteleri vardır.

2-Vücûd-ı ilmîlerinin emsâli âlem-i misâlde mütekevvindir.

3-Âlem-i şehâdet olan dünyâda her ikisi de karışık olarak zâhirdir. Zîrâ âlem-i şehâdet âlem-i âhirete nazaran geniş değil ise de daha toplu ve cem'iyetlidir. Nitekim elem ve lezzetin imtizâcını her zaman bu dünyâda zevkan biliriz.

4-Âlem-i insânîde mevcûddur. Zîrâ makām-ı rûh ve kalb ve kemâlâtı ayn-ı naîmdir; ve nefis ve hevâ ve muktezayâtı ayn-ı cehennemdir. Bunun için makām-ı kalb ve rûha dâhil olan ve ahlâk-ı hamîde ve sıfât-ı marziyye ile muttasıf olanlar envâ'-ı râhat ile müsterîh olurlar. Nefis ve lezzâtı ve hevâ ve şehevâtı ile meşgūl olanlar, envâ'-ı belâlar ile muazzeb olurlar.

Celâleddîn-i Devvânî (k.s.) *Zevrâ Hâşiyesi*'nde buyurur ki: "Hak Teâlâ'nın وَإِنَّ جَهَنَّمَ لَمُحِيطَةٌ بِالْكَافِرِينَ (Tevbe, 9/49) ya'nî "Cehennem kâfirleri el-ân kaplayıcıdır" âyet-i kerîmesini te'vîle hâcet yoktur. Zîrâ küffârın kötü i'tikādları ve ahlâk-ı nâ-marziyyeleri neş'e-i uhrâda cahîm sûretinde zuhûr edip küffârı muazzeb kılacaktır." Arazlardan ibâret olan ahlâk ve a'mâl-i insâniyyenin âlem-i âhirette kendilerine münâsib sûretlerde zâhir olacağı bu *Mesnevî-i Şerîf*'in müteaddid mahallerinde ve ezcümle 2. cildin 959 numarasına müsâdif olan وقت محشر هر عرض را صورتیست . صورت هر یك عرض را نوبتیست [ya'nî "Vakt-i mahşerde her araza bir sûret vardır; her arazın sûretine bir nevbet vardır"] beyt-i latîfinde geçti. Binâenaleyh cennet ve cehennemin beşinci mezâhiri dâr-ı âhirette olmuş olur; ve bu mertebede bunlar cismânîdir. Velâkin bu cismâniyette rûhâniyet hâli gālibdir. Nefsâniyet hâli gālib olan bu dünyânın hâline bakıp da cennet ve cehennem-i cismânî hakkında istidlâlen hüküm verenler hatâ ederler. Âtîdeki ebyât-ı şerîfede cehennemin ve cennetin bu zikr olunan merâtibine işâretler vardır.

ز آتش عاشق ازین رو ای صفی　　　می شود دوزخ ضعیف و منطفی

4628. *Ey safî! Âşığın ateşinden bu yüzden cehennem zayıf ve sönücü olur.*

Ya'nî, ey aşk-ı ilâhî ateşi ile kalbindeki mâsivâ hayâllerinin çörçöpleri yanıp tutuşarak sâfî kalmış olan sâlik! Âşığın aşkının ateşinden ve bu aşk ateşinin yüzünden nefs-i cehennemin alevi zayıf ve sönücü olur. Zîrâ nefis dahi âhiretin cehennem-i cismânîsi tabîatindedir. Hak Teâlâ tarafından cehenneme هَلِ امْتَلَأْتِ (Kāf, 50/30) ya'nî "Doldun mu?" diye hitâb buyurulur; ve cehennem هَلْ مِنْ مَزِيدٍ (Kāf, 50/30) ya'nî "Daha var mı?!" diye cevâb verir; bir türlü doymak bilmez. Nefis dahi ne kadar huzûzât-ı dünyeviyye verilmiş olsa "Daha var mı?" der. Meselâ yüz bin lira verilse, iki yüz bin ister, beş yüz bini bir milyon ve bir milyonu iki milyon yapmak ister ve ilâ-nihâye böylece gider. Kanâat aslâ şânından değildir.

گویدش بگذر سبك ای محتشم　　　ور نه از انوار تو مرد آتشم

4629. *Ona der: "Ey muhteşem! Çabuk geç! Yoksa senin nûrlarından ateşim söndü."*

Nefis cehennemi âşığa der ki: "Ey muhteşem! Benim akabelerimi ve derekelerimi çabuk geç! Yoksa senin aşkının nûrlarından benim ateşim ve alevlerim olan hevâlarım söndü. "Murden", "ölmek" masdarı, Fârisî'de ateş hakkında "sönmek" ma'nâsında müsta'meldir.

کفر که کبریت دوزخ اوست بس   بین چه می پخسانَدْ او را این نفس

4630. [4610] *Küfür ki, cehennemin kibriti odur, gör ki, ancak bu nefes onu nasıl pejmürde eder!*

"Pehsânîden", pejmürde olmak ve erimek, gamdan ve derdden kurtulmak (*Burhân*). Ya'nî, nefis cehennemin alevlerini parlatan şey Hakk'ı ve ehl-i Hakk'ı inkâr etmek kibritidir. Cehennem bu küfür ve inkâr kibritinden tutuşur. Bak ki, ancak bu insân-ı kâmilin nefesi o cehennemi nasıl pejmürde eder ve soldurur!

زود کبریتت بدین سودا سپار   تا نه دوزخ بر تو تابد نه شَرار

4631. *Çabuk kibritini bu sevdâya ısmarla! Tâ ki ne cehennem, ne kıvılcımlar senin üzerine parlamasın!*

Çabuk bu inkâr kibritini bu sevdâya, ya'nî Hakk'ın ve ehl-i Hakk'ın aşkına ve muhabbetine tevdî' et! Tâ ki bu aşkın nûru sebebiyle senin üzerine ne nefis cehennemî ve ne de onun kıvılcımlar mesâbesinde olan sıfatları parlamasın! Ma'lûm olsun ki, bir küfr ve inkâr-ı celî ve bir de inkâr-ı hafî vardır. "Küfr-i celî", Hakk'ın ve enbiyâsının inkârıdır. "Küfr-i hafî" ise, Hakk'a ve peygambere îmân ettikten sonra, Hakk'ın nâibleri ve peygamberin vârisleri olan evliyâyı ve kâmilleri inkâr etmektir. Evvelki münkirler dünyâda nefis cehenneminde ve âhirette dahi cehennem-i cismânîde müebbeden muazzeb olurlar; ve ikinci münkirler ise, dünyâda nefis cehenneminde muazzeb olurlar ve âhirette dahi bu sıfât-ı nefsâniyyeleri yüzünden âsî olduklarından onlar hakkında âsî olan mü'minler hakkındaki muâmele cârî olur.

گویدش جنت گذر کن همچو باد   ور نه گردد هر چه دارم من کساد

4632. *Cennet ona der: "Rüzgâr gibi geç! Yoksa ben her ne tutarsam kesâd olur."*

Ehl-i aşka gelince: Onun aşkından cehennem ateşi söndüğü gibi, ona cennet de der ki: "Ey âşık-ı Hak! Benim üzerimden rüzgâr gibi geç! Yoksa mezâhir-i cemîleden ve güzel sûretlerden bende her ne varsa revâcsız ve kesâd olur." Zîrâ bütün kâinâtın hüsn ve cemâli ve revnakı rûh-ı kudsînin ve ârif-i rabbânînin güzelliğinin pertevidir. Binâenaleyh ârifin vücûdu asıl ve cennetin vücûdu ise fer' olur.

که تو صاحب خرمنی من خوشه چین　　　من بتی ام تو ولایتهای چین

4633. *"Zîrâ sen harman sâhibisin. Ben ise başak toplayıcıyım. Ben bir putum, sen ise Çin'in vilâyetlerisin!"*

"Ey Hakk'a olan aşkı kâmil olan ârif! Sen harman sâhibisin, ya'nî cem'iyyet-i esmâiyyeyi hâizsin. Ben ise senin harmanında başak toplayıcıyım, ya'nî ba'zı esmânın mazharıyım; ve meselâ ben bir putum ve sûretim, sen ise bütün put sûretlerini hâvî olan Çin vilâyeti mesâbesindesin!"

هست لرزان زو جحیم و هم جنان　　　نی مر این را نی مر آن را زو امان

4634. *Ondan hem cehennem ve hem cennetler titreyicidir. Ne buna, ne ona ondan emân olur.*

"Emân", emînlik, korkusuzluk. İkinci mısrâ'daki "mer" kelimeleri zevâiddendir. Yukarıdaki îzâhât mûcibince insân-ı kâmilden ve âşıktan hem cehennem ve hem de cennet titreyicidir. Bu insân-ı kâmilden ne cennet ve ne de cehenneme emînlik ve korkusuzluk vardır. Zîrâ cehennem bu âşığın nûrundan dolayı ateşinin sönmesinden korkar; ve cennet dahi kendi güzelliğinin revâcsızlığından korkar. Revâcsızlıktan korkmak budur ki: Bir güzelin güzelliği kendisinden daha güzel geldiği vakit nazarlardan sukût eder.

رفت عمرش چاره را فرصت نیافت　　　صبر بس سوزان بد و جان بر نتافت

4635. *Onun ömrü gitti, çâreye fırsat bulmadı. Sabır çok yakıcı idi ve cân tâkat getiremedi.*

Velhâsıl o şehzâdenin mukadder olan ömrü gitti, ma'şûkuna vusûl için çâre tedârikine fırsat bulamadı. Kendi mesleğinde ve meşrebinde sabretti ise de, bu sabır onun cânını yakıcı idi; ve cânı bu yanmaya tâkat getiremedi. Bu, sâlik ahyâr tâifesinin meşrebinde olduğuna işâret buyurulur. Nitekim yukarıda 4623 numaralı beyitte îzâh olundu.

مدتی دندان کنان این می کشید　　　نارسیده عمر او آخر رسید

4636. *Bir müddet diş sıkarak bunu çekti. Erişmemiş iken onun ömrü nihâyete erişti.*

O şehzâde insân-ı kâmilin huzûrunda bir müddet dişini sıkarak zahmetini çekti. Fakat maksûdu olan Hakk'a vâsıl olmaksızın onun ömrü nihâyete erişti. İsmâîl Hakkı (k.s.) hazretleri *Usûl-i Aşere*'nin şerhinde şöyle buyurur:

"Tarîk-ı ahyârın sâliklerinde uzun zamanda Hakk'a vâsıl olanlar azdan azdır. Zîrâ tarîk-ı zühddür, tarîk-ı aşk değildir. Onun için uzun zamâna muhtâçtır. Âşığın üç senede kat' ettiği menâzili onlar otuz senede kat' ederler. Maahâzâ bu da her birine müyesser olmaz; belki çoğu yolda kalır."

صورت معشوق زو شد در نهفت رفت شد با معنئ معشوق جفت

4637. *Ma'şûkun sûreti ondan gizlide oldu. Gitti, ma'şûkun ma'nâsı ile çift oldu.*

"Ma'şûkun sûreti"nden murâd, mezâhir-i sıfât ve esmâdır. "Ma'şûkun ma'nâsı"ndan murâd, zât-ı ulûhiyyettir. Zîrâ هُوَ الْاَوَّلُ وَالْاٰخِرُ وَالظَّاهِرُ وَالْبَاطِنُ (Hadîd, 57/3) [ya'nî "Evvel O'dur ve âhir O'dur ve zâhir O'dur ve bâtın O'dur"] âyet-i kerîmesi mûcibince bu eşyâ Hakk'ın zâhiridir ve Hak eşyânın bâtınıdır. Nitekim ârifin biri buyurur:

دو جهان يك حقيقت است اى شاه ظاهرش خلق باطنش الله

"İki cihân bir hakîkattir [ey şâh]! Onun zâhiri halktır, onun bâtını Allâh'tır."

Ahyâr tâifesi ise tenzîh-i sırf ehli olup, Hakk'ın zâtını eşyâdan tenzîh ederek, "Hakk'ın âlemi ihâtası ilmîdir" derler ve ma'şûk-ı hakîkî olan Hakk'ın sûreti ve zâhiri onların i'tikādından gizli kalır. Vaktâki ölüm vâsıtasıyla cisim ve cismâniyetten kurtulurlar, ancak o vakit Hakk'ın zâtına ve sıfâtına vâkıf ve vâsıl olurlar. Şehzâde dahi bu tâifeden olduğundan, bu hayât-ı dünyeviyyesinde ma'şûkun sûreti ondan gizli kaldı. Vaktâki bu âlemden intikāl etti, ma'şûkun ma'nâsına kavuştu ve çift oldu.

گفت لبسش گر ز شَعْر و شُشْترست اعتناق بى حجابش خوشترست

4638. *Dedi: "Onun libâsı şa'rden ve Şüşter'den olsa bile, ona i'tinâk hicâbsız daha hoştur."*

"Şüşter", Îrân'da bir şehrin adıdır. "Libâs-ı Şüşterî" bu şehirde yapılır (*Burhân*). "Şa'r", kıl ve ince ibrişimden yapılan bir nevi' libâs (*Gıyâsü'l-Lügāt*). "İ'tinâk", muânaka etmek ve boynuna sarılmak. Ankaravî nüshasında "şa'r" ile "Şüşter" arasında vâv-ı âtıfe vardır, Hind nüshalarında yoktur, terkîb-i izâfî üzeredir. Ya'nî şehzâde intikālden sonra hâl dili ile dedi ki: "Eğer ma'şûkun libâsı ince ipekten ve Şüşter şehrinden olsa veyâhud Şüşter şehrinin ince ipek libâsından olsa bile, o libâsı çıkarıp o ma'şûku hicâbsız olarak i'tinâk etmek

ve boynuna sarılmak daha hoştur." Ya'nî Zât-ı Hakk'ı mezâhir-i kevniyye libâsından tecrîd etmek daha latîftir.

من شدم عريان از تن واز خيال　　　　مى خرامم در نهايات الوصال

4639. *"Ben cisimden ve hayâlden uryân oldum. Visâlin nihâyetlerinde salınıyorum."*

"Hayâl"den murâd birkaç vecih ile olabilir:

1-Hayâl "ten"in atf-ı tefsîri olur. Zîrâ cisim ve cismâniyet hayâldir. Nitekim Şeyh-i Ekber efendimiz Fass-ı Süleymânî'de: Beyit:

انما الكون خيال و هو حق فى الحقيقة　　　　والذى يفهم هذا حاز اسرار الطريقة

"Kevn ancak hayâldir ve o hakîkatte Hak'tır. Bunu anlayan kimse tarîkatin esrârını hâiz oldu" buyurur.

2-Cismâniyetle âlem-i kesâfete ve hayâl ile âlem-i letâfet olan misâl ve ervâh mertebelerine işâret buyurulur. Zîrâ bu mertebelerde taayyün cihetiyle ikilik ve Hakk'ın gayriyeti vardır. Sâlik bu mertebelerden urûc edince, kendinin kendiliği ve gayriyeti kalmaz.

3-Cisim ile sâlikin cismine ve hayâl ile sâlikin bu âlem-i cismânîde Hak hakkındaki i'tikādına işâret olunur. Zîrâ ahyâr tâifesinin i'tikādları tenzîh-i sırfa müstenid olup, onlar Hakk'ın eşyâyı ihâtasını وَأَنَّ اللَّهَ قَدْ أَحَاطَ بِكُلِّ شَيْءٍ عِلْمًا (Talâk, 65/12) ya'nî "Allah muhakkak her bir şeyi ilmen kapladı" âyet-i kerîmesi mûcibince "ilmîdir" derler. Ve فَأَيْنَمَا تُوَلُّوا فَثَمَّ وَجْهُ اللَّهِ (Bakara, 2/115) ya'nî "Her ne tarafa dönseniz Hakk'ın vechi ve zâtı vaki'dir" âyet-i kerîmesiyle emsâli olan âyâtı ve ahâdîs-i şerîfeyi kendi hayâllerinde te'vîl ederler. Vaktâki cismâniyetten kurtulurlar, âlem-i hakîkatte bu hayâllerinden dahi kurtulurlar.

"Visâlin nihâyetleri"nden murâd, sâlikin kendi hakîkatinin sâbit olduğu ilm-i ilâhî mertebesidir; ve bu hakîkat onun şey'iyyetidir. Nitekim Hz. Pîr efendimiz 3. cildin 3887 numarasından i'tibâren bu urûcu beyân buyurmuş ve 3892 numaralı beyitte: پس عدم گردم عدم چون ارغنون . گويدم كإنّا إلَيْهِ رَاجِعُونَ [ya'nî "Böyle olunca adem olurum ve adem erganûn gibi bana der ki: Biz O'na rücû' edicileriz!"(Bakara, 2/156)] buyurmuşlar idi. Oradaki îzâhâta mürâcaat olunsun.

Ya'nî, ben hayâlden ibâret olan tenden ve cismâniyetten soyundum; artık visâlin nihâyetleri olan kendi hakîkatime vâsıl oldum.

این مباحث تا بدینجا گفتنیست هر چه آید زین سپس بنهفتنیست

4640. [4620] *Bu mebhasler buraya kadar söylenmeye lâyıktır. Bundan sonra her ne gelirse gizlenmeye lâyıktır.*

"Güftenî" ve "nühüftenî"deki "yâ"lar yâ-yı liyâkattir. Ya'nî, bu urûc bahisleri buraya kadar söylenmeye lâyıktır ve urûc hâlinden sonra her ne gelirse ve ne vâki' olacak ise, avâmmın idrâkinden gizlenmeye lâyıktır. Zîrâ âriflerin o esrârı, ma'rifetten bî-behre olan avâmma keşf ve ifşâ etmeleri câiz değildir.

ور بگویی ور بکوشی صد هزار هست پیگار و نگردد آشکار

4641. *Ve eğer söylesen; yüz bin sa'y etsen nizâ' olur ve âşikâr olmaz.*

"Peykâr", cenk ve kavga ve nizâ', demektir. Ya'nî, bu esrârı söylesen ve söylemeye de birçok cehd ve gayret etsen, ulemâ-i zâhire ile aranda boşuna cidâl ve nizâ' vâki' olur. Zîrâ onlar ilm-i kelâmın kıyl u kālleriyle mukābeleye kalkarlar, sen mukābele edip onların delîllerini dekāyık-ı kur'âniyye ve ahâdîs ile ibtâl edersin, onlar yine inâd edip birtakım delîllere mürâcaat ederler. Velhâsıl münâzara ve cidâl uzayıp gider ve hakîkat yine zâhir olmaz.

تا بدریا سیر اسب و زین بود بعد ازینت مرکب چوبین بود

4642. *Deryâya kadar atın ve eyerin seyri olur; bundan sonra sana ağaçtan merkeb olur.*

"Zîn", at üzerindeki eyer demektir. "Ağaç merkeb"den murâd, ahşab gemi ve kayıktır. Ya'nî, meselâ at ve eyer ile denize gidinceye kadar karada yürünür. Deniz kenarına geldikten sonra artık gemi ve kayık gibi vâsıtalar lâzımdır. Bunun gibi, söz ve kelâm ma'nânın atı ve eyeri gibidir. Hakîkat deryâsının kenarına kadar giden ma'nâlar, bu sûret ve elfâz atına binerek gider ve hakîkat deryâsına âid ma'nâlar için bu elfâz ve kelâm işe yaramaz; onlar için sükût gemisi lâzımdır.

مرکب چوبین بخشکی ابترست خاص آن دریاییان را رهبرست

4643. *Ağaçtan merkeb karada ebterdir. Husûsiyle o, deryâya mensûb olanlara rehberdir.*

Ağaçtan merkeb, ya'nî gemi karada ebter ve hayırsız olduğu gibi, sükût gemisi de kara mesâbesinde olan bu sûret ve kesâfet âleminde işe yaramaz.

Birtakım ma'nâların beyânı için bu cismâniyet âleminde elfâz ve kelimât kullanmak zarûrîdir. Nitekim bu *Mesnevî-i Şerîf*'te henüz cismâniyet âleminde müstağrak olan sâlikler için birçok sözler söylenmiştir; ve ba'zı hakāyık dahi zâhirde meskût bırakılmıştır. Nitekim şüttârîlerden olan üçüncü şehzâdenin kıssası da aşağıda görüleceği üzere beyân buyurulmayarak, *Mesnevî-i Şerîf*'e nihâyet verilmiştir. Zîrâ bu şehzâdenin hâli hakkında sükût gemisine binmek îcâb etmiştir; ve bu sükût gemisi ancak hakîkat deryâsına mensûb olanlara rehber olur.

این خموشی مرکب چوبین بود　　　بحریان را خامشی تلقین بود

4644. *Bu susmaklık ağaç merkeb olur. Bahrî olanlara susmaklığı telkîn olur.*

Hakîkat deryâsına ve sırr-ı vahdete âid olan ma'nâlarda bu sükût ve susmaklık gemi mesâbesinde olur. Hakîkat deryâsına mensûb olanlara ve sırr-ı vahdete âşinâ olanlara susmak lâzım geldiğini telkîn etmek olur.

هر خموشی که ملولت می کند　　　نعره های عشق آن سو می زند

4645. *Her bir susmuş ki, seni melûl eder, aşk na'ralarını o tarafta vurur.*

Sırr-ı vahdete dâir söz söylemekten susmuş olan her bir ârif, bu sükûtu ile seni melûl eder ve usandırır. Fakat aşk na'ralarını rûh-ı şerîfi ile o hakîkat deryâsı tarafında vurur. Nitekim Hz. Pîr efendimiz bir beyitlerinde şöyle buyururlar. Beyit:

بگوشها برسید حرفهای ظاهر من　　　بهیچ کس نرسد نعره های جانی من

"Benim zâhirî sözlerim kulaklara erişir; fakat câna mensûb olan benim na'ralarım hiçbir kimseye erişmez."

تو همی گویی عجب خامش چراست　　　او همی گوید عجب گوشش کجاست

4646. *Sen dersin ki: "Acabâ niçin sâkittir?" O der ki: "Acabâ onun kulağı nerededir?"*

Sen o ârifin sükûtundan usanıp içinden dersin ki: "Acabâ bu ârif niçin susuyor ve söz söylemiyor?" O ârif de der ki: "Acabâ o kimsenin cân kulağı nerededir ki, benim cânımın na'ralarını işitmiyor?" Ma'lûm olsun ki, insân-ı kâmilin huzûrunda bulunan bir sâlikin o kâmilin söz söylemesini beklemesi doğru değildir. Zîrâ insân-ı kâmil sâlikin bâtınında mutasarrıftır ve maksûd

olan da budur. Nitekim Hz. Mevlânâ efendimiz *Fîhi Mâ Fîh*'lerinin 31. faslında şöyle buyururlar:

"Senin evliyâ-yı Hakk'a nazar etmen ile onların sende tasarrufu ve bî-kelâm ve bahs olarak maksûdların husûlü ve seni menzil-i vasla eriştirmeleri mümkindir."

من ز نعره کر شدم او بی خبر　　　تیز گوشان زین سمر هستند کر

4647. *Ben na'radan sağır oldum, o bî-haberdir. Kulağı keskin olanlar bu semerden sağırdırlar.*

"Ker", sağır; "semer", kıssa ve hikâye demektir. Ya'nî, ben cânımın vurduğu na'raların şiddetinden sağır oldum, halbuki o kimsenin bu na'ralarımdan haberi yoktur. Benden zâhirî sözlere muntazırdır. Rûhlarının kulağı keskin olanlar dahi bu aşk ve sırr-ı vahdete dâir olan kıssa ve hikâyeden sağır oldular.

آن یکی در خواب نعره می زند　　　صد هزاران بحث و تلقین می کند

4648. *O bir kimse uykuda na'ra vurur. Yüz binlerce bahs ve telkîn eder.*

Ârifin huzûrunda oturup onun cânının na'ralarını duymayarak, zâhirî kelâmı bekleyen kimsenin misâli budur ki: Bir kimse uyurken uykusu içinde rü'yâsında na'ra vurur. Karşısında gördüğü kimseler ile birçok bahs ve münâzaralar eder ve onlara birtakım ma'nâlar telkîn eder.

این نشسته پهلوی او بی خبر　　　خفته خود آنست و کر زان شور و شر

4649. *Bu onun yanında oturmuş olan bî-haberdir. Uyumuş olan ise odur ve o şûr u şerden sağırdır.*

Bu uyuyan kimsenin yanında uyanık olarak oturmuş olan kimse, uyuyan adamın na'ralarından ve mübâhaselerinden ve telkînlerinden bî-haberdir. Şimdi bir mukāyese yapılmak lâzım gelirse, o uyuyan adamın hâlinden o bî-haber olan kimse, onun hâline nazaran uyumuş demektir. Uyuyan kimsenin mübâhaselerinden ve şerr u şûrundan uyanık kimsenin kulağı sağırdır. Bunun gibi, insân-ı kâmil dahi bu âlem-i sûretten uyumuş ve gözlerini âlem-i hakîkate açmıştır. Na'ralarını o âlemde vurur; ve âlem-i sûrete gözlerini açmış ve bu âlemde uyanık bulunmuş olan kimse ise, âlem-i hakîkate gözlerini kapamış ve uyumuştur.

و آن کسی کش مرکب چوبین شکست   غرقه شد در آب او خود ماهیست

4650. [4630] *Ve o bir kimse ki, o ağaç merkebi kırdı, suya gark oldu; o muhakkak balıktır.*

Ya'nî, sükût gemisini kırıp söz söyleyen ârif ise, hakîkat deryâsına gark olmuştur. O, bu hakîkat deryâsının balığıdır.

نه خموشست و نه گویا نادریست   حال او را در عبارت نام نیست

5651. *Ne sâkittir ve ne söyleyicidir, bir acîbdir. Onun hâline ibârede ad yoktur.*

Bu beyt-i şerîfin ma'nâsında vecihler vardır. Bir vechi budur ki: O sırr-ı vahdet hakkında ne sâkittir ve ne söyleyicidir; acîb bir şeydir. Onun hâlini beyân için ibârede ve lafızlarda bir ad bulmak kābil değildir. Nitekim bu *Mesnevî*'de hakāyıka müteallık çok sözler vardır; ve sırr-ı vahdete dâir olan sözler bunların zımnındadır. Sâlik zevk ve hâl sâhibi olmayınca bu sözlerden kendi hayâline göre birtakım ma'nâlar çıkarır. Binâenaleyh bu sözler o sâlike karşı söylenmemiş ve Hz. Pîr dahi ona karşı sâkit kalmış olur. Hâl ve zevk-i rûhânî sâhibi olan sâlikler ise, Hz. Pîr'in murâdını anladıklarından, bunlara karşı da Hz. Pîr söyleyici olmuş olur.

Diğer bir vecih dahi budur ki: Hakîkat deryâsına gark olup makām-ı ittihâdda bulunan ârifin vücûdu hem vardır, hem yoktur. Söz söylediği vakit bu varlığı i'tibâriyle halkın nazarında söyleyicidir ve yokluğu i'tibâriyle de hakîkatte sâkittir. Zîrâ onun mazharında mütekellim olan Hak'tır. Beyit:

Mansûr "ene'l-Hak" söyledi,
Haktır sözü, Hak söyledi.

Velhâsıl bu makām-ı ittihâdda bulunan ârife isim bulup vermek kābil değildir. Zîrâ "insan" denilse, hâli insanların hâline benzemez. "Hak" denilse, Hak Teâlâ sûretten münezzehtir. Binâenaleyh ona ne "insan" ve ne de "Hak" ismini koymak mümkin değildir. Bu ârif acîb bir şeydir, vesselâm!

نیست زین دو هر دو هست آن بو العجب   شرح این گفتن برونست از ادب

4652. *O bü'l-aceb bu ikiden değildir, her ikisidir. Bunun şerhini söylemek edebden hâriçtir.*

"Bü'l-aceb", çok acîb demektir. "Edeb", âdet ve kāide ve salâh-ı nefs ma'nâlarınadır. Ya'nî, o çok acîb olan insân-ı kâmil, bu iki sınıftan, ya'nî söy-

leyici ve susucu sınıflarından değildir. Bir bakıma göre de hem söyleyici ve hem de susucudur. Nitekim yukarıda îzâh olundu. Eğer "söylemek ve susmak, birbirinin zıddı olan iki hâl bir kimsede nasıl ictimâ' eder?" diye taaccüb edip şerhini istersen, bunun şerhini bu *Mesnevî-i Şerîf*'de bu bahiste söylemek Hakk'a karşı edeb hâricidir; ve burada geçen îzâhâttan ziyâde bir şey söylemek ve bu bahsi açmak câiz değildir. Şu kadar söyleyelim ki, ehl-i hakîkat insân-ı kâmil hakkında "câmiu'l-ezdâd" demişlerdir.

این مثال آمد رکیك و بی ورود　　　　لیك در محسوس ازین بهتر نبود

4653. *Bu misâl zayıf ve bî-vürûd geldi. Fakat mahsûsde bundan daha iyisi olmadı.*

"Vürûd", gelmek ve hâzır olmak demektir. Ya'nî, yukarıda "kelâm"ı ata ve eyere ve "sükût"u dahi gemiye ve "insân-ı kâmil"i hakîkat deryâsının balığına teşbîh ettik. Bu misâl zayıf geldi ve maksadın beyânına kâfî olmadı. Fakat bu his âleminde bu misâlden daha iyisi bulunamadı. Binâenaleyh hem söylemiş ve hem de söylememiş olduk. Beyt-i Hakîm Senâî (k.s.):

باز گشتم زآنچه گفتم زانکه نیست　　　　در سخن معنی ودر معنی سخن

"Söylediğim şeyden rücû' ettim. Zîrâ ki sözde ma'nâ ve ma'nâda da söz yoktur."

Ve Hz. Pîr *Fîhi Mâ Fîh*'lerinin 51. faslında bu ma'nâda şöyle buyururlar: "Mansûr'un muhabbeti derece-i nihâyeye vâsıl oldukda kendisine düşman oldu ve kendisini ma'dûm kılıp "Ene'l-Hak" ya'nî "Ben fânî oldum, Hak kaldı" dedi. Bu ise gāye-i tevâzu' ve nihâyet-i abdiyyettir; ya'nî "ancak O vardır" demek olur. Binâenaleyh da'vâ ve tekebbür "Sen Hudâ'sın ve ben bendeyim!" demendir. Bu hâlde kendinin mevcûdiyetini de isbât etmiş olursun ve burada ikilik îcâb eder; ve senin "Hüve'l-Hak" demen dahi ikiliktir. Zîrâ "ene" olmadıkça "Hüve" mümkin olmaz. Binâenaleyh "ene'l-Hak" kelâmını Hak söyledi, çünkü O'ndan gayrı bir mevcûd yoktu ve Mansûr fânî olmuş idi. O söz Hakk'ın kelâmı idi. Âlem-i hayâl, âlem-i musavverât ve mahsûsâta nisbetle vâsi'dir. Zîrâ bütün musavverât hayâlden doğar; ve âlem-i hayâl, hayâlin vücûd bulduğu âleme nisbetle dardır. Söz ile bu kadar anlaşılır, yoksa hakîkat-i ma'nânın lafız ve ibâreden ibâret olması muhâldir. Sözün fâidesi odur ki, seni talebe sevk eder, yoksa söz matlûbu hâsıl etmez. Eğer böyle olsa idi, bu kadar mücâhedeye ve kendinin fenâsına hâcet olmaz idi."

متوفی شدن بزرگین از شهزادگان و آمدن برادر میانین بجنازۀ برادرکه آن کوچگین صاحب فراش بود از رنجوری و نواختن پادشاه میانین را تا او هم لنگ احسان شد و ماند پیش پادشاه صد هزار غنایم غیبی و عینی بدو رسید از دولت و نظر آن پادشاه

Şehzâdelerden büyüğünün müteveffâ olması ve ortanca kardeşin kardeşinin cenâzesine gelmesi; zîrâ küçüğü hastalıkta sâhib-firâş idi. Ve pâdişâhın ortancayı okşaması. Nihâyet o dahi ihsânın topalı oldu ve şâhın huzûrunda kaldı. O pâdişâhın devletinden ve nazarından ona yüz bin gaybî ve aynî ganîmetler erişti

Büyük şehzâdenin kıssası zımnında, ahyâr tâifesinden olan sâlikin hâli beyân buyuruldu. Bu sürh-i şerîfte de ortanca şehzâdenin kıssası zımnında ebrâr tâifesinden olan sâliklerin sülûkü ve netîcesi beyân buyurulacak ve bu nevi' sâlikin Hak yolunda ne vecih ile insân-ı kâmilin ihsânının topalı olarak sülûkünü itmâm edemediği îzâh edilecektir.

کوچکین رنجور بود و آن وسط　　　بر جنازۀ آن بزرگ آمد فقط

4654. *Küçük hasta idi ve yalnız o ortanca o büyüğün cenâzesine geldi.*

Ya'nî, küçük şehzâde zümre-i şüttârîlerden olduğundan, aşk hastası idi. Binâenaleyh ma'şûka vâsıl olmadan vefât eden büyük kardeşinin cenâzesinde bulunamadı. Onun cenâzesinde yalnız ebrâr meşrebinde olan ortanca kardeşi bulundu.

شاه دیدش گفت قاصد این کیست　　　که ازان بحرست این هم ماهیست

4655. *Şâh onu gördü, kāsıd olarak dedi ki: "Bu kimdir? O bahrden midir? Bu da balık mıdır?"*

Şâh, ya'nî insân-ı kâmil o ortanca şehzâdeyi gördü. Bütün ahvâlini bildiği hâlde, kasden, muarrife ve rehbere sordu ki: "Bu kimdir? Bu da vahdet ve aşk denizinden midir? Bu da o denizin balığı mıdır?"

پس معرف گفت پور آن پدر　　　این برادر زان برادر خردتر

4656. *Sonra muarrif dedi: "O babanın oğludur. Bu kardeş o kardeşten daha küçüktür."*

"Muarrif", ekâbirden bir kimsenin huzûruna çıkan bir kimseyi, ahvâlini beyân ederek takdîm eden şahıs demektir. Ma'lûm olsun ki, mü'minlerin babası Sultân-ı enbiyâ (s.a.v.) Efendimiz'dir; ve mü'minler sûret-i umûmiyyede üç sınıftan hâriç değildir. Bu sınıflar da ahyâr, ebrâr ve şüttâr sınıflarıdır. Binâenaleyh bu üç sınıfa mensûb olan mü'minler birbirlerinin kardeşidir; ve Resûl-i Ekrem hazretlerinin şehzâdeleridir. Büyük ve ortanca ve küçük olmaları budur ki: "Ahyâr" meşrebinde olan şehzâde a'mâl-i zâhiresine kıymet verdiğinden sûretlere bağlanmış kalmış ve ma'nalara teveccüh edememiştir; ve bu reviş sâlikin ibtidâî hâlidir. "Ebrâr" meşrebinde olan ikinci şehzâde tasfiye-i bâtına meşgûl olduğundan, kısmen ma'nâya teveccüh etmiş ise de, keşf ve kerâmât gibi sûretlerden ve hayâllerden alâkasını kesmemiştir. Bu da sâlikin vasat hâlidir. "Şüttârîler"den olan üçüncü şehzâde موتوا قبل ان تموتوا [ya'nî "Ölmeden evvel ölünüz!"] emrine imtisâlen mevt-i ihtiyârîyle ölmüş ve sûret ve ma'nâdan geçerek Hakk'a vâsıl olmuştur. Bu da sülûkün nihâyetidir.

شه نوازیدش که هستی یادگار　　　کرد او را هم بدین پرسش شکار

4657. *Şâh "Sen yâdigârsın!" diye onu okşadı. Onu dahi bu suâl ile şikâr etti.*

Şâh ortanca şehzâdeyi "Sen bize baba yâdigârısın!" diye okşadı ve taltîf etti. O şehzâdenin gönlünü böyle soruşturma ve istihrâcı ile avladı ve muhabbetini celb etti.

از نواز شاه آن زار حنیذ　　　در تن خود غیر جان جانی بدید

4658. *O biryân olmuş zayıf, şâhın okşamasından kendi cismindeki cânının gayrı bir cân gördü.*

"Hanîz", biryân olmuş ve kızartılmış; "zâr", zayıf. "Hanîz" kelimesinin "bedîd" kelimesine kâfiye olması bu "bedîd" kelimesindeki dâl'in "zâl" ile ["bedîz"] okunmasıyla olur. "Dâl" harfinin nerelerde "dâl" ve nerede "zâl" okunacağını gösteren kâide aşağıdaki beyitlerde mezkûrdür: Beyt-i Şihâbeddîn-i Kirmânî:

هر کجا ما قبل وی جز حرف علت ساکنست همچو مرد و کرد و سرد و برد اورا دال خوان

هر کجا ما قبل وی ساکن بحرف علتست همچو باذ و بیذ و بوذ و باذ اورا ذال خوان

"Merd ve kerd ve serd ve berd kelimelerinde olduğu gibi, dâlin mâ-kabli harf-i illetin gayrı ve sâkin ise onu "dâl" oku! Bâz ve bîz ve bûz ve bâz kelimelerinde olduğu gibi, dâlin mâ-kabli harf-i illetle berâber sâkin ise onu "zâl" oku!"

Maahâzâ bu beytin birinci mısrâı Hind nüshalarında از نوازشهای آن شاه وحید sûretindedir. Ya'nî "O vahîd olan şâhın nevâzişlerinden" demek olur. Ya'nî şâhın muhabbeti ile biryân olan o zayıf şehzâde, şâhın bu teveccüh ve iltifâtından dolayı cismindeki rûh-ı hayvânîden başka rabbânî bir rûh gördü.

در دل خود دید عالی غلغله که نیابد صوفی آن در صد چله

4659. *Kendi kalbinde âlî gulgule gördü ki, sûfî onu yüz çilede bulmaz.*

Şehzâde şâhın teveccühünden ve nazarından dolayı kendi kalbinde âlî gulgule, ya'nî bâtınî bir hâl gördü ki, kendi ihtiyârıyla ve bir mürşidin izni olmaksızın halvete ve erbaîne giren bir sûfî o bâtınî olan hâli yüz çilede ve erbaînde bulamaz. "Çile", burada "sâliklerin bir köşede oturup riyâzât ve mücâhedât dâiresinde kırk gün ibâdetle meşgûl olmaları ve halktan uzlet etmeleri" ma'nâsınadır. Buna "erbaîn" ve "halvet" dahi derler.

عرصه و دیوار و سنگ و کوه تافت پیش او چون نار خندان می شکافت

4660. [4640] *Arsa ve duvar ve taş ve dağ parladı. Onun önünde gülücü nar gibi yarıldı.*

"Nâr-ı handân", gülücü nar, olmuş ve çatlayıp açılmış olan nardan kinâyedir. Ya'nî, insân-ı kâmilin nazarından dolayı şehzâdenin kalb gözü açıldı ve onun önünde eşyâ-yı kesîfenin bâtınları olmuş ve çatlamış nar gibi yarılarak parladı.

ذره ذره پیش او همچون قباب دمبدم می کرد صد گون فتح باب

4661. *Onun önünde zerre zerre kubbeler gibi idi. Her dem yüz türlü feth-i bâb ederdi.*

Şehzâdenin kalb gözü önünde eşyâ-yı kesîfe zerre zerre kubbeler gibi zâhir olurdu. Şâh vakit vakit onun gözüne yüz türlü acîb kapılar açar idi. Ba'zı nüshalarda birinci mısrâ' ذره ذره پیش او چون آفتاب sûretindedir, ya'nî "Eşyâ onun önünde zerre zerre güneş gibi idi" demek olur.

باب گه روزن شدی گاهی شعاع خاك گه گندم شدی و گاه صاع

4662. *Kapı gâh pencere ve gâh şuâ' olurdu. Toprak gâh buğday, gâh ölçek olurdu.*

"Sâ'", buğday ölçtükleri ölçek demektir. Ya'nî, eşyâ-yı kesîfenin tarz-ı istihâlâtı şehzâdenin kalb gözüne münkeşif olup, kapı gâh pencere ve gâh sırf şuâ' ve ziyâ olurdu. Toprak gâh buğday ve gâh buğday ölçülen ölçek olurdu.

در نظرها چرخ بس کهنه و قدید پیش چشمش هر دمی خلق جدید

4663. *Felek nazarlarda çok eski ve kadîd idi. Onun gözünün önünde her bir dem halk-ı cedîd vardı.*

"Kadîd", eski libâs ve et kurusu ya'nî pastırma, demektir. Burada evvelki ma'nâ münâsibdir. Ya'nî, bu felek ve âlem-i suret sâlikin nazarlarında çok eski ve eski libâs olurdu. Onun gözünün önünde her bir anda yeni bir yaratılış olurdu. "Eski libâs"tan murâd, vücûd-ı hakîkînin sıfât-ı kadîmesidir.

Ma'lûm olsun ki, hâdisâtın vücûdu Hakk'ın hâlikıyet sıfatının mazharıdır; ve Hakk'ın sıfatları zâtı gibi kadîmdir. Binâenaleyh Hak Teâlâ ezelen ve ebeden hâlıktır. Fezâ-yı bî-nihâyede keyfiyyet-i halkın ibtidâsı ve intihâsı yoktur. Ancak efrâd-ı hâdisden her birinin evveli ve âhiri vardır; ve bizim âlemimiz dahi evvele ve âhire tâbi'dir. Keyfiyyet-i hudûs vücûd-ı kadîmden münfek değildir. Zîrâ sıfât ve esmâ-i ilâhiyye ta'tîl kabûl etmez. Âlem-i hâdisi bizim dünyâmızdan ve âlemimizden ibâret zanneden hukemâ ve ulemâ-i zâhir arasında öteden beri hudûs ve kıdem hakkında birtakım ma'nâsız kıyl u kâller cereyân etmiştir. Hz. Şeyh-i Ekber efendimiz bu ma'nâya *Fusûsu'l-Hikem*'lerinde Fass-ı Âdemî'de فهو الانسان الحادث الازلى والنشأ الدائم الابدى [ya'nî "O ezelî olan insân-ı hâdistir ve ebedî olan neş'e-i dâimdir"] ibâresiyle işâret buyurmuşlardır ki, fakîr *Fusûsu'l-Hikem Şerhi*'nde açık bir sûrette ve delâil-i kur'âniyye ile îzâh ettim. Ve Hz. Pîr efendimiz dahi 3. cildin Dekūkî kıssasındaki از همه نومید گشتم ای خدا . اول و آخر تویی بی منتها [ya'nî "Der ki: Ey Hudâ! Cümleden ümîdsiz oldum, müntehâsız olan Evvel ve Âhir sensin!"] beyt-i şerîfinde bu ma'nâya işâret buyurmuşlardır. Zîrâ Hakk'ı evveliyet ve âhiriyet ile tavsîf eden hâdisin vücûdudur. Hak nihâyetsiz Evvel ve Âhir olunca keyfiyyet-i halkın ve hudûsün ezelî ve ebedî olduğuna şübhe kalmaz. Beyt-i şerîfin ikinci mısrâ'ında da "teceddüd-i emsâl"e işâret buyurulur. Bu teceddüd-i emsâl hakkındaki îzâhât dahi 1. cildin 1164 numarasına müsâdif olan پس ترا هر لحظه مرگ و رجعتیست . مصطفی فرمود دنیا ساعتیست [ya'nî "İmdi sana her lahza

ölüm ve ric'at vardır. Mustafâ, "Dünyâ bir sâattir" buyurdu"] beytinde ve yine o cildin 2066 numarasına müsâdif olan نايد آن الا كه بر خاصان پديد . باقيان فى لَبْس مِنْ خَلْق جديد [ya'nî "O ancak hâslara zâhir olarak gelir; bâkîler "halk-ı cedîdden lebs içindedir"] beytinde îzâh ve tafsîl olundu. Burada tekrâra hâcet yoktur.

روح زيبا چونكه وا رست از جسد   از خدا بى شك چنين چشمش رسد

4664. *Rûh-ı zîbâ cesedden kurtulduğu vakit, şübhesiz Hudâ'dan ona böyle göz erişir.*

Güzel ve latîf olan rûh-ı insânî cismin hükümlerinden ve esâretinden kurtulduğu vakit, şübhesiz Hak Teâlâ tarafından o rûha böyle eşyânın hakîkatlerini görücü olan göz ihsân olunur.

صد هزاران غيب پيشش شد پَديد   آنچه چشم محرمان بيند بديد

4665. *Yüz binlerce gayb onun önünde zâhir oldu. O şeyi ki mahremlerin gözü görür, gördü.*

İnsân-ı kâmilin nazarı yüzünden, o şehzâde gözü önünde, âlem-i gaybın birçok ahvâli zâhir oldu. Hakk'ın esrârına mahrem olan evliyânın gözlerinin gördüğü ahvâl-i gaybiyyeyi o şehzâde dahi gördü.

آنچه او اندر كتب برخوانده بود   چشم را در صورت آن بر گشود

4666. *O şeyi ki, o kitâblarda okumuş idi, gözü onun sûretine açtı.*

Ya'nî, o sâlik, kalbinin gözünü ehl-i hakîkatin kitâblarda yazmış olduğu hakāyık-ı eşyâ ve teceddüd-i emsâl ma'nâlarının sûretine açtı ve ilme'l-yakîn bildiği şeyler hakka'l-yakîn ma'lûmu oldu.

از غبار مركب آن شاه نر   يافت او كحل عزيزى در بصر

4667. *O er olan şâhın merkebinin tozundan o göze bir azîz sürme buldu.*

O bir insân-ı kâmil olan şâhın rûh-ı şerîfinin merkebi olan cisminin tozundan, ya'nî nazar-ı zâhirîsinden ve teveccüh-i sûrîsinden o şehzâde kalbinin gözüne bir azîz ve şerîf sürme buldu; ve bu teveccüh ve nazar sürmesinden kalbinin gözü açılıp, eşyânın iç yüzünü görmeye başladı.

بر چنين گلزار دامن مى كشيد   جزو جزوش نعره زن هَلْ مِنْ مزيد

4668. *Böyle gülzâr üzerinde etek çekti. Onun cüz'ünün cüz'ü "Daha var mı?" na'rası vurucu oldu.*

Şehzâde böyle bir âlem-i gayb gülzârında seyr u temâşâ için akl-ı cüz'î ve havâss-i hamse eteklerini topladı. Onun rûhunun cüz'ü olan cisminin cüz'ü ya'nî nefsinin kuvveti "Daha var mı?" na'rası vurucu oldu. Zîrâ sâlik bu mertebede nefsinin hazzından kurtulmamıştır. Binâenaleyh bu gibi keşifler onun nefsine hoş ve zevkli gelir; ve nefis ise ayn-ı cehennem olduğundan, cehennemin vurduğu "Hel min mezîd" [هَلْ مِنْ مَزِيدٍ (Kāf, 50/30) ya'nî "Daha var mı?"] na'rasını vurur.

گلشنی کز بقل روید یك دمست　　　گلشنی کز عقل روید خرّمست

4669. *Bir gülşen ki, bakîden biter, bir demdir. Bir gülşen ki, akıldan biter, hurremdir.*

"Bakl", gıdâ nev'inden biten yeşillik ve sebzevât demektir. Ya'nî, bakîden ve gıdâ-yı sûrîden neşv ü nemâ bulan dimâğın ve bu dimâğa taalluk eden akl-ı cüz'îden biten ve neşv ü nemâ bulan ulûm-i zâhiriyyenin kuvveti ve hükmü bir demdir. Zîrâ delâile müstenid olan bu ulûm ve ma'rifet, diğer birtakım delîller ile ibtâl olunabilir. Fakat insân-ı kâmilin akl-ı kâmilinden neşv ü nemâ bulan ilm-i ledünnî ise dâimâ hurremdir ve tâzedir ve tarâvet içindedir. O ulûmun delîller ile taâruzuna imkân yoktur.

گلشنی کز گل دمد گردد تباه　　　گلشنی کز دل دمد وا فرحتاه

4670. [4650] *Bir gülşen ki, çamurdan biter, tebâh olur. Bir gülşen ki, gönülden biter, vâ-ferhatâh!*

Çamurdan, ya'nî cisimden neşv ü nemâ bulan bir ma'rifet gülşeni, çabuk bozulur ve harâb olur. Fakat kalbden neşv ü nemâ bulan ulûm-i gaybiyye ve ledünniyye "vâ-ferhatâh!" demeye, ya'nî "ne sürûr ve şâdî!" diye hitâb olunmaya lâyıktır.

علمهای با مزهٔ دانسته مان　　　زان گلستان یك دو سه گلدسته دان

4671. *Bizim bilinmiş olan zevkli ilimlerimizi o gülistândan bir, iki, üç demet gül bil!*

Ey ma'rifet tâlibi! Ehl-i hakîkatten bize intikāl etmiş ve bizce de aklen bilinmiş olan zevkli ilimlerimizi, akl-ı kâmilin ulûm-i ledünniyye gülistânından toplanmış bir, iki, üç demet gül ve çiçek bil! Zîrâ okuduğun ve bildiğin o zevkli ilimler bu kadar değildir. O ulûm-i ledünniyyenin nihâyeti yoktur.

زان زبون این دو سه گل دسته ایم　　　که در گلزار بر خود بسته ایم

4672. *Biz bu iki, üç deste gülün mağlûbu olduğumuzdan dolayıdır ki, gülzârın kapısını kendi üzerimize kapamışız.*

Ya'nî, biz ehl-i hakîkat tarafından yazılan kitâblardaki bu zevkli ilimlere kanâat ettiğimizden dolayı, bu ma'rifetin mağlûbu olduk; ve bunları okuyup bir dereceye kadar anlamakla iş bitti zannettik. Bundan dolayı o hakîkat gülistânının kapısını kendi üstümüze kapadık ve ilm-i yakînimizi ayne'l-yakîne tahvîle çalışmadık.

آنچنان مفتاحها هر دم بنان　　　می فتد ای جان دریغا از بَنَانْ

4673. *Ey cân! Öyle anahtarlar her dem nân sebebi ile yazık ki, parmaklardan düşer.*

Ey cân ve ey sâlik! Ehl-i hakîkatin kendi kitâblarında bize verdikleri ulûm-i ledünniyye kapısının anahtarları her dem gıdâ-yı sûrîye olan hırs ve iştihâ yüzünden yazık ki, parmaklardan düşer. Ya'nî o kitâbları elimizden bir tarafa bırakıp yeme ve içme ve hazz-ı nefsânî tahsîli için oraya buraya koşarız. "Benân", parmaklar demektir.

ور دمی هم فارغ آرندت ز نان　　　گرد چادر گردی و عشق زنان

4674. *Ve eğer bir dem seni ekmekten fâriğ getirseler, çarşaf ve kadınların aşkı etrâfında dolaşırsın.*

"Çâder", kadınların örtündükleri çarşaf demektir. Çarşafın zikri mücâveret alâkasıyla mecâzdır; ve kadın çarşafın atf-ı tefsîridir. Ya'nî eğer sana bol bol gıdâ-yı sûrî verip, seni bu gıdânın tahsîline koşmaktan fâriğ kılsalar, içinde kadın örtülü olan çarşafların ve kadınların aşkı etrâfında dönüp dolaşırsın. Nitekim yakın vakitlere kadar ipekli ve süslü çarşaflar ile örtülmüş olan kadınların etrâfında dolaşan, karınları tok beyzâdeler ve zenginler var idi. Bu zamanda ise kadınların tesettürü kalkmış olduğundan, çarşaf etrâfında dolaşmaya lüzûm kalmadı. Baldırları ve bacakları açık ve bütün endâmları meydanda olan kadınlara perestiş olunmaktadır.

باز استسقات چون شد موج زن　　　ملك شهری بایدت پر نان و زن

4675. *Mâdemki senin istiskān tarafı dalga vurucu oldu, sana ekmek ve kadın dolu bir şehrin mülkü gerektir.*

"Bâz", kelimesinin müteaddid ma'nâları vardır. Burada "taraf" ma'nâsı münâsibdir. "İstiskā", susamak ve bir illetin adıdır ki, bu illete mübtelâ olan kimse ne kadar su içse kanmaz. Burada "illet" ma'nâsı münâsibdir. Ya'nî, mâdemki senin yemeye ve içmeye ve kadınlara kanmaman tarafı dalgalandı, artık sana âlem-i gaybın gülzârı değil, lezîz yemekler ve kadınlar ile dolu bir şehrin mülkü gerek olur.

مار بودی اژدها گشتی مگر　　　یك سرت بود این زمانی هفت سر

4676. *Yılan idin, ancak ejderhâ oldun. Senin bir başın var idi, şimdi yedi başın vardır.*

Ey cismânî kimse! Senin nefsin evvelce yılan idi, büyüye büyüye ancak ejderhâ oldu. Binâenaleyh nefsin yılan iken bir başın var idi, şimdi yedi başın oldu. Velhâsıl insanlık dâiresinden çıktın, muzır bir hayvan oldun.

اژدهای هفت سر دوزخ بود　　　حرص تو دانه ست و دوزخ فخ بؤد

4677. *Yedi başlı ejderhâ cehennem olur. Senin hırsın tânedir ve cehennem tuzaktır.*

Yedi başlı ejderhâ olan nefis, cehennem tabîatinde ve meşrebinde olur. Senin hırsın ve şehvetin ise tânedir; ve cehennem meşrebindeki nefis dahi senin rûhunun tuzağıdır. Ya'nî kibir, ucüb, buhl, şehvet, gazab, hased ve kinden ibâret olan yedi sıfatının hepsini hâiz olan nefis bir ejderhâ olup, bu sıfatların her biri onun bir başıdır; ve cehennem-i cismânînin birer kapısıdır. Nitekim âyet-i kerîmede لَهَا سَبْعَةُ أَبْوَابٍ لِكُلِّ بَابٍ مِنْهَا جُزْءٌ مَقْسُومٌ (Hicr, 15/44) ya'nî "Cehennemin yedi kapısı vardır. Onlardan her bir kapının taksîm olunmuş bir cüz'ü vardır" buyurulur. Meselâ gazabın cüz'-i maksûmu nâsa eziyet, bağy ve şikāk ve kuvve-i şeheviyyenin cüz'-i maksûmu da ızrâr-ı nâs, fuhuş, nifâk gibi sıfatlardır. "Fah", tuzak demektir, Türkçe'de "fak" derler.

دام را بدران بسوزان دانه را　　　باز کن درهای نو این خانه را

4678. *Tuzağı yırt, tâneyi yak! Bu eve yeni kapılar aç!*

Ya'nî, bu sıfatların en büyüğü hırs ve şehvet-i nefsânîdir. Binâenaleyh nefis cehennemi tuzağı üzerine konulmuş olan bu hırs ve şehvet tânesini yak ve nefis cehennemini de yırt ve yık! Bu cisim üzerine ayn-ı cennet olan rûhun yeni kapılarını aç ki, bu kapılar nefsin sıfatlarının tamâmen zıddı ve aksi olan tevâzu', sehâvet, iffet ve hilim gibi sıfatlardır.

چون تو عاشق نیستی ای نر گدا   همچو کوهی بی خبر داری صدا

4679. *Ey er dilenci! Mâdemki sen âşık değilsin, bir dağ gibi habersiz olarak sadâ tutarsın.*

"Ner gedâ", "erkek dilenci" demektir, pek yüzlü ve sıkılmaz dilenciden kinâyedir. Bundan murâd, ehl-i hakîkatin kitâblarda yazdığı hakāyık ve maârifi çalıp mürşidlik da'vâsına kalkan müzevvir ve mukallid kimsedir. Ya'nî, ey yüzsüz dilenci! Mâdemki sen Hakk'ın âşığı değilsin, nefsinin âşığısın, hürmetlerini kazanmak ve maddî fâideler elde etmek için halkı başına topladın; o mürîd ittihâz ettiğin kimselere ehl-i hakîkatten söylediğin sözler, ma'nâsından bî-haber olarak, bir dağın çıkardığı aks-i sadâ gibidir.

کوه را گفتار کی باشد ز خود   عکس غیرست آن صدای معتمد

4680. [4660] *Dağa ne vakit kendinden kelâm olur? O mu'temed olan sadâ gayrın aksidir.*

Ya'nî, dağ kendiliğinden söz söylemez. O mu'temed ve doğru olan ses ve kelâm, ey müzevvir ve mukallid, senin değildir, rûh sâhibi olan bir başkasının söylediği sözlerin aksidir.

گفت تو زان سان که عکس دیگریست   جمله احوالت بجز هم عکس نیست

4681. *Senin kelâmın o gibidendir ki, bir başkasının aksidir. Bütün ahvâlin dahi aksin gayrı değildir.*

"Sân", edât-ı teşbîhtir; "zân sân", o gibidendir, demek olur. Ya'nî, ey mürşid-i müddeî! Senin kelâmın dağdan gelen aks-i sadâ gibidir ve başkasının sözünün aksidir. Senin bütün hâllerin dahi akisten başka bir şey değildir. Bütün ahvâlin başkasının aksi olması budur ki: Mürşid-i müzevvir ve mukallid, harekât ve sekenâtında ve sözlerinde hürriyet-i rûhâniyyeye mâlik değildir. Başına topladığı mürîdlerin mizâclarını ve hâtırlarını gözetmek ve onlara müdâhene etmek kaydındadır. Onların darılıp başından dağılmalarından çekinir. Binâenaleyh ef'âl ve harekâtı ve sözleri başkalarının irâdelerinin te'sîrinden ve kendisine aksetmesinden olur. İnsân-ı kâmil ise hürriyyet-i rûhâniyyesine mâlik olduğundan, onun ef'âli ve harekâtı ve sözleri sırf kendinden olur. Nitekim Hz. Pîr efendimiz Selçuk Devleti'nin vezîri olan Muînüddîn Emîr Pervâne'ye hitâben *Fîhi Mâ Fîh*'lerinin 1. faslında hiç çekinmeksizin şöyle buyurmuşlardır:

"Sen mukaddemâ, "Kendimi ve akıl ve re'yimi ve tedbîrimi İslâm'ın bekāsı ve kesreti maksadına fedâ edeyim, tâ ki İslâm pâyidâr olsun!" diyerek müslümânlara siper olmuş idin. Vaktâki kendi re'yini beğendin ve Hakk'ı görmedin ve her şeyi Hak'tan bilmedin, imdi Hak Teâlâ o sebebin aynını ve kemâl-i sa'yi sebeb-i noksân-ı İslâm kıldı. Zîrâ sen Tatarlar ile bir olup, Şamlılar'ı ve Mısırlılar'ı ifnâ etmek ve vilâyet-i İslâm'ı harâb eylemek için muâvenet ettin. İslâm'ın bekāsına âid olan o sebebi, Hak Teâlâ sebeb-i naks-ı İslâm eyledi. İmdi, bu hâlde yüzünü mahall-i havf olan Hakk'a çevir ve arz-ı ihlâs eyle ki, seni bu fenâ hâlden ya'nî havftan halâs eylesin! ...ilh."

خشم و ذوقت هر دو عكس ديگران   شادئ قواده و خشم عوان

4682. *Öfken ve zevkin her ikisi başkalarının aksidir. Kavvâdenin şâdîliği ve avânın öfkesi gibi.*

"Kavvâde", vâsıtalık eden pezevenk kadın, "avvân", (عوّان) serheng-i dîvân-ı sultân (*Gıyâsü'l-Lügāt*), ya'ni, zamânımızda "zâbıta me'mûru" demek olur. Teşdîdsiz ["avân"] okunması zarûret-i vezn içindir. Ya'nî, ey mukallid! Senin öfken ve zevkinin her ikisi pezevenk kadının zevki ve sürûru ve zâbıta me'mûrunun öfkesi gibi, sende başkalarının zevkinin ve öfkesinin aksinden olur. Meselâ pezevenk kadın bir zamparaya bir fâhişe kadın götürür. Zampara ile fâhişe kadının birleşmesinden haz ve zevk duyar. Nitekim *Şefîk-Nâme Şerhi*'nde mezkûrdür ki:

"Arab'ın Hüzeyl kabîlesinden Zalme isminde bir kadın gençliğinde fâhişe imiş. Gençliği gidince kavvâdelik ve pezevenklikden zevk ve sürûr duyar imiş. Son derece ihtiyarlayıp kavvâdeliğe de tâkati kalmayınca, "Bundan sana ne zevk hâsıl olur?" diye sormuşlar. "Çiftleşme esnâsında olan sesten mütelezziz olurum" demiş. Avânın yakaladığı kimseye olan öfkesi de, kendi içinden çıkma bir öfke değildir. Pâdişâhtan veyâ erkân-ı hükûmetten birinin öfkesinin aksidir. İşte mürşid-i mukallidin hâli de böyledir. Bu yalancı şeyhler hakkında 3. cildin 680 numarasından 722 numarasına kadar îzâhât vardır.

آن عوان را آن ضعيف آخر چه كرد   كه دهد او را بكينه زجر و درد

4683. *Nihâyet o zayıf o avâna ne yaptı ki, ona kîne ile zecr ve derd verir?*

Nihâyet o avânın yakalayıp dövdüğü o âciz ve zayıf kimse, o avâna ne fenâlık etti ki o zavallıya kîn ve intikām ile dayak atıp elem ve derd verir ve onu hürriyetinden men' eder?

تا بکی عکس خیال لامعه   جهد کن تا گرددی صاحب واقعه

4684. *Hayâl-i lâmianın aksi ne vakte kadardır? Cehd et; tâ ki vâkıa sâhibi olasın!*

"Hayâl-i lâmia"dan murâd, mürşidin kalbinde parlayıp mukallidin kalbine akseden maârif-i ilâhiyyedir ki, bu maârif mürşide ve insân-ı kâmile nazaran hakîkat ve mukallide nazaran aks ve hayâldir. "Sâhib-i vâkıa olmak"tan murâd, sa'y ve mücâhedât netîcesinde kalb gözünün açılarak mukallidin bizzât hakîkati müşâhede etmesidir. Ya'nî, ey mukallid mürşid! Ne zamâna kadar bir kâmilin kalbinde parlayıp onun sözlerinden senin kalbine ekseden hayâlâta kanâat edeceksin? Hak yolunda riyâzât ve mücâhedât ile çalış; tâ ki bu hakāyık ve maârif-i ilâhiyye doğrudan doğruya senin kalbine parlasın ve hayâl mertebesinden ileriye geçesin. Hz. Pîr bu ma'nâ hakkında *Fîhi Mâ Fîh*'lerinin 13. faslında şöyle buyururlar:

"Sizin dahi bu sözleri kendi bâtınınızdan işitmenizi Hak'tan ümîd eyleriz. Zîrâ müfîd olan odur. Eğer hâriçten bin hırsız gelse, onlara içeriden bir hırsız muâvenet etmedikçe, kapıyı açamazlar. Hâricen bin söz söylesen, bâtınen musaddık olmadıkça fâide vermez. Nitekim bir ağacın kökünde yaşlık olmazsa, eğer bin sene su döksen fâide vermez. Onun neşv ü nemâsına meded etmek için kökü yaş olmak lâzımdır."

تا که گفتارت ز حال تو بود   سیر تو با پر و بال تو بود

4685. *Tâ ki senin sözün senin hâlinden olsun! Senin seyrin senin per ü bâlin ile olsun!*

Ya'nî, çalış ki, hakāyık ve maârif-i ilâhiyyeye dâir olan sözlerin senin hâlinden zuhûr etsin ve ilim ve irfân gülşenindeki gezişin ve uçuşun senin per ü bâlin ve elin ve ayağın ile olsun!

صید گیرد تیر هم با پرّ غیر   لاجرم بی بهره است از لحم طیر

4686. *Ok dahi başkasının kanadı ile sayd tutar. Şübhesiz kuşun etinden bîbehredir.*

Ya'nî, ey mürşid-i mukallid! Gerçi sen ehl-i hakîkatin kelâmını ezberleyip halkı avlayarak etrâfına toplarsın ve kendin gibi Hakk'a vâsıl edemezsin, fakat bu yaptığın iş mukābilinde şâh-ı hakîkî olan Hak indindeki kıymetin ve istifâden nedir? Hiç!.. Meselâ ok dahi başkasının kuvvet-i bâzûsuyla av tutar, fakat o tuttuğu kuşun etinden onun hiçbir nasîbi ve istifâdesi yoktur.

باز صید آرد بخود از کوهسار   لاجرم شاهش خُوراَنَد کبك و سار

4687. *Doğan bizzât dağlıktan av getirir. Şübhesiz şâh ona keklik ve sığırcık kuşu yedirir.*

Fakat Hak tarafından irşâd-ı ibâda me'mûr olan insân-ı kâmil, şâh tarafından ava me'mûr olan doğan kuşuna benzer. Doğan kuşu kendi kuvveti ile dağlıktan huzûr-ı şâha av getirir. Şâh dahi doğanın o hizmetine mükâfât olarak ona keklik ve sığırcık kuşunun etini yedirir. Binâenaleyh insân-ı kâmil, dağlık mesâbesinde olan bu dünyâ içinde nefsâniyet hâlinde lâkayd gezen insanları avlayıp huzûr-ı şâha îsâl eder. Bu hizmete mükâfât olarak kūt-i ilâhî ile mütena'im olur. "Kebk", keklik; "sâr", sığırcık kuşu demektir.

منطقی کز وحی نبود از هواست   همچو خاکی در هوا و در هباست

4688. *Bir nutuk ki, vahiyden olmaya, hevâdandır. Toprak gibi hevâda ve hebâdadır.*

"Hebâ'", havada uçan ince tozlar. Hakk'ın kalbe ilkā buyurduğu olmayan bir söz, nefsin hevâsındandır; ve nefsin hevâsından olan sözün hiç te'sîri ve kıymeti yoktur. O söz, toprak nasıl rüzgâr ile havaya uçup toz gibi dağılırsa, öylece dağılıp gider.

گر نماید خواجه را این دم غلط   اول و النجم بر خوان چند خط

4689. *Eğer efendiye bu söz galat görünürse, Ve'n-Necm'in evvelini birkaç yazı oku!*

Ya'nî, biz, "Vahy-i ilâhîden olmayıp, hevâ-yı nefsânîden olan sözün kıymeti yoktur" dedik; eğer bir âlim-i zâhirî çıkıp derse ki: "Biz halka Kur'ân'dan ve hadîsten bahisle söz söylüyoruz. Binâenaleyh bizim sözümüz peygambere olan vahiydendir, hevâ-yı nefsânîden değildir." Biz cevâben deriz ki: "Evet, Kur'ân'ı ve hadîsi söyledikten sonra onları, kalbine olan vahy ve ilhâm-ı ilâhîden değil, kendi nefsinin hevâsından ve hayâlinden tefsîr ediyorsun." Binâenaleyh hevâdan olan sözün kıymeti olmadığını anlamak için Ve'n-Necm sûresinin evvelini, birkaç yazı ve kelime oku!. Nitekim 1. cildin 1099 numarasında şöyle buyurulmuş idi:

بر هوا تأویل قرآن می کنی   پست و کژ شد از تو معنیٔ سنی

[Ya'nî] "Kur'ân'ı hevâ üzerine te'vîl ediyorsun; yüksek olan ma'nâ senden dolayı alçak ve eğri oldu."

تا كه مَا يَنطِقْ مُحَمَّدْ عَنْ هَوَى   اِنْ هُوَ اِلَّا بِوَحْيٍ احْتَوَى

4690. *Tâ ki "Muhammed hevâdan söylemez!" O ancak ihtivâ ettiği vahiy iledir.*
[4670]

"İhtivâ", hâvî olmak ve toplanmak demektir. Ya'nî, o sûreyi oku, tâ ki bilesin, Muhammed (a.s.) hevâ-yı nefsânîden söz söylemez. Onun söylediği söz muhakkak kalb-i şerîfine toplanan vahy-i ilâhî iledir. Binâenaleyh ilimde peygamberin vârisi olan insân-ı kâmil Kur'ân'ı ve hadîsi kalblerine Hak tarafından ilkā olunan ma'nâlar ile tefsîr ederler. Onları inkâr etmek, Hakk'ı inkâr etmek demek olur.

احمدا چون نيستت از وحى ياس   جسميان را ده تحرى و قياس

4691. *Ey Ahmed! Mâdemki sana vahiyden yeis yoktur, taharrîyi ve kıyâsı cismîlere ver!*

"Kıyâs", lügatte "takdîr etmek" ma'nâsınadır; ve şerîatte "bir şey hakkında hüküm vermek için, nastan istinbât olunan ma'nâdan ibârettir ki, o da asıl ile fer' arasını cem' etmektir"; ve ilm-i mantıkta "esâsen doğruluğu kabûl edilmiş olan birtakım kaziyyeleri bir araya toplayıp bir netîce çıkarmaktır". Meselâ "âlem mütegayyirdir" ve "her mütegayyir hâdistir" cümleleri iki kaziyyedir ve bundan "öyle ise âlem hâdistir" kaziyyesi çıkar. Kıyâsın "istisnâî ve iktirânî ve müsâvât" nevi'leri vardır ki bunlar, ilm-i mantıkta îzâh edilmiştir. Ya'nî, ey paygamberin ilimde vârisi olmak i'tibâriyle bâtınen Ahmed olan insân-ı kâmil! Mâdemki senin kalbine Hakk'ın vahiy ve ilhâmından me'yûs olmak yoktur, Kur'ân ve hadîs için te'vîl aramayı ve kıyâslar yapıp netîceler çıkarmayı, cismî ve nefsî olan âlim efendilere bırak! Varsın onlar birtakım te'vîlât ve kıyâsât yapıp dursunlar. Zîrâ bu hâl onlar için zarûrîdir. Çünkü kalbleri vahiy ve ilhâma mahal değildir.

كز ضرورت هست مردارى حلال   كه تحرى نيست در كعبهٔ وصال

4692. *Zîrâ zarûretten bir murdâr helâldir. Ki, Kâ'be-i visâlde taharrî yoktur.*

Zîrâ zarûret vâki' olduğu vakit, bir murdâr ve harâm olan şey helâl olur. Nitekim açlıktan ölecek bir hâle gelen kimse şer'an domuz etini yiyebilir ve şarâb içebilir. Halbuki Kâ'be'den uzak olan kimse kıbleyi arar ve Kâ'be'ye vâsıl olan kimse bittabi' karşısındaki Kâ'be'yi aramaz. Bunun gibi, hakîkat Kâ'be'sine vâsıl olan kâmil dahi o hakîkati birtakım delîller ve kıyâslar getirmek sûretiyle aramaz, söylerken gördüğünü söyler.

بی تحری و اجتهادات هدی هر که بدعت پیشه گیرد از هوا

4693. *Taharrî ve hüdânın ictihâdları olmaksızın her kim hevâdan bid'ati âdet tutarsa...*

Bu beyt-i şerîfte kalbi vahy ve ilhâm-ı Hakk'a mahal olamayıp, fakat kemâl-i hulûs ile çalışan zâhirî âlimler ve müctehidler ma'zûr tutulmuş ve bunların te'vîl araması ve doğru yolda vâki' olan ictihâdları makbûl addedilmiş olur. "Hüdâ", doğru yol ve yol göstermek; "ictihâd", çalışmak; "bid'at", dînin kemâlinden sonra dînde yeni bir âdet çıkarmak demektir. Ya'nî ulemâ-i zâhireden kemâl-i hulûs ve hüsn-i niyyet ile te'vîlât-ı ma'kûle aranmaksızın ve doğru yolu göstermek sa'y ve gayretleri olmaksızın, her kim hevâ-yı nefsânîden ahkâm-ı şer'iyyede bir âdet ve usûl vaz' ederse...

همچو عادش بر برد بادش کشد نی سلیمانست تا تختش کشد

4694. *Âd gibi, onu yukarı götürür; onu havâ öldürür. Süleymân değildir, tâ ki tahtını çeke!*

Havâ, Âd kavmini nasıl yukarılara kadar kaldırıp yere çarparak helâk etti ise, bu hevâ-yı nefsânîden dînde bid'at yapan âlim efendiyi de o hevâ-yı nefsânîsi öylece öldürür. O âlim Hz. Süleymân meşrebinde olan bir kâmil değildir ki, havâ, Hz. Süleymân'ın tahtını alıp üzerinde taşıdığı gibi taşısın! Ya'nî insân-ı kâmilin hevâ-yı nefsânî üzerinde tasarrufu vardır ve hevâ-yı nefsânî insân-ı kâmilin mahkûmudur. Birinci mısrâ'da el-Hâkka sûresinde olan وَأَمَّا عَادٌ فَأُهْلِكُوا بِرِيحٍ صَرْصَرٍ عَاتِيَةٍ (Hâkka, 69/6) ya'nî "Âd kavmine gelince: Haddi tecâvüz eden şiddetli bir rüzgâr ile ihlâk olundular"; ve ikinci mısrâ'da sûre-i Sebe'de olan وَلِسُلَيْمَانَ الرِّيحَ غُدُوُّهَا شَهْرٌ وَرَوَاحُهَا شَهْرٌ (Sebe' 34/12) ya'nî "Biz Süleymân'a rüzgârı teshîr ettik ki, sabahtan öğleye kadar bir aylık ve akşama kadar da bir aylık yol giderdi" âyet-i kerîmelerine işâret buyurulur.

عاد را بادست حمال خذول همچو بره بر کف مرد اکول

4695. *Âd için rüzgâr hazûl bir hamâldır. Ekûl olan adamın elinde kuzu gibidir.*

"Hazûl", zelîl ve hakîr edici ve utandırıcı; "ekûl", çok yiyen obur kimse demektir. Ya'nî, rüzgâr Âd kavmi için zelîl ve hakîr edici bir hamâldır. Âd kavmini yüklenip sırtında taşımış ve fakat onu yere çarpıp hakîr ve zelîl bir hâle koymuştur. Âd kavmi bu rüzgârın elinde obur kimsenin kucağında taşıdığı bir kuzuya benzer idi.

همچو فرزندش نهاده بر کنار   می برد تا بکشدش قصاب وار

4696. *Bu onu evlâdı gibi kucağına koyup, kasap gibi onu öldürmek için götürür.*

Rüzgâr ve havâ o Âd kavminin efrâdını evlâdı ve kuzu gibi kucağına alıp, kasap gibi onu öldürmek için götürmekte idi. Nitekim bu zamân-ı medeniyyette tayyâreleri ve zeplinleri sırtında taşıyıp ara sıra serkeşlik ile yere çarparak içindekileri helâk eden havâ-yı nesîmî dahi Âd kavminin havasına nazîre yapmaktadır.

عاد را آن باد ز استکبار بود   یار خود پنداشتند اغیار بود

4697. *O rüzgâr Âd'a istikbârlarından idi. Kendi yâri zannettiler, ağyâr idi.*

Âd kavminin helâkine sebeb olan o şiddetli rüzgâr ve fırtına, Âd kavminin kendi nefislerini büyük görmelerinden idi. Nitekim sûre-i Fussilet'teki âyet-i kerîmede فَأَمَّا عَادٌ فَاسْتَكْبَرُوا فِى الْأَرْضِ بِغَيْرِ الْحَقِّ وَقَالُوا مَنْ أَشَدُّ مِنَّا قُوَّةً (Fussilet, 41/15) ya'nî "Âd kavmine gelince: Yeryüzünde haksız olarak kendilerini büyük gördüler ve "Kuvveti bizden daha şiddetli olan kimdir?" dediler." Vaktâki şiddetli fırtınayı getirecek olan bulut ufukta zâhir oldu, o bulutu kendilerine dost ve hayırhâh zannettiler ve هَذَا عَارِضٌ مُمْطِرُنَا (Ahkāf, 46/24) ya'nî "Bu bulut bize yağmur getirici olan bir buluttur" dediler. O bulut ve ondan gelen rüzgâr onlara ağyâr ve düşman idi.

چون بگردانید ناگه پوستین   خردشان بشکست آن بئس القرین

4698. *Vaktâki ansızın kürkü çevirdi, o fenâ arkadaş onları parça parça kırdı.*

"Postîn", hayvan derisi, kürk, kuvvetli deriden kaplı libâs. "Postîn gerdânîden", "kürkü tersine çevirmek" demek olup, bâtın olan hâlin ızhârından kinâyedir. "Bi'se'l-karîn", fenâ dost ve fenâ arkadaş, ma'nâsınadır. Ya'nî, Âd kavminin kendi haklarında lutuf zannettikleri fırtına, birdenbire iç yüzü olan kahr-ı ilâhîyi ızhâr etti ve kürkün içi dışına çevirildi. O fenâ arkadaş olan fırtına onları yerlere çarpıp parça parça etti.

باد را بشکن که بس فتنه ست باد   پیش از آنکه بشکند او همچو عاد

4699. *Hevâyı kır ki, hevâ çok fitnedir; ondan evvel ki Âd gibi kıra!*

Ya'nî, hevâ-yı nefsânî dahi Âd kavmini yerlere çarpıp helâk eden havâ gibidir. Binâenaleyh ey sâlik! Sen o hevâyı kır ve teskîn et! Zîrâ o hevâ-yı nefsânî insan için çok fitnedir ve imtihân-ı ilâhîdir; ve Âd kavmini helâk et-

tiği gibi, seni de kırıp helâk etmezden evvel sen bu hevâ-yı nefsânîyi kır ve teskîn et!

پند دادی هود کای پر کبر خیْل   بر کند از دستتان این باد ذیْل

4700. [4680] *Hûd nasîhat verirdi; derdi ki: "Ey kibir dolu cemâat! Bu hevâ sizin elinizden eteği koparır."*

"Hayl", burada cemâat ve "zeyl", etek demektir. Ya'nî, Hûd (a.s.) meb'ûs olduğu Âd kavmine nasîhat verip derdi ki: "Ey kendilerini beğenen ve içleri kibir ve ucüb dolu olan cemâat! Bu hevâ-yı nefsânî sizden eteğini koparır, ya'nî sizin cisminiz mahv ve helâk olacağı vakit sizden ayrılır ve size olan dostluğunu ve arkadaşlığını bırakır."

لشکر حقست باد و از نفاق   چند روزی با شما کرد اعتناق

4701. *"Havâ Hakk'ın leşkeridir. Birkaç gün nifâk cihetinden sizinle i'tinâk etti."*

"Zîrâ hevâ-yı nefsânî sizi imtihân için gelmiş olan Hakk'ın askeridir ve nifâk cihetinden birkaç günden ibâret olan bu dünyâ hayâtında sizin boynunuza sarılmıştır ve size dost ve yâr görünmüştür. Halbuki nifâk içindedir ve içyüzü size düşmandır."

او بسرّ با خالق خود راستست   چون اجل آید بر آرد باد دست

4702. *"O sırda Hâlık'ına sâdıktır. Vaktâki ecel gelir, havâ el kaldırır."*

"O hevâ-yı nefsânînin dış yüzü her ne kadar size karşı böyle dost görünür ise de, iç yüzü ve bâtını Hâlık'ına sâdıktır. Zîrâ Hâlık'ı ona: "Sana tâbi' ve bana muhâif olanı helâk et!" diye emir buyurmuştur. Nitekim sûre-i Câsiye'de أَفَرَأَيْتَ مَنِ اتَّخَذَ إِلَٰهَهُ هَوَاهُ (Câsiye, 45/23) ya'nî "Ey Resûlüm! Allâh'ı bırakıp hevâsını ilâh ittihâz eden kimseyi gördün mü?" buyurulur. Vaktâki ecel ve ölüm gelir, dost zannettiğiniz o hevâ-yı nefsânî sizden el çeker. Ondan sonra hayât-ı uhreviyyenizde belâ-yı azîm içinde kalırsınız."

باد را اندر دهن بین رهگذر   هر نفس آیان روان با کرّ و فر

4703. *Havânın ağızda reh-güzerini gör! Her nefis kerr u fer ile gelici ve gidicidir.*

Bu ve âtîdeki beyitlerde hevâ-yı nefsânî havâ-yı sûrîye teşbîh ve cisme olan te'sîrleri beyân buyurulur. "Reh-güzer", yol ve tarîk ve geçit demektir.

"Kerr u fer", eski zamanlarda muhâriblerin esnâ-yı harbde ileri geri hareketleri demektir. Ya'nî, havâ-yı nesîmînin insanın ağzındaki geçidini gör! Her nefis, pehlivânların harbdeki fiilleri gibi gelici ve gidicidir. Havâ-yı nesîmî ciğerlere girerken temiz bir hâlde girer ve müvellidü'l-humûza getirir. Fakat çıkarken hâmız-ı karbon ve zehir olarak çıkar. İşte hevâ-yı nefsânî dahi sana gelirken latîf ve zevkli olarak gelir, fakat çıkarken sende îcâd ettiği birtakım kötü sıfatlar sebebiyle zehir olarak çıkar ve seni ma'nen helâk eder.

حلق و دندانها از او ایمن بود حق چو فرماید بدندان در فتد

4704. *Boğaz ve dişler ondan emîn olur. Vaktâki Hak dişe "Düşsün!" diye emreder.*

Havâ-yı sûrî ağıza girerken boğaza ve dişlere dokunmaz ve emniyet dâiresinde ciğerlere gider. Vaktâki Hak Teâlâ dişi çürütüp havaya: "Dişe te'sîr et ve ağrıt!" diye emreder.

کوه گردد ذرّهٔ باد و ثقیل درد دندان داردش زار و علیل

4705. *Havanın zerresi dağ ve sakîl olur. Diş ağrısı onu zayıf ve alîl tutar.*

O vakit ağızdan emniyet ile geçen havanın zerresi bile vücûda dağ gibi azîm ve sakîl gelir; ve havanın isâbeti yüzünden gelen diş ağrısı o kimseyi zayıf ve hasta bir hâle getirir.

این همان بادست کایمن می گذشت بود جان کشت و گشت او مرگ گشت

4706. *Bu yine o havadır ki, emîn geçerdi. Ekinin cânı idi ve o ekinin ölümü oldu.*

Ya'nî, bu dişi ağrıtan hava, ağızdan emniyet ile geçen yine o hava idi; şimdi diş ağrısı oldu; ve o hava tarlalardaki ekinin cânı ve sebeb-i târâveti idi; ve yine o hava o ekinin ölümü ve solması oldu. Ya'nî bir hava eser ki, ekine târâvet verir ve bir hava eser ki, ekini kurutur. Ba'zı nüshalarda ikinci mısrâ' بود همچون جان و همچون مرگ گشت sûretindedir, "Cân gibi idi ve ölüm gibi oldu" demek olur. Ya'nî a'yân ve suver-i eşyâ Hakk'ın emriyle müessirdir. Bir zamanda latîf olan diğer bir zamanda kahhâr olur.

دست آنکت دست بوسد بی عبوس وقت خشم آن دست می گردد دبوس

4707. *O kimsenin eli ki, ekşi yüzlü olmayarak senin elini öper, öfke vaktinde o el topuz olur.*

"Abûs", ekşi yüzlü ve somurtkan kimse demektir. Meselâ sana karşı somurtkan olmayıp güler yüzlü olan bir kimsenin eli, senin elini tutup öper. Fakat yine o kimse sana öfkelendiği vakit onun eli sana karşı topuz gibi bir yumruk olur. Görüyorsun ki, aynı el latîf iken kahhâr oluveriyor. Bu suver-i eşyâ dahi böyledir. Lutf-ı Hak'la latîf ve kahr-ı Hak'la kahhâr olur.

یا رب و یا رب بر آرد او ز جان　　　　که ببُر این باد را ای مستعان

4708. *O candan: "Yâ Rab ve yâ Rab! Ey Müsteân! Bu havayı kes!" niyâzını kaldırır.*

Ya'nî, havanın te'sîrinden dişi ağrıyan kimse: "Yâ Rab! Yâ Rab! Ey Müsteân! Bu beni ta'zîb eden havayı kes!" diye candan yalvarmaya başlar. Hevâ-yı nefsânîden insanın başına da türlü belâlar ve azâblar gelir. Zamânımızda her gün gördüğümüz açık bir misâli budur ki: Bir kimse hevâ-yı nefsânîsi sâikasıyla bir fâhişeye mübtelâ olur ve onun yüzünden rakîbler ile münâzaaya başlar; ve nihâyet aralarındaki kavga ya kendisinin veyâ rakîbinin dövülmesi veyâ öldürülmesiyle netîcelenir. O ağır yara içinde duyduğu ıztırâb ona bu nefsinin hevâsından gelmiştir; ve aklı başına gelince: "Yâ Rab! Beni bu belâdan kurtar, tövbe ediyorum!" diye Allâh'a yalvarır; ve Hakk'ı tanımayan ve hevâ-yı nefsânîsine şiddetle mağlûb olanlar o intikām hissi içinde ıztırâb çekip nihâyet terk-i hayât eder.

ای دهان غافل بدی زین باد رَو　　　　از بن دندان در استغفار شو

4709. *Ey ağız bu havadan gāfil idin. Git, diş dibinden istiğfârda ol!*

"Gafr", örtmek; "istiğfâr", örtmeyi istemek, demektir. "Ey ağız!", zikr-i cüz' ve irâde-i küll kabîlinden mecâzdır. "Ey ağız sâhibi" ma'nâsınadır. Ya'nî, hayâtın devâmına sebeb olan latîf havâ-yı nesîmînin bir de böyle kāhir tecellîsinden gāfil olan ey ağzın sâhibi! Dişin dibine girip ağrı yapan havadaki kahır sıfatının lutuf sıfatı ile örtülmesini Hak'tan iste! Ma'lûm olsun ki, a'râzdan ibâret olan her bir kötü amele âlem-i ma'nâda bir fenâ sûret vardır. Hakk'a istiğfâr ile bu sûretlere güzel bir sûret giydirilir; ve istiğfâr eden kimse فأولئك يبدل الله سيئاتهم حسنات (Furkān, 25/70) ya'nî "Allâh Teâlâ onların fenâlıklarını iyiliklere tebdîl eder" âyet-i kerîmesindeki va'de mazhar olur.

چشم سختش اشکها باران کند　　　　منکران را درد الله خوان کند

4710. [4690] *Onun pek olan gözünü yaşlar yağdırıcı eder. Derd, münkirleri "Allah!" deyici eder.*

"Çeşm-i saht", pek ve tehlikeden sakınmayan cesûr göz, demektir. Ya'nî havanın kahır libâsı ile de tecellîsinden gāfil olan o kimsenin pek ve cesûr olan gözü, gevşeyip yağmur gibi yaşlar yağdırır. Velhâsıl derd ve belâ Hakk'ın münkirlerine "Allah!" dedirtir. Hz. Pîr *Fîhi Mâ Fîh*'in 14. faslında bu ma'nâ hakkında şöyle buyururlar:

"Senin hâlini öyle bir kimse görüyor ki, bütün kimseler O'nun kabza-i kudretindedir; ve acz vaktinde O'nu çağırırlar ve diş ağrısı, göz ağrısı, kulak ağrısı ve töhmet ve havf zamanlarında hep O'nu yâd ederler ve onun işittiğine ve hâcetlerini revâ eyleyeceğine kuvvetle i'timâd ederler; ve bir hastanın sıhhati ve belânın def'i için, gizli gizli sadaka verirler; ve kezâ o atâyı ve sadakayı kabûl ettiğine mutmain olurlar. Onlara sıhhat ve ferâgat ihsân eyledikte, o yakîn onlardan geri gider ve hayâl-endîşlik avdet eyler. "Hudâvendâ! O zindan köşesinde usanmaksızın bin "Kul hüvellâh" okuyarak sıdk ile seni çağırmamız ve senin bizim hâcâtımızı revâ eylemen ne hâl idi?" derler. Şimdi... Biz zindan içinde nasıl muhtâç idiysek, zindan hâricinde de öylece muhtâcız; tâ ki bizi bu âlem-i zulmânî zindanından nûrânî olan âlem-i enbiyâya ihrâc eylesin! Şimdi... Zindan ve hâl-i derd hâricinde iken, o ihlâs bize niçin gelmiyor? Zîrâ, acabâ fâide eder mi, yoksa etmez mi? diye bize bin hayâl ârız oluyor ve bu hayâlin te'sîri bin tenbellik ve melâlet veriyor. Hani o hayâlsiz olan yakîn?"

چون دم یزدان نپذرفتی ز مرد وحی حق را هین پذیرا شو ز درد

4711. *Mâdemki merdden Hâlık'ın demini kabûl etmedin, âgâh ol, derdden Hakk'ın vahyini kabûl edici ol!*

Ey gāfil! Biz sana bu hakāyıkı söyledik. Mâdemki merdden ve insân-ı kâmilden zâhir olan Hâlık'ın kelâmını kabûl etmedin, bâri âgâh ol da, hevâ-yı nefsânî yüzünden başına gelen derd ve elemden vahy-i ilâhîyi kabûl edici ol! Zîrâ kelâm-ı enbiyâ ve evliyâyı kabûl etmeyenleri Hakk'ın maddî ve tabîî kuvvetler ile te'dîbi, onlar hakkında vahiy ve işârettir. Beyt-i Ziyâ Paşa:

Nush ile yola gelmeyeni etmeli tekdîr;
Tekdîr ile uslanmayanın hakkı kötektir.

باد گوید پیکم از شاه بشر گه خبر خیر آورم گه شور و شر

4712. *Hava der ki: "Ben beşerin şâhından haber getiriciyim. Gâh hayır, gâh şûr u şer haberini getiririm."*

"Şûr", müteaddid ma'nâsı vardır. Burada "fitne ve kavga" demektir. Ya'nî, hava der ki: "Ben beşerin şâhı ve hâkim-i mutlakı olan Hak tarafından size haber getiriciyim. Ba'zan size hayır ve ba'zan da şer ve fitne haberini getiririm."

زانکه مأمورم بامر خود نیم   من چو تو غافل ز شاه خود کیم

4713. *"Zîrâ ki me'mûrum, kendi emrim ile değilim. Ben senin gibi ne vakit kendi şâhımdan gāfilim?"*

"Zîrâ ben Hâlık'ımın me'mûruyum; kendi emrim ve irâdem ile hareket edemem. Ey insan! Ben senin gibi ne vakit şâhımdan ve Hâlık'ımdan gāfilim?" Hz. Şeyh-i Ekber *Fusûsu'l-Hikem*'de Fass-ı İshâkî'de, "Evvelen a'ref-i billâh cemâd, sonra nebât, sonra hayvan ve sonra insandır" buyururlar. Fakat bu tertîb Hakk'ın hükmüne ve tasarrufuna derece-i teslîmiyyet ve inkıyâdları cihetindendir. Merâtib-i ma'neviyyeye nazaran Allâh'ı en çok tanıyan ve bilen insân-ı kâmildir. Bunların esbâbı ve tafsîli fakîr tarafından *Fusûsu'l-Hikem*'e yazılan şerhte açık ibârât ile îzâh edilmiştir.

گر سلیمان وار بودی حال تو   چون سلیمان گشتمی حمال تو

4714. *"Eğer senin hâlin Süleymân gibi olaydı, Süleymân gibi senin hamâlın olurum."*

"Ey kimse! Senin hâlin insân-ı kâmil olan Süleymân (a.s.)ın hâli gibi olaydı, Hz. Süleymân'ı tahtı ile berâber nasıl taşıdım ise, seni de hamâl gibi arkamda öylece taşırdım."

عاریه ستم گشتمی ملك كفت   کردمی بر راز حق من واقفت

4715. *"Âriyetim; senin elinin mülkü olurdum. Hakk'ın sırrı üzerine seni vâkıf ederdim."*

"Fakat şimdi senin elinde âriyetim. Benim üzerimdeki tasarrufun iğretidir. Ya'nî tayyârelerini ve balonlarını ve zeplinlerini taşırım. Eğer Süleymân meşrebinde bir insân-ı kâmil olaydın, bende tasarruf için bu kadar âlât ve edevât kullanmaya ihtiyâcın olmazdı ve ben âriyetlikten çıkıp, senin elinin mülkü olurdum. Hakk'ın bu eşyâdaki ve kuvâ-yı tabîiyyedeki sırrı üzerine seni vâkıf kılardım." Meselâ münkirler yakın vakitlere kadar: "Uzak yerden ses işitilmez, binâenaleyh evliyâdan rivâyet olunan bu gibi hârikalar hurâfâttır. Çünkü kānûn-ı tabîata muhâliftir" derler idi. Vaktâki radyo keşf olundu, uzak

memleketlerdeki sesler ve konserler dinlenilmeye başlandı. Anlaşıldı ki, uzak yerlerden seslerin işitilmesi kānûn-ı tabîata değil, kānûn-ı cehle muhâlefet imiş. İşte insân-ı kâmil, insân-ı gāfillerin âletler vâsıtasıyla işittiği bu sesleri kendi vücûduyla âletsiz olarak işitirler. Radyonun âhizesi ve mürsilesi kendisindedir. Nitekim Hz. Ömer Medîne'den, Îrân'da harb eden kumandan Sâriye'ye: يا سارية الجبل الجبل ya'nî "Yâ Sâriye! Dağ tarafından çekin!" diye bağırdı ve Sâriye de bir aylık yoldan işitti; ve ona göre askerî tertîblerini yaptı ve düşmana galebe etti.

ليك چون تو ياغئ من مستعار　　　　مى كنم خدمت ترا روز سه چار

4716. *"Fakat sen bir bâğîsin, ben müsteârım. Üç, dört gün sana hizmet ederim."*

"Yâğî", bâğî ve âsî ve şakî demektir. Ba'zı nüshalarda da "bâğî" vâki'dir. Ya'nî, "Fakat ey insân-ı gāfil! Sen bir bâğî ve âsîsin ve Hakk'ın peygamberinin emrine muhâlifsin. Bu sebeble ben de senin elinde müsteârım ve iğretiyim. Bu dünyâ hayâtının içinde sana üç, dört gün hizmet ederim."

پس چو عادت سرنگونيها دهم　　　　ز اسپه تو ياغيانه بر جهم

4717. *"Sonra sana sernigûnluklar veririm. Senin askerinden yağiyâne sıçrarım."*

"Ser-nigûn", başı aşağı olmak. Ya'nî, "Sonra sana Hâlık'ın emriyle sernigûnluklar ve zilletler veririm. Senin aklın ile kullandığın elinden ve ayağından vesâir a'zândan ve diğer âlât ve edevât-ı hâriciyyenden sıçrarım ve itâat etmez olurum." Nitekim Umûmî Harb'de İngiltere'yi tahrîb etmeye giden Almanya'nın zeplinleri muhâlefet-i havanın te'sîriyle perîşân bir hâle geldi, bir iş göremedi. Çünkü kazâ-yı ilâhî böyle idi.

تا بغيب ايمان تو محكم شود　　　　آن زمان كايمانت مايهٔ غم شود

4718. *"Nihâyet senin o zaman gayba îmânın muhkem olur ki, îmân sana mâye-i gam olur."*

"Benim bu muhâlefetim üzerine, senin âlem-i gaybda bir hâkim-i mutlak olduğuna îmânın kuvvetli olur; olur ammâ o zamandaki îmân sana gamın mayası ve aslı olur. Sen hayât-ı dünyeviyyende enbiyâ ve evliyânın da'vetine icâbet ve gayba îmân etmediğine çok hasret çekersin. Zîrâ görünen bir şeye "inandım" veyâ "inanmadım" demenin ma'nâsı yoktur."

آن زمان خود جملگان مؤمن شوند　　آن زمان خود سرکشان بر سر دوند

4719. *Halbuki o zaman hep mü'min olurlar. O zaman ise serkeşler baş üzerinde koşarlar.*

Bu beyt-i şerîfte ölüm hâlinde olan münkirlere işâret buyurulur. Ya'nî, her hangi bir sebeble ölüm hâline gelip, nazarında gayb perdesi açılarak ahvâl-i berzahı gören münkirlerin hepsi mü'min olurlar ve o zaman münkirler ve "Benim de peygamberler kadar irfânım ve ilmim ve zekâvetim vardır" diyen serkeşler tepe taklak olurlar.

Ma'lûm olsun ki, Hz. Şeyh-i Ekber *Fusûsu'l-Hikem*'de Fass-ı Mûsevî'de îmânın sınıflarını beyân buyururlar ki, hülâsası şudur:

1-Münkir, hâl-i hayâtında ulûhiyetin ve nübüvvetin ve âhiretin hak olduğuna kanâat getirip îmân eder. Bu tam ve sâf bir îmândır.

2-Münkir, dünyâda Hakk'ın birtakım vesâit-i tabîiyye ile azâbını gördüğü vakit îmân eder. Bu da iki nevi'dir:

a) Münkir, bu îmân sebebiyle Yûnus (a.s.)ın kavmi gibi muazzeb olmaz ve âhirette de bu îmânın fâidesini görür.

b) Münkir, bu îmânı ettikten sonra dünyâda muazzeb olursa da, âhirette fâidesini görür.

3-Münkir, ölüm hâline geldiği vakit ahvâl-i berzahı görür ve henüz rûh cesedden alâkasını kesmemiş olduğu hâlde kelime-i hakkı telaffuz eder. Bunun îmânında ihtilâf vardır:

a) Bir tâife indinde onun îmânı makbûldür. Zîrâ onun hâli ويحشر على ما عليه مات كما انه يقبض على ما عليه كان ya'nî "Kişi bulunduğu hâl üzere kabz olunur ve öldüğü hâl üzere haşr olunur" hadîs-i şerîfine mutâbıktır; ve âlem-i âhirete bulunduğu hâl-i îmân üzerine intikāl etmiştir.

b) Bir tâife indinde onun îmânı makbûl değildir. Zîrâ bunun hâli Allâh Teâlâ'nın يَوْمَ يَأْتِي بَعْضُ آيَاتِ رَبِّكَ لَا يَنفَعُ نَفْسًا إِيمَانُهَا لَمْ تَكُنْ آمَنَتْ مِن قَبْلُ (En'âm, 6/158) ya'nî "O günde ki, Rabbinin ba'zı âyâtı gelir, evvelden îmân etmeyen nefse, îmânın nef'i olmaz" âyet-i kerîmesine mutâbıktır. Bu îmân îmân-ı ye'stir. Maahâzâ bu kısımlara dâhil olan her ferdin emri hakîkatte Allâh Teâlâ'ya râci'dir. Zîrâ allâmü'l-guyûb olan Hak Teâlâ hazretleridir. Her ferdin mahfî olan ayn-ı sâbitesinin isti'dâdı ancak ind-i ilâhîde ma'lûmdur.

آن زمان زاری کنند و افتقار　　همچو دزد و راهزن در زیر دار

4720. [4700] *O zaman darağacının altındaki hırsız ve yol vurucular gibi zârîlik ve iftikār ederler.*

"İftikār", fakîr ve muhtâç olmak, demektir. "Zârî", yana yana ağlamak. Ya'nî, kahr-ı ilâhî ile helâke müteveccih olanlar o zaman darağacının altına asılmak için getirilmiş olan hırsız ve yol vuran şakî gibi, şefâate muhtâç olup yana yana ağlarlar.

لیك گر در غیب گردی مستوی   مالك دارین و شحنهٔ خود توی

4721. *Fakat gaybda müstevî olur isen, dâreynin mâliki ve kendi şıhnen olursun.*

"Müstevî", düz ve doğru demektir. Ya'nî, fakat sen gayba îmân eder ve bu îmânında da doğru ve müstakîm olur isen, dünyânın ve âhiretin mülkü senin olur ve emr-i ilâhîye itâat ve nehy-i ilâhîden ictinâb husûslarında nefsinin zâbıta me'mûru yine sen olursun ve hâriçten emr bi'l-ma'rûf ve nehy ani'l-münker eden bir zâbıta me'mûruna senin için hâcet kalmaz.

شحنگی و پادشاهیٔ مقیم   نه دو روزه مستعارست و سقیم

4722. *Mukîm olan şıhnelik ve pâdişâhlık, iki günlük müsteâr ve sakîm değildir.*

Ya'nî, senin vücûdunda mukîm ve dâim olan zâbıta me'mûrluğu ve şâhlık, vücûdunun hâricinde olan zâbıta me'mûrluğu ve şâhlık gibi iki günlük iğreti; ve zulmetmek sûretiyle de sakîm ve ma'lûl değildir. Ya'nî senin rûhun nefsinin zâbıta me'mûru ve şâhı olursa, bu rûhunun hükmünde aslâ zulüm ve sekâmet olmaz; ve onun zâbıta me'mûrluğu ve şâhlığı bâkîdir. Velâkin hâriçten senin nefsine zâbıta me'mûrluğu ve şâhlık eden kimsenin men'i ve zecri iki günlüktür ve fânîdir ve iğretidir; ve hükmünde zulm etmek sûretiyle de sakîm ve ma'lûldür.

Menkıbe: "Hz. Ömer'in hilâfeti zamânında bir delikanlı mescide girip çabuk çabuk bir namaz kılmış; ve elinde kamçı olduğu hâlde etrâfı teftîş eden Hz. Ömer de onun bu hâlini görüp: "Delikanlı, o nasıl namaz! Kalk, namazını ta'dîl-i erkân ile tekrâr kıl!" demiş. Delikanlı kalkıp tekrâr ağır ağır namazını kılmış. Namaz bittikten sonra Hz. Ömer ona: "Evvelki namaz mı, yoksa şimdiki namaz mı daha iyi oldu?" diye sormuş. Delikanlı: "Yâ Emîre'l-mü'minîn! Doğrusunu ister misin? Evvelki namazım daha iyi idi" demiş. Hz. Ömer: "Niçin?" demiş. Delikanlı: "Çünkü evvelki namazı Allah korkusu ile kılmış idim; sonraki namazı ise senin kamçının korkusundan kıldım!" demiş. Hz. Ömer sükût edip gitmiştir."

رستی از پیکار و کار خود کنی　　　هم تو شاه و هم تو طبل خود زنی

4723. *Cenkten kurtulursun ve kendi işini yaparsın. Şâh hem sensin ve hem kendi davulunu çalarsın.*

Ya'nî, rûhun nefsinin zâbıta me'mûru ve şâhı olunca, artık bu hayât-ı dünyeviyyende başkalarıyla nizâ' ve cidâl etmekten kurtulursun ve ancak kendi işin ile meşgûl olursun. Binâenaleyh nefsinin şâhı ve hâkimi yine sen olursun; ve vücûdunun iklîminde tebaan hükmünde olan bütün kuvân ve a'zân üzerinde saltanat davulunu çalan da yine sen olursun.

چون گلو تنگ آورد بر ما جهان　　　خاك خوردی كاشكی حلق و دهان

4724. *Boğaz bizim üzerimize cihânı dar getirdiği vakit, keşke boğaz ve ağız toprak yese idi!*

Boğaz, ya'nî yemek ve içmek ve türlü türlü gıdâlar ile telezzüz etmek ibtilâsı bizim üzerimize bu cihânı dar getiriyor ve bizi türlü türlü eziyetlere ve sıkıntılara düşürüyor; ve bu boğaz yüzünden insanlar birbirinin hayâtına bile kasd ediyor. Böyle bir zamanda keşke o boğaz ve ağız böyle türlü türlü gıdâlardan ve cenk ve cidâlden vazgeçip bu birkaç günlük hayat için toprak yese idi daha iyi olurdu.

این دهان خود خاك خواری آمدست　　　لیك خاكی را كه او رنگین شدست

4725. *Bu ağız zâten bir toprak yiyici gelmiştir, fakat bir toprağı ki, o rengîn olmuştur.*

Evet, zâten bu ağız bir toprak yiyici olarak yaratılmıştır. Fakat o ağız bu ham toprağı yemez de türlü türlü renklere boyanmış ve meselâ armut, şeftâli ve üzüm gibi şekillere girmiş olan toprağı yer.

این كباب و این شراب و این شكر　　　خاك رنگینست و نقشین ای پسر

4726. *Ey oğul! Bu kebâb ve bu şarâb ve bu şeker rengîn ve nakşîn topraktır.*

Ey kimyâdan ve istihâlât-ı anâsırdan bî-haber olan oğlum! Bu yediğin kebâb ve şeker ve içtiğin şarâb ve su o renklere ve nakışlara bürünmüş olan topraktır. Azot, karbon, kils, fosfor, müvellidü'l-mâ ve müvellidü'l-humûza ve emsâli anâsır bir araya gelip bu şekilleri ızhâr etmiştir.

چونکه خوردی و شد آنها لحم و پوست   رنگ و لحم داد این هم خاك کوست

4727. *Vaktâki yedin, onlar et ve deri oldu, renk ve et verdi. Bu da mahallenin toprağıdır.*

Vaktâki bu renkli ve şekilli toprakları yedin, onlar senin vücûdunda et ve deri sûretine girdi ve Hak Teâlâ onlardan senin vücûduna renk ve et verdi. Bunlar da hep mahallenin ve yerin toprağıdır.

هم ز خاکی بَخْیَه بر گل می زند   جمله را هم باز خاکی می کند

4728. *Çamur üzerine yine bir topraktan yama vurulur. Hepsini de yine bir toprak yaparlar.*

Ya'nî, böyle topraktan terekküb eden çamur mesâbesindeki cisminde vâki' olan sarfiyât yüzünden yanklar ve delikler peydâ olur. Bu yanklara ve deliklere yine topraktan yama vururlar. Ya'nî o renkli ve nakışlı topraklar ki, onlardan kiminin adı baklava ve kiminin adı börek ve kiminin adı kadayıfdır. Bunları yersin, sarfiyâtını telâfî edersin ve bu sûretle cismine yama vurursun. Fakat bir taraftan vücûdundan ayrılan cüz'lerini yine toprak yaparlar; ve öldüğün vakit ise cisminin hepsi toprak olur.

هندو و قپچاق و رومی و حبش   جمله یکرنگند اندر گور خوش

4729. *Hindli ve Kıpçaklı ve Rûmî ve Habeş... Hepsi mezârda hoş bir renktirler.*

Ya'nî, nitekim Hindli ve Kıpçaklı ve Rûmî ve Habeş ırklarına mensûb olan insanların hepsi öldükleri vakit, hayât-ı dünyeviyyelerinde ayrı ayrı olan şekilleri ve biçimleri gider ve kaybolur; mezârda hoş ve müttehid bir toprak renginde olurlar.

تا بدانی کان همه رنگ و نگار   جمله رو پوشست و مکر و مستعار

4730. [4710] *Tâ bilesin ki, o bütün renk ve nakış hep nikābdır ve mekrdir ve müsteârdır!*

Nihâyet bu hâli görüp bilesin ki: Onların o ayrı ayrı olan bütün renkleri ve sûretleri hep nikāb ve yüz örtüsünden ibârettir; ve bu sûretler ve şekiller zâhir-bîn olanları aldatmak için bir mekrdir ve iğreti bir şeydir; ve âkıbet hepsi de fânîdir.

رنگ باقی صبغة اللّهست و بس　　غیر آن بر بسته دان همچون جرس

4731. *Bâkî olan renk ancak sıbğatullâhtır. Onun gayrını çıngırak gibi ber-beste bil!*

"Sıbğa", lügatte "boya" ma'nâsınadır. Burada murâd, rûhun rengidir. O rûhun rengi ister sıdk ve takvâ ve yakîn rengi gibi iyi bir renk olsun, ister şek ve küfür ve nifâk gibi kötü olsun. Zîrâ o rûhun rengi ayn-ı sâbitelerinin aksidir; ve a'yân-ı sâbite ise sıfât ve esmâ-i ilâhiyyenin sûretleridir; ve sıfât ve esmâ-i ilâhiyyenin cümlesi ise güzeldir. Nitekim âyet-i kerîmede لَهُ الْأَسْمَاءُ الْحُسْنَى (Tâhâ, 20/8) ya'nî "Allâh'ın güzel isimleri vardır" ve sûre-i Bakara'da dahi صِبْغَةَ اللّهِ وَمَنْ أَحْسَنُ مِنَ اللّهِ صِبْغَةً (Bakara, 2/138) ya'nî "Allâh'ın boyası vardır ve Allâh'ın boyasından daha güzel kimin boyası vardır?" buyurulur. "O boyanın gayrı"ndan murâd, cismin rengidir. Ya'nî bâkî olan renk Allâh'ın rengi olan rûhun rengidir; ve rûhun renginin gayrı olan cismin rengi ise, bir çıngırak gibi o rûhun boynuna bağlanmıştır.

رنگ صدق و رنگ تقوی و یقین　　تا ابد باقی بود بر عابدین

4732. *Sıdk rengi ve takvâ ve yakîn rengi âbidler üzerinde ebede kadar bâkî olur.*

Ma'lûm olsun ki, Hak Teâlâ taleblerine binâen sıfât ve esmâsı âsâr ve ahkâmının zuhûrunu murâd eder; ve ba'zısından râzıdır ve ba'zısından râzı değildir. Nitekim takvâ ve sıdk "Hâdî" isminin ve küfür ve nifâk dahi "Mudill" isminin mazharıdır. Halbuki Hak Teâlâ "Hâdî" isminin âsârından râzı ve "Mudill" isminin âsârı küfürden râzı değildir. Nitekim ehl-i hidâyet hakkında: رَضِيَ اللّهُ عَنْهُمْ وَرَضُوا عَنْهُ (Beyyine, 98/8) ya'nî "Allâh onlardan râzı ve onlar da Allah'tan râzıdır" buyurur; ve kezâ ehl-i dalâlet hakkında وَلَا يَرْضَى لِعِبَادِهِ الْكُفْرَ (Zümer, 39/7) ya'nî "Allâh Teâlâ kullarının küfrüne râzı değildir" buyurur. Ve bir şeyi murâd etmek ondan râzı olmak değildir. Zîrâ eğer Hak Teâlâ küfürden râzı olsa idi, peygamberleri vâsıtasıyla kullarını hidâyete da'vet etmezdi; ve cenâb-ı Pîr Efendimiz *Fîhi Mâ Fîh*'in 46. faslında bu ma'nâ hakkında şöyle buyururlar:

"Allâh Teâlâ hazretleri hayrı ve şerri murâd eder; fakat hayrdan râzı olur ve şerre râzı olmaz; eğer râzı olsa idi, hayır ile emretmezdi. Bunun nazîri budur ki: Tedrîsi murâd eden kimse müteallimin cehlini murâd eder. Zîrâ tedrîs ancak müteallimin cehli ile mümkin olur; ve bir şeyi murâd etmek, onun levâzımından olan şeyi murâd etmektir. Velâkin o kimse cehle râzı değildir. Râzı olsa ta'lîm etmez idi. Ve kezâ tabîb tabâbeti murâd ettiği vakit, nâsın ma-

Zîrâ boş karın ve mi'de "Allahlık" lafından ibâret olan benlik ve enâniyet da'vâsında bulunmadı. Zîrâ onun nefsinin sıfatları ateşine odun mesâbesinde olan cisminden meded yoktur. Çünkü cisim gıdâdan semirir ve cisim semirdikçe ve kuvvet buldukça nefsin kötü sıfatları da baş kaldırır. Binâenaleyh oruç tutmanın fâidelerinden birisi de budur. "Tî", boş ma'nâsına olan "tuhî" kelimesinin muhaffefidir.

اشكم خالى بود زندان ديو   كش غم نان مانعست از مكر و ريو

4747. *Boş karın şeytanın zindanı olur. Zîrâ ekmek gamı mekrden ve hîleden ona mâni'dir.*

Boş karın ve mi'de şeytanın habs olunduğu bir zindandır. Çünkü karnı boş ve aç olan bir fakîrin gıdâ tedâriki gamı ve kaygısı, enâniyet ve gurûr göstermek için mekr ve hîle yapmaya mâni' olur; ve böyle bir kimse dâimâ muhîtine karşı tevâzu' hâli içinde olup benlik da'vâsında bulunamaz.

اشكم پر لوت دان بازار ديو   تاجران ديو را در وى غريو

4748. *Gıdâ dolu olan karnı şeytanın pazarı bil! Onda şeytan tâcirlerinin gırîvi vardır.*

Gıdâ ile dolu ve tok olan karnı ve mi'deyi şeytanın pazarı bil! O mi'dede ihlâs ve îmân esmânı mukābilinde hayâlâttan ibâret olan huzûzât ve muzahrafât-ı dünyeviyye satan şeytan tâcirlerinin gırîvi ve feryâdı vardır.

تاجران ساحر لاشى فروش   عقلهاى تيره كرده از خروش

4749. *Lâ-şey satıcı olan sâhir tâcirler hurûştan akılları bulandırmıştır.*

Ya'nî, hiç ve hayâl satıcı olan bu sihirbâz şeytân tâcirleri, şamatalarından dolayı akılları bulandırmış ve karartmıştır.

خُمْ روان كرده ز سحرى چون فرس   كرده كرباسى ز مهتاب و غَلَسْ

4750. [4740] *Küpü bir sihirden at gibi gidici etmiş, mehtâbdan ve galesten bir kirbâs yapmıştır.*

"Kirbâs", bez; "gales", gecenin sonundaki karanlıktır ki, gāyet hafîf ziyâ ile karışıktır. "Sihir", lügatte temâşâ edenlerin hayâlinde tasarruf edip bâtılı hak sûretinde göstermeye derler. Ya'nî, şeytan tâcirleri insanların gözüne mahzâ hayâlâttan ibâret olan bu sûret-i dünyeviyyeyi dâim ve müstemir gös-

زشت آن زشتست و خوب آن خوب و بس   دائم آن ضَحّاكْ و این اندر عَبَسْ

4736. *Çirkin o çirkindir ve güzel ancak o güzeldir. O dâim dahhâk ve bu abestedir.*

"Dahhâk", çok gülen; "abes", ekşi yüzlülük demektir. Ya'nî, çirkin hakîkatte dâim ve bâkî olan çirkindir. Bu da rûhun çirkinliğidir; ve güzel dahi dâim ve bâkî ve zevâlsiz olan güzeldir ki, o da kezâlik rûhun güzelliğidir; ve bu güzellik ve çirkinlik cisimler üzerinde zâhir olur. O rûhu güzel olan kimse hem dünyâda ve hem de âhirette gülücüdür; ve bu çirkin dahi her iki âlemde ekşi yüzlülük içindedir.

خاك را رنگ و فن و سنگی دهد   طفل خویانرا بر آن جنگی دهد

4737. *Toprağa renk ve fen ve taşlık verir; çocuk huylulara onun üzerine bir cenk verir.*

Ya'nî, Hak Teâlâ hazretleri toprağa renk verir; altın ve gümüş ve elmas ve pırlanta olur; ve fen verir; topraktan türlü türlü san'atlar peydâ olur; ve bayağı taş olmak hâssasını verir. Çocuk huylu insanlar altın ve gümüş ve pırlantayı ve diğer parlak taşları görüp, "Sen almayacaksın, ben alacağım!" diye birbirleriyle kavgaya tutuşurlar. Hak Teâlâ bu çocuk huylulara bu kavga etmek duygusunu verir.

Menkıbe: "Bir işi için Hz. Mevlânâ'ya nezr etmiş olan yabancı bir bey, murâdı hâsıl olduktan sonra bir kese altın alıp huzûr-ı şerîflerine geldi ve onun kabûlü için o hazrete and verip altınları mübârek yenlerine döktü. O şahıs kayboldukta Hz. Hudâvendigâr derhâl onların cümlesini yere döküp gitti. Cemâat-i ashâb arkalarından gidip meblağ-ı mezbûru toplayarak bir müddet vech-i maîşetlerine sarf ettiler."

از خمیری اشتر و شیری پزند   کودکان از حرص آن کف می گزند

4738. *Bir hamurdan deve ve arslan pişirirler; çocuklar onun hırsından el ısırırlar.*

Ya'nî, fırıncılar hamurdan deve ve arslan resimleri ve sûretleri yapıp pişirirler. Çocuklar bunları gördükleri vakit içleri hırslarından titreyip ellerini ısırırlar ve onları almak isterler. İşte topraktan hâsıl olan ma'denleri ve kıymetli taşları gören çocuk tabîatlı insanlar dahi hırsta bu çocukların aynıdırlar.

شیر و اشتر نان شود اندر دهان　　　درنگیرد این سخن با کودکان

4739. *Arslan ve deve ağızda ekmek olur. Bu söz çocuklara te'sîr etmez.*

Ya'nî, çocuklara, "Bu hamurdan yapılan arslan ve devenin şekilleri sizi meftûn etmesin, bunlar ağızda çiğnendiği vakit ekmek olur" denilse, bu söz çocuklara te'sîr etmez ve onlar yine arslan ve deve şekline harîs olmaktan vazgeçmezler.

کودك اندر جهل و پندار و شکیست　　　شکر باری قوت او اندکیست

4740. [4720] *Çocuk cehil ve pindâr ve bir şek içindedir. Bârî'ye şükür, onun kuvveti azdır.*

Bu sözlerin çocuğa te'sîr etmemesinin sebebi budur ki: Çocuk cehil ve vehim ve bir şek içindedir ve anlayışı azdır. Maahâzâ bu noksanı ile berâber onun kuvveti de az olduğundan büyükler üzerine musallat ve onların başlarına belâ olamaz; ve çocuk haddini tecâvüz ederse, büyükler onu te'dîb eder.

طفل را استیزه و صد آفتست　　　شکر این که بی فن و بی‌قوتست

4741. *Çocuğun inâdı ve yüz âfeti vardır. Buna şükür ki, fensiz ve kuvvetsizdir.*

Vâkıa, çocuğun kendi yaşına göre bir inâdı ve büyüklere karşı birçok âfetleri ve eziyetleri vardır. Buna şükür ki, aklı noksân olduğundan hîlesiz ve kuvvetsizdir.

وای ازین پیران طفل ناادیب　　　گشته از قوت بلای هر رقیب

4742. *Vay bu edebsiz olan çocuk ihtiyarlardan! Kuvvetten dolayı her bir rakîbin belâsı olmuştur.*

"Edebsiz olan çocuk ihtiyarlar"dan murâd, ilimlerine ve mansıblarına mağrûr olup ehl-i hakîkatin beyân ettikleri hakāyık ve maârif-i ilâhiyyeyi birtakım delîller îrâdı ile ibtâle çalışan müddeîlerdir. "Kuvvet"ten murâd, birtakım delâil-i akliyye ve kazâyâ-yı mantıkıyyedir. Bu müddeîler her zaman evliyâullâha muhâlefet ve onlar ile mücâdele etmişler ve netîcede mağlûb olmuşlardır. Sırası düştükçe diğer cildlerde onların menkıbeleri zikredilmiştir. Ya'nî, çocuk meşrebinde olan bu ihtiyarlardan vay ehl-i hakîkatin hâline! Onlar ilimde kendilerine rakîb gördükleri her bir velînin başına câhilâne îrâd ettikleri delîl kuvvetinden dolayı belâ olmuşlardır.

چون سلاح و جهل جمع آید بهم　　　گشت فرعونی جهان سوز از ستم

4743. *Vaktâki silâh ve cehil berâber cem' gelir, zulümden dolayı cihân yakıcı bir Fir'avn olur.*

Ya'nî, vaktâki silâh mesâbesinde olan ulûm-i edille ve cehil bir kimsede cem' olur, sitem ve zulüm cihetinden o kimse cihânı yakıcı bir Fir'avn olur. Nitekim 4. cildin 1435 numarasında بد گهررا علم و فن آموختن . دادن تیغی بدست راهزن [ya'nî] "Kötü cevherli kimseye ilim ve fen öğretmek, yol vurucunun eline kılıç vermektir" buyurulmuştur.

Ve kezâ 2. cildin 1387 numaralı beytinde چون قلم در دست غداری بود . بی گمان منصور برداری بود ya'nî "Vaktâki kalem bir gaddârın elinde olur, şübhesiz Mansûr ber-dâr olur"; ve yine o cildin 1388 numaralı beytinde چون سفیهان راست این کار و کیا . لازم آید یقتلون الانبیا ya'nî "Vaktâki bu iş-güç sefîhlerin elinde olur, peygamberleri öldürmeleri lâzım gelir" buyurulmuştur.

شکر کن ای مرد درویش از قصور　　　که ز فرعونی رهیدی و ز کفور

4744. *Ey fakîr adam! Kusûrdan dolayı şükür et ki, Fir'avnlıktan ve küfûrdan kurtuldun*

"Kusûr", âcizlik; "küfûr", hakkı setr edici[lik], demektir. Ya'nî, ey fakîr adam! Sen ulûm-i akliyye ve nazariyyeden bî-behresin, paran yoktur ve bir mansıb sâhibi de değilsin. Bu husûstaki aczinden dolayı şükür et ki, bir Fir'avn gibi enâniyetten ve gurûrdan ve hak olan kelâmı setr etmeye çalışmaktan ve ehl-i Hakk'a muhâlefetten kurtuldun.

شکر کن مظلومی و ظالم نهٔ　　　ایمن از فرعونی و هر فتنهٔ

4745. *Şükret, mazlûmsun ve zâlim değilsin! Fir'avnlıktan ve her fitneden emînsin!*

Ey fakîr! Şükret ki, sende vesâit-i gurûr ve enâniyet olan şeyler olmadığı için, efrâd-ı beşer arasında mazlûm mevki'indesin; ve elinde halka tecâvüz edecek silâh olmadığı için zâlim değilsin. Binâenaleyh bu sebeble Fir'avnlıktan ve nefsin her fitnesinden emîn bir hâldesin!

اشکم تی لاف اللهی نزد　　　کآتشش را نیست از هیزم مدد

4746. *Boş karın "Allahlık" lâfını vurmadı. Zîrâ onun ateşine odundan meded yoktur.*

razını murâd eyler. Zîrâ onun zuhûr-ı tıbbı ancak nâsın marazı iledir. Fakat nâsın marazına râzı olmaz. Eğer râzı olsa idi, nâsı tedâvî etmez idi. Ve keza ekmekçi kesb ü maâşının husûlü için nâsın açlığını murâd eder; velâkin onların açlığına râzı değildir. Eğer râzı olsa idi, ekmek satmaz idi. ...ilh."

İmdi abdden sâdır olan ef'âl ayn-ı sâbitesinin îcâbına müsteniddir. A'yân-ı sâbite ise sıfât ve esmâ-i ilâhiyyenin sûretleridir; ve abdin ilm-i ilâhîde sâbit olan hakîkati ise ebede kadar bâkîdir. Binâenaleyh abdin ayn-ı sâbitesinin îcâbı olan sıdk ve takvâ rengi onun rûhunun üzerinde ebede kadar bâkîdir.

رنگ شك و رنگ كفران و نفاق   تا ابد باقى بود بر جان عاق

4733. *Şekkin rengi ve küfrân ve nifâkın rengi âkın cânı üzerinde ebede kadar bâkî olur.*

"Âk", âsî demektir. Ya'nî, kezâlik abdin ayn-ı sâbitesinin îcâbı olan şek ve küfür ve nifâk rengi dahi onun cânının üzerinde ebede kadar bâkîdir.

چون سيه رويئ فرعون دغا   رنگ او باقى و جسم او فنا

4734. *Hîlekâr Fir'avn'ın kara yüzlülüğü gibi ki, onun rengi bâkî ve onun cismi fânîdir.*

Bu beyt-i şerîf ulemâ-i zâhirin kavline müsteniddir. Zîrâ ulemâ-i zâhir indinde kavl-i meşhûr Fir'avn'ın îmânının adem-i makbûliyyeti merkezindedir. Ve *Fusûs* şârihlerinden Sofyalı Bâlî Efendi dahi ulemâ-i zâhirin bu kavline ittibâ' etmiştir. Velâkin Şeyh-i Ekber hazretleri Fass-ı Mûsevî'de Fir'avn'ın îmânının makbûlüne kâildir. Ve şurrâh-ı kirâm ve ezcümle Abdülganî Nâblusî hazretleri kendi şerhlerinde bu husûsu şübhe bırakmayacak sûrette isbât etmişlerdir. Hz. Pîr efendimizin *Mesnevî-i Şerîf*'te âdet-i seniyyeleri kavl-i meşhûru beyân etmektir. Nitekim *Dîvân-ı Kebîr*'lerinde Hz. Şeyh-i Ekber gibi zebîh İshâk (a.s.) olduğunu beyân buyurdukları hâlde *Mesnevî-i Şerîf*'te kavl-i meşhûra binâen hep İsmâîl (a.s.) buyururlar; ve husûsiyle bu beyt-i şerîf kavl-i meşhûra binâen bir teşbîhtir. Binâenaleyh Hz. Pîr'in Fir'avn'ın îmânının adem-i makbûliyetine zâhib olduklarına sûret-i kat'iyyede hükm edilemez.

برق و فرّ روى خوب صادقين   تن فنا شد و آن بجا تا يوم دين

4735. *Sâdıkların güzel yüzünün berkı ve ferri, ten fânî oldu ve o yevm-i dîne kadar yerinde kaldı.*

terip onları şaşırtarak hayât-ı bâkıye ve ebediyyeden mahrûm ederler. Nitekim sihirbâzlar bir sihir yaparak küpü at gibi yürüyücü gösterirler. Ay ışığından ve gecenin nihâyetinde zulmetle karışık hafîf ziyâdan top top bezler yapıp arşın arşın satarlar; ve alan kimse elinde hiçbir şey kalmadığını görüp hayret eder ve elindeki parası boşuna gider.

چون بریشم خاك را بر می تنند　　خاك در چشم مميز می كنند

4751. *Toprağı ipek gibi örerler. Temyîz edici olan gözde toprağı koparırlar.*

Ve keza yine sihirbâzlar toprağı ipek gibi örüp müşterînin hayâlinde tasarruf ederek satarlar; ve toprağı ayırt edici olan gözdeki temyîzi koparır ve izâle ederler; ve o mümeyyiz olan göz toprakla ipeği fark edemeyecek bir hâle gelir.

جندلی را رنگ عودی می دهند　　بر كلوخی مان حسودی می دهند

4752. *Bir taşa öd rengi verirler. Bir kerpiç üzerine bize hasûdluk verirler.*

"Cendel", taş demektir. Ya'nî, sihirbâzlar bir taşa öd ağacı rengini verirler ve bir kerpici kıymetli bir taş hâlinde gösterip, biz o kerpicin elimizde bulunmamasından dolayı hased ederiz.

پاك آنكه خاك را رنگی دهد　　همچو كودك مان برآن جنگی دهد

4753. *Pâktir o ki, toprağa bir renk verir; onun üzerine çocuk gibi bize cenk verir.*

Pâk ve mukaddestir o Hak Teâlâ hazretleri ki, toprağa altın ve gümüş ve elmas ve pırlanta gibi türlü türlü renkler verir. Çocuklar hamurdan yapılmış arslan ve deve sûretleri üzerine birbirleriyle nasıl kavga ederse, bizler de toprağın bu renkleri ve sûretleri üzerine birbirimizle öyle kavga ederiz ve hattâ birbirimizi öldürürüz.

دامن پر خاك ما چون طفلكان　　در نظرمان خاك همچون زر كان

4754. *Çocukcağızlar gibi eteğimiz toprak doludur; toprak nazarımızda ma'denin altını gibidir.*

Ya'nî, altın ve gümüş toprağın istihâlelerindendir. Bizim toprak ya'nî altın ve gümüş dolu olan eteğimiz de çocukların oynarken toprak doldurdukları eteklerine benzer. Binâenaleyh toprak bizim nazarımızda bu şekl-i mübeddelden dolayı ma'denin ve menba'ın altını gibi olmuştur.

طفل را با بالغان نبود مجال   طفل را حق کی نشاند با رجال

4755. *Çocuğun bâliğlere mecâli olmaz. Hak çocuğu ne vakit ricâl ile berâber koyar?*

Ya'nî, âlem-i keserâtın renklerine aldanan çocuk meşrebindeki kimselerin, âlem-i vahdete vâsıl olan kâmillere karşı mecâli ve kuvveti yoktur. Hak Teâlâ bu çocuk meşrebinde olan kimseleri ne vakit er olan insân-ı kâmiller ile bir mertebeye koyar?

میوه گر کهنه شود تا هست خام   پخته نبود غوره گویندش بنام

4756. *Meyve eğer köhne olsa, ham oldukça pişmiş olmaz. Ona ad ile koruk denir.*

Meselâ kütüğünden kopmuş olan üzüm meyvesi ne kadar eski olursa olsun, ham oldukça pişmiş ve kemâle gelmiş olmaz. Onun adına koruk derler. Bunun gibi bir insan ne kadar yaşlanırsa yaşlansın, mâdemki keserâtın renklerine aldanmıştır, o kimse ham meyve mesâbesindedir ve o hâlde kaldıkça ekşi bir koruktur.

گر شود صد ساله آن خام تُرُشْ   طفل غوره است او بَرِ هر تیز هُشْ

4757. *Eğer o ekşi olan ham yüz yıllık olsa, o her keskin akıllının yanında koruk olan çocuktur.*

O ekşi olan ham kimse eğer yüz yaşında olsa, o her keskin akıllı olan insân-ı kâmilin indinde henüz koruk mesâbesinde olan çocuktur. Nitekim 1. cildin 3349 numaralı beytinde: جمله حیوان را پی انسان بکش . جمله انسان را بکش از بهر هش [Ya'nî] "Bütün hayvanları insan için öldür; bütün insanları da akıl için öldür!" buyurulmuştur.

گر چه باشد مو و ریش او سپید   هم در آن طفلئ خوفست و امید

4758. *Gerçi onun saçı ve sakalı ak olur, yine korku ve ümîd çocukluğu içindedir.*

Gerçi o ihtiyarın saçı ve sakalı ak olur, fakat hakîkate vâsıl olmadığı için, çocuklar gibi hem korku ve hem ümîd içindedir. Meselâ bir kimsenin biri küçük ve diğeri büyük iki oğlu olur; küçüğü akşama kadar sokaklarda oyunlara dalar ve üstü başı kirlenip berbâd olur. Akşam o yine tekdîre uğramak korkusu veyâhud bu tekdîrden kurtulmak ümîdi ile döner. Fakat büyük oğlu bir

vazîfe sâhibi olduğundan, akşam olunca böyle bir havf ve ümîd duygularından ârî olarak evine gelir.

که رسم یا نارسیده ماندم ای عجب با من کند کَرْم آن کَرَمْ

4759. *Der ki: "Erişir miyim yâhud erişmemiş mi kalırım? Ey aceb! Kerîm bana o keremi eder mi?"*

"Kerem", rânın fethi ve ["kerm"], sükûnü ile ehl-i lügat indinde "kerîm" ma'nâsına gelir. Vâhidi ve tesniyesi ve cem'i, müzekkeri ve müennesi müsâvîdir (*Ahterî*). Ya'nî, bu çocuk meşrebinde olan ihtiyar kendi kendine der ki: "Acabâ, ben Hakk'a vâsıl olur muyum, yoksa vâsıl olmamış bir hâlde mi kalırım? Ve Kerîm olan Hak Teâlâ bana o kendisine vusûl keremini eder mi?"

با چنان ناقابلی و دوریٔ بخشد این غورهٔ مرا انگوریٔ

4760. [4740] *"Öyle nâ-kābillik ve uzaklık ile benim koruğuma üzümlük bahş eder mi?"*

"Böyle kābiliyetsiz olan hâlim ve uzaklığım ile berâber benim henüz koruk mesâbesinde olan kalbime Hak Teâlâ acabâ üzümlük ve olmuşluk bahş eder mi?"

نیستم امید وار از هیچ سو وآن کرم می گویدم لا تیأسوا

4761. *"Hiçbir taraftan ümîdvâr değilim! Halbuki o kerem bana "Lâ-tey'esû!" der."*

"Zîrâ hâlime bakıyorum, çocuklar gibi bu keserât âleminin âlâyişine müstağrak olduğumu görüyorum ve hâlimin kesb-i salâh etmesi için hiçbir taraftan imdâd ve yardım ümîdini göremiyorum. Halbuki Hak Teâlâ وَلَا تَيْـَٔسُوا مِنْ رَوْحِ اللهِ (Yûsuf, 12/87) ya'nî "Allâh'ın revh ve rahmetinden me'yûs olmayınız!" buyuruyor. Ben ise şimdiki hâlde böyle bir rahmet eserini de göremiyorum."

دائما خاقان ما کردست طُو گوش مارا می کشد لَا تَقْنَطُوا

4762. *Hâkānımız dâimâ mesrûr etmiştir. Bizim kulağımıza "Lâ-teknatû!"yu çeker.*

Bu ve aşağıdaki beyitler böyle düşünenlere karşı Hz. Pîr efendimiz tarafından verilen tesellî cevâblarıdır. "Tû", "tûy" kelimesinin muhaffefidir; ve "tûy" [:toy] Türkçe'de "düğün sürûru ve şâdîsi" ma'nâsınadır (*Gıyâsü'l-Lügāt*). Ya'nî, ey ümîdsiz kalan kimse! Bizim hâkānımız ve şâhımız olan Hak Teâlâ

hazretleri dâimâ bize düğün sürûru ve şâdîsi tertîb etmiştir; ve Kur'ân-ı Kerîm'inde, يَاعِبَادِىَ الَّذِينَ أَسْرَفُوا عَلَى أَنْفُسِهِمْ لَا تَقْنَطُوا مِنْ رَحْمَةِ اللّٰهِ (Zümer, 39/53) ya'nî "Ey benim nefislerini isrâf eden kullarım! Allâh'ın rahmetinden ümîdinizi kesmeyin!" hitâbına bizim kulağımızı çekiyor ve bizi bu müjdesiyle dâimâ düğün sürûru içinde tutuyor.

گر چه ما زين نااميدى در گويم　　　　چون صلا زد دست اندازان رويم

4763. *Gerçi biz bu ümîdsizlikten çukurdayız. Mâdemki salâ vurdu, el atıcı olarak gideriz.*

Gerçi bu ümîdsizlikten dolayı bu kesâfet ve keserât âlemi olan dünyâda gam çukuru içinde çırpınıp dururuz. Fakat mâdemki "Ey kullarım! Ümîdinizi kesmeyiniz, ben gafûr ve rahîmim!" diye bizi ma'rifet ve rahmet sofrasına da'vet etti, ecelimiz geldiği vakit el atıcı ve raks edici olarak sürûr içinde huzûr-ı ilâhîye gideriz.

دست اندازيم چون اسبان سيس　　　　در دويدن سوى مرعاى انيس

4764. *Terbiye olmuş atlar gibi, enîs olan mer'â tarafına koşmakta el atarız.*

"Sîs", "kıyl" vezninde "siyâset"ten müştakk olup, "müeddeb ve terbiye olunmuş" ma'nâsınadır. "Enîs", mûnis ve ünsiyet olunmuş, demektir. "Mer'â"dan murâd, âlem-i ervâhtır. Ya'nî, mâdemki mü'miniz, ecel geldiği vakit evvelce alıştığımız ve bulunduğumuz mer'â-yı ervâh tarafına koşmak husûsunda terbiye edilmiş atlar gibi, el atarak dört na'la koşarız.

گام اندازيم و آنجا گام نى　　　　جام پردازيم و آنجا جام نى

4765. *Adım atarız, halbuki orada adım yoktur; kadeh tutarız, halbuki orada kadeh yoktur.*

"Perdâhten" masdarının müteaddid ma'nâsı vardır. Burada "tutmak" ma'nâsı münâsibdir. Ya'nî, o âlem-i ervâh tarafına adım atarız, halbuki orada bu bizim bildiğimiz cismânî ve kesîf olan ayak ve adım yoktur. Şarâb-ı tahûr kadehini tutarız, halbuki orada bizim bu dünyâda gördüğümüz kesîf kadeh yoktur.

زانكه آنجا جمله اشيا جانيست　　　　معنى اندر معنى اندر معنيست

4766. *Zîrâ ki orada bütün eşyâ câna mensûbdur. Ma'nâ içinde, ma'nâ içinde ma'nâdır.*

Zîrâ ki orada bütün eşyâ rûhânîdir ve kesâfet yoktur. Ma'nâ içinde, ma'nâ içinde ma'nâdır. Birinci "ma'nâ"dan murâd, rûhtur ki, cisme nazaran "ma'nâ"dır; ve ikinci "ma'nâ"dan murâd, rûhun müstenid olduğu ayn-ı sâbitedir ki, rûha nazaran "ma'nâ"dır; ve a'yân-ı sâbite dahi sıfât ve esmâ-i ilâhiyyenin sûretleri olduğundan, bunlara nazaran sıfât ve esmâ dahi "ma'nâ"-dır; ve sıfât ve esmâ da şuûnât-ı zâtiyye olduğundan, zât-ı ulûhiyyet dahi bunlara nazaran "ma'nâ"dır. Binâenaleyh müteselsilen ma'nâ, ma'nâ içinde ve ma'nâ ma'nâ içindedir.

هست صورت سایه معنی آفتاب نور بی سایه بود اندر خراب

4767. *Sûret gölge ve ma'nâ güneştir. Gölgesiz nûr harâbda olur.*

Ya'nî, "sûret" gölge ve "ma'nâ" güneş mesâbesindedir. Gölgesiz olan nûr, ancak harâb olmuş olan binâlarda olur. Zîrâ cisim hâk ile yeksân olunca, güneşin nûru önünde artık onun gölgesi kalmaz.

چونکه آنجا خشت بر خشتی نماند نور مه را سایهٔ زشتی نماند

4768. *Mâdemki orada kerpiç bir kerpiç üzerinde kalmadı, ayın nûruna bir çirkin gölge kalmadı.*

"Kerpiç kerpiç üzerinde kalmamak", sûret ve vücûd-ı izâfî âleminin kâmilen yıkılmasından kinâyedir. Nitekim yıkılan bir binâ hakında, "taş taş üstünde kalmadı" derler. Ya'nî, vaktâki bu vücûd-ı izâfî âlemi yıkılıp taş taş üstünde kalmadı, vücûd-ı hakîkî ayının nûruna enâniyet ve benlik da'vâsında bulunan bir çirkin vücûd-ı izâfî gölgesi kalmadı.

خشت اگر زرین بود بر کندنیست چون بهای خشت وحی و روشنیست

4769. *Kerpiç eğer altınlı olsa, koparmaya lâyıktır. Çünkü kerpiçin bahâsı vahiy ve rûşenliktir.*

Ya'nî, kerpiç masbesinde olan o vücûd-ı izâfî ve cismânî altınlı olsa, ya'nî peygamberlerin ve onların vârisleri olan velîlerin vücûd-ı cismânîleri gibi rûhâniyet rengine bürünmüş olsa bile, koparmaya ve yıkmaya lâyıktır. Çünkü o insân-ı kâmillerin vücûd-ı izâfîlerinin bahâsı ve kıymeti vahy-i ilâhîden ve akılları aydınlatmaktan ibârettir. Nitekim اَلْيَوْمَ اَكْمَلْتُ لَكُمْ دِينَكُمْ (Mâide, 5/3) ya'nî "Bugün sizin dîninizi kâmil ve tamâm kıldım" âyet-i kerîmesi nâzil olduktan sonra, Resûl-i Ekrem hazretlerinin vücûd-ı cismânîleri ölüm ile fânî oldu. Zîrâ vücûd-ı şerîfinin bahâsı ve kıymeti vahy-i ilâhî nüzûlü ve tenvîr-i

ukūl için idi. Dîn tamâm olup vahy-i ilâhîye lüzûm kalmadı. Onların vücûd-ı saâdetleri bu âlem-i sûretten çıktı. Kâmillerin halleri de böyledir. Nitekim bu *Mesnevî-i Şerîf*'in altı cildi tamâm olduktan sonra Hz. Mevlânâ efendimizin vücûd-ı latîfleri de az bir zaman sonra âlem-i âhirete intikāl etmiştir.

کوه بهر رفع سایه مندکست　　　پاره گشتن بهر این نور اندکست

4770. [4750] *Dağ gölgenin ref'inden dolayı mündektir. Bu nûr için pâre olmak azdır.*

"Mündekk", "parça parça olmuş" ma'nâsınadır. Ya'nî, dağ mesâbesinde olan vücûd-ı izâfî ve cismânî, gölgenin ref'i için sûrî olan ölüm vâsıtasıyla mündektir ve parça parçadır; ve vücûd-ı hakîkî nûrunun tecellîsi, ya'nî tecellî-i zâtî o kadar kıymetlidir ki, onun tecellîsi için bu vücûd-ı cismânînin parça parça olması ve erimesi azdır bile. Bu beyt-i şerîfte فَلَمَّا تَجَلّٰى رَبُّهُ لِلْجَبَلِ جَعَلَهُ دَكًّا (A'râf, 7/143) ya'nî "Vaktâki Mûsâ'nın Rabb'i dağa tecellî etti, onu parça parça etti" âyet-i kerîmesine işâret buyurulur.

بر برون کُه چو زد نور صمد　　　پاره شد تا در درونش هم زند

4771. *Vaktâki Samed'in nûru dağın hâricine vurdu, onun içine de vurmak için pâre oldu.*

Vaktâki Samed olan zât-ı ulûhiyyetin nûru, dağ mesâbesinde olan vücûd-ı zulmânî ve cismânînin hâricine ve zâhirine vurdu, o vücûdun bâtını olan rûha da vurmak için bu vücûd ölüm vâsıtasıyla parça parça oldu.

گرسنه چون بر کفش زد قرص نان　　　واشکافد از هوس چشم و دهان

4772. *Vaktâki açın eline ekmeğin kursu çarptı, hevesten dolayı gözünü ve ağzını yarar.*

"Aç"tan murâd, tecellî-i zâtîye âşık olan zâttır. Ya'nî, aç olan kimsenin eline bir yuvarlak ekmek geçtiği vakit, gözlerini dört açar ve o ekmeği ısırarak yemek için de ağzını kemâl-i iştihâ ile son derecede açar. Bunun gibi, tecellî-i zâtîye âşık olan zât da o tecellîyi gördüğü vakit vücûd-ı hakîkîye hicâb olan vücûd-ı kesîfin kalkmasını dört gözle bekler. Nitekim Resûl-i Ekrem Efendimiz: "Bana Safer ayının çıktığını haber veren kimseyi cennetle müjdelerim" buyurdular. Zîrâ Rebîü'l-evvel ayında cismâniyet âlemini terk buyuracaklar idi. Ve Hz. Mevlânâ efendimizi maraz-ı mevtlerinde Sadreddîn-i Konevî hazretleri iyâdete gelmiş idi: "Allâh Teâlâ sana acele şifâ versin!" dedikleri vakit, Hz. Mevlânâ efendimiz: "Bundan sonra, Hak acele şifâ versin! duâsı sizin olsun, âşık

ile ma'şûk arasında kıldan bir gömlekten ziyâde bir şey kalmamıştır. Nûrun nûra ulaşmasını istemez misin?" buyurmuştur. Zîrâ ölüm tecellî-i zâtîdir.

صد هزاران پاره گشتن ارزد این　　　　از میان چرخ برخیز ای زمین

4773. *Bu yüz bin parça olmaya değer! Ey zemîn! Felek ortasından kalk!*

Bu tecellî-i zâtî bu vücûd-ı cismânînin yüz bin parça olmasına değer! Ey vücûd-ı hakîkîye hicâb olan yeryüzü ve cismâniyet âlemi! Felek ortasından kalk!

تا که نور چرخ گردد سایه سوز　　　　شب ز سایهٔ تست ای یاغئ روز

4774. *Tâ ki çarhın nûru gölge yakıcı ola! Ey gündüzün bâğîsi! Gece senin gölgendir.*

Tâ ki اللّٰهُ نُورُ السَّمٰوَاتِ وَالْأَرْضِ (Nûr, 24/35) ya'nî "Allâh Teâlâ göklerin ve yerin nûrudur" âyet-i kerîmesinde beyân buyurulduğu üzere, feleğin ve çarhın nûru olan vücûd-ı hakîkî-i Hak bu cismâniyet gölgesini yakıcı olsun! Ey gündüz mesâbesinde olan vücûd-ı hakîkî-i Hakk'ın bâğîsi ve âsîsi! Bu cismâniyet gecesi ve karanlığı, o nûr-ı vücûddan hâsıl olan senin gölgendir. Hakîkat bu merkezde iken, sen o vücûd-ı hakîkî müvâcehesinde varlık ve enâniyet da'vâ edip ona karşı âsî ve bâğî olursun; ve kezâ vücûdunun gölge olduğunun farkında değilsin.

این زمین چون گاهوارهٔ طفلکان　　　　بالغان را تنگ می دارد مکان

4775. *Bu zemîn çocukların beşiği gibidir. Bâliğlere mekânı dar tutar.*

Bu yeryüzü mini mini çocuklar mesâbesinde olan nâkıs insanların beşiği gibidir. Fakat bülûğa ermiş olan insân-ı kâmillere mekânı darlaştırır. Zîrâ o kâmiller, bu dar olan cismâniyet âleminden bir ân evvel kurtulmak ve lâ-mekân âleminde cevelân etmek isterler.

بهر طفلان حق زمین را مهد خواند　　　　واندرون زان شیر بر طفلان فشاند

4776. *Çocuklar için, Hak zemîne "mehd" ta'bîr etti; ve içinde çocuklar üzerine ondan süt saçtı.*

Ya'nî, Hak Teâlâ hazretleri sûre-i Tâhâ'da vâki' الَّذِى جَعَلَ لَكُمُ الْأَرْضَ مَهْدًا (Tâhâ, 20/53) ya'nî "O Allâh Teâlâ ki, sizin için arzı mehd kıldı" âyet-i kerîmesinde bu yeryüzüne, çocuk meşrebinde olan insanlar için "mehd" ya'nî "beşik" ta'bîr buyurdu. Bu beşik içinde bu çocuklar üzerine süt, ya'nî türlü türlü lezzetli gıdâlar ve meyveler saçtı.

خانه تنگ آمد ازین گهوارها　　　طفلکانرا زود بالغ کن شها

4777. *Hâne bu beşiklerden dar geldi. Ey şâh! Çocukları çabuk bâliğ et!*

"Gehvâre", "beşik" demektir. Bu beyt-i şerîf Hz. Pîr'in terbiyesi altında bulunan sâlikler için duâ ve münâcât olmak münâsibdir. Ya'nî, ey şâh-ı hakîkî olan Hak Teâlâ! Kalb evi, rûhun beşiği mesâbesinde olan bu cisimlerden dolayı daraldı ve sıkıldı. Terbiyem altında sülûk eden ve çocuk meşrebinde olan sâlikleri lutuf ve kereminle çabuk bâliğ ve insân-ı kâmil yap ve onları cismâniyet ve nefsâniyet sıfatlarından geçir!

ای گواره خانه را ضیّق مدار　　　تا تواند کرد بالغ انتشار

4778. *Ey beşik! Hâneyi dar tutma, tâ ki bâliğ intişâr edebilsin!*

"Gevâre", "gehvâre"nin muhaffefi olup, "beşik" ma'nâsınadır (*Burhân*). "Dayyık", "dar şey" demektir (*Ahterî*). "İntişâr", dağılmak, saçılmak, yayılmak, demektir. Ya'nî, ey dünyâ beşiği! Kalb evini bize dar bir şey yapma, tâ ki bâliğın rûhu rûhâniyet âlemine doğru yayılsın! Bu beyt-i şerîfte sâlikleri terbiye husûsunda insân-ı kâmilin bu âlem-i sûrette çektiği zahmetlere işâret buyurulur. Zîrâ kâmil henüz cismâniyet âleminde müstağrak olan sâliklerin destgîri olabilmek için rûhâniyet âleminden bu cismâniyet âleminin îcâbâtına tenezzül etmeye mecbûrdur.

وسوسهٔ پادشاه زاده را پیدا شد از سبب استغنایی و کشفی که از شاه دل او را حاصل شده بود و قصد ناشکری و سرکشی می کرد، شاه را از راه الهام و سر شاه خبر شد، دلش درد کرد، روح او را زخمی زد چنانکه صورت شاه را خبر نبود

Şehzâdeye şâh tarafından hâsıl olmuş olan bir istiğnâ ve bir keşif sebebinden bir vesvese peydâ oldu ve şükürsüzlüğe ve serkeşliğe kasd etti. Şâhın ilhâm ve sır yolundan haberi oldu. Onun gönlü incindi. Onun rûhuna bir zahm vurdu; öyleki şâhın sûretinin haberi olmadı

Bu kıssa ibtidâlarında dahi beyân olunduğu üzere "üç şehzâde"den murâd, ahyâr ve ebrâr ve şüttâr meşrebinde olan üç sâlikin insân-ı kâmile intisâb ede-

rek Hak yoluna sülûk etmeleridir. "Ahyâr" tâifesinden olan birinci şehzâdenin hâl-i sülûkü yukarıda anlaşıldı. Burada da "ebrâr" tâifesinden olan şehzâdenin netîce-i sülûküne işâret buyurulur. Ma'lûm olsun ki, ebrâr tâifesi Necmeddîn-i Kübrâ hazretlerinin *Usûl-i Aşere*'sinde beyân buyurulduğu üzere, mücâhedât ve riyâzât erbâbıdır. Bunlar kötü huyların tebdîline ve nefs-i emmâreyi bu huylardan temizlemeye ve kalbin safvetine ve rûhun cilâlanmasına çalışırlar. Bunlara hizmetinde bulundukları insân-ı kâmilin nazarı ve himmeti ile keşf-i melek ve keşf-i cin ve kabirlerin keşfi ve keşf-i zamîr gibi birtakım keşifler vâki' olur. Fakat bunlar henüz nefislerinin kaydından kurtulamadığından bu keşiflerden hoşlanıp birtakım makām sâhibi olduğunu zannederler. İkinci şehzâde dahi aynı vartaya düşmüş ve bu yüzden mensûb olduğu insân-ı kâmilin kalbini incitmiştir. Zîrâ insân-ı kâmilin sa'y ve gayreti, sâliki nefsinin akabelerinden geçirmeye ma'tûftur. Sâlikte bunun aksi vâki' olunca, himmetin berhavâ olduğunu görüp, bittabi' müteessif olur. İşte bu incinme yüzünden insân-ı kâmilin rûhu şehzâdenin rûhuna bir darbe-i ma'nevî vurmuş ve onu bu keşif mertebesinden ıskāt etmiştir; ve o insân-ı kâmil, bu darbeyi vururken sûret-i zâhire ve cismâniyyesinde bir dargınlık ve infiâl eseri göstermemiştir. Bu bir acîb hâldir ki, ancak insân-ı kâmile mülâkî olup, onun hizmetinde bulunanlar zevkan bilirler. Üçüncü şehzâde ise, "şüttârîler"den ve ehl-i aşk zümresinden olduğundan ve bunların nazarlarında ne zâhirî amellerinin ve ne de keşif ve kerâmât ve makāmâtın kıymeti olmayıp, vücûd-ı hakîkî-i Hak muvâcehesinde bütün varlıklarını fedâ etmiş olduklarından, Hz. Pîr efendimiz bu tâifeye mensûb şehzâdenin kıssasını meskût bırakarak *Mesnevî-i Şerîf*'i ikmâl buyurmuştur. Zîrâ ehl-i aşkın hâlini söz ile anlatmak mümkin değildir. Nitekim 1. cildin 112 numaralı beytinde هر چه گویم عشق را شرح و بیان . چون به عشق آیم حجل باشم از آن ya'nî "Aşkın şerh ve beyânına dâir her ne söylersem, aşkın zâtına geldiğim vakit bu şerh ve beyândan utanırım" buyurulmuştur. Binâenaleyh *Mesnevî-i Şerîf*'in nâtamâm bırakılmış olduğunu iddiâ etmek bu inceliğe vâkıf olmamaktan ileri gelir. Bu husûsta inşâallâh aşağıda daha ziyâde îzâhât verilir.

چون مسلم گشت بی بیع و شِری   از درون شاه در جانش جِری

4779. *Vaktâki şâhın bâtınından onun cânına alım ve satımsız nafaka muhakkak oldu...*

"Bî-bey' u şirî", "satım ve alımsız" demek olup, burada mütekābil menfaat olmayıp, "Allah rızâsı için" demektir. "Müsellem", muhakkak ve muayyen, demektir. "Cirî", maâş ve vazîfe ve me'mûriyet ve nafaka, ma'nâlarına

gelir. Burada kuvâ-yı rûhdan kinâyedir. Ya'nî, kemâl-i hulûs ile insân-ı kâmilin huzûruna gelmiş olan ortanca şehzâdenin rûhuna o insân-ı kâmilin bâtınından alımsız ve satımsız, ya'nî bîr mütekābil menfaat olmayarak ma'nevî nafaka ve füyûzât verilmesi muhakkak oldu.

قوت می خوردی ز نور جان شاه ماه جانش همچو از خورشید ماه

4780. [4760] *Onun cânının ayı, güneşten ay gibi şâhın cânının nûrundan gıdâ yerdi.*

Ya'nî, ay güneşten ziyâ aldığı gibi, şehzâdenin ay gibi olan cânı dahi, şâhın güneş gibi olan cânının nûrundan ziyâ alır ve gıdâ-yı ma'nevî yer idi.

راتبهٔ جانی ز شاه بی ندید دمبدم در جان مستش می‌رسید

4781. *Câna mensûb olan nafaka nazîrsiz olan şâhtan dembedem onun mest olan cânına erişirdi.*

"Râtibe", vazîfe, maâş, nafaka, demektir. Ya'nî, misli ve nazîri olmayan şâhtan, câna mensûb olan nafaka ve füyûzât-ı rûhâniyye dembedem, şehzâdenin o füyûzâttan mest olan cânına erişir idi.

آن نه که ترسا و مشرك می خورند زان غذائ که ملائك می خورند

4782. *O değildir ki, kâfir ve müşrik yerler; o bir gıdâdır ki, melekler yerler.*

Ya'nî, şehzâdenin rûhu ile yediği gıdâ, kâfirlerin ve müşriklerin yediği gıdâ cinsinden değildir. O şehzâde meleklerin yediği gıdâdan yerdi. Zîrâ kâfirlerin ve müşriklerin rûhlarına dahi feyz-i mukaddesten imdâd vâki' olur. Fakat onlara vâki' olan feyz ism-i Mudill hazretindendir; meleklere ve Hak yolunun sâliklerine vâki' olan feyz ise, ism-i Hâdî hazretindendir.

اندرون خویش استغنا بدید گشت طغیانی ز استغنا پدید

4783. *Kendinin içinde istiğnâ gördü. İstiğnâdan bir tuğyân zâhir oldu.*

Şehzâde, sülûkü esnâsında kalbine peyderpey vârid olan bu feyizlerden dolayı kendi içinde, terbiyesinde bulunduğu insân-ı kâmilden istiğnâ gördü ve bu gördüğü istiğnâ yüzünden kalbinde bir tuğyân ve haddini tecâvüz hissi zâhir oldu.

که نه من هم شاه و هم شهزاده ام چون عنان خود بدین شه داده ام

4784. *Dedi ki: "Ben dahi şâh ve şehzâde değil miyim? Niçin inânımı bu şâha vermişim?"*

Şehzâde kendi kendine dedi ki: "Ben dahi bir makām sâhibi şâhım ve şehzâdeyim; niçin kendi irâdemin dizginini bu şâha vermişim? İşte bende dahi füyûzât ve keşif halleri zuhûr etti ve insân-ı kâmil oldum!"

چون مرا ماهی بر آمد با لَمَع　　　پس چرا باشم غباری را تبع

4785. *"Mâdemki benim için lem'alı bir ay doğdu, binâenaleyh niçin bir toza tâbi' olurum?"*

"Mâdemki arz-ı cismimin gölgesi altında husûfe uğrayan rûhum ayı, benim için parlak olarak doğdu, binâenaleyh niçin bu insân-ı kâmilin gubâr ve toz mesâbesinde olan sûret-i cismâniyyesine tâbi' olup hizmet ederim?"

آب در جوی منست و وقت ناز　　　ناز غیر از چه کشم من بی نیاز

4786. *"Su benim ırmağımdadır ve nâz vaktidir. Ben bî-niyâz, başkasının nazını neden çekeyim?"*

Ya'nî, "Ma'nâ suyu benim ırmak gibi olan kalbimden akıyor, binâenaleyh niyâz ve yalvarma vakti değil, nazlanmak vakti gelmiştir. Ben böyle bî-niyâz iken neden dolayı başkasının nâzını çekeyim ve hizmet ettiğim mürşidin hizmetini sırtıma yükleneyim?"

سر چرا بندم چو درد سر نماند　　　وقت روی زرد و چشم تر نماند

4787. *"Başımı niçin bağlayayım? Baş ağrısı kalmadı. Sarı yüz ve ıslak göz vakti kalmadı."*

Ya'nî, "Ben evvelce nefsimin sıfatlarıyla ma'lûl idim ve başım ağrır idi; şimdi tecellî-i rûhânî sebebiyle bunlar gitti, baş ağrısı kalmadı, artık başımı niçin bağlayayım ve mücâhede ve riyâzât ile uğraşayım? Hicâb içinde bulunduğum vakit utanmaktan yüzüm sarı olur ve gözlerim ağlar idi. Şimdi maksûduma vâsıl oldum, ne sarı yüzüm ve ne ağlayan gözüm kalmadı ve bir mürşid-i kâmil oldum!"

چون شکر لب گشته ام عارض قمر　　　باز باید کرد دکان دگر

4788. *"Mâdemki şeker dudaklı ve ay yanaklı olmuşum, başka dükkân açmak gerektir."*

Ya'nî, "Mâdemki ma'nâya müteallik sözlerde şeker dudaklı oldum ve rûhumun yanağı da ay gibi parlak oldu, binâenaleyh ben de bir mürşid-i kâmil

oldum; artık başka bir dükkân ve dergâh açıp Hakk'ın kullarını irşâda başlamak gerektir!" Bu gibi tecellî-i rûhânîye nâil olup kendisini mürşidden müstağnî gören ve insân-ı kâmil olduğunu zannederek halkı irşâda kıyâm eden sâlike "sâlik-i ebter" derler. Kendi Hakk'a vâsıl olmadığı gibi, başkalarını da vâsıl edemez. Hicâbât-ı nûrâniyye içinde çırpınıp durur.

زین منی چون نفس زائیدن گرفت　　　صد هزاران ژاژ خاییدن گرفت

4789. *Bu benlikten vaktâki nefis doğurmak tuttu, yüz binlerce herze çiğnemek tuttu.*

Şehzâdenin bu benlikten vaktâki nefsi birtakım sıfatlarını doğurmaya başladı, bittabi' o nefis birçok böyle herze ve boş sözler çiğnemeye ve söylemeye başladı. Çünkü tecellî-i rûhânî, tecellî-i rabbânî gibi değildir. Sâlike gurûr ve pindâr veren nefsin sıfatlarını mahv ve izâle etmez, ancak örter ve o sıfatlar fırsat bulduğu vakit meydâna çıkar.

صد بیابان زان سوی حرص و حسد　　　تا بدانجا چشم بد هم می رسد

4790. *Hırs ve hased tarafından yüz beyâbân vardır, oraya kadar ki, kötü göz*
[4770] *dahi erişir.*

Sâliklerin insân-ı kâmile karşı olan hırs ve hasedi tarafından birçok sahrâlar vardır ki, sâliklerin bu sahrâları esnâ-yı sülûkünde kemâl-i sabr ile kat' etmeleri lâzım gelir. Hattâ bu hırs ve hasedin te'sîri buraya kadar gelir ki, sâlikin kendi mürebbîsi olan insân-ı kâmile, bu hasedi yüzünden nazarı bile değer. Zîrâ gözde hased sâikasıyla bir te'sîr hâsıl olur ki, isâbet eden kimseyi hasta eder ve öldürür. Nitekim böyle bir kimsenin nazarı Resûl-i Ekrem Efendimiz'i yürürken düşürdüğü için, sûre-i Kalem'in nihâyetindeki وَإِنْ يَكَادُ الَّذِينَ كَفَرُوا لَيُزْلِقُونَكَ . . . الخ (Kalem, 68/51) [ya'nî "Kâfirler, neredeyse seni gözleriyle deviriverecеklerdi"] âyet-i kerîmesi nâzil oldu ki, bu husûstaki îzâhât yukarılarda 5. cildin 498, 499 ve 506 numaralı beytinin sürh-i şerîfinden i'tibâren geçti. Binâenaleyh sâlikin insân-ı kâmilin cismine nazarı değmek vâki' olur; ve hadîs-i şerîfte لو كان شيئ يسبق القضاء لسبقته العين ya'nî "Eğer kazâ-yı ilâhîden ileriye geçen bir şey olsa idi, elbette kötü göz ve nazar değmek geçerdi" buyurulmuştur; ve diğer bir hadîs-i şerîfte de ان العين تدخل الرجل القبر والجمل القدر ya'nî "Muhakkak nazar değmek adamı kabre ve deveyi çömleğe koyar" buyurulur.

Menkıbe: "Hindli Hâce-i Türkistânî isminde birisi, sâdât-ı Nakşbendiyye'den Ubeydullah Ahrâr (k.s.) hazretlerinin iltifâtına mazhar olup, az za-

manda ondan acîb ve garîb haller zuhûr etmeye başlamış. Bir gün Hz. Ubeydullâh, o dervîşin bir sahrâda kuş gibi uçtuğunu görmüş ve onun bu hareketini hoş görmediği için o hâli ondan selb etmiş. O dervîş havadan şiddetle yere düşüp vücûdu berelenmiş ve ondan sonra kendisini bu kerâmâttan hâlî bulduğu için Hz. Ubeydullâh'ın ayaklarına kapanıp ağlamış ise de, o hazret hiç aldırmamış. Nihâyet o dervîş huşûnete ve edebsizliğe başlayıp demiş ki: "Bende olan hâli üzerimden kaldırdın, eğer yine verirsen ne a'lâ! Yoksa seni öldürürüm; ve eğer sana fırsat bulmazsam kendimi helâk ederim!" ... ilh." (*Reşahât*'tan).

İşte bu beyt-i şerîfte sâliklerin bu hâllerine işâret buyurulmuştur.

بحر شه که مرجع هر آب اوست　　　چون نداند آنچه اندر سیل و جوست

4791. *Şâhın bahri ki, her suyun merci'i olur, selde ve ırmakta olan şeyi nasıl bilmez!*

Şâhın deryâ gibi olan kalbi sâliklerin su gibi hâtırasının ve fikirlerinin rücû' ettiği ve akıp gittiği yerdir; sâliklerin sel ve ırmak gibi olan hâtırasında olan şeyleri nasıl bilmez!

شاه را دل درد کرد از فکر او　　　ناسپاسیِ عطای بکر او

4792. *Onun fikrinden ve onun bikr olan atâsının şükürsüzlüğünden şâhın gönlü derdlendi.*

Şâh, şehzâdenin yukarıda zikrolunan düşüncesinden ve hâtırasından ve onun bikr ve yeni yeni olan atâ-yı ma'neviyyesine karşı şükürsüzlüğünden dolayı şâhın gönlü derdlendi ve incindi.

گفت آخر ای خس واهی ادب　　　این سزای داد من بود ای عجب

4793. *Dedi: "Ey edebsiz alçak! Acîb şey! Nihâyet benim atâmın lâyığı bu mu idi?"*

"Vâhî", müteaddid ma'nâsı vardır. Burada "bî-esâs ve boş ve bâtıl" ma'nâsı münâsibdir. Şu hâlde "vâhî edeb", "edebsiz" demek olur. Bâtın cihetinden şehzâdenin hodbînâne olan fikirlerine vâkıf olup, kendi kendine dedi ki: "Ey alçak edebsiz! Bu ne acîb şeydir! Bu fikirlerin ve bu hodbînliklerin nihâyet benim, kalbine döktüğüm yeni yeni ve tâze tâze füyûzât atâlarımın lâyığı mı idi?"

من چه کردم با تو زین گنج نفیس   تو چه کردی با من از خوی خسیس

4794. *"Ben sana bu nefîs hazîneden ne yaptım? Ey alçak huylu! Sen ise bana ne yaptın?"*

"Ben sana bu nefîs ve kıymetli olan kalbimin ma'nâ hazînesinden, ne kıymetli ma'nâ cevherlerini ihsân ettim; ey alçak huylu! Bu ihsâna karşı teşekkür edeceğin yerde, kendini bu ma'nâ cevherlerinin menba'ı bildin ve hodbînliğe kalktın!"

من ترا ماهی نهادم در کنار   که غروبش نیست تا روز شمار

4795. *"Ben senin kucağına bir ay koydum ki, kıyâmete kadar onun gurûbu yoktur."*

"Ben senin nefsinin sıfatlarıyla husûfe uğramış olan rûhunu o nefsinin sıfatlarını silerek parlattım, bir ay gibi oldu ve senin kucağına koydum; ve o parlak rûh-ı insânînin kıyâmete kadar gurûbu yoktur."

در جزای آن عطای نور پاك   تو زدی در دیدهٔ من خار و خاك

4796. *"O pâk olan nûrun atâsının cezâsından, sen benim gözüme diken ve toprak çarptın!"*

"O pâk olan rûh-ı insânînin nûrunu sana ihsân etmemin cezâsı ve mükâfâtı olarak, sen benim kalbimin gözüne hodbînlik diken ve topraklarını çarptın!"

من ترا بر چرخ گشته نردبان   تو شده در حرب من تیر و کمان

4797. *"Ben senin için felek üzerine merdiven olmuşum; sen ise benim harbimde ok ve yay olmuşsun!"*

"Ben senin için ma'nâ feleği üzerine merdiven olmuşum ve seni yetişemediğin ma'nâ ve rûhâniyet âlemine çıkarmışım; sen ise, teşekkür edeceğin yerde, bana karşı hasım kesildin ve benim ile harb etmek için ok ve yay mesâbesinde oldun!"

درد غیرت آمد اندر شه پدید   عکس درد شاه اندر وی رسید

4798. *Gayret derdi şâhta zâhir geldi. Şâhın derdinin aksi ona erişti.*

Şehzâdenin bu fikirleri üzerine şâhın ve insân-ı kâmilin bâtınında bir gayret derdi zuhûra geldi ve şâhın bu incinmesinin aksi, şehzâdenin rûhuna kadar erişti.

مرغ دولت در عتابش بر طپید پردهٔ آن گوشه گشته بر درید

4799. *Devlet kuşu onun itâbında çırpındı. O cedel olmuşun perdesini yırttı.*

"Gûşe", "gûşende ve cenk ve cedel" (*Şemsü'l-Lügāt*); "gûşe geşte", cenk ve cedel olmuş, demek olur. Ya'nî, şâhın devletinin kuşu, ya'nî rûh-ı saîdi, o sâlikin itâbı emrinde çırpındı ve o insân-ı kâmile karşı cenk ve cedel olmuş olan sâlikin keşif perdesini yırttı.

چون درون خود بدید آن خوش پسر از سیه کاری خود گرد و اثر

4800. [4780] *O hoş oğul vaktâki kendi bâtınında kendi günâhkârlığından gam ve eser gördü,*

"Siyehkâr", günâhkâr; "gerd", toz ve gam, demektir. Ya'nî, o hoş oğul olan şehzâde, vaktâki kendi kalbinde ve bâtınında bu yaptığı hodbînlik günâhkârlığından dolayı gam ve eser gördü,

آن وظیفهٔ لطف و نعمت کم شده خانهٔ شادئ او پر غم شده

4801. *O lutuf ve ni'metin vazîfesi noksan olmuş, onun şâdî evi pür-gam olmuş idi.*

Ya'nî, insân-ı kâmilin lutuf ve ni'metinden kaynamakta olan vazîfe ve îrâd ve ta'yînât birdenbire noksan olmuş ve şehzâdenin o îrâd-ı ma'nevî ile mesrûr olan kalbinin evi gamla dolmuş idi.

با خود آمد او ز مستئ عقار ز آن گنه گشته سرش خانهٔ خمار

4802. *O şarâb sarhoşluğundan kendine geldi. O günâhtan onun başı humâr evi olmuş idi.*

"Ukār", şarâb; "humâr", sarhoşluktan sonra ârız olan başağrısı ve sersemlik, demektir. Ya'nî, o hodbînlik şarâbının sarhoşluğundan ayıldı, fakat o günâhtan onun başı humâr ve ağrı ve sersemlik evi olmuş idi.

خورد گندم حلّه زو بیرون شده خلْد بر وی بادیه و هامون شده

4803. *Buğday yemiş, hulle ondan hâriç olmuştur; huld onun üzerine bâdiye ve hâmûn olmuştur.*

O sâlikin bu hâli, Hz. Âdem'in cennette buğday yeyip, cennet libâsı olan hulle arkasından çıkarılarak çırıl çıplak kalmasına ve huld ya'nî cennet onun üzerine sahrâ ve çöl hâline gelmesine benzer.

دید کان شربت و را بیمار کرد   زهر آن ما و منیها کار کرد

4804. *Gördü ki, şerbet onu hasta etti. O "bizliklerin ve benliklerin zehri" iş yaptı.*

Velhâsıl, şehzâde gördü ki, bu benlik ve hodbînlik şerbeti kendisini hasta etti; ve "bizlikler ve benlikler zehri" bir fenâ iş ve te'sîr yaptı.

جان چون طاوس در گلزار ناز   همچو جغدی شد بویرانهٔ مجاز

4805. *Nâz gülzârında tâvus gibi olan cânı, bir baykuş gibi mecâz vîrânesine gitti.*

Nâz gülistânı olan rûhâniyet âleminde bir parlak tâvus kuşu gibi gezen şehzâdenin rûhu, bir baykuş gibi bu mecâz ve kesâfet âlemi vîrânesine gitti ve sukût etti; ve rûhunun gözleri kapandı, âlem-i gaybı görmez oldu. Ancak evvelki hâli gibi his gözleriyle taşı toprağı görür bir hâle geldi.

همچو آدم دور ماند او از بهشت   در زمین می راند گاوی بهر کشت

4806. *O Âdem gibi cennetten uzak kaldı. Yeryüzünde zirâat için bir öküz sürdü.*

O şehzâde, Âdem (a.s.) gibi letâfet ve rûhâniyet âlemi olan cennetten uzaklaştı ve âlem-i kesâfet olan yeryüzünde zirâat için öküz ile çift sürmek mecbûriyetinde kaldı, ya'nî âlem-i kesâfet ve tabîat ahkâmına tâbi' oldu.

اشك می راند او كه ای هندوی زاو   شیر را كردی اسیر دم گاو

4807. *O, göz yaşı sürdü. Dedi ki: "Ey kuvvetli köle! Arslanı öküz kuyruğunun esîri ettin!"*

"Zâv", müteaddid ma'nâsı vardır. Burada "kuvvetli" ma'nâsı münâsibdir. "Hindû" kelimesinin *Şemsü'l-Lügât*'in beyânına göre müteaddid ma'nâsı vardır. Burada "köle" ma'nâsı münâsibdir. Ya'nî, o şehzâde ağlamaya başladı. Kendi kendine dedi ki: "Ey önce şâha köle olan kuvvetli nefsim! Şâh arslan ve ben ise onun huzûrunda onun hizmetlerini îfâ eden bir öküz mesâbesinde idim; ve sen de benim kuyruğum idin. Binâenaleyh sonra kalktın, o arslan olan şâhı kendi aklınla bir öküzün kuyruğuna bağlayıp esîr ettin ha!"

كردی ای نَفْسِ بدِ بارد نَفَس   بی حفاظی با شه فریادرس

4808. *"Ey soğuk nefesli olan kötü nefis! Feryâd-res olan şâha bî-hıfâzlık ettin!"*

"Hıfâz", "nigehbânlık etmek ve göz tutmak ve neng ve âr göstermek ve tahattur edici" ma'nâlarınadır (*Şemsü'l-Lügāt*). Burada "göz tutmak" ma'nâsı münâsibdir; ve şu hâlde "bî-hıfâzî", "göz tutmamaklık" demek olur. Ya'nî, "Ey soğuk sözlü ve özlü olan kötü nefis! Feryâda erişici olan şâha karşı göz tutmamaklık ettin ve onun ihsânlarını görmemezliğe geldin!"

دام بگزیدی ز حرص گندمی　　　بر تو شد هر گندم او کژدمی

4809. *"Bir buğday için hırstan dolayı tuzağı ihtiyâr ettin. Senin üzerine onun her buğdayı akrep oldu."*

"Buğday'dan murâd, hubb-i riyâset ve baş olmak sevgisi ve başlı başına mürşid olmak hevesi. "Tuzak"tan murâd, nefsin sıfatları. "Her buğday"dan murâd, hubb-i riyâset dâiyesi ile nefsin geçirdiği haz anları ve dakîkaları. Ya'nî, bir baş olmak sevgisi için, bu sevgiye olan hırstan dolayı, nefsin sıfatları tuzağını ihtiyâr ettin. Senin üzerine onun her bir dakîka-i hazzı akrep oldu ve rûhunu sokmaya başladı.

نوحه می کرد این نمط بر جان خویش　　　که چرا گشتم ضد سلطان خویش

4810. [4791] *Bu minvâl üzere kendi cânı üzere nevha ederdi. Derdi ki: "Niçin kendi sultânımın zıddı oldum?"*

Bu zikrolunan minvâl üzere, rûhunun mahrûm kaldığı füyûzât üzerine nevha eder ve ağlardı. Derdi ki: "Niçin ben sultânım olan mürebbîmin zıddı oldum ve ona muhâlefet ederek başlı başıma şâhlık da'vâsına kıyâm ettim?"

آمد او با خویش و استغفار کرد　　　با انابت چیز دیگر یار کرد

4811. *O kendine geldi ve istiğfâr etti. İnâbetle berâber diğer şeyi yâr etti.*

"İnâbet", rücû' etmek ve geri dönmek. "Diğer şey"den murâd, selâmet-i îmân derdidir. Zîrâ şehzâde, mürebbîsi olan insân-ı kâmile karşı yukarıdaki 4785 numaralı beyitte پس چرا باشم غباری را تبع [ya'nî "Niçin bir toza tâbi' olurum?"] demiş ve onun sûret-i cismâniyyesini toz mesâbesine tutmuştur. Halbuki 2. cildin 1173 numaralı beyt-i şerîfinde ای بسا کس را که صورت راه زد. قصد صورت کرد بر الله زد ya'nî "Ey çok kimselerin ki, sûret yolunu vurdu, sûrete kasd etti; halbuki Allah üzerine çarptı" buyurulmuş idi. Zîrâ insân-ı kâmil Hak'ta fânîdir ve ondan zâhir olan Hak'tır. Nitekim âyet-i kerîmede إِنَّ الَّذِينَ يُؤْذُونَ اللّٰهَ وَرَسُولَهُ لَعَنَهُمُ اللّٰهُ فِى الدُّنْيَا وَالْآخِرَةِ (Ahzâb, 33/57) ya'nî "Şu kimseler ki, Allâh'a ve resûlüne ezâ ettiler; Allâh Teâlâ onlara dünyâda da âhirette de la'net

eder" buyurulmuştur. İnsân-ı kâmiller ise, verese-i enbiyâdır. Binâenaleyh bu âyet-i kerîmenin makâli insân-ı kâmile ezâ edenlere de şâmil olur. İşte bu ma'nâya binâen şehzâde bu yaptığı işten pişmân olmakla ve istiğfâr etmekle berâber, selâmet-i îmân mes'elesini tövbesine ve istiğfârına yâr ederek yalvardı. Nitekim aşağıdaki beyt-i şerîfte bu dakîkaya işâret buyurulur.

درد کان از وحشت ایمان بود   رحم کن کان درد بی درمان بود

4812. *Derd ki, o vahşet-i îmândan olur; rahm et ki, o derd dermansız olur.*

"Vahşet", gam, gussa, korku ve korkulu yer, demektir. Ya'nî, îmân gamından ve korkusundan kalbde hâsıl olan bir derdin çâresi olmaz. Zîrâ îmân bir tevfîk-ı ilâhîdir. Şunun bunun zoru ile kalbe giremez. Meselâ bir münkiri iknâ' için birçok açık delîller getirildiği hâlde, yine onda îmân hâsıl olmaz. Nitekim münkirler peygamberlerden birçok ma'nâlı sözler dinledikleri ve birçok mu'cizeler de gördükleri hâlde, inkârlarında ısrâr ettiler; ve îmân edenlerden ba'zıları da şübheye düşüp mürted oldular. Ba'zı sâliklerin insân-ı kâmiller hakkındaki i'tikādları ve îmânları da böyledir. Evvelce şiddetle merbût iken, sonra bir sebeble muhâlefete başlarlar. Velhâsıl böyle derde mübtelâ olan kimseye merhamet etmek ve acımak lâzımdır.

مر بشر را خود مبا جامهٔ درُستْ   چون رهید از صبر در حین صدر جُستْ

4813. *Muhakkak beşerin dürüst câmesi olmasın! Vaktâki sabırdan kurtuldu, derhâl sadr istedi.*

"Me-bâ", "olmasın!" ma'nâsına olan "me-bâd" kelimesinin muhaffefidir. "Câme-i dürüst", sağlam libâs demek olup, sûrî ve ma'nevî kudretten kinâyedir. "Derhîn", "derhâl" demektir. Ya'nî, muhakkak nefsinin hükmü altında olan cins-i beşerin servet ve zenginlik gibi sûrî ve keşif gibi ma'nevî ve rûhânî kuvveti olmasın! Zîrâ fakîrin nefsi zarûret-i hâl ile kibir ve ucübden sabreder ve dâimâ mütevâzi' olur; ve rûhânî kuvvetten hâlî olan bir sâlik dahi insân-ı kâmilin huzûrunda kezâlik tevâzu' ve tezellül eder ve nefsi bu hâli içinde sâbir olur. Vaktâki fakîre zenginlik gelir, bu sabırdan sadra geçmek ister ve kibir ve azamet gösterir. Sâlik dahi biraz kuvve-i rûhâniyyeye mâlik olunca, evvelki zilleti ve tevâzu'u bırakıp mürşidliğe kıyâm eder.

مر بشر را پنجه و ناخن مباد   کو نه دین اندیشد آنگه نی سداد

4814. *Muhakkak beşerin pençesi ve tırnağı olmasın! Zîrâ o vakit ne dîn düşünür, ne sedâd!*

"Pençe ve tırnak" kudretten kinâyedir. "Sedâd", işte ve sözde doğruluk. Ya'nî, muhakkak nefsinin hükmü altında zebûn olan beşerin sûrî ve ma'nevî kudreti olmasın! Zîrâ böyle bir kudret sâhibi olunca, onun en büyük maksadı baş ve reîs olmaktır; ve başa geçmek ve reîs olmak için de ne dînin îcâbâtını ve ne de kavâid-i insâniyyeyi ve ne de işte ve sözde doğruluğu düşünür. Bu gibi kimseler hakkında Türkçe'de "Allah kaşıyacak tırnak vermesin!" derler.

آدمی اندر بلا کشته به است نفس کافر نعمت ست و گمرهست

4815. *Âdemî, belâ içinde olmak iyidir. Nefis ni'metin kâfiridir ve gümrâhtır.*

Ya'nî, beşerin belâ içinde olması kendi hakkında hayırlıdır. Zîrâ o vakit nefsi mütevâzi' ve zelîl olur ve mün'im olan Hakk'ın ni'metlerini bilir ve "aman Allah!" diye yalvarır. Fakat üzerinden belâ kalkıp, kendisine kudret hâsıl olunca, ni'metlerin kâfiri ve münkiri olur ve azgın bir hâle gelir.

خطاب حق تعالی بعزرائیل علیه السلام که ترا رحمی بر که بیشتر آمد ازین
خلائق که قبض جان ایشان کردی و جواب عزرائیل علیه السلام مر حضرت را

Hak Teâlâ'nın Azrâîl (a.s.)a: "Canlarını kabz ettiğin bu halâyıktan senin merhametin kimin üzerine pek ziyâde geldi?" diye hitâbı ve Azrâîl (a.s.)ın Hazret'e cevâbı

Bu sürh-i şerîfin yukarıya rabtında iki vecih vârid olur. Birisi: En ziyâde şâyân-ı merhamet olmak husûsudur. Zîrâ sâlik nefsinin kaydından kurtulmak üzere rûhun tecellîsine mazhar olup sâhil-i selâmete çıkmış iken baş aşağı sukût etmiştir ve rûhu yetim kalmıştır. Nitekim bu kıssada çocuğun anası sâhil-i selâmete çıkmış iken, Hz. Azrâîl rûhunu kabz etmiş ve çocuk yetim kalmıştır; ve cenâb-ı Azrâîl bu hâle çok acımıştır. İkinci vecih budur ki: Bundan sonra gelecek kıssada görüleceği üzere bu yetim kalan çocuk Nemrûd idi. Hak Teâlâ onu türlü ni'metleriyle besleyip büyüttüğü hâlde Hakk'a âsî oldu ve Hakk'ın Halîl'i olan İbrâhîm (a.s.)ı ateşe attı. Yu-

kanki kıssada da şehzâde şâhın lutuflarına nâil olmuş iken ona muhâlefet etti.

حق بعزرائيل می گفت ای نقيب　　　　بر كه رحم آمد ترا از هر كئيب

4816. *Hak, Azrâîl'e dedi: "Ey nakîb! Her keîbden sana kimin üzerine merhamet geldi?"*

"Nakîb", halkın iyisi ve kavmin hayırlısı ve kâhyâ ve kefîl ve müfettiş ma'nâlarınadır (*Ahterî*). Burada "me'mûr-ı ilâhî"dir. "Keîb", gamlı ve mahzûn ma'nâsınadır. Ya'nî, Hak Teâlâ Hz. Azrâîl'e hitâben buyurdu ki: "Ey kullarımın cânını almaya me'mûr olan kulum! Her hâl-i ihtizârda gamlı ve mahzûn olan kullardan sen kime acıdın ve merhamet ettin?"

گفت بر جمله دلم سوزد بدرد　　　　ليك ترسم امر را اهمال كرد

4817. *Dedi: "Hepsi üzerine derd ile gönlüm yandı. Fakat bana emri ihmâl etmek korkusu vardır."*

İkinci mısrâ'daki "tersem" fiil-i muzâri' değildir, isim olan "ters" kelimesi ile mütekellim "mîm"inden mürekkebdir, "bana korku" demek olur. Ya'nî, Hz. Azrâîl, Hak Teâlâ'ya cevâben dedi: "Yâ Rab! Canlarını alırken kullarının hepsine derd ile gönlüm yandı ve cümlesine acıdım. Fakat ne yapayım ki, bana Sen azîmü'ş-şânın emrini ihmâl etmek korkusu gālib geldi ve acımayı bırakıp emrini icrâ ettim."

تا بگويم كاشكی يزدان مرا　　　　در عوض قربان كند بهر فتا

4818. *"Hattâ derim ki: "Keşke, Hâlık beni delikanlı için wazda kurbân ede!"*

"Hattâ bir delikanlının cânını alacağım vakit o derece acırım ki, "Keşke, Hâlık'ım beni bu delikanlıya bedel olarak kurbân etse idi!" derim."

گفت بر كه بيشتر رحم آمدت　　　　از كه دل پر سوز و بريان‌تر شدت

4819. *Dedi: "Sana en ziyâde kimin üzerine merhamet geldi? Kimden dolayı senin gönlün daha pür-sûz ve biryân oldu?"*

Hak Teâlâ hazretleri tekrâr cenâb-ı Azrâîl'e buyurdu ki: "Evet, benim kullarımın hepsine acıdığın ma'lûmdur. Fakat yine sana söylemek isterim ki, bu kullarımdan hangisine daha çok acıdın ve hangisinin ölümünden dolayı gönlün çok yandı ve daha biryân ve kebâb oldu?"

گفت روزی کشتیٔ بر موج تیز　　　　من شکستم ز امر تا شد ریز ریز

4820. [4801] *"Dedi: "Bir gün şiddetli dalga üzerinde olan bir gemiyi ben emirden kırdım. Hattâ parça parça oldu."*

Hz. Azrâîl cevâben dedi: "Yâ Rab! Bir gün şedîd ve azgın dalgalar üzerinde giden bir gemiyi senin emr-i şerîfinden dolayı kırdım. Hattâ o gemi parça parça oldu."

پس بگفتی قبض کن جان همه　　　　جز زنی و غیر طفل زان رمه

4821. *"Sonra dedin: "O sürüden bir kadından ve çocuktan başka hepsinin canını al!"*

هر دو در یك تختهٔ درماندند　　　　تخته را آن موجها میراندند

4822. *"Her ikisi bir tahtada âciz kaldılar. Tahtayı o dalgalar sürdüler."*

"Emr-i şerîfin mûcibince gemideki yolcuların hepsinin cânını aldım. Kucağındaki bir çocuğu ile bir kadını diri bıraktım. Kadın ve çocuk bir tahta üzerinde âciz bir hâlde kaldılar. Onların bindikleri o tahta parçasını o şedîd dalgalar karaya doğru sürdüler."

باز گفتی جان مادر قبض کن　　　　طفل را بگذار تنها ز اَمْرِ کُنْ

4823. *"Tekrâr dedin: "Ananın cânını al! "Kün!" emrinden dolayı çocuğu yalnız bırak!"*

"Emr-i kün"den murâd, sırr-ı kadere işârettir. Zîrâ aşağıda görüleceği üzere bu çocuk kazâ-yı ilâhî netîcesi olarak Nemrûd nâmıyla saltanat makāmında zuhûr etmiştir.

چون ز مادر بگسلیدم طفل را　　　　خود تو میدانی چه تلخ آمد مرا

4824. *"Vaktâki çocuğu anadan kat' ettim, muhakkak sen bilirsin ki, bana ne acı geldi!"*

"Ey Hâlıkım! Vaktâki emrin mûcibince kadının dahi cânını alıp süt emen çocuğu anasından ayırdım, muhakkak benim hâlime vâkıfsın ki, bu hâl bana ne kadar acı geldi ve ben o çocuğun hâline ne kadar acıdım!"

پس بدیدم دود ماتمهای زفت　　　　تلخیٔ آن طفل از فکرم نرفت

4825. *"İmdi ben büyük mâtemlerin dumanını gördüm. O çocuğun acılığı fikrimden gitmedi."*

"Yâ Rab! Ben Azrâîl olalıdan beri nihâyetsiz canlar aldım ve büyük mâtemlerin dumanı olan kulların âhını ve feryâdını gördüm. Fakat bu süt emen çocuğu anasından ayırdığım zamandaki acılık aslâ fikrimden gitmedi ve hâtırıma geldikçe hâlâ acır dururum."

گفت حق آن طفل را از فضل خویش　　موج را گفتم فگن در بیشه ایش

4826. *Hak buyurdu: "Kendi fazlımdan dalgaya dedim: "O çocuğu bir ormana bırak!"*

بیشهٔ پر سوسن و ریحان و گل　　پر درخت میوه دار خوش اُکُل

4827. *"Bir ormana ki, sûsen ve fesleğen ve gül doludur. Yenilmesi latîf olan meyveli ağaç doludur."*

"Sûsen" ve "sevsen" susam çiçeği. "Reyhân", fesleğen yaprakları. "Ükül", yenilen her şey, demektir.

چشمه های آب شیرین زلال　　پروریدم طفل را با صد دلال

4828. *"Tatlı, sâf su çeşmeleri vardı. Çocuğu yüz nâz ile besledim."*

"Delâl", "dilâl", "naz ve güzellik" demektir. Ya'nî, "O çocuğu çıkarttığım ormanda tatlı ve sâf olarak kaynayan pınarlar vardı. O çocuğu böyle nâz ile besledim."

صد هزاران مرغ مُطْرِبْ خوش صدا　　اندران روضه فگنده صد نوا

4829. *"Yüz binlerce sürûr verici güzel sesli kuş, o bahçeye yüz nağme bırakmıştır."*

بسترش کردم ز برگ نَسْتَرَنْ　　کردم او را ایمن از صدمهٔ فتن

4830. [4811] *"Nesteren yaprağından ona döşek yaptım. Onu fitnelerin sadmesinden emîn ettim."*

"Nesteren", "ağustos gülü" dedikleri, güzel kokulu "beyaz gül" demektir. Ya'nî, "Ben ormanda o çocuğa beyaz gülün yumuşak yaprağından döşek yaptım. Onu harâret, bürûdet ve rutûbet ve yubûset gibi erkân-ı tabîatın sadmesinden ve darbesinden emîn ettim."

گفته من خورشید را کو را مَگَزْ　　باد را گفته بَرُو آهسته وَزْ

4831. *"Ben güneşe, "Onu ısırma!" demişimdir. Rüzgâra, "Onun üzerine yavaş es!" demişimdir."*

"Me-gez", "ısırmak" ma'nâsına olan "gezîden" masdarının nehy-i hâzırıdır. "Vez", esmek ma'nâsına olan "vezîden" masdarının emr-i hâzırıdır. Ya'nî, "Ben güneşe, "O çocuğu ısırma, ya'nî harâretle yakma!" ve rüzgâra da, "Onun üzerine yavaş yavaş es, incitme!" diye emrettim."

ابر را گفته برو باران مریز　　　　برق را گفته برو مگرای تیز

4832. "*Buluta, "Onun üzerine yağmur dökme!" demişimdir. Yıldırıma, "Onun üzerine şiddetli hamle etme!" demişimdir.*"

"Me-grây", "gerâîden" ve "girâîden" masdarından nehy-i hâzırdır; ve "gerâîden," "kasd ve âhenk ve meyil göstermek ve hamle etmek ve itâatsizlik etmek" ma'nâlarınadır (*Burhân*). "Berk", yıldırım ve şimşek ma'nâlarınadır. Burada her iki ma'nâ dahi münâsib olur. Ya'nî, "Buluta, "Çocuğun üzerine yağmur yağdırma!" diye emrettim; ve yıldırıma, "Onun üzerine hamle etme!" veyâ şimşeğe, "Onun üzerine şiddetle çakma!" diye emrettim."

زین چمن ای دَیْ مبر آن اعتدال　　　　پنجه ای بهمن برین روضه مَمال

4833. "*Ey kış! Bu çemenden o i'tidâli götürme! Ey uzun el! Bu bahçe üzerine pençe sürme!*"

"Dey", kış; "behmen" kelimesinin müteaddid ma'nâları vardır. Burada "uzun el" ma'nâsı münâsibdir (*Burhân* ve *Şemsü'l-Lügāt*); ve "uzun el"den murâd, kuvâ-yı tabîiyyeden ve zîrûhtan hiçbirinin pençe vurmaması ve te'sîr etmemesi olur.

کرامات شیبان راعی قدس سره

Şeybân-ı Râî (k.s.)nun kerâmetleri

Şeybân-ı Râî hazretleri İmâm-ı Şâfiî hazretleriyle muâsır olan evliyâullâhtandır. İmâm-ı Şâfiî onun huzûruna gidip edeble iki diz üstü oturur imiş. Ona demişler ki: "Siz bir mezheb imâmı ve allâme-i zamân olduğunuz hâlde ümmî bir çobanın huzûrunda bu kadar tevâzu' ve tezellül etmeniz câiz olur mu

ve ilmin şerefi yok mudur?" demişler. Hz. İmâm: "Evet, benim ilm-i zâhirim çoktur, fakat o Allâh'ı benden daha iyi bilir ve tanır" buyurmuşlardır. Bu sürh-i şerîfin buraya rabtı kudret-i Hakk'ın esbâb-ı zâhiriyye ile mukayyed olmadığını beyân içindir.

همچو آن شیبان که از گرگ عنید　　وقت جمعه بر رعا خط می کشید

4834. *O Şeybân gibi ki, anîd olan kurttan dolayı cum'a vakti sürü üzerine bir çizgi çekerdi.*

"Anîd", çok inâdçı. "Riâ", hayvânât-ı ehliyye sürüsü, demektir. Ya'nî, çocuğun terbiyesi husûsunda kudret-i Hakk'ın hârikalar göstermesi taaccüb olunacak bir şey değildir. Nitekim Şeybân-ı Râî hazretleri cum'a namâzına gideceği vakit muannid olan kurt hücûm edememek için güttüğü koyun sürüsünün etrâfına bir dâire çizerdi.

تا برون ناید ازان خط گوسفند　　نی در آید گرگ و دزد با گزند

4835. *Tâ ki o çizgiden koyun dışarıya gelmeye! Kurt ve zararlı olan hırsız gelmeye!*

Hz. Şeybân o çizgiyi koyunlar dışarıya çıkıp dağılmamak ve kurtlar ve hırsızlar içeriye girip zarar îkā' etmemek için çizerdi.

بر مثال دائرهٔ تعویذ هود　　کاندران صرصر امان آل بود

4836. *Hûd'un ta'vîz dâiresinin misâli üzere ki, onun içinde sert rüzgâr onun emânı idi.*

"Ta'vîz", bir hastalığın veyâ bir zararın def'i için üstte taşınan muska ve duâ ve eşkâl gibi şeylerdir. "Âl", ehl ve ıyâl ve etbâ' ve ehibbâ ve asdıkā ma'nâsınadır. Burada Hûd (a.s.)ın mü'min olan ümmeti murâd olunur. "Emân", burada "emniyet" demektir. Ya'nî, Şeybân-ı Râî hazretlerinin çizdiği [çizgi] Hûd (a.s.)ın çizdiği ta'vîz dâiresine benzerdi ki, o ta'vîz dâiresinin içinde Hz. Hûd'a muhâlif olanları helâk için zuhûr eden sert rüzgâr ve fırtına, ona îmân eden âlin ve asdıkānın emânı ve emniyyeti idi. Nitekim Âd kavminin böyle fırtına ile helâki kıssası "el-Hâkka" sûre-i şerîfesinde mezkûrdür.

هشت روزی اندرین خط تن زنید　　و ز برون مُثله تماشا می کنید

4837. *"Bu çizgi içinde sekiz gün susunuz ve dışarıdan müsleyi temâşâ ediniz!"*

Ya'nî, Hûd (a.s.) kendisine tâbi' olan mü'minlere dedi ki: "Sekiz gün bu çizdiğim dâire içinde sâkit bir hâlde durunuz ve dışarıdan zâhir olan müsleyi ve azâbı seyrediniz!" "Müsle", azâb etmek ve hayvanı oka hedef yapmak veyâhud diri iken hayvanın elini ve ayağını kesmek, demektir (*Ahterî*). "El-Hâkka" sûre-i şerîfesinde mezkûr olunduğu üzere, Hûd kavminin münkirlerini helâk etmek için çıkan fırtına yedi gece ve sekiz gün esti. Dâire içindeki mü'minler fırtınanın te'sîrinden mahfûz kaldılar.

بر هوا بردی فگندی بر حجر   تا دریدی لحم و عظم از همدگر

4838. *Hava üzerine götürürdü, taş üzerine bırakırdı. Hattâ eti ve kemiği birbirinden yırtardı.*

Dâire hâricinde kalan münkirleri o fırtına havaya kaldırır ve sonra taş üzerine çarpar idi; ve hattâ bu çarpma o kadar şiddetli olurdu ki, münkirlerin cisimlerinin etlerini kemiklerinden ayırıp parça parça ederdi.

یك گره را بر هوا بر هم زدی   تا چو خشخاش استخوان ریزه شدی

4839. *Bir tâifeyi hava üzerinde birbirine çarpardı. Hattâ kemik haşhaş gibi parça olurdu.*

Münkirlerden bir kısmını fırtına havaya kaldırıp o kadar şiddetle birbirine çarpar idi ki, haşhaş çiçeğinin kurumuş olan başı nasıl un ufak olursa, onların kemikleri de böyle un ufak olurdu.

آن سیاست را که لرزید آسمان   مثنوی اندر نگنجد شرح آن

4840. [4821] *Göğün titrediği o siyâsetin şerhi Mesnevî içine sığmaz.*

Hak Teâlâ hazretlerinin münkirler hakkında yaptığı o siyâset o kadar dehşetlidir ki, onun heybetinden ve dehşetinden eflâk titrer. O dehşetin şerhi ve tasvîri hakkındaki beyânât bu *Mesnevî-i Şerîf*'in içine sığmaz.

گر بطبع این می کنی ای باد سرد   گرد خط دائرۀ آن هود گرد

4841. *Ey soğuk rüzgâr! Eğer bunu tab' ile yapıyor idiysen, o Hûd'un dâiresi çizgisinin etrâfını dolaş!*

Ey soğuk rüzgâr ve şiddetli fırtına! Eğer sen bu kahrı kendi tabîatının îcâbı olarak yapıyor ve tabîatının hâricinde bir hareket elinden gelmiyor ise, o Hûd (a.s.)ın mü'minler için çizdiği dâirenin etrâfını da dolaş ve o dâire içindekilere de zarar îrâs et bakalım! Hayır, bunu yapamazsın!

Ma'lûm olsun ki, tabîat ulûhiyetin zâhiri ve ulûhiyet tabîatin bâtınıdır. Tabîiyyûn ve biyoloji âlimleri bu düstûrdan bî-haber oldukları için, kuvâ-yı tabîiyyenin âdet hilâfında olarak te'sîrlerini terk edemeyeceklerine kāni'dirler. Halbuki "tabîat ulûhiyetin zâhiridir" düstûruna nazaran, bunların mu'tâdları hilâfında hareketleri aklen uzak bir şey değildir. Bunu bir misâl ile tavzîh edelim: Ma'lûmdur ki, insanın cismi zâhiri ve dışı ve nefs-i nâtıkası da bâtını ve içidir. Cismin ve a'zâsının harekâtı bâtınından gelen emre müsteniddir. Meselâ bâtını olan nefs-i nâtıkası ayaklara "Yürü!" diye emir verir ve ayaklar derhâl harekete başlar. Ayaklar mu'tâd vecih ile yürürken, bâtından gelen emir mûcibince, o mu'tâd olan istikāmeti çevirir. Binâenaleyh cismin ve ellerin ve ayakların hareketleri kendiliklerinden değildir. Belki bâtından gelen emre ve irâdeye bağlıdır. İşte peygamberlerin mu'cizeleri ve evliyânın kerâmâtı bu esâs dâiresinde cereyân eder.

ای طبیعی فوق طبع این ملك بین　　　　یا بیا و محو کن از مصحف این

4842. *Ey tabîî! Tab'ın fevki olan bu feleği gör! Yâhud gel, Mushaf'tan bunu mahv et!*

Ey "kuvâ-yı tabîiyye kendi tabîatlerinin hâricine çıkamaz!" kanâatinde olan tabîî ve biyoloji âlimi efendi! Bu tabîatın fevkında ve yukarısında olan feleği ve tasarrufu gör! Yâhud gel, Kur'ân'da mezkûr olan, münkirlerin fırtına ve zelzele ve tûfân gibi kuvâ-yı tabîiyye ile helâkine dâir olan kıssaları sil ve mahv et! Buna imkân var mı? Bu hâdiseler vâki' ve âsârıyla sâbittir. Zîrâ yere gömülmüş bir hâlde çıkan şehirler vardır ki, bunlar "âsâr-ı atîkadır" diye müzelere nakledilmektedir. Acabâ, bir şehrin böyle birden bire nasıl olup hey'etiyle yere geçmiş olduğunu da düşünmek lâzım değil mi? Şimdi neden olmuyor? İ'tirâz, hâdisât-ı câriyeyi göremeyecek kadar akıl gözünün körlüğü olur. Acabâ, umûmî harb ve dokuz on milyon efrâd-ı beşerin helâki az bir kahır mı idi? Ve dâhî siyâsîlerin akılları nerede idi ki, bu fecî' netîceyi kendi elleriyle hazırladılar. Bu gibi kahırlara ma'rûz kalan insanlar nasıl gāfil idiyseler, şimdiki insanların dahi gaflette onlardan farkları yoktur.

مُقرِیان‌را منع کن بندی بنه　　　　یا معلم را بمال و سهم ده

4843. *Okuyucuları men' et, bir bağ koy! Yâhud muallimi te'dîb et ve korku ver!*

"Bi-mâl", "gûşmâl ve te'dîb et!" ma'nâsında emirdir. "Sehm", "korku" demektir. Ya'nî, ey münkir! Elinde kuvvet oldukça Kur'ân okuyucuları ve hâ-

fızları okumaktan men' et ve onların ağızlarını bağla! Yâhud Kur'ân ta'lîm eden muallimi te'dîb et ve onu cezâlar ve azâblar ile korkut! Bak, men' edebilir misin? Ne Kur'ân âyâtını Mushaf'tan silebilirsin, ne de okuyanları men' edebilirsin ve ne de ta'lîm edenleri te'dîb ve tahvîf edebilirsin. Bin üç yüz küsûr seneden beri Kur'ân'ın münkiri olan ehl-i garb kuvvetleriyle ve her türlü hîleleriyle ve iftirâlı neşriyâtlarıyla Kur'ân'ın hükmünü ve te'sîrini ibtâle çalıştılar. Hattâ Rusya Çarlığı Kur'ân'ın ba'zı âyetlerini tab'ı esnâsında Mushaf'-tan çıkarmak teşebbüsünde bulundu, muvaffak olamadılar. Zîrâ Kur'ân-ı Kerîm'de إِنَّا نَحْنُ نَزَّلْنَا الذِّكْرَ وَإِنَّا لَهُ لَحَافِظُونَ (Hicr, 15/9) ya'nî "Kur'ân'ı biz indirdik ve muhakkak ve elbette biz onu saklayıcılarız" buyurulmuştur.

عاجزی و خیره کاین عجز از کجاست　　　عجز تو تابی ازان روز جزاست

4844. *Âciz ve mütehayyirsin ki, bu acz neredendir? Senin aczin o rûz-i cezâdan bir akistir.*

"Hıyre", (خیره) müteaddid ma'nâsı vardır. Burada "mütehayyir" demektir. "Tâb", kelimesinin de müteaddid ma'nâları vardır. Burada "akis ve eser" demektir. Ya'nî, ey münkir! Bu kadar gayret ettiğin ve kudret sarf eylediğin hâlde, "Bu acz neden geliyor ve niçin bu kadar tedbîr müessir olamıyor?" diye âciz ve mütehayyirsin. İşte senin bu aczin ve istediğin şeyi yapamamaklığın, senin inkâr ettiğin cezâ gününden sana bir akis ve eserdir. Ya'nî senin idrâkinin fevkinde bir irâde vardır ki, senin tedbîrlerini ibtâl etti. O yüksek irâdeye muhâlefet ettiğin için, senin bir cezâya ma'rûz kalman tabîîdir; ve mâdemki o irâde senin irâdenin fevkındedir, o cezâyı da def'e muktedir değilsin. Ma'lûm olsun ki, "acz" ve "hayret"in mezmûmu ve memdûhu vardır. Münkirler kendi irâdelerine sâhib olduklarını iddiâ ettikleri için, istedikleri olmadığı vakit acz ve hayrete düşmeleri mezmûmdur. Fakat mu'tekıdlerin aczi ve hayreti memdûhtur ve makbûldür. Çünkü onlar kendi irâdelerinin fevkinde bir yüksek irâdeyi kabûl etmişlerdir.

عجزها داری تو در پیش ای لجوج　　　وقت شد پنهانیان را نك خروج

4845. *Ey muannid! Sen önde aczler tutarsın. İşte gizli olanlara hurûç vakti oldu.*

"Lecûc", inâdçı demektir. "Gizliler"den murâd, a'râzdan ibâret olan suver-i a'mâldir. Nitekim 2. cildin 959 numarasında وقت محشر هر عرض را صورتیست. صورت هر یك عرض را نوبتیست ya'nî "Vakt-i mahşerde her araza bir sûret vardır; her

bir arazın sûretine nevbet vardır" buyurulmuş idi. Orada îzâhât vardır. Ya'nî, ey inâdçı münkir! Senin önünde aczler vardır. Her amelinden âlem-i gaybda bir sûret peydâ olur. Binâenaleyh bu âlem-i gaybda gizli bu sûretlerin hurûcu vakti oldu, ya'nî ölüm vakti geldi. Sen ise ne ölümü ve ne de bu gizli olan a'mâlinin sûretlerini def'e muktedir değilsin.

خرم آنکه عجز و حیرت قوت اوست　　در دو عالم خفته اندر ظل دوست

4846. *Hurrem o kimsedir ki, acz ve hayret onun gıdâsıdır. İki âlemde dostun zıllinde yatmıştır.*

Bu beyt-i şerîfte Hak'ta fânî olan insân-ı kâmilin acz ve hayretine işâret buyurulur ki, bu acz ve hayret mahmûd ve makbûl olan acz ve hayrettir. Resûl-i Ekrem Efendimiz رب زدنی فیك تحيراً ya'nî "Yâ Rabbi, benim senin hakkında olan hayretimi ziyâde et!" hadîs-i şerîfi ile bu hayretin ziyâdeleşmesini istemiştir; ve bu acz ve hayret insân-ı kâmilin rûhunun gıdâsıdır. Ya'nî nihâyeti olmayan sıfât ve esmâ-i ilâhiyyenin âsârı kâmilin rûhuna zâhir olup, maârif ve hakāyık-ı ilâhiyyenin kendisine münkeşif olmasından dolayı mesrûrdur. Binâenaleyh o kâmil dünyâda ve âhirette hakîkî dost ve ma'şûk olan Hakk'ın kudreti sâyesinde yatmış ve irâdesini terk edip kendinin sıfât ve esmâ âsârının meclâsı olduğunu görmüştür.

هم در اول هم در آخر عجز دید　　مرده شد دین عجائز را گزید

4847. *Hem evvelde, hem âhirde aczi gördü. Ölmüş oldu, acâizin dînini ihtiyâr etti.*

"Acâiz", "kocakarı" ma'nâsına olan "acûze"nin cem'idir. Ya'nî, insân-ı kâmil zâten makām-ı fenâya gelmezden evvel dahi kendi aczini gördü. Çünkü kendi irâdesiyle teşebbüs ettiği bir işin, bu irâdenin fevkınde olan yüksek bir irâde ile bozulduğunu gördü. Binâenaleyh irâdesini terk edip makām-ı fenâya geldi; ve bu makām-ı fenâda, ilme'l-yakîn olan kanâati ayne'l-yakîne mübeddel oldu. Şu hâlde aczini hem evvelde ve hem de âhirde gördü; ve kâmilen kendi irâdesinden tecerrüd etti ve öldü; ve عليكم بدين العجائز ya'nî "Kocakarıların dînini üzerinize lâzım kılınız!" hadîs-i şerîfi mûcibince dînde muhâkemât-ı akliyyelerini bırakıp, ihbârât-ı kur'âniyye ve ehâdîs-i şerîfeye tâbi' oldular. Nitekim 4. cildin 1407 numaralı beytinde: عقل حیران کن به پیش مصطفی . حسبی الله گو که اللهام کفی [Ya'nî] "Aklı Mustafâ'nın önünde hayrân et, "Hasbiyallâh!" ya'nî "Allah bana kâfîdir" de!" buyurulmuştur.

Ma'lûm olsun ki, akıl iki nevi'dir. Birisi "akl-ı maâş", diğeri "akl-ı maâd"-dır. Akl-ı maâş, havâss-i hamsenin verdiği ma'lûmât dâiresinden dışarıya çıkamayan akıldır; ve akl-ı maâd, bu dâirenin hâricine çıkabilen akıldır. Bu her iki nevi' aklın birçok mertebeleri vardır; ve âlem-i keserâtı peydâ eden tecelliyât-ı ilâhiyye aklın verâsında değildir. Yalnız, bu tecelliyâtı ukūlün kâffesi idrâk edemez. Bunları muhît olan akl-ı külldür; ve Resûl-i Ekrem'in ve enbiyânın ve ehassu'l-havâss olan insân-ı kâmillerin akılları akl-ı külldür. Binâenaleyh bu akl-ı küll muvâcehesinde onun aşağısındaki akılların durması lâzımdır. Meselâ Resûl-i Ekrem hazretleri kadınlar hakkında ناقصات العقل ya'nî "Akılları noksandır" buyurmuştur. Ehl-i garb yakın vakitlere kadar bu hadîs-i şerîfin çöl ahvâlinin ve bedâvet âleminin te'sîrâtı ile söylenmiş bir söz olduğunu iddiâ ve hakîkati inkâr etmekte idiler. Vaktâki biyoloji (hayâtiyât ilmi) terakkî etti, vasatî hesâb ile yaptıkları tedkîkāt netîcesinde, kadınların dimâğı erkeklerin dimâğından yüz elli (150) gram noksan olduğunu gördüler ve mebhût olup hayrette kaldılar. İşte ihbârât-ı kur'âniyye ve ahâdîs-i nebeviyyenin hepsi de böyledir. İnkâr ancak aklın zulmet-i cehl ile örtülmüş olmasındandır.

چون زليخا يوسفش بر وى بتافت　　از عجوزى در جوانى راه يافت

4848. *Züleyhâ gibi ki, Yûsuf onun üzerine tulû' etti, acûzlükten civanlığa yol buldu.*

Bu beyt-i şerîfte, dîn-i acâizi ihtiyâr eden kimse, Yûsuf (a.s.)ın âşığı olan Züleyhâ'ya teşbîh buyurulmuştur. Ya'nî, Züleyhâ, Yûsuf (a.s.)ın aşkı ile pejmürde olmuş ve bir kocakarı hâline gelmiş idi. Vaktâki bir gün Yûsuf (a.s.)ın geçtiği yol üzerinde durdu; ve cenâb-ı Yûsuf onun hâline acıyıp iltifât etti ve hâlini ve hâtırını sordu. Bu iltifâttan Züleyhâ'ya civanlık ve tâzelik hayâtı ve dirilik geldi. Bunun gibi, bir mü'min, akl-ı küll sâhibi olan Resûl-i Ekrem'in ve onun vârisleri olan insân-ı kâmillerin huzûrunda akl-ı maâşlarının muhâkemâtını terk edip, kemâl-i acz ile teslîm olduğu vakit, göreceği iltifâttan onun rûhuna ve aklına bir dirilik ve civanlık gelir.

زندگى در مردن و در محنتست　　آب حيوان در درون ظلمتست

4849. *Dirilik ölmekte ve mihnettedir. Âb-ı hayât zulmet içindedir.*

Ya'nî, rûhun diriliği nefsin teşvîk eylediği akl-ı maâşın ölmesindedir ve nefsin mihneti içindedir. Zîrâ maârif ve hakāyık-ı ilâhiyye âb-ı hayâtı, bu zul-

met-i tabîat içinde gizlidir. Nefis ölüp tabîat zulmeti akl-ı maâş üzerinden sıyrılınca, rûhun ahkâmı ve âsârı zâhir olur.

رجوع کردن بقصهٔ پروردن حق تعالی نمرود را بی‌واسطهٔ مادر و دایه در طفلی

Hak Teâlâ'nın Nemrûd'u çocukluğundan ana ve dâye vâsıtası olmaksızın beslemesi kıssasına rücû' etmektir

حاصل آن روضه چو باغ عارفان   از سموم و صرصر آمد در امان

4850. [4831] *Elhâsıl, o bahçe âriflerin bağı gibi semûmdan ve sarsardan emân içinde idi.*

"Semûm", sıcak esen zehirli rüzgâr. "Sarsar", sert rüzgâr ve fırtına. Bunlardan murâd, Hakk'ın tecelliyât-ı kahriyyesidir. Ya'nî, elhâsıl, cenâb-ı Azrâîl tarafından anasının cânı kabz olunan süt emen çocuğun yalnız kaldığı o orman ve o bahçe, âriflerin kalblerinin ve canlarının bağı gibi, Hakk'ın tecelliyât-ı kahriyyesinden hıfz ve emân içinde idi.

یك پلنگی طفلکی نوزاده بود   گفتم او را شیر ده طاعت نمود

4851. *"Bir kaplan yeni bir yavrucuk doğurmuş idi. "Ona süt ver!" dedim, itâat gösterdi."*

Ya'nî, cenâb-ı Hak, Azrâîl (a.s.)a hitâben buyurdu ki: "Yeni yavru doğurmuş olan bir kaplana, "Git, o ormanda yalnız kalan çocuğa süt ver!" diye emrettim."

پس بدادش شیر و خدمتهاش کرد   تا که بالغ گشت و زفت و شیر مرد

4852. *"Binâenaleyh ona süt verdi ve ona hizmetler etti. Hattâ ki, bâliğ ve cesîm ve arslan adam oldu."*

"Binâenaleyh o kaplan emrime itâat edip gitti, o çocuğa süt verdi ve hizmetler etti. Nihâyet o çocuk bülûğa erdi ve iri cüsseli ve arslan gibi bir adam oldu."

چون فطامش شد بگفتم با پری   تا در آموزید نطق و داوری

4853. *"Vaktâki onun sütten kesilmesi oldu, nutuk ve hükûmet için bir perîye emrettim."*

"Fıtâm", çocuğu sütten kesmek; "dâverî", hükûmet, demektir. Ya'nî, "Vaktâki çocuk büyüdü, sütten kesilmek zamânı geldi, ona hemcinsleriyle konuşmayı ve hükûmet idâresi usûlünü öğretmek için bir perîye ve cin tâifesinden birisine emrettim. İnsan sûretine girip, ona söz ve hükûmet idâresini öğretti."

پرورش دادم مر او را زان چمن   که بگفت اندر بگنجد فن من

4854. *"Ben o çemenden ona perveriş verdim ki, benim fennim söze sığmaz."*

"Ben o çemenlik olan ormandan ona öyle bir terbiye verdim ki, benim fen ve sana'tım insanların mahdûd elfâz ve kelimelerine sığmaz ve onların beyânı bu dar ifâdeler ile şerh ve îzâh olunamaz."

داده من ایوب را مهر پدر   بهر مهمانئ کرمان بی‌ضرر

4855. *"Ben Eyyûb'a, zararsız olan kurtların mihmânlığı için, baba muhabbetini vermişim."*

"Benim fen ve san'atım acîbdir. Ben peygamberim olan Hz. Eyyûb'un vücûduna kurtcağızları üşürdüm ve o kurtlar onun vücûdunda misâfir olup etlerini yerlerdi. Fakat aslâ hayâtına zarar vermezlerdi. Şâyed o kurtlardan birisi cenâb-ı Eyyûb'un vücûdundan yere düşse, o kurda karşı baba muhabbetini vermiş olduğum için, eliyle alıp yine vücûduna koyar idi."

Menkıbe: Macar mühtedîlerinden olup son derecedeki takvâsıyla ehlullâhtan olduğuna şübhe olmayan bir zât hakkında rüfekāmızdan birisi fakîre şu hâli hikâye etti. "Mûmâileyh son derece fakîr olduğundan, bir handa dolap gibi karanlık bir odada ikāmet ederdi. Ziyâretine gittim. Güneş almak için odanın kapısını açmış idi. Bana dedi ki: "Biraz evvel gelse idin, cenâb-ı Hakk'ın acîb bir tecellîsini görür idin. Ben kimsesizliğim ve fakrım ve ihtiyarlığım sebebiyle bitlere üştüm; saçım sakalım bitler içinde kalmış idi. Bu hayvanlar her tarafımı ısırıp haşlamakta idiler. Cenâb-ı Hakk'a hâlimi arzedip halâsım hakkında münâcât ettim. O dakîkada gördüm ki, vücûduma her taraftan dehşetli bir karınca istîlâsı vâki' oldu. Dedim: "Yâ Rab! Beni bitler boğacak idi, bir de bu karıncaların hücûmuna nasıl tahammül ederim?" Dikkat ettim, gördüm ki, hücûm eden karıncalardan her birinin ağzında bir bit olduğu

hâlde kaçmakta idiler. Beş dakîka sonra vücûdumda ne bitten, ne de karıncadan eser kalmadı" (Fe-sübhânallâhi'l-azîm!).

داده کرمان‌را برو مهر ولد   بر پدر من اینت قدرت اینت ید

4856. *"Kurtlara da onun üzerine ben babaya olan veled muhabbetini vermişimdir. İşte kudret, işte el!"*

Ya'nî, "O kurtlara da cenâb-ı Eyyûb'a karşı evlâdın babaya olan muhabbetini vermişimdir. İşte kudret-i ilâhiyyem ve işte kâinât üzerindeki tasarruf elim!"

مادران را مهر من آموختم   چون بود لطفی که من افروختم

4857. *"Analara şefkati ben öğrettim. Benim parlattığım lutuf nasıl olur?"*

Ya'nî, "Analarda evlâtlarına karşı olan şefkat ve merhamet, benim şefkat ve merhametimin aksidir. Zîrâ benim yaktığım ve parlattığım bir lutuf nasıl olur? Hiç söner mi?" Ba'zı nüshalarda "lutuf" yerine "şem'" vâki'dir. Beyit:

Tedbîr-i Hudâ kuvvet-i bâzû ile dönmez,
Bir şem'a ki, Mevlâ yaka, bir vech ile sönmez!

Beyt-i Yûnus Emre (k.s.).:

Açıldı bâğ u bostânın, okundu dilde destânın,
Sen baktığın gülistânın, gülleri solmaz Allâh'ım!

صد عنایت کردم و صد رابطه   تا ببیند لطف من بی‌واسطه

4858. *"Yüz inâyet ve yüz râbıta ettim. Tâ ki benim vâsıtasız olan lutfumu göre!"*

Ya'nî, "Büyüyüp Nemrûd ismini alan o çocuğa birçok inâyet ettim ve benim ile onun arasında doğrudan doğruya râbıtalar yaptım; ve ananın, babanın ve diğer esbâb-ı âdiyenin vâsıtasıyla olmayan benim lutuflarımı görsün de yakîn sâhibi olsun, dedim."

تا نباشد از سبب در کشمکش   تا بود هر استعانت از منش

4859. *"Tâ ki sebebden dolayı keşmekeş içinde olmaya! Tâ ki onun her istiânesi benden ola!"*

"Bunları görsün de âlem-i tabîatta kulların dâimâ görmeye alıştığı sebeblerden dolayı keşmekeş ve ıztırâb içinde olmasın ve onun yardım taleb etmesi doğrudan doğruya benden olsun, dedim."

ور نه تا خود هيچ عذرى نبودش　　شكوتى نبود ز هر يار بدش

4860. [4841] *"Yoksa onun kendi için hiçbir özrü olmaya. Her kötü dosttan onun şikâyeti olmaya!"*

Ya'nî, "Büyüttüğüm çocuk, "Şöyle, böyle oldu da, benim işim ve hayâtım yolunda cereyân etmedi" diye kendi nefsi için bana karşı hiçbir özür ve bahâne gösteremesin ve "Doğru giden benim işimi bozdu" diye her kötü dosttan onun bir şikâyeti olmasın!" "Tâ hod"da "tâ", ta'lîl içindir.

اين حضانت ديد با صد رابطه　　تا به بيند لطف من بى‌واسطه

4861. *"Benim vâsıtasız olan lutfumu görmek için, yüz râbıtalı olan bu hızâneyi gördü."*

"Hızâne" (حضانة), "ananın çocuğu kucağında besleyip terbiye etmesi", demektir. Ya'nî, "Bu çocuk doğrudan benim tarafıma bağlı olan bu hızâneyi ve terbiyeyi, benim vâsıtasız olan lutfumu görmek için gördü ki, bu müşâhede hâli aslâ inkâra mecâl bırakmaz."

شكر او آن بود اى بندهٔ جليل　　كه شد او نمرود و سوزندهٔ خليل

4862. *"Ey celîl kul! Onun şükrü o idi ki, o Nemrûd ve Halîl'i yakıcı idi."*

"Ey celîl kulum olan Azrâîl! O çocuğun bu yaptığım lutuflara karşı teşekkür etmesi bu oldu ki, o Nemrûd isminde bir zâlim oldu ve benim dostum ve halîlim olan İbrâhîm (a.s.)ı ateşte yakmaya teşebbüs etti."

همچنان كين شاهزاده شكر شاه　　كرد استكبار و استكثار جاه

4863. *Onun gibi ki, bu şehzâde şâhın şükrünü istikbâr ve istiksâr-ı câh cihetinden etti.*

"İstikbâr", büyüklük etmek ve ululanmak. "İstiksâr", çok istemek ve çok görmek. Ya'nî, Nemrûd'un bu hâli ve nânkörlüğü, ululanmak ve mertebe çokluğunu istemek cihetinden şehzâdenin şâha karşı ters bir teşekkürüne, ya'nî nânkörlüğüne benzedi.

كه چرا من تابع غيرى شوم　　چونكه صاحب ملك و اقبال نوم

4864. *Dedi ki: "Mâdemki yeni mülk ve ikbâl sâhibiyim, niçin ben bir gayrın tâbi'i olayım?"*

O şâhzâde, şâhın teveccühünden dolayı biraz rûhânî hallere nâil olunca, teşekkür edeceği yerde dedi ki: "Mâdemki şimdi ben yeni mülk-i ma'nevî ve ikbâl-i gaybî sâhibiyim, niçin bir başkasına tâbi' olup onun bendesi olayım?"

لطفهای شه که ذکر آن گذشت　　　از تجبر بر دلش پوشیده گشت

4865. *Şâhın lutufları ki, onun zikri geçti, tecebbürden dolayı onun kalbinde örtülmüş idi.*

"Tecebbür", tekebbür etmek ve ululanmak, demektir. Ya'nî, şehzâde, şâhın yukarıda zikri geçen lutuflarını tekebbürden ve kendisini büyük görmekten dolayı unuttu; ve bu lutufları onun kalbindeki nefsin tekebbür sıfatı örttü.

همچنان نمرود آن الطاف را　　　زیر پا بنهاد از جهل و عمی

4866. *Böylece Nemrûd o lutufları, cehil ve körlük cihetinden ayak altına koymuştur.*

Ya'nî, tecebbür ve tekebbür duygusu kalbe geldiği vakit, aklın gözünü kör eder ve bildiği lutufları unutturduğu için cehil içinde kalır. Nemrûd dahi böylece gördüğü o lutufları cehil ve körlük cihetinden ayak altına almış ve nânkör olmuştur.

این زمان کافر شد و ره می‌زند　　　کبر و دعوئ خدایی می کند

4867. *"Şimdi kâfir oldu ve yol vurur! Kibir ve hudâlık da'vâsı eder!"*

"Bu kadar lutuflarımı gören o Nemrûd şimdi bu ni'metlerin ve lutufların kâfiri ve münkiri oldu ve hidâyet yolunu vuran bir şakîdir! Hükümdârlık makāmında kibir eder ve ulûhiyet da'vâsında bulunur!"

رفته سوی آسمان با جلال　　　با سه کرکس تا کند با من قتال

4868. *"Benim ile kıtâl etmek için üç kerkes ile celâlli olan gök tarafına gitti."*

"Celâl", ululuk ve azamet; "kerkes", cüssesi azîm akbaba kuşu demektir. Âsumân, fezâ-yı bî-nihâyeden ibâret olduğu ve nihâyetsiz olan bu fezâ ayn-ı vücûd-ı mutlak bulunduğu için, âsumân sıfat-ı celâl ile tavsîf buyurulmuştur. Ya'nî, "O Nemrûd benim ile harb ve kıtâl etmek için, üç kerkes kuşunu tayyâre makāmında istihdâm ederek, celâl sâhibi olan gök ve fezâ tarafına gitti." Tefsîr kitâblarında ve *Ravzatü's-Safâ* ismindeki kitâbda mezkûr olan bu kıssanın hülâsası şudur: Nemrûd, İbrâhîm (a.s.)ı ateşe attı ve yanmadığını

gördü. Gökte zannettiği İbrâhîm (a.s.)ın Rabbi ile kıtâl ve harb etmek için üç büyük akbaba kuşuna, içine iki kişi sığacak kadar bir kafesli sandık yapıp muhkem bağladı; ve sandıkların hem üstüne ve hem altına birer büyük sırık dikti. Kuşların yukarı uçmalarını murâd ettiği zaman üst direklerin ucuna bayrak çeker gibi et parçası çekerdi ve aşağıya inmelerini istediği vakit, alt sırıkların ucuna et çekerdi ve kuşlar ete müteveccihen uçarlar idi. Kuşlar pek ziyâde yükselince korkmaya başladı ve aşağıya indi. Garîbdir ki, bu kadar terakkiyât-ı fenniyyeye rağmen yine zamânımızda ulûhiyete mu'tekıd olan ba'zı dindârlar Allâh'ı hâlâ gökte tahayyül ederler. Halbuki Kur'ân-ı Kerîm'de sûre-i Zuhruf'ta وَهُوَ الَّذِى فِى السَّمَٓاءِ اِلٰهٌ وَفِى الْاَرْضِ اِلٰهٌ (Zuhruf, 43/84) ya'nî "O öyle Allah'tır ki, gökte de ilâhtır ve yeryüzünde de ilâhtır" buyurulur. Binâenaleyh O'nu gökte aramaya hâcet yoktur.

صد هزاران طفل بی‌تلویم را　　　کشته تا یابد وی ابراهیم را

4869. *"Yüz binlerce telvîmsiz çocuğu, İbrâhîm'i bulmak için öldürdü."*

"Telvîm", levm etmek ve ayıplamak; "bî-telvîm", bir kusûru görülüp ayıplanmamış, demektir. Ya'nî, "Nemrûd müneccimlerin haber vermesi üzerine hiçbir kusûru ve kabâhatleri olmadığı için ayıplanmamış olan yeni doğan birçok çocukları İbrâhîm (a.s.) olması hayâli ve vehmi ile öldürdü." Nitekim Fir'avn dahi Mûsâ (a.s.)ı bulup öldürmek için öyle yapmış idi.

که منجم گفت اندر حکم سال　　　زاد خواهد دشمنی بهر قتال

4870. [4851] *Zîrâ müneccim dedi ki: "Yılın hükmünde, kıtâl için bir düşman doğacaktır."*

Zîrâ Nemrûd'un müneccimleri haber verdiler ki: "Bu yılın hükmü ve te'sîri içinde seninle kıtâl ve harb etmek için bir çocuk doğacaktır. İlm-i nücûm bize bunu gösteriyor."

هین بکن در دفع آن خصم احتیاط　　　هر که می‌زائید می‌کشت از خباط

4871. *"Âgâh ol! O hasmın def'inde ihtiyât et!" Her kim doğdu ise, hubâttan dolayı öldürdü.*

"Hubât", delîliğe müşâbih bir illet adıdır ki, dimâğı muhtel ve tebâh eder (*Kāmûs*). Ya'nî, müneccimler Nemrûd'a dediler ki: "Aklını başına topla! O doğacak düşmanın def'i husûsunda ihtiyât et!" Nemrûd bu sözü işitince dimâğı muhtel oldu ve her kim doğdu ise delice öldürdü.

کورئ او رست طفل وحی کش ماند خونهای دگر در گردنش

4872. *"Onun körlüğüne vahiy çekici olan çocuk bitti. Diğer kanlar onun boynunda kaldı."*

"Nemrûd'un körlüğüne ve bu kadar kan döküşüne rağmen cenâb-ı Hakk'ın vahyini çekici bir peygamber olan çocuk bitti ve neşv ü nemâ buldu; ve Nemrûd'un döktüğü diğer çocukların kanı onun boynunda kaldı."

از پدر یابید آن ملك ای عجب تا غرورش داد ظلمات نسب

4873. *"Ey aceb! Zulümât-ı neseb ona gurûr vermek için o mülkü babasından mı buldu?"*

Nesebin yüksek olması, evlâdda kibir ve ucüb gibi nefsin zulmânî olan sıfatlarını tahrîk eder ve evlâd asâlet da'vâsına kıyâm edip âhâd-ı nâs üzerine tefevvuk etmek ister. Nitekim bir beyzâde Sokrat'ı tahkîr için: "Sen âdî bir kimsenin evlâdısın, ben bir asilzâdeyim!" der. Sokrat dahi cevâben: "Ey bedbaht! Senin asâletin sende bitiyor ve benimki bende başlıyor!" demiştir. Ya'nî, "Acîb şey! Nemrûd bir hükümdâr evlâdı değil idi ve o mülkü babasından bulmadı ki, neseb zulmetleri ona kibir ve gurûr versin!" Şu hâlde anlaşılır ki, gurûr ve kibrin menşei neseb değil, ancak nefistir.

دیگران را گر اُم و اَبْ شد حجیب او ز ما یابید گوهرها بجیب

4874. *"Eğer başkalarına ana ve baba hicâb oldu ise, o gevheri cebinde bizden buldu."*

"Hicîb", "hicâb" kelimesinin imâle olunmuşudur. Ya'nî, "Başkalarının cevher gibi kıymetli olan hayâtının husûlüne anaları ve babaları hicâb oldu ve sebeb-i hayât olarak o çocuk onları bildi ise, o Nemrûd hayât cevherini kendi vücûdunun cebinde doğrudan doğruya bizden buldu." Buraya kadar Azrâîl (a.s.)a Hakk'ın hitâbı idi.

گرگ درنده است نفس بَدْ یقین چه بهانه می‌نهی بر هر قرین

4875. *Kötü nefis muhakkak bir yırtıcı kurttur. Her karîne ne bahâne koyarsın?*

Bu beyitler Hz. Pîr efendimiz tarafından irşâden vâki'dir. Ya'nî, nefs-i emmâre muhakkak yırtıcı bir kurttur. Eline fırsat geçtiği vakit, kendi hazzından, murâdından başka hiçbir şeye bakmaz, yırtar ve kırar döker. Binâenaleyh ey kimse! Senin elinden bir fenâlık zuhûr edecek olursa, hiçbir arkadaşına ve karînine bahâne bulma ve "Bana bunu yaptıran filândır" deme! Onu yapan se-

nin nefs-i emmârendir. Ârifin birisi nefis hakkında şöyle diyor: "Nefse bir sûret verilse şekli şudur: Başı kibir, gözü ucüb, ağzı hased, dili yalan ve gıybet, kulağı unutmak, göğsü hıkd ve kîn, karnı şehvet ve iftirâ, elleri hıyânet ve sirkat, ayakları emel, kalbi gaflet, rûhu küfürdür. Nefsin aklı ve anlayışı yoktur. O dâr-ı fenâdaki bir sâatlik şehvetine cenneti ve ni'metlerini ve cennetteki ebediyeti satıverir. Nefis mücâhede ile ölmez, fakat hapis ve ta'zîb olunur."

در ضلالت هست صد کلّ را کُلَه　　　نفس زشت کفرناك پر سفه

4876. *Küfr-nâk pür-sefeh olan çirkin nefis dalâlette yüz kele külâh olur.*

"Küfr-nâk", küfre mensûb; "sefeh", akılsızlık ve hafîflik; "kel", başında saç olmayan kimsedir. "Kel"den murâd, temyîzden ârî olan ahmakların başıdır. Ya'nî, bu küfre mensûb olan ve aklı ve anlayışı olmayan nefis dalâlette temyîzden ârî ve birçok ahmakların başına külâh olur. Onlar bu sıfât-ı nefsâniyye külâhı altında türlü türlü şaşkınlıklar yaparlar ve yaptıklarını iyi bir şey zannederler. Nitekim onlar hakkında sûre-i Kehf'deki âyet-i kerîmede وَهُمْ يَحْسَبُونَ أَنَّهُمْ يُحْسِنُونَ صُنْعًا (Kehf, 18/104) ya'nî "Onlar işlerini güzel yaptıklarını zannederler" buyurulur.

زین سبب می گویم ای بندهٔ فقیر　　　سلسله از گردن سگ بر مگیر

4877. *Ey fakîr olan bende! Bu sebebden derim, zenciri köpeğin boynundan yukarı tutma!*

Ey fakîr olan bende ve ey Hak yolunun sâliki! Bu sebebden nasîhat edip derim ki: Riyâzat ve mücâhede zencirini köpek tabîatinde olan nefsin boynundan yukarı tutma ve kaldırma!

گر معلّم گشت این سگ هم سگست　　　باش ذلّت نفسه کو بد رگست

4878. *Bu köpek eğer ta'lîm olunmuş olsa bile, yine köpektir. "Zellet nefsuhû" ol ki, o kötü damarlıdır.*

İkinci mısrâ'da طوبی لمن ذلت نفسه ya'nî "Ne mutlu o kimseye ki, nefsi zelîl [oldu]" hadîs-i şerîfine işâret buyurulur. Ya'nî, ey sâlik! Bu nefis köpeğine mücâhede ve riyâzat ile Hak yoluna gitmesi öğretilmiş ve ta'lîm olunmuş olsa bile, o yine köpektir. Fırsat bulduğu vakit, yine dünyâ cîfesine saldırır. Binâenaleyh sen dâimâ nefsinin hâline murâkıb olup, hadîs-i şerîfi mûcibince nefsini zelîl eden kimselerden ol! Zîrâ o nefis haddizâtında kötü damarlıdır ve fenâ cevherlidir.

فرض می‌آری بجا گر طائفی   بر سهیلی چون ادیم طائفی

4879. *Eğer tavâf edici isen, farzı yerine getirirsin. Yumuşaklık üzerinde Tâif'in sahtiyânı gibisin.*

Birinci mısrâ'daki "tâif", "tavâf edici" ma'nâsınadır. İkinci mısrâ'daki "Tâif", Mekke-i Mükerreme civârındaki meşhûr şehrin ismidir. "Sehîl", "suhûlet"ten sıfat-ı müşebbehe olup, nihâyetindeki "yâ" masdariyet içindir. "Sehîlî", "yumuşak oluculuk" demek olur. "Edîm", "sahtiyân" ma'nâsınadır. Ya'nî, ey sâlik! Kibir ve ucübden vazgeçip insân-ı kâmilin etrâfını tavâf edici ve dolaşıcı isen, Hakk'a vâsıl olmak farzını yerine getirirsin ve bu sûrette nefsini zelîl kılmış olursun. Binâenaleyh yumuşak oluculuk üzerinde Tâif şehrinde yapılan makbûl bir sahtiyân gibi olursun.

تا سهیلت واخرد از ننگ پوست   تا شوی چون موزهٔ هم پای دوست

4880. [4861] *Nihâyet yumuşaklık post ayıbından kurtarır. Hattâ çizme gibi dostun ayağının berâberi olursun.*

"Sehîlet", "yumuşaklık" ma'nâsına olan "sehâlet" kelimesinin imâle olunmuşudur. "Vâharîden", halâs olmak. Ya'nî, nihâyet nefsinin bu yumuşaklığı seni post ve cismâniyet ayıbından ve kusûrundan kurtarır. Hattâ dost-ı hakîkî olan Hakk'ın kudret ayağının ve kadem-i Cebbâr'ının berâberi olan çizme gibi olursun.

جمله قرآن شرح خبث نفسهاست   بنگر اندر مصحف آن چشمت کجاست

4881. *Bütün Kur'ân nefislerin hubsünün şerhidir. Mushaf'a bak! Senin o gözün nerededir?*

Ya'nî, Kur'ân-ı Kerîm baştan başa nefislerin murdârlığının ve hîlekârlığının şerhidir. Bu husûsta Mushaf-ı Şerîf'e bak ve tedkîk et! Senin akıl ve basîret gözün neredeir?

ذکر نفس عادیان کآلت بیافت   در قتال انبیا مویی‌شکافت

4882. *Âdîlerin nefsinin zikri vardır ki, âlet buldu, enbiyânın kıtâlinde kılı yardı.*

"Âdîler"den murâd, peygamberlere adâvet eden ve düşman olan tâifedir. Ya'nî, Kur'ân-ı Kerîm'de düşmanların nefsinin zikri vardır ki, o düşmanlar

nefislerinin ahkâmını icrâya âlet ve fırsat buldular. Peygamberlerin kıtâlinde ve harbinde kılı kırk yararcasına ince ince tedbîrler ve hîleler yaptılar.

قرن قرن از نفس شوم بی‌ادب ناگهان اندر جهان می‌زد لهب

4883. *Edebsiz olan menhûs ve uğursuz nefisten devir devir ansızın cihâna alev çarptı.*

"Karn", devir ve zamandan yüz sene müddeti. Ya'nî, edebsiz ve uğursuz olan nefsin yüzünden devir devir ve zaman zaman ansızın cihâna zulüm ve fesâd ateşinin alevleri çarptı. Nitekim sûre-i Rûm'da ظَهَرَ الْفَسَادُ فِى الْبَرِّ وَالْبَحْرِ بِمَا كَسَبَتْ أَيْدِى النَّاسِ (Rûm, 30/41) ya'nî "Nâsın elleriyle kazandığı şey sebebiyle karada ve denizde fesâd zâhir oldu" buyurulur. Zamânımızdaki Harb-i Umûmî dahi azgın ve uğursuz nefislerin yüzünden vâki' olmuş ve karada tayyâreler efrâd-ı beşerin başına ateş ve alev saçtığı gibi, tahtelbahirler dahi denizlerde râhat ve huzûr bırakmamıştır. Nefislerin günden güne daha ziyâde azgınlıklarına bakılırsa, âlem-i beşeriyyetin daha büyük fesâdlara ve belâlara ma'rûz kalması pek muhtemeldir.

رجوع کردن بدان قصه که شاهزاده بدان طغیان زخم

خورد از خاطر شاه، پیش از استکمال فضائل دیگر از دنیا برفت

O şehzâdenin kıssasına rücû' etmektir ki, şehzâde o tuğyân sebebiyle şâhın hâtırından zahm yedi, diğer fezâilin istikmâlinden evvel dünyâdan gitti

Yukarılarda dahi îzâh olunduğu üzere, bu "ortanca şehzâde"den murâd, "ebrâr" meşrebinde olan herhangi bir sâliktir ki, sülûkü esnâsında kendisine vâki' olan keşif kaydı ve bendi içinde kalır ve ileriye geçemeyip nefsinin gurûru yüzünden sukût eder ve hayât-ı dünyâda erişilmesi matlûb olan fezâil ve kemâlâtın nihâyetine vâsıl olmaksızın terk-i hayât eder.

قصه کوته کن که آن رشك غیور برد او را بعد سالی سوی گور

4884. *Kıssayı kısa et ki, o gayûrun reşki onu bir sene sonra mezâr tarafına götürdü.*

"Gayûr", "mübâlağa ile gayret edici demektir; ve "gayret"in aslı bir şeyi kendine mahsûs kılmak ve onu gayrdan men' etmektir. "Reşk", kıskanma ve gayret demektir. Gayret hakkında 1. cildin 1790 numaralı beytinden i'tibâren uzun uzadıya tafsîlât geçti. Hz. Pîr zât-ı şerîflerine hitâben buyururlar ki: "Ey Mevlânâ! Kıssayı kısa kes ki, o gayûr olan şâhın ve insân-ı kâmilin gayreti o tekebbür ve tecebbür eden şehzâdenin hayât-ı dünyeviyyesine nihâyet verip, bir sene sonra mezâr tarafına götürdü.

شاه چون از محو شد سوی وجود　　　خشم مریخیش آن خون کرده بود

4885. *Şâh vaktâki vücûd tarafından mahv oldu, onun Merih'e mensûb olan hışmı, o kanı etmiş idi.*

"Merih", manzûme-i şemsiyyemizi teşkîl eden seyyârelerden birisinin ismidir ve ilm-i nücûmda "nahs-i asgar" addolunup gazab ve husûmet Merih'e nisbet edilir. Ya'nî, şâh vaktâki vücûd-ı izâfî ve nefsânî tarafından mahv oldu ve fenâ-fillâh makāmına geldi ve onun varlığı yerine Hakk'ın varlığı kāim oldu, o şâhın gazabı ve rızâsı Hakk'ın gazabı ve rızâsı oldu; ve gazabın şâha izâfesi vücûd-ı zıllîsi i'tibâriyledir. Nitekim 1. cildde [beyit: 3016]: دست پیراز غائبان کوتاه نیست　　دست او جز قبضهٔ الله نیست [Ya'nî] "Pîrin eli gāiblerden uzak değildir. Onun eli Allâh'ın kabzasının gayrı değildir" buyurulmuş idi. Binâenaleyh şâhın cismâniyetinin ve nefsâniyetinin dahli olmayarak Hakk'ın nâibi olan rûhunun Merih'e mensûb olan gazabı bu şehzâdeyi öldürdü.

چون بترکش بنگرید آن بی‌نظیر　　　دید کم از ترکشش یك چوبه تیر

4886. *Vaktâki o bî-nazîr terkeşe baktı, o terkeşten bir ok deyneğini eksik gördü.*

"Terkeş", ok koydukları kese ve mahfaza. "Bî-nazîr" ta'bîriyle şâhın kutbiyet makāmında bulunduğuna işâret buyurulur. Zîrâ kutb-ı zamân her asırda birdir ve onun nazîri yoktur. "Terkeş"ten murâd, kutb-ı zamânın kalb-i şerîfidir ki, halkın isti'dâdına göre kullanılmak üzere Hak Teâlâ muayyen olan kahır oklarını onun kalb-i şerîfine koyar. Zîrâ gerek kahır ve gerek lutuf ile Hakk'ın tecellîsi halkın isti'dâdâtına tâbi'dir. Vaktâki kutb-ı zamân olan şâh mahvdan sahva ve fenâ-fillâh hâlinden bekā-billâh makāmına avdet etti, muayyen olan kahır oklarını yokladı; onun bir tânesinin eksilmiş ve kullanılmış olduğunu gördü.

گفت کو آن تیر و از حق باز جُسْت گفت اندر حلق او آن تیر تست

4887. *Dedi: "O ok hani?" Ve Hak'tan araştırdı. Dedi: "O senin okun onun boğazındadır."*

"Bâz custen", tefahhus etmek ve bir şeyin iç yüzünü araştırmak demektir. Ya'nî, şâh o kahır okunun birisini eksilmiş görünce: "Acabâ o ok nerededir?" dedi ve kendisini halîfe ve nâib yapmış olan Hak'tan araştırdı. Hak Teâlâ hazretleri cevâben: "Sana niyâbet tarîkıyla kullanmak üzere verdiğim o ok, o şehzâdenin boğazına saplanmıştır" buyurdu.

عفو کرد آن شاه دریادل ولی آمده بُدْ تیر او بر مقتلی

4888. *Deryâ-dil velî olan o şâh afv etti. Onun oku bir maktel üzerine gelmiş idi.*

Ya'nî, deniz gibi geniş bir kalbe mâlik bir velî olan o şâh, şehzâdenin rûhuna ârız olan kibir ve enâniyeti rûhundan afv ve mahv etti. Fakat ne çâre ki, onun kahır oku, şehzâdenin mahall-i katline ve ölecek yerine gelmiş ve onun cisminin işi bitmiş idi. "Afv", burada "mahv etmek" ma'nâsınadır.

کُشْتَه شد در نوحهٔ او می گریست اوست جمله هم کشنده هم ولیست

4889. *Ölmüş oldu. Onun nevhasında ağladı. Hem öldürücü hem velî odur.*

"Velî", "dost" demektir. "Nevha", feryâd ile ağlamak. Ya'nî, bu kahır okundan o şehzâdenin cismi ölmüş oldu; ve şâh sahv hâlinde bunu görünce, feryâd içinde o şehzâdenin hâline ağladı. Zîrâ o insân-ı kâmil hem öldürücüdür ve hem de dosttur; ve cem'iyyet-i esmâiyyeyi hâiz olduğundan ondan "Mümît" ve "Muhyî" isimlerinin birbirine zıd olan hükümleri ve eserleri de zâhir olur; ve bu hükümlerin zuhûru halkın isti'dâdına göredir.

ور نباشد هر دو او پس کل نیست هم کُشَنْدهٔ خلق و هم ماتم کنیست

4890. *Ve eğer ikisi olmazsa, imdi o küll değildir. Hem halkın öldürücüsü ve*
[4871] *hem bir mâtem edicisidir.*

Ve eğer bir ârifte böyle zıd ve mütekābil esmâ-i ilâhiyye ahkâmı ve âsârı zâhir olmazsa, o ârif cem'iyyet-i esmâiyyeye mazhar olmuş bir küll değildir. Cem'iyyet-i esmâiyyeye mazhar olan insân-ı kâmil, halkın "Mümît" isminin îcâbıyla hem öldürücüsü ve hem de Raûf ve Rahîm ism-i şerîflerinin îcâbıyla halka acıyıp onların bir mâtem edicisidir. Nitekim âyet-i kerîmede إنَّ اللّٰهَ بِالنَّاسِ لَرَءُوفٌ رَحِيمٌ (Bakara, 2/143) ya'nî Muhakkak Allâh Teâlâ nâsa Raûf ve Ra-

hîm'dir" buyurulur; ve halîfe-i Hak olan insân-ı kâmil dahi ahlâk-ı ilâhiyye ile mütehallıktır.

شکر می‌کرد آن شهید زرد خد   کان بزد در جسم و در معنی نزد

4891. *O yüzü sarı olan şehîd, şükr ederdi ki, onu cisme vurdu ve ma'nâya vurmadı.*

Cisminin yüzü ölüm sebebiyle sararmış olan şehîd şehzâde, o kahır okunun ma'nâsına ve rûhuna değil, cismine vurulmuş olduğuna teşekkür ederdi. Zîrâ insân-ı kâmil tarafından bir kimsenin rûhuna ve ma'nâsına vurulan kahır oku, onun şekāvet-i ebediyyesine sebebdir (Neûzü billâh!)

جسم ظاهر عاقبت خود رفتنیست   تا ابد معنی بخواهد شاد زیست

4892. *Zâhir olan cisim muhakkak gitmeye lâyıktır. Ma'nâ ebede kadar şâd olarak yaşayacaktır.*

Çünkü bu zâhirî olan cisim, âkıbet bozulmaya ve gitmeye lâyıktır. Zîrâ kevn ü fesâd âlemindendir. Kahır okundan sâlim kalan rûh ve ma'nâ ise, rûhâniyet âleminde ebede kadar şâd ve mesrûr olarak yaşayacaktır.

آن عتاب ار رفت هم بر پوست رفت   دوست بی‌آزار سوی دوست رفت

4893. *O itâb eğer vâki' olduysa dahi, post üzerine vâki' oldu. Dost âzârsız dost tarafına gitti.*

Ya'nî, her ne kadar şâhın şehzâdeye o itâbı ve kahrı vâki' oldu ise de, ancak post mesâbesinde olan cismine vâki' oldu; rûhuna ve ma'nâsına bir zarar vâki' olmadı. Binâenaleyh şâhın dostu olan o şehzâdenin rûhu bî-âzâr olarak ve incinmeksizin dost-ı hakîkî olan Hak tarafına gitti. Şu kadar var ki, bu sûret âleminde Hak'tan hicâb içinde oldu.

گر چه او فتراك شاهنشه گرفت   آخر از عین کمال او ره گرفت

4894. *Gerçi o şâhenşâhın fitrâkini tuttu. Nihâyet o ayn-ı kemâlden yolu tuttu.*

"Fitrâk", at eyeri arkasında olan tasma ki, ona heybe ve levâzım asılır. "Şâhenşâh", ya'nî şahların şâhı ta'bîri ile şâhın makām-ı kutbiyyette bulunduğuna işâret buyurulur. Zîrâ kutbun zamânındaki her bir veliyy-i kâmil bir şâhtır. Fakat onların kalblerine gelen füyûzât kutb-ı zamânın kalbinden tevzî' olunur. "Ayn-ı kemâl", "nazar değmek" ma'nâsınadır. Ya'nî, gerçi o şehzâde ikmâl-i sülûk için şâhenşâhın himmeti atının fitrâkine asıldı, fakat so-

nunda onun kemâl-i teslîmiyyetine nazar değmesi yüzünden nefsinde bir zarar peydâ oldu ve kendisini kâmil olmuş zannetti. Bu nazar değmek onun yolunu tuttu ve hayât-ı dünyeviyyesinde diğer fezâile nâil olamadı.

وان سوم كاهلترين هر سه بود   صورت و معنى بكلى او ربود

4895. *O üçüncü her üçün en kâhili idi. Sûreti ve ma'nâyı külliyyen o kaptı.*

Ve o üçüncü şehzâdeye gelince: Bu üç şehzâde içinde nefsinin hazzına karşı en lâkayd ve en tenbel idi. Zîrâ bu şehzâde şüttârîlerden ve ehl-i aşktan olup, onun nazarında ne ibâdât-ı zâhirenin ve ne de keşif ve kerâmâtın kıymeti yok idi; ve nazarı riyâsete değil, ancak kendi mevhûm olan varlığından geçip Hakk'a vâsıl olmak idi. Binâenaleyh sülûkünde kuş gibi uçup terakkî etti ve sür'atle fenâ-fillâh ve bekā-billâh mertebelerine vâsıl olarak sûrette makām-ı irşâdı ve ma'nâda hilâfet-i Hakk'ı ve tasarrufât-ı ilâhiyyeyi tamâmiyle o kaptı. Nitekim Necmeddîn-i Kübrâ hazretleri *Usûl-i Aşere*'sinde sâliklerin bu üçüncü tâifesi hakkında şöyle buyururlar: وثالثها طريق السائرين الى الله وهو طريق الشطار من اهل المحبة فالداخلون بهذا الطريق فى البدايات اكثر من غيرهم فى النهايات Ya'nî "Envâ'-ı turukun üçüncüsü Allâh'a seyr edenlerin yoludur ve ehl-i muhabbetten şüttâr olanların yoludur. İmdi bu tarîk ile ya'nî aşk ve muhabbet ile seyr u sülûk edenlerin bidâyetlerinde vâsıl olmaları, başkalarının nihâyetlerde vâsıl olmalarından çoktur."

وصيت كردن آن شخص كه بعد از
وفات من او برد مال مرا از سه فرزند من كه كاهلترست

"Benim üç evlâdımdan en tenbeli olan, malımı vefâtımdan sonra o alsın!" diye o şahsın vasiyet etmesidir

آن يكى شخصى بوقت مرگ خويش   گفته بود اندر وصيت بيش بيش

4896. *O bir şahıs kendi ölümü vaktinde vasiyette çok çok söylemiş idi.*

Şahsın birisi ölüm hâline yaklaştığını idrâk ettiği vakit, akrabâ ve taallukātını yanına çağırıp vasiyet husûsunda çok çok sözler söylemiş idi.

سه پسر بودش چو سه سرو روان　　　وقف ایشان کرده او جان و روان

4897. *Onun üç serv-i revân gibi üç oğlu var idi. O cânını ve revânını onlara vakf etmiş idi.*

O şahsın üç düzgün servi ağacı gibi boylu ve boslu ve tenâsüb-i endâma mâlik üç oğlu var idi. O şahıs cânını ve rûh-ı hayvânîsini ve revânını ya'nî rûh-ı insânîsini onların hizmetine ve terbiyesine vakf etmiş idi.

گفت هر چه در کفم کاله و زرست　　　آن برد زین هر سه کو کاهلترست

4898. *Dedi: "Elimde her ne metâ' ve altın varsa, bu üçten o götürsün ki, ziyâde tenbeldir."*

O şahıs vasiyetinde dedi ki: "Eşyâdan ve nakdden her ne varsa, bu üç evlâdımdan en tenbeli onların hepsini alsın!"

گفت با قاضی و بس اَندرْز کرد　　　بعد ازان جام شراب مرگ خورد

4899. *Kādıya dedi ve çok vasiyet etti. Ondan sonra ölüm şarâbının kadehinden içti.*

Bu vasiyeti taallukātı huzûrunda kādıya söyledi ve çok vasiyet etti. Ondan sonra كُلُّ نَفْسٍ ذَائِقَةُ الْمَوْتِ (Âl-i İmrân 3/185) ya'nî "Her bir nefis ölümü tadıcıdır" âyet-i kerîmesi mûcibince ölüm şarâbının kadehinden içti. "Enderz kerden", "vasiyet etmek" demektir.

گفته فرزندان بقاضی کای کریم　　　وگذریم از حکم او ما سه یتیم

4900. [4881] *Evlâdlar kādıya dediler ki: "Ey kerîm! Biz üç yetîm onun hükmünden geçmeyiz."*

Ya'nî, yetim kalan üç evlâd kādıya dediler ki: "Ey kerîm! Biz üç yetîm babamızın vasiyetini infâz etmekten ve bu vasiyetin hükmünü yerine getirmekten aslâ vazgeçmeyiz; onun hükmüne râzıyız."

سمع و طاعه می‌کنیم او راست دست　　　هر چه او فرمود بر ما نافذست

4901. *"Sem' ve itâat ediyoruz. El onundur. O her ne emretti ise, bizim üzerimizde nâfizdir."*

Ya'nî, "Biz babamızın vasiyetini dinler ve itâat ederiz. İrâde eli onundur; o her ne emretti ise, onun emri bizim üzerimizde nâfiz ve cârîdir."

ما چو اسماعیل ز ابراهیم خود   سر نپیچیم ار چه قربان می کند

4902. *"Eğerki kurbân ederse de, kendi İbrâhîmimizden biz İsmâîl gibi baş çevirmeyiz."*

Müteaddid mahallerde de îzâh olunduğu hâlde, zebîhin İsmâîl (a.s.) olduğu, kavl-i meşhûra binâen *Mesnevî-i Şerîf*'te zikrolunmuştur. *Dîvân-ı Kebîr*'de keşfen İshâk (a.s.) olduğuna işâret buyurulur: Beyit:

اسحق نبی باید بودن   قربان شده خاك درمن

اسحق منی ومن والد تو   کی بشکستمت ای گوهرمن

[Ya'nî *"Benim kapımın toprağı üzerinde kurbân olmuş İshâk nebî olmak gerektir. Sen benim İshâk'ımsın ve ben senin pederinim. Ey benim gevherim! Ben seni ne vakit kırarım?"*]

Hz. Şeyh-i Ekber dahi *Fusûsu'l-Hikem*'de Fass-ı İshâkî'de zebîhin İshâk (a.s.) olduğunu beyân buyurmuşlardır.

گفت قاضی هر یکی با عاقلیش   تا بگوید قصهٔ از کاهلیش

4903. *Kādı dedi: "Her biriniz kendi âkıllılığı ile, kendinin tenbelliğinden elbette bir hikâye söylesin."*

"Tâ bi-gûyed"de "tâ", "elbette ve mutlakā" ma'nâsınadır. Sonlardaki "şın" "kendi" ma'nâsınadır. Ya'nî kādı çocuklara dedi ki: "Her biriniz kendi aklınızın derecesine göre mutlakā kendinin tenbelliğinden bir hikâye ve vak'a söylesin!"

تا به بینم کاهلیٔ هر یکی   تا بدانم حال هر یك بی شکی

4904. *"Tâ ki her birinin tenbelliğini göreyim! Tâ ki her birinin hâlini şübhesiz olarak bileyim!"*

"Bu söyleyeceğiniz vak'alar ve kıssalar üzerine her birinizin ne derece tenbel olduğunu ve her birinizin hâli ne olduğunu şübhesiz olarak bileyim ve ona göre hükmü vereyim!"

عارفان از دو جهان کاهلترند   زانکه بی شد یار خرمن می برند

4905. *Ârifler iki cihândan pek tenbeldirler. Zîrâ ki zirâatsiz harman götürürler.*

"Şudyâr[îden]", çift sürmek (*Burhân*). Ya'nî, ârifler dünyâ ve âhiret sûretlerinin sıfât ve esmâ-i ilâhiyye mezâhiri olduğunu ve onlarda mütecellî olan Zât-ı Hak bulunduğunu gördüler ve bildiler. Binâenaleyh ölü yıkayıcının elindeki ölü gibi, kendilerini Hakk'ın irâdesine teslîm ettiler ve dünyâ ve âhiret umûruna karşı olan hırsı ve emeli kalblerinden silip, ahyâr ve ebrâr tâifelerinin duygularından tecerrüd ettiler. Binâenaleyh her iki cihândan tenbel oldular. Nitekim hadîs-i şerîfte الدنيا حرام على اهل الآخرة والآخرة حرام على اهل الدنيا وهما حرامان على اهل الله ya'nî "Dünyâ, âhiret ehline harâmdır ve âhiret dahi dünyâ ehline harâmdır ve her ikisi de Allah ehline harâmdır" buyurulmuştur. Âriflerin dünyâ ve âhiret umûrundan tenbel olmalarının sebebi budur ki: Onlar çift sürmeksizin ve zirâat etmeksizin harman toplarlar. Bu ârifler bütün âlem-i mezâhirde Hakk'ın irâdesi cârî olduğunu bilip, kendilerini o irâdeye teslîm etmiş olduklarından, Hak Teâlâ hazretleri onların dünyâ işlerini diğer kullarını tavsît ederek te'mîn eder; ve onların âhiret amelleri de farzlara ve vâciblere münhasır kalır. İbâdât-ı nâfile ile meşgūl olmazlar. Zîrâ bu vücûd-ı izâfî âleminde teklîfât-ı ilâhiyye hiçbir ferdden sâkıt olmaz. "Biz irâdemizi Hakk'ın irâdesine terk ettik!" deyip, ferâiz ve vâcibâtı terk eden ve fakat nefislerinin huzûzâtından vazgeçmeyen tâife "Mudill" isminin te'sîri altındadır.

کاهلی را کرده اند ایشان سند　　　کار ایشان را چو یزدان می کند

4906. *Mâdemki onların işini Hâlık yapıyor, onlar tenbelliği sened etmişlerdir.*

Bu ve aşağıdaki beyitler Hz. Pîr efendimizin huzûr-ı şerîfinde mukābele edilmiş nüshadan 677 senesinde, ya'nî Hz. Pîr'in irtihâllerinden beş sene sonra istinsâh edilmiş olan nüshadan alınmıştır.

Ya'nî, mâdemki o âriflerin işini bu vücûd-ı izâfî âleminde birtakım vesâit îcâd etmek sûretiyle Hak Teâlâ hazretleri yapıyor, o ârifler kendilerine tenbelliği sened ve dayanacak yer yapmışlardır; ve "Şu veyâ bu makāmlara terakkî edeceğiz" diye bâtınlarında telâş kalmamıştır.

کار یزدان را نمی‌بینند عام　　　می‌نیاسایند از کد صبح و شام

4907. *Avâmm Hâlik'ın işini görmezler. Sabah ve akşam zahmetten râhat etmezler.*

Ya'nî, avâmma gelince: Onlar bu sûret âleminde cereyân eden Hâlık'ın işlerini görmezler. Binâenaleyh kendi emellerine nâil olmak için, sabah ve

akşam zahmet içindedirler ve aslâ râhat yüzü görmezler. Meselâ iki kişi aynı mikdârdaki sermâye ile ticârete başlarlar; ve ikisi de ticâretlerinin terakkîsi için gece gündüz düşünür ve çalışırlar. Halbuki muvâfık sebebler zuhûr etmesinden dolayı birisinin ticâreti terakkî eder; ve muhâlif sebebler zuhûrundan dolayı da diğeri iflâs eder. Bunların her ikisi de bu husûsta Hakk'ın ef'âlini görmezler de, terakkîyi ve iflâsı esbâbdan bilir. İmdi mâdemki avâmmın i'tikādı bu merkezdedir ve Hakk'ın tecelliyâtı dahi i'tikāda göredir; binâenaleyh onların tenbelliği sened ittihâz etmeleri câiz değildir. Bu sebeble hadîs-i şerîfte ان الله لا يحب البطالين ya'nî "Allâh Teâlâ battâlları ve tenbelleri sevmez" buyurulmuştur; ve Kur'ân-ı Kerîm'de لَيْسَ لِلْإِنسَانِ إِلَّا مَا سَعَى (Necm, 53/39) ya'nî "İnsan için ancak sa'y ettiği şey vardır" buyurulması dahi bu ma'nâdadır. Zîrâ dünyâda bir buçuk milyar tahmîn olunan nüfûs-ı beşer içinde ârifler istisnâ teşkîl ederler; ve istisnâlar ise kāide değildir, belki kāide hâricidir. Binâenaleyh âriflere mahsûs olan bu revişin avâm tarafından taklîdi ile kāide-i umûmiyyenin terki câiz değildir. Avâmma hem dünyâ ve hem de âhiret için sa'y ve gayret lâzımdır. Bu bahiste 5. cildin 3116 numaralı باز گونه زین سخن کاهل شدی . منعکس ادراك و خاطر آمدی [ya'nî "Tersine olarak bu sözden tenbel oldun, idrâki ve hatırı mün'akis geldin"] beytindeki uzun îzâhâtın mütâlaası lâzımdır.

هین ز حد کاهلی گوئید باز　　　تا بدانم حد آن از کشف راز

4908. "*Kâhillik haddinden açık söyleyiniz! Keşf-i râz cihetinden, tâ ki onun haddini bileyim!*"

Kādı yetim kalan üç çocuğa dedi ki: "Tenbelliğinizin derecesini bana açıkça bir sûrette söyleyiniz! Ben dahi kapalı kalmış olan bu tenbellik derecesini ve haddini keşfedip bileyim ve bu husûsta hanginizin daha tenbel olduğuna hükmedeyim!"

بی گمان که هر زبان پردهٔ دلست　　　چون بجنبد پرده سرها واصلست

4909. "*Şübhesiz ki, her dil kalbin perdesidir. Perde kımıldadığı vakit sırlar vâsıldır.*"

"Hiç şübhe yok ki, her bir kimsenin dili kalbinin perdesidir. Kalbe gelen hâtıralar meydâna çıkmak için dil perdesinin açılması lâzımdır. Zîrâ dil söylemeye başladığı vakit, bir kimsenin gizli olan hâtıraları ve fikirleri muhâtabın kulağına vâsıl olur."

پردهٔ کوچك چو يك شرحهٔ کباب   می‌پوشد صورت صد آفتاب

4910. [4891] *Bir kebâb parçası gibi olan küçük perde, yüz güneşin sûretini örter.*

Ya'nî, bir et kebabı parçası gibi olan küçük perde, ya'nî dil, ârifin kalbinde olan birçok ma'rifet güneşinin sûretlerini örter. Ya'nî bu dil söylemezse, ârifin kalbine vârid olan maârif ve hakāyık-ı ilâhiyye lafız ve savt ile bu his âleminde zâhir olmaz.

گر بيان نطق کاذب نيز هست   ليك بوی از صدق و کذبش مخبرست

4911. *Gerçi yalan sözün dahi beyânı vardır, fakat koku onun sıdkından ve kizbinden haber vericidir.*

Ya'nî, bu küçük perde olan dil açıldığı vakit, kalbden birtakım yalan sözler dahi zâhir olur. Fakat itmi'nân kokusu o sözün doğruluğundan ve eğriliğinden haber vericidir. Nitekim bu cildin 4294 numaralı beytinin başındaki sürh-i şerîfte zikrolunan الكذب ريبة و الصدق طمأنينة ya'nî "Yalan söz şübhedir ve doğru söz mutmain olmaktır" hadîs-i şerîfi mûcibince bir kimse birisinden bir doğru söz dinlediği vakit, o sözün doğruluğu hakkında onun kalbinde bir îmân ve sükûnet hâsıl olur. Bu hâl doğru sözün kalb üzerine olan bir te'sîr-i ma'nevîsidir; ve kezâ yalan sözü işittiği vakit dahi o sözün doğruluğu hakkında kalbde bir şek ve tereddüd hâsıl olur; ve kalb "Acabâ öyle midir?" der. Bu hâl dahi yalan sözün kalbe olan te'sîr-i ma'nevîsidir.

آن نسيمی که بيايد از چمن   هست پيدا از سموم گولخن

4912. *O bir nesîm ki, çemenden gelir, külhanın semûmundan mıdır? Zâhirdir.*

"Semûm", "sıcak hava" demektir. Meselâ, bir çimenlik üzerinden gelen havâ-yı nesîmî, bu külhanın sıcak havasından mı geliyor ve külhan kokusu mu getiriyor? zâhir olur. Ve kezâlik gülistândan gelen havâ-yı nesîmî dahi getirdiği kokudan belli olur.

بوی صدق و بوی کذب گول گير   هست پيدا در نفس چون مشك و سير

4913. *Sıdk kokusu ve ahmak tutucu olan yalan kokusu nefeste misk ve sarmısak gibi zâhirdir.*

Ya'nî, sözdeki sıdk ve doğruluk kokusu ile ahmakları tutucu ve aldatıcı olan yalan ve eğrilik kokusu, ağzında misk veyâ sarmısak bulunan kimsenin nefesinden bu her ikisinin kokusu nasıl zâhir olursa, öylece zâhir olur.

گر ندانی یار را از دَه دله　　　از مشام فاسد خود کن گله

4914. *Eğer on gönüllü olan dostu bilemez isen, kendinin fâsid olan meşâmmından şikâyet et!*

"Deh dile", "on gönüllü" demek olup "başka türlü düşünerek, başka türlü söyleyen kimse"den kinâyedir. Ya'nî, ey kimse! Eğer sen on gönüllü dostu sözünün kokusundan bilemiyor isen, kendinin bozuk olan meşâmmından ve burnundan şikâyet et! Ve muhakkak bil ki, senin kuvve-i temyîzinde bir noksan vardır ki, doğru söz ile eğri sözü ayırt edemiyorsun. Bu temyîzsizlik ise hamâkattir; ve yalan söz ise temyîzsiz olan ahmakları avlar.

بانگ حیزان و شجاعان دلیر　　　هست پیدا چون فن روباه و شیر

4915. *Muhanneslerin ve yiğit şecî'lerin sesi, tilkinin ve arslanın fenni gibi zâhirdir.*

"Hîz", muhannes ve mef'ûl ve kadın tabîatli korkak kimse, demektir. Ankaravî nüshasında "hîzân" yerine "hayrân" vâki' ise de, nüsha-i asliyyede "hîzân" yazılmıştır. Ya'nî, Hak yolunda muhanneslerin ve yalancı mürşidlerin ve yiğit şecî' olan insân-ı kâmillerin sesi ve kelâmı, tilkinin hîlesi ve arslanın apaçık merdâne olan harekâtı gibi zâhirdir ve her ikisi sözlerinden belli olur.

یا زبان همچون سر دیگست راست　　　چون بجنبد تو بدانی چه اَباست

4916. *Yâhud dil, dürüst bir çömlek kapağı gibidir. Kımıldadığı vakit sen ne aş vardır, bilirsin.*

"Ebâ", aş ve yemek ve çorba, demektir (*Gıyâsü'l-Lügât*). Ya'nî, yâhud dil, tamâmı tamâmına bir çömlek veyâ tencere ağzına kapatılmış bir kapak gibidir. İnsanın efkârı ve havâtırı dahi tencere içinde pişen yemeğe benzer. Onun harâreti ile yemek kaynamaya başladığı vakit, buhâr kapağı kımıldatır ve içindeki yemeğin kokusu dışarıya çıkar. Sen bu kokudan tencere içinde pişen yemeğin ne cinsten olduğunu anlar ve bilirsin.

از بخار آن بداند تیز هش　　　دیگ شیرین را ز سِکْبَاجِ تُرُش

4917. *Keskin akıl onun buhârından tatlı çömleğini ekşi taâmdan bilir.*

"Sikbâc", sirkeli yemek, demektir. Ya'nî, keskin akıl ve temyîz, çıkan buhârdan, içinde tatlı kaynayan çömlek midir, yoksa ekşi taâm kaynayan çöm-

lek midir? bilir ve anlar. Bunun gibi, dil kapağı gönül çömleği üzerinden söz söylemek harâretiyle kımıldadığı vakit, keskin akıl ve temyîz-i sahîh sâhibi olan kimse, çıkan sözün kokusundan o gönülde doğru veyâ eğri fikirler kaynadığını bilir ve anlar.

Menkıbe: "Vâizlerden birisi: "Her kim Âdem (a.s.)ın ve Havvâ vâlidemizin ism-i şerîflerini bir kâğıda yazıp evine asarsa, o eve şeytan giremez" demiş. Dinleyenlerden birisi vâize hitâben: "Efendi! Sen ne söylüyorsun? Şeytan Âdem ile Havvâ cennette iken onların yanlarına girip iğvâ etti; kendilerinden kaçmayan şeytan onların isimlerinden kaçar mı?" demiş; ve bittabi' vâiz cevâb bulamamış.

دست بر دیگی نوی چون زد فتی   وقت بخریدن بدید اشکسته را

4918. *Delikanlı bir yeni çömleğe el vurduğu vakit, satın alma vaktinde kırılmışı gördü.*

Meselâ, bir delikanlı çömlekçiden yeni bir çömlek satın alacağı vakit elini o çömleğe vurup muâyene eder ve çömleğin çıkardığı sesten çatlak olup olmadığını anlar.

گفت دانم مرد را در حین ز پوز   در نگوید دانمش اندر سه روز

4919. *Dedi: "Adamı derhâl ağzından bilirim; ve eğer söylemezse onu üç günde bilirim."*

Bu beyit kādının suâline cevâben üç evlâddan birisi tarafından kādıya söylenmiştir. "Pûz", ağız etrâfına derler. Burada "ağız" ma'nâsına olup, "söz"den kinâye olur. Ya'nî, çocuklardan birisi kendisinin tenbelliğine delîl olmak üzere, kādıya dedi ki: "Ben adamın mâhiyetini sözünden tanırım ve eğer söz söylemezse, üç gün içinde onun hâline ve etvârına bakıp, nihâyet nasıl bir adam olduğunu anlarım."

و آن دگر گفت ار بگوید دانمش   ور نگوید در سخن پیچانمش

4920. [4901] *Ve o diğeri dedi: "Eğer söylerse onu bilirim ve eğer söylemezse onu söze dolaştırırım."*

"Der sühan pîçânîden", söze dolaştırmak ve söze getirmek demektir. Ya'nî, diğer ikinci çocuk kādıya dedi ki: "Eğer söz söylerse bir adamı ben de sözünden bilirim; fakat söylemezse, öyle kardeşim gibi üç gün bekleyemem, onu söze getirmeye çabalarım."

گفت اگر این مکر بشنیده بود لب ببندد در خموشی در رود

4921. *Dedi: "Eğer bu mekri işitmiş olur da, dudağını bağlar, hamûşluğa giderse?.."*

Kādı bu ikinci çocuğun sözüne cevâben dedi: "Eğer senin söze getirmek istediğin dahi bu mekri ve hîleyi işitmiş ve bilmiş olur da, ağzını kapayıp sükût ederse, o vakit ne yaparsın?"

تمثیل

Temsîl

آنچنآنکه گفت مادر بچه را گر خیالی آیدت در شب فرا

4922. *Nitekim, ana çocuğuna dedi: "Eğer sana gecede bir hayâl gelirse..."*

677 târîhli nüsha-i asliyyede bu beyit aynen böyle olduğu gibi, üzerinde böyle bir nüsha yazılmıştır:

آنچنانکه گفت مادر با پسر گر خیالی آیدت درخانه در

[Ya'nî] "Nitekim, anası oğluna dedi: "Eğer ev içinde sana bir hayâl gelirse."

یا بگورستان و جای سهمگین تو خیالی بینی اسود پر ز کین

4923. *"Yâhud, mezârlıkta ve korkunç yerde, sen kîn dolu kara bir hayâl görürsen..."*

Bu beytin ikinci mısrâ'ı 677 târîhli nüsha-i asliyyede böyle olduğu gibi, ikinci mısrâ'ın üzerinde de تو خیال زشت بین از کمین sûreti yazılmıştır; ma'nâsı: "Eğer sen pusudan çirkin bir hayâl görürsen" demek olur. Hind nüshalarında İmdâdullâh hazretlerinin şerhinde bu ikinci nüsha da gösterilmiştir. Yalnız gerek Ankaravî'de ve gerek bu nüshada "ez kemîn" yerine "der kemîn" vâki'dir.

دل قوی دار و بکن حمله برو　　　　او بگرداند ز تو در حال رو

4924. *"Gönlünü kavî tut ve onun üzerine hamle et! O derhâl senden yüzçevirir."*

Ya'nî, "Ey oğlum! Kalbini kuvvetli tut, hiç korkma, onun üzerine hücûm et; o hayâl senin bu hücûmundan dolayı derhâl senden yüzçevirip kaçar."

گفت کودك آن خیال دیو وش　　　　گر بدو این گفته باشد مادرش

4925. *Çocuk dedi: "O dev gibi olan hayâle, onun anası da ona bunu söylemiş olursa?"*

Çocuk anasına cevâben dedi: "O bana görünen dev gibi hayâlin anası da, senin bu bana yaptığın vasiyeti yapmış olursa?"

حمله آرم افتد اندر گردنم　　　　ز امر مادر پس من آنگه چون کنم

4926. *"Hamle getiririm, anasının emrinden dolayı boynuma sarılır; sonra ben o vakit ne yaparım?"*

Ya'nî, "Ben o hayâle senin emrin vechi ile hücûm ederim; o hayâl dahi anasının emri vechi ile gelip benim gırtlağıma yapışırsa, o vakit ben ne yaparım?"

تو همی‌آموزیم که چست ایست　　　　آن خیال زشت را هم مادریست

4927. *"Sen, "Çevik dur!" diye bana öğretiyorsun; o çirkin hayâlin dahi anası vardır."*

Ya'nî, "Ey anacığım! Sen, "Hayâl gördüğün vakit kalbini kuvvetli tut ve çevik dur!" diye bana nasîhat ediyorsun, halbuki o gördüğüm çirkin hayâlin dahi anası vardır. Senin bana ettiğin nasîhati, anası o hayâle de eder." Bu söz söylemek ve söylememek mes'elesi hakkında Hz. Pîr Efendimiz *Fîhi Mâ Fîh*'lerinin 11. faslında şöyle buyururlar:

"Bir adamı tanımak istersen, onu söylet; sözünden bilirsin; ve eğer yankesici olursa ve bir kimse de ona "Adamı sözünden tanırlar" demiş olsa, o yankesici kelâmında ihtiyât eder ve zâbıta me'mûru onu anlamaz. Bu o hikâyeye benzer ki: Sahrâda bir çocuk vâlidesine dedi ki: "Karanlık gecede bana dev gibi korkunç bir zenci görünüyor ve ben çok korkuyorum!" Vâlidesi cevâb verdi ki: "Korkma, o sûreti gördüğün vakit, ona cesûrâne hücûm et! Hayâl midir, yoksa hakîkat midir? belli olur." Çocuk dedi: "Ey vâlide! Ya o zenciye de vâlidesi böyle vasiyet etmiş ise ben ne yaparım? Şimdi ona, "Söz

söyleme, hâlin belli olmasın!" diye vasiyet etmiş olurlarsa, ben onu nasıl tanıyayım?" Bu hâlde onun huzûrunda sükût et ve kendini ona ver ve sabret! Belki onun ağzından bir kelime fırlar ve eğer fırlamazsa belki senin dilinden, arzun hilâfına bir kelime fırlar veyâhud hâtırında bir söz veyâ endîşe baş vurur. O endîşeden ve o sözden onun hâlini bilirsin. Çünkü ondan müteessir oldun ve o, onun aksi ve ahvâlidir ki, senin derûnunda zuhûr etti....ilh."

دیو و مردم را مُلَقّنْ آن یکیست　　غالب از وی گردد ار خصم اندکیست

4928. *Şeytana ve Âdem'e telkîn edici olan O birdir. Eğer hasım az ise de, gālib enderdir.*

Bu beyt-i şerîfte "dîv" ile insân-ı kâmilin muhâlifine ve "merdüm" ile insân-ı kâmile işâret buyurulur. Ya'nî, gerek şeytan mesâbesinde olan insân-ı kâmilin muhâlifine ve gerek insân-ı kâmile telkîn edici olan birdir ve o da Hak Teâlâ hazretleridir. Telkîn, birisine ism-i Mudill hazretinden ve diğerine de ism-i Hâdî hazretinden vâki' olur; ve bu muhâlifler avâmdan ziyâde havâstan geçinen ve kibir ve gurûr sâhibi olan ulemâ-i zâhire arasında bulunur; ve bunların adedi her ne kadar az ise de, insân-ı kâmilin onlara gālib olması da yine Hak Teâlâ hazretleri tarafındandır.

تا کدامین سوی باشد آن یُوَاشْ　　اللّٰه اللّٰه رو تو هم زان سوی باش

4929. *O terbiyeli at hangi tarafta olursa, "Allah Allah!" sen dahi git, o taraftan ol!*

"Yuvâş", "terbiye olunmuş at" demektir ki, bundan murâd, mücâhedât ve riyâzât ile terbiye edilmiş olan insân-ı kâmilin nefs-i nefîsidir. Ya'nî, ey kimse! İnsân-ı kâmilin muhâliflerine bakma, onun terbiyeli at mesâbesinde olan nefs-i şerîfi ne tarafa doğru giderse, Allah hakkı için, sen de ona tâbi' olup, o tarafa git ki, dünyâda ve âhirette felâh ve necât bulasın!

گفت اگر از مکر ناید در کلام　　حیله را دانسته باشد آن همام

4930. [4911] *Dedi: "Eğer mekrden dolayı kelâm gelmezse, o hümâm hîleyi bilmiş olursa?"*

"Hümâm", büyük adam ve baş olan ve himmet sâhibi kimse, demektir. Bu beyit kādı tarafından ikinci çocuğa hitâbdır. Ya'nî, kādı dedi: "Eğer senin söze getirmeye çabaladığın o himmet sâhibi kimse senin hîleni bilmiş olur da söz söylemezse?"

سر او را چون شناسی راست گو   گفت من خامش نشینم پیش او

4931. *"Onun sırrını nasıl tanırsın? Doğru söyle!" Dedi: "Ben onun önünde hâmuş otururum."*

"O kimsenin bâtınında gizli olan havâtır ve efkârını nasıl tanırsın? Doğru söyle!" Çocuk kādıya cevâben dedi: "Ben onun önünde hâmuş ve sâkit bir hâlde otururum."

صبر را سلّم کنم سوی درج   تا بر آیم صبر مفتاح الفرج

4932. *"Sabrı dereceler tarafına merdiven yaparım. Nihâyet sürûrun anahtarı olan sabra çıkarım."*

"Ferec", sürûr ve şâdî; "süllem", merdiven; "derec", "derece"nin cem'idir, "dereceler" demektir. Bu beytin ikinci mısrâ'ı 677 târîhli nüsha-i asliyyede تا بر آیم صبر مفتاح الفرج [ya'nî "Nihâyet sürûrun anahtarı olan sabra çıkarım"] olduğu gibi, bu ikinci mısrâ'ın üstünde de Ankaravî ve Hind nüshalarına muvâfık olarak تا بر آیم برسربام فرج vâki'dir; ya'nî "Sürûr damının başına çıkmak için sabrı dereceler tarafına merdiven yaparım" demek olur.

ور بجوشد در حضورش از دلم   منطقی بیرون ازین شادی و غم

4933. *"Ve eğer onun huzûrunda bu şâdîden ve gamdan hâriç bir kelâm gönlümden kaynarsa..."*

من بدانم کو فرستاد آن بمن   از ضمیر چون سهیل اندر یمن

4934. *"Ben bilirim ki, onu bana zamîrden Yemen'de Süheyl gibi o gönderdi."*

"Süheyl", bir yıldızın ismidir; ve Yemen diyârında göründüğü için "Sitâre-i Yemenî" dahi ta'bîr ederler; ve Yemen halkı akîk taşının kırmızılığını ve meyvelerin olgunluğunu ve letâfetini bu yıldızın nûrunun te'sîrinden olduğuna kāni'dirler (*Kāmûs*). Bu beyitlerde insân-ı kâmilin huzûruna işâret buyurulur. Zîrâ yukarıdaki "Onun huzûrunda şâdîden ve gamdan hâriç bir kelâm gönlümden kaynarsa" ta'bîri bu karîneyi gösterir; ve bu kelâmdan murâd dahi, sâlikin bâtınında zuhûr eden sırr-ı vahdete âid maânî ve aşk-ı ilâhîdir. Nitekim 1. cildin 1820 numaralı beytinde باغ سبز عشق کو بی منتهاست . جز غم و شادی درو بس میوهاست ya'nî "Aşkın yeşil bağı ki, nihâyetsizdir; gam ve şâdîden başka onda çok meyveler vardır" buyurulmuş idi. Ma'lûmdur ki, gam ve şâdî taayyünât ve keserât âlemini kaplamıştır; ve bu taayyünât âlemi iki-

lik âlemidir. Binâenaleyh gam ve şâdî beşeriyetin âriyet olan bu vücûd-ı mecâzîsinin iktizâsıdır. Bu vücûd-ı izâfî ve mecâzî evsâfının altında yaşayan, bu iki âriyet sıfatlar ile yaşar. Nitekim yine 1. cildin 1819 numaralı beytinde آن كه او بستهٔ غم و خنده بود . او بدين دو عاريت زنده بود ya'nî "O kimse ki, gama ve gülmeye bağlanmış ola, o kimse bu iki âriyet ile yaşar" buyurulmuş idi. Binâenaleyh yukarıki beyitte şâdî ve gamdan hâriç bir mantık ve kelâm ancak sırr-ı vahdete ve aşk-ı ilâhîye dâir bir kelâm-ı nefsî ve bâtınî olur; ve bu da ancak sâlike insân-ı kâmilin huzûrunda hâsıl olur.

Bu beyt-i şerîfte dahi insân-ı kâmilin kalb-i şerîfinden ve zamîr-i münîrinden sâlikin kalbine akseden kelâm-ı bâtınî Süheyl yıldızına teşbîh buyurulmuştur. Ya'nî, Süheyl yıldızı Yemen'den görünüp onun nûru nasıl ki taşı şeffâf bir akîk hâline getirir ve meyvelerin olgunluğuna sebeb olursa, insân-ı kâmilin kalbinden sâlikin kalbine akseden nûr-ı feyz ve kelâm-ı bâtınî dahi, onun taş gibi olan kalbini şeffâf ve latîf yapar ve nefsinin kesîf olan sıfatlarından kurtarır; ve nefsinin hamlığını izâle edip kemâle getirir ve ona sırr-ı vahdeti ve aşk-ı ilâhîyi telkîn eder.

در دل من آن سخن زان ميمنه است   زانكه از دل جانب دل روزنه است

4935. [4916] *"Benim gönlümde o söz o sağ taraftandır. Zîrâ ki gönülden gönül tarafına pencere vardır."*

"Meymene", sağ taraf, demektir. Ya'nî, "Benim kabime gelen o söz, o sağ taraftandır. Ya'nî huzûrunda bulunduğum kâmilin benim sağ tarafıma düşen kalbi tarafındandır. Zîrâ kalbden kalbe pencere vardır."

* * *

Mesnevî-i Şerîf bu beyt-i latîf ile bitmiş oluyor. Son kıssadaki şâhtan ve üç şehzâdeden murâd ne olduğu yukarılarda îzâh edilmiştir. Cenâb-ı Pîr, üç şehzâdeden ikisinin sergüzeştini beyân buyurduğu hâlde, üçüncü şehzâde hakkında yukarıdaki 4895 numaralı beyitte: وآن سوم كاهلترين هر سه بود . صورت و معنى بكلى او ربود ya'nî "O üçün en tenbeli o üçüncü idi; sûreti ve ma'nâyı külliyyen o kaptı" buyurmuşlar ve onun sergüzeştini meskût bırakmışlardır. Burada husûsiyyet-i ma'nâ i'tibâriyle Çelebi Hüsâmeddîn (k.s.) hazretlerine işâret vardır. Zîrâ bu üçüncü şehzâde şüttârîler meşrebinde olan ehl-i aşktan olup, onun nazarında ne ibâdât-ı zâhirenin ve ne de keşif ve kerâmâtın kıymeti yok idi; ve o kâmilen Hakk'a müteveccih ve Hakk'ın âşığı idi; ve "tenbellik" ne demek olduğu dahi yukarıda geçen 4905 ve 4906 numaralı

کاهلی را کردهاند ایشان سند. ve عارفان از دو جهان کاهلترند. زآنکه بی‌شد یار خرمن می‌برند کار ایشان را چو یزدان می‌کند [ya'nî "Ârifler iki cihândan pek tenbeldirler. Zîrâ ki zirâatsiz harman götürürler" ve "Mâdemki onların işini Hâlık yapıyor, onlar tenbelliği sened etmişlerdir"] beyitlerde îzâh olundu.

Üç evlâdı olup malını en tenbeline vasiyet eden şahsın kıssası dahi bu üç şehzâde hikâyesinin diğer bir misâl ile zübdesidir. "Şahıs"tan murâd insân-ı kâmildir. "Malı"ndan murâd, ulûm-i ledünniyye ve maârif ve hakāyık-ı rabbâniyyedir. "Evlâdının en tenbeli"nden murâd, yine ehl-i aşktan olan sâliktir. Nitekim iki evlâdın kādı huzûrundaki beyânâtı mezkûr olduğu hâlde, üçüncüsünün hâli, üçüncü şehzâdedeki gibi meskût bırakılmıştır. Zîrâ ehl-i aşkın hâlini söz ile anlatmak mümkin değildir. Onlar fenâ-fillâh hâli içindedirler. Onların hâlini yine fenâ-fillâh hâli içinde olanlar bilir. Beyit:

پرسید یکی که عاشقی چیست   گفتم که چو من شدی بدانی

"Birisi âşıklık nedir?" diye sordu. "Benim gibi ol ki, bilesin!" dedim.

Kıssadaki iki evlâdın ehl-i hâl değil, ehl-i kelâm ve ehl-i sûret olduğuna işâret buyurulmuştur. Nitekim evlâdın birisi: "Ben adamı sözünden bilirim ve eğer söylemezse iki-üç gün ef'âline bakar, bilirim" dedi; ve ikincisi: "Eğer bir adam söylerse onun hâlini bilirim; söylemezse söze getiririm" dedi. Halbuki kelâm ve fiil arazdır. Nitekim menkūldür ki: "Hz. Pîr'in mürşid-i âlîleri Seyyid Burhâneddîn Muhakkık Tirmizî (k.s.) hazretleri söz söyler idi. Bir şahıs: "Filân kimseden senin medhini işittim" dedi. Buyurdular ki: "Evvelen göreyim, o kimse nasıl bir kimsedir?" Onda o mertebe var mıdır ki, beni anlayıp medhetsin. Eğer o beni söz ile tanımış ise, muhakkaktır ki, tanımamıştır. Zîrâ bu söz ve o harf ve savt ve o dudak ve ağız kalmaz; bunlar arazdır; ve eğer fiil ile tanımış ise, yine böyledir; ve eğer benim zâtımı tanımış ise, sûret zâta uymaz ki, medhetsin!"

Hz. Pîr Efendimiz dahi *Fîhi Mâ Fîh*'lerinin 17. faslında bu ma'nâ hakkında şöyle buyururlar:

"Emîr Pervâne bana: "Asıl olan ameldir" dedi. Ona cevâben dedim ki: "Amel ve tâlib-i amel nerededir ki, onlara ameli göstereyim? Sen hâlen kelâmın tâlibisin, "Bir şey dinleyeyim!" diye kulak tutmuşsun. Eğer söylemesem melûl olursun. Tâlib-i amel ol ki, ameli sana göstereyim. Biz âlemde, ameli göstermek için bir adam arıyoruz. Amelin müşterîsini bulmuyoruz, kelâmın müşterîsini buluyoruz. Onun için kelâm ile meşgūlüz. Sen mâdemki âmil değilsin, ameli ne bilirsin? Ameli amel ile bilmek ve ilmi ilim ile ve sûreti sûret

ile ve ma'nâyı da ma'nâ ile anlamak mümkindir. Mâdemki bu yolun yolcusu yoktur, bizim yolda ve amelde olduğumuzu nasıl bileceklerdir. Nihâyet bu amel, namaz ve oruç değildir; ve bunlar amelin sûretidir. Amel-i ma'nevî bâtındadır. Nihayet, devr-i Âdem'den tâ devri Mustafâ (s.a.v.)e kadar, namaz ve oruç bu sûrette değil idi; halbuki amel mevcûd idi. Binâenaleyh bu sûret, amel değildir. Amel insanda bir ma'nâdır. ... ilh."

İmdi bu îzâhâttan anlaşılır ki, *Mesnevî-i Şerîf* bu 6. cild ile hitâm bulmuştur ve kıssalar nâtamâm bırakılmış değildir. Belki kıssaların mütebâkîsi elfâz ile anlatılmak mümkin olmadığı için meskût bırakılmıştır. Buradan ilerisi hâl ve zevk işidir. Cenâb-ı Hak mahzâ inâyeti ve Resûl-i Ekrem hazretlerinin şefâati ve evliyâullâhın himmeti ile bizlere ve isteyen kardeşlerimize ihsân buyursun!

* *

Cenâb-ı Hakk'a hamd ü senâ olsun ki, fakîr bu *Mesnevî-i Şerîf*'in şerhine 1348 hicrî senesinde başladım ve 1356 sene-i hicrîsi Ramazân-ı şerîfinin 24. Pazar günü bitirdim. Demek ki, sekiz sene zarfında ikmâl olundu. Arada hastalık ve diğer esbâb gibi birçok teahhurlar da vâki' oldu. Bu şerhten maksadım, Hudâ bilir ki, aslâ iştihâr değildir. Ancak insanlık yolunu öğrenmek için *Mesnevî-i Şerîf*'i hatmetmektir. Zîrâ çok tecrübe ettim ki, anlamak için okumak, yazmak gibi değildir. İnsan okurken anladığını zannedip geçiyor; fakat yazarken iş değişiyor, sözlerin zevkine varmak için çok düşünmek ve tedkîk etmek lâzım geliyor. Fakîrin yazdığım eserlerin hepsi de bu maksad ile yazılmıştır. Belki şerh esnâsında yanlış anlayışlarım ve kusûrlarım vâki' olmuş olabilir. Fakîr bu hâli şârihlerin şerhlerinde de gördüm. *Mesnevî* gibi bir deryâyı bî-pâyân içinde bu gibi kusûrların erbâb-ı irfân tarafından afv olunacağını ümîd ederim. Evliyâullâh kerem sâhibidirler; onların rûhâniyetleri bizim gibi hüsn-i niyyet sâhibi olan âcizleri ma'zûr görürler. Bu maksad ile bir eser yazıştan güzel bir netîce de çıkmış olur ki, o da fakîrden sonra okuyup zevk duyan dîn kardeşlerimizin ve hattâ ilim ve irfân arkasında koşan bilumûm efrâd-ı beşerin hayır ile yâdetmesidir.

* *

Bu şerhin nihâyetine Sultân Veled (k.s.) efendimizin *Mesnevî-i Şerîf* hakkındaki *Hâtime*'lerinin ilhâkını fâideli gördüm. Zîrâ bu *Hâtime*'yi okuyanlar artık *Mesnevî-i Şerîf*'in 7. cildi olmadığına kat'an kanâat getirirler.

Hz. Mevlânâ efendimizin büyük mahdûmları Mevlânâ Bahâeddîn Veled (k.s.) hazretlerinin *Hâtime*'si

مدتی زین مثنوی چون والدم   شد خمش گفتم ورا کای زنده دم

1. *Vaktâki babam bir müddet bu Mesnevî'den hâmûş oldu, ona dedim ki: "Ey demi diri olan!"*

"Dem", "nefes ve kelâm" ma'nâsına gelir. Ya'nî, vaktâki babam Hz. Mevlânâ bir müddet bu *Mesnevî-i Şerîf*'ten sâkit oldu ve son beyit olan در دل من این سخن را میمنه است . زانکه از دل جانب دل روزنه است [ya'nî "Benim gönlümde o söz o sağ taraftandır. Zîrâ ki gönülden gönül tarafına pencere vardır"] beytinden sonra artık bir beyit daha söylemedi; ona dedim di: "Ey diri nefesli ve kelâmlı olan muhterem ve mübârek babam!"

از چه رو دگر نمی گوئی سخن   بهر چه بستی در علم لدن

2. *"Ne yüzden artık söz söylemiyorsun? Niçin ilm-i ledün kapısını bağladın?"*

"Ledün", "ind ve nezd" demektir; "ilm-i ledün", "Hak indinden olan ilim" ma'nâsınadır. Nitekim Kur'ân-ı Kerîm'de cenâb-ı Hızır hakkında وَعَلَّمْنَاهُ مِنْ لَدُنَّا عِلْمًا (Kehf, 18/65) ya'nî "Biz ona kendi indimizden bir ilim ta'lîm ettik" bu-

yurulur. Ya'nî, "Artık ne cihetten ve ne sebebden dolayı söz söylemiyorsun ve ilm-i ledün kapısını niçin kapadın?"

قصهٔ شهزادگان نامد بسر   ماند نا سفته دُر سومن پسر

3. *"Şehzâdelerin kıssası bitmedi. Üçüncü oğlun incisi delinmemiş kaldı."*

"Der âmeden", âhir olmak ve bitmek (*Bahâr-ı Acem*). Ya'nî, "Üç şehzâdeden üçüncü şehzâdenin kıssası ve sergüzeşti bitmedi. Onun inci gibi olan kıssası delinip nazım ipliğine çekilmedi." İkinci mısrâ' diğer bir nüsha ile şöyle mukayyeddir: ماند نهفته سر آن يك پسر ya'nî "O bir oğulun sırrı gizli kaldı" demek olur. Hz. Mevlânâ efendimiz *Mesnevî-i Şerîf*i 659 senesinde te'lîfe başlamış, iki sene beş ay fâsıladan sonra 666 hicrî târîhinde altı cild olarak ikmâl buyurmuşlardır. Şu hâlde 55 yaşlarında başlamışlar ve 62 yaşlarında bitirmişlerdir.

گفت نطقم چون شتر زين پس بخفت   نيستش با هيچكس تا حشر گفت

4. *Dedi: "Bundan sonra nutkum deve gibi yattı. Ona hiçbir kimse ile haşre kadar kelâm yoktur."*

Cenâb-ı Mevlânâ efendimiz, Sultân Veled hazretlerine cevâben buyurdu: "Nutkum deve gibi çöktü. Artık o nutkumun hiçbir kimse ile kıyâmete kadar bu nevi' kelâm ile konuşması vâki' olmaz." Ya'nî bu *Mesnevî-i Şerîf* bitmiştir, daha söylenecek söz kalmamıştır. Artık Hz. Pîr'in bu beyânına karşı *Mesnevî-i Şerîf*in yedi cild olduğundan bahsedilmesi bir hezeyân olur. Gerçi Ankaravî hazretleri şerh etmiş ise de, hûnrîz olan Sultân Murâd-ı Râbi'in ısrârıyla yapmıştır.

هست باقى شرح اين ليكن درون   بسته شد ديگر نمى آيد برون

5. *"Bunun bâkî olan şerhi vardır, fakat bâtındadır, kapanmıştır, artık dışarıya gelmiyor."*

"Evet, bu şehzâdeler kıssasının bâkî kalan şerhi vardır, fakat bâtındadır ve ma'nâdan ibârettir. Ma'nâdan ibâret olan dekāyık ve hakāyık, artık elfâz ile anlaşılamayacağı için, mecrâ-yı kelâm olan cismin ağzı ve dudağı kapanmıştır. Binâenaleyh o ma'nâlar harf ve savt ile dışarıya çıkamıyor."

همچو اشتر ناطقه اينجا بخفت   او بگويد من دهان بستم ز گفت

6. *"Nâtıka burada deve gibi yattı. O söyler, ben kelâmdan ağzımı bağladım."*

"Nâtıka"dan murâd, nefs-i nâtıka, ya'nî rûh-ı izâfî ve insânîdir. Ya'nî, "Nâtıkam burada üçüncü şehzâdenin kıssasında deve gibi yatmış ve çökmüştür. Bu kıssanın mütebâkîsini artık o söylüyor. Ben cismimin ağzını bu kelâm-ı zâhirden bağladım. Binâenaleyh nefs-i nâtıkamın ve rûhumun sözlerini rûhlarının kulaklarıyla işitebilenler anlayabilirler."

وقت رحلت آمد و جستن ز جو   كُلُّ شَيْءٍ هَالِكٌ اِلَّا وَجْهَهُ

7. *"Rihlet ve ırmaktan sıçramak vakti geldi. Onun vechinin gayrı her bir şey hâliktir."*

Ya'nî, "Dünyâdan rihlet vakti ve her ân akmakta bulunan feyz-i mukaddes ırmağı olan bu vücûd-ı izâfî ve cismânî âleminden sıçrayıp gitmek zamânı geldi. Zîrâ كُلُّ شَيْءٍ هَالِكٌ إِلَّا وَجْهَهُ (Kasas, 28/88) âyet-i kerîmesi mûcibince bu âlem-i keserâtta Hakk'ın zâtından başka her şey hâliktir." Hz. Pîr efendimizin târîh-i irtihâlleri hakkında *Sipehsâlâr Menâkıbı*'nda şu ma'lûmât mündericdir: "Altı yüz yetmiş ikinci [672] sene-i hicriyyesi Cemâde'l-âhire'sinin beşinci [5.] Pazar gününe müsâdif kış faslının ibtidâsında takrîr-i hakāyık ve maârif buyurdukları esnâda güneş batarken onların celâllerinin güneşi de âlem-i kuds mağribine gurûb etti." Hz. Hudâvendigâr'ın doğum târîhleri 604 olduğuna göre, ömr-i şerîfleri 68 sene olmuş olur. Şu hâlde *Mesnevî-i Şerîf*'i ikmâlden sonra beş-altı sene daha muammer olmuş olurlar.

باقئ این گفته آید بی زبان   در دل آنکس که دارد زنده جان

8. *"Bunun bâkîsi dilsiz olarak söylenmiş gelir, o kimsenin kalbine ki; diri cân tutar."*

Ya'nî, "Şüttârîlerden olan üçüncü şehzâdenin kıssası, aşk-ı ilâhî kıssasıdır; ve aşkı birtakım elfâz ve lügât ile anlatmak mümkin değildir. O aşk, rûhtan rûha ve kalbden kalbe, kelâm-ı zâhirîye hâcet olmaksızın gelir; ve bu geliş öyle bir kimsenin kalbine ve rûhuna vâki' olur ki, o kimsenin cânı ve rûhu aşka âşinâdır ve âb-ı hayât olan aşk-ı Hak ile diridir." Nitekim *Dîvân-ı Kebîr*'lerinde şöyle buyururlar:

عمر که بی عشق رفت هیچ حسابش مگیر   آب حیاتست عشق در دل و جانش پزیر

Nazmen tercüme:

"Bî-aşk geçen ömrünü hiç katma hesâba,
Aşk âb-ı hayâttır, dil ü cândan onu ahz et!"

گفتگو آخر رسید و عمر هم　　　مرده آمد وقت آن کز تن رهم

9. *"Güft ü gû ve ömür dahi nihâyete erişti. O vaktin müjdesi geldi ki, cisimden kurtulayım!"*

"Güft ü gû"dan murâd, hakāyık ve maârife dâir olan manzûm ve mensûr kelâmlardır. Cenâb-ı Pîr efendimiz şiire aslâ kıymet vermezler. Nitekim *Fîhi Mâ Fîh*'lerinde şöyle buyururlar:

"Benim huzûruma gelen dostların melûl olmalarından çekinerek, onunla meşgûl olmaları için şiir söylerim. O kadar terk ettiğim hâlde yine şiir söylemek îcâb eder. Yoksa şiir nerede, ben nerede! Vallâhi ki, ben şiirden bîzârım ve benim indimde şiirden bed-ter [beter] bir iş yoktur... ilh."

Mesnevî-i Şerîf'i nazmen söylemeleri de kelâm âşıklarını hakîkat tarafına avlamak için kurulmuş bir tuzaktır. Binâenaleyh *Mesnevî-i Şerîf*'e şiir nokta-i nazarından bakanlar ondaki hakāyık ve maâriften bî-behre kalırlar. Nitekim 6. cildin 161 numaralı beytinde şöyle buyurulmuş idi:

کی چشد درویش صورت زآن زکات　　　معنیست آن نی فعولن فاعلات

Îzâhan tercüme:

"Şiir sûretine meclûb ve muhtâç olan bir kimse, ârifin zekât-ı irfânını ne vakit tutar! Zîrâ bu *Mesnevî-i Şerîf* ma'nâdır, şiirden ve feûlün fâilâttan ibâret değildir."

Ve nesir ve kelâm hakkındaki *Fîhi Mâ Fîh*'in 17. faslındaki beyânât-ı aliyye dahi 6. cildin son beytindeki îzâhâtta geçti; ve *Dîvân-ı Kebîr*'lerinde dahi güft ü gû hakkında şöyle buyururlar:

کی‌باشد ای گفت زبان من از تو مستغنی شده　　　با آفتاب معرفت در سایهٔ شاه آمده

یا رب مرا پیش از اجل فارغ کن از علم و عمل　　　خاصه که علم منطقی در جمله افواه آمده

Îzâhan tercüme:

"Ey cisim dilinin kelâmı! Ben ne vakit senden müstağnî olup, ma'rifet güneşi ile hakîkî olan Hakk'ın sâyesine gelmiş olurum? Yâ Rab! Beni ecelden evvel zâhirî ilimlerden ve bu zâhirî ilimlere müteallık olan amellerden ve çalışmalardan ve husûsiyle ağızlarda gezen ilm-i mantıkın delîllerinden ve kıyâslarından fâriğ et!"

Ya'nî "Zâhirî kelâm ve güft ü gû ve ömrüm nihâyete erişti. Artık rûhumun bu cisim habsinden kurtulmak zamânının müjdesi geldi." Ma'lûm olsun ki,

enbiyâ ve onların vârisleri olan evliyâ ölümün âşığıdırlar. Nitekim Resûl-i Ekrem Efendimiz "Safer ayının çıktığını haber vereni cennetle müjdelerim" buyurdular. Zîrâ rebîü'l-evvel ayında irtihâlleri vâki' olacak idi. Bu zevât-ı aliyye bilirler ki, kendilerinin bu vücûd-ı izâfîleri ervâh-ı şerîfeleriyle vücûd-ı hakîkî-yi Hak arasında hicâbdır. Bir ân evvel bunun ortadan kalkmasını isterler. Binâenaleyh onların ölümleri kendileri için bayram olur. Nitekim Hz. Pîr *Dîvân-ı Kebîr*'lerinde şöyle buyururlar:

عاشقانی که با خبر میرند   پیش معشوق چون شکر میرند

از الست آب زندگی خوردند   لا جرم شیوهٔ دگر میرند

تو گمان می بری که شیران نیز   چون سگان از برون در میرند

"Haber ile ölen âşıklar, ma'şûklarının huzûrunda şeker gibi tatlı tatlı ölürler. "Elestü bi-Rabbiküm" hitâbı zamânında dirilik suyunu içerler. Şübhesiz başka bir şîvede olurlar. Sen zannedersin ki, bu ma'nevî arslanlar dahi, köpek mesâbesinde olan cismânîler gibi kapının dışarısında ölürler."

در جهان جان کنم جولان همی   بگذرم زین نم در آیم در یمی

10. *"Dâimâ cân âleminde cevelân edeyim! Bu nemden geçeyim, bir azîm yemme geleyim!"*

"Nem", rutûbet ve ıslaklık demektir. Bundan murâd, vücûd-ı izâfî ve cismânî âlemidir. "Yemm", deniz ve deryâ, demektir. Bundan murâd dahi, vücûd-ı hakîkî-yi Hak'tır. Zîrâ zâhirde rutûbet denizden hâsıl olduğu gibi, rutûbet mesâbesinde olan bu vücûd-ı izâfînin varlığı dahi, deryâ mesâbesinde olan vücûd-ı hakîkî-yi Hakk'ın varlığındandır; ve rûh ile vücûd-ı hakîkî-i Hak arasında başka ikilik mertebesi yoktur. Bu i'tibârla, rûh Hakk'ın müşâhididir. Fakat cismâniyet âleminde başka kesâfet ve ikilik mertebeleri olduğundan, cism-i beşer Hakk'ın müşâhidi değildir. Bu sebeble Hakk'ın varlığını inkâr edenler ve O'nun varlığını isbât için delîl arayanlar çoktur; ve onların cevelânı ulûhiyetin zâhiriyeti olan tabîat âlemindedir ve "nem" âleminden "yemm" âlemine çıkamazlar.

زانکه این عالم زِ نَمْ زنده ست و خوش   از یمی نم یافت زان خوبست و گَشْ

11. *"Zîrâ ki bu âlem nemden diri ve hoştur. Bir azîm deryâdan nem buldu; ondan güzel ve latîftir."*

"Geş", "latîf ve ra'nâ" demektir. Ya'nî, "Bu vücûd-ı izâfî ve cismâniyet âlemi vücûd-ı hakîkînin nem mesâbesinde olan tecelliyât-ı esmâiyye ve sıfâtiyyesinden ve feyz-i mukaddesten diridir ve hoştur. Bu sûret âlemi vücûd-ı hakîkî-i Hak deryâsından nem ve rutûbet bulduğu için güzeldir ve latîftir."

چونكه جان در خاك و نم زنده بود   در جهان يم ببين تا چون شود

12. "*Mâdemki cân, topraktan ve nemden diri olur, deryâ cihânında gör acabâ nasıl olur?*"

"Tâ çûn"de "tâ", ta'lîl içindir. "Çûn", istifhâm içindir. Ya'nî, "Mâdemki cân ve rûh-ı izâfî topraktan ve rutûbetten ibâret olan cismâniyet âleminde ulûm-i ledünniyye ve ma'rifet-i rabbâniyye ile diri olur, bak artık, rûhâniyet deryâsı âleminde acabâ ne olur ve ne hâle gelir?"

Ma'lûm olsun ki, rûh-ı insânînin mekteb-i irfânı bu vücûd-ı izâfî ve kesâfet âlemi olan dünyâdır. Rûh bu kesâfet âlemine taalluk etmezden evvel, melekiyet mertebesinde olup, "Sübbûh" ve "Kuddûs" isimlerinin mazharıdır; ve diğer birçok esmâ-i ilâhiyye âsâr ve ahkâmına melekler gibi yabancıdırlar. Meselâ melekler Hakk'a isyân etmedikleri için, "Gaffâr" isminden nasîbleri yoktur; ve yiyip içmedikleri için "Rezzâk" isminin ahkâmına da yabancıdırlar. Rûh-ı insânî de böyledir. Ancak cismâniyet âlemine taalluk ettikleri vakit, bu esmânın zevkini bilirler. Velhâsıl, rûhun cismâniyet âlemine taalluku onlarca meçhûl olan birtakım esmâ-i ilâhiyye âsârına vukūf peydâ etmeleri içindir; ve onlar cismâniyet âleminde ancak bu vukūf ve ma'rifet sâyesinde diri olurlar. İnsân-ı kâmil ise ancak bu âlem-i cismânîde cem'iyyet-i esmâiyyeye nâil olur. Vaktâki bu ma'rifeti bu âlem-i kesâfet mektebinde tahsîl ettikten sonra ölüm vâsıtasıyla âlem-i ervâh deryâsına dönerler, oradaki zevkleri bu cismâniyet âlemine gelmezden evvelki zevklerinden pek ziyâde olur; ve insân-ı kâmilin cem'iyyet-i esmâiyyeye mazhariyeti hasebiyle zevkini ta'rîf etmek mümkin değildir. Bu mektebden ma'rifetsiz giden ervâhın vay hâline!

يم چو شهرست و چو دروازست نم   نم چو قطره دان و بى اندازه يم

13. "*Yemm şehir gibidir ve nem kapı gibidir. Nemi katre gibi ve yemmi ölçüsüz bil!*"

Ya'nî, "Rûhâniyet deryâsı şehir gibidir ve bu cismâniyet nemi de o şehrin kapısı gibidir. Rûhlar bu cismâniyet kapısından peyderpey ve kâfile kâfile o şehre girerler. Bu vücûd-ı izâfî ve cismâniyet nemi, rûhâniyet deryâsına na-

zaran katre mesâbesindedir ve rûhâniyet deryâsının ölçüsü yoktur." Zîrâ nem âlemi, sûret âlemi olduğundan, altı cihet ile mukayyeddir. Fakat rûhâniyet âlemi cihetlerden ârîdir.

زين نمى كو همچو جانست اندرآ   در يم جانان كه تا يابى بقا

14. *"Bu bir nemdir ki, o cân gibidir. Cânânın yemmine, içeriye gel ki, nihâyet bekā bulasın!"*

Ya'nî, "Cân gibi görünen bu cismâniyet neminin rûh-ı hayvânîsinden, cânânın ve Hakk'ın deryâsı olan rûhâniyet âleminin içine gel ki, âkıbet bekā bulasın!" Zîrâ rûh-ı hayvânî cisimde, yanan bir kibritin alevi gibidir, derhâl söner. Zîrâ sûret âlemindendir. Fakat rûh-ı insânî âlemi ise bâkîdir, sönmez. Zîrâ ma'nâ âlemindendir.

چونكه نم از بحر جانست اين طرف   پس ز راه جان طلب كن آن شرف

15. *"Mâdemki bu tarafta nem, cân bahrindendir, binâenaleyh o şerefi cân yolundan taleb et!"*

Ya'nî, "Mâdemki bu dünyâ tarafında cân gibi görünen nem, ya'nî cismin rûh-ı hayvânîsi dahi cân deryâsındandır ve çünkü muharrik-i ecsâmdır, binâenaleyh o insanlık şerefini rûh-ı hayvânî yolundan değil, bu rûhun fevkı ve aslı olan rûh-ı insânî ve izâfî yolundan taleb et!" Zîrâ rûh-ı insânî yolunda ittihâd ve rûh-ı hayvânî yolunda tefrika vardır. Nitekim 2. cild *Mesnevî*'nin 186 numarasında تفرقه در روح حيوانى بود . نفس واحد روح انسانى بود [ya'nî] "Tefrika ve ayrılık, rûh-ı hayvânîde olur, rûh-ı insânî ise nefs-i vâhid olur" buyurulmuş idi. Rûh-ı hayvânî cisimlerin adedincedir ve rûh-ı insânî ise güneş gibi birdir. Nitekim yine 2. cildin 184 numarasında da مفترق شد آفتاب جانها . در درون روزن ابدانها [ya'nî] "Canların güneşi cisimlerin pencereleri içinde müfterık oldu" ve 4. cildin 411 numaralı beytinde مؤمنان معدود ليك ايمان يكى . جسمشان معدود ليكن جان يكى ya'nî "Mü'minler cisimleri i'tibâriyle ma'dûddür, fakat îmânları birdir; onların cisimleri sayılmıştır, fakat cân birdir" buyurulmuştur. Bu beyt-i şerîfte şöyle diğer bir vech-i ma'nâ daha vardır: "Bu taraf"tan murâd, bu dünyâ ve sûret âlemidir. "Nem"den murâd, insân-ı kâmilin cism-i şerîfidir. Ya'nî, mâdemki bu sûret âleminde nem mesâbesinde olan insân-ı kâmilin cism-i şerîfi cân deryâsındandır. Nitekim onlar اشباحنا ارواحنا وارواحنا اشباحنا ya'nî "Bizim cisimlerimiz ruhlarımızdır ve ruhlarımız cisimlerimizdir" buyururlar. Binâenaleyh insanlık şerefini bu cân yolundan, ya'nî insân-ı kâmilin yolundan taleb et!"

تا ترا آنجا برد کو بوده است   جستن اندر خاك يم بيهوده است

16. *"Tâ ki seni oraya götürsün ki o, mevcûd olmuştur. Deryâyı toprak içinde aramak beyhûdedir."*

Birinci ma'nâ: "Tâ ki o rûh-ı insânî seni o bulunduğu âlem-i ervâh tarafına götürsün! O rûhâniyet deryâsını topraktan ibâret olan cismâniyet ve rûh-ı hayvânî içinde aramak beyhûdedir, boştur."

İkinci ma'nâ: "Tâ ki cân bahrinden olan insân-ı kâmil seni bulunduğu rûhâniyet âlemi tarafına götürsün! Bu rûhâniyet deryâsını toprak yığınından ibâret olan cismânî kimselerde aramak beyhûdedir, boştur."

جز و هر خاکی بخاکستان برد   موج بحر جان سوی جانان برد

17. *"Her bir toprağın cüz'ü topraklığa götürür. Cân bahrinin dalgası cânân tarafına götürür."*

Birinci ma'nâ: "Toprağın cüz'ü olan her bir cisim ve rûh-ı hayvânî, insanı bittabi' kendisinin cinsi olan topraklık tarafına götürür. Rûhâniyet deryâsının dalgası olarak cism-i beşere taalluk eden rûh-ı insânî dahi, insanı cânân ya'nî ma'şûk-ı hakîkî olan Hak tarafına götürür. Zîrâ rûh-ı insânî ile Hak arasında başka bir ikilik mertebesi yoktur ki, Hak ile rûh arasına hicâb olsun!"

İkinci ma'nâ: "Toprak yığını mesâbesinde olan her bir cismânî kimse, seni topraklık ve cismâniyet tarafına götürür. Cân deryâsının dalgası olan insân-ı kâmil ise seni Hakk'a götürür."

پس ز جان کن وصل جانان را طلب   بی لب و بی کام می گو نام رب

18. *"Binâenaleyh cânânın vaslını cândan iste! Dudaksız ve ağızsız Rabb'in adını söyle!"*

Birinci ma'nâ: "Binâenaleyh eğer cânâna ve Hakk'a vâsıl olmak istersen, bu tavassutu rûh-ı insânîden iste! Cismin dudağı ve ağzı telaffuz etmeksizin, rûhun ile Rabbin adını söyle, ya'nî ism-i celâl olan "Allâh" ismini zikret!" Zîrâ hadîs-i kudsîde انا جليس من ذكرني ya'nî "Ben beni zikredenin celîsiyim" buyurulmuştur. Eğer bir kimsenin rûhu Hak'tan gâfil ve kalbi mâsivâ ile meşgûl olup, dili "Allâh" dese, Hak ancak onun dilinin celîsi olur, rûhunun celîsi olmaz; ve eğer rûhu ile bilâ-harf ve savt "Allâh" derse, Hak onun hem kuvâ-yı rûhâniyyesinin ve hem bilcümle kuvâ-yı cismâniyyesinin celîsi olur.

İkinci ma'nâ: "Binâenaleyh Hakk'a vâsıl olmayı cân bahrinin dalgası olan insân-ı kâmilden iste ve onun tavassutuna mürâcaat et! İnsân-ı kâmilin sâyesi altına girdikten sonra da ağzını ve dudağını bile kımıldatmaksızın rûhun ile Allâh'ın ism-i şerîfini zikir edersin."

تا رهی از حبس این فانی جهان　　　در جهان جان بمانی جاودان

19. *"Tâ ki bu fânî cihânın habsinden kurtulasın! Cân cihânında ebedî kalasın!"*

"Tâ ki rûhunun bu zikri ile bu fânî cihânın ve dünyânın habsinden kurtulasın ve cân cihânında ve rûhâniyet âleminde ebedî olarak kalasın!" Ba'zı nüshalarda "hapis" yerine "cins" vâki'dir. Bu sûrette ma'nâ "Bu toprak âlemi olan dünyânın cinsi olup, fânî olmaktan kurtulursun" demek olur.

تخمهای عمر را در شوره خاك　　　می بکاری تا شوی آخر هلاك

20. *"Ömrün tohumlarını çorak toprak içine ekiyorsun; elbet sonunda helâk olursun."*

"Ey kimse! Ömrünün tohumlarını dünyâ umûruna sarf ediyor ve çorak toprak içine ekiyorsun. Elbet sonunda ma'nen helâk olursun ve rûhâniyet âleminden hicâb içinde kalırsın." "Tâ şevî"de "tâ", "elbet ve mutlak" ma'nâsınadır.

اینچنین عمرِ عزیز بی بها　　　بی عوض ضائع کنی هر دم چرا

21. *"Böyle bahâsız olan azîz ömrü her dem niçin bedelsiz olarak zâyi' edersin?"*

"Bu dünyâ bir ticârethâne gibidir ve insanın kıymetli ve azîz ömrü de bir tâcirin sermâyesi gibidir. Ey kimse! Böyle kıymet takdîr olunamayan azîz ömür sermâyesini her nefeste niçin bir bedel ve ıvaz mukābili olmayarak zâyi' edersin ve havaya verirsin?"

غبن می ناید ترا ای مرد کار　　　تا دهی گلزار و گیری خارزار

22. *"Ey iş adamı! Sana gabn gelmez mi? Tâ gülzârı verip dikenliği alasın!"*

"Gabn", alış verişte zarar vermek ve aldanmak demektir. "Ey bu dünyâ ticârethânesinde "mücâdele-i hayât" diye gece ve gündüz çalışan iş adamı! Bu azîz ömür sermâyesini serâb ve havadan ibâret olan ezvâk-ı dünyeviyyeye sarf etmek sûretiyle yaptığın alış veriş, sana gabn ve aldanmak kanâ-

atini vermez mi ki, bir gülzâr olan rûhunun ezvâkını verip, dikenlikten ibâret olan cismâniyet ve nefsâniyet âleminin ezvâkını alırsın?" İkinci mısrâın گل دهی ازدست وبستانی تو خار sûreti dahi nüshadır, "Sen elden gülü verirsin ve dikeni alırsın" demektir.

عمر كان شد صرف در دنيا نماند   خرم آنكش حق بسوى خويش خواند

23. *"Ömür ki, o dünyâya sarf oldu, kalmadı. Mesrûr o kimsedir ki, Hak onu kendi tarafına da'vet etti."*

"Dünyâ ezvâkına sarf olunan ömür sermâyesi, o ezvâk gibi fânî oldu ve kalmadı. Binâenaleyh bu ticâretin netîcesi hüsrân ve gamdır. Bu hayât-ı dünyeviyye ticâretinde ancak Hakk'ın kendisine da'vet ettiği kimse hurrem ve mesrûrdur." Zîrâ o kimse ömür sermâyesini Hak ve hidâyet yolunda sarf etmiştir ve ticâretten pek büyük kâr etmiştir. Ömür sermâyesini ezvâk-ı dünyeviyyeye sarf edenlerin hiçbir kârı yoktur. Nitekim sûre-i Bakara'nın baş tarafındaki âyet-i kerîmede أُولَئِكَ الَّذِينَ اشْتَرَوُا الضَّلَالَةَ بِالْهُدَى فَمَا رَبِحَتْ تِجَارَتُهُمْ وَمَا كَانُوا مُهْتَدِينَ (Bakara, 2/16) ya'nî "Hidâyeti verip, dalâleti satın alan kimseler ticâretlerinde kâr etmediler ve onlar doğru yolu bulmadılar" buyurulmuştur.

عمر معدود و شمرده چون دهى   در ره حق گردد آن نا منتهى

24. *"Eğer sayılmış olan ömrü Hak yolunda verir isen, o nâ-müntehî olur."*

"Eğer Hak ve hidâyet yolunda sayılı ve ma'dûd olan ömrünü ve cismânî olan benliğini verir isen, o sayılı olan ömrün bu Hak yolu ticâretinde nihâyetsiz ve hesâbsız olur; ve sende aslâ zamân ile mukayyed olmayan rûhânî bir benlik hâsıl olur." Nitekim âyet-i kerîmede sûre-i Zümer'de إِنَّمَا يُوَفَّى الصَّابِرُونَ أَجْرَهُمْ بِغَيْرِ حِسَابٍ (Zümer, 39/10) ya'nî "Allâh Teâlâ sabır edenlerin ecirlerine ve mükâfâtlarına hesâbsız bir sûrette vefâ eder" buyurulur.

بى شمار و بى حد و بى عد شود   عمر دهْ روزه كه در طاعت رود

25. *"Tâat içinde giden on günlük ömür, sayısız ve hadsiz ve adedsiz olur."*

هين تجارت كن درين بازار تو   صد هزاران گل برْ از يك خار تو

26. *"Âgâh ol! Sen bu pazarında ticâret et! Sen bir dikenden yüz binlerce gül götür!"*

"Diken"den murâd, cisim ve nefistir. Ya'nî, "Âgâh ol! Bu dünyâ hayâtının pazarında, diken gibi olan cismini ve nefsini ve enâniyetini Hakk'a sat! Ve bu

ticâret mukābilinde irfân cennetinin yüz binlerce ezvâk güllerini al!" Nitekim âyet-i kerîmede إِنَّ اللّٰهَ اشْتَرٰى مِنَ الْمُؤْمِنٖينَ أَنْفُسَهُمْ وَأَمْوَالَهُمْ بِأَنَّ لَهُمُ الْجَنَّةَ (Tevbe, 9/111) ya'nî "Allâh Teâlâ mü'minlerin nefislerini ve mallarını cennet mukābilinde satın aldı" buyurulur. 1. cild *Mesnevî-i Şerîf*'in 2749 ve 2. cildin 2427 ve 5. cildin 1463 ve 6. cildin 895 numaralı beyitlerine mürâcaat.

از یکی دانه که کاری صد هزار   دانه بر گیری ز فضل کردگار

27. *"Ektiğin bir tâneden Kirdigâr'ın fazlından dolayı yüz binlerce tâne alırsın."*

Ya'nî, "Emr-i ilâhîye muvâfık olan bir amel tohumunu ekersin; fâil-i hakîkî olan Hakk'ın fazlından ve artırmasından dolayı, o tohum mukābilinde yüz binlerce ve hesâbsız tâne ve mükâfât alırsın."

خود شمار آنجا بود کآخر بود   بیشمارست آن طرف کان بر بود

28. *"Muhakkak sayı orada olur ki, âhir olur, o semerenin olduğu o taraf sayısızdır."*

"Ber", burada "meyve ve sebze" demektir. Ya'nî, "Muhakkak sayı, sonu ve nihâyeti olan yerde olur. Halbuki o semerenin ihsân olunduğu rûhâniyet ve cennât-ı sıfât âlemi sayısızdır ve hesâbsızdır."

سوی کُلّ خود رو ای جزو جدا   از خودی بگذر گریز اندر خدا

29. *"Ey ayrılmış cüz'! Kendinin küllü tarafına git! Kendiliğinden geç! Hudâ'ya kaç!"*

"Küll"den murâd, Hakk'ın hakîkî varlığı; "cüz'"den murâd, abdin mevhûm varlığıdır. Ya'nî, "Ey Hakk'ın hakîkî varlığından ayrılmış cüz' olan vücûd-ı mevhûm sâhibi abd! Kendinin bu mevhûm olan kendiliğinden ve varlığından geç de فَفِرُّوا إِلَى اللّٰهِ (Zâriyât, 51/50) ya'nî "Allâh'a kaçınız!" âyet-i kerîmesindeki emir mûcibince Hudâ'ya kaç ve kendi gülün olan Hakk'ın varlığı tarafına git!"

در تن همچو سبو هستی چو آب   گفت‌وگو و صلح و جنگت چون حباب

30. *"Testi gibi olan ten içinde sen su gibisin. Senin kıyl ü kālin ve sulhün ve cengin su kabarcığı gibidir."*

"Âb"dan murâd, rûh-ı insânîdir. Ya'nî, "Ey kimse! Senin umûmî hey'etin bu sûret âleminde testi içinde su gibidir. Ya'nî için rûh ve dışın cisimdir. Se-

nin güft ü gûn ve sulhün ve cengin su üzerindeki kabarcıklar gibidir; ve o su kabarcıkları sâbit olmaz, gâh çıkar, gâh söner." Zîrâ bunların hepsi rûh içinde mestûr ve mahfî ma'nâlardır. Nitekim *Fîhi Mâ Fîh*'in 15. faslında Hz. Pîr bu ma'nâyı diğer bir misâl ile [şöyle] beyân buyururlar:

"Nitekim insanda dahi bu evsâf gizlidir, zâhir değildir. Ancak dâhilî ve hâricî vesâit ile ya'nî bir kimsenin kelâmından ve âzârından ve cenk ve sulhünden zâhir olur. Sıfât-ı beşeriyyeyi görmüyor musun? Kendinde teemmül edersin, hiçbir şey bulamazsın ve kendini bu sıfâttan boş bilirsin. Bu hal, sende olan şeyin tegayyüründen değildir, ancak sende mahfî olmasındandır ve deryâya müşâbihtir. Deryâ, deryâdan ancak tebahhurât vâsıtasıyla hârice çıkar ve ancak mevc ile zâhir olur. Sıfât dalgaları kaynaşmaya başlayınca, vâsıta-i hâricî olmaksızın senin derûnundan peydâ olur. Velâkin deryâ sâkin oldukça, hiçbir şey göremezsin. Cismin deniz kenârıdır ve cânın da denizdir. Görmez misin, onda bin türlü yılanlar ve balıklar ve kuşlar ve türlü türlü mahlûkāt-ı acîbe peydâ olup, kendilerini gösterirler ve yine o deryâya dalarlar. Senin gazab, hased ve şehvet vesâire gibi sıfatların, işte bu deryâdan başlarını çıkarırlar... ilh."

چون حبابست این نقوش و این صور   بر سر آب درون ای نامور

31. "*Ey nâm sâhibi! Bâtın suyunun başı üzerinde bu nakışlar ve bu sûretler su kabarcığı gibidir.*"

"Ey ulûm-i zâhiriyyede şöhret ve nâm sâhibi olan efendi! Rûhunun deryâsından dalgalanıp, cisminden kelâm ve fiil olarak zâhir olan bu nakışlar ve sûretler, bâtının suyu olan rûhunun yüzü üzerinde su kabarcığı gibidir."

یا چو کفّی بر سرِ آب درون   تا شود سر درون پیدا برون

32. "*Yâhud bâtın suyunun başı üzerinde bir köpük gibidir. Nihâyet bâtının sırrı dışarıya zâhir olur.*"

"Yâhud, kelâm ve fiil nakışları ve sûretleri, bâtın suyu olan rûhun başı üzerinde bir köpük gibidir. Nihâyet bu köpükler vâsıtasıyla bâtında gizli olan sıfatlar dışarıya çıkar ve meselâ bâtında gizli olan gazab ve rızâ bir sebebin te'sîri ile kabarıp, söz ve fiil köpükleriyle meydâna çıkar."

از تف واز کف واز بوی قُدُور   می نماید خوردینها در تنور

33. "*Çömleklerin harâretinden ve köpüğünden ve kokusundan fırında yemekler görünür.*"

"Kudûr", çömlek ma'nâsına olan "kıdr" kelimesinin cem'idir, "çömlekler" demektir. "Tennûr", fırın ve tandır, demektir; aslında "nevvûr (نوور)" idi, ayne'l-fiilini ["nûn"]un evveline getirip "tâ"ya kalbederek "tennûr" derler. Fârisî'de ve Arabî'de müşterektir. Cem'i "tenânîr" gelir (*Ahterî*). Teşdîdsiz telaffuzu zarûret-i vezinden nâşîdir. Ya'nî, "Meselâ fırında ve ocakta olan çömleklerin harâretinden ve kaynayışından ve köpüğünden ve kokusundan, içindeki yemeklerin cinsi görünür ve anlaşılır."

تا که شیرینی و یا ترشیست آن　　　　می شود ظاهر بر پیر و جوان

34. *"Hattâ ki, o bir tatlı mıdır veyâ ekşi midir? İhtiyarın ve gencin indinde zâhir olur."*

"Hattâki, o çömleğin içinde pişmekte olan yemek tatlı veyâ ekşi cinsinden midir, buhârından ve kokusundan ihtiyarın ve gencin indinde zâhir olur." "İhtiyar ve genç" ta'bîrinin isti'mâl buyurulması, tecrübeli ve tecrübesiz kimselerin indinde vehleten zâhir olur, demekten kinâyedir.

همچنین از فعل و قول مردمان　　　　می شود پیدا که چه سانست جان

35. *"Böylece adamların fiilinden ve kavlinden cânı ne üslûbda olduğu zâhir olur."*

"İşte cism-i beşer, içinde yemek pişirilen bir çömleğe de benzer. Ondan sâdır olan sözden ve fiilden rûhunun ne gibi ve ne tarzda bir rûh olduğu zâhir olur."

جان او در مرتبه چونست چیست　　　　مؤمنست ویا که کافر یا ولیست

36. *"Onun cânı mertebede nasıldır? Nedir? Mü'min midir veyâhud ki, kâfir veyâ velî midir?"*

"Velhâsıl, o kimsenin sözlerinden ve fiillerinden cânının mertebesi anlaşılır. Ya'nî mü'min midir ve mü'min ise mü'minlerin avâmından mıdır, yoksa velîlerinden midir? Yâhud kâfir ve münkir midir? O kimsenin ahvâli zâhir olur." Nitekim "Kelâmından olur ma'lûm kişinin kendi mikdârı" buyurulmuştur. Sözden anlaşılmanın misâli:

"Bir ziyâfette Mevlânâ Câmî hazretleriyle bir sofu bir sofrada bulunur. Ev sâhibi sofraya tuz koymayı unutmuş. Mü'minlerin avâmından olan bu sofu: "Yemeğe tuz ile başlamak sünnettir, sofraya tuz getiriniz!" demiş. Mevlânâ Câmî hazretleri onun bu sözünü kerîh görüp: "Buyurun, ekmekte de tuz var-

dır" buyurmuşlar. Biraz sonra sofu sofrada bulunanlardan birisine hitâben: "Ekmeği bir el ile koparıyorsun, bir el ile ekmek koparmak mekrûhtur" demiş. Mevlânâ Câmî hazretleri: "Sofrada başkalarının ahvâliyle meşgûl olmak, bir el ile ekmek koparmaktan daha mekrûhtur" buyurmuş. Herkes sükût içinde yemekle meşgûl olduğu bir sırada sofu: "Sofrada söz söylemek sünnet-i şerîfedir" demiş. Mevlânâ Câmî hazretleri: "Çok söylemek mekrûhtur" buyurup, her sözünde sofuyu iskât etmiştir." İşte bu mükâlemelerde bir velînin rûh-ı şerîfi ile, mü'minlerin avâmından olan bir kimsenin rûhu arasındaki fark ve mertebe zâhir olmuştur.

Fiilden anlaşılmanın misâli: "Bâyezid-i Bestâmî hazretlerine bir şahsın kemâlinden ve velâyetinden bahsetmişler. Hazret o kimsenin ziyâretine gitmiş. Ve o şahıs câmi-i şerîfe müteveccihen yolda gidiyormuş. Giderken kıbleye karşı tükürmüş. Bâyezîd hazretleri: "Bu zât kıblesinden gâfildir, nasıl velî olur?" buyurmuşlar ve geri dönmüşler." Binâenaleyh rûhun merâtibi böyle âgâhlık veyâ gaflet ile zuhûr eden fiilden dahi anlaşılır.

آب را اندر سبو بی یم مدار   تا نگردد آب شیرین نا گوار

37. *"Suyu testi içinde yemmsiz tutma, tâ ki tatlı su nâ-güvâr olmasın!"*

"Yemm", deniz ma'nâsınadır. Burada "yemm"den murâd, ulûm-i ledünniyye deryâsı olan insân-ı kâmildir. "Âb"dan murâd, rûhtur. "Testi"den murâd, cisimdir. Ya'nî, "Ey kimse! Cisminin testisi içinde su mesâbesinde olan rûhunu ulûm-i ledünniyye deryâsı olan insân-ı kâmilden uzak tutma! Tâ ki senin tatlı su mesâbesinde olan îmânlı rûhun birtakım sıfât-ı nefsâniyye ile bozulup hazım olunamaz hâle gelmesin!" "Nâ-güvâr", hazmı güç olan gıdâ, demektir.

کاب ساکن بی مدد نا خوش شود   رنگ و بوی و طعم خوب ازوی رود

38. *"Zîrâ sâkin olan su yardımsız nâhoş olur. Güzel olan rengi ve kokusu ve lezzeti ondan gider."*

Ya'nî, "Rûhunu insân-ı kâmilin musâhabetinden men' etme! Zîrâ rûh su gibidir ve sâkin ve durgun olan suya hâriçten latîf bir su akıp gelmezse, dura dura nâhoş olur. Güzel rengi ve kokusu ve lezzeti ondan gider ve hattâ kurtlanır." Nitekim *Fîhi Mâ Fîh*'in 71. faslında cenâb-ı Pîr efendimiz şöyle buyururlar:

"İnsanın nefsinde hayvânât ve sibâ'da olmayan bir şer vardır; derler. Bu, insanın onlardan beter olması cihetinden değildir. Bu o cihettendir ki, insan-

da bulunan sû'-i ahlâk ve uğursuzluklar ve şer, onda olan gizli bir gevher hasebiyledir. Bu ahlâk ve şomluklar ve şer, o gevherin hicâbı olmuşlardır. Gevher her ne kadar enfes ve a'zam ve eşref olursa, onun hicâbı da o kadar ziyâde olur. Binâenaleyh bir adamın şomluğu ve şerri ve sû'-i ahlâkı o gevherin sebeb-i hicâbı olmuştur; ve bu hicâbların kalkması, ancak mücâhedât-ı kesîre ile olur; ve mücâhedâtın envâ'ı vardır. Mücâhedâtın a'zamı, Hakk'a teveccüh edip, bu âlemden i'râz eylemiş yârân ile ihtilât etmektir. Yârân-ı sâlih ile oturmaktan daha kavî hiçbir mücâhede yoktur ve onları müşâhede etmek nefsin ifnâsı ve terkidir; ve bundan dolayıdır ki, cehil yılanı bir sene âdem görmezse ejderha olur, derler. Ya'nî şerri ve şomluğu terke sebeb olan bir kimseyi görmezse, demektir... ilh."

Bu bahiste "yârân-ı sâlih"ten murâd, insân-ı kâmildir ve meşâyih-i hakîkiyye hazarâtıdır. Nitekim 3. cildin 2538 numaralı beyt-i şerîfinde نفس اژدرهاست با صد زور و فن . روی شیخ او را زمرد دیده کن [ya'nî] "Nefis yüz kuvvetli ve hîleli ejderhâdır. Şeyhin yüzü göz koparıcı zümrüddür" buyurulmuş ve 5. cildin 1950 ve 1951 numaralı beyitlerinde de bu ma'nâ mezkûrdür.

گفت احمد هر که دو روزش یکیست هست مغبون و گرفتار شکیست

39. *"Ahmed buyurdu: "Her kimin iki günü birdir, mağbûndur" ve bir şekkin giriftârıdır."*

Bu ve âtîdeki beytler من استوی یوماه فهو مغبون ya'nî "İki günü bir olan kimse mağbûndur" hadîs-i şerîfinin tefsîridir. Ya'nî, "Ahmed (a.s.v.) Efendimiz "İki günü müsâvî olan kimse aldanmıştır" buyurmuştur. "Mağbûn", aldanmak ve zaîfü'r-re'y ma'nâsınadır. İki günü müsâvî olan kimsenin aldanması ve şekke giriftâr olması budur ki: O kimse i'tikādında bir yakîn sâhibi olmayıp, bulduğu delâil-i akliyye ile taklîd dâiresinde yaşar ve onun taklîdi her gün için müsâvî bir tarzda olur. Eğer karşısına birisi çıkıp, i'tikādı hilâfında kavî bir delîl getirse, bu i'tikādında ve taklîdinde şübheye düşer. Bununla berâber yakîn sâhibi olan insân-ı kâmili de beğenmez ve onun hüccetine kendi gurûr-ı ilmîsi yüzünden lüzûm görmez. Maahâzâ, delîl ile elde edilmiş i'tikādâtın sâbit olmadığını gördüğü hâlde, yine o delâile i'timâd eder. Bu hâl ise hamâkattir."

بی یقینی می زید در ابلهی پر زبادی همچو انبان تهی

40. *"Ahmaklık içinde yakînsiz yaşar. Boş dağarcık gibi hava doludur."*

"İşte o kimse, böyle ahmaklık içinde i'tikādâtında yakînsiz ve taklîd ile yaşar. Kendinin ilmî delîllerine istinâden boş dağarcık gibi hevâ-yı nefsânî ile doludur."

هر دمی پس می رود از پیش صف   می شود صافیش دُرْدی همچو کف

41. "*Her bir dem saf önünden geri gider. Onun sâflığı köpük gibi bir tortu olur.*"

"Bu kimsenin iki günü müsâvî olmak şöyle dursun, bu gurûru sebebiyle, mü'minlerin safı önünden her dem geriye gider. Esâsen onun sâf olan rûhu, sıfât-ı nefsâniyyesi yüzünden köpük gibi bir tortu olur ve büsbütün cism-i kesîfi hâline inkılâb eder."

رنج او هر لحظه بد تر می شود   هر دمی او زشت وابتر می شود

42. "*Onun renci her lahza daha fenâ olur. O her bir dem çirkin ve ebter olur.*"

"Ebter", hayır ve nefi' ve hüsn-i zikirden munkatı' olan kimse. Ya'nî, "Kendi akl-ı cüz'îsine i'timâden sa'y eden o feylesofun ve âlim-i zâhirînin bu sıfât-ı nefsâniyyesinden dolayı çektiği hased ve gazab gibi ma'nevî rencler ve zahmetler her lahza daha beter olur. Onun sıfât-ı nefsâniyyesi gitgide kuvvetlenerek her dem daha çirkin ve hayır ve nefi'den munkatı' olur, ya'nî nâs arasında kötülük ile yâd olunur."

سوی دوزخ می رود آن رد باب   بی عذَابْ بحر در نار و عذاب

43. "*O bâbın merdûdu cehennem tarafına gider; bahrin tatlı suları olmaksızın, âteş-i azâb içinde.*"

"Redd", "merdûd" demektir. "Izâb", "tatlı su" ma'nâsına olan "azb"in cem'idir; ve "tatlı sular"dan murâd, ulûm-i ledünniyye ve yakîniyyedir. Ya'nî, "O hakîkat ve yakîn kapısının merdûdu, artık cehennem tarafına gider. Ulûm-i ledünniyye ve yakîniyye bahri olan enbiyâ ve evliyânın, tatlı su mesâbesinde olan ulûm-i ledünniyye ve yakîniyyesinden bî-behre olarak, Hak'tan ve hakîkatten uzaklık ateşi ve nefsinin sıfatları azâbı içinde kalır." Zîrâ nefis ayn-ı cehennemdir ve onun ateşi rûha ve kalbe musallattır. Nitekim sûre-i Hümeze'de نَارُ اللّٰهِ الْمُوقَدَةُ . الَّتِى تَطَّلِعُ عَلَى الْاَفْئِدَةِ (Hümeze, 104/6-7) ya'nî "Allâh'ın yaktığı bir ateştir ki, kalbleri ihâta eder" buyurulur.

پیش ازانکه کار تو آنجا رسد   هر دمی غفلت ترا واپس برد

44. *"Ondan evvel ki, senin işin oraya erişir, her bir demde gaflet seni daha geriye götürür."*

Ya'nî, "Senin kârın ve hâlin oraya, ya'nî nefsinin sıfatlarının ateşine ve azâbına seni getirmezden ve her bir demde Hakk'a ve hakîkate karşı olan gafletinin seni daha geriye götürmezden ve büsbütün âlem-i süflîye çekmezden evvel!"

رو بسوی اصل خود همچون خلیل   بگذر از استاره و چرخ چو نیل

45. *"Halîl gibi, kendi aslın tarafına git! Yıldızdan ve nîl gibi olan felekten geç!"*

Bu beyt-i şerîf yukarıki beytin mütemmimidir. Ya'nî, "Halîl (a.s.) ibtidâ-yı hâlinde, ibtidâ yıldızları ve sonra ayı ve sonra güneşi gördü ve her birerlerine هَذَا رَبِّي (En'âm, 6/76) [ya'nî] "Bu benim Rabbimdir!" dedi. Vaktâki onlar gurûb ettiler, o hazret, [لَا أُحِبُّ الْآفِلِينَ] (En'âm, 6/76) [ya'nî] "Ben âfil ve kaybolanları sevmem!" dedi, yüzünü kâmilen Hakk'a çevirdi. Sen dahi ilm-i nücûmda yıldızların âsâr ve ahkâmından ve nîl-i nebâtî renginde olan çerh ve felek ile meşgûliyetten geç de, kendi aslın olan onların Hâlık'ı tarafına git!" "Nîl", usâresiyle elbise boyadıkları bir nebâtın ismidir, gök rengindedir. Bu beyt-i şerîf, arz üzerinde vâki' olan hâdisât ve inkılâbâtı yıldızların te'sîrine atfeden ilm-i nücûm ile meşgûl feylesoflara hitâb olmak münâsibdir. Nitekim *Fîhi Mâ Fîh*'in 58. faslında şöyle bir bahis vardır:

"Huzûrda olanlardan birisi: "O müneccim, "Siz bu eflâkin ve küre-i hâkînin hâricinde bir şey mevcûddur" diye da'vâ edersiniz. Benim indimde bunun gayrı bir şey yoktur. Eğer varsa nerede olduğunu gösteriniz!" diyor. Hz. Pîr-i destgîr cevâben buyurdular: "Evvelen bu suâl fâsiddir; zîrâ "Neresidir?" diyorsun. Halbuki O'nun yeri yoktur. Ondan sonra gel sen söyle ki, senin bu i'tirâzın neredendir ve hangi mahaldedir? Dilde, ağızda, gözde ve sînede değildir. Bunların cümlesini tefahhus etsen ve parça parça, zerre zerre eylesen, bu i'tirâz ve endîşeyi aslâ bulamazsın. Kendi düşüncenin mahallini bilemeyince, Hâlık-ı endîşenin mahalli nasıl bilirsin? Sana bu kadar bin endîşe ve ahvâl gelir, elinde değildir ve senin mağdûrun ve mahkûmun değildir; ve eğer buna muttali' olsan, senin üzerini pek ziyâde memerr ittihâz eden bu şeylerin cümlesinin nerede olduğunu bilir idin. Halbuki sen bunların nereden gelip nereye gittiğinden ve ne yapacağından bî-habersin. Mâdemki kendi ahvâline ıttılâ'dan âcizsin, Hâlık'ına ıttılâ'ı nasıl ümîd eylersin? ...ilh."

پای همت بر خور و بر ماه نه　　　سر برآن ایوان و آن درگاه نه

46. "*Himmet ayağını güneş ve ay üzerine koy! Başı o eyvân ve o dergâh üzerine koy!*"

Ya'nî, "Ey müneccim efendi! Himmetinin ayağını güneş ve ay üzerine koy, ya'nî sûret âlemini çiğne geç! Ve başını kazâ-yı ilâhî dîvânhânesine ve dergâh-ı izzete koy ve himmetini yüksek tut!" Nitekim *Fîhi Mâ Fîh*'in 18. faslında cenâb-ı Pîr şöyle buyurur:

"Hak Teâlâ size matlûbunuzu ihsân eder ve himmetinizin eriştiği makāmı atâ kılar; zîrâ الطير يطير بجناحيه والمؤمن يطير بهمته ya'nî "Kuş kanatlarıyla uçar, mü'min ise himmet ile uçar".

Mahlûkāt üç sınıftır. Bir kısmı melâikedir, onlar akl-ı mahzdırlar. Onların tâati, ibâdeti ve zikri ve tabîatları ve gıdâları ve taâmları kendilerinin hayatlarıdır. Meselâ suda balıkların hayâtı sudandır. Yatağı ve yastığı hep sudur. Onlar hakkında bunlar külfet değildir. Çünkü şehvetten mücerred ve pâkdirler. Binâenaleyh eğer o pâk olup, aslâ şehvete tâbi' değil ise, yâhud sâika-i nefs ile hevâya meyil etmez ise, bir hüner mi olur? Çünkü bunlardan pâktir ve onların aslâ mücâhedesi yoktur. Eğer itâat ederse, onu itâat etmiş addetmezler, çünkü onun tabîatı odur ve onsuz olamaz. Ve sınıf-ı diğer behâyimdir ki, onlar mahz-ı şehvettirler. Akl-ı zâcirleri olmadığından, onlara teklîf vâki' olmamıştır. Kaldı, akıl ve şehvetten mürekkeb olan miskîn âdemî... Onun [yarısı melek], yarısı hayvan ve yarısı yılan ve yarısı balıktır. Balıklığı su tarafına ve yılanlığı toprak cânibine çeker. Keşâkeş ve nizâ' içindedir. Aklı şehvetine gālib olan kimse melâikeden a'lâdır; ve şehveti aklına gālib olan kimse dahi behâyimden aşağıdır."

Ve *Mesnevî-i Şerîf*'in 6. cildinde de [beyit: 133-134] şöyle buyurulur:

مرغ با پر می رود تا آشیان　　　پر مردم همت است ای مردمان

عاشقی کآلوده شد در خیر و شر　　　خیر و شر منگر تو در همت نگر

[Ya'nî] "Kuş, kanadı ile yuvaya kadar gider. Ey adamlar! Adamın kanadı da himmettir. Âşıklık ki, hayır ve şerde âlûde olmuştur, sen hayır ve şerre bakma, himmete bak!"

این خودی را خرج کن اندر خدا　　　تا نمانی همچو ابلیسی جدا

47. "*Bu kendiliğini Hudâ'ya harc et! Tâ ki bir İblîs gibi cüdâ kalmayasın!*"

"Bu kendiliğini ve varlığını Hakk'ın varlığı karşısında harc et ve fânî kıl! Tâ ki bir İblîs gibi, kendinin kendiliğine vücûd verip Hak'tan cüdâ ve ayrı kalmayasın!" Nitekim bu ma'nâ hakkında Hz. Pîr *Fîhi Mâ Fîh*'in 6. faslında şöyle buyururlar:

"Hakk'ın huzûruna "iki" ve "ene" ya'nî "ben" ta'bîrleri sığmaz. Sen "ene" dersin, O da "ene" der, ya sen O'nun müvâcehesinde öl, yâhud O senin müvâcehende ölsün! Fakat O'nun ölmesine ne hâriçte ve ne de zihinde imkân yoktur. Zîrâ وهو الحى الذى لا يموت ya'nî "O ölmeyen bir diridir." O'nun o derece lutfu vardır ki, eğer mümkin olsa idi, senin için ölürdü. O vakit ikilik kalkardı. Şimdi mâdemki O'nun ölmesi mümkin değildir, sen öl, tâ ki O sana tecellî eylesin ve ikilik kalksın! Aynı cinsten iki kuşu berâberce bağlasan, iki kanat dörde mübeddel olduğu hâlde, uçamazlar; çünkü ikilik kāimdir. Velâkin diri kuşa bir ölmüş kuş bağlasan o uçar; zîrâ ikilik kalmamıştır. ...ilh."

آب جان را ریز اندر بحر جان تا شوی دریای بی حد و کرَان

48. *"Cân suyunu cân bahrine dök, tâ ki hadsiz ve kenârsız deryâ olasın!"*

"Kerân", "kenâr" ma'nâsınadır. "Cân bahri"nden murâd, rûh-ı küllî-i muhammedîdir. Zîrâ o hazret "ebu'l-ervâh"tır. "Hadsiz ve kenârsız deryâ olmak"tan murâd, fânî-fillâh olmaktır. Ya'nî, "Ey Hak yolunun sâliki! Cisminin testisinde mektûm olan cân suyunu rûh-ı küllî-i muhammedîye dök ve onda fânî ol ki, bu fenâ-fi'r-resûl mertebesinden sonra fenâ-fillâh mertebesine vâsıl olup, hadsiz ve kenârsız deryâ olasın! Ya'nî cem'iyyet-i esmâiyyeye mazhar bir insân-ı kâmil olasın! Ve "Allâh" ism-i câmi'inin mazharı bulunasın!"

قصه کوته کن که رفتم در حجاب هین خمش والله اعلم بالصواب

49. *"Kıssayı kısa et ki, hicâba gittim. Âgâh ol! Sus, vallâhü a'lem bi's-savâb!"*

"Ey oğlum Sultân Veled! Bu *Mesnevî* hakkında söz söylemek kıssasını kısa kes ki, ben artık âlem-i sûretten ve kelâm âleminden hicâba gittim ve huzûr-ı izzetteyim. Benim bu hâlime âgâh ol ve sus! Ve Allâh Teâlâ kullarından zuhûr edecek ahvâlin doğrusunu en ziyâde bilicidir."

Ma'lûm olsun ki, insân-ı kâmillerin iki hâli vardır. Birisi budur: Hakk'ı ârif olduktan sonra halkı irşâd edip söz söyler. Nitekim من عرف الله طال لسانه ya'nî "Allâh'ı ârif olanın dili uzar", ya'nî çok söz söyler. Hz. Pîr (r.a.) efendimiz *Mesnevî-i Şerîf*'i bu hâl-i âlîleri içinde söylemiştir. Ve ârifin diğer hâli budur ki: keserâttan hicâba düşüp, huzûr-ı izzette sâkit olur. Nitekim من عرف الله كل لسانه

ya'nî "Allâh'ı ârif olan kimsenin dili yorgun olur." Hitâm-ı *Mesnevî*'den sonra Hz. Pîr efendimizin hâli böyle olduğuna işâret buyurulur. Esâsen *Mesnevî-i Şerîf*'in son beyt-i şerîfi hakkındaki îzâhâttan anlaşılacağı üzere, âlem-i keserâta âid olan kelâm mes'elesi kapanmış ve hâl ve zevk bahsi açılmıştır.

شکر این نامه بعنوانی رسید   گم نشد نقد و باخوانی رسید

50. *Şükür, bu nâme ünvân ile erişti, nakit kaybolmadı ve ihvânıma erişti.*

Bu beyt-i şerîf Sultân Veled efendimiz hazretleri tarafındandır. Ya'nî, şükür ki, *Mesnevî-i Şerîf*'in hitâmından sonra Hz. Pîr'in beyânât-ı aliyyelerini hâvî olan bu nâme bir ***Hâtime*** ünvânı ile kulağımıza erişti. Binâenaleyh Hz. Hudâvendigâr'ımızın nakd-i ceyyid ve hâlis olan kelâm-ı âlîleri kaybolmadı ve kardeşlerime de erişti!

نردبان آسمانست این کلام   هر که ازْ اینْ بر رود آید ببام

51. *Bu kelâm gönül merdivenidir. Her kim bundan yukarıya giderse, dama gelir.*

Ya'nî, Hz. Mevlânâ'nın bu kelâm-ı âlîleri ma'nâ göğünün merdivenidir. Her kim bu kelâm ve vesâyâyı kabûl edip icrâ ederse ve bu merdivenden yukarıya çıkarsa, maksûd olan ma'nâ tarafına gelir.

نی بام چرخ کان احضر بود   بل بیامی کز فلك بر تر بود

52. *Ahdar olan çerh üzerine değil, belki bir dama ki, felekten daha yukarı olur.*

Bu dam, sûrî olan yeşil renkli feleğin damı değildir. Belki bu sûrî feleğin daha yukarısı olan rûhâniyet âlemidir ve melekût âlemidir. Nitekim sûre-i En'âm'da وَكَذَٰلِكَ نُرِي إِبْرَاهِيمَ مَلَكُوتَ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ وَلِيَكُونَ مِنَ الْمُوقِنِينَ (En'âm, 6/75) ya'nî "Biz İbrâhîm'e mûkınlerden olması için, göklerin ve yerin melekûtunu ve iç yüzünü gösterdik" buyurulur. Ey sâlik! Eğer Hz. Pîr'in yukarıda 45 numaralı beyitte beyân buyurduğu üzere, sen dahi İbrâhîm Halîl (a.s.) gibi sûretten geçersen, sana da göklerin ve yerin fevkı bulunan onların melekûtu gösterilir.

بام گردون را ازو آید نوا   گردشش باشد همیشه زان هوا

53. *Feleğin damına nevâ ondan gelir. Onun dönüşü dâimâ o havadan olur.*

"Nevâ", kelimesinin müteaddid ma'nâları vardır. Burada "âhenk, intizâm-ı hâl, revnak ve gıdâ" ma'nâlarının her birisi münâsibdir. Ya'nî, bu sûrî feleğin damına âhenk ve intizâm-ı hâl o rûhâniyet âleminden gelir ve o feleğin devri dâimâ o rûhâniyet havasından ve aşkındandır. Nitekim 1. cildin bir sürh-i şerîfinde Hakîm Senâî hazretlerinin آسمانهاست در ولایت جان . کارفرمای آسمان جهان ya'nî "Cân vilâyetinde gökler vardır. Bu sûrî göğün işini buyurucudur" beyti geçmiş ve Hz. Pîr tarafından 2065 numaralı beyitten i'tibâren tefsîr buyurulmuş idi.

*

Cenâb-ı Hakk'a bî-nihâye hamd ve senâ olsun ki, bu *Hâtime*'nin şerhi dahi 2 Şevvâl, sene 1356 ve 5 Kânûn-i Evvel, sene 937 târîhine müsâdif olan Pazar günü bitmiştir.

Hz. Mevlânâ'nın bâb-ı irfânının kıtmîri
Ahmed Avnî

MESNEVÎ'NİN VI. CİLDİ
ve MESNEVÎ-İ ŞERÎF ŞERHİ'NİN
SONU

EKLER

Not: Sayfa numaralarına ilk baskının I. cildi için 2 (iki), III. ve IV. ciltleri için 4 (dört) sayfa eklenecektir.

۷۱

ایضاح — یعنی حسرتندن گوز یاشی دوکدیگی و آه ایتدیگی او طرفه فرصت بولدیغی وقت، لطف الهینک
دایه‌سی اولور.

۲٤۰٦ — در تن خود بنگر این اجزای تن . از کجاها گرد آمد در بدن

ترجمه — کندی جسمکده و جسمک اجزاسنه باق . نره‌لردن جسده طوپلاندی

ایضاح — یعنی معادن، و طبیعتلری بربرینه ضد اولان شیلر مختلف یرلردن کلوب برره طوپلانمسنی
تماشا ایتدیرلر، کندی جسمکده و جسمک اجزاسنه باق . نره‌لردن طولاشوب طولاشوب سنک بو جسمکده
کلوب طوپلاندیلر و جسمکده محبوس قالدیلر . مثلا سنک [illegible] جسده‌کی بر قاربون و یا آزوت
ذره‌سنک بو جسمه کلنجه‌یه قدر، نره‌لردن طولاشوب کلدیکنی تعقیب و تحقیق ممکن اولسه انسان
حیرت کلیر.

۲٤۰۷ — آبی و خاکی و بادی و آتشی . عرشی و فرشی و رومی و کشی

ترجمه — صو، و طوپراق و هوا و آتش، عرشی و فرشی و رومی و کشی منسوبدر.

ایضاح — رومیدن مراد، روم دیارینه منسوب و (کشی) دن مراد (کش) شهرینه منسوب
دیمکدر. و (کش) سمرقنده یقین بر شهرک آدیدر. عرشیدن مراد، هر عنصرک معنالریدر
و فرشیدن مراد، هر عنصرک صورتیدر. معلوم اولسون که عناصرک معنالرینه طبیعت و صورتلرینه
عنصر دیرلر. بونلر بربرینه قاریشدیغی وقت، مزاج حاصل اولور. و بونلرک صورتلری بربرینه قاریشنجه
معنالری ده برابر قاریشمش اولور. صورتلرینه جسم، معنالرینه روح دیرلر. بناءً علیه مزاج هم جسده
و هم ده روحده اولور. جسمک هر مرتبه‌ده بر آیری واردر. روح جماد، روح نبات، روح حیوانیه
دیرلر و انسانده حیوانده برابردر. جسم عالم ملکدندر. روح عالم ملکوتدندر. جسم عالم
خلقدندر و روح عالم امردندر. بناءً علیه بو ارتباط حالتنده روح بر آلتنک ظاهر اولور.
شو حالده روحده معترض بر طرح اولور: روح بر جوهردر؛ مرتبه‌ٔ نباتده باطن و مرتبه‌ٔ حیوانده
بالقوه خفیدر و مرتبه‌ٔ انسانده بالفعل جسدی محرک و مکملدر. بینه‌سز نفسی ارتفاع معنوی
شوردر: بو اجزای جسده برقسمی ایچیلن صو و برقسمی ده طوپراقدن چیقان غذای ذره و میوه‌کی
نیلیه مواده و تنفس ایتدیکمز هوادن‌در، و عالم ترکیبده ... کله حرارت منسوبدر

Mesnevî’nin 6. cildi şerhinden Ahmed Avni Bey’in el yazısıyla bir sayfa

٧٤٩

٢٢٤٧ — نشف کرد از تو خیال آن وشاه ، شبنمی داری از بحر الحیات

ترجمه — او غمازلرک خیالی ، حیاتکدن ملك اولدیغك بر شبنمی سنده نشف ایتدی

ایضاح — (او وشاة) بر سنه سوزنی دیگرینه گوزه غماز وعام مفتاز ایله واشلیك جمیعه انتشف) صوری ویا نیاقه منحرک کندینه جلك ایکدر . بحر الحیاتدن مراد، انسان کامل الحق مناسبدر . شبنمدن مراد، انسان کاملك حقیقتنده مبتدی سالکده قلیل کله فیضدر یعنی ای سالك ، او غماز اولان دوستلرینك و اقربالرك خیالی ، انسان کاملك حقیقتنده چیمك دائمی کی قلبکه کلن فیوضات کاملارینی ، سنده منحرک نشف ایدرلر ، و او فیوضاتی آنلرك ضلالته سببله ضایع ایدرلر .

٢٢٤٨ — پس نشانه نشف آب اندر غصون . آن بود کان می‌نجنبد در رکون

ترجمه — امدی دالرده صویك نشفنك نشانه سی ، اوکه رکوده تحمل ایتماز

ایضاح — اگر بو حالده سوهات صوینی سنده نشف ایتدیلر ایسه ، سنك جسم آغاجیك دالرنده نشانی و علامتی بیلمك ایسترسه ك ، بو علامت اودرکه سنده حقیقت طرفنه میل ورکوده تحمل ایتماز و وقوع التماز اولور و انسان کامله حقیقت عشقك فکری الله دائما سنی کندینه امسید ایدرلر .

٢٢٤٩ — عضو حر شاخ تر و تازه بود . می‌کشی هر سو کشیده می‌شود

ترجمه — حرك عضوی یاش و تازه دال اولور ، هر طرفه چکدیکده چکلمه اولور

ایضاح — زیرا غفلتده ملیده حر و آزاد اولنمش کیسه نك عضوی تر و تازه بر آغاج دالی کیبیدر هر طرفه چکرسه ، او طرفه چکلمه اولور . انسان کاملك وصایاسنه اطاعت ایدر

٢٢٥٠ — گر سبد خواهی توانی کردنش . هم توانی کرد چنبر گردنش

ترجمه — اگر ایسترسه ك آنی سپت یاپابیلیرسك ؛ آنی بوینونك چنبری دخی یاپابیلیرسك

Mesnevî'nin 6. cildi şerhinden Ahmed Avni Bey'in el yazısıyla bir sayfa

Sure ve Ayet-i Kerimeler İndeksi

Not: Sayfa numaralarına ilk baskının I. cildi için 2 (iki), III. ve IV. ciltleri için 4 (dört) sayfa eklenecektir.

Hadîs-i Şerîfler İndeksi

Not: Sayfa numaralarına ilk baskının I. cildi için 2 (iki), III. ve IV. ciltleri için 4 (dört) sayfa eklenecektir.

Özel İsimler İndeksi

Not: Sayfa numaralarına ilk baskının I. cildi için 2 (iki), III. ve IV. ciltleri için 4 (dört) sayfa eklenecektir.

I

İ

Ş

Kitap İsimleri İndeksi

Not: Sayfa numaralarına ilk baskının I. cildi için 2 (iki), III. ve IV. ciltleri için 4 (dört) sayfa eklenecektir.

Açıklanan Farsça, Arapça, Türkçe Kelimeler İndeksi

Not: Sayfa numaralarına ilk baskının I. cildi için 2 (iki), III. ve IV. ciltleri için 4 (dört) sayfa eklenecektir.

E

Z

Terimler, Deyimler ve Bâzı Kelimeler İndeksi

Not: Sayfa numaralarına ilk baskının I. cildi için 2 (iki), III. ve IV. ciltleri için 4 (dört) sayfa eklenecektir.

D

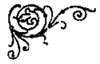

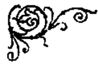

R

V

Lügatçe

A
Âb: Su.
Âb u gil (kil): Su ve çamur.
Abâ: Yünden yapılmış kaba elbise.
Âbâd: Mâmur, bayındır, şen.
Abd: Kul, köle.
Abdânî: Kula âit, kul ile ilgili.
Abdiyyet: Kulluk, kul olma.
Abdullah: Allah'ın kulu.
Abdü'l-câh: Makam, mevki kulu.
Abdü'l-Hâlık: Yaratıcının kulu.
Abdü'l-mâl: Malın kulu.
Abdü'n-nefs: Nefsin kulu.
Âb-ı Hızr: Âb-ı hayât.
Âb-ı revân: Akarsu.
Âbid: İbâdet eden.
Abûsü'l-vech: Asık suratlı, suratı asık.
Acâibât: Acâyip şeyler, şaşılacak şeyler.
Âcâl: Eceller.
Acîb, acîbe: Taaccüb edilecek; şaşılacak.
Acîb: Taaccüb edilecek, şaşılacak, tuhaf.
Acûl: Çok aceleci.
Acûlâne: Çok acele olarak, âcil şekilde.
Acz: Âcizlik.
A'dâ: Adüvvler; düşmanlar.
Âdâb: Edebler; terbiyeler; usûller.
A'dâd: Adetler, sayılar.
Adalât: Adaleler, kaslar.
Adâvet: Düşmanlık.
Add: Sayma, sayı; îtibâr etme.
Aded-i ezmân: Zamanların sayısı.
Adeden: Adet olarak, sayıca.
A'del: En âdil; en dengeli.
Âdem: İnsan; adam.
Adem: Yokluk.
Adem-âbâd: Yokluk ülkesi.
Adem-i: ...in yokluğu, ...sizlik.
Adem-i icâbet: İcâbet etmemek; cevap vermemek, kabul etmemek, râzı olmamak.
Adem-i muhâdara: Karşılıklı olarak hikmetli konuşma yokluğu.
Adem-i rızâ: Rızâsızlık, râzı olmama.
Adem-i rü'yet: Görmeme, görmezlik; görüşsüzlük.
Adem-i tenâhî: Nihâyetsizlik, nihâyeti olmama.
Adem-i vusûl: Vâsıl olamama; erişememe.
Ademiyyet: Yok olma hâli, yokluk.
Âdemî: Âdemoğlu, insan.
Âdemiyyet: Âdem oluş, insanlık.
Ademü'l-adem: Yokluğun yokluğu.
Ademü'l-vücûd: Varlığın yokluğu.

Âdeten: Âdet olarak, alışılmış olarak.
Âdeti hark etmek: Alışılmışın üstüne çıkmak; tabiat kānunları dışına çıkmak; hârikulâde şey yapmak.
Adgāsü ahlâm: Karışık rüyâlar; tâbire gerek olmayan, mânâsız rüyâlar.
Adîmü'l-imkân: Mümkün olmayan, imkânsız.
Adl: Adâlet; doğruluk.
Adû, Adüvv: Düşman.
Âfâk: Ufuklar; insana nisbetle dıştaki varlık âlemi, dış âlem, cismânî âlem.
Âfâkî, âfâkıyye: Âfâka âit, dış dünyâya âit, maddî âlem ile ilgili.
Âferîde: Yaratılmış, mahlûk.
Âfitâb: Güneş.
Âfitâb-ı felekî: Feleğe mensup güneş.
Afüvv: Dâima affeden, merhametli, bağışlayan.
Âgâh: Bilgili, haberdar; uyanık.
Âgâhî: Âgâhlık; bilgili olma.
Agālît, Egālît: İnsanı yanıltacak hatâlı sözler, şeyler.
Âgāz: Başlama.
Ağdiye: Gıdâlar.
Ağlâl: Boyuna geçirilen zincirler, prangalar, kelepçeler.
Ağleb: Daha gālip, en gālip; daha kuvvetli, en üstün.
Ağmez: En gāmız, en kapalı, en güç, anlaşılması en zor.
Ağnâ kulûbenâ: Kalplerimizi zengileştirsin!
Ağniyâ: Zenginler.
Ağrâz: Garazlar; maksatlar.
Ağsân: Gusnler; ağaç dalları, budakları.
Ağyâr: Gayrler; Hak'tan gayri olan şeyler, mâsivâ.
Ah: Erkek kardeş.
Âhâd: Birler; birden dokuza kadar olan sayılar.
Ahad: Bir; kişi, kimse.
Ahad: (Esmâ-i hüsnâdan) İkincisi olmayan bir; yegâne bir; sayıdan olmayan bir, sonsuz bir.
Ahâdîs: Hadîsler; sözler.
Ahadiyyet: "Ahad" olma, sayıdan olmayan birlik.
Ahadiyyetü'l-cem': Cem'in birliği.
Âhiru'l-emr: İşin sonunda.
Âhiz: Ahz eden, alan, alıcı.
Âhize: Alıcı.
Âhar: Diğer, başka.
Ahcâr: Hacerler; taşlar.
Ahdar: Yeşil.
Ahdâs: Hadesler; pislikler; yeni peydâ olan şeyler; delikanlılar.
Ahd-şiken: Ahdinde durmayan, ahdini, sözünü bozan.
Ahfâ: En gizli; insanlarda bulunan yedi latîfeden biri.
Ahfâiyyet: En gizli olma.
Âhir: (Esmâ-i hüsnâdan) Her şeyin varlığı kendisinde son bulan, her şey son bulunca sâdece kendisi var olarak kalan.
Âhir: En son, son.
Ahîr: Son, sonuncu.
Âhirîn: Sonra olanlar, sonrakiler.
Ahkāb: Seksen yıllık süreler; uzun yıllar, pek uzun müddet.
Ahkâm: Hükümler.
Ahkem: En çok hükmeden; en sağlam, en kuvvetli.
Ahlâf: Halefler; birinin yerine geçenler, sonraki nesiller.
Ahlâk-ı hamîde: Övülen, beğenilen ahlâk.
Ahlâm: Tâbir edilmeyen mânâsız rüyâlar, rüyâda görülen şeyler.
Ahlât-ı erbaa: Dört ahlât: Safra, dem, sevdâ, balgam.
Ahmâl-i sakîle: Ağır yükler.
Ahmer: Kırmızı.
Ahsen: En güzel, daha güzel.
Ahsen-i takvîm: En güzel sûret.
Ahvâl: Haller; durumlar.
Ahvel: Şaşı.
Ahyânen: Ara sıra, bâzan.
Ahz: Alma, tutma, elde etme; muâhaze etme, cezâ ve mükâfat verme.
Ahz u i'tâ: Alma ve verme; alış veriş.
Akab: Arka, ard.
Akāmet: Verimsizlik, netîcesizlik.
Akārib: Akrepler.
Akd: Bağlama, düğümleme, birbiriyle birleştirme; sözleşme, uyuşma, nikâh.
Akdem: En kadîm, en önce, ilk.
Akdes: En kudsî; en mukaddes.

Âkıl: Akıl sâhibi, akıllı.
Âkid: Akd eden; düğümleyen, kuran, düzenleyen.
Âkif: İbâdet eden, sebat eden.
Âkil: Yiyen, yiyici.
Âkile: Yenirce hastalığı.
Akîm: Kısır; netîcesiz; semere vermeyen
Akl-ı maâd: Mânevî ve ahrete âit meseleleri idrâk eden akıl; fizik âlem ötesini, metafizikle ilgili şeyleri kavrayan akıl.
Akl-ı maâş: Dünyâ işlerini ve tabiat âlemiyle meseleleri idrâk eden akıl.
Akreb: En yakın.
Aks: Aksetme, yansıma.
Aksâ: En son, son, en uzak.
Aksâm: Kısımlar.
Aksâm-ı erbaa: Dört kısım.
Aksâm-ı nâs: İnsanların kısımları.
Aksâ-yı emâkin: Mekânların en uzağı.
Aktâb: Kutuplar.
Aktâr: Taraflar, yönler, bölgeler; çaplar.
Akvâ: En kavî, en sağlam.
Akvâl: Kaviller; sözler.
Akvâm: Kavimler; topluluklar; milletler.
Akvâm-ı mâziye: Geçmiş kavimler.
Akvem: En doğru, en âdil.
Âl: Şeref sâhibi ve büyük bir kimsenin yakınları.
Âlâ: İhsanlar, nîmetler.
A'lâ: En üstün; daha üstün.
Alâ-derecâtihim: Derecelerine, mertebelerine göre.
Âlâf: Binler.
Alâ-hidetin: Tek başına, ayrıca; tek tek.
Alâim: Alâmetler, nişanlar.
Alaka: Pıhtılaşmış kan.
Alâ-kadri'l-istitâa: Güç yettiği kadar.
Alâkāt: Alâkalar, bağlar, ilgiler.
Alâ-külli-hâl: Her halde, her hâl ü kârda.
Âlâm: Elemler.
A'lâm-ı guyûb: Gayblerin işâretleri, isimleri.
Alâ-mâ-hiye-aleyh: Olduğu şey üzere; olduğu gibi, gerçeği üzere, mâhiyeti üzere.
Alâmât: Alâmetler.
Alâ-melei'n-nâs: Herkesin önünde; göz önünde.
Alâ-merâtibihim: Mertebelerine göre.
Alâ-merri'l-edvâr ve'l-kurûn: Devirler ve asırlar geçtikçe; devirler ve asırlar boyunca.
Alâ-sebîli'l-umûm: Umûmî yolda; umûmî bir şekilde.
Âlât: Âletler, vâsıtalar, araçlar.
Alâ-tarîkı'l-...: ...yoluyla, sûretiyle.
Alâ-tarîkı'l-i'câz: Î'câz yoluyla; mûcizevî bir şekilde ifâde etmek sûretiyle.
Alâ-tarîkı'l-ihâta: İhâta sûretiyle, kuşatma yoluyla.
Alâ-tarîkı'l-ilhâm: İlham yoluyla.
Alâ-tarîkı'l-ma'rife: Mârifet yoluyla.
Alâ-tarîkı'l-müşâa: Hisseleri ayrılmaksızın; hisseleri ayrı olmamak sûretiyle.
Alâ-tarîkı'l-verâse: Verâset yoluyla.
Alâ-tarîkı't-teemmül: Teemmül yoluyla; derin düşünme sûretiyle.
Alâ-tarîkı't-tenâsül: Üreme yoluyla.
Alâ-tarîkı't-tesâvî: Müsâvî, eşit bir sûrette.
Alâ-tarîkı't-tevbîh: Tevbîh, azarlama sûretiyle.
Alâ-vechi ... : ... vechi üzere, .. sûretiyle.
Alâ-vechi't-tafsîl: Tafsîl sûretiyle ayrıntılı olarak.
Alâ-vechi't-tamâm: Tam bir sûrette.
Alâ-vechi't-teselsül: Teselsül sûretiyle, zincirleme olarak.
A'lâ-yı illiyyîn: En yükseklerin yükseği.
Âlâyiş: Debdebe, gösteriş.
Ale'd-devâm: Devamlılık üzere, devamlı olarak, dâimâ.
Ale'l-âde: Âdet üzere, tabiî olarak, tabîî, bayağı; alelâde.
Ale'l-amyâ: Körü körüne, görmeksizin, istemeyerek.
Ale'l-ekser: Ekseriyâ.
A'le'l-gāyât: Gāyelerin en yükseği; netîcelerin en yükseği.
Ale'l-hakîka: Hakîkat üzere; gerçekten.
Ale'l-ıtlâk: Itlâk üzere; mutlak sûrette; umûmî olarak, umûmiyetle.
Ale'l-infirâd: Ferd ferd; birer birer, ayrı ayrı.
Ale'l-kāide: Kāide olarak, kurala gereğince, usûlen.
Ale'l-umûm: Umûmiyet üzere; genel olarak.
A'lem: En âlim, en çok bilen.
Ale's-seviyye: Müsâvat üzere, eşit sûrette, seviyesine göre.

Ale't-ta'yîn: Tâ'yin etmek sûretiyle, belirterek.
Ale't-takrîb: Takrîben, aşağı yukarı.
Ale't-tedrîc: Tedrîcen, derece derece, dereceli olarak.
Ale't-tevâlî: Arka arkaya, birbiri ardınca.
Alef: Yulaf; ot, saman, hayvan yemi.
Alem: Nişan, alâmet; bayrak, sancak; özel isim.
Âlemiyân: Âleme mensup olanlar, insanlar.
Aleyhi ve âlihi's-salâtü ve's-selâm: O ve âli üzerine salât ve selâm olsun!
Aleyhi'l-la'ne: Ona lânet olsun!
Aleyhime's-selâm: Selâm ikisinin üzerine olsun!
Aleyhimü's-selâm: Selâm onların üzerine olsun!
Aleyhi's-selâm, (a.s.) : Selâm onun üzerine olsun!
Aleyhine: Onun üzerine, onun hakkında; ona karşı.
Alî, aliyy, aliyye: Yüce, yüksek.
Âlî: Yüksek, yüce.
Âlî-cenâb: Şerefli, yüksek; cömert.
Âlihe: İlâhlar, tanrılar.
Aliyy, Alî: (Esmâ-i hüsnâdan) En yüce olan, kemâl sıfatlarında en üstün olan.
Alîm: (Esmâ-i hüsnâdan) En çok bilen, bilgisi ezelî ve ebedî olan, her şeyi her yönüyle bilen.
Âlim-billâh, Âlim-i billâh: Allâh'ı bilen, Allah ile bilen.
Amâ: Körlük.
A'mâ: Kör.
Amâ': İnce bulut; ahadiyet veyâ vâhidiyet mertebesi.
Âmâl: Emeller.
A'mâl: Ameller.
A'mâl-i hayriyye: Hayır amelleri, hayır ile ilgili ameller.
A'mâl-i tâliha: Uygunsuz, yaramaz, fenâ ameller.
A'mâliyye: Amellere âit, amellerle ilgili.
Ameliyyât: Ameliyeler, işlemler.
Amîk, amîka: Derin.
Âmil: Amel eden, işleyen; sebep; vergi toplayan memur; devlet memûru.
Âmilîn: Amel ediciler.
Âmîziş: Karışma, geçinme.
Âmm, âmme: Umûmî, umûmu ilgilendiren, genele âit; avam.
Âmme: Umum, avam.
Âmme-i mü'minîn: Müminlerin umûmu.
Amûden: Dikine olarak.
Anâsır: Unsurlar.
Anâsır-ı basîta: Birleşik olmayan basit unsurlar.
Anâsır-ı erbaa: Dört unsur.
Ânen-fe-ânen: Bir andan diğer âna; gittikçe, gitgide, sürekli.
Ân-ı gayr-i münkasim: Parçalanamayan, en küçük zaman dilimi.
Ân-ı vâhid: Bir an.
Ânifen: Biraz önce, yukarıda.
An-karîb: Yakında.
Anhüm: Onlardan.
Anhümâ: O ikisinden.
A'râf: Cennet ile cehennem arasındaki yer; âdetler, usûller; sırt, tepe.
Arâis: Gelinler.
Ârâm-ı dil: Gönül sükûnu, rahatlığı.
Ârâste: Bezenmiş, süslenmiş.
Ârâyiş: Süs, zînet; süsleme.
Ârâyiş-i gûnâ-gûn: Çeşit çeşit süs.
Araz: İki zamanda bakî olmayan ve varlığı kendinden olmayıp başkasından olan şey.
A'râz: Arazlar.
A'ref: En ârif; en çok irfan sâhibi; en çok bilen.
Ârız, ârıza: Ârız olan; sonradan gelen, gelip geçici olan.
Ârızî, ârızıyye: Sonradan gelen; gelip geçici olan.
Ârî: Çıplak; soyulmuş.
Ârif: Bilen, tanıyan.
Ârif-billah, Ârif-i billâh: Allah'ı bilen, Allah ile bilen.
Ârif-i muhakkık: Tahkîk sâhibi ârif, bir şeyi hakîkatiyle bilen.
Ârifân: Ârifler.
Ârifân-ı billâh: Allâh'ı ârif olanlar, Allah ile bilenler.
Ârifîn: Ârifler.
Âriyet: Ödünç, iğreti, geçici.
Arîza: Küçükten büyüğe yazılan dilek yazısı; dilekçe.

Arûs: Gelin.
Arûs-i zîbâ: Süslü; güzel gelin.
Arz: Genişlik, en; enlem.
Arz: Gösterme, bildirme.
Arz-ı ubûdiyyet: Kulluğunu sunma.
Arzan: Genişlik olarak, genişliğine, enine; enlem bakımından.
Arzî, arzıyye: Arza mensup, arz ile ilgili, yerküresine âit.
Arziyyât: Arz, yeryüzü ile ilgili şeyler.
(a.s.): (Aleyhi's-selâm) Allah'ın selâmı onun üzerine olsun!
As'ab: En zor, en güç; daha güç.
A'sâb: Sinirler.
Asâkir: Askerler.
Asamm: Sağır.
Âsân: Kolay.
Âsâr: Eserler; te'sirler; fiiller.
Âsâr-ı aliyye: Yüksek eserler.
A'sâr: Asırlar, yüzyıllar.
Adsak: En sâdık, en doğru.
Asfâ: En sâf, en temiz, en hâlis.
Asgar: En küçük, daha küçük.
Ashâb: Sâhipler; sohbet arkadaşları, arkadaşlar.
Ashâb-ı cibâyât: Vergileri toplayan memurlar.
Âsım: Koruyan, günahtan muhâfaza eden.
Âsî: İsyan eden, emre karşı gelen.
Asl, Asıl: Esas, kök, asıl, temel, prensip, kāide.
Asl-ı fâsid: Bozuk esas, prensip.
Asl-ı sahîh: Doğru, sağlam esas, prensip.
Asl-ı sânî: İkinci asıl.
Aslah: Daha Sâlih; en iyi, en yakışan, en uygun.
Asliyye, aslî: Asla âit, asılla alâkalı; esaslı.
Asliyyet: Aslî olma, asıl olma.
Aslu'l-usûl: Asılların aslı, esasların esâsı.
Asnâf: Sınıflar.
Asnâf-ı a'mâl: Amellerin sınıfları, kısımları.
Ansâm: Sanemler; putlar.
Âsumân: Semâ, gök.
Asvât: Savtlar; sesler.
Aşr: On.
Aşerât: Onlar.
Âşıkān: Âşıklar.
Âşiyân: Yuva; mesken, ev.
Aşk-bâzlık: Sevgi gösterisinde bulunma, âşıklık.
Âşüfte: Delicesine seven, perîşan bir halde olan.
At'ıme: Taamlar; yemekler.
Atâ: Verme, bağışlama; ihsan, bağış.
Atâ-bahş: Bahşiş veren; bağışta bulunan.
Atâullah: Allâh'ı atâsı, hediyesi, bağışı, ihsânı.
Atâyâ: Atıyyeler; hediyeler, armağanlar.
Atbak: En mutâbık, en uygun.
Âteşîn: Ateşten, ateş hâlinde.
Atf: Eğme, meylettirme; bağlama; dokunma.
Âtıfet: Karşılık beklemeden gösterilen sevgi; iyilik severlik.
Âtıl: Boş, faydasız; tenbel.
A'tıyyât: Atıyyeler, hediyeler.
A'tıyyât-ı esmâiyye: İlâhî isimlerin bağışları.
A'tıye: Bağış, ihsan, atâ.
Atıyye: Hediye, armağan, bağış.
Âtî: Gelen, gelecek; gelecek zaman.
Âtî-i karîb: Yakın gelecek.
Atîk: Eski.
Âtiyyü'z-zikr: Zikri gelecek olan; aşağıda zikredilecek olan.
Atş: Susuzluk.
Atşân: Susuz.
Attâr: Güzel koku; iğne iplik vesâire satan, aktar.
Atyeb: En güzel.
Av'ava: Havlama, uluma.
Avâik, Avâyık: Engeller.
Avâkıb: Âkıbetler, netîceler.
Avâlim: Âlemler.
Avâlim-i şehâdiyye: Şehâdet âlemleri; görülen âlemler.
Avâmm: Halk, umum insanlar; ârif olmayan kimseler.
Avâid: Gelirler.
A'vân: Muâvinler; yardımcılar.
Avârız: Ârızalar; sonradan olan şeyler; engeller.
Avâyık, Avâik: Engeller.
Avdet: Dönme, dönüş.
Avene: Yardımcılar, destek olanlar.
Avn: Yardım; yardımcı.
Ayân: Belli, açık, âşikâr, meydanda.

A'yân: "Ayn"lar; hakîkatler; maddeler.
A'yân-ı sâbite: Değişmez, sâbit hakîkatler.
Ayânen: Âşikâr bir şekilde.
Âyât: Âyetler, alâmetler, nişanlar.
Âyâtullah: Allah'ın âyetleri, işâretleri.
Âyîne: Ayna.
Ayn: Göz, kaynak, çeşme, asıl; hakîkat, zât, ta kendisi, kendisi; cisim, madde.
Ayne'l-yakîn: Görerek kesin bir şekilde bilme.
Aynen: "Ayn" olarak.
Ayn-ı basar: Görme duyusu olan göz, baş gözü.
Ayn-ı basîret: Basîret gözü.
Ayn-ı bu'd: Uzaklığın ta kendisi.
Ayn-ı cân: Rûhun zâtı, rûhun bizzat kendisi.
Ayn-ı cehil: Cehâletin ta kendisi.
Ayn-ı cem': Cem' mertebesinin hakîkati.
Ayn-ı fesâd: Fesâdın ta kendisi.
Ayn-ı hayr: Hayrın ta kendisi.
Ayn-ı hicâb: Hicâbın ta kendisi.
Ayn-ı inâyet: İnâyetin kendisi.
Ayn-ı mer'î: Görülenin hakîkati, görülenin ta kendisi.
Ayn-ı meşgûliyyet: Meşgûliyetin ta kendisi.
Ayn-ı mukarrebîn: Mukarreblerin çeşmesi.
Ayn-ı râî: Görenin gözü, görenin hakîkatı.
Ayn-ı sâbite: Sâbit, değişmez olan hakîkat.
Ayn-ı savâb: Savâbın, doğrunun ta kendisi.
Ayn-ı suâl: Suâlin ta kendisi.
Ayn-ı tâat: Tâatın ta kendisi.
Ayn-ı vasl: Vuslatın ta kendisi.
Ayn-ı vâhide: Tek bir "ayn"; tek bir hakîkat.
Ayn-ı vücûd: Vücûdun, varlığın ta kendisi, vücûdun hakîkati.
Ayn-ı yakîn: Yakîn gözü; kat'iyyet ve kesin bilgi gözü.
Aynî, ayniyye: "Ayn"a âit, "ayn" ile ilgili.
Ayniyyet: Aynı olma, hakîkati ile aynı olma.
Aynü'd-dîn: Dînin kendisi, dînin zâtı.
Aynü'l-yakîn: Yakîn gözü.
A'yün: Gözler.
A'yün-i nâzırîn: Bakanların gözleri.
Ayş: Yaşayış, yaşama.
A'zâ: Uzuvlar; organlar.
Azâim (ilm-i): Tılsımlı sözler ilmi.
A'zam: En büyük, daha büyük.
A'zâ-yı sâire: Diğer organlar.
A'zâ-yı vücûdiyye: Vücûdun uzuvları, organları.
Azamet: Büyüklük, yücelik.
Âzâr: Tekdir, incitme; kırılma, kırıklık, kırgınlık.
Azb: Tatlılık; tatlı, şîrin.
Azhar: En zâhir, en âşikâr, en görünen.
Azîm, azîme: Büyük.
Azîm: (Esmâ-i hüsnâdan) Azamet, ululuk sâhibi, çok yüce, çok büyük, sınırsız ve kayıtsız büyüklük sâhibi.
Azîmet: Gitme, gidiş, yönelme; niyet etme, kasdetme.
Azîmü'l-kadr: Kadri, kıymeti, derecesi büyük olan; şerefli, ulu.
Azîmü'ş-şân: Şânı büyük olan, yüce olan.
Azîz: (Esmâ-i hüsnâdan) İzzet ve yücelik sâhibi, mağlûp edilemiyen, her şeyde gâlip olan; her şeye gücü yeten.
Azîz, azîze: İzzet sâhibi; muhterem; değerli, kıymetli; sevgili.
Azîzân: Azizler.
Azîzü'l-menâl: Erişilmesi değerli olan.
Azm etmek: Niyet ve kasdetmek.

B

Bâb: Kapı; fasıl, bölüm, mevzû; husus, mes'ele.
Bâb-ı erbaîn: Kırklar bâbı.
Bâ-çâre: Çâre ile, çâreli.
Bâde: Şarap, içki.
Ba'dehû: Ondan sonra; sonradan.
Ba'de: ...den sonra.
Ba'de'l-: ...den sonra.
Ba'de'l-fenâ: Fenâdan sonra.
Ba'de'l-ilm: İlimden sonra; bildikten sonra.
Ba'de'l-imtizâc: İmtizâcdan, karışmadan sonra.
Ba'de'l-intisâb: İntisabdan sonra.
Ba'de'l-mevt: Ölümden sonra.
Ba'de'l-müsâade: İzin verildikten sonra.
Ba'demâ: Bundan sonra, bundan böyle.
Ba'de's-sûret: Sûretten sonra.
Bâd-ı semûm: Semum rüzgarı.
Bâdî: Sebep olan, sebep.
Bâdî-i nazar: İlk bakışta.
Bâdiye: Çöl, kır; köy.
Bağbân: Bahçıvan.

Bağteten: Birden bire, ansızın.
Bağy: Azgınlık, aşırıya gitme, serkeşlik.
Bahâ: Kıymet, değer.
Bahhâs: Çok bahseden; bahsi seven; çok araştıran; çok münâkaşacı; iddiacı; cedelci.
Bahîl: Cimri, eli sıkı.
Bâhir: Belli, açık, apaçık; parlak, ışıklı.
Bahr: Deniz.
Bahr-i muhît: İhâta eden deniz; kuşatan deniz; okyanus.
Bahrî, bahriyye: Denize âit, deniz ile ilgili.
Bahs: Bahsetme; araştırma.
Bahş: Bağış, ihsan.
Baht: Öz, hâlis, sırf, saf.
Baîd, baîde: Uzak, ırak.
Bâis: Sebep olan; gönderen; îcap ettiren.
Bâis: (Esmâ-i hüsnâdan) Sebepleri yaratan, ölüleri dirilten, peygamberler gönderen.
Bâk: Korku, çekinme, kaygı.
Bakara: Sığır, inek.
Bâ-kemâl: Kemâlli. (Cemâl-i bâ-kemâl: Tam ve mükemmel güzellik.)
Bâkî, bâkıye: Geriye kalan, bundan başka; bâkî olan, devamlı olan, dâimî.
Bâkî: (Esmâ-i hüsnâdan) Dâimâ var olan, sonsuz olarak varlığı devam eden.
Bâl u pâl: Kanat ve ip; kol, kanat; güç kuvvet.
Bâl: Kanat; kol; boybos; üst, yukarı.
Bâlâ: Yukarı, üst; yüksek, yüce.
Bâlâter: Daha yüksek, pek yüksek.
Bâliğ, bâliğa: Bülûğa eren; vâsıl olan, erişen, yetişen; son mertebeye ulaşan; yekûn.
Bâr: Yük; defa, kerre; meyve; izin, müsâade.
Bârân: Yağmur.
Bârî: Temiz ve sağlam bir nizâm üzere yaratıcı.
Bârid: Soğuk.
Bârid-i ratb: Soğuk ve yaş.
Bârid-i yâbis: Soğuk ve kuru.
Bârigâh: Çadır, yüksek dîvan.
Bârikāt: Bârikalar, şimşek ve yıldırım parıltıları.
Bâriz: Âşikâr, açık.
Ba's: Gönderme, sevketme; diriltme, dirilme.
Ba's-i Muhammedî: Hz. Muhammed'in peygamber olarak gönderilmesi.
Bâ-safâ: Safâlı.
Basar: Görme duygusu, görme, görüş.
Basar-ı ma'hûd: Mâlûm, bilinen görme duygusu, bilinen görme.
Bâsıra, (kuvve-i) ... : Görme duygusu, görme gücü.
Bâsıt: (Esmâ-i hüsnâdan) Lütuf ve rahmeti yayan, hayırlar veren; rızık, neş'e, rahatlık ve bolluk veren.
Basîr: (Esmâ-i hüsnâdan) Eksiksiz gören, görücü olan; görme duyusu veren.
Basît: Mürekkeb olmayan, birleşik olmayan.
Bast: Yayma, açma; uzun uzun anlatma, genişçe anlatma.
Bast-ı sâbık: Yukarıda geçen genişçe anlatma.
Bâtıl, bâtıle: Gerçekliği olmayan, gerçek olmayan; boş, beyhûde, abes.
Bâtın, bâtıne: İç, gizli.
Bâtın: (Esmâ-i hüsnâdan) Gizli, varlığı gizli olan.
Bâtınen: Bâtın bakımından; içten; iç yüzünde, içinden.
Bâtınî-i mahz: Sırf bâtınî; tam mânâsıyla bâtınî.
Batıyy, Batî: Yavaş, ağır hareketli.
Batn: Karın; iç.
Batn-ı mâder: Ana karnı.
Battâl: İşe yaramaz; cesur, kahraman; pek büyük.
Bâyi': Bîat eden.
Ba'z: Bâzı, bir kısım, bir parça, birkaç.
Bâzû: Pazı; güç, kuvvet, istîdat.
Becâ: Yerinde, uygun, münâsip.
Bed: Kötü.
Bed': Başlama.
Bed-ahd: (Ezelde) sözleşmesi kötü olan; sözünde durmayan, vefâsız.
Bed-ahlâk: Kötü ahlâk.
Bedâyi': Benzersiz güzellikler.
Bedî': (Esmâ-i hüsnâdan) Eşi ve benzeri olmayan; her şeyi en mükemmel yapan, yaratan, hayret veren güzellikte îcad eden, var eden.
Bedî', bedîa: Güzel.
Bedîhî: Akla kendiliğinden gelen; delîle gerek göstermeyen, apaçık.
Bedir: Dolunay.

Bedîu'n-nizâm: Nizâmı eşsiz derecede güzel olan.
Bedter: Daha kötü, çok kötü, beter.
Be-gāyet: Pek çok, son derecede.
Behâim, Behâyim: Behîmeler; dört ayaklı hayvanlar.
Behemehâl: Herhâlde, elbette, mutlakā.
Behîc: Güzel.
Behîme: Dört ayaklı hayvan.
Behîmiyyet: Hayvanlık.
Behremend: Behreli, hisseli.
Beht: Hayranlık, hayret.
Bekā: Bâkîlik, devam, devamlı olma, devam etme, sebat.
Bekā-billâh: Allah'la bâkî olma.
Bel': Yutma.
Belâ: Evet.
Belâdet: Akılsızlık, budalalık, aptallık.
Belâgat: İyi ve güzel söz söyleme.
Belâhet: Bönlük, alıklık.
Belâyâ: Belâlar.
Belî: Evet.
Belîd: Ahmak, budala, aptal.
Bend: Bağ.
Bende: Kul, köle.
Bendegân: Bendeler; kullar, köleler.
Bende-nevâzlık: Kulunu, kölesini taltif edicilik.
Bende-perver: Kul sever, kul besleyici.
Berâhîn: Burhanlar; deliller.
Ber-aks: Aksine, tersine.
Berây: İçin, maksadıyla.
Berây-ı: ...için, ...maksadıyla.
Berây-ı hüccet: Hüccet maksadıyla.
Berâzıh: Berzahlar.
Berd: Soğuk.
Berdâberd: "Savulun, çekilin!" diyen kimse; muhâfız.
Berd-i kurb: Yakınlık soğukluğu.
Berere: Hayır sâhibi kimseler.
Ber-güzîde: Seçme, seçkin.
Ber-hayât: Hayatta.
Ber-hevâ: Havaya gitmiş, uçurulmuş; kaybolmuş.
Ber-hordâr: Hayırlı bir işin karşılığını gören; mes'ut, mutlu.
Beriyye: Halk, insanlar; çöl, kır, sahrâ.
Berk: Şimşek.
Ber-karâr: Karar üzerine, dâimî, devamlı.
Ber-mûcib-i: ...gereğince.
Berr: Kara, toprak; kıt'a ve geniş kara parçası.
Berr: (Esmâ-i hüsnâdan) Kullarına karşı şefkatli olan; ihsan edici, ihsânı bütün yaratıklara yaygın olan; iyilik, güzellik ve bağışı fazla olan.
Ber-takrîb-i: Tahmin üzere, tahmin sûretiyle; bir yolunu bularak.
Ber-vech-i: ...vechi üzerine, ...sûretiyle.
Ber-vech-i âtî: Aşağıdaki gibi, ileride görüleceği üzere.
Berzah: İki şey arasındaki fâsıla; iki şey arasını ayıran ve birleştiren hat.
Berzahiyyât: Berzaha âit şeyler.
Berzahu'l-berâzih: Berzahların berzahı.
Besâit: Basît olanlar.
Besâit-ı adediyye: Basit adetler, sayılar.
Besâtet: Basitlik, basit olma, mürekkep olmama.
Bess: Yayma, dağıtma; meydana getirme.
Beşâşet: Güler yüzlülük.
Beşere: Cildin sathı, dış deri, deri; vücûdun zâhiri.
Beşîr: Müjdeleyen, müjdeci; güleryüzlü.
Betâlet: İşsizlik, âvârelik; cesâret, kahramanlık.
Be-tekrâr: Tekrar tekrar.
Bevâtın: Bâtınlar.
Bevl: İdrar.
Bey': Satma, satış.
Beyâbân: Kır, çöl.
Beyn: Ara, arasında.
Beyne'l-: Arasında.
Beyne'l-beşer: Beşer arasında.
Beyne'l-küttâb: Kâtipler arasında.
Beyne'l-müfessirîn ve'l-ulemâ: Müfessirler ve âlimler arasında.
Beyne'n-nâs: İnsanlar, halk arasında.
Beyne't-tecellî ve'l-istitâr: Tecellî ve istitâr arasında.
Beyne'n-nevm ve'l-yakaza: Uyku ve uyanıklık arasında.
Beyninde: Arasında.
Beyt: Ev; beyit.
Beyt-i kazer: Helâ, yüznumara.
Beyt-i mâl: Devlet hazînesi.

Beytûtet: Geceleme, gece kalma.
Beytü'l-mâl: Devlet hazînesi.
Beyyin, beyyine: Açık, âşikâr.
Beyyine: Delil, şâhit.
Beyzâ: Beyaz.
Beyza: Yumurta.
Bezl: Bol bol verme, saçma.
Bezl-i mechûd etmek: Olanca gücünü sarf etmek.
Bezm: Meclis.
Bî-: ...sız, ...siz.
Bi-: ...ile, ...yoluyla, ...sûretiyle.
Bî-ârâm: Durup dinlenmiyen; rahatsız.
Bîat: Kabul ve tasdik etme; hükümranlığını, başkanlığını kabul etme.
Bî-bâk: Korkusuz, çekinmesi olmayan, kaygısız.
Bî-behre: Behresiz; nasipsiz, yoksun.
Bi-cevâhiri kelâmihi'ş-şerîf: Onun şerefli sözünün cevherleriyle.
Bî-çâre: Çâresiz, zavallı.
Bî-çigûne: Nasılsız, keyfiyetsiz, niteliksiz.
Bî-çûn ü çirâ: Niçinsiz ve nedensiz.
Bî-çûn: Emsâlsiz, eşsiz; niçinsiz.
Bîdâr: Uyanık, uyumayan, uykusuz.
Bidâyet: Başlangıç.
Bi'd-defaât: Defalarca.
Bi-düreri mākalihi'l-latîf: Latif sözünün incileriyle.
Bî-fikr: Fikirsiz.
Bî-fikret: Fikirsiz.
Bîgâne: Kayıtsız, ilgisiz; yabancı.
Bîgânegî: Yabancılık; başkalık.
Bî-gāyât: Gayetleri, nihâyetleri olmayan; sonu olmayan.
Bî-gûş: Kulaksız.
Bî-haberî: Habersizlik; bilgisizlik.
Bî-hadd: Hadsiz, sınırsız, pekçok.
Bi-hakkın: Hakkıyle, tamâmiyle.
Bihâr: Denizler.
Bî-harf ve savt: Harfsiz ve sessiz.
Bi-hasebi: ... hasebiyle, bakımından, dolayısıyla.
Bi-hasebi'l-beşeriyye: Beşer olmak dolayısıyla.
Bi-hasebi'l-esmâ ve's-sıfât: İlâhî isimler ve sıfatlar bakımından.
Bi-hasebi'l-hâce: İhtiyâca göre.
Bi-hasebi'l-hilâfet: Hilâfet bakımından.
Bi-hasebi'l-kasd: Maksada göre, maksat bakımından.
Bi-hasebi'l-münâsebe: Alâkası bakımından.
Bi-hasebi'ş-şuûnât: İlâhî şe'nler bakımından.
Bî-hemtâ: Benzersiz, eşsiz.
Bî-hicâb: Örtüsüz, perdesiz.
Bî-his: Hissiz, duygusuz.
Bî-hod, Bî-hûd: Kendiliksiz, kendinden geçmiş; baygın. olmaksızın.
Bihter: Daha iyi, pek iyi.
Bî-hûd, Bî-hod: Kendiliksiz; kendinden geçmiş; baygın.
Bî-hûş: Şaşkın, sersem, kendinden geçmiş, şuursuz; aklını kaybetmiş.
Bî-ilâc: İlâçsız; çâresiz, tedbirsiz; tedbîr ve tedâvi olmaksızın.
Bi-kaderi'l-hâce: İhtiyaç kadar, ihtiyaç miktârınca.
Bî-kadr: Değersiz.
Bî-karâr: Kararsız.
Bi'l-: ...ile.
Bilâ-: ...sız, ...siz.
Bilâ-cebr: Cebr etmeksizin; zorlamaksızın.
Bilâd: Beldeler; memleketler, şehirler.
Bilâ-eb ve ümm: Babasız ve anasız.
Bilâ-ihtiyâr: Seçmeksizin, irâdesini kullanmaksızın.
Bilâ-kayd: Kayıtsız.
Bilâ-maslahat: Bir maslahat (iş, yarar) olmaksızın.
Bilâ-pervâ: Pervâ etmeden; korkmadan, çekinmeden.
Bi'l-âhire: Sonradan, sonra.
Bi'l-asâle: Asâletle, asâleten, asıl olarak.
Bilâ-tefâvüt: Fark bulunmaksızın.
Bilâ-te'hîr: Geciktirmeden.
Bilâ-tekellüf: Külfetsiz, zahmetsiz; tabiî olarak, özentisiz.
Bilâ-zahmet: Zahmetsiz; meşakkatsiz, sıkıntısız.
Bilâ-zevc: Kocasız.
Bilâ-ziyâde ve lâ-noksan: Fazlasız ve eksiksiz.
Bilcümle: Bütün, hepsi, cümlesi.
Bi'l-farz: Farazâ, farz edelim ki, diyelim ki.
Bilfiil, Bi'l-fiil: Fiilen, gerçekten, hakîkî ola-

rak, "kuvve"de veya îtibârî olmayarak.
Bi'l-gayr: Gayr ile, başkasıyla.
Bi'l-hikme: "Hikmet ilmi"ne göre; fizik ilmi bakımından.
Bi'l-hilâfe: Hilâfetle, halîfe olarak.
Bi'l-ictinâb: Sakınmak sûretiyle.
Bi'l-ikmâl: Tamamlama ile; tamamlayıp.
Bi'l-insâf: İnsafla.
Bi'l-intihâb: Seçmek sûretiyle, seçim ile.
Bi'l-irâde: İrâde ile.
Bi'l-irşâd: İrşâd ile, irşâd sûretiyle.
Bi'l-isbât: İsbât ile; isbât etmek sûretiyle.
Bi'l-istimdâd: İstimdat ile; medet dilemek sûretiyle.
Bi'l-kabûl: Kabul ile, kabul olunarak.
Bi'l-kimyâ: Kimyâ ilmine göre.
Bi'l-kuvve: Kuvve olarak; kābiliyet ve güç hâlinde; bi'l-fiil olmayarak.
Bi'l-külliyye: Küllî olarak, küllî sûrette.
Billâh: Allah ile, Allah tarafından.
Bi'l-muhâlefe: Muhâlefet sûretiyle.
Bi'l-mukābele: Mukābele ile, karşılaştırma sûretiyle, karşılık olarak.
Bi'l-mürâcaa: Mürâcaat ile; baş vurmak sûretiyle.
Bi'l-müzâkere: Görüşmek sûretiyle.
Bi'l-vâsıta: Vâsıta ile, vâsıtalı olarak.
Bi'l-verâse: Verâset yoluyla.
Bî-meze: Tatsız tutsuz.
Bî-mikdâr: Değersiz.
Bî-muhâbâ: Çekinmeksizin.
Bî-murâd: Murâdsız; murâdına erişmemiş, istediğini elde edememiş.
Bînâ: Gören, görücü; göz.
Binâen: ...den dolayı; dayanarak.
Bi-nefsihî: Nefsiyle, zâtıyla.
Bî-nevâ: Zavallı, çâresiz, fakir, nasipsiz.
Bî-nihâye: Nihâyetsiz, sonu olmayan.
Bî-pâyân: Nihâyetsiz, tükenmez.
Bî-perde: Perdesiz.
Bî-renklik: Renksizlik.
Bî-sa'y: Çalışmasız, gayretsiz.
Bisât: Kilim, yaygı, yere serilen şey; hükümdârın etrâfında bulunan vazîfeliler, me'murlar.
Bi'set: Gönderme, gönderilme.
Bi'set-i seniyye: (Peygamber Efendimiz'in peygamber olarak) kutlu gönderilişi.
Bî-tâb: Güçsüz, kuvvetsiz; bitkin, yorgun.
Bi-tarîk-ı evlâ: Daha üstün, daha uygun yol ile.
Bi-tarîk-ı sûret: Sûret yoluyla, sûret bakımından.
Bi-tarîkı'l-i'câz: Olağanüstü bir yol ile.
Bî-tekellüfî: Teklifsiz olma, teklifsizlik; külfetsizlik, sıkıntısızlık, tabiîlik.
Bî-tekeyyüf: Keyfiyetsiz, niteliksiz.
Bittabi': Tabîatıyla, tabiî olarak.
Bi't-tebaiyye: Tâbi olmak sûretiyle, tâbi olarak.
Bi't-tebeddül: Değişerek.
Bi't-tedrîc: Tedric ile; azar azar, yavaş yavaş.
Bi't-teemmül: Düşünmek sûretiyle, ince ince düşünerek.
Bi't-tekarrür: Tekarrür etmekle, karar kılarak, yerleşerek.
Bi't-tekâsüf: Kesifleşerek, yoğunlaşarak.
Bi't-tenâsül: Doğup üreyerek.
Bi't-teselsül: Zincirleme olarak.
Bi't-tenezzül: Tenezzül etmek, inmek sûretiyle.
Bîzâr: Rahatsız, bıkmış, usanmış; küskün.
Bi'z-zarûre: Zarûrî olarak.
Bi-zâtihâ, Bi-zâtihî: Kendi zâtıyla, kendi kendine, başkasına ihtiyâcı olmaksızın.
Bi'z-zât: Zât ile, kendi zâtıyla, kendi kendine.
Bûd: Varlık.
Bu'd: Uzaklık.
Bu'd-i sûrî: Sûrete, maddeye âit uzaklık; maddî, cismânî uzaklık.
Bûd u nâ-bûd: Varlık ve yokluk; var ve yok.
Budelâ: Bedeller; abdâl; Cenâb-ı Hakk'ın seçkin kullarından olan yedi kişi.
Bu'diyyet: Uzaklık.
Buhl, buhul: Cimrilik; kıskanma, men etme.
Bulûğ, Bülûğ: Bâliğ olma; akıl yaşında olma; yetkinlik; erişme.
Burhan: Delil:
Burhânü'l-ıstıfâ: Seçkinliğin delîli, seçkinlik delîli.
Burûc: Burçlar.
Butlân: Bâtıl olma, bâtıl oluş; saçmalık.
Butûn: Bâtın olma, gizlilik; bâtınlar.
Bûy-i müşk: Misk kokusu.
Buyût: Beytler, evler.
Bükâ: Ağlama.

Bü'l-aceb: Çok tuhaf, şaşılacak.
Büleğâ: Beliğler; belâgat sâhipleri.
Bülend: Yüksek, yüce.
Bülûğ, Bulûğ: Bâliğ olma; yetkinlik; erişme.
Bürûdet, Burûdet: (Dört tabîattan biri): Soğukluk.
Bürûz: Belirme, âşikâr olma, meydana çıkma.
Büzürg: Büyük, ulu.

C

Câ, Cây: Yer, mevki.
Câdde-i şerîat: Şerîat caddesi; şerîatın geniş yolu.
Câfî: Cefâ eden; eziyet eden.
Câh: Makam, mevki, îtibâr.
Câil: Ca'l edici, kılan, yapıcı, vücûda getirici.
Cahîm: Cehennem.
Câiz: Cevâz verilen; olabilir, olur.
Ca'l: Yapma, kılma, te'sir etme, vücûda getirme.
Ca'lî: Yapmacık, sahte.
Câlib: Celbeden, çeken, çekici.
Câme: Elbise, çamaşır.
Câmi', câmia: Cem' eden; toplayan, bir araya getiren, birleştiren.
Câmi': (Esmâ-i hüsnâdan) Cem' eden, birleştiren, toplayan, bir araya getiren, içine alan.
Câmid: Donuk, donmuş, cansız.
Câmiu'l-ezdâd: Zıtları toplayan, zıtları bir araya getiren.
Cânân, Cânâne: Sevgili, dost.
Cânib: Taraf, cihet, yan.
Cânn: Cin.
Cârî: Cereyan eden; akan, geçen, yürüyen; yürürlükte olan.
Câvidân: Ebedî.
Câvidânî: Dâimî, ebedî.
Cây-ı hande: Gülme yeri; gülünecek şey.
Câzim: Cezm eden; karar veren, kestirip atan.
Cebânet: Korkaklık;
Cebbâr: Cebr edici, zorlayıcı, zâlim, zorba.
Cebbâr: (Esmâ-i hüsnâdan) Çok cebr edici; çok güçlü ve kudretli; dileğini yaptırmaya gücü yeten, kendisine karşı çıkılamayan.
Ceberût: Cebbarlık; büyüklük, azamet, Kibriyâ; pek ziyâde kibir; âlem-i ceberût.
Cebr: Zorlama.
Cebren: Zorlama sûretiyle.
Cebrî: Cebriye mezhebine mensup olan.
Cedd: Dede, büyük baba.
Cedîd, cedîde: Yeni.
Cedvel: Su arkı, kanal.
Cehd: Çalışma, çabalama, gayret.
Cehele: Câhiller.
Cehil, cehl: Cehâlet; bilgisizlik.
Cehîr: Yüksek, açık (ses).
Cehl, Cehil: Câhillik, bilgisizlik.
Cehl-i mürekkeb: Bilmediğini de bilmeme.
Cehr: Yüksek sesle söyleme.
Cehren: Yüksek sesle, açık bir şekilde.
Cehûd: Yahûdi, çıfıt.
Cehûl: Çok câhil.
Celâ: Parlak olma, passız olma; tecellî, zuhur, görünme; zât-ı Hakk'ın kendi zâtı için, kendi zâtında zuhûr etmesi.
Celâdet: Yiğitlik, kahramanlık.
Celâl: Büyüklük, ululuk, heybet.
Celâlet: Büyüklük, ululuk.
Celb: Çekme, kendine çekme; çağırma.
Celb-i ervâh: Ruhları çağırma.
Celî: Âşikâr, apaçık, meydanda.
Celîl: (Esmâ-i hüsnâdan) Celâl sâhibi, büyüklük ve ululuğu yüce olan.
Celîlü'l-ism: İsmi Celîl olan.
Celîs: Kendisiyle birlikte oturulan, birlikte oturan; arkadaş.
Celle celâlühû: Onun Celâl'i çok yücedir.
Celle zikruhû: Onun zikri çok yücedir.
Celse: Oturuş, oturum.
Cem': Toplama, bir araya getirme, birikme; cem' mertebesi, makâmı.
Cemâdî: Cemâdlık.
Cemâdiyyet: Cemâdlık, cemâd olma.
Cemâl: Güzellik.
Cemâl-i bâ-kemâl: Tam ve mükemmel güzellik.
Cemd: Buz, kar; donma.
Cemel: Deve.
Cemî'-i ...: Bütün, cümle, hepsi.
Cemî'-i ahvâl: Bütün haller, durumlar.
Cemîl: Cemâl sahibi, güzel.
Cem'iyyet: Câmi' olma; esmâ-i ilâhiyyenin hepsine mazhar olma; topluluk; tefrika ve fark mertebesinin zıddı olan cem' mertebesinde bulunma.

Cem'iyyet-i esmâiyye: İlâhî isimler topluluğu; esmâ-i ilâhiyyenin hepsine mazhar olma.
Cem'iyyetli: Şümullü, hepsini içine toplayan.
Cem'u'l-cem': Cem'in cem'i mertebesi, makāmı.
Cenâbet: Cünüplük.
Cenân: Gönül, kalp.
Cennât: Cennetler.
Cenûb: Güney.
Cerh: Çürütme, red, kabul etmeme; yaralama.
Cesâmet: Büyüklük, irilik.
Cesîm, cesîme: İri, büyük.
Cevâb-ı şâfî: Yeterli cevap.
Cevâd: Cömert; cûd sahibi.
Cevâhir: Cevherler.
Cevâmiu'l-kelîm: Birçok mânâyı câmi olan; birçok mânâyı kendinde toplayan.
Cevârih: El, ayak gibi organlar.
Cevdet-i akl: Akıl üstünlüğü, olgunluğu.
Cevelân: Dolaşma, dolanma, gezinme.
Cevelân: Dolaşma, gezinme.
Cevf: İç; boşluk.
Cevhere: Bir tek cevher, cevher tânesi.
Cevr: Haksızlık, ezâ, cefâ, eziyet, zulüm.
Ceyyid, ceyyide: İyi, hoş.
Cezâ: Karşılık verme, karşılık.
Ceza': Endîşe etme, sızlanma.
Cezb: Kendine çekme, çekme, çekilme.
Cezzâb: Çok cezbedici; çok çekici.
Cibâl: Dağlar.
Cibâyât: Vergileri toplama.
Cidâl: Mücâdele; karşılıklı kavga, savaş.
Cidâr: Duvar.
Cidd: Ciddiyyet; çalışma, gayret, sebat.
Ciddin ciddi: Kemâl-i ciddiyet, tam bir ciddiyet.
Cihâren: Apaçık olarak, cehren.
Cihât: Cihetler.
Cihât-ı sitte: Altı yön.
Cilve-ger: Tecellî eden, görünen, zâhir olan.
Cimâ': Cinsî münâsebet.
Cinân: Cennetler.
Cinnet: Delilik.
Cirm: Cisim.
Cisr: Köprü.
Ciyâdet: İyilik, güzellik; yenilik, tâzelik.
Cûd: Bir kazanç ve talep karşılığı olmaksızın bağışta bulunma, cömertlik, ihsan.
Cumhûr-ı kavm: Bir topluluğun bütün fertleri, topluluğun hepsi, büyük ekseriyeti.
Cumûd-ı beşeriyyet: Beşerî sıfatların donması, donukluğu.
Cûş: Coşma, kaynama.
Cûşiş: Coşma, kaynama.
Cübn: Korkaklık.
Cüdâ: Ayrı, ayrılmış.
Cühhâl: Câhiller.
Cühûd: Yahûdi
Cülûd: Cildler; deriler.
Cülûs: Tahta çıkma.
Cümle: Bütün, hepsi; topluluk; sistem.
Cümle-i asabiyye: Sinir sistemi.
Cümle-i vâhide: Bir tek bütün.
Cündî: Asker.
Cünûd: Askerler, ordular.
Cünûd-ı mücennede: Saf saf, sıra sıra dizilmiş ordular.
Cür'et-yâb: Cür'et eden; cesur, atılgan.
Cürüm, Cürm: Suç, günah.
Cüst ü cû: Araştırma, arama.
Cüyûş: Askerler, ordular.
Cüz': Kısım, parça.
Cüz'î, cüz'iyye: Parçaya âit olan, parça ile ilgili; bütüne âit olmayan, küçük, ufak, kısmî.
Cüzûr: Kökler.
Cüz'iyyât: Cüz'iyyetler, cüz'î şeyler.

Ç

Çâh: Çukur.
Çâh-ı hizlân: Sefîl ve zelîl olma çukuru.
Çâker: Köle, kul.
Çâkerân: Kullar, köleler, câriyeler.
Çâlâk: Çevik, eline ayağına çabuk.
Çarh-ı idâre: İdâre çarkı.
Çemenzâr: Çimenlik, park.
Çerâg: Mum.
Çerh: Çarh; felek; çark, tekerlek.
Çeşm: Göz.
Çeşm-i basîret: Basîret gözü.
Çeşm-i hissî: His gözü; beş duyudan biri olan göz.
Çevgân: Cirit oyununda kullanılan değnek; ucu eğri değnek.
Çulha: Dokumacı.

Çûn ü çirâ: Nasıl ve nice.

D

Dâbbe: Hayvan; yerde yürüyen hayvan.

Dâd: Verme, vergi, ihsan; adâlet, doğruluk; veriş, satış; feryat; kısmet, nasip.

Dâde: Verilmiş; ihsan, vergi.

Dâfia (kuvve-i ...): Defetme, uzaklaştırma, savunma gücü.

Dâhik: Gülen, gülümseyen.

Dahk: Gülme, gülüş.

Dahûk: Çok gülen.

Dâî: Duâ eden; dâvet eden, isteyen.

Dâimü't-tecellî: Tecellîsi dâimî olan.

Dâir, dâire: Devreden; dönen, dönücü.

Dâiren-mâ-dâr: Çepçevre, fırdolayı.

Dâiye: Arzu, istek; iddiâ.

Dâiyye, dâî: Dâvet eden, isteyen.

Dakāyık, Dakāik: "Dakîka"lar; incelikler, anlaşılması güç ve dikkat gerektiren şeyler.

Dakāyık-ı nahviyye ve lügaviyye: Nahiv ve dil incelikleri; gramere ve dile âit ince bahisler.

Dakîk: İnce; anlaşılması güç.

Dalâl: Dalâlet; doğru yoldan sapma, sapıklık.

Dâll, dâlle: Dalâlette olan, sapan, sapık.

Dâll: Delâlet eden, gösteren, delillik eden.

Dâm: Tuzak, ağ.

Dâmen: Etek.

Dânâ: Bilen, bilici; ârif; bilgin.

Dâniste: Bilmiş, bilme.

Dâniş: Bilgi, biliş.

Dâr: Ev, yurt, yer.

Darabân: Vuruşlar, darbeler.

Darb etmek: Vurmak.

Darb: Vurma.

Darb-ı emsâl: Meseller, hikâyeler söyleme.

Darb-ı mesel: Atasözü.

Darb-ı misâl: Misâl verme, misâl getirme.

Dâreyn: İki ev; iki dünyâ; dünyâ ve âhiret.

Dâr-ı hayevân: Hayat evi.

Dârib: Darb eden; vuran, döğen.

Dârr: (Esmâ-i hüsnâdan) Elem ve zarar verici şeyleri hikmetinin gereği olarak yaratan.

Darr: Zarar.

Dâru'n-naîm: Ni'met yurdu, cennet.

Dârü'l-bevâr: Yok olma, mahv olma yeri; cehennem.

Da'vâ: İddiâ.

Da'vâ-yı teferrüd: Tek olmak, benzeri olmamak iddiâsı.

Da'vetullâh: Allah'ın dâveti, Allah'a dâvet.

Dâye: Dadı, sütnine.

Dâyin: Alacaklı, borç veren.

Deavât: Duâlar.

De'b: Âdet, usul, tarz; gelenek.

Debûr: Batı rüzgârı.

Def'a-i vâhide: Bir defâda, bir seferde.

Def'aten: Bir defâda, birden.

Def'-i cû': Açlığı defetme.

Def'-i mazarrat: Zararları defetme, bertaraf etme, uzaklaştırma.

Def'î: Bir defâda olan.

Dehân: Ağız.

Dekāyık: Bk. Dakāyık.

Dehr: Uzun zaman, zaman.

Delâil: Deliller.

Delâlet: Delil olma, yol gösterme, alâmet olma; iz, işâret.

Dele: Kakum, sansar, dağ kedisi; beyaz tilki.

Delle: Vaktiyle Mısır'da karışıklık çıkaran meşhur hîlekâr kadın; hîle; fukarânın giydikleri salkım saçak hırka.

Dem: Kan.

Dem-be-dem: Vakit vakit, dâimâ.

Denâet: Alçaklık, âdîlik.

Der: Kapı.

Der ü dîvâr: Kapı ve duvar.

Der-âgûş: Kucaklama, sarma.

Derc: Sokma, koyma, arasına sıkıştırma.

Derecât: Dereceler.

Derek, Dereke: Aşağı doğru inen basamak, kat.

Derekât: Derekeler.

Derekât-ı süfliyye: Aşağı basamaklar, katlar.

Derek-i esfel: (Cehennemin) en aşağı katı.

Derek-i nâr: Cehennemin katı.

Derine: Donuk ve paslı olan.

Derkâr: Mâlûm, âşikâr, belli.

Derk etmek: Anlamak, kavramak, idrâk etmek.

Dermeyân etmek: Ortaya koymak, ileri sürmek.

Der-pîş etmek: Göz önünde bulundurmak.
Derrâk: Çok çabuk idrâk eden, kavrayan.
Derûn: İç, bâtın.
Desâis: Desîseler; hileler, oyunlar.
Desâtîr-i esâsiyye: Esas düsturlar.
Dest: El.
Dest-bâf: El ile ören.
Destgâh: Dokuma âleti, tezgâh.
Destgâh-ı tabîat: Tabîat tezgâhı.
Dest-gîr: Elden tutan, yardım eden.
Dest-i îcâd: Var etme eli.
Devâbb: Dâbbeler; yerde yürüyen hayvanlar.
Devâî: Dâiyeler; istekler, arzûlar, sebepler, bahâneler; dâvâlar, iddialar.
Devâî-i şârıka ve gâribe: İnsanın içinde doğan ve batan, kaybolan istekler.
Devâir: Dâireler.
Devât: Divit; içine kamış kalem konulan ve ucunda hokka bulunan âlet.
Deverân, Devrân: Dönme; dervişlerin ayakta dönerek yaptıkları zikir, devran.
Devlet: Büyük saâdet, zenginlik; baht, tâlih; büyük rütbe ve mevki.
Devre-i fetkıyye: Yarılma ve ayrılma devresi.
Devre-i külliyye: Küllî devre, büyük devre.
Devre-i mâiyye: Su devresi.
Devre-i nebâtiyye: Bitki devresi.
Devre-i nâriyye: Ateş devresi.
Devre-i ratkıyye: Bitişme devresi.
Devre-i sâniyye-i ilâhiyye: İkinci ilâhî devre.
Devre-i türâbiyye: Toprak devresi.
Devren-ba'de-devrin: Devirden devire, devir devir; her devirde.
Devrî, devriyye: Dönüş ile ilgili; devr edici.
Deymûmiyyet: Dâimîlik, dâimî olma.
Deyn: Borç.
Dıhk: Gülme.
Dıl'-ı eyser: Sol kaburga kemiği.
Dıyk: Darlık, dar; sıkıntı.
Dîbâ: Renkli, dokuma motiflerle süslü bir çeşit ipek kumaş.
Dîbâce: Başlangıç, mukaddime, önsöz.
Dîdâr: Yüz, çehre.
Dîde: Göz; görmüş, görme.
Dîgerân: Diğerleri, ötekiler, başkaları.
Dîğer: Başka, öteki, diğer.
Dil: Gönül.
Dil-ârâm: Gönül dinlendiren; gönül okşayan.
Dildâr: Sevgili.
Dirâyet: Kavrayış, zekâ.
Dirîğ: Esirgeme; men' etme, önleme; eyvâh, aman, yazık.
Disâr: Üste giyilen kaftan, elbise; yatak çarşafı.
Dîv: Dev; şeytan, cin.
Dîvâr: Duvar.
Divit: İçine kamış kalem konulan âlet.
Diyânât: Din ile ilgili şeyler.
Dûçâr: Uğramış, tutulmuş, mâruz kalmış.
Duhân: Duman.
Duhûl: Dâhil olma, girme.
Duhûr, Dühûr: Dehrler; zamanlar, devirler.
Dûn: Aşağı.
Dûne's-semâ: Semânın ötesi, aşağısı, ilerisi.
Dûr-bîn: Uzağı gören; ilerisini gören, geleceği gören.
Dûr-endîş: İlerisini düşünen, uzağı düşünen.
Dühûr: Dehrler; zamanlar, devirler.
Dürd-âmiz: Tortu karışık.
Dürdâne: İnci tânesi.
Dürre-i beyzâ: Beyaz inci tânesi.
Dürretü'l-beyzâ: Büyük ve beyaz inci tânesi.
Dürüst: Kaba, sert, katı.
Düstûr: Kāide, kānun
Düşvâr: Zor, güç.

E

Eamm: Daha umûmî, en umûmî.
Eâzım: En büyükler.
Eb: Baba.
Eb'âd: Buudlar, boyutlar.
Eb'ad: En uzak.
Eb'âd-ı selâse: Üç buut; üç boyut.
Ebâtîl: Bâtıl şeyler; boş, faydasız şeyler.
Ebda': En bedî', en güzel, fevkalâde, hârikulâde.
Ebed: Gelecekte sonu olmayan zaman.
Ebedâ: Ebeden; aslâ, hiç bir zaman.
Ebeden: Ebediyyen; aslâ.
Ebedü'd-dehr: Dehr bâkî oldukça; zaman devâm ettikçe.
Ebedü'l-âbâd: Ebedlerin ebedi; ebediyyen; asla, hiçbir vakit.

Ebeveyn: Baba ve ana.
Ebhâr: Denizler.
Ebhıre: Buharlar, buğular, dumanlar.
Ebiyye: Kibirli, onurlu.
Ebnâ: Oğullar.
Ebnâ-yı emr: Emr oğulları; Hakk'ın emrine baş eğenler.
Ebr: Bulut.
Ebrâc: Burclar.
Ebrâr: Hayır ve ihsan sâhipleri; iyiler; özü sözü doğru olanlar.
Ebsâr: Basarlar; görme duyuları, gözler.
Ebtan: En bâtın; en iç, en gizli.
Ebtan-ı butûn: Bâtınların en bâtını; gizliliklerin en gizlisi.
Ebter: Zürriyeti kesik ve hayırsız (kimse); faydasız, netîcesiz, boş.
Ebu'l-alemeyn: İki alem sâhibi; Seyyid Ahmed er-Rifâî hazretlerine kutbiyet ve gavsiyet makamlarını; ve bâtın ve zâhir ilimlerini kendi zâtında toplamış olmasından dolayı verilen unvan.
Ebu'l-ervâh: Ruhların babası.
Ebvâb: Bâblar; kapılar.
Ebvâl: Bevller; idrarlar.
Ebyât: Beyitler.
Ebyaz: Beyaz, ak.
Ebyen: En açık, en belli; en açık ifâdeli.
Ecdâd: Cedler.
Ecel: Vâde, ömrün sonu; ölüm.
Ecel-i müsemmâ: Vakti belirlenmiş ecel.
Ecell: En celîl; en yüce, daha yüce.
Ecilden: ...den dolayı, ...dığı için.
Ecl: Sebep, ...den dolayı.
Eclâ: En celî; en âşikâr, en parlak.
Ecma': Daha, en câmi'; en toplayıcı, en birleştirici.
Ecnâd: Cündler; askerler.
Ecnâs: Cinsler.
Ecnebî: Yabancı.
Ecrâm: Cirimler; maddî şeyler.
Ecsâd: Cesetler.
Ecsâm: Cisimler.
Eczâ: Cüz'ler, parçalar.
Ed'iyye: Duâlar.
Ed'iyye-i hayriyye: Hayırlı duâlar.
Edîb: Edepli, terbiyeli, nâzik; edebiyatçı.
Edille: Deliller.
Ednâ: En aşağı, en alçak, daha aşağı.
Ednâs: Kirler, pislikler.
Edvâr: Devirler.
Edviye: İlâçlar.
Edyân: Dinler.
Ef'âl: Fiiller, işler.
Ef'âl-i insâniyye: İnsanın fiilleri, insâna âit fiiller.
Ef'âl-i müteaddiyye: Müteaddî (geçişli) fiiller.
Efâî-i kattâle: Öldürcü engerek yılanları.
Efâzallâhu aleynâ min envârihî: Allah onun nûrundan üzerimize yaysın!
Efdal: Daha fazîletli; daha üstün, en üstün.
Efdaliyyet: En fazîletli olma, en üstün olma.
Efgân: Figan etme; inleme, bağrışma.
Ef'î: Engerek yılanı.
Efkâr: Fikirler.
Efkâr-ı fâside: Bozuk, bozucu fikirler.
Eflâk: Felekler; her bir seyyâreye mahsus olan gök tabakaları; yörüngeler.
Efrâd: Fertler; tekler.
Efrâd: "Kutb"un idâresinden bağımsız olan gayb erenleri.
Efsürde: Donmuş, donuk; kansız, gayretsiz, duygusuz, durgun.
Efzâyiş: Artma, çoğalma.
Efzûn: Fazla, çok, aşkın.
Egâlît: İnsanı yanıltacak hatâlı sözler, şeyler.
Ehabb: En sevgili, en sevilen.
Ehaff: Daha hafif, en hafif.
Ehakk: Daha haklı, daha müstehak, daha lâyık, daha gerçek.
Ehass: En hâs, en husûsî, en seçkin.
Ehibbâ: Dostlar.
Ehlen ve sehlen: "Hoş geldin!"
Ehl-i azâim: Üfürükçüler; hastalara çeşitli tılsımlarla okuyup üfleyen kimseler.
Ehl-i ezvâk: Mânevî zevk sâhipleri.
Ehl-i hey'et: Astronomi bilginleri.
Ehl-i hikmet: Hikmet ehli; fizikçiler.
Ehl-i huzûr: Hakk'ın huzûrunda bulunanlar; ilâhi huzûra ermiş olanlar.
Ehl-i sülûk: Mânevî yolculuğa çıkmış, mânevî yolculuğu yapmış olanlar.
Ehrâm: Piramit.
Ehvâl: Hevller; korkular, dehşetler.
Ehven: En zararsız; daha kolay, daha ucuz.

Eimme: İmamlar.
Eizze: Azizler; muhteremler.
Ekâbir: Büyükler.
Ekālim: İklîmler, memleketler, diyarlar.
Ekall: En az, daha az.
Ekber: En büyük, daha büyük.
Ekhal: Gözü doğuştan pek sürmeli olan.
Ekl: Yemek yeme.
Ekmel: En kâmil, en mükemmel.
Eksef: En kesif.
Ekser: Çoğu.
Ekser-i ukalâ: Akıl sâhiplerinin çoğu.
Ekşef: Keşfi daha çok olan.
Ekvân: Kevnler; kâinat; varlıklar, âlemler.
Elf ü elf: Bin bin; milyon.
Elfâz: Lafizlar.
Elfâz-ı mu'tâde-i hitâbiyye: Hitâbette alışılmış lafizlar.
Elhân: Nağmeler.
El-ıyâzü billah: Sığınma Allah'adır; Allah esirgesin, Allah'a sığınırız.
Elkāb: Lakablar; unvanlar.
El-murâd: Dilek, istek; dileğim var!
Elsine: Lisanlar, diller.
Eltaf: En latîf.
Eltâf: Lutuflar.
Eltaf-ı latîf: Latîfin daha latîfi.
Eltaf-ı eltaf-ı latîf: Latîfin daha latîfinin en latîfi.
Elvâh: Levhler; levhalar.
Elvân: Levnler; renkler.
Elyâf: Lifler.
Elyak: En lâyık.
El-yevm: Bugün, günümüzde.
Elzem: En lüzumlu.
Em'â: Bağırsaklar.
Emâkin: Mekânlar, yerler, mahaller.
Emân: Eminlik, güven; yardım isteme, aman dileme.
Emânât: Emânetler.
Emânet: Emin olma, güvenilir olma; güvenilen kimseye bırakılan şey.
Emâret: Emirlik, emir olma.
Emîr: Bir topluluğun başı, bey; devlet yöneticisi.
Emîrü'l-mü'minîn: Mü'minlerin emîri.
Emlâk: Mülkler; memleketler.
Emmâre: Emredici, cebredici.
Emn: Eminlik, güvenlik.
Emr: İş, şey, hâdise, husus.
Emrâz: Marazlar; hastalıklar.
Emreyn: İki emr; iki iş, iki şey.
Emr-i hatm: Yapılması gerekli olan emr.
Emr-i irâdî: İlâhî irâde ile ilgili emir; Allah'ın bir şeyin olması veya olmamasını dilediği emir.
Emr-i teklîfi: Allah'ın kulunu bir şey ile mükellef kıldığı emir.
Emsâl: Misiller; benzerler.
Emsâr-ı kibâr: Zengin ve ileri gelen kimselerin oturdukları semtler.
Emsile: Misaller.
Emvâc: Mevcler; dalgalar.
Emvâl: Mallar.
En'âm: At, deve, sığır ve koyun gibi hayvanlar.
Enâniyyet: Benlik.
Encâs: Necsler; pislikler.
Endâm: Boy.
Endâze: Ölçek; ölçü; tahmin, takdir; mertebe, derece.
Endîşe: Düşünce, fikir; vesvese, kaygı; gam, keder, şüphe; korku.
Ene: Ben.
Ene'l-abd: Ben kulum.
Ene'l-Hak: Ben Hakk'ım.
Enf: Burun.
Enfa': En nâfi'; en faydalı.
Enfâs: Nefesler.
Enfüs: Nefisler; iç âlem.
Enhâr: Nehirler.
Enhâr-ı câriye: Akan nehirler; akan sular.
Enniyyet: Zat, hakîkat mertebesi.
Ensâr: Yardımcılar.
Envâ': Neviler, çeşitler.
Envâr: Nurlar.
Envâr-ı selâse: Üç nur.
en-yef'ale: Yapmaklık; aktiflik.
en-yenfi'ile: Yapılmaklık; passiflik.
Enzeh: En nezîh; en temiz.
Enzel: En aşağı.
Erbaa: Dört.
Erbâb: Rabler, sâhipler.
Erbâb-ı fikir ve nazar: Aklî düşünce ve görüş sâhipleri.
Erbâb-ı kemâl: Kemâl sâhipleri.

Erbâb-ı müteferrika: Ayrı ayrı rabler, muhtelif rabler.
Erbâb-ı ukūl: Akıl sâhipleri.
Ercül: Ayaklar.
Erfa': En yüksek.
Erhâm-ı nisâ: Kadınların rahimleri.
Erhamü'r-râhimîn: Rahmet edenlerin en çok rahmet edeni; merhametlilerin en merhametlisi.
Erkân: Rükünler; direkler, sütunlar; esaslar; nüfûzlu kimseler.
Erkân-ı erbaa: Dört rükün: Harâret, bürûdet, yubûset, rutûbet.
Erkân-ı tabîat: Tabiatın rükünleri: Harâret, bürûdet, yubûset, rutûbet.
Ervâh: Ruhlar.
Ervâh-ı nâriyye: Ateşe mensup ruhlar.
Erzâk: Rızıklar.
Esâmî: İsimler.
Es'âr: Fiyatlar, satış bedelleri.
Esâret: Esirlik.
Esb: At, beygir.
Esbâb: Sebepler.
Esedullâhi'l-gālib: Allah'ın gālip ve muzaffer olan arslanı; Hz. Ali.
Eser: Tesir etme; iz, alâmet.
Eser-i reyy: Kanmışlık, doymuşluk alâmeti.
Esfâl: Testi, tabak parçaları, sifâller.
Esfâr: Seferler
Esfel: En sâfil, en aşağı.
Esfel-i sâfilîn: Aşağıların en aşağısı; tabîat âlemi.
Esîlü'l-vech: Uzun, parlak yüzlü.
Esîr: Eter.
Eskāl: Ağırlıklar, yükler.
Eslâf: Selefler; öncekiler, geçmişler.
Eslem: En selâmetli, en sâlim; en emin, en sağlam.
Esmâ: İsimler.
Esmâk: Semekler; balıklar.
Esmân: (**Semen:** Bahâ, değer, bedel'in çoğulu): Bedeller, değerler; bedel, değer.
Esmâr: Meyveler.
Esnâ: En yüksek, en yüce.
Esnâ-yı...: ...esnâsında, ...sırasında.
Esr: Esir alma, esirlik.
Esrâr: Sırlar.
Estâr: Örtüler, perdeler.
Esvâb: Sevbler; giyecek şeyler; giyimler.
Eş'âr: Şiirler.
Eşbâh: Şebahlar; şahıslar, cesedler, karaltılar, cismânî varlıklar.
Eşbâh: Şebîhler; benzerler.
Eşcâr: Secerler; ağaçlar.
Eşedd: En şiddetli, en kuvvetli.
Eşerr: En şerli; en fenâ, en zarar verici.
Eşhâs: Şahıslar.
Eşi'a: Şuâlar, ışıklar, ışınlar.
Eşi'a-nisâr: Işıklar saçan.
Eşkâl: Şekiller.
Eşkar: Kızıl, kırmızı.
Eşkıyâ: Şakîler; şekāvet ehli.
Eşmel: En şâmil, en şümullü, en kaplayıcı.
Eşref: En şerefli.
Eşyâ: Şeyler; varlıklar.
Eşyâ-yı hasîse: Değersiz, bayağı şeyler.
Etbâ': Tabî olanlar.
Etemm: En tam; kusursuz, eksiksiz.
Etfâl: Tıfıllar; çocuklar.
Etibbâ: Doktorlar.
Etkıyâ: Takîler; müttakîler; Allah'dan çekinenler.
Et-tahiyyât: Selâmlar, hayır duâlar.
Etvâr: Tavırlar.
Etvâr-ı hilkat: Hilkat tavırları; yaratılış modaliteleri.
Evâil: Evveller, başlangıçlar, ilk vakitler, baş taraflar.
Evâmir: Emirler.
"Ev ednâ": "Yâhut daha da yakın" (Necm, 53/9)
Evfer: En çok, pek çok; en bol, en geniş.
Evhâm: Vehimler.
Evkāt: Vakitler.
Evkāt-güzâr: Vakit geçirici.
Evlâ: Daha uygun, daha iyi, üstün.
Evlâ-bi't-tarîk: En lâyık, tercîhe şâyan, en iyi, en münâsip, en uygun.
Evlâ-ter: Daha da üstün, daha da uygun, daha da iyi.
Evrâd: Virdler; okunması âdet olan duâlar.
Evrâk: Yapraklar.
Evsa': Daha vâsi'; en geniş, daha geniş.
Evsâf: Vasıflar.
Evsâl: Mafsallar, oynaklar, eklemler.
Evsat: Orta, ortada olan.

Evtâd: Biri doğuda, biri batıda, biri kuzeyde, diğeri de güneyde bulunan dört büyük veli, Allah bu bölgeleri bu kulları aracılığı ile korur.
Evvel: (Esmâ-i hüsnâdan) Her şeyden önce olan; varlığının öncesi olmayan; herşeyin varlığı kendisinden başlayan.
Evvelen: Evvelâ, ilk olarak.
Evvelîn: Önce olanlar, öncekiler.
Evzâ': Vaz'lar; vaziyetler, durumlar; davranışlar.
Eydî: Eller.
Evzâ-ı nâ-becâ: Yersiz, münâsebetsiz vaziyetler, davranışlar.
Eymen: Hayırlı, talihli, kutlu; sağ taraftaki.
Eymin, Îmin: Emin, emniyet içinde, güvenlik içinde olan.
Eyser: En kolay, pek kolay.
Eyser-i şey: En kolay, pek kolay şey.
Eyvân: Dîvanhâne, köşk.
Eyyâm: Günler.
Ezâ: Eziyet, incinme, incitme.
Ez'âf: Bir şeyi birkaç misli yapan fazlalıklar, katlar.
Ez'âfıyle: Kat kat daha fazlasıyla.
Ezcümle: Bu cümleden olarak.
Ezdâd: Zıdlar.
Ezel: Geçmişte başlangıcı olmayan zaman.
Ezell: En zelîl, en aşağı; daha zelîl.
Ezelü'l-âzâl: Ezellerin ezeli; ahadiyet mertebesi.
Ezfer: Güzel kokulu.
Ez-gayr-ı ta'yîn: Tâyin etmeden, belirtmeksizin.
Ezhân: Zihinler.
Ezhâr: Çiçekler.
Ezkâr: Zikirler.
Ezkiyâ: Zekîler; anlayışlı kimseler.
Ezmân: Zamanlar.
Eznâb: Köleler, hizmetkârlar; kuyruklar.
Ezrak: Mâvi, gök renkli.
Ezvâc: Zevcler.
Ezvâk: Zevkler; tadmalar; tad almalar; hazlar.
Ezyed: En ziyâde, en fazla, daha fazla.
ez-Zıddâni lâ-yectemiân: İki zıt bir araya gelemez.

F

Fa'âl: Çok işleyen; dâima harekette bulunan; gayretli, çalışkan.
Fâcir: "Izhâr eden, açan"; doğrudan sapan; fücûr sâhibi, günâhkâr, yalancı, sefîh.
Fahhâr: Çömlek yapılan kuru çamur.
Fâhiş: Mübâlağalı, taşkın, ahlâksız, ahlâka aykırı.
Fahm: Kömür
Fahr: Öğünme.
Fahşâ: Çirkinlik ve kötülük; meşrû olmayan şey.
Fahz: Oyluk; bacak.
Fâide-bahş: Fayda verici.
Fâide-mend: Fayda, menfaat elde eden, yararlanan, kârlı.
Fâik: ...fevkinde bulunan, üstün olan.
Fâil, fâile: İşleyen, yapan; aktif; özne.
Fâit: Fevt eden; kaybeden, elinden kaçıran; kaybolan.
Fâiz: Feyezân eden; taşan; feyz bulan.
Fâiz: Nâil olan, elde eden, başarı kazanan.
Fâka: Fakirlik, muhtaç olma, ihtiyaç duyma.
Fâka-i umûmî: Umûmî fakirlik, yoksulluk, muhtaçlık.
Fakd: Yok olma, bulunmama; kaybetme.
Fâkıd: Mevcut olmayan, yok olan, bulunmayan; kaybolan, kaybeden.
Fakîh: Zekî, anlayışlı bilgili; fıkıh ilmini bilen.
Fakr: Fakirlik.
Falân ibnü falân: Falanın oğlu falan.
Farazıyyen: Farazî olarak.
Fârık: Fark eden, ayıran, ayırıcı.
Fâriğ: Boş kalan, işini bitiren, vazgeçen.
Fâriğ-i battâl: Eli boş ve işe yaramaz tembel kimse.
Fart: Aşırı gitme, ifrât, taşkınlık.
Fasâhat, Fesâhat: Fasîh olma; güzel ve açık konuşma.
Fasâhat-i tâmme: Tam bir fasâhat.
Fâsık: Fısk eden; günah işleyen, kötülük eden.
Fâsid, fâside: Kötü, yanlış, bozuk; fesâda uğrayan, yok olan.
Fasîh, fasîha: Âşikâr, açık; fasâhatli; güzel ve düzgün söz söyleyen.
Fasîle: Âile, familya.
Fasl, Fasıl: Ayırma, halletme, netîcelendir-

me; bölüm, ayrıntı; mevsim.
Fasl-ı bahâr: Bahar mevsimi.
Fasl-ı hitâb: Hak ve bâtılı birbirinden tefrik etme; belâgatte kemâl sâhibi olma; sözle kesin olarak hükmetme.
Fasl-ı ibâd: Kulları tefrîk etme, birini diğerinden ayırıp haklarında hüküm verme.
Fasl-ı rebî': İlkbahar mevsimi.
Fasl ve vasl kāidesi: Kelime ve cümleleri birbirinden ayırma ve birbirine bağlama kuralı.
Fass: Bir şeyin hülâsası, zübdesi; yüzük kaşı.
Fatan, Fetan: Zekâ, akıl, anlayış, kavrayış.
Fâtır: (Esmâ-i hüsnâdan): Yaratıcı.
Fatîn: Zekî, akıllı, uyanık, kavrayışlı.
Fâtir: Fütûrlu; durgun, bezgin, usanmış, bıkmış.
Fatîr: Mayasız sac ekmeği, bazlama; olmamış, henüz kıvâmını bulmamış şey.
Fazâhat: Edepsizlik, alçaklık.
Fazâil, Fezâil: Fazîletler.
Fazıl, Fazl: Fazîlet, üstünlük, iyilik; fazla, fazlalık.
Fâzıl: Fazîletli; fazla olan, artan.
Fazl, Fazıl: Fazîlet, üstünlük, iyilik; fazlalık, fazla.
Fecere: Fâcirler; günahkârlar, sefîhler.
Fehm, Fehim: Anlayış, idrâk, anlama.
Fekāhet: Fakîhlik.
Fekk: Bozma, çözme, kaldırma.
Felâsife: Feylesoflar; felsefeciler.
Felek: Gökyüzü; âlem, dünyâ; tâlih; gök tabakası; yörünge.
Felekü'l-hayât: Hayat feleği.
Felsefî: Felsefeye âit, felsefeye mensup, felsefe ile ilgili; filozof.
Fem: Ağız.
Fenâ: Yok olma.
Fenâ-ender-fenâ: Fenâ içinde fenâ; fenâdan da fânî olma.
Fenâ-fi'r-resûl: Resûlullah'da fânî olma.
Fenâ-fi'ş-şeyh: Şeyhte fânî olma.
Fenâ-fillâh: Allah'da fânî olma.
Fenâ-i sâlis-i mahk-ı küllî: Küllî yok olma demek olan üçüncü fenâ.
Fenâ-pezîr: Fenâ bulan, yok olan.
Fenn: İlim, san'at, mârifet.
Fer': Bir asla ve köke dayanan şey; şûbe, dal.
Ferâgat: Boş olma, işsiz olma; istirâhat, dinlenme; vaz geçme.
Ferağ: Vazgeçme, terketme, boş olma, boş bulunma.
Ferâset, Firâset: Anlayış, sezme, sezgi.
Ferc: Avret yeri.
Ferd: (Esmâ-i hüsnâdan) Tek, yegâne, eşsiz, ikincisi olmayan.
Ferd: Tek; çift olmayan.
Ferdânî: Tek olan, teke mensup olan.
Ferdâniyet: Tek olma.
Ferdiyyet: Teklik.
Ferdiyyet-i selâsiyye: Üçlü teklik.
Ferheng: Bilgi, hüner, akıl.
Fer'iyyât: Fer'î şeyler; tâlî, ikinci derecede olanlar.
Fermân: Emir, buyruk, buyrultu.
Fermân-ber: Aldığı emri yerine getiren.
Fermân-berdâr: Aldığı emri yerine getiren, fermâna uyan.
Ferrâş: Döşemeci; hizmetçi, süpürgeci.
Feryâd-res: Feryat edenin imdâdına yetişen.
Fesâd: Bozulma, yok olma; kötülük.
Fesâdât: Fesatlar.
Fesâhat: Bk. Fasâhat.
Feseka: Fâsıklar, günahkârlar.
Fesîh: Geniş, açık.
Fe-şükran sümme şükran sümme şükran: "Şükürler olsun, tekrar şükürler olsun, tekrar şükürler olsun!"
Fetânet: Fatînlik; zihin açıklığı; çok zeki ve kavrayışlı olma.
Feterât: İki vak'a arasında geçen zamanlar, fâsılalar; uyuşukluklar, zaaflar.
Feth, Fetih: Açma, açılış; beklenmeksizin gelen bağış, yardım, hediye gibi şey.
Fetk: Kırma, yarma, ayırma, çatlatma.
Fetret: İki şey arasında geçen zaman; uyuşukluk, zaaf.
Fettâh: Açan; feth eden.
Fettâh: (Esmâ-i hüsnâdan) Pek çok açıcı, her türlü güçlük ve sıkıntıları ortadan kaldıran, kolaylaştıran.
Fevâid: Faydalar; faydalı bilgiler.
Fevât: Kaybetme, kaçırma, elden çıkma.
Fevc fevc: Bölük bölük.
Fevk: Üst.
Fevkıyyet: Üst olma, üstünlük.

Fevt: Kaybetme, kaçırma; ölme.
Feyezân: Taşma.
Feyyâz: Pek çok feyezân eden; taşan; bol bol veren.
Feyz: Suyun taşması, zuhûr; ilhâm; ilim.
Feza': Korku, ürküntü, ürkme.
Fezâil, Fazâil: Fazîletler.
Fıkarât: Fıkralar; omurga kemikleri; parçalar, paragraflar.
Fıkdân: Bulunmama, yokluk, kıtlık.
Fıkhullâh: Allah'ın fıkhı; Allah'ı bilme, Allah'ı bilme ilmi.
Fıkhu'llâhi'l-ekber: Allah'ın en büyük fıkhı; Allah yolunu anlamakta en büyük anlayış.
Fısk: Hak yoldan çıkma; günah işleme, isyan etme, ahlâksızlık.
Fıtnat: Zihin açıklığı, sür'atli kavrayış.
Fıtrat: Yaratılış; mizaç, tabiat.
Fıtrî, fıtriyye: Fıtrata âit, fıtratla, yaratılışla ilgili.
Fî: ...de, ...içinde.
Fiil-i lâzım: Geçişsiz fiil.
Fiil-i müteaddî: Geçişli fiil.
Fiilî, fiiliyye: Fiile âit, fiille ilgili.
Filizât-ı nâkısa: Eski kimyâ ilmi bakımından noksan addedilen mâden külçeleri.
Fi'l-hakîka: Hakîkatte, hakîkaten, gerçekten.
Fi'l-hâl: Şimdiki halde, bu anda, hemen, şimdi.
Fi'l-vâki': Vâkıâ, hakîkaten, gerçekten.
Figān: İnleme, (ağlayıp) sızlama, sızlanma.
Fiilen: Fiilî olarak, gerçekten.
Firâk: Ayrılık.
Firâk-âver: Ayrılık getiren, ayrılık veren.
Firâr: Kaçma, kaçış; civa.
Firâr-ı mükteseb: Elde edilmiş olan civa.
Firâset, Ferâset: Anlayış, sezme, sezgi.
Firâset-i hikemiyye: Nazarî, aklî, felsefî, hikemî firâset.
Firâset-i şer'iyye: Şer'î, dinî, mânevî firâset.
Firâş: Döşek, yatak.
Fisk, Fısk: Hak yoldan çıkma, günah işleme.
Fisyolocyâ-yı tefekkür: Düşünce fizyolojisi, beyin fizyolojisi.
Fiten: Fitneler.
Fî-zamâninâ: Zamânımızda, günümüzde.
Fuâd: Kalb, gönül, yürek.
Fudalâ, Fuzalâ: Fâzıllar, fazîletliler.
Fuhûm: Fehimler; anlayışlar.
Fuhûm-ı kāsıra: Kusurlu, kısa, dar anlayışlar.
Fukahâ: Fakîhler.
Fukarâ: Fakirler; dervişler.
Furkān: Tefrik etme, fark etme, ayrılma; Hak ile bâtılı tefrik etme, temyîz etme.
Furkānî, furkāniyye: Furkān ile ilgili, furkāna mensup.
Fusûl: Fasıllar; mevsimler, bölümler.
Fûta: Peştemal.
Futûr: Yarıklar, çatlaklar.
Fuzûl, Fudûl: Kendisine düşmeyen sözler söyleyen.
Fuzûl: Lüzumsuz, fazla şey veyâ söz; boş şeyler, boş sözler.
Füccâr: Fâcirler; günahkârlar, ahlâksızlar.
Fücûr: Doğrudan sapma; günahkârlık, ahlâksızlık.
Fücûr-hâne: Fücûr evi; günâh ve ahlâksızlık evi.
Fülk: Gemi, sandal.
Fürû': Fer'ler; dallar, şûbeler.
Fürûât: Fürû'lar; dallar, şûbeler.
Fürûğ-bahş: Işık bağışlayan, parlaklık bahşeden.
Füshat: Genişlik, açıklık.
Füshat-serây: Geniş yer.
Fütûh: Feth oluş; açılış; beklenmeden gelen bağış, yardım, hediye vs.
Fütûr: Zayıflık, bezginlik, usanma, bıkma.
Fütüvvet: Yiğitlik; cömertlik, el açıklığı.
Füyûzât: Feyizler.

G

Gabrâ: Gri renk, boz.
Gadr: Hâinlik, vefâsızlık; zulüm, merhametsizlik, haksızlık.
Gaffâr: (Esmâ-i hüsnâdan) Çok affeden, çok bağışlayıcı, günahları örtüp bağışlayan.
Gafr: Setretme; örtme, mağfiret etme.
Gafûr: (Esmâ-i hüsnâdan) Çok mağfiret eden, günahları bağışlayıp affeden.
Gāib: Hazır olmayan, yok olan, kayıp; görünmeyen.
Galat: Yanlış, yanılma.
Galatât: Galatlar, yanlışlar.

Galebât: Gālip, üstün gelmeler, üstünlükler.
Galebe: Gālibiyet, üstünlük.
Gāliben: Sağlam bir ihtimâle göre; gālibâ, belki; daha ziyâde.
Gālit, gālita: Yanılan, yanlışa düşen.
Galîz, galîza: Kaba, çirkin; şeffaf olmayan, kalın.
Galîzu't-tab': Kaba tabîatlı.
Gamâm: Bulut.
Gamerât (-ı mevt): Ölüm anında çekilen zorluklar, sıkıntılar.
Gam-gîn: Kederli, tasalı, üzüntülü.
Gāmız, gāmıza: Anlaşılması güç, kapalı, zor anlaşılan.
Gammâz: Göz kırpan; kaş göz işâretiyle bir şeyler söyleyen; münâfık, koğucu, fitneci.
Gamz: Gözünü kırpma, gözünü kapatma.
Gamze: Süzgün bakış.
Gânî: Zengin; müstağnî, ihtiyâcı olmayan.
Ganî: (Esmâ-i hüsnâdan) Hiçbir şeye ihtiyâcı olmayan; hiçbir noksanı ve eksiği olmayan.
Gār: Mağara, in.
Garâib: Garîbeler; şaşılacak şeyler, şaşırtıcı şeyler.
Garaz: Maksat, gāye, istek, meyil.
Garbiyyûn: Batılılar, garplılar.
Gāret: Yağma, çapul.
Garîb, garîbe: Yabancı; garip, tuhaf, şaşılacak.
Gārib, gāribe: Gurûb eden; batan.
Garîbân: Garipler.
Garîb-nevâz: Garîbi okşayan; garîbi tesellî eden.
Garîzî, garîziyye: Tabiî, fıtrî, yaratılıştan.
Gark: Boğulma, batma.
Gark-ı zikr: Zikirde, hatırlamada ve anmada gark olma.
Garrâ': Ak, parlak, güzel, gösterişli, şatafatlı.
Gāsıb: Gasbeden; sâhibinden izinsiz zorla ve hîle ile alan; zorba, yağmacı, çapulcu.
Gāsil: Gusl eden; yıkayan, yıkanan.
Gasl-i siyâb: Elbiseleri yıkama.
Gassâl: Gasl edici; ölü yıkayıcı.
Gatt: Suya batma, suya batırılma; kararma, sislenme.
Gayb: Gizli, gizlilik, görülmezlik, şehâdet mukābili.
Gayb-dân: Gaybı bilen.
Gaybet: Gāib olma; kaybolma; kendinden geçme.
Gaybî, gaybiyye: Gayb ile ilgili.
Gaybûbet: Göz önünde olmama.
Gaybü'l-guyûb: Gayblar gaybı.
Gāye-i safâ-i nebevî: Peygamber Efendimiz'in safânın, saflığın son mertebede oluşu.
Gāyet: Nihâyet, uc, son; çok, fazla, son derece.
Gāyetü'l-gāyāt: Gāyelerin gāyesi; nihāyetlerin nihāyeti.
Gayn: Perde, örtü.
Gayr: Başka; Hak'tan başkası, mâsivâ.
Gayr-i kābil: Kābil olmayan, imkânsız; kabul edici olmayan.
Gayret: Çalışma, çabalama; kıskanma.
Gayr-i bâliğ, bâliğa: Bâliğ olmayan; bülûğa ermemiş olan.
Gayr-i mahsûs: Hissedilmeyen; duyularla algılanmayan.
Gayr-i me'nûs: Alışılmamış.
Gayr-i mec'ûl: Yaratılmamış.
Gayr-i mevzûn: Düzensiz, ölçüsüz.
Gayr-i muayyen: Belirsiz, belirtilmemiş.
Gayr-i muhdes: Yaratılmamış; hâdis olmayan; sonradan meydana çıkmayan.
Gayr-i munkatı': Kesilmeyen, kesiksiz.
Gayr-i mümteni': İmkânsız olmayan, muhâl olmayan.
Gayr-i münhasır: İnhisar altına alınamayan; sınırlanamayan.
Gayr-i mütehayyiz: Fezâda bir yer işgal etmeyen.
Gayr-i mütenâhî: Nihâyet bulmayan, sonu olmayan.
Gayriyyet: Gayr olma; gayrılık, başkalık.
Gayrullah: Allah'ın gayri, mâsivâ.
Gayûr: Kıskanç; çok gayretli; çok çalışkan.
Gayz: Hiddet, öfke, kızgınlık, hınç.
Gāzi, gāziyye: Gaza âit, gaz hâlinde.
Gazûb: Çok gazaplı; çok öfkeli.
Gazûbâne: Çok gazaplı bir sûrette.
Genc: Hazîne, defîne.
Germ: Sıcak; iyi, tatlı.
Germî ve serdî: Sıcaklık ve soğukluk; yumuşaklık ve sertlik.

Gevher: Cevher.
Gılâf: Kılıf, kın, mahfaza.
Gıll: Gizli kin, garaz, düşmanlık.
Gıll ü gış: Garaz ve hâinlik; garaz ve karışıklık; kin ve hîle.
Gılzet: Galîzlik; kabalık, kalınlık, sertlik.
Gınâ: Zenginlik; muhtaç olmama; nağme.
Gırîv: Feryat, çığlık.
Gışâ': Perde, örtü, zar.
Gışâvât: Gışâlar.
Gışâve: Perde, örtü.
Gışş: Karışıklık, hîle; saf olmama; hâinlik.
Gıtâ: Örtü, perde.
Giriftâr: Tutulmuş, düşkün, uğramış, mâruz.
Girîz, Gürîz: Kaçma; kaçan.
Girîzân, Gürîzân: Kaçıcı, kaçan.
Girye: Ağlama, göz yaşı.
Gulâm: Çocuk; köle.
Gull: Mahkûmların boynuna ve bileklerine geçirilen demir halka, pranga.
Gûnâgûn: Renk renk, türlü türlü.
Gunne: Genizden gelen ses.
Gurûb: Güneşin batması, batma.
Gusn: Ağaç dalı, budak.
Gussa: Keder, kaygı, tasa.
Gûş: İşitme; kulak.
Gûş-i hûş: Akıl kulağı.
Gûşiş: Çalışma, çabalama.
Gûyâ: Söyleyen; sanki.
Guyûb: Gaybler.
Güft ü gû: Dedikodu; söylenti.
Güft ü şinîd: Söyleme ve işitme.
Güftâr: Söz.
Güftâr-ı şeker-nisâr: (Şeker saçan söz): Tatlı söz.
Güher: Gevher, cevher; değerli.
Gülistan: Gül bahçesi.
Gülnar: Nar çiçeği, nar ağacı.
Gülzâr: Gül bahçesi.
Gürîz, Gürîz: Kaçma; kaçan.
Gürîzân: Kaçıcı, kaçan.
Gürîzgâh: Kaçıp sığınılan yer.
Gürûh: Cemâat, topluluk, bölük.
Güzâf: Beyhûde, boş.
Güzîde: Seçkin, seçilmiş.
Güzîdegân: Seçkinler.

H

Hâb: Uyku.
Habâis: Kötü şeyler, kötülükler.
Habâset: Habislik; kötülük, alçaklık.
Habbe: Dâne; buğday vesâire dânesi.
Habîb: Sevgili.
Habîr: (Esmâ-i hüsnâdan) Her şeyden haberdar olan; gizlilikleri bilen.
Habîr: Haberdâr olan; tecrübe ile bilen, tadarak bilen.
Habîs, habîse: İğrenç, kötü, pis, alçak.
Habîsât: (Kadın için) Habisler, kötüler; kötü şeyler.
Hâb u hor: Uyku ve yemek.
Habs: Habsetme, hapis olma.
Hâcât: Hâcetler; ihtiyaçlar.
Hacer: Taş.
Hacer-i mükerrem: Tekrîm edilen taş; şerefli taş.
Hâcib: Kapıcı, perdeci; pâdişâha en yakın memur; perde, kaş.
Hâcir: Hicret eden, göçen.
Hâcis: İlk hâtır, kalbe gelen ilk hitap; kalbe ârız olan endîşe.
Hadd ü pâyân: Sınır ve nihâyet.
Hadd: (Kur'ân'ın haddi): Allah'ın murâd ettiği mânânın sınırı veyâ mânâdaki hükmün ölçüsü.
Hadd: Târif, tanım; hudut, sınır, nihâyet.
Hadd-i fâsıl: Ayırıcı hudut.
Hadd-i zâtında: Zâten, esâsen, aslında.
Hadeka: Gözbebeği.
Hademe: Hizmetçiler, hâdimler.
Hâdıra: Şehir; şehirli, bir yere yerleşmiş.
Hâdıra-i hâssa: Hükümdâra has olan şehir, hükümdârın şehri, merkez şehir, baş şehir.
Hâdî: (Esmâ-i hüsnâdan) Hidâyete erdiren, doğru yolu gösteren.
Hadîd: Demir.
Hadîm: Çok hizmet eden, hizmete pek sıkı sarılan.
Hâdim: Hizmet eden, hizmetkâr.
Hâdim: Yıkan, hedmeden.
Hâdis, hâdise: Kadîm olmayan; sonradan var olan.
Hâdisü'l-vücûd: Varlığı sonradan olan.
Hadîs: Söz; yeni hadîs.
Hadîs-i nefs: Nefis sözü; nefsânî söz, nefis-

ten ileri gelen söz.
Hadrâ: Yeşil, yeşillik.
Hadrâü'd-dimen: Fenâ bir muhitte yetişmiş güzel kadın.
Hafâ: Hafîlik, gizlilik, kapalılık.
Hâfıd: (Esmâ-i hüsnâdan) Kendisine boyun eğmeyip karşı çıkanları rezîl ve perîşan eden.
Hâfız: (Esmâ-i hüsnâdan) Koruyan, muhâfaza eden.
Hâfız: Koruyucu.
Hafî, hafiyye: Gizli, saklı.
Hafîd: Torun.
Hafiyyü's-savt: Sesi kapalı olan, alçak sesle konuşan.
Hafîz: Mahfûz; muhâfaza olunmuş, korunmuş.
Hafriyât: Kazılar.
Hâhiş: İsteme, istek, arzu.
Hâhiş-ger: İstekli, isteyici.
Hâib: Mahrum, ümitsiz, me'yus; zarar ve ziyâna uğrayan.
Hâibîn: Hâibler.
Hâib ü hâsir olmak: Hiçbir şey elde edememek, eli boş kalmak.
Hâif: Korkan.
Hâil: Mâni, engel.
Hâir: Hayrette kalmış, hayret eden, şaşırmış.
Hâiz: Mâlik, sâhip, taşıyan, elinde bulunduran.
Hâk: Toprak.
Hakāyık, Hakāik: Hakîkatler.
Hakem: (Esmâ-i hüsnâdan) Hüküm koyan, emir veren, hükmünü icrâ eden.
Hâkezâ: Böyle, bunun gibi.
Hakîka: Hakîkat.
Hakîkat-ı vâhide: Tek hakîkat, bir tek gerçek.
Hakîkat-ittisâm: Hakîkat damgası vurulmuş, hakîkat damgası taşıyan.
Hakîkatü'l-hakāyık: Hakîkatların hakîkatı.
Hakîm: (Esmâ-i hüsnâdan) Hikmet sâhibi, her şeyi yerli yerine koyan.
Hakîm-i ilâhî: Hikmet Allah tarafından kendisine verilen hakîm.
Hakîm: Filozof.
Hâkister: Kül, ateş külü.
Hakk: (Esmâ-i hüsnâdan) Varlığı hiç değişmeyen, varlığı yok olmayan, gerçek olan.
Hakk: Gerçek, doğru; doğruluk.
Hakk-ı mu'tenâ-bih: Kendisiyle ilgilenilen şey hakkında.
Hakkıyyet: Hak olma.
Hakkî, hakkıyye: Hakk'a âit, Hakk'a mensup, Hak ile ilgili.
Hal' etmek: Tahttan indirmek.
Halâ: Boş olma; boşluk.
Halâ ve melâ: Boşluk ve doluluk; boş ve dolu.
Halâvet-âmîz: Tatlılık, hoşluk ile karışık; tatlı ve hoş.
Halâif: Halîfeler.
Hâlât: Haller.
Halâvet: Tatlılık, hoşluk.
Halâyık, Halâik: Mahlûklar, yaratıklar.
Halecân: Çarpıntı, titreme.
Halel: İki şey arasındaki boşluk.
Halel-dâr: Bozma, bozulma.
Hâlet-i mahviyyet: Mahvoluş hâli, yok oluş hâli.
Hâlık: Halk eden, yaratan.
Hâlî: Tenhâ, boş.
Hâlid: Devâmlı, ebedî.
Halîfetullah-fi'l-arz: Yeryüzünde Allah'ın halîfesi.
Hâlik: Helâk olan, yok olucu.
Hâlik-i muhdes: Helâk olucu ve sonradan ortaya çıkmış olan.
Halîl: Dost, samîmî arkadaş.
Halîle: Zevce, nikâhlı kadın; dost.
Halîm: (Esmâ-i hüsnâdan) Hilim sâhibi; yumuşak davranan, cezâ vermeye gücü yettiği halde acele etmeyip cezâlandırmayı geriye bırakan.
Hâlis, hâlisa: Saf, karışık olmayan.
Hâlisan-lillâh: Allah için hâlis bir sûrette, Allah için temiz bir yürekle.
Halk: Yaratma; mahlûk, yaratılmış.
Halkan: Yaratılışça.
Halk-ı cedîd: Yeniden yaratma, yeniden yaratılma, yeniden oluş.
Halk-ı mahlûk: Mahlûku yaratma.
Halkıyye, halkî: Halka âit; yaratma ile, mahlûk ile ilgili.
Halkıyyet: Yaratılmış olma, yaratılış ile ilgili olma.

Halkî, halkıyye: Yaratılış ile ilgili.
Hall: Çözme, çözülme; eritme, analiz.
Hâll: Hulûl eden, giren.
Hallâkıyyet: Yaratıcılık.
Halledallâhu mülkehû: Allah mülkünü dâimî kılsın!
Hall-i müşkilât: Müşkilleri çözme, güçlükleri çözme.
Halvet: Yalnız olma, tenhâya çekilme, yalnızlık; tenhâ yer, tenhâlık.
Hâm tama'lık: Ham tamahlık, olmayacak şeyi isteme.
Hâm: Çiğ, pişmemiş, olgunlaşmamış.
Hamâkat: Aptallık.
Hame-i mesnûn: Yıllanmış ve kokuşmuş çamur.
Hamel: Kuzu.
Hamele-i arş: Arş'ı taşıyan melekler.
Hâmız-ı fahm: Asit karbonik.
Hâmî-i mâni': Engel olan koruyucu.
Hâmız-ı kibrît: Asit sülfirik.
Hâmid: Hamd eden, öven.
Hamîd, hamîde: Övülmeye değer, beğenilen; övülen.
Hamîd: (Esmâ-i hüsnâdan) Çok övülen, övgüye değer sıfatlarla kendisine hamdedilen; övülmeye lâyık olan.
Hâmil: Taşıyan, yüklü, hâiz, sâhip; gebe.
Hâmilen: Hâmil olarak.
Hâmis: Beşinci.
Hamiyyet: Taassup; nâmustan, dolayısıyla bir şeyden çekinip âr etme, izzet-i nefis.
Hamîr-kâr: Hamur yoğuran.
Hâmis: Beşinci.
Hâmisen: Beşinci olarak.
Haml: Taşıma; yük; isnat etme, atfetme.
Hamlen: Haml ederek, edilerek; isnat ederek.
Hamr: Şarap.
Hamrâ: Kırmızı, kızıl.
Hamûl: Çok tahammüllü.
Hamûle: Yük, taşınan şey, yüklenilen şey.
Hande: Gülme, gülüş.
Hankâh: Tekke, dergâh.
Hânumân: Ev bark, ocak.
Harâbî: Harap olma, haraplık.
Harâbü'l-büldân fî âhiri'z-zamân: Âhir zamanda beldelerin harap olması.
Harâc: Müslüman olmayanlardan alınan vergi; vergi.
Harâret: (Dört tabîattan biri): Sıcaklık.
Harâret-i garîziyye: Tabiî sıcaklık, tabiî ısı.
Harekât: Hareketler.
Harekât ve sekenât: Tavır ve davranışlar.
Harem: Zevce, eş; başkasına haram olan.
Harem-i zekiyye: Temiz eş.
Harfen harfen: Harf harf olarak; birer birer.
Harf-i ta'rîf: Arapçada isimlerin başına gelen (elif ve lâm) harfi ki, o ismi belirli kılar. (Fr. Article défini).
Hâriç: Dışarıya çıkan; dış, dışarı.
Hâricen: Hâriçten; dıştan, dışarıdan.
Hâricî, hâriciyye: Hârice âit, dışarıda olan, dışta varlığı olan.
Harîf: Meslekdaş; arkadaş, dost.
Harîf: Sonbahar.
Harîs: Hırslı; düşkün, çok istekli.
Hâris: Ekin eken; iyi amel işleyen.
Hark: Yakma.
Hark: Yırtma; bozma, çiğneme; alışılmışın dışına çıkma.
Hark-ı âdet, hark-ı âdât: Fizik kânunların ötesine geçme; alışılmışın dışına çıkma, olağanüstü.
Harr: Harâret, sıcaklık.
Hârr: Harâretli, kızgın, sıcak.
Hârr-ı ratb: Sıcak ve rutûbetli.
Hârr-ı yâbis: Sıcak ve kuru.
Hars: Ekin ekme.
Has ü hâşak: Çörçöp, kırıntı.
Hasâis: Hâssalar; husûsiyetler, nitelikler.
Hasâr: Zarar, ziyân.
Hasb: Mikdar; ...göre, gereğince.
Hasbeten-lillah: Allah'tan ecir ve sevâbını bekleyerek; Allah rızâsı için.
Haseb-i sinn: Yaşa göre, yaş îtibâriyle.
Hasebiyle: Cihetiyle, dolayısıyla, bakımından, göre.
Hasen, hasene: Güzel, iyi.
Hasenât: Güzellikler, iyilikler.
Hasene: İyilik, iyi hal.
Hasf: Işığı sönme, ay tutulması; yerin dibine geçirme, batırma; yere batma, alçalma.
Hâsıl: Husûle gelen, husûl bulan, olan, peydâ olan, üreyen, biten.
Hâsılı tahsîl: Elde olanı elde etme.
Hâsır: Hasr edici, tahdit eden, sınırlayan.

Hasîb: (Esmâ-i hüsnâdan) Hesâba çekip karşılığını veren.
Hâsirîn: Hâsirler; merâmına nâil olamayanlar, eli boş dönenler.
Hasîs, hasîse: Kıymetsiz, değersiz, bayağı, alçak.
Hasm etmek: Kesin olarak halletmek, kesip atmak.
Hasr: Münhasır, mahsus kılma; dar bir sınır içine alma; tahdit.
Hasret-keş: Hasret çeken, özleyen.
Hasr-ı muhdesât: Sonradan var olan şeyleri tahdit etme.
Hâss, hâssa: Mahsûs, husûsî; seçkin, seçilmiş.
Hassa-i hâssa: Hassın hâssı, seçkinin seçkini.
Hassâsiyet: Hisse, duyulara sâhip olma.
Hâssaten: Husûsî olarak, özellikle; yalnız, ancak.
Hâss, hâsse: Hissedici, duyu sâhibi olan, duyan.
Hasse-i basar: Görme duyusu.
Hasse-i sem': İşitme duyusu.
Hâssıyyet: Husûsiyet; te'sîr, kuvvet.
Hasûd: Hasetçi; çekemeyen, kıskanç.
Hasûdân: Hasetçiler, haset edenler.
Hâşâ ve kellâ: Kat'iyyen, aslâ.
Hâşâ: Aslâ, kat'iyyen, hiçbir vakit, Allah göstermesin.
Hâşâk: Çöp, süprüntü, çörçöp; Pür-hâşâk: Çörçöp dolu.
Hâşâ-lillah: Allah göstermesin, aslâ, kat'iyyen, hiçbir vakit.
Haşem: Maiyet, hizmet için yanında bulunan kimseler; âile.
Hâşi': Huşû sâhibi.
Hâşiye: Bir şeyi şerh ve îzah eden not veya kitap.
Haşr: Ölüleri diriltip mahşerde toplama.
Hatâ-âlûd: Hatâ bulaşmış; hatâ dolu, pek çok yanlışı olan.
Hatar: Tehlike.
Hataran: İtibar ve mevki bakımından.
Hatarnâk: Tehlikeli.
Hâtem: Mühür, yüzük; son.
Hâtemü'n-nebiyyîn: Nebîlerin hâtemi.
Hâtır: Kalp, gönül, zihin; kalbe gelen şey, ilham.
Hâtıra: Kalbe geçen şey, ilham.
Hâtır-ı sû': Kalbe gelen kötü düşünce.
Hâtır-ı zaîf: Kalbe zayıf olarak gelen şey; zayıf düşünce, zayıf ilham.
Hatîât: Hatîeler; günahlar; yanlışlar; suçlar.
Hatîe: Günah, suç.
Hâtim: Sona erdiren; mühürleyen.
Hâtime: Son, nihâyet; netîce, bitirme.
Hatîr: Yüce, ulu; muhâtaralı, tehlikeli.
Hatm: Mühürleme, tamamlama, bitirme, sona erdirme.
Hatra: Zihne gelen bir düşünce.
Hatt: Çizgi, yazı.
Hattâtiyet: Hattatlık.
Hatt-ı istivâ: Ekvator.
Hatve: Adım.
Hatve-endâz: Adım atan.
Hâülâi: Şunlar, bunlar.
Havâdis-i ekvân: Dünyâ hâdiseleri.
Havâî, havâiyye: Havaya âit, hava ile ilgili.
Havâlî: Etrâf, çevre, yöre.
Havârık: Hârikalar; olağanüstü şeyler.
Havâs (ilm-i): Büyü ilmi, tılsımlar ilmi
Havâss: Hâsslar, seçkinler, ileri gelenler; âriflerin seçkinleri; hâssalar, husûsiyetler.
Havâss-ı...: Hassalar, husûsiyetler, keyfiyetler, hâsslar, seçkinler.
Havâss-ı umûmiyye-i ecsâm: Cisimlerin genel hususiyetleri.
Havâss-i...: Hasseler; duyular, duygular, hisseden organlar.
Havâss-i bâtıne: İç duyular.
Havâss-i hamse: Beş duyu.
Havvâss-i hamse: Beş duyu.
Havâss-i sâire: Diğer duyular.
Havâss-i zâhire: Dış duyular.
Havâssu'l-havâss: Seçkinlerin seçkinleri.
Havâtır: Hâtıralar; kalbe gelen şeyler.
Havâ-yı nesîmî: Atmosfer.
Havâyic: Hâcetler, ihtiyaçlar.
Havf: Korku.
Havfen: Korkarak, endîşe ederek.
Havf ü recâ: Korku ve ümit.
Hâvî: İhtivâ eden.
Havl: Çevre, etraf; sene.
Havsala: Mîde, kursak; anlayış, idrâk, akıl, zihin.

Hây u hûy: Gürültü, patırtı; çığlık.
Hayâl (kuvve-i...): Hayal gücü.
Hayâlât: Hayaller.
Hayâl-endîşlik: Hayal düşünülücük, hayal kuruculuk.
Hayâl-i târık: Geceleyin yıldız gibi parlayıp kaybolan hayal.
Hayât-bahş: Hayat veren, hayat bahşeden.
Hayır-hâh: Herkesin iyiliğini isteyen, hayır sever.
Hayl: At, at sürüsü; zümre, takım, gürûh, topluluk.
Haylûlet: Araya girme, engel olma.
Hayrât: Hayırlar.
Hayret-âver: Hayret veren.
Hayret-bahş: Hayret verici.
Hayru'l-umûri evsatuhâ: İşlerin hayırlısı ortasıdır.
Haysiyyet: İtibar; bakım.
Hayvân-ı nâtık: Konuşan ve düşünen hayvan.
Hayvâniyyet: Hayvan olma, hayvanlık.
Hayy: (Esmâ-i hüsnâdan) Hayat sâhibi, canlı, hiç ölmeyen, hayâtı dâimî olan.
Hayy: Canlı, diri.
Hayy'ale: Ezanda okunan "hayye ala's-salâ" "haydi namaza"dan kısaltma.
Hayyât: Yılanlar.
Hayyiz: Taraf, meydan, mekân, mevki.
Hazâin: Hazîneler.
Hazân: Sonbahar.
Hazarât: Hazretler; mertebeler.
Hazarât-ı hams: Beş hazret, beş mertebe, beş varlık mertebesi.
Hazarât-ı vücûdiyye: Vücûd, varlık mertebeleri.
Hazer: Sakınma, korunma.
Hâzı': Baş eğen, alçak gönüllülük gösteren, huzû' sâhibi.
Hâzık: İşinin ehli, usta, mâhir, eli uz.
Hâzıme (kuvve-i...): Hazmetme gücü.
Hâzır, hâzıra: Hazır, göz önünde bulunan, huzurda bulunan.
Hâzırûn: Hazır olanlar,
Hâzin: Hazîne muhâfızı, hazînedar.
Hazîz-ı esfel: En aşağı çukur.
Hazîz-ı evhed: En aşağı çukur yer.
Hazm: Kat'î karar verme, sebat, direnme; doğru ve sağlam görüş.
Hazret: Mertebe, derece, rütbe; yüz yüze olmak, mukābil bulunmak.
Hazret-i iktidâr: Kādir olma rütbesi; iktidar mertebesi.
Hazret-i kalbiyye: Kalbe âit mertebe.
Hazz: Nasip, hisse.
Hebâ': Gāyet ince toz, zerre.
Hecr, Hicr: Hicran, ayrılık, ayrılma.
Hediyyeten: Hediye olarak.
Hedm: Yıkma, harap etme.
Helâk: Mahv olma, yok olma; ölme.
Helekât: Helâk edici şeyler.
Hemm: Gam, tasa, kaygı; endîşe.
Hem-nişîn: Birlikte oturan, celîs.
Hem-râz: Sırdaş.
Hem-renk: Aynı renkte; aynı vasıfta.
Hemşîre: Kız kardeş.
Hem-zebân: Aynı dili konuşan.
Hendese: Geometri.
Herîse: Keşkek yemeği.
Hervele: Koşma, yürüyüş.
Herze: Boş lakırdı, saçma.
Hest: Vardır.
Hestî: Varlık.
Hetk: Yırtma, yarma.
Hevâ: Hava.
Hevâ: İstek, arzû, heves; sevgi.
Hevâcis: Hâcisler; kalbe gelen ilk hitaplar; kalbe ârız olan endîşeler.
Hevesât: Hevesler.
Hevl: Korku.
Hey'et: Şekil, sûret, hal, görünüş; astronomi (ilmi).
Hey'et-i atîka: Eski astronomi.
Hey'et-i cedîde: Modern astronomi.
Hey'et-i mecmûa: Tamâmı, topu, hepsi.
Heyâkil: Heykeller; cismânî sûretler, cisimler, cesetler, bedenler.
Heykel: Cismânî sûret, cisim, maddî kalıp, ceset, beden.
Heyûlâ: İlk madde, ilk cevher; her şeyin ilk maddesi.
Hezl: Alay, şaka, latîfe.
Hıbret, Hibret: "Zevk" ve tecrübe ile bilme; bilgi, tecrübe, ilm-i zevkî.
Hıffet, Hiffet: Hafiflik; hoppalık.
Hıfz: Muhâfaza etme; koruma, saklama; ez-

berleme.

Hıkd: Kin tutma, öc almak için fırsat bekleme.

Hıll: Helâl olma, helâl.

Hımâr: Eşek.

Hıref: Hırfetler; san'atlar, meslekler.

Hısn-ı şer'î: Şerîat kalesi.

Hışım, hışm: Kızgınlık, öfke.

Hıyânet: Hâyinlik.

Hıyel: Hîleler, oyunlar, aldatmalar.

Hızâne, Hizâne: Hazîne.

Hibetullâh: Allah'ın hibesi, bağışı.

Hibret: bkz. Hıbret.

Hibreten: Bizzat tecrübe ederek, deneyerek, tadarak, "zevkan."

Hicâb: Perde, örtü.

Hicâbât: Hicaplar.

Hicr, Hecr: Hicran, ayrılık.

Hiddet: Keskinlik, öfke.

Hiddet-i nazar: Bakışı keskin, keskin bakışlı, görüşlü.

Hidemât: Hizmetler.

Hiffet: Hafiflik.

Hikâyât-ı selef: Daha önce yaşamış kimselerin hikâyeleri.

Hikem: Hikmetler.

Hikemiyyât-ı ilâhiyye: İlâhî hikmetlerle ilgili sözler.

Hikmet: Fizik (ilmi).

Hikmet-i tabîiyye: Fizik bilgisi.

Hil'at: Süslü ve kıymetli elbise, kaftan.

Hilâf: İhtilâf, fikir anlaşmazlığı, farklılığı, zıtlığı; karşı, zıt.

Hilim, Hilm: Yavaşlık, yumuşaklık.

Hilkat: Yaratma, yaratılış.

Hilye-i şerîf: Hz. Peygamber'in şekil ve vasıfları; bunu anlatan yazı veya şiir.

Himem: Himmetler.

Himmet: Bir şeyin elde edilmesi, meydana getirilmesi için kalben ve rûhen gösterilen gayret, çalışma; kuvvetli istek.

Hîn: Esnâsında, vaktinde, ...ğında; an, zaman.

Hîn-i da'vet: Dâvet vaktinde.

Hirâsân: Korkan, korkak.

Hisset: Cimrilik, tamahkârlık, nekeslik.

Hiss-i müşterek: Ortak duyu.

Hîta: İhâta, kuşatma.

Hitâbât: Hitaplar.

Hitâm: Sona erme, bitme.

Hizâne: Hazîne.

Hizb: Kısım, bölük, taraftar; bir miktar duâ.

Hod-perest: Kendine tapan; kendini beğenen.

Hoş-âvâz: Hoş sesli.

Hûbân: Hûblar, güzeller.

Hubb: Sevgi.

Hubbî, hubbiyye: Hubb, sevgi ile ilgili, sevgiye âit.

Hûb-rû: Güzel yüzlü.

Hubs: Kötülük, fenâlık.

Hubût, Hübût: Yukarıdan düşme, iniş.

Hucüb, Hucub: Hicaplar, perdeler.

Hucüb-i zulmânî: Zulmânî hicaplar; zulmânî perdeler.

Hud'akâr: Hîlekâr, düzenbaz.

Hudâ: Tanrı, Allah.

Hudâvendâ: Ey Allah'ım; ey efendim, ey sâhibim.

Hudâvendigâr: Âmir, hükümdar; efendi.

Huddâm: Hâdimler; hizmetkârlar.

Hudûd: Haddler; sınırlar; târifler.

Hudûd-ı erbaa: Dört hudut, dört sınır.

Hudûd-ı şer'iyye: Şer'î hudutlar, şerîat sınırları.

Hudûs: Hâdis olma; sonradan olma; sonradan var olma.

Huffâş: Yarasa.

Hukemâ, Hükemâ: Hakîmler; filozoflar.

Hukub: Seksen senelik süre.

Hukūk-şiken: Hukūka riâyet etmeyen.

Hukūk-şinâsan: Hukuk ilmini bilenler; hukukçular.

Hukūk-ı idâre: İdare hukūku.

Hulefâ: Halîfeler.

Hulel: Hulleler; elbiseler.

Hulf: Sözünü tutmama.

Hulk: Tabiat, huy, ahlâk.

Hulkan: Tabîat ve huy îtibâriyle, ahlâkan.

Hulkî: Hulk ile ilgili; ahlâkî.

Hulkūm: Boğaz.

Hulle: Elbise; belden aşağı ve belden yukarı olmak üzere iki parçadan ibâret elbise.

Hulle-i behâ: Güzellik elbisesi.

Hulûd: Dâimî olma, ebedîlik, dâimî sûrette kalma.

Hulûl: Girme; gelip çatma; Allah'ın insanın

bedenine veya bir şeye girmesi.
Hulve(t): Tatlılık; tatlı, hoş.
Hulve(t)-i hazret: (Dünya) mertebesinin nefse hoş gelen tatlılığı.
Hulviyyât: Tatlılar, tatlı şeyler.
Humakā, Humekā: Ahmaklar.
Humk: Ahmaklık, aptallık.
Humret: Kırmızılık, kızıllık.
Hums: Beşte bir.
Humûd: Düşme, zayıflama; soğuma, soğukluk.
Humûm: Hemmler; tasalar, kaygılar, gamlar.
Hûn-âlûd: Kan bulaşmış; kanlı.
Hunnak, Hunâk: Boğmaca, boğaz iltihâbı.
Hûnrîz: Kan dökücü, kan döken.
Hûr: Hûrîler.
Hurâfât: Hurâfeler.
Hurre: (Câriye ve esir olmayan) hür kadın.
Hurrem: Şen, sevinçli.
Hurûb: Harpler.
Hurûc: Çıkma, çıkış, dışarı çıkma; isyân, baş kaldırma.
Hurûf: Harfler.
Husamâ: Hasımlar; düşmanlar, muhâlifler.
Husrân, Hüsrân: Zarar, ziyan; yokluk, mahrûmiyet acısı.
Husûf: Ay tutulması.
Husûl: Hâsıl olma, peydâ olma.
Hûş: Akıl.
Huşû': Gönül alçaklığı.
Huşûnet: Haşinlik.
Hutâm: Kuru ot, çörçöp.
Hutâm-ı dünyâ: Dünyânın geçici, boş, değersiz şeyleri.
Hutûr etmek: Hatıra gelmek.
Huveyn: Küçük hayvancık; mikrop.
Huzemât: Huzmeler; demetler.
Huzû': Tevâzu, alçak gönüllülük.
Huzûr: Hazır olma, hazır bulunma, mevcut bulunma, ilâhî huzûrda bulunma.
Huzûz: Hazlar.
Huzzâr: Hazır olanlar, hazır bulunanlar.
Hüccet: Burhan, delil, senet.
Hüccet-i bâliğa: En yüksek mertebedeki hüccet.
Hüccet-i kātıa: Kesin, kat'î hüccet.
Hüceyrât-ı dimâğiyye: Dimağdaki oyuklar.
Hüdâ: Hidâyet, doğru yola irşat, doğru yolu gösterme; gösterme.
Hükemâ, Hukemâ: Hakîmler, filozoflar.
Hükkâm: Hâkimler.
Hükûmet-i cumhûriyye: Cumhûriyet idâresi, halka dayanan hükûmet.
Hükûmet-i meşrûta: Meşrûtiyet idâresi.
Hükûmet-i mutlaka: Mutlakıyet idâresi.
Hükümdârân: Hükümdarlar.
Hüküm-fermâ: Hükmeden, hüküm süren.
Hümâm: Himmetli, azimli.
Hüner-mend: Hüner sâhibi; hünerli.
Hürmet: Haram olma, haramlık.
Hürre: Köle olmayan, hür kadın.
Hüsn, Hüsün: Güzellik; iyilik.
Hüsn-i ahlâk: Güzel ahlâk.
Hüsn-i endâm: Boybos güzelliği.
Hüsn-i netîce: Güzel bir netîce.
Hüsn-i re'y: Görüş, düşünce güzelliği.
Hüşyârî: Akıllılık.
Hüve: O.
Hüve'l-Hak: O Hak'tır.

I

Idlâl: Dalâlete düşürme, saptırma, şaşırtma.
Ihzar, İhzâr: Hazırlama, hazır etme.
Ikāl: Bağ, köstek, düğüm.
Iktifâ: İzinden gitme, izini tâkip ederek peşinden gitme, uyma.
Iktifâen: Iktifâ ederek, izinden giderek.
Iktifâ-i isr: İzinden gitme; uyarak peşinden gitme.
Innîn, İnnîn: Kısır, iktidarsız.
Isbı': Parmak.
Isgā etmek: Kulak verme, söz dinleme.
Isrâh: Sarîh kılma, izhâr etme; âşikâr ve belli etme.
Istıfâ: Seçme, en temizini seçip ayırma, seçkin kılma, ayıklama; Fr. Sélection.
Istılâh: Terim.
Istılâhan: Istılâh, terim olarak.
Istılâhât: Istılâhlar; terimler.
Istınâ': Yapma, işleme; seçip ortaya koyma, güzelce yapma.
Itlâk edilmek, olunmak: Denilmek, isim verilmek.
Itlâk: Mutlak oluş, mutlaklık.
Itlâk: Salıverme, serbest bırakma; kayd ve hasr etmeksizin mutlak sûrette kullanma;

...diye niteleme, ad verme.

Itlâk-ı idâre: İdârenin mutlak oluşu, mutlakıyetle idâre.

Itmâ': Tama'a düşürme, tamah ettirme.

Itnâb: Sözü uzatma; lüzumsuz tafsîlâta boğma.

Itriyyât: Güzel kokular, güzel kokulu şeyler.

Ittılâ': Öğrenme, bilme, tanıma, vâkıf olma.

Ivaz, İvaz: Bedel, karşılık,

Iyâdet: Ziyâret etme, hastayı ziyâret, hatır sorma,

Iyâl, İyâl: Bir kimsenin geçindirmek zorunda olduğu kimseler; âile.

Iyân: Âşikârlık, göz ile görme.

Iyş, Ayş: Yaşama, hayat, dirlik; maîşet, ekmek.

Izhâr, İzhâr: Zâhir etme, zuhûra çıkarma; âşikâr etme, meydana çıkarma.

Izmâr: Gizleme, kapalı olarak söyleme.

Iztırâb: Titreme, titreşim, dalgalanma; ıztırap.

Iztırâr: Zarûrîlik, mecbûriyet, çâresizlik.

İ

İâre: Ödünç verme.

İbâ: Çekinme, kabul etmeme; râzı olmama.

İbâd: Kullar.

İbâdât: İbâdetler.

İbâd-ı sâlihîn: Sâlih kullar.

İbâdullah: Allah'ın kulları.

İbâha: Mubâh kılma, helâl kılma.

İbârât: İbâreler; cümleler, ifâdeler.

İbdâ': Örneksiz olarak en güzel şekilde yaratma.

İbhâm: Kapalı bırakma, gizli tutma; sözün anlaşılmayacak şekilde kapalı olması.

İbkâ: Mevcut hâlinde bırakma.

İblâğ: (Haberi) Ulaştırma, tebliğ etme.

İbrâm: Israr etme, üstüne düşme, zorlama.

İbrâz: Gösterme, ortaya koyma.

İbride: İnsanın vücûdunda rutûbet ve bürûdetin galebesinden ileri gelen rahatsızlık; üşüme.

İbsâr: Görme, bakma; hissedilen şeyleri görme.

İbtâ': Geciktirme, gecikme, geç kalma.

İbtâl: Bâtıl kılma; hükümsüz bırakma; bozma, boşa çıkarma; lağv etme, fesh etme.

İbtidâ: Başlama, başlangıç; öncelik.

İbtilâ: Mübtelâ olma.

İbzâl: Bezl etme; bol bol verme.

İcâbet: Kabul etme; muvâfakat etme.

İcâd: Vücut verme, var etme.

İcâd-ı maânî: Kıyas yoluyla bilinmeyen bir mânâyı ortaya çıkarma.

İcâle: Cevelân ettirme; gezdirme, dolaştırma.

İcâle-i basar: Göz gezdirme.

İcâle-i basîret: Basîret gözünü gezdirme.

İcbâr: Cebr etme, zorlama.

İclâl: Saygı gösterme.

İcmâl: (Tafsîlin zıddı) Toplama, kısaltma, hülâsa etme; hülâsa, öz.

İcmâlen: İcmâl yoluyla; kısaltarak, kısaca.

İcmâlî: Tafsilsiz, toplu, teferruatsız.

İcrâ: Bir işi yapma, yerine getirme.

İctibâ: Seçilmişlik, seçkinlik.

İctihâd: Gücü yettiği kadar çalışma.

İctihâdât: İçtihat.

İctimâ': Toplanma, bir araya gelme, birikme.

İctinâb: Sakınma, çekinme.

İctisâr: Cesâret etme.

İdâ': Emânet olarak verme, tevdî etme.

İ'dâd: Hazırlama.

İ'dâm: Adem hâline getirme, yok etme.

İdâme: Devam etme, devam ettirme.

İddihâr: Biriktirme, toplayıp saklama.

İdhâl: Dâhil etme; girdirme, sokma, içine koyma.

İdlâl: Nazlanma, naz.

İdrâkât: İdrâkler.

İfâdât: İfâdeler.

İfâza: Taşacak derecede doldurma; feyz verme, feyizlendirme.

İfâza-i vücûd: Vücûd verme, var etme.

İffet: Afiflik, temizlik; nâmuslu olma.

İfnâ: Fânî kılma; yok etme.

İfrâd: Ferd kılma, tek kılma, ayırma.

İfsâd: Fesâda uğratma, yok etme, bozma,

İfsâh: Açık söyleme.

İftikâr: Şiddetli ihtiyaç, muhtaç olma.

İftirâs: Avlayıp parçalama, yırtıp parçalama.

İftitâh: Açılış, açılma; başlama.

İftitâk: Yarılıp ayrılma.

İğfâl: Gaflete düşürme, yanıltma, yanlış iş yaptırma, aldatma.

İğlâk: Kapama; sözü muğlak, kapalı, anlaşılmayacak şekilde söyleme.

İğmâz-ı ayn: (Kabahat ve kusûra) göz yumma; gözünü kapatma.
İğnâ: Zengin etme; muhtaç halde bırakmama, müstağnî kılma.
İğtidâ: Gıdâlanma, gıda alma.
İğvâ: Baştan çıkarma, ayartma, şaşırtma.
İğvâât: İğvâlar.
İğzâb: Gazaplandırma, öfkelendirme.
İhânet: Haksızlık etme; horlama, hakîr görme, hakāret etme, tahkîr etme.
İhâta: Kuşatma, sarma; tam kavrama; geniş bilgi.
İhâtıyye, ihâtî: İhâta ile ilgili.
İhbâr: Haber verme; bildirme, anlatma; öğretme.
İhbârat: İhbarlar; haber vermeler.
İhbât: Aşağı indirme.
"İhbitû": "İniniz!" (Bakara, 2/36)
İhcâb: Perdeleme, hicaplama.
İhdâs: Meydana getirme, ortaya çıkarma.
İhfâ: Gizleme, saklama.
İhkâm: Muhkem kılma, sağlamlaştırma.
İhrâk: Yakma.
İhrâz: Elde etme, kazanma; erişme.
İhsâ: Sayma.
İhsâ (esmâ-i ilâhiyyeyi...): İlâhî isimlerden her bir ismin hüküm ve eserlerini şahsında tahakkuk ettirip zâhir olma.
İhsâs: Duyurma, hissettirme; duyum.
İhtâr: Hatırlatma, dikkatini çekme, uyarma.
İhtârât: İhtarlar; uyarmalar.
İhtibâr: Bizzat tecrübe ile bilme; deneme, sınama.
İhticâb: Hicaplanma; gizlenme, örtülme.
İhticâc: Delil gösterme, şâhit getirme.
İhticâca sâlih: İhtiyaç duyulan şeye uygun.
İhtifâ: Gizlenme, saklanma.
İhtilâc: Çarpıntı, çarpınma, titreme, seğirme.
İhtilâf: Muhtelif olma; ayrı ayrı olma, farklılık.
İhtilâk: Uydurma.
İhtilât: Karışma, katışma, birbiri arasına girme.
İhtilâtât: İhtilâtlar.
İhtimâl-i ezâ: Ezâ ve cefâya tahammül etme.
İhtirâ': Keşfetme, îcat etme; keşif.
İhtirâât: İcatlar.
İhtirâk: Bir gezegenin güneşe yaklaşması, güneşle bir burçta bulunması.
İhtirâk: Tutuşup yanma.
İhtirâm: Hürmet, saygı.
İhtirâz: Çekinme, sakınma.
İhtisâr: Kısaltma, kısa kesme.
İhtisâs: Tahsis edilme; hâs kılınma; seçkin, seçilmiş kılınma.
İhtiyâr: Seçme; hür ve serbest olma, dilediğini yapabilme; irâde.
İhtiyâren: Seçme sûretiyle, irâde ile.
İhtiyâr-ı kizb: Yalanı seçme, yalanı tercih.
İhtiyâr-kerde: İhtiyar edilmiş; tercih edilmiş, seçilmiş.
İhtiyât: Sakınma, tedbirli olma.
İhtizân: Hazînede toplama, toplanma.
İhtizâr: Can çekişme.
İhtizâz: Titreme, titreşim; sallanma, hareket.
İhvân: Kardeşler; aynı tarîkatte veya meslekte olanlar.
İhvân-ı bâ-safâ: İçi temiz, saf kardeşler.
İhvet: Kardeşlik, arkadaşlık.
İhyâ: Yeniden hayat verme, diriltme.
İhyâ-yı leyl: Geceyi ihyâ etme; geceleri zikir vs. ile meşgul olarak geçinme.
İhzâr: Hazırlama.
İk'âd: Oturtma.
İkā': Vukūa getirme, vukū buldurma, oldurma, yapma, yaptırma; düşürme.
İkāb, Ikāb: (Tâkip etme), cezâ, cezâlandırma, azap, sıkıntı.
Îkād: Ateş veya ışık yakma.
İkāme: Kaldırma, ayakta durma, meydana koyma, yerleştirme, makāma getirme; yerine koyma.
İkāmet: Kāim olma, oturma, bulunma,
İkān: Yakînî bilgi; kat'î ve şüphesiz bilgi.
İkbâl: Tâlihli olma, saâdetli olma; baht, tâlih, gözde olma, bir mevkide bulunma.
İkdâm: Gayret ve sebatla çalışma, devamlı çalışma.
İklîl: Taç.
İklîm: Memleket, ülke, bölge.
İkmâl: Kemâle erdirme; olgunlaştırma; tamamlama.
İkrâr: Tasdik etme, kabul etme, doğrulama; evet deme.
İksâr: Çoğaltma.
İktibâs: Ödünç alma, alıntı yapma, alma.

İktibâsen: İktibâs sûretiyle.
İktidâ: Uyma, tâbi olma, birini örnek alıp hareketlerini aynen uygulama.
İktifâ: Yetinme, yeterli bulma.
İktirân: Yaklaşma, yanına gelme.
İktisâb: Elde etme.
İktisâd: Aşırı gitmeme, îtidalli, adâletli davranma; dengeli olma, orta yolda olma.
İktisâr: Kısa kesme, kısaca söyleme, münhasır kılma; hasr etme.
İktitâf: Meyve toplama, devşirme.
İktizâ: Gerek; gerekme, lâzım gelme.
İktizâât: İktizâlar; gerekmeler.
İ'lâ: Yükseltme, yüce kılma.
İlâ-gayri-zâlik: Ve bundan başkası, vesâire.
İlâhi'n-nâs: Nâsın, insanların ilâhı.
İlâhiyyât: İlâhîler; ilâhla ilgili hususlar.
İlâhiyyet: İlâh olma; ilâha âit olma, ilâhlık.
İ'lâm: Bildirme, ilim verme.
İ'lâm-ı ta'lîm: Öğretmek için bildirme.
İ'lâm-ı tenbîh: Uyarma için bildirme.
İlâ-mâ-lâ-nihâye: Nihâyeti olmayarak, sonu gelmeyecek şekilde.
İlâ-mâ-lâ-yetenâhî: Sonu gelmeyecek şekilde.
İlâ-nihâye: Sonuna kadar.
İlbâs: Giydirme, büründürme.
İlel: İlletler; sebepler; hastalıklar.
İlel-i mevâni': Mâni olan illetler.
İlel-i sâriye: Bulaşıcı hastalıklar.
İlhâh: Üzerine düşme, ısrar etme.
İlhâk: Katma, ilâve etme, ekleme.
İlkā: Bırakma, koyma, atma, telkîn etme; vahy etme, ilhâm etme.
İlkāât: İlkālar; telkîn etmeler, telkîn edilen şeyler.
İlkāh: Dölleme, aşılama.
İlkā-i Subbûhî: Ahadiyet mertebesinden vâki olan ilkā.
İlkāî: (Cenâb-ı Hak'tan) ilkā ile vâki olan; Vehbî, vahiy veya ilham ile.
İlkā-yı sem': Kulak verme, dinleme.
İllâ: Ancak, sâdece, ...den başka.
İllet: Hastalık, sebep; bir şeyin var olmasını sağlayan sebep.
İllet-i gāiyye: Bir şeyin varoluş sebebi. Fr. *Cause finale.*
İlliyet: İllet olma, sebep olma.
İlliyyîn: İlâhî emr âlemi.
İlm, İlim: Bilmek; bilme, bilgi, ilim.
İlm-i ebdân: Bedenler ilmi; bedenler ile ilgili ilim.
İlm-i edyân: Dinler ilmi; dinler ile ilgili ilim.
İlm-i hey'et: Astronomi ilmi.
İlm-i ledünnî: Allah tarafından verilen ilim.
İlm-i maânî: Dilbilgisinin çözülmesi güç ve ince mes'elelerinden bahseden ilim.
İlm-i nahv: Gramer ilmi.
İlm-i nücûm: Yıldızlar ilmi; astronomi.
İlm-i râsıh: Sağlam ve köklü ilim.
İltibâs: İki şeyin, biri öteki sanılacak derecede, birbirine benzemesi.
İltifât: Yüzünü çevirip bakma, göz ucu ile bakma, nazar etme.
İltihâk: Katılma, karışma.
İltikā: Kavuşma, karşılaşma, rast gelme.
İltimâs etmek: İstemek, aramak.
İltiyâm: Kapanma, bitişme.
İltizâz: Lezzet alma.
İlzâm: Susturma, cevap veremez duruma getirme; birinin tarafını tutma; gerektirme.
İm'ân-ı nazar: İnceden inceye araştırma, çok dikkatle inceleme.
İmâd: Direk, sütun.
İmâle: Meyl ettirme, yöneltme.
İmâta-i ezâ: Sıkıntı veren şeyi uzaklaştırma.
İmâte: Öldürme.
İmdâd: Yardım, yetişme.
İmin, Eymin: Emin, emniyet içinde, güvenlik içinde olan.
İmkân: Varlığı ve yokluğu mümkün olma, zarûrî olmama; varlığı ve yokluğu düşünülebilir olma.
İmrâr: Geçirme.
İmrâr-ı hayât: Hayat geçirme, hayat sürme.
İmsâk: Tutma, elinde bulundurma, vermeme; bir şeyden el çekme, kendini tutma.
İmtidâd: Uzama, uzanma, uzun sürme, yayılma.
İmtilâ: Mîde dolgunluğu.
İmtinâ': Mümteni' olma, muhal olma, imkânsızlık; çekinme, geri durma, sakınma.
İtminân: Nîmet, ihsan, bir şeyin karşılığı olmaksızın verme, bağışlama.
İmtisâl: Bir örneğe göre hareket etme; uyma, itâat etme.

İmtisâlen: Uyarak, itâat etmek sûretiyle, örnek alarak.
İmtizâc: Mezc olma, karışma, uyuşma, uygunluk.
İmtizâcât: İmtizaçlar.
İn'âm: Nîmet verme, iyilik etme.
İn'âmât: İn'âmlar.
İnâs: Kadınlar; dişiler.
İn'idâm: Adem hâline girme, yok olma.
İn'ikād: Düğümlenme, bağlanma, akd edilme.
İn'ikâs: Aksetme, yansıma.
İnân: Dizgin.
İnâyât: İnâyetler.
İnbâ: Haber verme, ihbar etme.
İnbât: Bitki gibi bitmesini temin etme, yetiştirme.
İnbiâs: Meydana çıkma, doğma, ileri gelme; gönderilme.
İnbisât: Bast edilme; yayılma, genişleme, açılma; iç ferahlığı, iç genişliği.
İncâz-ı va'd: Va'dini yerine getirme.
İncilâ: Cilâlanma, parlama, âşikâr olma, görünme.
İncimâd: Donma, buz gibi olma.
İncimâden: Donmak sûretiyle.
İncizâb: Çekilme, câzibesine kapılma; çekme.
İnd: Yan, kat.
İndallah: Allah katında.
İnde'l-: ...yanında, ...katında.
İnde'l-hâce: İhtiyaç hâlinde.
İnde'l-îcâb: İcap ettiğinde, gerektiğinde.
İnde'l-ifâka: İyileşme, kendine gelme esnâsında.
İnde'l-likā: Karşılaşma, kavuşma esnâsında.
İnde'l-muhakkıkîn: Muhakkıklar katında.
İnde'n-nâs: İnsanlar yanında.
İnde's-semâ': Dinleme esnasında, mûsikî dinlerken.
İndifâ': Mündefi' olma; ortadan kalkma, def' olunma.
İndimâc: Birbirine geçme, biri diğerinin içinde olma, biri diğerinde gizlenme.
İndirâc: Derc edilme, münderic olma, içinde olma.
İnfâk: Nafaka verme; geçindirme.
İnfâz: Yerine getirme, yapma.
İnfiâl: Bir fiili kabullenme, bir şeyin yapılmasını kabul eder olma; pasiflik.
İnfiâl: Gücenme, kırılma.
İnfikâk: Münfekk olma; ayrılma, çözülme.
İnfilât: Kaçmak, kaçıp gitmek.
İnfirâd: Tek olma, münferid olma.
İnfisâh: Fesh edilme, kaldırılma, bozulma.
İnfisâl: Ayrılma.
İngışâ: Örtülme, perde gibi çekilme.
İnhidâr: Şişme.
İnhilâl: Çözülme, dağılma,
İnhirâf: Sapma, yoldan ayrılma.
İn'idâm: Adem hâline girme, yok olma.
İnkıbâz: Sıkılma, sıkıntı, gerginlik; kabz hâlinde olma.
İnkıhâr: Kahra uğrama; helâk olma, mahv olma, yok olma.
İnkılâb: Kalb olma; değişme, bir halden bir hâle girme.
İnkılâbât: İnkılâblar.
İnkırâz: Çökme, yıkılma.
İnkısâm: Taksîm olunma, parçalanma, bölünme.
İnkıtâ': Kesilme, arkası kesilme, tükenme.
İnkıyâd: Boyun eğme, itâat etme.
İnkızâ: Sona erme, nihâyet bulma, bitme.
İnkişâf: Âşikâr olma, açığa çıkma.
İnnîn, Innîn: Kısır; iktidarsız.
İnsıkāl: Cilâlanma.
İnsilâb: Kaldırılma, giderilme, soyulma, yok edilme.
İnsilâh: Soyulma, sıyrılıp çıkma; tecerrüd etme; ayrılma, kurtulma.
İnşâd: Âhenk ile okuma.
İnşikāk: Yarılma.
İnşirâh: Açılma, ferahlama; kalpten perdenin kaldırılması.
İnşirâh-ı sadr: Göğsün açılması; kalbin ferahlaması; kalpten perdenin kaldırılması.
İntâc: Netîce verme.
İntiâş: Kıvam bulma, hâli iyi olma, kalkma.
İntibâ': Basılma, izi çıkma, iz bırakma; şekli, sûreti görünme; izlenim.
İntibâh: Uyanma, uyanıklık; göz açıklığı.
İntifâ: Faydalanma.
İntihâ: Son, nihâyet.
İntihâb: Seçme, seçim.
İntihâk-i mehârim: Haram şeyleri yaramaz hâle koyma, haramları hiçe sayma.

İntikād: Tenkit etme, edilme.
İntikāl: Bir yerden bir yere nakl edilme, geçme.
İntikâs: Baş aşağı dönme, tersine dönme, terslik.
İntizâm: Nizamlı, düzenli olma, düzen.
İntizâr: Bekleme.
İntizâren: Bekleyerek, gözleyerek.
İnzâl: İndirme.
İnzâr: Uyarma,
Îrâd: Getirme, söyleme; gelir, kazanç.
İrâe: Gösterme.
Îrâniyyü'l-asl: İran asıllı,
Îrâs: Sebep olma, verme.
İ'râz: Yüz çevirme, sakınma.
İrbâh: Kazanma, kâr elde etme; kâr, kazanç.
İrcâ': Döndürme, çevirme.
İrcâ'-ı nazar: Bakışı çevirme.
İrciî: Bana dön!
İrdâ: Aşağı düşürme, alçaltma; helâk etme.
İrdâf: Ardı sıra yürütme.
İrkâb: Bindirme.
İrs: Verâset, vâris olma, mîras, soy.
İrsâl: Gönderme.
İrşâd-ı dâll: Yolunu şaşırmış olana yol gösterme; dalâlete düşeni irşâd.
İrticâc: Çalkanma, kabarma.
İrtidâd: Geri reddolunma, geri dönme; İslâm dînini bırakıp başka bir dîne dönme.
İrtifâ': Yükselme; kalkma, kaldırılma.
İrtihâl: Göçme, ölme.
İrtikā: Yükselme.
İrtikâb: Kötü bir iş işleme.
İrtikâb-ı kebâir: Büyük günahları işleme.
İrtikâb-ı sagâir: Küçük günahları işleme.
İrtikām-ı emsile: *Misallerin yazımı, yazılması, işâretlenmesi.*
İrtisâm: Resimli olma, resim çıkma, resmedilme.
İrzâk: Rızıklandırma; rızık verme.
İsâet: Kötülük.
İs'âf: İsteği kabul edip yerine getirme.
İs'âfen: İsteğini kabul ederek.
Îsâl: Ulaştırma.
Îsâr: Tercih, ikrâm, cömertlik; bol bol verme, kendisinin ihtiyâcı olduğu halde verme; başkasını kendine tercîh etme.
İsbâğ-ı vuzû': Tam olarak abdest alma.
İsbât: Sâbit kılma, var kılma; bir şeyin var olduğunu söyleme.
İskā: Sulama, su verme.
İskāt: Düşürme; yok etme, hükümsüz bırakma, ortadan kaldırma.
İskolastik: Ortaçağ Hıristiyan felsefesi.
İslâm: Teslîmiyet, teslim olma, boyun eğme; müslüman olma.
İsmâ': İşittirme, duyurma, dinletme.
İsmâr: Meyve verme, meyvelendirme.
İsmet: Mâsum olma, temiz olma, kötülük ve günahtan korunmuş olma.
İsmet-i müşehhere: Meşhur, bilinen ismet.
İsnâd: Bir sözün "sened"i belirtme; nispet etme, atfetme.
İsneyniyyet: İkilik.
İsr: İz, gidiş, eser; meslek.
İsrâ: Geceleyin yürütme; isrâ.
İsrâren: Gizleyerek; "ism-i Batın'la alâkalı olarak".
İstıtlâ': Anlamaya, bilmeye çalışma, bilme isteme.
İstiâne: Avn isteme; yardım dileme.
İstib'âd: Uzak görme; ihtimal vermeme.
İsticâbe: Duâyı kabul etme.
İsti'câl: Acele etme.
İsti'dâd: Kābiliyet.
İsti'dâdât: İstîdatlar.
İsti'dâd-ı gayr-i mec'ûl: Mec'ûl olmayan istîdat; yaratılmamış olan istîdat.
İsti'dâd-ı mec'ûl: Mec'ûl istîdat; kılınmış, yapılmış istîdat.
İstihâlât: İstihâleler.
İstihfâf: Ehemmiyet vermeme, küçük görme, küçümseme.
İstihzâr: Hazırlama, hazır etme, huzûra getirme.
İstikbâl: Karşılama.
İstikbâr: Kibirlenme, kendini büyük görme.
İstiklâl: Müstakil olma, bağımsız olma, başkasına bağlı olmama.
İsti'lâ: Yükselme, üste çıkma, üstün gelme, kendini üstün görmek isteme.
İstilâm: El sürme, öpme; "Hacerü'l-esved"e el sürme, okşama, uzakta el sürme işâreti yapma.
İsti'mâl: Kullanma, kullanılma.
İstinâd: Dayandırma, dayanma.

İstinâd-gâh: Dayanma yeri.
İsti'zâm: Büyük görme, gözünde büyütme.
İsti'zân: İzin isteme.
İstîâb: İçine alma; tutma, kaplama.
İstiârât: İstiâreler.
İstiâre: Edebiyatta: Bir kelimenin mânâsını başka bir kelime yerinde kullanma.
İstiâze: Sığınmak isteme, sığınma.
İstibsâr: Basîretli olma, basîretle hareket etme.
İstibtâ': Gecikmesini isteme; gecikme, ağır hareket etme, gecikmeden dolayı üzülme.
İstîcâb: Îcap ettirme, gerektirme, vâcip görme.
İsticlâ: Zât-ı Hakk'ın kendi zâtı için mazharlarda zuhûr ve tecellî etmesi.
İsticlâb: Celbetme, çekme.
İstid'â: Yalvararak isteme, duâ ve niyaz etme.
İstidâm: Devâm etmesini isteme.
İstidâme: Devam ettirme, sürdürme.
İstidbâr: Arkasını dönme, yüz çevirme.
İstidlâl: Bir delîle dayanarak netîce çıkarma; bir şeyi delil yoluyla elde etme; akıl yürütme.
İstidrâc: Derecelendirme, derece derece ilerleme.
İstidrâcât: İstidrâclar.
İstidrâk: Önceden, peşînen görme; bir yanlış anlamayı düzeltme.
İstîfâ: Ele geçirme, tamâmen alma; yerine getirme; tatmîn etme.
İstifrâğ: Fâriğ olmak isteme; boş olma, boşalma.
İstifsâr-ı hâtır: Hatır sorma.
İstiftâ: Fetvâ almak isteme, fetvâ sorma.
İstiğfâr: Mağfiret dileme.
İstiğnâ: Müstağnî olma; muhtaç olmama; elindekini yeterli görüp bir şey istememe; yüz çevirip bakmama.
İstiğrâk: Bir şeyin içine dalma, gömülme; bir şeye kendini fazlaca kaptırma.
İstihâle: Bir halden bir hâle geçme, hal değiştirme.
İstihdâm: Hizmette kullanma.
İstihkâk: Hakkı olma, hak etme, hak kazanma.
İstihlâf: Halîfe kılma.
İstihlâk: Helâk olma; tüketme; harcanma, tüketilme.
İstihlâl: Helâl sayma.
İstihlâl-i dem: Kanını helâl sayma.
İstihrâc: Netîce çıkarma, mânâ çıkarma, yeni bir şey veya mânâ çıkarma.
İstihsâl: Hâsıl etme; meydana getirme; elde etme; üretme.
İstihyâ: Hayâ etme, utanma.
İstihzâ: Alay etme.
İstikrâ: Bir cinsin fertlerinin çoğunda görülen bir keyfiyeti diğerlerine de isnat etme; pek çok araştırma, inceleme.
İstikrâh: Kerîh görme; iğrenme; beğenmeme.
İstikrâr: Karar bulma, yerleşme.
İstikşâf: Keşf etmeye çalışma.
İstîlâ: Yayılma, kaplama; ele geçirme, hükmü ve idâresi altına alma.
İstimâ': İşitme, duyma.
İstimâle: Meyletmesini isteme, meyl etme.
İstimdâd: Medet dileme, yardım isteme.
İstimtâ': Faydalanma.
İstînâf: Yeniden başlama.
İstînâs: Ünsiyet kurma, alışma, yakınlık içinde olma.
İntinsâh: Nüsha çıkarma, bir sûretini, kopyesini yazma, çıkarma.
İstinşâk: Abdest alırken buruna su çekme.
İstirhâmât: İstirhâmlar; merhamet dilemeler; yalvarmalar; istekler.
İstishâb-ı amel: Amel ile birlikte olma.
İstislâm: Boyun eğme, teslîm olma.
İstisnâ: Ayırma, ayrı tutma.
İstisnâ ile söyleme: Bir sözü "inşâallah" (Allah dilerse) cümlesini söyleyerek söyleme.
İstişhâd: Şâhid getirme, şâhit gösterme.
İstişmâm: Koklama, koku alma; sözü gelişinden anlama.
İstitâat: Tâkat, kudret, güç.
İstitâr: Setr olunma, örtünme, perdelenme.
İstitrâd: Asıl mevzûdan olmayıp münâsebet dolayısıyla söylenen söz; ve böyle söz söyleme.
İstivâ: Müsâvî olma, denk olma; düz olma; kaplama, örtme; ortada ve tam bir derecede bulunma.
İstivâ-i şems: Güneşin insanın başı üzerinde olduğu vakit, güneşin ışınlarının yer yü-

züne dik olarak geldiği vakit.
İstivâ-yı zahr: Sırtın düz olması.
İstîzân: İzin alma.
İşâa: Yayma, duyurma.
İş'âl: Yakma, alevlendirme.
İşârât: İşâretler.
İşâret: Dolaylı olarak bildirme; sembol, remz.
İşârî: İşâretle ilgili; sembolik, remzli.
İşfâk: Şefkat etme.
İşkâl: Müşkillik, güçlük; güçleştirme.
İşkâlât: İşkâller; müşkiller, güçlükler, zorluklar.
İşrâb: Bir maksadı kapalı olarak anlatma; içirme.
İşrâk: Güneşin doğması; aydınlatma.
İşret: Yaşama, geçinme; arkadaşlık, dostluk; işret.
İştiâl: Yanma, parlama; (saçı ağarmak).
İştidâd: Şiddetlenme.
İştigāl: Meşgūl olma.
İştihâ: Meyil, istek, arzû; iştah.
İştihâ-âver: İştihâ veren, arzu uyandıran, isteklendiren.
İştihâr: Şöhret bulma, meşhur olma.
İştikāk: Türeme; parçalanma, bölünme.
İştikāk-ı arabiyye: Arapçada kelime türetme.
İştirâ: Satın alma.
İştirâk: Ortak olma, ortaklık.
İştiyâk: Şiddetle arzu etme, özleme.
İ'tâ: Verme.
İt'âb: Yorma; zahmet verme.
İtâ': Çiğnetme, bastırma.
İtâb: Azarlama, paylama, darılma.
İt'âm: Yedirme, doyurma.
İthâf: Hediye olarak verme, hediye gönderme.
İ'tibâr: İbret alma; göz önünde bulundurma; tahmîn, takdîr; kabul ediş, farz etme, kıymet biçme; izâfî olma, rölatif olma.
İ'tibârât: İtibarlar; kabul edişler, farzetmeler.
İ'tibârî: Nisbî, izâfî, rölatif.
İ'tidâl: Dengeli olma, orta olma, aşırı olmama, ölçülülük.
İ'tikādât: İtikatlar.
İ'tilâ: Yükselme, yukarı mertebelere erişme.
İ'tilâf, İtilâf: Ülfet etme; birbiriyle anlaşma, uyuşma.
İ'timâd: Dayanma, güvenme, güven.
İ'tirâzât: İtirazlar; bir fikri, bir hükmü çürütmeye kalkışmalar.
İ'tisâm: Temiz olma, günahtan sakınma; tutma, yapışma.
İ'tiyâd: Alışkanlık.
İ'tizâl: Bir tarafa çekilme, ayrılma.
İ'tizâr: Özür dileme, özür beyan etme.
İtmâm: Tamamlama.
İttibâ': Uyma, tâbi olma.
İttibâan: İttibâ ederek, tâbi olarak, uyarak.
İttihâd: Birleşme, bir olma, birlik.
İttihâz: Edinme, kabul etme, itibâr etme, sayma, tutma.
İttikā: Sakınma, çekinme, korunma, korkma; takvâ.
İttisâ': Genişleme.
İttisâl: Bitişme, dokunma, kavuşma, yapışma.
İttisâm: Damga vurma, süsleme, damgalanma.
İttizâh: Vâzıh olma, açık olma, meydana çıkma.
İtyân: Getirme, getirilme.
İvaz, Ivaz: Bedel, karşılık.
İ'vizâc: Eğrilik, eğri büğrü olma.
İyâdet: Hastayı ziyâret etme.
İzâa: Zâyi' etme; kaybetme.
İzâe: Işık verme, aydınlatma.
İzâfât: İzâfetler, nisbetler.
İzâfe, İzâfet: Bağlama, bağlı kılma, alâkalı kılma; isim tamlaması yapma, ilâve etme; izâfîlik, izâfî olma.
İzâfî, izâfiyye: Nisbetle olan, bir şeye göre olan, nısbî; rölatif.
İzâfiyât: İzâfî şeyler.
İzâle: Ortadan kaldırma, yok etme.
İzâm: Büyükler. **Peygamberân-ı izâm:** Büyük peygamberler.
İ'zâm: Büyütme; lüzûmundan fazla ehemmiyet verme.
İ'zâm: Yollama, gönderme.
İz'ân: Anlayış, kavrayış, akıl.
İzâr: Belden aşağıya örten örtü; peştemal.
İ'zâz: Azîz kılma; saygı gösterme; ikrâm etme, ağırlama.
İzdihâm: Kalabalık, yığılma.
İzdivâc: Çift olma, çiftleşme.

İzlâl: Zelîl etme, hakîr kılma, alçaltma.
İzmihlâl: Yok olma.
İzz: Değer, kıymet, yücelik, kudret, saygı.
İzzet: Aziz olma, yücelik, ululuk.

J

Jeng: Pas.

K

Kabâ: Üste giyilen elbise, cübbe.
Kabâyih, Kabâih: Kabîhalar; çirkin şeyler.
Kābe kavseyn: İki yay arası.
Kābız: Kabzeden, alan, tutan; kabızlık veren; sıkan, çeken.
Kâbız: (Esmâ-i hüsnâdan) Her şeyi kudreti altına alan, her şeyi kudret eliyle kavrayan; her şeyi emri altına alıp tutan.
Kābız-ı cibâyât: Vergileri toplayan, tahsildar.
Kābız-ı harâc: Haraç toplayan.
Kabîh, kabîha: Çirkin, kötü.
Kābil, kābile: Kabul eden; bir işi, bir fiili kabul edici.
Kābil-i ta'dâd: Sayılabilir.
Kābil-i tecezzî: Cüz'lere, parçalara ayrılabilen.
Kābil-i tecvîz: Cevâz verilebilir, câiz görülebilir.
Kābiliyyât: Kābiliyetler.
Kābiliyyet: Kabul edicilik; kābiliyet.
Kable: Önce.
Kable'l-mevt: Ölümden önce.
Kable'l-vusûl: Vâsıl olmadan önce.
Kabz: Eli ile tutma; avuç içine alma, kavrama, sıkma, sıkılma.
Kabza: Pençe, avuç; şiddetle, sıkıca tutma.
Kaddesallâhu bi-sırrıhi'l-münîr: Allah onun nûr saçan sırrını takdîs etsin!
Kaddesallâhu esrârahum: Allah onların sırlarını takdîs etsin!
Kaddesallâhu sırrahu'l-azîz: Allah onun aziz sırrını takdîs etsin!
Kaddesallâhu-sırrahümâ: Allah ikisinin sırrını takdîs etsin!
Kadem: Ayak, adım.
Kademeyn: İki ayak.
Kadem-nihâde: Ayak basmış, gelmiş olan.
Kader-i ma'lûm: Mâlûm, belli bir mikdar.
Kaderî: Kaderiye, Mûtezile mezhebine mensup olan.
Kadh: Kötüleme.
Kadîm, kadîme: Öncesi olmayan; eski.
Kadîm: (Esmâ-i hüsnâdan) Kıdem sâhibi olan; evveli, öncesi olmayan.
Kadîmen: Eskiden beri, çok eski zamanlardan beri.
Kadîr: (Esmâ-i hüsnâdan) Pekçok kudretli olan, herşeye gücü yeten.
Kādir: Kudretli, gücü yeten.
Kadr: Mikdâr; derece, rütbe, kıymet.
Kadr-i müşterek: Ortak rütbe, derece; ortak değer.
Kâffe: Bütün, hep, cümle.
"Kâf"-ı hitâb: Arapça'da muhâtabı bildiren "sen" zamîri.
Kâfî, kâfiye: Yeter, yeterli, yetecek.
Kâfir: Örten, kaplayan; karanlık gece, karanlık deniz.
Kâfirân: Kâfirler.
Kâfirîn: Kâfirler.
Kâfûr: Beyaz ve yarı şeffaf, kolaylıkla parçalanan kokusu kuvvetli bir madde.
Kahhâr: (Esmâ-i hüsnâdan) Kahr edici, yok edici, kendisine karşı direnilmesi mümkün olmayan.
Kâhil: Hareketi ağır, gayretsiz, tenbel; durgun; orta yaşlı, 30-50 yaş arasında olan.
Kāil: Söyleyen; kanâatini taşıyan, düşüncesine sâhip olan.
Kāim: Ayakta duran; var olan, varlık bulan; birinin yerini tutan, birinin yerine geçen; bir işte sebat eden.
Kāimen: Ayakta olarak, ayakta.
Kāimiyyet: Kāim olma.
Kāim-makām: Bir kimsenin makāmı temsil eden; halîfe, kaymakam.
Kâin: Olan, meydana gelen, var olan; bulunan.
Kâinât: Kâin olanlar; var olanlar, mevcûdat.
Kāl: Söz.
Kal'a: Kale.
Kāle: Buyurdu, söyledi, dedi.
Kâlâ: Kumaş; sermâye.
Kalb: Değiştirme, çevirme, bir başka kalıba koyma.
Kalb-i a'yân: "Ayn"ları, hakîkatları değiştirme.

Kalb-i hakāyık: Hakîkatleri başka bir kalıba çevirme; A'yân-ı sâbitedeki hakîkatleri değiştirme.
Kalb-i maâdin: Mâdenlerin başka bir mâdene çevrilmesi.
Kalbî, kalbiyye: Kalp ile ilgili, kalbe âit olan.
Kalem-i ma'hûd: Mâlûm, bilinen kalem.
Kālen: Söz olarak.
Kālıb: Kalıp.
Kalîl: Az.
Kalîlü'l-hareke: Hareketi az, az hareketli.
Kâm: Emel, istek.
Kam': Ezme, kırma, zaptetme.
Kamer: Ay.
Kāmet: Boybos, boy.
Kâmilân: Kâmiller.
Kâmilîn: Kâmiller.
Kâmin: Gizli, saklı.
Kân: Mâden ocağı; kaynak.
Kâne: Oldu; (bir şeyin var olduğunu bildirmek için kullanılır)
Kānitîn: İtâat ediciler, mutî'ler; baş eğenler.
Kâr: İş; kazanç.
Ka'r: Dip, derinlik, nihâyet.
Ka'r-ı zemîn: Yerin dibi.
Karâbet: Yakınlık; akrabâlık.
Karâtîs: Kırtaslar; kâğıtlar, sahîfeler.
Kāri': Okuyucu.
Kāri'-i fatîn: Zekî, akıllı, anlayışlı okuyucu.
Karîb, Karîbe: Yakın.
Karîben: Yakında, yakın zamanda.
Kârih: Kerîh gören; nefret eden, iğrenen, isteksiz olan.
Karîn: Yakın; arkadaş; birlikte olunan kimse.
Karîn-i hâss: Seçkin, çok yakın arkadaş.
Karn: Yüz yıllık zaman; vakit, zaman; yaştaş, yaşıt; boynuz.
Karnen-ba'de-karnin: Asırdan asıra, yüzyıldan yüzyıla, asırlar boyunca.
Karye: Köy.
Karz-ı hasen: Fâizsiz ve karşılıksız ödünç verme, borç verme.
(k.a.s.): (Kaddesallâhu sırrahû); Allah sırrını takdis etsin!
Kasâid: Kasîdeler.
Kasas-ı enbiyâ: Peygamber kıssaları.
Kasem: Yemin, yemin etme.
Kāsır-nazar: Görüşü, düşüncesi kısa olan; görüşü kusurlu, kıt.
Kāsır, kāsıra: Kusurlu; âciz; kısa.
Kāsıru'l-fehm: Anlayışı kıt.
Kāsî: Katı, hissiz, taş gibi.
Kasîr: Kısa; az.
Kasr: Kısaltma, kısalık; azaltma; kısaca söyleme, kısa kesme.
Kasr-ı müfrit: Aşırı kısalık.
Kasvet: Katılık, sertlik; sıkıntı.
Kâşif: Keşfeden, keşif sâhibi.
Kat': Kesme; biçme; halletme, sona erdirme; yol alma, geçme.
Kat' etmek: Kesmek; biçmek, halletmek, sona erdirmek; (yol) almak, geçmek.
Kat'-ı bâdiye: Çöl kat' etme; çöl geçme.
Kat'-ı evsâl: Vücuttaki mafsallar (eklemler)in kesilmesi.
Kat'-ı me'lûfât: Ülfet edilen şeyleri kesme, terketme.
Kat'-ı menâzil: Menziller kat' etme.
Kat'-ı merhale: Merhale kat' etme, konak yerlerini geçme, yol alma.
Kat'-ı mesâfât: Mesâfeler kat' etme, yol alma.
Kat'-ı rüûs-ı a'dâ: Düşmanların başlarının kesilmesi.
Kat'-ı visâl: Kavuşmaktan kesilme, vuslata mâni olma.
Kat'â, Kat'an: Kat'iyyen; kat'î sûrette, kesinlikle.
Kātı': Kesici, kesen; kesin, kat'î.
Katîat: Kesilme, tâkatsiz kalma.
Kâtim: Ketm eden; sır saklayan.
Katl: Öldürme.
Katl-i gulâm: Kölenin öldürülmesi.
Katûl: Çok öldüren, çok öldürücü.
(k.A.v), (k.v.): (Kerremallâhu vechehû); Allah onun yüzünü, vechini zâtını şerefli ve mübârek kılsın!
Kavâbil: Kābiller; kabul edenler.
Kavâfî: Kāfiyeler.
Kavâid: Kāideler.
Kavâim-i Arş: Arş'ı ayakta tutanlar.
Kavânîn: Kānunlar.
Kavî: Kuvvetli, sağlam.
Kaviyyen: Kuvvetli olarak.
Kaviyyü'l-aded: Sayıca kuvvetli.
Kaviyyü'l-inâd: İnadı kuvvetli, çok inatçı.

Kaviyyü'l-muhâfaza: Muhâfazası kuvvetli; kuvvetle muhâfaza eden.
Kavl, kavil: Söz.
Kavlî: Sözlü, söze âit.
Kavlühû Teâlâ: Allah Teâlâ'nın kavli, sözü, buyruğu.
Kavm: Topluluk, ahâli; millet.
Kavvâl: Çok söyleyen, geveze, çenesi düşük; okuyucu. Semâ meclislerinde kasîde vs. okuyan kimse.
Kayd-ı ihtirâzî: İhtiyat kaydı, çekinme payı.
Kaynak: Sırt etlerinin but etlerine yapıştığı yer.
Kayyûm: (Esmâ-i hüsnâdan) Kudret ve irâdesiyle başka varlıkları kāim kılan, ayakta tutan, varlıklar kendisiyle kāim olan.
Kazâ: Hükmetme; îfâ etme; sonradan yerine getirme.
Kazâyâ: Kazıyyeler; hükümler; önermeler.
Kazdîr: Kalay.
Kazf: Atma, atılma, fırlatma.
Kâzib, kâzibe: Yalancı.
Kaziye, Kazıyye: Hüküm; önerme; dâva, mes'ele, iş; cümlecik.
Kazm, Kezm: Öfkesini, hırsını yenme.
Kazm-ı gayz: Öfkeyi yenme; öfkesini, hırsını tutma.
Kāzûrât: Pislikler; insan pisliği.
Kebed: Karaciğer.
Kebîr: Büyük.
Keenne: Sanki, gûyâ.
Kefere: Kâfirler.
Keff: Avuç.
Keffâr: Çok örtücü.
Keffâret: Bir günâha karşı olmak üzere verilen cezâ.
Keff-i yed etmek: El çekme, karışmama, vazgeçme.
Kehl: Olgunluk yaşında olan; otuz beş yaşında olan.
Kehrübâ: Kehribar; (mıknatıs.)
Kelâl: Yorgunluk, bıkkınlık.
Kelâm: Söz; kelâm ilmi.
Kelâm-ı kudsî-i vâcibü'l-îmân: İnanılması gerekli olan mukaddes kelâm.
Kelâm-ı mu'ciz-nizâm-ı Mesnevî: Mesnevî'nin mûcize düzenli kelâmı.
Kelâm-ı nefsî: Zâta âit, zat ile ilgili kelâm.
Kelâmullah: Allah'ın kelâmı; Allâh'ın sözü.
Kelb: Köpek.
Ke'l-evvel: Evvelki gibi, önceki gibi.
Kelîl: Yorgun, bıkmış, zayıf; (Dil hakkında:) söylemeyen, çok az konuşan, konuşmaktan kaçınan.
Kelim: Kelimeler; sözler.
Kelimât: Kelimeler.
Kelime: Cenâb-ı Hakk'ın nefes-i rahmânîsi ile zuhur eden her bir varlık; varlık âlemindeki her bir mevcut.
Kelimetullah: Allah'ın kelimeleri.
Kem: Kaç, ne kadar?
Kemâl: Olgunluk, tamlık, mükemmeliyet.
Kemâlât: Kemâller.
Kem-bidâa: Sermâyesi kıt, bilgisi az.
Kemmiyet: Nicelik; sayı ile ilgili olma.
Kemter: Daha aşağı, hakîr, îtibarsız; eksik, noksan.
Kenz: Hazîne.
Kenzü'l-ervâh: Ruhlar hazînesi.
Kenzü'l-künûz: Hazîneler hazînesi.
Kenzü's-sıfât: Sıfatlar hazînesi.
Kerâmet: Kerîm olma; büyüklük sâhibi olma, hürmete lâyık olma; kerem; ikram; kerâmet.
Kerem: Cömertlik, lütuf; asâlet.
Kerh: İstememe, iğrenme, hoşlanmama; zorlama.
Kerhen: İstemeyerek, zorla.
Kerîh, kerîhe: Fenā, pis, iğrenç.
Kerîm: Cömert, kerem sâhibi.
Kerîman: Kerîmler.
Kerîme: Kız evlât.
Kerremallâhu vechehû (k.a.v), (k.v.): Allah onun vechini şerefli ve mübârek kılsın!
Kesâfet: Kesiflik, yoğunluk.
Kesâfât: Kesâfetler.
Kesân: Kimseler.
Kesb: Kazanma, kazanç.
Kesbî: Kazanılan, çalışmakla elde edilen.
Keserât: Kesretler; çokluklar.
Kesîb: Kumların bir araya yığılmasından meydana gelmiş tepe; kum tepesi.
Kesîf, kesîfe: Sık ve tok olan, şeffaf olmayan, koyu, kalın; yoğun.
Kesîr, kesîre: Çok.

Kesîru'z-zulmet: Karanlığı çok, çok karanlık.
Kesîrü'l-afv ve't-tecâvüz: Affı ve hatâya göz yumması (cezâsız bırakması) çok olan.
Kesîrü'l-âile: Âilesi kalabalık.
Kesîrü'l-heves: Hevesi çok, çok hevesli.
Kesîrü'l-inkılâb: Değişmesi, bir şekilden bir başka şekle girmesi çok olan.
Kesr: Kırma.
Kesret: Çokluk.
Keşâkeş: Çekişme, münâkaşa; bir şeyi iki ucundan çekme; gam, keder; felâket.
Keşfen: Keşif bakımından.
Keşf-i gıtâ: Örtünün, perdenin açılması.
Keşf-i istidlâlî: İstidlâl, delil yoluyla bulma, meydana çıkarma.
Keşfiyyât: Keşifler.
Keşfiyyât-ı fenniyye: Fennî, ilmî îcatlar, keşifler.
Keşkül: Hindistan cevizi veya abanozdan yapılmış çanak.
Ketb: Yazma.
Ketm: Gizleme, saklama.
Ketm-i adem: Adem, yokluk gizliliği.
Kevâkib: Yıldızlar.
Kevkeb: Yıldız.
Kevn: Oluş, meydana gelme; varlık, kâinat.
Kevn-i câmi': Her şeyi câmi' olan, her şeyi kendinde toplamış olan varlık.
Kevn-i sâbık: Önceki, geçmişteki oluş, daha önce olmuşluk.
Kevnî, kevniyye: Kâinata âit; maddî varlık âlemine âit.
Kevn ü fesâd: Oluş ve yok oluş.
Keyd: Oyun; tuzak, hîle.
Keyfe: (On kategoriden biri): Nasıl.
Keyfiyyet: Nitelik; husus.
Keyl: Ölçme; hubûbat ölçeği, ölçek.
Keylen: Ölçme bakımından, ölçek bakımından.
Kezm, kazm: Öfkesine hâkim olma, hırsını yenme.
Kezm-i gayz: Öfkeyi yenme, öfke ve hırsına hâkim olma, tutma.
Kezzâb: Yalancı, çok yalan söyleyen.
Kıble-gâh: Kıble yeri.
Kıdem: Kadîm olma; evveli olmama.
Kıdemü'l-kıdem: Kıdemin kıdemi.
Kıdvet: Önder, rehber, kendisine uyulup arkasından gidilen.
Kıllet: Azlık, az oluş.
Kıllet-i bidâa: Sermâye kıtlığı; bilgi azlığı.
Kırâat: Okuma.
Kırtâs: Kâğıt.
Kıs-alâ-hâzâ: Buna kıyâs et!
Kıssa: Hikâye, fıkra; vak'a, mâcerâ.
Kışr: Kabuk.
Kıtaât: Kıt'alar; ülkeler.
Kıtâl: Vuruşma, savaşma; öldürme.
Kıvâm: Durma, duruş; direk; bir şeyin istenilen durumda olması.
Kıyâfet-nâme: İnsanın fizikî yapısından ahlâkî ve mânevî şahsiyeti hakkında hüküm çıkarma kitabı.
Kıyâm: Ayakta durma, var olma.
Kıyâm-bi'n-nefs: Kendi kendine kāim olma, varlığı kendisinden olma.
Kıyâm-ı leyl: Geceleyin kalkıp ibâdet etme, namaz kılma.
Kıyâsât: Kıyaslar.
Kıyl: Kavl, söz; "denildi."
Kıyl ü kāl: "Denildi ve dedi"; dedikodu.
Kıyye: Okka, dört yüz dirhem.
Kibâr: Büyükler, ulular; ince, nâzik.
Kiber: Büyüklük.
Kiber-i sinn: Yaş büyüklüğü.
Kibrît-i ahmer: Kırmızı kükürt; eski kimyâ ilminde altın elde etmeye yarayan madde.
Kifâyet: Yeterli olma, yeterlilik; iktidâr.
Kilâb: Köpekler.
Kils-i bakır: Bakır taşı.
Kîmyâger: Kimyâcı.
Kîmyâ-yı atîk: Eski kimyâ; alşimi.
Kîmyâ-yı sûrî: Şeklî, maddî kimyâ.
Kinâye: Bir düşünceyi kapalı bir sûrette söyleme; dolaylı sûretle söylenmiş söz.
Kinn: Örtü, perde.
Kirbâs: Bez, kumaş; keten ve pamuk bez.
Kirdgâr: Tanrı.
Kisb, Kesb: Kazanç, iş, güç.
Kisve: Elbise, kıyâfet.
Kitâbet: Yazma.
Kitâb-ı hafîz: Muhâfaza olunmuş kitap; levh-i mahfûz.
Kiyânî, kiyâniyye: Var oluşa âit, kâinatla ilgili.

Kizb, kizib: Yalan.
(k.s): (Kuddise sırruhû); Onun sırrı takdis olunsun, onun sırrı mukaddes olsun!
Kubh, Kubuh: Çirkinlik, kötülük.
(Kuddise sırruhû): Onun sırrı mukaddes olsun! Onun sırrı takdis olunsun!
Kuddise sırrıhü'l-azîz: Onun azîz sırrı takdîs olunsun!
Kuddise sırruhü's-sâmî: Onun yüce sırrı takdîs olunsun!
Kuddûs: (Esmâ-i hüsnâdan) Her çeşit noksandan mukaddes ve münezzeh olan; güzel sıfatları sebebiyle öğülen.
Kudret-yâb: Kudretli, gücü yetebilen.
Kulûb: Kalpler.
Kunût: Tâat, duâ, ibâdet.
Kunût: Ümitsizliğe kapılma.
Kurb: Yakınlık.
Kurbet: Yakınlık; Allah'a yaklaşmak için yapılan ibâdet, amel.
Kurenâ-i sû': Kötü arkadaşlar.
Kurret-i ayn: Göz nûru, göz aydınlığı.
Kurs-ı kamer: Ay küresi, ayın görünen yüzü.
Kurs-ı şems: Güneş küresi.
Kurûn: Çağlar, devirler.
Kusûr: Kasırlar; köşkler.
Kusûr-ı cinân: Cennetlerin köşkleri.
Kût: Gıdâ, azık.
Kutb-i a'zam: En büyük kutup.
Kûteh-bînân: Kısa görüşlü kimseler.
Kuûd: Oturma; namazda secdeden sonra oturma.
Kuvâ: Kuvvetler; duyular; kuvveler, güçler.
Kuvâ-yı vâhime: "Vâhime" kuvvetleri, güçleri.
Kuvvâd: Kāidler; kumandanlar.
Kuvve: Kuvvet; meleke, güç, duyu; fiile gelmeyip tasavvur, düşünce hâlinde olma; kābiliyet ve güç hâlinde olma.
Kuvve-i akliyye: Akıl gücü.
Kuvve-i ani'l-merkeziyye: Merkezkaç kuvveti.
Kuvve-i bâsıra: Görme gücü.
Kuvve-i câzibe: Cezbetme gücü, çekim gücü.
Kuvve-i dâfia: Def'etme, uzaklaştırma gücü, itme gücü.
Kuvve-i fikriyye: Fikir, düşünce gücü.
Kuvve-i gazabiyye: Gazap gücü.
Kuvve-i hâfıza: Hâfıza gücü.
Kuvve-i hayâliyye: Hayal gücü.
Kuvve-i hâzıme: Hazmetme, sindirme gücü.
Kuvve-i ifnâiyye: İfnâ edici, fânî kılıcı, yok edici kuvvet.
Kuvve-i lâmise: Dokunma gücü.
Kuvve-i mâsike: Tutma gücü, tutucu güç.
Kuvve-i musavvire: Tasavvur gücü, tasvir edici güç.
Kuvve-i mutasarrife: Tasarruf edici kuvvet.
Kuvve-i müfekkire: Düşünme gücü.
Kuvve-i sâmia: İşitme gücü.
Kuvve-i şâmme: Koklama gücü.
Kuvve-i şeheviyye: Şehvet gücü.
Kuvve-i vâhime: Zihinde hazır olan şeyleri tertip ve sarfetme gücü; vehmetme gücü.
Kuvve-i zâika: Tat alma gücü.
Kuvve-i zâkire-i müfekkire: Hatırlayıcı düşünce gücü.
Kuyûd: Kaydlar, bağlar.
Kuyûdât: Kaydlar, bağlar.
Kübrâ: Büyük, en büyük.
Küdûrât: Küdûretler; bulanıklıklar; kederler, tasalar.
Küdûret: Bulanıklık; gam, tasa, kaygı.
Küfr: Örtme, kaplama; karanlık gece; inkâr.
Kühl, Kuhl: Sürme; göz ilacı.
Kühûle: Gözü sürmeli olma.
Külhan: Hamam ocağı.
Küll: Hep, bütün.
Külle şey'in: Her bir şey, her şey.
Küllen: Küll olarak.
Küll-i muhammediyye-i muhîta: Hz. Muhammed'in her şeyi kuşatan külliyeti.
Küllî, külliyye: Külle âit, küll ile alâkalı; üniversel.
Külliyyât: Külliyetler, küllîler.
Külliyyen: Küllî olarak; büsbütün, tamâmiyle, toptan.
Külliyyet: Küllî olma, küllîlik, umûmîlik; üniversalite.
Kümmelîn: Kümmeller; kâmiller.
Kümm-i gayb: Gayb örtüsü, gayb gömleği.
Kümûn: Gizlenme, gizlilik.
Kün: Ol!
Kün-fe-yekûn: Ol! (der) derhal olur.
Künh: Asıl, kök, hakîkat, öz.

Künûz: Kenzler, hazîneler.
Küre-i hâkî: Yer küresi.
Küre-i nârî: Ateş küresi.
Küreviyyü'ş-şekl: Küre şeklinde.
Kürübât: Kürbetler; tasalar, sıkıntılar, kederler.
Küsûf: Güneş tutulması.
Küşâd: Açma, açılış.
Küşâde-dest: Elini açmış, açık el.
Küşâde-rû: Açık yüzlü.
Küşâyiş: Açılma, açılış; ferahlık.
Kütüb: Kitaplar.
Kütüb-i münzele: İndirilmiş kitaplar.
Kütüb-i nefîse: Nefis kitaplar, pek güzel ve değerli kitaplar.
Kütüb-i tefâsir: Tefsir kitapları.

L

Lâ (olmak): Yok (olmak).
Lâ-ale't-ta'yîn: Belirtmeksizin, rastgele, gelişi güzel.
Laanehullah: Allah ona lânet etsin!
La'b, Laib: Oyun.
Lâ-bidâyet: Başlangıcı olmayan başlangıçsız.
La-büdd: Lâzım, gerekli, kaçınılmaz, şüphesiz.
Lâ-cerem: Şüphesiz, elbette.
Lafza-i fuzûl: Gereksiz, boş söz.
Lağv: Faydasız, beyhûde, boş; yanılma, atlama; kaldırma, hükümsüz bırakma.
Lâ-havle: "La havle ve lâ kuvvete illâ billâh" (Kuvvet ve güç ancak Allah iledir) cümlesinin kısaltılmış şekli: Bir sıkıntı ve belâ vukûunda sabrın tükendiğini ifâde etmek için okunur.
Lâhık: Lühûk eden; bitişen, eklenen, bağlanan.
Lâhıka: Katılan.
Lâhî: Gâfil, dikkatsiz.
Lahm: Et.
Lahza: Bir an göz ucuyla bakma.
Lâih, lâiha: Parlayan, parlak; hatıra gelen.
Lâik, lâika: Lâyık; yaraşır, yakışan.
Lâim, lâime: Levm edici; kınayıcı, ayıplayıcı.
Laîn, laîne: Lânetlenmiş; nefret kazanmış, istenilmeyen.
La'l: Kırmızı renkte değerli bir taş.
La'l-gûn: Kırmızı renkli.
La'n: Lânetleme.
Lâ-mahâlete: Çâresiz, ister istemez.
Lâ-mekân: Mekânsız, mekânsızlık.
Lâ-mekânî: Bir mekâna âit olmayan, mekânsız.
Lâmise (kuvve-i...): Dokunma duyusu.
Lâ-nihâye: Nihâyeti olmayan, sonu olmayan.
Lâ-nüsellim: Teslîm etmeyiz; kabul etmeyiz.
Lâ-râdde limâ kuzıyet: Kazâ olunan şeyi reddedecek, geri çevirecek yoktur.
Lâ-şey: Bir şey değil, hiç, pek değersiz.
Lâ-şey'-i mahz: Mutlak sûrette olmayan şey.
Lâ-taayyün: Taayyünsüzlük.
Latâif: "Latîfe"ler.
Latîf, latîfe: "Kesîf"in zıddı; yoğun olmayan; gözle görülmeyen; yumuşak.
Latîf: (Esmâ-i hüsnâdan). Kullarına yumuşaklık ve lutufla iyilik eden, merhamet eden; gizliliklere nüfuz eden ve vâkıf olan.
Latîfe: İnsandaki "ruh," "kalp," "sır," "hafî," "ahfâ" gibi cismânî olmayan latîf şeyler; mânevî melekeler, güçler.
Lâ-ya'kıl: Akıl etmez; şuursuz, aklı ermez.
Lâ-yemût: Ölümsüz.
Lâ-yenfekk: Ayrılmaz, bölünmez.
Lâ-yenkatı': Kesilmeksizin; kesiksiz.
Lâ-yetecezzâ: Parçalanmaz, bölünmez.
Lâ-yetenâhî: Nihâyet bulmaz, sona ermez.
Lâ-yezâl: Zeval bulmayacak, yok olmayacak.
Lâyıh, Lâyih, lâyiha: Parlıyan, âşikâr, meydanda; hatıra gelen.
Lâ-yuad: Sayılmaz, sayısız.
Lâ-yuhsâ: Hesap edilmez, sayılamaz.
Lâzim, lâzime: Gerekli, gereken.
Leb: Dudak.
Lebîb: Akıllı, zekî; akıl ve zekâ sahibi.
Ledünnî, ledünniyye: Hak tarafından ilham edilen.
Leheb: Alev.
Leîm: Çok levm edilen; kötü, fenâ.
Lemha: Bir göz atış, bir göz atış ânı; parıltı, parlama.
Lemha-be-lemha: Vakit vakit, anbean; her an, her göz atışta; parça parça.

Lemha-i bârık: Şimşek gibi bir an görünen parıltı.
Lems: Dokunma.
"Len-terânî": "Sen Beni göremeyeceksin!"
Lerzân: Titreyen.
Lerze: Titreme, titreyiş.
Lerzendegân: Titreyenler.
Leşker: Asker.
Letâfet: Yoğun olmama; gözle görülmeyecek durumda olma.
Letâif: Latîfeler.
Levâhık: Lâhık olanlar; bitişenler, eklenenler, ilâveler.
Levâzım: Lâzimeler; lâzım olan şeyler; bir şeyden ayrı düşünülmesi imkânsız olan şeyler.
Levh: Levha.
Levh-i mahfûz: Muhâfaza olunmuş, levh, korunmuş levha.
Levh-i rahm: Rahim levhi, levhası.
Levm: Kötüleme, kınama, ayıplama.
Levn: Renk, boya; sıfat; nevi, çeşit.
Levs: Pislik, kir.
Levvâme: Levm edici; kötüleyici, ayıplayıcı.
Leyâlî-i mukmire: Mehtaplı geceler.
Leyl: Gece.
Leyle: Bir gece, gece.
Leylen: Geceleyin.
Leyyin: Yumuşak.
Lezâiz: Leziz şeyler, zevk alınacak şeyler.
Lezâzet: Lezzetli olma, lezzetlilik.
Lezzât: Lezzetler.
Lezzet-âver: Lezzet verici.
Libâs: Elbise, örtünecek şey; örtü.
Li-ecli'l-muâyene: Muâyene maksadıyla.
Li-hikmetin: Bir hikmetten dolayı.
Likā: Kavuşma, yüz yüze gelme, karşılaşma.
Lillâhi'l-hamd: Hamd Allah içindir.
Li-nefsihî: Kendi nefsi, zâtı için; kendi zâtından dolayı.
Lisânen: Lisanla, dille, söyleyerek.
Lisân-ı kāl: Söz dili.
Lisânü'l-Hak: Hakk'ın dili.
Li-vechillâh: Allah'ın vechi için.
Li-ya'budûnî: Bana kulluk etsinler diye.
Li-ya'rifûnî: Beni bilsinler diye.
Liyâkat: Lâyık olma; iktidar, fazîlet, hüner.
Li-zâtihî: Kendi zâtı için, kendisi için, kendiliğinden.
Lu'b: Oyun eğlence.
Luhûk: Lâhık olma; ilâve, eklenme, birleşme.
Lü'm: "İhtiyaç olmaksızın verme"; kötü olma, alçak olma; aslı yaramaz, alçak, bayağı olma.
Lübâb: Bir şeyin iyisi, içi, özü, seçkini.
Lübb: Öz, iç.
Lügat: Dil, lisan.
Lügavî: Lügatle ilgili; **Ma'nâ-yı lügavî:** Lügat mânâsı, mecâzî olmayan gerçek anlam.

M

Mâ: (Farsça) Biz.
Mâ': Su.
Maa: Berâber, ile, birlikte.
Maa'l-ferâiz: Farzlarla berâber.
Maa'l-hakîka ve't-taayyün: Hakîkat ve taayyün ile birlikte.
Maa't-teessüf: Teessüfle; yazık ki.
Maâd, Meâd: Dönülecek yer, âhiret; dönüş, gāye, son.
Mâadâ: Başka, başkası, gayrisi.
Maâdin: Mâdenler.
Maa-hâzâ: Bununla berâber.
Maa-îzâhât: Açıklamalar ile.
Maâlim: İzler, nişanlar, alâmetler.
Maâliyât: Yüksek ve derin fikirler.
Maânî: Mânâlar.
Maânî-i lügaviyye: Lügat mânâları.
Maâric, Meâric: Merdivenler, basamaklar; mîraclar.
Maârif: Mânevî ve tasavvufî bilgiler; mârifetler.
Maâsî: Ma'siyetler, isyanlar, itâatsizlikler.
Maâş: Yaşayış; geçinecek şey, geçim.
Maa-tafsîlât: Tafsîlatıyla berâber.
Maâyib, Meâyib: Ayıp sayılan şeyler; kusûrlar, ayıplar.
Maâzallah: Yegâne sığınacak yer Allah'dır; Allah esirgesin, Allah korusun!
Mâba'd: Sonu, sonrası.
Mâ-bekā: Geri kalanı.
Mâbeyn: İki şeyin arası, ara.
Ma'bûd: Kendisine ibâdet edilen.
Mâ-cerâ: Cereyan eden şey; olup biten şey.
Mâcid: Şan, şeref ve kemâl sâhibi.

Ma'cûn: Hamur kıvâmında olan şey; hamur kıvâmına getirilmiş.
Madde: Cevher, maya, unsur, asıl, esas; husus, iş, keyfiyet.
Madde-i ûlâ: İlk madde.
Maddiyyûn: Maddeciler, materyalistler.
Ma'den: Menba, kaynak; masdar, menşe, asıl, ocak, hazîne.
Mâder: Anne.
Mâder-zâd: Anadan doğma; doğuştan.
Mâdih: Medh eden; öven.
Madrûb: Darb olunmuş; dövülmüş, vurulmuş.
Ma'dûd, ma'dûde: Addedilen, sayılan.
Ma'dûm', ma'dûme: Yok, mevcûd olmayan.
Ma'dûmetü'l-ayn: "Ayn"ı, hakîkati yok olan.
Ma'dûm-ı sırf: Mutlak yok olan.
Ma'dûmiyet: Yok olma.
Mâdûn: Aşağı, aşağıda olan, aşağısı.
Mâ-fât: Fevt olan, kaybolan, elden çıkan şey.
Mâ-fevk: Üst taraf, üst.
Mâ-fevka'l-Arş: Arş'ın üstünde olan.
Mâ-fevka's-semâ: Semânın üstünde olan.
Mâ-fi'l-bâb: Bâb içindeki; iş, mes'ele ve mevzû içindeki.
Mâ-fi'l-isti'dâd: İstîdatta olan şey.
Mâfîhâ: İçindeki şey.
Mağbûn: Aldanmış, şaşkın.
Mağdûr: Gadre uğramış; haksızlığa uğramış.
Mağfûr: Mağfiret olunmuş, affa mazhar olmuş.
Mağlata: Zihin karıştırıcı, şaşırtıcı söz.
Mağmûm: Gamlı, kederli, üzüntülü.
Mağmûmâne: Kederli halde, üzüntülü olarak.
Mağnem: Menfaat, ganîmet.
Mağrem: Zarar, borçluluk.
Mağrûren: Mağrur olarak, gururlanarak; aldanarak; inanarak, güvenerek;
Mağrûs: Gars olunmuş, dikilmiş.
Mağz: İlik; iç, öz.
Mağzûb: Gazap olunmuş, öfkelenmiş, öfkelenilmiş.
Mağzûbün-aleyh: Kendisine gazap olunan, gazaba uğramış.
Mahbes: Hapsolunma yeri.
Mahbûb: Sevilmiş, sevilen, sevgili.
Mahbûbân: Sevilmişler, sevgililer.
Mahbûbân-ı ilâhiyye: Allah tarafından sevilen kimseler.
Mahbûbât: Sevgililer; sevilen şeyler.
Mahbûbe: Kadın sevgili, sevilmiş, sevilen, sevgili.
Mahbûbîn: Mahbûblar; sevilmişler, sevgililer.
Mahbûbiyyet: Sevgili olma, sevilme.
Mahbûb-ter: Daha sevgili.
Mahbûs: Hapsedilmiş.
Mahcûb: Hicablanmış, perdelenmiş, örtülü.
Mahdûd: Sınırlı, târif edilmiş, belirlenmiş.
Mahdûdiyyet: Mahdûd olma; hudutlu, sınırlı olma.
Mahdûdü'l-efkâr: Fikirleri sınırlı olan.
Mahdûdü'l-fehm: Fehmi, anlayışı sınırlı olan.
Mahdûdü'l-fikr: Düşüncesi sınırlı olan.
Mahdûdü'l-mikdâr: Sınırlı, belirli, belli bir mikdâr.
Mahdûm: Kendisine hizmet edilen; efendi.
Mahfî: Gizli, saklı.
Mahfûf: (Çizme ve mest gibi şeyleri) giyinmiş, ayağına geçirmiş.
Mahfûz: Hıfz olunmuş; muhâfaza edilmiş, korunmuş.
Mahfûziyyet: Mahfûz olma; korunma.
Mâhî: Mahv eden; silip yok eden.
Mâhiyyât: Mâhiyetler.
Mahkûm: Hükm olunan; hakkında hüküm verilen.
Mahkûmün-aleyh: Hakkında hüküm verilen; üzerine hüküm verilen; bir hükme muhâtap olan.
Mahkûmün-bih: Kendisiyle hüküm verilen.
Mahlûkât: Mahlûklar, yaratılmışlar.
Mahmedet: Medhetme; övme.
Mahmûd, mahmûde: Kendisine hamd edilen, hamd olunan; övülen.
Mahmûdât: Mahmûd şeyler; övülmeye değer şeyler.
Mahmûl: Yüklenmiş, yüklü; atfolunmuş, haml olunmuş.
Mahmûlün-aleyh: Kendisine hamledilen; müsned, haber, yüklem; hamal.
Mahmûlün-bih: Yük.
Mahmûr-ı likā: Kavuşma mahmûru, sarhoşu, sersemi.

Mahrec: Hurûc edecek yer; çıkış yeri, kapı; bir harfin ağızdan çıktığı yer.
Mahrek: Hareket edilen yer, yörünge.
Mahrûs, mahrûse: Muhâfaza edilen, korunmuş.
Mahrûse: Büyük şehir.
Mahrût: Koni.
Mahsûb: Hesap edilmiş, hesâba dâhil edilmiş.
Mahsûr: Hasr edilmiş; sınırlanmış, kuşatılmış, inhisar ettirilmiş.
Mahsûs, mahsûsa: Tahsîs edilmiş; husûsî, müstakil, ayrı, özel.
Mahsûsât, Mahsüsât: Hislerle, duyularla idrâk edilenler.
Mahsüs, mahsûse: Hissedilmiş; beş duyudan biriyle idrâk edilmiş; hissedilebilir.
Mahşûr: Haşr olunmuş.
Mahtid: Mizaç, asıl, tab', oturulan yer, bir şeyin bulunduğu yer.
Ma'hûd, ma'hûde: Ahd olunmuş; bilinen, mâlûm; sözü geçen, sözü edilen.
Mahûf: Korkulu, korkunç.
Mahz, mahza: Mutlak.
Mahzâ: Sırf, sâdece, ancak, yalnız.
Mahzen: Eşyâ saklanacak yer.
Mahz-ı hayr: Sırf hayır.
Mahzûl: Hor, hakîr, perîşan.
Mahzûn: Saklanmış, gizli.
Mahzûrât: Mahzurlar; sakıncalar.
Mahzûz: Hazlanmış, haz almış, hoşlanmış.
Mâî: Mâvi; suya âit.
Mâ-i hayât: Âb-ı hayât.
Mâ-i mehîn: Zayıf, bayağı su.
Mâil: Meyilli; eğilimli.
Maîşet: Yaşama ve geçinme.
Maiyyet: Berâberlik, berâber olma.
Makābir: Makberler; kabirler.
Mâ-kabl: Öncesi, evveli.
Makādir, Mekādir: Miktarlar.
Makāl: Söz.
Makālât-ı aşere: On makālât; on kategori.
Makālîd: Kilitler; anahtarlar; hazîneler.
Makāmât: Makamlar.
Makām-ı kıyl: Söz makāmı.
Makarr: Karar edilen yer, durulan yer; karargâh; başkent.
Makāsıd, Mekāsıd: Maksatlar; niyetler, istekler.
Makbûliyyet: Kabul olunma.
Makbûr: Kabirlenmiş; kabire konulmuş, gömülmüş.
Makbûz: Kabz edilmiş; yakalanmış, çekilmiş, tutulmuş; kabzasına girmiş.
Makdûr-ı beşer: Beşerin gücü yeten şey, beşerin elinden gelebilecek.
Makhûr: Kahra uğramış; bozguna uğramış; gazaba uğramış.
Makıys: Kıyas edilebilir, benzetilebilir, benzer.
Mâkir: Mekr eden; hîle ve oyun eden; aldatan.
Maklû': Kal' olunmuş; kökünden sökülmüş.
Makrûn: Bitişik, yakın, ilgili; kavuşmuş, erişmiş.
Makt: Kin, hiddet.
Ma'kūl, ma'kūle: Akılla idrâk edilen, akılla bilinen; akl edilebilir.
Ma'kūlât: Akıl ile idrak edilen şeyler.
Ma'kûs: Ters çevrilmiş.
Ma'kūsen: Aksine, tersine olarak.
Ma'kūsiyyet: Tersine çevrilmişlik, aks, tersine oluş.
Makzere: Dışkılık.
Makzî: Kazâ ve takdîr olunan şey; hükm olunan şey, hükm olunmuş.
Mâlâ-mâl: Dopdolu, çok dolu, ağzına kadar dolu.
Mâ-lâ-nihâye: Nihâyeti olmayan, sonu olmayan.
Mâ-lâ-yutak (Teklîf-i...): Tâkat getirilemez, güç yetirilemez teklif.
Maldâr: Mal sâhibi; zengin.
Mâlî: Dolu.
Mâlik: Mülk sâhibi, bir şeye sâhip olan; hükümdar.
Mâlikiyyet: Mâlik olma, sâhip olma.
Mâlikü'l-mülk: (Esma hüsnâdan) her şeyin tek sâhibi; var olan şeyler kendisine âit olan; her şey üzerinde tasarruf kendisine âit olan.
Ma'lûl: Hasta.
Ma'lûl: İlletlenmiş; illeti kabûl eden, varlığı illetle olan.
Ma'lûm: Bilinen; ayn-ı sâbite.
Ma'lûmât: Bilinenler; a'yân-ı sâbite.
Ma'lûmât-ı esâsiyye: Temel bilgiler.

Ma'lûmiyet: Mâlûm olma, bilinme.
Ma'mel: Amel yeri, işleme yeri; iş, işleme.
Mâ-melek: Mâlik olunan şey.
Ma'mûl: Îmâl edilmiş; yapılmış.
Ma'mûr: Bayındır, îmar edilmiş.
Ma'mûriyyet: Mâmur olma.
Ma'mûrü'l-kalb: Kalbi mâmur olan.
Ma'nâ-yı lügavî: Lügat mânâsı, dildeki mânâsı.
Ma'nen: Mânâ îtibâriyle.
Ma'nen ma'nen: Birer birer mânâ olarak.
Mâni', mânia: Mâni olan, engelleyen, engel.
Mâni': (Esmâ-i hüsnâdan) Her şey kendisinin emir ve korumasına bağlı olan; istemediği şeyin olmasına imkân vermeyen; mâni olan.
Mansıb: Makam, mevki.
Mansıb-ı kazâ: Hükmetme, hâkimlik mevkii, rütbesi.
Mansıb-ı şehâdet: Şâhitlik etme rütbesi, mevkii.
Mansûb: Nasb edilmiş; dikilmiş, getirilmiş, konulmuş, tâyin edilmiş.
Mansûr: Kendisine nusret erişen, gālip gelen, muzaffer olan.
Manzar: Nazar edilen yer; bakılan yer; çehre; görünüş.
Manzûme-i şemsiyye: Güneş sistemi.
Manzûr: Nazar edilen; bakılan, görülen.
Manzûr-ı fakîr: Fakîrin görmüş olduğu.
Manzūrun-fîh: Kendisine bakılan şey nazar edilen.
Mâr: Yılan.
Maraz: Hastalık.
Ma'raz: Bir şeyin arz olunduğu yer, görüldüğü yer; sergi.
Ma'reke: Savaş meydanı; meydan.
Marîz: Hasta.
Ma'rûf: Bilinen, bilinmiş.
Mâ'rûfiyyet: Bilinme.
Marzî, marzıyye: Kendisinden râzı olunan; beğenilen, hoşnut olunan.
Mâ-sadak: "Tasdîk ettiği", "doğruladığı"; uygun, tıpkı.
Masdar: Sudûr yeri; kaynak, temel, menşe', asıl.
Masdar-i binâ-i merre: Bir defa oluş bildiren mastar sîgası.
Ma'siyet: Âsîlik, itâatsizlik, isyan, günah.
Mâsike (kuvve-i...): Tutucu, tutan güç.
Mâsivâ: Hak'tan gayri olan şey, gayr, ağyar.
Maslahat: İş, husus, madde; dirlik düzenlik, iyilik.
Masnû': Sun' edilmiş; yapılmış, meydana getirilmiş.
Masnûât: Sun' edilmiş şeyler; san'atla yapılmış, meydana getirilmiş şeyler.
Masrû': Sar'a hastalığına yakalanmış, sar'alı.
Masrûf: Sarf olunmuş, harcanmış, kullanılmış.
Mass etmek: Emmek; emerek içine çekmek.
Mastûr: Satırlanmış, yazılmış.
Ma'sûm: Korunmuş; ismetli kılınmış; kendisinden günah sâdır olmayan, günahsız.
Masûn: Sıyânet olunmuş; korunmuş.
Ma'şer: Cemâat, topluluk.
Mâşıta: *Gelin yüzünü süsleyen kadın.*
Mâşiyen: Yürüyerek.
Maşrık, Meşrık: Doğu, güneşin doğduğu yer.
Ma'şûş: Karışık, hîleli; saf olmayan hîleli para.
Matâim: Yemek yenilen yerler; yiyecekler.
Matar: Yağmur.
Matbû': Mühürlü.
Mâ-tekaddem: Geçen şey, geçtiği şekilde.
Matıyye: Binek, binek atı.
Matla': Tulû' yeri; doğuş yeri; başlangıç; (Kur'ân'ın matla'ı): Kur'ân'ın kapalı olan mânâ ve hükümlerinden her birinin, asıl kasdedilen mânâya vâkıf olunabilecek ıttılâ' yeri.
Matlab: Talep edilen şey; istek, maksat; bahis, mes'ele.
Matlûb: İstenilen, arzu edilen.
Matlûbun-li-gayrihî: Başka bir şeyden dolayı istenilen.
Matlûbun-li-zâtihî: Bizzat kendisi için istenilen.
Matrûd: Tardedilmiş, kovulmuş, uzaklaştırılmış.
Ma'tûf: Atf olunmuş; çevrilmiş, yöneltilmiş.
Mat'ûmât: Tadılan; yenerek tadına bakılan şeyler.
Mâverâ: Ötesinde, arkasında.
Mâ-vuzıa-leh: Kendisi için konulduğu şey; ne için konulmuş ise o şey.

Mâ-yahtâcü-ileyh: Kendisine ihtiyaç duyulan şey.

Mâye: Maya; asıl, esas; para, mal; iktidar, güç; bilgi.

Mâyi': Sıvı.

Mâyiât: Sıvılar.

Mâyiiyyet: Akıcı olma, sıvı olma, akıcılık.

Ma'yûb: Ayıplanmış; kusurlu.

Mazâhik: Tuhaflıklar, gülünç şeyler.

Mazarrat: Zarar, ziyan.

Mazbût, mazbûta: Zapt edilmiş, kayda geçirilmiş.

Mazhar: Zuhûr, tecellî yeri; ilâhî zuhûr ve tecellînin vâki olduğu, göründüğü yer.

Mâzî: Geçmiş zaman; geçmiş.

Mazmaza: Abdest alırken ağıza su verme.

Mazmûn: Zımnında olan mânâ; mânâ, mefhûm.

Maznûn: Zannolunmuş, zannolunan; kendisinden şüphe edilen; sanık.

Ma'zûl: Azl edilmiş; işinden çıkarılmış.

Ma'zûl etmek: Azletmek; işten çıkarmak.

Meal: Mânâ, kavram, anlam; netîce.

Mebâdî: Başlangıçlar, evveller; prensipler.

Mebâhis: Mebhaslar; bahisler, konular.

Mebânî: Binâlar, yapılar; temeller.

Mebde': Başlangıç, evvel, asıl, prensip.

"Mebde' ve maâd": Var oluşun başlangıcı ve dönülecek yer; başlangıç ve dönüş.

Mebgûz: Buğz edilmiş, nefret edilmiş, sevilmeyen.

Mebnî: Binâ olunmuş, kurulmuş; ...den dolayı.

Mebsûs: Yayılmış, saçılmış, dağılmış.

Mebsût, mebsûta: Bast olunmuş; genişletilmiş, açılmış, yayılmış.

Meb'ûs: Ba's olunmuş; gönderilmiş.

Mebzûl: Bezl olunmuş; bol bol verilmiş.

Mecâlis: Meclisler; oturumlar.

Mecânîn: Mecnunlar; aklı olmayanlar.

Mecârî-i feyz: Feyzin akış yolları.

Mecârî-i fikr: Düşünce, fikir mecrâları.

Mecâzîb: Meczuplar.

Mecbûl: Yoğrulmuş, yaratılmış; yaratılıştan bir sıfat ve hal ile olan; bir sıfat ve vasıfla yaratılmış olan.

Mechûd : Cehd olunmuş; gayret edilmiş, çalışılmış; kudret, güç.

Mechûlü'n-nât: Tavsîfi, nitelenmesi mümkün olmayan; bilinemeyen, anlatılamayan.

Mecîd: Şan ve şeref sâhibi, ulu.

Mecîd: (Esmâ-i hüsnâdan) Şan, şeref, büyüklük ve kudretiyle yüce olan.

Meclâ: Tecellî olunan yer; görünme yeri, mazhar, ayna.

Meclûb: Celb olunmuş; getirilmiş; tutkun.

Meclüvv, meclüvve: Cilâlı, parlak.

Mecma': Cem' olma yeri; toplanma, birleşme yeri.

Mecmû', mecmûa: Cem' olunmuş; toplanmış; toplam, hepsi, tamâmı.

Mecrâ: Suyun aktığı yatak; bir işin gidiş ve oluş yolu; yol.

Mecrûh: Cerh olunmuş; yaralanmış; çürütülmüş.

Mec'ûl: Ca'l olunmuş; kılınmış, yapılmış, yaratılmış, vücûda getirilmiş.

Me'cûr: Ecirlenmiş; ecir kazanmış.

Mec'ûlen: Mec'ûl olarak; yapılmış, yaratılmış olarak.

Mec'ûliyyet: Mec'ûl olma, yaratılma, vücûda getirilme.

Meczûbân: Meczuplar; ilâhî aşka cezbolunmuş kimseler.

Medâr: Bir şeyin üzerinde döndüğü, devrettiği yer; yörünge, etrâfında dönülen nokta, merkez; vesîle, vâsıta.

Medâric: Medrecler; basamaklar, merdivenler; yollar.

Meded: Yardım, imdat.

Mededkâr: Medet edici; yardım edici.

Meder: Kuru çamur, kerpiç; köy, mahalle.

Medhal: Dahli olma, bir işte te'sîri olma; giriş yeri, giriş.

Medhûş: Dehşete düşmüş.

Medîd, medîde: Çekilmiş, uzatılmış, uzun, çok uzun.

Medîne: Şehir.

Medlûl: Delâlet olunan; gösterilen, anlaşılan.

Medlûlât: Medlûller; kendilerine delil getirilmiş şeyler.

Medrec: Basamaklı yol, basamak.

Med'uvv: Da'vet edilen; kendisine duâ edilen.

Mefâsid: Fesatlıklar; ifsat edici şeyler.

Mefâtîh: Miftahlar; anahtarlar.
Mefâtîh-i üvel: İlk, evvelî anahtarlar.
Mefhûm: Fehmedilmiş, anlaşılmış; kavram.
Mefkūd: Kaybolmuş, yok olan, bulunmayan; kayıp.
Mefkūdiyyet: Mefkūd olma.
Meflûciyyet: Felc olmuşluk; hareket edemez, işlemez hâle gelmişlik.
Mefrûzu'l-kırâa: (Namazda) Kırâatı, okunması farz edilmiş.
Mefsûh: Fesholunmuş, hükümsüz bırakılmış, hükmü kaldırılmış.
Meftûh: Açılmış, feth olunmuş.
Meftûn: Fitneye düşmüş; gönül vermiş.
Meğîb: Gāib olma, gayb; kaybolma, yok olma, bulunmama.
Mehâbet: Heybetli olma; azamet, ululuk.
Mehâmid: Medihler; övmeler, övülecek şeyler.
Mehârim: Haram kılınmış şeyler.
Mehâsin: Güzellik.
Me'haz: Bir şeyin alındığı yer; kaynak.
Mehbit: Hubût yeri; inilen, inilecek yer.
Mehcûr: Terk olunmuş; ayrılmış, ayrı.
Mehîn: Hor, hakîr, bayağı, zaîf.
Mehleke: Helâk olacak yer; tehlikeli yer.
Meh-rû: Ay yüzlü; güzel.
Me'hûz: Ahz olunmuş; alınmış; ödünç alınmış.
Mekādir, Makādir: Miktarlar.
Mekâid: Hîleler, oyunlar, aldatmalar.
Mekânet: Mertebe, derece, rütbe.
Mekârih: Mekrûh şeyler.
Mekîde: Hîle, düzen, aldatma.
Mekkâr: Mekr eden; hîle eden, oyun eden, aldatan.
Meknûn, meknûne: Saklı, gizli; dizili, dizilmiş.
Meknûz: Gömülmüş, içinde saklı, hazînede saklı.
Meknûzât: Meknûz şeyler.
Mekr: Oyun, tuzak, hîle; aldatma.
Mekren: Mekr olarak; bir oyun ve aldatma olarak.
Mekrûh: Kerîh görülen; fenâ görülen, beğenilmeyen.
Mekrûhât: Kerih görülen şeyler.
Mekrullah: Allah'ın mekri.
Meks etmek: Bir yerde durmak, bulunmak, beklemek.
Mekrümet: İzzet, şeref, kerem.
Mekşûf: Keşf olunmuş; açılmış, açık.
Mektûb: Yazılmış.
Mektûm, mektûme: Ketm olunmuş; gizli, saklı.
Me'kûlât: Yenilecek şeyler, yiyecekler.
Mekzûb: Yalanlanmış, yalan yoluyla vâki' olmuş.
Mel'abe: Oyun, eğlence.
Melâike-i tabîiyyûn: Tabiata mensup melekler.
Melfûz: Telaffuz olunmuş, lafızla söylenmiş.
Melhûz: Mülâhaza edilmiş, düşünülmüş; hatıra gelen.
Melik: Mülk sâhibi, mâlik, hükümdar.
Me'lûf: Ülfet edinilmiş; alışılmış, alışmış.
Me'lûh: İlâhı olan, ilâh edinen; kul, mahlûk.
Me'lûhiyyet: İlâhı olma.
Melûl: Mahzun, hüzünlü; melâlli, usanmış, bıkmış.
Mel'ûn: Lânetlenmiş, lânete uğramış, kovulmuş, uzaklaştırılmış.
Melâ: Çöl, sahrâ.
Melâ': Cemâat, topluluk.
Melâbis: Giyecek şeyler; elbiseler.
Melâhî: Oyunlar, eğlenceler, boş şeyler.
Melâlet: Usanma, bıkma; sıkılma, sıkıntı.
Melâmet: Levm etme; ayıplama, kınama.
Melbûsât: Giyilen şeyler.
Melce': İlticâ olunan yer; sığınak.
Mele-i a'lâ: Büyük meleklerin toplandığı yer; büyük melekler topluluğu.
Melek-sıfat: Melek vasıflı, melek nitelikli.
Melekü'l-berk: Şimşek meleği.
Melekü'l-cibâl: Dağlar meleği.
Melekü'r-ra'd: Gök gürlemesi meleği.
Melekü'r-rîh: Rüzgâr meleği.
Melekü's-sehâb: Bulut meleği.
Melhame: Kanlı savaş.
Meliki'n-nâs: Nâsın, insanların meliki.
Melikü'l-emlâk: Mülklerin meliki.
Melûl: Usanmış, bıkmış, bezmiş; mahzun, üzülmüş, üzgün.
Melzûm: Lüzumlu kılınan; gerek.
Memâlik: Memleketler; ülkeler.
Memdûh: Medh edilmiş; övülmüş, beğenil-

miş.
Me'men: Emin ve güvenilir yer; sığınılacak yer.
Memerr: Mürûr edilecek yer; geçilecek yer; geçit, yol.
Memerr-i nâs: İnsanların geçeceği yer.
Memleket-i insâniyye: İnsan memleketi, insânî ülke.
Memlû: Dolu.
Memlûk: Birinin mülkü olan; kul, köle; tebaa.
Memnû': Yasaklanmış, yasak.
Me'mûl: Umulur.
Me'mûn: Kendisine emniyet edilen; güvenilen, emîn.
Me'mûr: Emr edilmiş, kendisine emrolunan kimse.
Me'mûrun-bih: Kendisiyle emrolunan şey.
Memzûc: Mecz olunmuş; karışmış, karışık.
Memzûcen: Karışık olarak.
Men: (Farsça) Ben.
Men: (Arapça) Kim, kimse, o kimse ki.
Men': Yasaklama; mâni olma.
Menâbir: Minberler.
Menâbir-i ukûl: Akılların minberleri.
Menâfi'i'l-a'zâ: Âzânın faydaları; organların vazîfeleri.
Menâzır: Bakılan yerler.
Menâzil: Menziller; duraklar, konaklar.
Menba': Kaynak.
Menfaat-bahş: Fayda verici.
Menfez: Nüfûz edecek yer; delik, yarık.
Menfûh: Nefolunmuş, üflenmiş.
Menh: Bağışlama, bağış, ihsan.
Menh-i vehbî: İlâhî bağış, Allah vergisi.
Menhî, menhiyye: Nehyedilmiş, yasaklanmış.
Menhûs: Uğursuz.
Menhûsiyyet: Menhûs olma; uğursuz olma.
Menî': Sarp, çetin, erişilmez.
Menkabe: Güzel fiil ve iyi davranış.
Menkûha: Nikâhlı kadın.
Menkûl: Nakl olunmuş, nakledilen; anlatılan.
Menkûş: Nakş olunmuş, resmedilmiş.
Menkûşen: Nakşolunmuş sûrette.
Men-lehü'l-emr: Emretme kendisine âit olan, emretme hakkına sâhip olan.
Menn: İhsan etme, bağışlama.
Mensî: Unutulmuş.
Mensûb: Nisbeti olan, alâkası olan, intisap etmiş.
Mensûc: Dokunmuş, örülmüş.
Mensûh: Nesholunmuş, hükmü kaldırılmış.
Menşe': Neş'et edilen, meydane gelinen yer; esas, kök.
Menşeü's-sivâ: Hak'tan gayri olan şeylerin neş'et ettiği yer, esas, asıl.
Menşûr: Neşrolunmuş, yayılmış; ferman; prizma.
Menût: Bağlı, merbût.
Men'ût: Na'tlenmiş, sıfatlanmış, nitelenmiş.
Menzil: Yoldaki konak yeri; konak; mesâfe.
Menzilet: Derece, rütbe, mevkî.
Merâhil: Merhaleler, menziller.
Merâî: Rüyâda görülen şeyler.
Merâret: Acılık.
Merâtib: Mertebeler.
Merâtib-i hakkıyye: Hakk'a âit mertebeler.
Merâyâ: Mir'atlar, aynalar.
Merâtib-i kevniyye: Oluş, varoluş mertebeleri; kevne âit mertebeler.
Merbûb: Rabb'i olan; Rabb'e kul olan; kul.
Merbûbiyyet: Merbûbluk; Rabb'i olma; kul oluş, kulluk.
Merbût: Rabt olunmuş; bağlanmış, bağlı, bitişik, ekli.
Merbûtan: Merbût olarak; irtibatlı olarak.
Merci': Rücû' yeri, râci' olunan yer, dönülecek yer.
Mercûm: Kovulmuş, lânetlenmiş; recm edilmiş.
Mercû'un-ileyh: Kendisine rücû edilen, dönülen.
Merd: Adam, insan; erkek; yiğit; er.
Merdân: Merdler; yiğitler, erler.
Merdûd, merdûde: Reddolunmuş; geri çevrilmiş, geri gönderilmiş.
Merfû': Ref' olunmuş; kaldırılmış, ortadan kaldırılmış.
Mergûb: Rağbet edilmiş; beğenilmiş, istenilen, sevilen.
Merhale: Bir günlük yol, uzaklık.
Merhûm, merhûme: Rahmet edilmiş; rahmete uğramış, merhamet olunmuş.
Merî: Yemek borusu.
Mer'î, mer'iyye: Rü'yet edilen; görülen.
Merîd: İnatçı, dikbaşlı.

Merkeb: Binek, binit.
Merkûb: Üzerine binilmiş; binek, binit.
Merkūm, merkūme: Rakm edilmiş; yazılmış, adı geçen.
Merkûz, merkûze: Rekz olunmuş; yaratılıştan kendisine verilmiş; konulmuş, dikilmiş.
Mermûz: Remz olunmuş; işâret edilmiş, îmâ ile söylenmiş.
Merreten-ba'de uhrâ: Defalarca.
Merreten-uhrâ: Bir başka defa.
Mersûl: Gönderilmiş.
Mersûm, mersûme: Resmedilmiş.
Mersûm: Yazılmış; bahsi geçmiş, mezkûr; an'ane, gelenek.
Mer'ûs: Bir reîsin idâresi altında olan; yönetilen.
Mervî: Rivâyet olunan.
Merzât: Râzı olma, rızâ, hoşnutluk.
Merzûk: Rızıklanmış, rızkı verilmiş.
Mesâcid: Mescidler.
Mesâfât: Mesâfeler.
Mesâil: Mes'eleler.
Mesâlih: Maslahatlar; işler.
Mesâlik: Meslekler.
Mesâvî: Fenâlıklar, kötülükler.
Mesbûk, mesbûka: Sebk etmiş; geri kalmış, geçilmiş; önde bulunan, geçen, geçmiş.
Mesbûku'l-îcâd: Kendisini îcâd (var edilme) geçmiş; var edilmeye mazhar olmuş.
Mescûd: Secde edilen, secde edilmiş.
Mescûn: Hapsedilmiş, mahpus.
Mescûr: (Kızgın ateşle veya su ile) doldurulmuş.
Mesdûd: Seddolunmuş; kapanmış, kapalı, tıkanmış.
Mesel: Nümûne; dokunaklı ve mânâlı söz; hikâye, örnek, benzer.
Meserret: Sevinç, şenlik.
Mesh: Şekil ve sûret değiştirme, başka bir sûrete bürünme.
Mesken: Sâkin olunacak yer; oturulacak yer.
Meskenet: Miskinlik, fakirlik.
Meskût: Söylenmemiş, söylenmeden geçilmiş.
Meslek: Sülûk edilen, girilen, tutulan yol veya iş; metod.
Meslek-i irfân: İrfan yolu.
Meslek-i müfîd: Faydalı yol.
Meslûbu'l-îman: İmânı selbolunmuş, yok edilmiş.
Mesmû': Dinlenmiş, işitilmiş, duyulmuş.
Mesmûât: İşitilen şeyler, dinlenen şeyler.
Mesmûî: İşitme, duyma veya dinleme ile ilgili.
Mesnevî-dân: Mesnevî bilen.
Mesrûrâne: Sevinçli olarak sevinçli bir halde.
Mess: Dokunma, temas.
Mess-i nisâ: Kadınlara temas etme.
Mest: Sarhoş.
Mest-i lâ-ya'kıl: Hiç düşünemez olmuş sarhoş.
Mestûr, mestûre: Setr olunmuş; örtülmüş.
Mestûrân: Mestûrlar; örtülmüşler, gizliler.
Mestûriyyet: Kapalı, örtülü olma.
Mes'ûlün-fîh: İstenmiş şey, istenilen.
Meşâgil: Meşgaleler; meşgūliyetler.
Meşâir-i aşere: On hâsse; on duyu.
Meşâkk: Meşakkatler; sıkıntılar.
Meşâmm: Koku alma duygusu.
Meşârib: Meşrebler; içilecek yerler; içecekler.
Meşâyîh: Şeyhler.
Meşâyîh-i kadîme: Eski şeyhler.
Meşâyih-i rüsûm: Şeklen şeyh olanlar.
Meşhed: Müşâhede yeri, şühûd yeri; şehit olunan yer; şehit mezarı.
Meşhûd: Şâhid olunmuş, müşâhede edilmiş; görülmüş.
Meşhûde: Görülen, görülmüş.
Meşhûn: Doldurulmuş, dolu.
Meşîme: Döl yatağı.
Meşiyyet: Dileme, isteme.
Meşmûm: Koklanmış, kokusu duyulan.
Meşmûmât: Koklanan şeyler.
Meşrebe: Su içecek yer; yaratılış, huy, tabîat.
Meşreb-i şehiyy: Arzu edilen, istek uyandıran meşrep.
Meşrû', meşrûa: Şerîatin izin verdiği, şerîate uygun olan.
Meşrût, meşrûta: Şart kılınmış; şartlı, bağlı, bir şarta bağlı.
Meşûb: Karışık, karışmış; lekeli.
Meşy: Yürüme.
Metâ': Mal, eşyâ, sermâye, elde bulunan varlık.
Metâlib: Matlablar; istenilen şeyler.

Metbû': Kendisine tâbi olunan, uyulan kimse.
Metbû'-i Muhammedî: Hz. Muhammed'e mânen mensup olup kendisine uyulan kimse.
Metîn: (Esmâ-i hüsnâdan) Kuvvet ve güç çok olup kendisine hiçbir iş zor gelmeyen.
Metrûk: Terk olunmuş; bırakılmış.
Meûnet: Yardım.
Metteanallâhu: Allah bizi faydalandırsın!
Me'vâ: Sığınacak yer; mesken, yer.
Mevâdd: Maddeler.
Mevâdd-ı müteaffine: Fenâ, pis kokulu maddeler.
Mevâhib: Mevhibeler; ihsanlar, bağışlar.
Mevâkı': Mevkiler.
Mevâkıf: Mevkıfler; durulan yerler, duraklar.
Mevâlîd: Mâden, bitki ve hayvanın üçüne birden verilen isim.
Mevâlîd-i selâse: Üç mevâlîd; cemâd, nebat ve hayvan cinsinin üçüne birden verilen isimdir.
Mevâni': Mâniler; engeller.
Mevârid: Mevridler; vürûd yerleri; vârid oluş ve geliş yerleri.
Mevâsim: Mevsimler.
Mevâşî: Davar ve öküz, inek gibi hayvanlar.
Mevâtın: Mevtınlar; menziller, duraklar; yerler.
Mevâzi': Mevziler.
Mevc: Dalga.
Mevcûd, mevcûde: Var olan, vücûd bulmuş olan.
Mevcûd-i şehâdî: Şehâdet âleminde mevcut olan.
Mevdû': Tevdî olunmuş; emânet edilmiş, üstüne verilmiş.
Meveddet: Sevme, sevgi.
Mevfûr: Çoğalmış, çok, bol.
Mevhibe: Hibe, bağış.
Mevhûm, mevhûme: Vehm olunan; tahayyül edilen, zannedilen; hâriçte hakîkaten varlığı olmayan.
Mev'ıza: Vaaz, öğüt.
Mevkıf: Durulacak yer, durak.
Mevlid: Doğum yeri, doğum zamânı.
Mevlûd: Doğan, doğmuş.
Mevrid: Vürûd edilen yer; gelinen yer.
Mevsûf, mevsûfe: Vasıflanmış, sıfatlanmış.
Mevsûl: Ulaştırılmış, bitiştirilmiş, îsal edilmiş.
Mevsûm: İsimlendirilmiş.
Mevt: Ölüm.
Mevtın: Yerleşilen yer; makam, menzil, durak, mertebe, derece.
Mevt-i ıztırârî: Tabîî ölüm.
Mevt-i ihtiyarî: İrâdî ölüm; ölmeden önce kendi irâdesiyle nefsin kötülüklerini ifnâ ederek fânî olma.
Mevt-i sûrî: Sûret ölümü; bedenin ölümü, maddî ölüm.
Mev'ûd, mev'ûde: Vâdolunmuş; vâdeli, zamânı belirli.
Mevvâc: Çok dalgalı, çok dalgalanan.
Mevzi': Vaz' etme yeri; koyma yeri.
Mevzû': Vaz' olunmuş; konulmuş; konu.
Mevzûn: Vezinli; düzgün.
Meyelân: Meyl; eğilim, yönelme.
Meyl: Eğilme, eğiklik; sevme, gönül verme.
Meyvedâr: Meyveli, meyve verici.
Meyyit: Ölü.
Meyyite: Ölü hayvan, hayvan leşi.
Meyyitü'n-nazar: Bakışı ölü; ölü bakışlı.
Mezâhib: Mezhepler.
Mezâhib-i hakka: Gerçek, doğru mezhepler.
Mezâhir: Mazharlar; zuhûr ve tecellî yerleri.
Mezâk: Zevk alma; tadma; zevk, lezzet; damak.
Mezâmîn: Mazmunlar, mânâlar.
Mezâmm: Zemmetme, kötüleme; kötülenen şeyler, mezmûm şeyler.
Mezbele: Süprüntülük, çöplük.
Mezc: Katma, karıştırma.
Mezcûr: Zecr olunmuş, zorlanmış, yasaklanmış, men'edilmiş; eziyete mâruz kalmış.
Meze: Tad, lezzet, çeşni.
Mezellet: Zelillik, horluk, îtibarsızlık, aşağılık.
Mezheb: Gidilen yol; benimsenen inanç ve görüş.
Mezıyk, Medıyk, Mezîk: Darlık, dar yer.
Mezîd: Artma, çoğalma; artmış, çoğaltılmış.
Mezkûr, mezkûre: Zikr edilen; anılan, hatırlanan.
Mezmûm, mezmûme: Zemmolunmuş; yerilmiş, kötülenmiş.
Mezmûmât: Mezmûm şeyler.
Mezrûât: Ekili şeyler; ekinler.
Me'zûn: İzinli, izin verilmiş.

Mezûr: Ziyâret edilmiş, ziyâret edilen.
Mısbâh: Kandil, çıra, meş'ale.
Mısdâk: Bir şeyin doğru olduğunu ispat eden şey; kriter, ölçü.
Miât: Yüzler.
Miftâh: Anahtar.
Mihekk: Mehenk; mîyar, ölçek.
Mihekk-i nazar: Aklî görüş mehengi.
Mihnet: Zahmet, eziyet; sıkıntı, dert; belâ, musîbet.
Mihr: Güneş; sevgi.
Mihver: Eksen.
Mikdâr: Kısım, parça; derece; ölçü; kıymet.
Mikdâren: Mikdar olarak; kıymet bakımından.
Milel: Milletler, dinler.
Milket: Sâhiplik, mâlik olma; sâhip olunan mülk.
Mi'mâriyet: Mîmarlık.
Min-: ... den.
Minah: Bağışlar, vergiler, ihsanlar.
Min-ba'd: Sonradan.
Min-cemîi'l-vücûh: Bütün vecihlerden.
Min-ciheti'l-Hak: Hak tarafından.
Mine'l-ezel ile'l-ebed: Ezelden ebede.
Min-gayr-i iltifât ve lâ-ma'rifet: İltifât ve mârifet olmaksızın.
Min-gayr-i müşâfeheti'l-emr: "Kün" (Ol!) emrini söylemeksizin.
Min-gayr-i siyâsetin: Siyâsete riâyet etmeksizin; gelişi güzel.
Min-gayr-i ta'yîn: Tâyin etmeksizin; belirtmeksizin.
Min-gayr-i teessür: Müteessir olmaksızın.
Min-gayr-i temsil ve lâ-his: His ve temsîl olmaksızın.
Min-gayr-i tevakkuf: Durmaksızın, hemen.
Min-gayr-i tevîl: Tevil etmeksizin.
Min-haysü'l-hakîka: Hakîkat bakımından, hakîkat îtibâriyle.
Min-haysü't-taayyün: Taayyün bakımından, taayyün îtibâriyle.
Min-haysü'z-zât: Zât bakımından.
Min-indillah: Allah indinden Allah katından.
Min-ledün: (Allah) katından.
Min-ledünnî: (Allah) katından olan.
Minnî: Benden.
Min-tarafillah: Allah tarafından.
Min-vechin: Bir vecihten, bir yönden, bir bakıma.
Min-vücûhin: Vecihlerden (bir vecih).
Mir'ât: Ayna.
Mirâran, Mirâren: Defâlarca.
Mirrîh: Merih; Mars.
Mirsâd: Rasad yeri; gözetme yeri, gözetleme yeri.
Mîsâk: Sözleşme, anlaşma.
Misillu: Gibi, benzer, eş.
Misk-i ezfer: Güzel kokulu misk.
Mi'sam: Bilek, nabız yeri.
Misliyyet: Misil olma; benzer ve eş olma.
Misliyyet-i lügaviyye: Lügat mânâsı bakımından misil olma.
Mişkât: İçine lamba veya kandil koymak için yapılmış oyuk, hücre.
Miyâh: Sular.
Mi'yâr-ı ilim: İlim ölçüsü, ölçeği.
Mizâc: Huy, tabîat; sıhhat.
Mizâc-gîr: Nabza göre şerbet vermeyi bilen.
Mîzân: Terâzî, tartı.
Muabberün-anh: Kendisinden tâbir olunan, bahsedilen, söz konusu olan.
Muabbir: Tâbir eden; rüyâ yorumlayan.
Muaccel: Tâcil edilmiş; acele olunmuş; peşin verilmiş, hemen ödenmiş.
Muâdil: Müsâvî, denk.
Muâhaze: Azarlama, çıkışma, cezâlandırma.
Muahhar, muahhara: Tehir edilmiş, geriye bırakılmış; âhirde olan, sonra olan; geri.
Muahhir: (Esmâ-i hüsnâdan) Her şeyden sonra yine var olan; dilediğini geri koyan; sonunda sâdece kendisi var olarak kalan.
Muâkab: Cezâlandırılmış.
Muâkabe: Cezalandırma.
Muâlecât: Muâleceler; ilâç yapmalar, ilâçla tedâvîler; tedâvîye yarayan ilâçlar.
Muallâ: Yüce, yüksek.
Muallak: Tâlîk edilmiş; alâkalı, bağlı; bir şeye veya şarta bağlı.
Muallem: Tâlim görmüş, tâlimli.
Muallim: Tâlim eden; öğreten, öğretici.
Muâmelât: Muâmeleler.
Muammer: Yaşayan; çok yaşayan.
Muammer olmak: Ömür sürmek, yaşamak.
Muârefe: Bilişme, tanışma.
Muârız: Muâraza eden; karşı gelen.

Muarrâ: Ârî, çıplak, soyulmuş.
Muarrif: Târif eden; bildiren; teşrîfatçı.
Muâsır: Çağdaş.
Muâşaka: Sevişme, birbirini sevme.
Muâşeret: Birlikte yaşama.
Muâşir: Muâşeret eden; birlikte yaşayan.
Muâteb: Tekdir edilmiş, azarlanmış, ayıplanmış.
Muattal: Tâtil edilmiş; faâliyetten alıkonulmuş; nefy olunmuş.
Muattar: Itırlı; güzel kokulu.
Muâvaza: 'Ivaz, karşılık olarak verme.
Muâvenet: Yardım etme, yardımlaşma; yardım, destek.
Muâvin: Yardımcı.
Muâyene: Gözle görme; gözden geçirme.
Muayyen, muayyene: Tâyin olunmuş; belirlenmiş, belli.
Muayyin: Tâyin eden, belirleyen, belirten.
Muazzam: Tâzim edilmiş, hürmet edilmiş; ulu, mühim, değerli.
Muazzeb: Tâzib edilen; azap gören, azâba uğrayan.
Muazzib: Tâzib eden, azap veren, azap çektiren.
Muazzî: Tâziye eden, tesellî eden.
Mubâhât: Mubâh olan şeyler.
Mubâlât: Aldırış etme, kaygılanma, endîşe, sıkıntı.
Mubsarât: Görülen şeyler, görülecek şeyler.
Mubsır, mubsıra: Gösteren, gösterici.
Mubtıl: İbtâl eden; hükümsüz bırakan, bâtıl kılan, bozan.
Mûcib: Îcap eden; gereken, gerektiren; sebep, vesîle.
Mûcib-i melâl: Sıkıntı ve bıkkınlık gerektiren, veren.
Mûcib-i tatvîl: Sözü uzatmayı gerektiren.
Mûcibince, Mûcebince: Gereğince.
Mûcid: Îcat eden; vücûda getiren, var eden.
Mûda': Tevdî edilmiş; emânet verilmiş.
Mudğa, Muzğa: Bir parça et; küçük et parçası.
Mudill, mudille: Dalâlete düşüren, şaşırtan, yoldan saptıran.
Mudill: (Esmâ-i hüsnâdan) Dalâlete sevkeden.
Mufârakat: Ayrılma; uzaklaşma.
Mufassal: Tafsîl olunmuş; tafsîlâtlı, ayrıntılan olan.
Mufîz: İfâza eden; bol bol veren; feyz veren; taşıran; çokça yayan.
Mugaddî: Besleyici, besleyen.
Mugannî: Teganni eden; şarkı, kasîde vs. okuyan.
Muganniye: Şarkıcı kadın.
Mugāyeret: Gayri olma, gayrılık, başkalık.
Mugāyir: Aykırı olan; gayri olan.
Mugaylân: Deve dikeni.
Mugayyebât: Gayb ile ilgili şeyler; gizli, görünmez şeyler.
Mugayyir, mugayyire: Tağyir eden, değiştiren.
Muğfil: İğfâl eden; aldatan.
Muğnî: Zengin eden.
Muhabbetullah: Allah sevgisi.
Muhâberât: Muhâbereler; haberleşmeler.
Muhaddeb: Tümsekli, dışa doğru şişkin; dışbükey.
Muhaddes: Kendisine söz söylenen, ilham olunan.
Muhaddid: Tahdit eden.
Muhaddis: Hadis âlimi.
Muhâdese: Karşılıklı konuşma.
Muhâdeseten: Konuşarak, söz söyleyerek.
Muhâfazaten-li'l-mille: Din ehlini korumak maksadıyla.
Muhâkât: Hikâye söyleme, sohbet etme, söyleşme.
Muhakkıkān, Muhakkıkîn: Muhakkıklar.
Muhakkıkîn: Muhakkıklar.
Muhakkik: Mârifette tahkîk ve tahakkuk sâhibi olan; bir şeyin hakîkatini bulan; eşyânın hakîkati kendisine münkeşif olan.
Muhâl: Olması mümkün olmayan, olması düşünülemeyen.
Muhâlât: Muhaller; mümkün olmayan şeyler; olmayacak şeyler.
Muhâlelet: Dostluk.
Muhâlifîn: Muhâlifler; karşı olanlar.
Muhâliyyet: Muhâl olma.
Muhalled: Dâimî kalıcı, sürekli olan.
Muharremât: Haram kılınmış şeyler.
Muharrer, muharrere: Tahrir edilmiş; yazılmış.
Muharrik: Tahrîk eden, harekete geçiren, ha-

reket veren.

Muhâsede: Haset etme, birbirini çekememe.

Muhassala: Hâsıl edilen, elde edilen şey.

Muhassalât: Muhassal olanlar; tahsil edilenler, elde edilen şeyler.

Muhât: İhâta edilmiş; kuşatılmış, çevrilmiş.

Muharris: Hırslandıran, hırs attıran.

Muhât: Sümük; sümüğe benzeyen yapışkanlı nesneler.

Muhâtab: Kendisine hitap olunan.

Muhâtaba: Birbirine hitap etme; söyleşme, karşılıklı konuşma.

Muhâtara: Tehlike; zarar, ziyan, korku.

Muhâtıb: Hitap eden; söz söyleyen.

Muhâvere: Karşılıklı olarak konuşma.

Muhayyel: Tahayyül olunmuş.

Muhayyelât: Muhayyel olan şeyler; hayalden hâsıl olan şeyler.

Muhâzî: Birbirinin karşısında bulunan, karşı hizâda bulunan; paralel.

Muhbir: Haber veren.

Muhassis: Hissettiren.

Muhbit: Huşû ve tevâzu sâhibi; çok alçak gönüllü.

Muhbitîn: Muhbitler; çok mütevâzi olanlar.

Muhdes: Sonradan var edilmiş olan, yaratılmış; ihdâs edilmiş, hâdis olan.

Muhdesât: Muhdesler.

Muhdis: İhdâs eden; sonradan var eden, meydana getiren.

Muhıkk: Haklı, doğru; hakkı yerine getiren.

Muhibb: Seven, sevgi besleyen, dost.

Muhibbân: Muhibler, sevenler.

Muhît: İhata eden; kuşatan.

Muhkem: Sağlam.

Muhlis: İhlâslı olan; hâlis, katıksız.

Muhlis-i battâl: Amelsiz muhlis; ameli olmayan ihlâslı kimse.

Muhrez: İhrâz olunmuş; elde edilmiş, kazanılmış.

Muhsî: (Esmâ-i hüsnâdan) Her şeyin sayısını her yönüyle bilen, çokça veren.

Muhtâcün-ileyh: Kendisine ihtiyaç duyulan.

Muhtar: Serbest, hür; seçilmiş, seçkin.

Muhtâran: Muhtâr olarak; irâde ile, seçerek.

Muhtasar: İhtisâr olunmuş; kısaltılmış; kısa; özet.

Muhtass: Tahsis edilmiş; mahsus kılınmış.

Muhtazar: İhtizar hâline gelmiş olan; hazır edilmiş; ölmek üzere olan, can çekişen.

Muhtazır: Bk. Muhtazar.

Muhtefî: İhtifâ eden; hafî olan, gizlenmiş, gizli.

Muhtelif, muhtelife: Çeşitli, farklı, değişik, karışık.

Muhtelifü'l-eşkâl: Şekilleri muhtelif, şekilleri farklı.

Muhtelit, muhtelita: karışık, karışmış.

Muhtell: İhlâl edilmiş; bozulmuş, karışmış.

Muhtemil: Taşıyan; ihtimal içinde bulunduran.

Muhtera': İhtirâ' olunmuş: îcat edilmiş.

Muhterik: Yanan, yanıcı.

Muhtezır, Muhtazır: Can çekişen; ölmek üzere olan.

Muhyî: (Esmâ-i hüsnâdan) Hayat veren, canlandıran, dirilten.

Muîd: Hoca, müderris yardımcısı.

Muîd: (Esmâ-i hüsnâdan) Yaratılmışları yok ettikten sonra tekrar yaratan.

Muîl: Çoluk çocuğu ve bakacak kimsesi çok olan.

Muîn: Yardımcı.

Muînü'd-dîn: Dînin yardımcısı.

Muizz: (Esmâ-i hüsnâdan) İzzet veren, ikrâm eden, azîz kılan; şeref sâhibi.

Muka'ar: Çukur, oyuk; konkav, içbükey.

Mukaddem: Sunulan; önde olan, önden giden; ... gelen, önceki; değerli, üstün; takdîm edilmiş; öne geçirilmiş; önce.

Mukaddemâ: Önceden, önce, önceleri.

Mukaddemât: Mukaddemeler; ön bilgiler; "Kıyas"ta "kazıyye"nin birinci bölümü; öncüller.

Mukadder: Takdir olunmuş, kader olarak belirlenmiş, yazılmış.

Mukaddes: Takdis edilmiş; mübârek; temiz ve ârî kılınmış.

Mukaddim: (Esmâ-i hüsnâdan) Her şeyden önce olan; dilediğini öne alan; maddî ve mânevî nîmetler verip dilediğini yükselten, öne geçiren.

Mukaffâ: Kâfiyeli.

Mukallid: Taklitçi, taklit eden.

Mukallidîn: Taklit edenler, taklitçiler.

Mukârenet: Yakınlık, ilişki.

Mukārin: Bitişik, yakın, berâber olan.
Mukarreb: Yakınlaştırılmış; yakın.
Mukarrebîn: Yakın olanlar.
Mukarrer: Kararlaştırılmış, kararlaşmış; anlatılmış, bildirilmiş; şüphesiz, sağlam.
Mukassır: Taksîr eden; kusur eden, kusur işleyen, hatâ eden; gücü yetmeyip yapamayan.
Mukātele: Savaşma, savaş.
Mukātil-i a'dâ: Düşmanlarla savaşan, vuruşan.
Mukavvim: Kıvâma getiren; eğriyi doğrultan, düzelten.
Mukayyed: Kayıtlı, izâfî, îtibarî; bağlı, bağlanmış; şarta bağlı, mutlak sûrette olmayıp bâzı şeylerle bağlanmış olan (Mutlak zıddı).
Mukayyeden: Kayıtlı, bağlı olarak.
Mukayyediyet: Mukayyet olma, kayıtlı, bağlı olma.
Mukayyid: Takyîd eden; kayıt koyan, bağlayan.
Mukbil, mukbile: Gelen, gelici, yönelen; ikballi, bahtlı.
Mûkınîn: İkān edenler; kat'î ve şübhesiz olarak bilenler.
Mukırr: İkrar eden; bir şeyi kabul ettiğini, benimsediğini, doğruladığını söyleyen.
Mukîm: İkāmet eden; yerleşen, yer eden, oturan.
Mukît: (Esmâ-i hüsnâdan) Her şeye muktedir olan; her yaratığa ihtiyaç duyduğu kuvveti ve rızkı veren; nîmet ve yardımları ile imdat eden.
Mukmir, mukmire: Mehtaplı.
Mukni': İknâ edici; inandırıcı.
Mukrî, Mukri': (Kur'an) kırâat eden, okuyan.
Muksit: (Esmâ-i hüsnâdan) Doğru hareket eden; bütün işlerini yerli yerinde, düzenli yapan.
Muktebes: İktibas edilmiş; alınmış.
Muktedâ-bih: Kendisine iktidâ edilen, kendisine uyulan.
Muktedir: (Esmâ-i hüsnâdan) Gücü her şeye yeten; her şeyi dilediği duruma getiren; her şeyde dilediği gibi tasarruf eden.
Muktesebât: Kesb olunmuş şeyler; kazanılmış şeyler.
Muktezâ: İktizâ eden; gerektirilmiş, gerek.
Muktezayât: İktizâ eden şeyler; gerekler, lâzım gelen şeyler.
Muktesıd: Orta yolu tutan, mûtedil olan, îtidal sâhibi.
Muktezî: İktizâ eden; gerektiren.
Mûmâ-ileyh: Îmâ olunan; işâret edilen, adı geçen.
Munfasıl: İnfisâl eden; ayrılmış, ayrı; bitişik olmayan.
Mûnis: Ünsiyet edilen, kendinde ünsiyet bulunan; alışılan.
Munkabız: Kabz olunan; sıkılmış, sıkılan; inkıbâz hâlinde olan.
Munkalib: İnkılâb eden; dönen, değişen, başka bir kalıba giren.
Munkatau'l-işârât: Herhangi bir işâretle belirtilmesi mümkün olmayan.
Munkatı': Arkası gelmeyen; ayrılmış; fâsılalı; kesilen, kesilmiş.
Munkatı' olmak: Kesilmek, son bulmak, ayrılmak.
Munsabb: Dökülmüş, karışmış.
Munsarif: Geri dönen.
Muntabi': İntibâ' eden; izi, görüntüsü, şekli beliren; kalıplanmış, işlenmiş, basılmış.
Muntalık: Bırakılmış, salıverilmiş; kurtulmuş, serbest kalmış.
Muntazam: İntizamlı, sıralanmış, tertiplenmiş, dizilmiş.
Muntazar: İntizar olunan; beklenilen.
Muntazır: İntizâr eden; bekleyen; gözleyen.
Murâd: İrâde olunan; istenen.
Murâdât: Muratlar; dilekler, istekler.
Murâd etmek: İrâde etmek; dilemek.
Murâdullah: Allah'ın murâdı, isteği.
Murâdun-li-gayrihî: Başkasından dolayı istenilen.
Murâkabât: Murâkabeler; gözetme ve göz altında bulundurmalar; kendi iç âlemini gözetmeler.
Murâkıb: Murâkabe eden; gözeten; kontrol eden.
Murassa': Kıymetli taşlarla bezenmiş.
Murdâr: Kirli, pis.
Mûris: Îrâs eden; getiren, veren, kazandıran; mîras bırakan.

Murtabıt: İrtibât eden; bağlanan, ilgili, bağlantılı.
Musaddak: Tasdik edilmiş.
Musaddık: Tasdîk eden.
Musaffâ: Saflaşmış; saf.
Musâhabet: Arkadaş olma, arkadaşlıkta bulunma, sohbet etme.
Musahhah: Tashih edilmiş, düzeltilmiş.
Musahhih: Tashih eden; düzelten, sahih ve doğru kılan.
Musâhib: Musâhabe eden; birisiyle sohbette, arkadaşlıkta bulunan; arkadaş.
Musalla: Namazgah; namaz kılınan yer.
Musallat: Hükmünü geçiren; sataşan.
Musannafât: Tasnif edilmiş şeyler; yazılmış kitaplar.
Musarrah: Tasrîh olunmuş; açıkça söylenmiş, belirtilmiş; apaçık.
Musavver: Tasvir edilmiş; sûret verilmiş.
Musavverât: Tasvir olunan şeyler; sûret verilmiş şeyler.
Musavvir: (Esmâ-i hüsnâdan) Tasvir eden, suret veren.
Musaykal: Cilâlanmış, parlatılmış; parlak.
Mûsıl, mûsıle: Îsâl eden; ulaştıran.
Musırr: Israr eden; ısrarlı.
Musırrâne: Israrlı bir şekilde.
Musîb: İsâbet eden, isâbetli.
Muskî: Su veren.
Muslih: Islâh eden; iyileştiren, düzelten.
Mustalah: Istılâh olmuş; ıstılâhlı; terim olarak konmuş.
Mustatîl: Uzun; dikdörtgen.
Mutâ': Kendisine itâat olunan, boyun eğilen.
Mu'tâ: İ'tâ olunmuş; verilmiş; kendisine atâ edilen.
Mu'tâd: İtiyâd edilmiş; alışılmış.
Mutâbık: Uyan, uygun.
Mutahhar, mutahhara: Tathîr edilmiş; temizlenmiş, temiz.
Mutâlebât: Talepte bulunma, isteme; dâvâ.
Mutâlebe: Talepte bulunma; istek.
Mu'tâ-leh: Kendisine atâ ve ihsan edilen, kendisine bağışta bulunulan.
Mutâlib: Talepte bulunan; isteyen.
Mutarraz: Nakışlanmış, işlenmiş, işlemeli.
Mutasallib: Tasallüb eden; sertleşen, katılaşan.
Mutasarraf, mutasarrafe: Tasarruf olunmuş; kullanılmış; idâre edilen.
Mutasarrıf: Tasarruf eden; idâre eden; kullanan.
Mutasavvife: Mutasavvıflar.
Mutâvaat: İtâat etme; baş eğme.
Mutavassıt: Tavassut eden; ortada olan, orta.
Mutazallim: Tazallüm eden, yapılan haksızlıktan şikâyet eden.
Mutazammın: Tazammun eden; içine alan; kefil olan; üstüne alan.
Mutazarrır: Zarar gören, rahatsız olan.
Mu'teddün-bih: Kendisine değer verilen, inanılan, sayılan.
Mu'tedilîn: Mûtediller.
Mu'tekad: Kendisine îtikat edilen inanılan, inanılmış.
Mu'tekid: İtikād eden; inanan; bağlanan; bir kimseye bağlı olan.
Mu'temed: Kendisine îtimad edilen güvenilen.
Mu'tenâ-bih: Kendisine îtinâ edilen; kendisiyle ilgilenilen şey.
Mu'terif: İtiraf eden; kendi kusûrunu kabullenen.
Mu'teriz: İtiraz eden; karşı gelen.
Mu'teriza: Parantez.
Mu'tî: (Esmâ-i hüsnâdan) İ'tâ eden; veren, bağışta bulunan.
Mu'tî: İ'tâ eden; veren; bağışta bulunan.
Mutî', mutîa: İtâat eden, boyun eğen; bağlı.
Mutlakıyet: Mutlaklık, mutlak olma.
Mutlaku'l-inan: Yuları salıverilmiş, başıboş.
Mutmain, mutmainne: İtmi'nan bulmuş; tatmin edilmiş; şüphesi kalmamış.
Mutrıb: Çalgı çalan.
Muttakî: İttikā eden; sakınan, çekinen.
Muttakîn: Muttakîler, takvâ sâhipleri.
Muttali': Vâkıf olan, bilen, haberi olan.
Muttasıf: İttisâf eden; vasıflanan, sıfatlanan.
Muttasıl: İttisâl eden; bitişen; aralıksız.
Muvâcehe: Yüz yüze gelme; karşı, ön.
Muvâfakat: Uyma, uygunluk, râzı olma.
Muvâfık: Uygun, yerinde.
Muvahhed: Tevhit olunan, birlenen.
Muvahhid: Tevhid eden; birleyen; Allah'ın birliğine inanan.

Muvakkafât-ı ukûl: Akılların başardığı şeyler, vâkıf olduğu şeyler.

Muvakkat, muvakkate: Vakitlenmiş; vakit vakit olan; geçici, süresiz; iğreti.

Muvâzabat: Meşgul olma, bir işle dâimî uğraşma.

Muvâzene: Tartma, tartılma; denk olma, denklik; denge.

Muvazzaf: Vazîfelendirilmiş, vazîfeli.

Mûy: Kıl.

Muzâaf: İki kat, kat kat, katmerli.

Muzâf: İzâfe olunmuş; âit kılınmış; izâfet yapılmış; bağlı, alâkalı; katılmış, eklenmiş.

Muzâhât: Müşâbehet; benzeme.

Muzâhî: Müşâbih; benzeyen, benzer.

Muzhar: Izhâr edilmiş; açığa çıkarılmış.

Muzhir: Izhâr eden; zuhûra çıkaran, meydana çıkaran, gösteren, zâhir kılan.

Muzırr: Zararlı.

Muzî': Ziyâ veren; ışık veren, parlayan, parlak.

Muzlim, muzlime: Zulmetli, karanlık.

Muzmahill: Çökmüş, yıkılmış; yok olmuş.

Muzmer: Izmâr edilmiş; gizli, gizlenmiş, dışarı vurulmamış.

Muztarr: ...zorunda kalan; zorlanmış, çâresiz kalmış.

Muztarran: Muztar olarak; çâresiz olarak.

Mü'minîn: Mü'minler.

Mübâderet: Bir işe girişme, bir işe girişmekte acele etme.

Mübâhase: Konuşma; bahse girişme; münâkaşa, tartışma.

Mübâseta: Bast hâli içinde olma, teklifsiz davranma, görüşme.

Mübâşeret: Bizzat bir işe girişme, başlama.

Mübâşir olmak: Mübâşeret etmek; bizzat teşebbüs etmek, girişmek.

Mübâyaa: Bîatlaşma; bîat etme; satın alma.

Mübâyaat: Söyleşme; bir şeyhe mürid olup bağlanma; satın alma.

Mübâyenet: Ayrılık, başkalık; zıtlık.

Mübâyin: Farklı, zıt.

Mübdi': İbdâ' eden; îcâd eden, benzersiz, ve güzel sûrette vücûda getiren.

Mübdî: (Esmâ-i hüsnâdan) İzhar eden; zuhûra çıkaran, ortaya koyan, var eden, yaratan.

Mübdil: Değiştiren, bir şeyin yerine diğer bir şeyi koyan.

Mübeddel: Tebdil olunmuş; değiştirilmiş.

Mübeddil: Değiştiren, tebdil eden.

Mübeddilü'l-ahvâl: Halleri değiştiren.

Müberrâ: Berî kılınmış, temiz kılınmış; münezzeh, pak.

Mübeşşire: Tebşir eden, müjde veren; rü'yâyı sâdıka, doğru ve gerçek çıkan rüyâ.

Mübeşsirât: Mübeşsireler; sâdık rü'yâlar.

Mübeyyen: Tebeyyün etmiş; meydana çıkarılmış; açıklanmış.

Mübîn: Beyân eden, ayıran, açıklayan; açık, apaçık.

Mübrem: Kaçınılmaz, önlenemez; vazgeçilemez.

Mübşer: Sevinen; müjdelenen.

Mübtedeât: Mübteda'lar; ibdâ' edilen şeyler; yaratılmış şeyler.

Mübtedî: Yeni başlayan; tasavvuf yoluna yeni girmiş olan.

Mübtelâ: Düşkün, tutkun; "belâ"ya mâruz kalan.

Mübtenî: İbtinâ edilen; binâ olunan, kurulan, yapılan.

Mübtenî: İbtinâ edilen; binâ olunan, kurulan, yapılan; dayanan.

Mücâhid: Mücâhede eden; cehdeden, cihat eden; savaşan, uğraşan.

Mücâlese, Mücâleset: Birlikte oturma, berâber bulunma.

Mücâlis: Aynı mecliste birlikte oturan, meclis arkadaşı.

Mücâmaa: Cimâ; cinsî münâsebet.

Mücânebet: İctinap etme; sakınma, çekinme.

Mücâseret: Cesâret bulma, cesâret etme.

Mücânis: Aynı cinsten olan.

Mücâveret: Mücâvir olma; komşuluk.

Mücâvir: Civarda bulunan; komşu.

Mücâzât: Karşılık verme; cezâ verme.

Mücellâ: Cilâlanmış, cilâlı, parlak, parlatılmış.

Mücenned, mücennede: Sıralanmış, saf saf, sıra sıra.

Mücerreb: Tecrübe edilmiş, denenmiş.

Mücerred, mücerrede: Tecrit edilmiş; soyulmuş, karışık olmayan; soyut; tek, yalnız, ancak.

Mücessem: Tecessüm etmiş; cisimlenmiş.

Mücîb: İcâbet eden; cevap veren, isteğe karşılık veren.
Mücidd: Çalışıp sebat eden, ciddî olan, çok gayret gösteren.
Mücmel, mücmele: İcmâl olunmuş; toplu, topluca.
Mücmelen: Topluca, toplu olarak, toptan.
Mücrim: Cürm işleyen; suçlu, günahkâr.
Mücrimîn: Günahkârlar, suçlular.
Müctehidîn: Müctehidler.
Müctemi': Bir araya gelen; Cem' olmuş; toplanmış.
Müctemian: Toplu olarak, bir arada, beraber olarak.
Müdâfaaten: Müdâfaa, savunma sûretiyle; savunarak.
Müdâhalât: Müdâhaleler; karışmalar.
Müdârâ: İdâre etmek; yüze karşı iyi davranma, hoşlukla muâmele edip idâre etme.
Müdâvemet: Devam etme; devamlılık.
Müdbir, müdbire: İdbâr eden; sırtını çevirip dönen, giden; tâlihsiz.
Müddeayât: İddia olunmuş şeyler; iddialar.
Müddehare: Hor ve hakîr kılınmış, alçaltılmış.
Müddeî: İddia eden; dâvâcı.
Müdebbir: Tedbir eden; idâre eden, çekip çeviren, yöneten.
Müdevver: Tedvir edilmiş; döndürülmüş; yuvarlak, değirmi.
Müdhık, müdhıke: Güldüren, gülünç.
Müdillîn: Nazlananlar.
Müdrek: İdrâk olunan, idrâk edilebilen, olunmuş.
Müdrik: İdrak eden.
Müeccel: Tecil edilmiş; sonraya bırakılmış.
Müeddeb: Te'dîb edilmiş; edeblendirilmiş, terbiyeli, edebli.
Müeddî: Sebep olan, doğuran, meydana getiren.
Müekked: Te'kîd olunmuş; sağlamlaştırılmış.
Müekkid: Te'kîd eden; sağlamlaştıran.
Müesserün-fîh: Müessirin tesirini kabul eden, tesir alan, müteessir olan.
Müessir: Tesir eden; etkileyen.
Müeyyed: Te'yîd edilmiş; desteklenmiş.
Müfâd: Mânâ, kavram, ifâde edilen şey.
Müfâhare: Öğünme.
Müfâz: Feyzi kabul eden, "feyiz" lenmiş.
Müferrik, müferrika: Tefrik eden; ayıran, "tefrika"ya düşüren.
Müferrit: Tefrit eden; gereğinden az yaparak kusur eden.
Müfessirân: Müfessirler.
Müfîd, müfîde: İfâde eden, mânâlı; faydalı.
Müfred: Tek kılınmış, tek; yalnız; birleşik olmayan; tekil; terim.
Müfredat: Müfredler; birleşik olmayan basit şeyler, tekler.
Müfrit, müfrita: İfrat eden; aşırı giden, sınırı geçen; aşırı.
Müfsid, müfside: İfsâd eden, fesat çıkaran, bozan.
Müfsidât: Müfsidler.
Müftekır: İhtiyaç duyan; fakir, muhtaç.
Müfteraz: Farzolunmuş.
Müftezıh: Rezil ve rüsvay olan, olmuş.
Müheymin: Gözeten, koruyan.
Müheymin: (Esmâ-i hüsnâdan) Görüp gözeten, her şeye şâhit olan, varlıklar üzerine emin olan, her şeyi koruyup saklayan.
Müheyyâ: Hazır.
Müheyyem, müheyyeme: Hayrete gark olmuş, şaşkın.
Müheyyic: Heyecan veren, coşturan.
Mühezzeb: Islâh edilmiş, düzeltilmiş, temizlenmiş.
Mühimmât: Mühim şeyler; lüzumlu şeyler, lüzum duyulan şeyler.
Mühlik: Helâk eden; helâke sürükleyen.
Mühmel: İhmal olunmuş; bırakılmış, bakılmamış.
Mühr-küşâ: Mühür açan.
Mühtedîn: Hidâyete ermişler.
Mühtezz: İhtizaz eden; titreşen, şişen.
Mükâleme: Konuşma.
Mükâşefât: Mükâşefeler.
Mükedder: Bulandırılmış, bulanık; azarlanmış; kederli, üzüntülü.
Mükellef: Teklîfe konu olan, teklife muhâtap olan; yükümlü, bir şeyi yapması kendisinden istenilen.
Mükemmil: Tekmil eden; kemâle erdiren.
Mükerrem: Tekrîm edilmiş; hürmet ve tâzîme erişmiş; muhterem.
Mükerrer: Tekrarlanmış.

Mükevvin: Tekvîn eden; olduran, meydana getiren.
Mükeyyifât: Keyif verici şeyler; sarhoşluk verici şeyler.
Mükezzib: Tekzîb eden; yalanlayan.
Müktenif: Örtünen, gizlenen.
Mükteseb: Çalışmakla kazanılmış.
Mülâbis: Muttasıl, bitişik, iç içe birlikte olan; bürünmüş, giyinmiş.
Mülâhaza: İyice düşünme; inceleme, göz önünde bulundurma.
Mülâhazât-ı ağyâr: Ağyârı, Allah'tan başka şeyleri düşünme, göz önünde bulundurma, dikkate almalar.
Mülahham: Etli, şişman
Mülakāt: Kavuşma; birleşme; görüşme.
Mülâkî: Buluşan, kavuşan, karışan.
Mülâkî olmak: Karşılaşmak, buluşmak, kavuşmak.
Mülâyim: Hoş, yumuşak; uygun, muvâfık.
Mülâzemet: Bir işle devamlı meşgûl olma.
Mülâzim: Sarılan, tutunan, yapışan.
Mülâzimân: Bir yere veya bir kimseye bağlı bulunanlar.
Mülemma': Parlak; renk renk, bulaşmış.
Mülevven: Renkli, renklenmiş.
Mülevves, mülevvese: Telvis edilmiş; kirletilmiş, pis.
Mülhak: İlhak edilmiş; katılmış, birleştirilmiş, eklenmiş.
Mülhid: Dinsiz, îmansız.
Mülhidîn: Mülhidler.
Mültebis: Giyinmiş; başka bir şeyden ayırt edilmez durumda olan, şüpheli, tereddütlü, karışık.
Mültesık: Bitişik, yapışık; birbirine bağlanmış.
Mültezim: İltizâm eden, lüzumlu kılan, gerekli gören, gerektiren.
Mülûk: Melikler; hükümdarlar.
Mülzem: İlzam edilmiş; susturulmuş; lüzumlu görülen.
Mümâil: Meyilli.
Mümâleset: Benzeme, benzeyiş.
Mümârese: Alışma; alışma için yapılan çalışma; eksersiz.
Mümâs: Temas eden; dokunan, değen, ilişen.
Mümâsil, mümâsile: Müşâbih, benzer, eş, andıran.
Mümâsilen: Benzer olarak.
Mümessel: Temsîl edilmiş, sembolik olarak belirtilmiş.
Mümâşât: Yoldaşlık, berâber gitme; göz yumma.
Mümâtale: Savsaklama, uzatma.
Mümeyyize: Tefrik etme gücü.
Mümidd, mümidde: İmdâd eden; yardım eden.
Mü'min: (Esmâ-i hüsnâdan) Emniyet, güven veren; şüphe ve tereddütleri kaldıran.
Mümît: (Esmâ-i hüsnâdan) Öldüren; mahlûkāta ölümü takdir edip bu hükmünü uygulayan.
Mümkin: Yokluğu ve varlığı zarûrî olmayan; varlığı ve yokluğu düşünülebilen.
Mümkinât: Mümkinler.
Mümtaz: Ayrı tutulmuş, ayrılmış; seçilmiş, seçkin.
Mümtedd: Uzayan, yayılan.
Mümteni': Olması mümkin olmayan; olabilmesi düşünülemeyen; muhal.
Mümteniât:Mümteni'ler; olması mümkün olmayanlar.
Mümtezic, mümtezice: İmtizac eden; karışan, uyuşan, kaynaşan, karışık.
Münâdâ: Kendisine nidâ olunan; seslenilen.
Münâdî: Nidâ eden; seslenen; dellâl, müezzin.
Mün'adim: İn'idâm eden; yok olan, yok.
Münâfî: Nefy edici; zıt, aykırı, mugāyir.
Münâfikîn: Münâfıklar.
Münâkeha: Nikâhlanma.
Münâkız: Nakz eden, muhâlif, zıt; birbirini tutmayan; çelişen, çelişkili.
Mün'akid: Akdedilen; bağlanmış, kurulan, yapılan.
Mün'akis: İn'ikâs eden; akseden, yansıyan.
Münakkah: Ayıklanmış, temizlenmiş; iyisi seçilmiş; gereksiz sözlerden temizlenmiş.
Münakkaş: Nakışlanmış; nakışlı, işlemeli.
Münâsebât: Münâsebetler, ilişkiler.
Münâsebetdâr: Münâsebetli; ilgili.
Münâsib: Uygun, yakışan.
Mün'atıf: Atf edilen; yönelen, yönelmiş.
Münâzaa: Çekişme, ağız kavgası.
Münâzara: Münâkaşa, tartışma.

Münâzır: Münâzara eden; münâkaşa eden, tartışan.
Münâzi': Münâzaa eden; kavga eden, çekişen.
Münbais: İnbiâs eden; ileri gelen, doğan.
Münbasıt, münbasıta: Açılan, yayılan; geniş, açık.
Müncelî: Parlıyan, parlak; meydanda olan, âşikâr.
Müncemid, müncemide: İncimâd eden; donmuş, donuk.
Müncemidü'l-kalb: Kalbi donmuş olan.
Müncer: Çekilmiş; bir tarafa sürüklenen; varıp sona eren, neticelenen.
Müncezib: İncizâb eden; cezb olunan, çekilen.
Mündefi': Def'edilmiş; savuşturulmuş; atlatılmış, önlenmiş.
Mündemiç: İçinde bulunan, içinde yerleşmiş olan, diğerinde gizlenen.
Münderecât, Mündericât: İçindekiler.
Münderic: Derc olunmuş; içinde yer alan.
Mündericât, Münderecât: İçindekiler.
Münderis: Eseri, izi kalmamış.
Münebbeh: Tenbîh olunmuş; uyarılmış.
Münebbih: Tenbih eden; uyaran.
Münecces: Kirli, pis.
Müneffiz: Tenfîz eden; nâfiz kılan, hükmünü icrâ eden.
Münekkıd: Tenkitçi.
Münevver: Tenvîr edilmiş; aydınlatılmış.
Münevverü'l-fikr: Aydın fikirli.
Münevvir: Tenvîr eden; nurlandıran, aydınlatan.
Münezzeh, münezzehe: Tenzih edilmiş; temiz, pâk, ârî, uzak.
Münezzih: Tenzih eden.
Münfail, münfaile: Bir fiili kabul eden; bir fiilden etkilenen; pasif; Gücenen, gücenmiş, alınmış.
Münfehık: Yayılan, taşan, genişleyen.
Münfekk: İnfikâk eden; ayrılmış, ayrılan, ayrı.
Münferid: İnfirâd eden; tek, ayrı olan; kendi başına.
Münferiden: Yalnız, tek olarak; ayrı ayrı, tek tek.
Münfesid: Fesâda uğrayan, bozulan.
Münhafız: Hıfz olunan; korunan, korunmuş.
Münharık: Hark edilen; yırtılan, parçalanan, bozulan; tabiî olan şeylerin dışına çıkan, olağan üstü olan.
Münhasır: İnhisâr eden; sınırlanmış; yalnız bir şeye mahsus olan.
Münhemik: İnhimâk eden; bir işin üstüne çok düşen, bir şeye düşkün olan.
Münhezim: Hezîmete, bozguna uğrayan.
Münîf, münîfe: Yüksek, ulu, büyük.
Mün'im: (Esmâ-i hüsnâdan) İn'âm eden; nîmet veren.
Münkād: İnkıyâd eden; boyun eğen, itâat eden.
Münkalib: İnkılâb eden; dönen, değişen.
Münkarız: İnkıraz eden; biten, tükenen, yıkılan, arkası kesilen.
Münkasım: Kısımlara ayrılan; bölünen.
Münkatı', Munkatı': Ayrılan, ayrı kalan; kesilen, kesilmiş.
Münker: İnkâr olunan; reddolunan, beğenilmeyen, hoş görülmeyen.
Münkerât: Münker olan şeyler; şerîat bakımından yapılması hoş görülmeyen şeyler.
Münkesir: İnkisâr eden; kırılan, kırılmış; kırgın, gücenmiş.
Münkesirü'l-kalb: Kalbi kırık, gönlü kırık, gönlü kırılmış.
Münkeşif: İnkişâf eden; keşf olunan, açılan; görülen.
Münketim: Gizlenmiş, gizli.
Münkir: İnkâr eden; kabûl etmeyen.
Münkirîn: Münkirler; inkâr edenler.
Münsarif, Munsarif: Geri dönen.
Münselib: Selb olunan; yok edilen, kaldırılan.
Münşerih: Açılan, açılmış; sıkıntıdan kurtulan, sıkılmayan.
Münşî: İnşâ eden, yapan; güzel yazı yazan.
Müntafî: Sönmüş, sönen, sönük.
Müntakım: (Esmâ-i hünsâdan) İntikam alan; cezâya çarptırmaya gücü yeten.
Müntakış: Nakş olunan.
Müntakil: İntikāl eden; geçen; mîras kalan; ölen.
Müntavî: İntivâ eden; toplanmış, dürülüp bükülmüş, bir araya konmuş.
Müntefî: Nefy olunan; yok edilen.
Müntefi': İntifâ' eden; faydalanan.

Müntehâ: Son bulmuş; varılabilen en uzak yer, son, uç.
Müntehab: Seçilmiş, seçkin.
Müntehî: Nihâyet bulan, sona eren, biten; son; bir şeyin nihâyetinde olan, o şeyi tamamlayan.
Münteşir, münteşire: İntişâr eden; yayılan, dağılan.
Müntezeh: Tenezzüh yeri; gezinti yeri.
Müntic: İntac eden, netîcesini veren; sebep olan, meydana getiren.
Münzecir: Zorla boyun eğip yapan, itaat eden.
Münzel, münzele: İnzâl olunmuş; indirilmiş.
Münzilü'l-hikem: Hikmetleri inzal eden.
Münzilü'l-maârif: Mârifetleri inzal eden.
Münzilü'l-ulûm: İlimleri inzal eden.
Mürâdif: Eş anlamlı, eş mânâlı.
Mürâhik: Bülûğ çağına ermiş, yetişkin çocuk.
Mürâî-i âmil: Riyâkâr olarak amel işleyen.
Mürde: Ölü; cansız.
Mürebbâ: Terbiye olunmuş; terbiye görmüş.
Mürekkeb: Terkip edilmiş; bir veya daha fazla şeylerin birleştirilmesinden meydana gelmiş; birleşik.
Mürekkebât: Mürekkeb şeyler.
Mürekkebât-ı fahmiyye: Karbonik birleşikler.
Mürevvic: Tervic eden; taraftar görünen, tutan, destekleyen; îtibar eden.
Mürg, Murg: Kuş.
Mürîd: İrâde eden; dileyen, isteyen.
Mürîdân: Mürîdler.
Mürsel: İrsâl olunmuş; gönderilmiş; resûl.
Mürselün-bih: Peygamberle gönderilen, risâletle getirilen şey; din, vahy, kitap.
Mürselün-ileyh: Kendisine peygamber gönderilen.
Mürsil: İrsâl eden; gönderen; peygamber gönderen; elçi gönderen.
Mürsile: Verici; gönderici.
Mürtabıt, Murtabıt: İrtibât eden; bağlanan, ilgili, bağlantılı.
Mürtakım: İrtikâm olunan; yazılmış, yazılan, çizilmiş.
Mürtefi': Ref' olunan; yükseltilen, ulaştırılan, yüksek olan; kalkan, ortadan kaldırılan.
Mürtekib: İrtikâb eden; kötü bir işi işleyen.
Mürtesim olmak: Resmedilmek.
Mürûr, Murûr: Geçme, geçiş.
Mürûr-ı sinîn: Senelerin geçmesi.
Mürûr-ı zamân: Zamanın geçmesi.
Mürüvvet: Mertlik, yiğitlik; cömertlik, iyilik severlik.
Müsâb: Sevap kazanmış, sevâba nâil olmuş.
Müsâdeme: Çarpışma.
Müsâdif: Tesâdüf eden.
Müsâdif-i nazar: Bakışa tesâdüf eden; göze çarpan.
Müsahhar: Teshir olunmuş; boyun eğmiş, itâat etmiş; âmâde.
Müsahhariyyet: Müsahhar olma; teshîr olunma; boyun eğme, itâat altında olma.
Müsâraat, Müsâreat: Sür'at ve acele etme; hemen girişme, teşebbüs etme.
Müsâvâten: Müsâvî, eşit olarak.
Müsâviyü't-tarafeyn: İki tarafı müsâvî, eşit.
Müsebbib: Sebep olan.
Müsecca': Secili, secili düz yazı, iç kâfiyeli nesir.
Müseccer, müsecccere: Doldurulmuş, taşırılmış; ateşi artırılmış.
Müsedded: Doğru yola sevkedilmiş; önü tıkanmış.
Müseddid: Doğru yola sevkeden; devlet işlerinde vazîfeli me'mur; doğrultan, tıkayan, sedd yapan.
Müsellah: Silâhlı.
Müsellem, müselleme: Teslim olunmuş; herkesçe kabul olunmuş.
Müselles: Üçlenmiş; üçlü, üçgen.
Müsellesât: Üçgenler, üçlüler; trigonometri.
Müsemmâ: İsimlendirilmiş, isimlenmiş.
Müsemmeyât: Müsemmâlar; isimlendirilenler.
Müserrah: Tesrîh edilmiş, bırakılmış, mutlak.
Müsevvâ: Tesviye edilmiş; düzeltilip son şekli verilmiş; düzgün hâle konmuş.
Müsinn: Yaşlı.
Müslim: Müslüman.
Müslimîn: Müslümanlar.
Müsmi': İşittiren, dinleten.
Müsmir: Semere veren; meyveli; faydalı, netîce veren.
Müsrif: Yükselen, çıkan; etrâfı görecek şekilde yüksekte olan.

Müstahikk: Hak kazanmış, hakkı olan, hak eden.
Müstahlefûn: Müstahlefler; halîfe kılınmış olanlar.
Müstakbel: Gelecek zaman; gelecek olan.
Müsta'lî: İsti'lâ eden; yükselen, üstün gelen.
Müsta'mel: Kullanılmış.
Müstağfir: İstiğfar eden.
Müstağnî: İstiğnâ eden; ihtiyâcı olmayan; tok gözlü.
Müstağrak: Gark olmuş; dalmış, batmış, boğulmuş.
Müstahîl: Olması mümkin olmayan; muhal, imkânsız; boş, saçma.
Müstahkem: Sağlamlaştırılmış; sağlam.
Müstahlef: Halîfe kılınmış.
Müstahlif: Yerine halîfe koyan.
Müstahrec: İstihraç edilmiş; çıkarılmış.
Müstahsenât: Beğenilen, güzel görülen şeyler.
Müstaidd: İstîdatlı, kābiliyeti olan.
Müstakarr, Müstekarr: Karar bulmuş, yerleşmiş; karar edilen yer, karargâh.
Müstakıll, müstakılle: İstiklâli olan; bağımsız; serbest, kendi başına olan, ayrı.
Müstakîm, müstakîme: Düz, doğru.
Müstakzerât: Def'-i hâcet yoluyla vücuttan dışarı atılan şeyler.
Müstashib: Berâber bulunan, birlikte olan; arkadaşlık eden
Müstatîl: Dikdörtgen; uzayan, uzun.
Müsteân: Kendisinden yardım istenen, yardım beklenen.
Müsteâr: Âriyet olan; ödünç olan; iğreti; takma.
Müsteb'ad: İstib'âd edilen; uzak görülen, olacağı sanılmayan.
Müstebân: Meydanda, açık, âşikâr; açık olarak anlaşılan.
Müstebid: İstibdâd eden; hükmü ve idâresi altında olanlara söz hakkı ve hareket serbestliği vermeyen.
Müstecâb: Kabul olunmuş.
Müstecâbü'd-dâ've: Duâsı makbul olan, duâsı kabul olunan.
Müstecmi': Kendisinde toplayan.
Müsted'î: İsteyen, dileyen; dilekçe veren.
Müstedâr: Dâire şekline getirilmiş.
Müstedîr: Dâire şeklinde olan, dâirevî.
Müstefâd: Anlaşılan, anlaşılmış; kazanılmış.
Müstehâsât: Müstehâseler; fosiller.
Müstehıkk: İstihkak eden; hak eden, kazanan.
Müstehlek: Helâk olmuş; yok olmuş.
Müstekarr, Müstakarr: İstikrar bulan; karar bulan, yerleşmiş; karar edilen yer, karargâh.
Müstekmil: İstikmâl eden; ikmâl eden, kemâle erdiren; tamamlayan, bitiren.
Müstelzim: Gerektiren, gerekir.
Müstemi': İşiten, dinleyen.
Müstemir: Sürekli, devamlı; istimrâr eden, devam eden.
Müstemirren: Sürekli, aralıksız, devamlı, birbiri arkasına.
Müstenbat: İstinbât olunmuş; çıkarılmış, çalışarak meydana çıkarılmış.
Müstened: Kendisine istinâd edilen; dayanılan, dayanak.
Müstenedün-ileyh: Kendisine dayanılan.
Müstenfir, müstenfire: Ürken, ürküp kaçan; mücâdeleye dâvet eden.
Müstenid: İstinâd eden; dayanan.
Müsteniden: İstinâd ederek, dayanarak.
Müsterih: İstirâhat eden; rahat bulan, gönlü rahat, kaygısız.
Müsterşid: İrşat edilmek isteyen.
Müsteşrık: Parlak, aydınlık.
Müşteşrik: Doğunun din, târih, dil vb. yönlerini araştırıp inceleyen yabancı bilim adamı, oriyantalist.
Müstetâb: Hoş ve güzel bulunan; beğenilmiş, güzel.
Müstetir: İstitâr eden; örtünen, gizli olan
Müstevâ: İstivâ edilmiş; kaplanmış, örtülmüş, kuşatılmış.
Müstevfâ: Kâfî derecede olan, yeteri kadar, tam, mükemmel olan.
Müstevfir: Borcunu, başkasının hakkını tamâmen ödeyen.
Müstevî: İstivâ eden; kaplayan, örten, kuşatan.
Müstevlî: İstîlâ eden; ele geçiren, yayılan, her tarafı kaplayan; salgın.
Müşâbehet: Benzerlik.
Müşâbih: Benzeyen, benzer.

Müşâfehe: Yüz yüze konuşma, karşı karşıya konuşma; "Kün" (Ol!) emrini söyleme.
Müşâhed: Müşâhede edilmiş; görülen.
Müşa'iyyet: Hisseleri ayrılmamış olma, hisseleri birbirinden ayrı olmama durumu.
Müşâkil: Şekilce benzeyen, aynı şekilde olan.
Müşâreket: Ortaklık.
Müşârik: Ortak.
Müşârün-ileyhim: Kendilerine işaret olunan; adı geçenler.
Müşerref: Şereflendirilmiş; şerefli.
Müşevveş: Karışmış, karışık; içi karışmış, içi altüst olmuş; düzensiz.
Müş'ir: İş'âr eden; haber veren, bildiren; hissettiren.
Müştak: Şiddetli arzu duyan, isteyen; iştiyak çeken, özleyen.
Müştakk: İştikāk eden; türemiş.
Müştebih: Benzeyen, benzer.
Müşteğıl: İştigāl eden; meşgul olan.
Müştehâ: İştihâ duyulan şey; istenilen, arzu edilen.
Müşteheyât: İştah çeken, nefsi cezbeden lezzetli şeyler.
Müştekî: Şikâyet eden.
Müştemil: Şümûlüne alan; ihtivâ eden, içine alan.
Müştemilât, Müştemelât: Bir şeyin şâmil olduğu, içine aldığı şeyler.
Müşterî: Jüpiter gezegeni.
Mütâbaat: İttibâ' etme; tâbi' olma, uyma.
Mütâlaa: Okuma, inceleme; düşünce.
Mütâliîn: Mütâlaa edenler; okuyucular.
Müteaddid, müteaddide: Taaddüd eden; çoğalan, çok, birçok.
Müteaffin: Taaffün eden; fenâ kokan, pis kokulu.
Müteahhirîn: Sonra gelenler, sonrakiler.
Müteâl: (Esmâ-i hüsnâdan) Yüksek ve yüce ve aşkın olan; pek çok yüce olan.
Müteallik, Müteallık: Taalluk eden, ilgili, bağlı.
Müteallikāt: Müteallik olanlar; yakın kimseler, akrabâ.
Müteallim: Öğrenen, öğrenci.
Müteattış: Susamış, susuz.
Müteayyin, müteayyine: Taayyün eden; zâhir olan, meydana çıkan, belirlilik kazanan.
Müteazzeb: Azap çeken; azâba düşen; sıkıntı çeken.
Müteazzir: Güç, zor.
Mütebahhir: Çok bilgili, engin bilgisi olan.
Mütebâkî: Geriye kalan, bâkî kalan; artan.
Mütebeddil: Tebeddül eden; değişen, başka bir hâle giren; kararsız.
Mütebeyyin: Tebeyyün eden, meydana çıkan; anlaşılan.
Mütecânis: Bir cinsten olan; homojen.
Mütecâviz: Tecâvüz eden; aşan, geçen; fazla.
Mütecellâ-leh: Kendisine tecellî olunan.
Mütecellî: Tecellî eden.
Mütecezzî: Cüz cüz olan; parçalanan, parçalarına ayrılan.
Mütedeyyin: Bir dîne bağlı olan; dînine bağlı olan ve gereklerini yerine getiren.
Müteeddib: Edeblenen, edepli.
Müteellim: Elem duyan, elemli.
Müteessir: Tesîri kabul eden.
Müteeyyid: Teyit olunan; desteklenen.
Müteezzî: Eziyet çeken; sıkılan, incinen.
Mütefattın: Tafattun eden; anlayan, kavrayan, zekî.
Mütefâvit: Birbirinden farklı olan, çeşitli olan, çeşitli.
Mütefâzıl: Birbirine nisbetle daha fâzıl, üstün olan.
Mütefekkirîn: Mütefekkirler; fikir ve düşünce sâhipleri.
Mütefelsif: Filozofluk taslayan.
Mütefennin: Fen bilgini.
Müteferresün-fîh: Anlaşılmak, idrâk edilmek istenen şey.
Müteferrik, müteferrika: Ayrı ayrı olan, ayrılmış; dağınık.
Müteferrisîn: İnceden inceye anlayıp idrâk edenler.
Mütegaddî: Tegaddî eden; gıdâlanan, gıdâ alan.
Mütegāyir, mütegāyire: Birbirinden başka olan, farklı olan.
Müteğayyir: Tağayyür eden; değişen.
Müteğayyiru'r-rîh: Kokusu tagayyür eden; kokusu değişip bozulan.
Mütehakkık: Tahakkuk eden; gerçek olan, gerçekleşen.

Mütehakkim: Tahakküm eden; hükmünü geçiren.
Mütehallık: Ahlâklanan.
Mütehallî: Tahallî eden; süslenen.
Mütehallil: (Halel'den) Tahallül eden; araya giren, nüfuz eden.
Mütehallil: (Hall'den) Tahallül eden; hulûl eden, giren.
Mütehammilât: İhtimâl olan şeyler; ihtimâl verilebilecek şeyler; taşınılan şeyler.
Müteharrik: Hareket eden; hareketli.
Mütehassıl: Hâsıl olan; meydana gelen.
Mütehavvil: Tahavvül eden, değişen.
Mütehayyel: Hayal edilen.
Mütehayyile: Hayal kurma (gücü); vehme tâbi olan düşünce gücü.
Mütehayyir: Hayrete kalan, şaşıran.
Mütehayyiz: Tahayyüz eden; mekân işgal eden, yer tutan.
Mütekābil: Karşısında olan; karşılıklı olan.
Mütekābile: Tekābül eden, karşısında olan, karşılık olan.
Mütekaddim: Tekaddüm eden; önce gelen, geçen.
Mütekaddime: Geçmiş.
Mütekaddimîn: Öncekiler; eskiler.
Mütekâsif: Kesifleşmiş, yoğunlaşmış, kesâfet kazanmış.
Mütekebbir: (Esmâ-i hüsnâdan) Büyüklük ve azamet sâhibi.
Mütekebbirâne: Kibirlenerek, kibirli bir şekilde.
Mütekellim: Konuşan, söyleyen; kelâma.
Mütekellimîn: Mütekellimler; kelâmcılar.
Mütekessir, mütekessire: Tekessür eden, çoğalan, çok.
Mütekevvin: Tekevvün eden; var olan, olan, oluşan.
Mütelâşî: Lâ-şey olan; yok olan, mahv olan.
Mütelevvin: Renkten renge giren, renk renk olan, renkli.
Mütelezziz: Telezzüz eden; lezzet bulan, tad alan.
Mütemekkin: Temekkün eden; mekân tutan, mekânlanan, bir mekâna yerleşen; temkin sâhibi.
Mütemekkinîn-i ekâbir: Temkin ehli büyük zatlar.
Mütemennî: Temennî eden.
Mütemerrid: Dikbaşlı, inatçı münkirler.
Mütemessil: Temessül eden; başka bir sûret ve şekle giren; cisimlenen, cisimlenip görünen.
Mütemessilen: Temessül ederek; başka bir sûret ve şekle girerek.
Mütemeyyiz, mütemeyyize: Temeyyüz eden; farklılaşan, farklı.
Mütemmim: Tamamlayan, bitiren.
Mütena'im: Tena'üm eden; nîmetlenen, nîmet elde eden.
Mütenâkız: Birbirini nakz edici; çelişen, çelişkili.
Mütenassıh: Nasîhat kabul eden, öğüt dinleyen.
Mütenâvil: Tenâvül eden; yiyen.
Mütenebbih: İntibah eden; uyanan, aklını başına alan.
Müteneffir: Nefret eden; tiksinen.
Müteneffis: Teneffüs eden, nefes alıp veren.
Müteneffizân: Müteneffizler; nüfuzlu, sözü geçen kimseler.
Mütenevvi, mütenevvia: Çeşit çeşit olan.
Mütenezzih, mütenezzihe: Nezih, temiz olan, temize çıkan; tenezzüh eden, gezinen, gezintiye çıkan.
Müterâdif: Eş anlamlı, eş mânâlı.
Müterâkim: Terâküm eden; biriken, toplanan.
Müterakkıb: Gözleyen, bekleyen.
Mütercem: Tercüme edilmiş; ifâde edilmiş, dile getirilmiş.
Mütercim: Tercüme eden; bir mânâyı dile getiren.
Mütereddid: Tereddüd eden; iki şey arasında gidip gelen, kararsız.
Müteretteb: Sıralanmış; âit olan, îcap eden, gereken.
Müterettib: Terettüp eden; üstüne düşen, gereken.
Mütesaddî: Tasaddî eden; bir işe girişen, teşebbüs eden.
Müteselsil, müteselsile: Zincirleme giden, peş peşe olan.
Müteselsilen: Zincirleme olarak, birbiri peşi sıra.
Mütesemmî: Müsemmâ olan, bir isimle isim-

lendirilen.
Müteşebbih: Teşebbüh eden; benzeyen, andıran.
Müteşebbis: Teşebbüs eden; yapışan, ilişen; bir işe girişen.
Mütetâbi': Birbiri ardınca gelen, peş peşe.
Mütetâbiu'l-vürûd: Gelmesi peş peşe olan, gelişi birbirini tâkip eden.
Mütetâlî, mütetâliye: Birbiri ardınca sürüp giden.
Mütevaggıl: Tevaggul eden; meşgul olan, uğraşan.
Mütevakkıf: Tevakkuf eden; bir şeye bağlı olan, ancak o şeyle olabilen.
Mütevâlî, mütevâliye: Tevâlî eden; peş peşe gelen, birbiri ardınca gelen.
Mütevârî: Gizlenen, saklanan, gizli.
Mütevâris: Tevârüs eden; kendisine mîras kalan, mîras olarak geçen.
Mütevâtir: Tevâtür yoluyla nakl edilen; pek çok kimse tarafından nakledilip söylenilen.
Mütevâzıâne: Mütevâzı bir şekilde.
Müteveccih: Teveccüh eden; bir tarafa dönen, yönelen.
Müteveddid: Muhabbet gösteren, dostluk beşleyen.
Mütevellî: Bir işi üzerine alan, bir işin idâresi kendisine verilen, yönetici; müteveccih, yüzünü çeviren.
Mütevellid: Tevellüd eden; doğan, meydana gelen; ileri gelen.
Mütevellidât: Doğanlar; meydana gelmiş olanlar.
Mütevessil: Tevessül eden; sarılan, baş vuran, yapışan.
Mütevessimîn: Anlayıp kavrayanlar.
Müteyakkız: Teyakkuz eden; uyanık olan, dâima tetikte duran, uyanık.
Mütezâdd: Birbirine zıt.
Mütezâhir: Tezâhür eden, zuhûra gelen, görünen.
Mütezallim: Bk. Mutazallim.
Mütezâyid: Tezâyüt eden, ziyâdeleşen, artan.
Mütezebzib: Kararsız.
Mütezellil: Tezellül eden, alçak gönüllü, çok mütevâzi.
Mütezelzil: Titreyen, sarsılan.
Mütezevvık: Zevkini tadan, zevklenen, tadını tadan; bizzat tecrübe edip bilen.
Müttakî: Çekinen, sakınan; takvâ sâhibi.
Müttebi': İttibâ eden; tâbi olan, uyan.
Müttefakun-aleyh: Üzerinde ittifak edilmiş, anlaşılmış.
Müttefik: İttifak eden; birleşen, anlaşan; hemfikir olan.
Müttehem: İttihâm edilen; töhmet altında bırakılan; suçlanan.
Müttehid: İttihâd etmiş; birleşmiş, bir olmuş.
Müttehiden: İttihâd etmiş olarak; birleşmiş olarak, birlikte.
Müttesi', müttesia: İttisâ' eden; genişleyen, geniş.
Müttezıh: İttizâh eden; îzah eden, açıklayan, açık hâle getiren.
Müvâneset: Ünsiyet peydâ etme; berâber yaşama.
Müvekkel: Tevkil edilmiş; vekil kılınmış, memur.
Müvekkil: Vekil tâyin eden; birini kendine vekil eden.
Müvelledât: Tevlîd edilmiş şeyler; cemad, nebat, hayvan ve insanın hepsine verilen isim.
Müvelledât-ı erbaa: Dört müvelledât.
Müvellidü'l-humûza: Oksijen.
Müvellidü'l-mâ: Hidrojen.
Müverrih: Târihçi.
Müvesvis: Vesvese veren; kuruntucu; kuruntu eden.
Müyesser: Kolaylaştırılmış; kolay gelen; nasip olan.
Müyesser olmak: Kolay olmak; nasip olmak.
Müzâhame: Zahmet verme; aykırı olma.
Müzâhim: Zahmet veren; aykırı olan, karşı gelen.
Müzahrefât: Süprüntüler, pislikler.
Müzehheb: Altın suyuna batırılmış, yaldızlanmış; tezhip edilmiş.
Müzekkâ: Tezkiye kılınmış; temizlenmiş, pak.
Müzekkir: Zikrettiren, hatırlatan, andıran; zikreden, hatırlayan.
Müzevvir: Tezvir eden; yalanı telleyip pullayan; arabozucu.

Müzeyyen: Tezyin edilmiş; süslenmiş, süslü.
Müzill: Zillete düşüren, zelil edici.
Müznib: Günahkâr.

N

Nâ-bâliğ: Bülûğ yaşına gelmemiş, bülûğa ermemiş.
Nâ-becâ: Yersiz, yerinde değil.
Nâ-bûd: Yok, yok olan, muzmahil, müstehlek.
Nâ-bedîd: Görünmez, belirsiz, kayıp.
Nâ-bekâr: Hayırsız, işe yaramaz.
Nâ-çâr: Çâresiz; ister istemez; ...zorunda kalmış; zavallı.
Nâ-dân: Bilmeyen, câhil, bilgisiz; kaba, terbiyeşi kıt.
Nâdim: Pişman olan, nedâmet duyan.
Nâdirü'l-vücûd: Varlığı nâdir olan.
Nâfe-i müşk: Misk kokusu.
Nâfî: Nefy edici; yok edici.
Nâfi', nâfia: Faydalı.
Nâfi': (Esmâ-i hüsnâdan) Hayır ve fayda verici şeyleri yaratan; fayda ve menfaat veren.
Nâfiz: Nüfuz eden, tesir eden; bir şeyin içine işleyen.
Nâfizü'l-basîra: Basîreti nâfiz, nüfûz edici olan.
Nâfûh, Yâfûh: Bıngıldak.
Nâgâh: Ansızın.
Nâgehân: Ansızın, birdenbire.
Nâ-güfte: Söylenmemiş söz.
Nahîf: Çelimsiz, zayıf.
Nahs: Uğursuzluk.
Nahv, Nahiv: Gramer.
Nahvet: Kibir, gurur, böbürlenme.
Nahvî: Nahiv ile ilgili; gramerci.
Nahvullâh: Allah'ın nahvi; Allah'ı bildiren gramer ilmi.
Nâib: Vekil; birinin yerine geçen.
Nâiliyyet: Nâil olma; erişme, ele geçirme.
Naîm: Nîmet, cennet.
Nâim: Uyuyan.
Nâime: Kemiksiz, yumuşak, kılçıksız.
Nâka: Dişi deve.
Nakāis, Nakāyıs: Kusurlar, eksiklikler, ayıplar.
Nakd, Nakid: Akçe, mâden para; kalp olmayan gerçek para; servet, kıymetli şey.
Nakd-i ceyyid: İyi akçe, kalp olmayan para.
Nakdiyyet: Nakd olma; akçelik, akçe olma, gerçek para olma keyfiyeti.
Nâkıd: Bir şeyin iyisini kötüsünden ayıran; tenkit eden.
Nâkıs, nâkısa: Noksan olan, azalan, noksanlaşan; kusurlu.
Nâkısatü'l-akl: Aklı noksan, aklı kıt, anlayışı kıt.
Nâkısu'l-isti'dâd: İstîdâdı, kābiliyeti noksan, eksik, az olan.
Nakîsa: Eksiklik, kusur, ayıp.
Nakîz: Nakz eden; zıt, karşı.
Nakkāb: Nikābı, perdeyi kaldıran.
Nakl: Bir şeyi başka bir yere götürme; aktarma, geçirme; anlatma, söyleme; tercüme etme.
Naks: Noksan olma, azalma.
Nakş, Nakış: Resmetme, işleme; süsleme.
Nakz: Bozma, kırma; bir sözleşmeyi bozma; çelişme.
Nakz-ı siyâm: Oruç bozma.
Nakz-ı vuzû': Abdesti bozma.
Na'leyn: Bir çift nalın; bir çift ayakkabı.
Nâm: İsim; ün.
Nâ-mahdûd: Hudutlu, sınırlı olmayan.
Nâ-ma'kūlât: Mâkūl (akledilebilir) olmayan şeyler.
Namat, Namt, Nemat: Yol; yatak yüzü; çeşit, sergi; şekil, tarz, usûl, üslûp; topluluk, hizb, parti.
Nâmdâr: Namlı, ünlü.
Nâme: Mektup, kitap, mecmua.
Nâ-merd: Mert olmayan, alçak; korkak.
Nâ-meşrû': Şer'an uygun olmayan.
Nâmî: Nümüvlenen; büyüyen, yetişen, yerden biten.
Nân: Ekmek.
Nân-pâre: Ekmek parçası, bir parça ekmek; geçinmeye yarayan şey.
Nâ-pâk: Temiz olmayan; pis, murdar.
Nâ-pesend: Beğenilmez.
Nâ-pesendîde: Beğenilmeyen, makbul olmayan.
Nâr: Ateş; cehennem.
Nâs: İnsanlar, halk.
Nasâyıh, Nasâih: Nasîhatlar.

Nasb: Tâyin etme; dikme.
Nasb-ı nigâh: Bakışını dikme; dikkatle bakma.
Nâsıh: Nasîhat eden; samîmî, saf, ihlâslı olan.
Nâsır: Yardımcı.
Nâsıye: Alın.
Nasrâniyet: Hıristiyanlık.
Nass-ı kâtı': Kesin, kat'î nass.
Nâşî: Neş'et eden; ...den ileri gelen, dolayı, ötürü.
Na't: Sıfat, nitelik.
Nâtık, nâtıka: Söyleyen, konuşan; idrâk eden, düşünen.
Nâtıka: Düşünüp söyleme gücü; düzgün söz söyleme.
Nâ-ümîd: Ümitsiz.
Nazar: Bakma, bakış, görüş; düşünme, düşünce.
Nazar-ı aklî: Aklî görüş, aklî düşünce.
Nazar-ı fikrî: Akılla elde edilen fikrî görüş.
Nazar-ı tîz: Keskin görüş.
Nazar-ı ûlâ mehâfeti: İlk bakışın (harâma rast gelmesi) korkusu.
Nazarî: Nazarla ilgili; aklî, teorik.
Nazariyye: Teori.
Nâzenîn: Çok nazlı; nârin, ince yapılı.
Nâzır: Nazar eden; bakan.
Nâzırîn: Nazar edenler, bakanlar.
Nâzikî: Nâziklik; nezâket; incelik; güzellik, zarâfet.
Nâzil: Nüzûl eden, inen.
Nazîr: Benzer, misil, eş.
Nebâtât: Nebatlar; bitkiler.
Nebe': Haber, (Peygamber'in getirdiği) haber.
Necâsât: Necâsetler; pislikler.
Necâset: Pislik, pis olma.
Necât: Kurtulma, kurtuluş.
Neccâr: Marangoz, dülger.
Necdet: Şecâat, cesâret, yiğitlik.
Neces: Pislik.
Necm: Yıldız.
Nedâmet: Pişmanlık.
Nedem: Pişmanlık.
Nef': Yarar, menfaat, fayda.
Nefâset: Nefislik, nefîs olma; kıymetlilik.
Nefâz: Geçme; sözü geçme.
Neffâs, neffâse: Üfürükçü.
Nefh: Üfleme, üfürme.
Nefha: Üfürme; esme; nefes; güzel koku.
Nefi'lendirmek: Faydalandırmak.
Nefîr: Bağrışma, çığlık, bağırıp çağırma.
Nefîs, nefîse: Hoşa giden, beğenilen, güzel.
Nefs, nefes: (se harfi ile) Üfürme, üfleme, nefes etme.
Nefs-i ...: Kendisi, bizzat.
Nefs-i fakr: Fakrın kendisi.
Nefs-i mütekellim: fiil çekiminde birinci şahıs, "ben".
Nefs-i mütekellim maa'l-gayr: (Fiil çekiminde) Biz, birinci çoğul şahıs.
Nefs-i nâtıka: Rûh-i insânî, insânî ruh.
Nefs-i rûhî: Rûhî olan üfürme.
Nefs-i seb'iyye: Yırtıcı, parlayıcı, kahredici nefis.
Nefs-i vâhide: Bir tek nefis.
Nefy: Sürme, uzaklaştırma; isbâtın zıddı; negatif (olumsuz) hâle getirme; yok etme.
Negamât: Nağmeler.
Negam-ı kârî: Okuyucunun nağmeleri.
Nehâr: Gündüz.
Nehâren: Gündüzleyin, (zâhir olarak).
Nehc: Yol, usûl, üslûp, tarz.
Nehr-i cârî: Akıp giden bir nehir.
Nehy: Nehy etme; yasaklama.
Nekâl: Azap, işkence.
Nekbet: Tâlihsizlik, bahtsızlık; düşkünlük, felâket, musîbet.
Nemâ: Artma, çoğalma; büyüme, gelişme.
Nemekîn: Lezzetli, tadı tuzu yerinde, hoş.
Nesak: Tarz, şekil, üslûp, yol.
Nesc: Dokuma, örme.
Nesh: Hükümsüz bırakma, hükmünü kaldırma; bozma.
Nesîm: Hafif rüzgâr, rüzgâr.
Nesîmî: Hafif ve latif esen rüzgârla ilgili. **"Hevâ-yı nesîmî:** Hava, atmosfer.
Nesnâs: Yarısı insan, bir eli ve bir ayağı olup sekerek yürüyen hayvan; goril, şempanze vs. maymun cinslerinin adı.
Nesren: Nesir olarak, nesir şeklinde.
Neş'e, Neş'et: Hâdis olma, meydana gelme, var olma, vücûda gelme.
Neş'e-i nefsâniyye: Nefsânî neş'et; nefsânî yaratılış.
Neş'e-i rûhâniyye: Rûhânî neş'et; rûhânî yaratılış.

Neş'e-i uhrâ: Âhiret neş'eti, sonraki neşet; rûhun bedenden ayrılması.
Neş'e-i ûlâ: İlk neş'et; rûhun bedene taalluk etmesi.
Neşât: Sevinç, neş'e, şenlik; canlılık, şevk.
Neşv ü nemâ: Yetişip büyüme, sürüp çıkma; yetişme.
Netâyic: Netîceler.
Neûzü billâh: Allah'a sığınırız.
Nev: Yeni, tâze, körpe.
Nevâdir: Nâdir şeyler; az bulunan şeyler.
Nevâfil: Nâfileler; ziyâde ibâdetler.
Nevâhî: Nehiyler; nehy edilen şeyler.
Nevâkıs: Noksanlar, eksikler, kusurlar.
Nevâziş: Okşama, gönül alma, iltifat.
Nevbet: Nöbet.
Nevm: Uyku.
Nevm-i sübâtî: Kış uykusu.
Nevmîd: Ümitsiz, ümîdini kaybetmiş.
Nevmîdî: Ümitsizlik.
Nevzâd: Yeni doğmuş.
Neyl: Nâil olma, erişme.
Neyyir: Nurlu, parlak, ışıklı; güneş.
Neyyirât: Işıklı cisimler; güneş ve ay; eski kimyâda: Bakır ve gümüş.
Nezâret: Bakma, bakış, etrâfı seyretme; seyirlik olma.
Nezd: Yan, taraf, kat.
Nezih: Pak, temiz.
Nezîr: Korkutucu, uyarıcı; peygamber.
Nezr: Adama, adak.
Nıkmet, Nakmet: Şiddetli cezâ, belâ.
Nısf: Yarı, yarım.
Nısf-ı kutr: Yarıçap.
Nısfiyyet: Yarı olma, yarıda bir olma durumu.
Niam: Nîmetler.
Nidâ: Bağırma, seslenme.
Nifâk: Münâfıklık; iki yüzlülük.
Nifâs: Doğumdan sonraki lohusalık hâli.
Nigâh: Bakış.
Nigehbân: Gözcü, bekçi.
Nihâd: Tabiat, huy, yaratılış.
Nihal: Mezhepler, inançlar.
Nihâyetü'n-nihâyât: Nihâyetlerin nihâyeti, sonların sonu.
Nihle: Mezhep, inanç.
Nîk: İyi, hoş, güzel, beğenilen.
Nîk ü bed: İyi ve kötü.
Nikāb: Örtü, perde.
Nîk-ahd: (Ezelde) sözleşmesi iyi olan; sözünde duran, vefâlı.
Nikam: Nıkmetler; şiddetli ezâlar; belâlar, intikamlar.
Nikmet: Bk. nıkmet.
Nîk-nâm: İyi nam kazanmış, iyi ün sâhibi.
Nîm: Yarı.
Nîrân: Cehennem.
Nisâ: Kadınlar.
Nisbet: Mensup olma; kıyaslama, ölçü, bağlılık, ilgi; oran.
Nisbet-i bâtın: Gönülden intisap, gönül bağı.
Nisbet-i kevniyye-i muhammediyye: Hz. Muhammed'in cismânî varlığı ile ilgili nisbet, mensûbiyet.
Niseb: Nisbetler.
Nîst: Yoktur, yok.
Nistî: Yokluk.
Nisvân: Kadınlar.
Nisvân-ı ecnebiyye: Yabancı kadınlar.
Nisyân: Unutma.
Nişâne: İz, alâmet, belirti.
Nîşter: Neşter.
Niyâbet: Nâiblik, vekâlet, vekillik.
Niyâz-mend: Niyâz eden; yakaran.
Niyyât: Niyetler.
Nizâ': Münâzaa; çekişme, kavga, münâkaşa.
Nizâm-pezîr: Nizam bulan; düzene giren.
Noksânî: Noksanlık; kusur, azalma.
Noksânî-i ziyâ: Işığın noksanlaşması.
Nuhâs: Bakır.
Nuhûset: Uğursuzluk.
Nukabâ: Nakîbler; reisler, vekiller.
Nukūş: Nakışlar.
Nûr: Bütün varlıkları nurlandıran; bütün varlıkların nûru olan; nûr veren.
Nûru'l-envâr: Nurların nûru.
Nûr-bahş: Nur verici.
Nûrun-alâ-nûr: Nur üzerine nur.
Nush: Nasîhat etme, öğüt; samîmî, saf, ihlâslı olma.
Nusrat, Nusret: Yardım.
Nusûs: Nasslar.
Nutfe: Meni, sperma.
Nutk, Nutuk: Söz söyleme, söz, söz söyleme gücü.

Nuût: Na'tler; sıfatlar, vasıflar, nitelikler.
Nuzzâr: Nâzır olanlar, bakanlar.
Nübüvvet: Peygamberlik, nebîlik.
Nübüvvet-i teşrî': Şerîat koyan, getiren peygamberlik.
Nücûm: Necmler; yıldızlar.
Nüdbe: Ağıt, ölüye ağlama.
Nüfûs: Nefisler; canlar; insanlar.
Nüfûs-ı müterakkıyye: Terakkî eden, ilerlemiş, yükselmiş nefisler.
Nühûset: Bk. Nuhûset.
Nükr: İnkâr etme, tanımama.
Nümüvv: Yetişme, büyüme, gelişme, bitme.
Nüsah: Nüshalar.
Nüsha: Yazılı şey, yazılı bir şeyden çıkarılan sûret, kopye.
Nüshateyn: İki nüsha.
Nüzehât: Nüzhetler; gezip eğlenmeler; ferahlıklar.
Nüzûl: Nâzil olma; inme.

Ö

Ömür-güzâr: Ömür geçiren.
Örf: Âdet, hüküm, gelenek.
Örf-i şer'î: Şerîat bakımından âdet olan hüküm.

P

Pâdişâhî: Pâdişâha âit; pâdişahlık.
Pâkân: Pak kimseler, temizler.
Pây: Ayak.
Pâyân: Nihâyet, son, kenar, uç.
Pâyidâr: Sağlam, devamlı, sürekli.
Peder: Baba.
Pejmürde: Eski püskü; dağınık; perîşan.
Penâh: Sığınma, sığınacak yer.
Pend: Nasîhat, öğüt.
Per ü bâl: Kanat ve kol.
Per, perr: Kanat.
Perest: Tapan, tapınan.
Perestiş: Tapınma, tapma.
Pergâr: Pergel.
Perrân: Uçan, uçucu.
Pertev: Işık, nur.
Pertev-feşan: Işık saçan.
Pervâz etmek: Uçmak.
Perverde: Beslenmiş; terbiye edilmiş, büyütülmüş, yetiştirilmiş.
Perverdigâr: Besleyen, terbiye eden, rızıklandıran.
Perveriş: Besleme, beslenme; terbiye etme, yetiştirme; ilerleme.
Peyderpey: Birbirinin ardı sıra; yavaş yavaş.
Peyk: Uydu.
Peyrev: ...arkası sıra giden, tâkipçi, ...izinde giden.
Peyveste: Bitişik, muttasıl, bağlı; dâimâ.
Pezîr: Kabul eden, kabul edebilir; bulan, kazanan.
Pindâr: Böbürlenme.
Pîr: Yaşlı, ihtiyar; şeyh, pîr.
Pîrân: Pirler.
Pîşvâ: Reis, başkan, önder.
Pûd: Dokumada enlemesine atılan atkı, iplik; argaç; **Târ ve pûd:** Arış ve argaç.
Pûlâd-ı Hindî: Hind çeliği.
Pûte: İçinde mâden eritilen tava.
Put-şiken: Put kırıcı.
Pûyân olmak: Koşmak; dalmak, batmak.
Pür-taksîr: Çok kusurlu, kusur dolu.

R

(r.a.): (Radıyallâhu anh); Allah ondan râzı olsun!
Rabb: (Esmâ-i hüsnâdan) Terbiye eden, besleyen, mâlik, sâhip.
Rabbenâ: Rabbimiz.
Rabbü'l-erbâb: Rablerin Rabb'i.
Rabbü'n-nâs: Nâsın Rabb'i.
Râbıta: Bağ, münâsebet, alâka, ilişki, ilgi.
Râbi': Dördüncü.
Râbian: Dördüncü olarak.
Rabt: Bağlama, bağlanma.
Râcih, râciha: Üstün, önce gelen, makbul olan.
Racîm: Taşlanmış, lânetlenmiş.
Racül, Recül: Adam, erkek; er.
Racüliyyet, Recüliyyet: Erkek erkeklik, erlik.
Râdde: Mertebe, derece.
Ra'de: Titreme, titreyiş.
Radıyallâhu anhüm: Allah onlardan râzı olsun.
Râfi': (Esmâ-i hüsnâdan) Kaldıran, yükselten, yüksek.
Râğıb: Rağbet eden; isteyen, imrenen.

Rağbet: İstek, arzu; beğenme.
Rağbeten: Arzû ederek, dileyerek.
Râğıb: Rağbet eden; isteyen, imrenen.
Râh: Yol.
Râh-ı savâb: Doğru yol, doğruluk yolu.
Rahîm: (Esmâ-i hüsnâdan) Merhamet edici, rahmet sâhibi.
Rahm: Merhamet; esirgeme, acıma.
Rahmân: (Esmâ-i hüsnâdan) Pek çok merhametli; her şeye rahmet eden; pek çok rahmet sâhibi.
Rahmeten-li'l-esmâ: (İlâhî) İsimlere rahmet olarak.
Rahmet-i rahîmiyye: Rahîm ismi ile ilgili olan rahmet.
Rahmet-i rahmâniyye: Rahmân ismi ile ilgili olan rahmet.
Rahmet-i sagîr: Küçüğe merhamet etme.
Rahmetullâhi aleyh: Allah'ın rahmeti onun üzerine olsun.
Rahm-i mâder: Ana rahmi.
Râî: Gören.
Râî: Gözeten; çoban, güden.
Raiyye, Raiyyet: Sürü; hükümdârın idâresi altında bulunan halk.
Rakāyık, Rekāik: Rakîk şeyler; incelikler.
Rakım: Rakm eden; işâretleyen, yazan.
Râki': Rükû edici; eğilen.
Râkib: Binen, binici.
Rakîb: (Esmâ-i hüsnâdan) Murâkabe eden; görüp gözeten; her şeyi kontrolü altında tutan.
Rakîk, rakîka: İnce.
Rakîk: Köle, kul.
Rakk-ı menşûr: Neşr olunmuş sahîfe.
Rakm: Yazı, işâret; yazma.
Raks: Oynama.
Râm olmak: Boyun eğmek, teslim olup emrine itâat etmek.
Rân: Mâsıyetleri işlemekten dolayı kalbe gelen perde, kararma.
Rasad: Gözetme, bekleme; gözleme, ölçme.
Rasâs: Kurşun.
Râtıb: Rutûbetli; yaş.
Ratk: Yırtık ve yarık şeyi yapıştırma.
Raûf: (Esmâ-i hüsnâdan) Çok merhamet eden, müsâmahalı ve yumuşak davranan.
Ravâih, Ravâyih: Kokular.
Râyât: Râyetler; bayraklar, sancaklar.
Râyic, Râic: Revaçta olan, sürümü olan.
Râyiha: Koku.
Râz: Sır.
Râzık: Rızık veren.
Razıyallâhu anh (r.a): Allah ondan râzı olsun!
Râzıye, râzî: Râzı olan; hoşnut olan.
Razî', razîa: Süt emen çocuk; süt kardeş.
Reâyâ: Raiyyeler; bir hükümdârın idâresi altında bulunan halk; bütün halk, vatandaşlar.
Recâ: Ümit; niyaz, temennî.
Recfe: Sallanma, sarsılma; gürüldeme, sarsılmadan ileri gelen ses.
Redd: Geri döndürme, önleme.
Redî, redîe: Kötü, fenâ, bayağı, alçak.
Ref': Yüceltme, yükseltme; yukarı kaldırma, ulaştırma; hükümsüz bırakma, kaldırma.
Ref'-i derecât: Dereceleri yükseltme.
Ref'-i isneyniyyet: İkiliği ortadan kaldırma.
Refâkat: Refîklik; arkadaşlık.
Re'fet: Merhamet, acıma.
Refî', refîa: Yüksek, yüce.
Refîu'd-derecât: (Esmâ-i hüsnâdan) Derecelerin, mertebelerin en yücesi; kullarına yüksek mertebeler veren, mertebelerini yükselten.
Refîk: Arkadaş; refâkat eden.
Reftâr: Gidiş, yürüyüş, hareket.
Rehâ: Kurtulma, kurtuluş.
Reh-nümâ: Yol gösterici.
Reh-revân: Yola giden, yolcu.
Rehvâr, Râhvâr: Sarsmadan yürüyen, rahvan at.
Reh-yâb: Yolunu bulan, yoluna girebilen.
Rehzen: Yol kesen, yol kesici.
Reîs: Başkan.
Reîsü'l-kâmilîn ve'l-mükemmilîn: Kâmillerin ve kemâle erdirenlerin başkanı.
Rekâket: Gevşeklik, zayıflık; kekemelik, dilde tutukluk.
Rekz: Yere saplama, dikme, kırma.
Reml: Bir çeşit falcılık.
Remy: Atma.
Remz: İşâret, işâretle anlatma; gizli ve kapalı söyleme, îmâ; sembol.
Remzen: Îmâ sûretiyle, işâret yoluyla, sem-

bolik olarak.
Renc: Zahmet, eziyet, sıkıntı.
Rencîde: İncinmiş, kırılmış.
Rengîn: Renkli, parlak; güzel, süslü.
Re's: Baş.
Resâil: Risâleler.
Re's-i bu'd: Uzaklığın başı, başlangıcı, esas sebebi.
Reseb: Tortu.
Resm, Resim: Arazlara dayanılarak yapılan târif.
Resûl-i mersûl: Gönderilmiş elçi; gönderilen resul.
Reşâdet: Doğru yolu bulma, hak yolda yürüme.
Reşîd: Doğru yolu tutan; iyi hareket eden; ergin.
Reşîd: (Esmâ-i hüsnâdan) Doğru yolu gösteren, doğru yola ileten.
Revâbıt: Râbıtalar; bağlar, münâsebetler; sırlar, düzenler.
Revân olmak: Gitmek.
Revh: Râhat, gönül rahatlığı; rahmet; canlılık; rüzgâr esintisi ve serinliği.
Reviş: Giriş, yürüyüş; tarz, üslûp, yol.
Revnak: Parlaklık, güzellik, tâzelik, süs.
Revs: Fışkı; pislik.
Re'y: Görüş, düşünce.
Re'yü'l-ayn: Gözün görüşü.
Reyâhîn: Reyhanlar; fesleğenler.
Reyb: Şekk, şüphe.
Reyhân: Fesleğen.
Reyn: İşlenen bir günahtan dolayı kalbe gelen örtü, kir, pas.
Reyy: Kanıncaya kadar içme.
Rezâil: Rezîletler; rezâletler, rezillikler.
Rezele-i nâkısa: Kötü ahlâk, kötü huy ve vasıflar.
Rezm: Kavga, savaş; boğuşma.
Rezzâk: (Esmâ-i hüsnâdan) Bol bol rızık veren.
Rıdvân: Râzı olma, hoşnutluk; cennette bir melek.
Rıdvânullâhi aleyhim ecmaîn: Allah'ın rızâsı onların hepsi üzerine olsun!
Rıdvânullâhi aleyhim: Allah'ın rızâsı onların üzerine olsun!
Rıdvânullâni Teâlâ aleyhim ecmaîn: Allah'ın rızâsı onların üzerine olsun!
Rıfk: Yumuşaklık, yavaşlık, tatlılık.
Rıkk: Kölelik, kulluk; boyunduruk.
Rızvânullâhi aleyhim: Allah'ın rızâsı onların üzerine olsun!
Ribât: Zaviye, tekke; kale, han.
Ribh: Kazanç, kâr.
Ric'at: Rücû etme; geri dönme.
Ricâl: Recüller; erkekler; erler.
Ricâl-i ecnebiyye: Yabancı erkekler.
Ricâl-perest: Erkeklere tapan.
Ridâ: Belden yukarı kısmı örten örtü, hırka.
Rîh: Rüzgâr; koku.
Rihlet: Göç etme, göç.
Rikkat: Rakîklik; incelik, merhamet.
Risâlet-i teşrî': Şerîat getiren risâlet, peygamberlik.
Riyâz: Ravzalar; bahçeler.
Riyâzât-ı şâkka: Meşakkatli, zor riyâzatlar.
Riyâziyyûn: Matematikçiler.
Rîzân: Dökülen, akan, yağan.
Rû': Sadır; göğüs, kalbin tabîat âlemine dönük yüzü.
Rub': Dörtte bir, çeyrek.
Rub'iyyet: Dörtte bir olma.
Rubûbiyye: Rubûbiyyete âit.
Rubûbiyyet: Rablık; sâhiplik, efendilik, mâliklik.
Rubûde-i elest: Elest bezmine, meclisine meftun, mübtelâ olan.
Rufekā: Refîkler; arkadaşlar.
Rûhâniyyûn: Rûhânîler.
Ruhbâniyet, Rehbâniyyet: Râhiplik, keşişlik; evlenmeme ve münzevî yaşama.
Ruhsat: İzin, müsâade.
Rûhu'l-emîn: Cebrâîl.
Rûhu'l-ervâh: Ruhların rûhu.
Rûhu'l-kuds: Cebrâil.
Rukūm: Rakamlar; işâretler, yazılar.
Rumûz: Remzler.
Rû-siyâh: Siyah yüzlü, yüzü kara.
Rusûh: Muhkem, sağlam olma; bir ilmin derinliğine erişme; mahâret.
Rusübât: Tortular.
Rusül: Resuller; elçiler.
Rusül-i emânî: Dilek ve istek elçileri.
Rûşen: Aydın, parlak; belli, âşikâr.
Rûşenâ: Aydın, parlak; belli, meydanda.

Rûşenâlık: Aydınlık, parlaklık.
Rutûbât: Rutûbetler.
Rutûbet: Dört tabiattan biri; yaşlık, nem.
Rûy: Çehre, yüz.
Rûy-i zemîn: Yeryüzü.
Ruyûn: Reynler; kirler, paslar; işlenen günahtan ötürü kalbe gelen perdeler.
Rûz: Gün.
Rûzgâr: Zaman, devir, dünyâ.
Rûz-ı elest: Elest günü; "Ben sizin Rabbiniz değil miyim" hitâbının vâki' olduğu an.
Rûz-i cezâ: Mükâfat ve cezâ günü.
Rûz-merre: Her günkü, günlük.
Rücû': Geri dönme, geri dönüş.
Rüchan: Üstün olma, üstünlük.
Rüesâ: Reisler; başkanlar.
Rükn, Rükün: Temel direk, sütun; nüfûzlu ve kuvvetli kimse; dört "erkân"dan her biri.
Rüsûm: Resmler; madde âleminde zuhûra gelen fiil vs. gibi şeyler, törenler, âdetler.
Rüsvâ, Rüsvây: Rezil, îtibarsız, bayağı, aşağılık, haysiyetsiz.
Rüteb, Ruteb: Rütbeler, mertebeler, dereceler.
Rütebî: Rütbelerle ilgili.
Rüûs: Başlar.
Rü'yâ-yı sâdıka, sâliha: Doğru, iyi rü'yâ; gerçekleşen rüyâ, doğru çıkan rüyâ.
Rü'yet: Görme; Allah'ı görme.
Rü'yetullâh: Allah'ı görme.
Rü'yet-i ihsân-ı muhsin: İhsan eden kimsenin iyiliğini görüp (takdir etme).

S

Saâdet: Allah indinde makbul olma; ebedî kurtuluşa ermiş olma.
Saâdet-simât: Saâdetli.
Sa'b: Zor, güç.
Sabâ: Doğudan esen rüzgâr.
Sabâvet: Çocukluk.
Sabb: Dökme, boşaltma.
Sâbık, sâbıka: Önce olan, önceki; öne geçen, ileride bulunan, geçen; geçmiş.
Sabî: Çocuk.
Sâbi': Yedinci.
Sâbian: Yedinci olarak.
Sâbih: Yüzen, yüzücü.
Sâbit, sâbite: Değişmeyen, değişmez; var olan, mevcut, isbât edilen.
Sa'bu'l-murtakā: Çıkılması, erişilmesi zor olan.
Sabûr: (Esmâ-i hüsnâdan) Çok sabırlı; hiç acele etmeyen; isyân edenleri cezâlandırmada acele etmeyip kullarına mühlet veren.
Sâcid: Secde eden.
Sâcidîn: Secde edenler.
Sa'd: Kutluluk, uğur.
Sadakāt: Sadakalar.
Sadâret: Sadrâzamlık.
Sâdât: Seyyidler; Hz. Hüseyin soyundan gelenler; efendiler.
Saded: Söz edilen esas mevzû.
Sadef: İstiridye.
Sâde-i kāde: Önder seyyidler; rehber efendiler.
Sâdık: Doğru söyleyici, doğrucu.
Sâdır olmak: Sudûr etmek; çıkmak.
Sâdır, sâdıra: Sudûr eden; çıkan, ortaya çıkan.
Sadır, sadr: Göğüs.
Sâdic, Sâzic: Sâde, sırf, hâlis.
Sâdis: Altıncı.
Sâdisen: Altıncı olarak.
Sadûk: Çok doğru; doğru sözlü.
Safâ: Saflık; berraklık, temizlik.
Safahât: Safhalar.
Sâfî, sâfiye: Temiz, pâk, arı, saf, hâlis.
Sâfil: Aşağı inici; aşağı, alçak.
Safîr: Islık, ince, güzel ses.
Safrâ: Sarı, öd; dört tabiat veya ahlât-ı erbaadan biri; öddeki yeşilimsi sarı sıvı; safra.
Safvet: Saflık, temizlik, hâlislik.
Sagîr, sagîre: Küçük, ufak.
Sahâbet: Arkadaşlık; berâber bulunma; sâhip olma.
Sâhî: Hatâ işleyen, yanılan.
Sâhib: Arkadaş, dost.
Sâhib-i re'y: Düşünce, fikir, görüş sâhibi.
Sâhib-i tâbı': Mühürdar; mührü taşıyan kimse.
Sahîf: Zayıf, hafif, gevşek, aklı az; boş gevşek.
Sahîh, sahîha: Sıhhatli; gerçek, doğru, sağlam.

Sahîhatü'l-fenâ: Fenâ hâli sahih olan.
Sahîhü'l-ayâr: Ayarı sıhhatli, ayarı doğru.
Sahîhü'l-beden: Bedeni, vücûdu sağlam, sıhhatli olan.
Sâhir: Sihirbaz.
Sâhirân: Sihirbazlar.
Sahk: Döğme, ezme, doğup yumuşatma, sürtme.
Sahrınc: Sarnıç.
Sahv: Uyanıklık, ayık olma, şuûruna sâhip olma.
Saî: Sa'y edici; çalışan, gayret eden; koşarak yürüyen,
Saîd: Saâdet sâhibi, âhiret saâdetine ermiş kimse; Allah indinde makbul olan, ebedî kurtuluşa ermiş olan.
Sâid: Suûd edici; yükselen.
Sâik, sâika: Sevk eden; yönlendiren; sebep, gerek; sürükleyen şey.
Sâil: Suâl eden; soran; isteyen; dilenen, duâ eden.
Sâim: Oruç tutan, oruçlu.
Sâimiyyet: Oruçlu olma.
Sâir, sâire: Diğer.
Saîr: Ateş, alevli ateş.
Sâk: Ağaç gövdesi, ağacın dalı budağı.
Sakale: Cilâlı olanlar, parlak olanlar.
Sakata: İstemeksizin, bile bile işlenmeyen kusurlar.
Sakf-ı hâne: Evin tavanı, çatısı, damı.
Sâkıt: Düşen; hüküm ve îtibardan düşen, hükümsüz; düşük.
Sakîl: Ağır; sıkıntı veren, can sıkan, çirkin, kaba.
Sakîm: Hasta, hastalıklı; yanlış, sakat, sağlam olmayan.
Sâkin, sâkine: Oturan, mukîm; hareketsiz olan; hareketsiz, sessiz.
Sâkit: Sükût eden; susan, suskun, sessiz.
Salâh: Düzelme, iyileşme, iyilik; rahatlık, barış.
Salâhu'l-hak ve'd-dîn: Hakkın ve dînin salâhı.
Sâlâr: Başbuğ, kumandan, baş, en büyük âmir.
Salât: Namaz; duâ.
Salavât: Salâtlar; duâlar; namazlar.
Salavâtullâhi aleyh: "Allah'ın salâtı onun üzerine olsun!"
Sâlif, sâlife: Geçen, geçmiş.
Sâlih, sâliha: Elverişli, uygun, iyi; dînen makbûl, iyi, yararlı.
Sâlik: Mürşidinin irşâdıyla mânevî tekâmülünü elde etmek için Allah yolunda yürüyen kimse.
Sâlikîn: Sâlikler; tarîkate sülûk edenler.
Sâlim: Sağ, sağlam; eksiksiz.
Sâlis: Üçüncü.
Sâlisen: Üçüncü olarak.
Salsâl: Yapışkan, özlü çamur; silikatli çamur.
Salsala: İki şeyin sürtünmesinden ileri gelen ses; çınlama, gürültü.
Salsala-i ceres: Çıngırak sesi.
Samed: (Esmâ-i hüsnâdan) Hiçbir şeye muhtaç olmayan; bütün yaratıkların ihtiyâcını karşılayan; her türlü istekle kendisine başvurulan, kendisinden üstün bulunmayan.
Samem: Sağırlık.
Sâmi': İşiten, dinleyen; mûsikî dinleyen.
Sâmia (kuvve-i...): İşitme duyusu.
Sâmiîn: Dinleyenler, dinleyiciler.
Samîm: İç, öz, asıl, merkez.
Sâmit: Susan, sessiz.
Samt: Susma, sükût.
Sanâdîd: Başkanlar, ileri gelenler, büyükler.
Sanâyi': San'atlar, zanaatlar.
Sanem: Put.
Sanevberî: Çam fıstığı kozalağı şeklinde.
Sanevberiyyü'ş-şekl: Çam fıstığı kozalağı şeklinde, şekli kozalak gibi olan.
Sânî: İkinci.
Sâni': Yapan, yapıcı; yaratan.
Sâniyen: İkinci olarak.
Sârık, sârıka: Çalan; hırsızlık eden.
Sârî, sâriye: Sereyân eden; sirâyet eden; yayılan, nüfûz eden.
Sarîh, sarîha: Açık.
Sarîhan: Açık bir şekilde.
Sarîr: Cızırtı, gıcırtı.
Sath: Satıh, yüzey.
Sâtir: Setr eden; örten, kapatan, perdeleyen.
Satvet: Ezici kuvvet; zorluluk.
Savâb: Doğruluk, dürüstlük; doğru, dürüst.
Savlet: Saldırma, şiddetli hücum.
Savm: Oruç.

Savt: Ses.
Sa'y: Çalışma, gayret; koşma, yürüme.
Sayd: Av; avlama, avlanma.
Sâye: Gölge.
Sayha: Haykırma, bağırma.
Sayyâd: Avcı.
Sâzic, Sâdic: Sâde, sırf, hâlis.
Seâdî: Saâdete mensup, saâdetli.
Seb'a: Yedi.
Sebak: Ders.
Sebeb: Eski kimyâda: İksîr.
Sebîl: Yol.
Sebîlullah: Allah yolu.
Sebk: İleride, önde bulunma, önce geçmiş olma, ileri geçme, öne geçme.
Sebk etmek: Geçmek.
Sebkat: Öne geçme, geçme, ilerleme, ileride olma.
Sedâd: Doğruluk, hatâsızlık.
Sedd, sed: Kapama, tıkama; engel olma; engel, mânia, perde.
Sefk-i dimâ: Kan dökme.
Sehâ: İhtiyaç hâlinde fazla ve noksan olmaksızın verme; cömertlik, el açıklığı.
Sehâb: Bulut.
Sehâbe: Tek bulut.
Sehâb-ı a'lâ: Yüksek bulut.
Sehâb-ı muzî: Ziyâ veren, ışık veren bulut, parlak bulut.
Sehâb-pâre: Bulut parçası.
Sehâfet: Hafiflik, zayıflık, akılsızlık, bozukluk.
Sehare: Sâhirler; sihirbazlar.
Sehâvet: Cömertlik, el açıklığı.
Sehhâr: Büyücü, büyüleyici.
Sehv: Yanlış, yanılma.
Sekâmet: Sakîmlik; bozukluk, sakatlık, yanlışlık.
Sekenât: Duruşlar.
Sekene-i arz: Yeryüzü sâkinleri; yeryüzünde oturanlar.
Sekerât(-ı mevt): Can çekişirken gelen baygınlık, şiddet, sıkıntı halleri.
Sekînet: Karar, sâkinlik, dinlenme; rahatlık, gönül rahatlığı.
Sekir, Sekr: Sarhoşluk.
Sekrân: Sarhoş.
Selâm: (Esmâ-i hüsnâdan) Emân, sulh, selâmet; her türlü eksiklikten sâlim olan; başkalarına sulh ve selâmet veren; selâmete ulaştıran.
Selâse: Üç.
Selâsiyye: Üçe âit, üç ile ilgili.
Selâtîn: Sultanlar.
Selb: Kaldırma, giderme; nefy etme, yok hâle getirme; kapma, zorla alma; inkâr etme, menfîleştirme; Fr. Négation.
Selef: Bir iş veya yerde önce bulunan kimse; eski, eskiler.
Sem': İşitme, dinleme, kulak verme; işitme duygusu.
Semâ': İşitme, dinleme; mûsikî dinleme.
Semâ' ve elhân meclisi: Mûsikî toplantısı.
Semâvât: Semâlar; gökler.
Semâvât-ı ulâ: Yüksek semâlar.
Semâvî, semâviyye: Semâya mensup, semâya âit.
Semâviyyât: Semâya âit şeyler.
Semen: Kıymet, değer, bahâ, fiyat.
Semerât: Meyveler.
Semere: Meyve.
Semere-i vâhide: Bir tek meyva.
Semî: (Esmâ-i hüsnâdan) İşitici, işiten; işitme, işitme gücü veren.
Semîiyyet: Semî' olma; işiticilik.
Semîr: Geceleyin kendisiyle sohbet edilen arkadaş.
Semm: Zehir.
Semm-i kâtil: Öldürücü zehir.
Semûm: Sam yeli, sıcak rüzgâr; zehirli şey.
Senâ: Övme; takdir etme, beğenme.
Sened: Kuvvetli delil olabilecek şey; hadîs-i şerifleri Hz. Peygamber'den nakleden kimselerin isimlerini ihtivâ eden kısım.
Seneden: "Sened" bakımından.
Sene-i kâmile: Tam bir sene.
Senî, Seniyy, seniyye: Yüksek, yüce.
Ser: Baş.
Serâir: Gizli şeyler, gizlilikler.
Serâpâ: Baştan başa, tamâmiyle.
Ser-be-ser: Başbaşa, baştan başa.
Sereyân: Sârî olma; yayılma, nüfuz etme.
Ser-fürû: Baş eğme, itâat etme.
Ser-gerdân: Başı dönen, sersem, şaşkın; perîşan.
Sergerde: Çete başı.

Sergeşte: Şaşkın, başı dönmüş; perîşan.
Serheng: Çavuş, kavas, yasakçı.
Serî', serîa: Sür'atli; çabuk.
Serîan: Sür'atli bir şekilde, çabucak.
Serîr: Taht.
Serîu'l-meyl: Yöneliş ve eğilimi çabuk.
Serîu'z-zevâl: Zevâli çabuk.
Serîul-hisâb: Hesap görmesi sür'atli olan.
Serkeşâne: İtâat etmeyerek, dik başlılıkla.
Sermedî, sermediyye: Dâimî, sürekli.
Sermest: Sarhoş.
Ser-rişte: İp ucu, tutamak.
Server: Başkan, önder, reis.
Setr: Örtme, perdeleme.
Setr-i uyûb: Ayıpları örtme.
Settâr: Ayıpları, kusurları örtücü.
Sevâd: Siyahlık.
Sevâd-ı müfrit: Aşırı siyahlık.
Sevâhil: Deniz kıyıları.
Sevb: Elbise, giyecek.
Sevdâ: Sevgi, istek, arzu.
Sevdâ: Siyah; dört tabiat ve ahlât-ı erbaadan biri.
Seyâhat-i bahriyye: Deniz yolculuğu.
Seyf: Kılıç.
Seyf-ale'l-Hak: Hakk'a karşı çekilmiş kılıç.
Seyfeddîn: Dînin kılıncı.
Seyr: Yürüme, yolculuk.
Seyran-gâh: Seyran yeri, gezinti yeri.
Seyr-fillâh: Allah'ta seyr.
Seyyâl: Akıcı, akan; mâyi.
Seyyânen: Bk. Siyyânen.
Seyyârât: Seyyâreler, gezegenler.
Seyyi', seyyie: Kötü, fenâ.
Seyyiât: Seyyieler.
Seyyid: Efendi, sâhip; Hz. Hüseyn soyundan gelen kimse.
Seyyid-i sâdât: Seyyidler seyyidi.
Seyyidinâ: Efendimiz.
Seyyidü's-sâdât: Seyyidlerin seyyidi; efendilerin efendisi.
Seyyie: Kötülük, fenâlık.
Sezâ: Lâyık.
Sıbyân: Çocuklar.
Sıdâ': Vuruşma, kırılma.
Sıddîk: Pek doğru, sözü doğru kimse; zâhir ve bâtını birbirine denk olan kimse.
Sıdk: Doğruluk.
Sıfat: Nitelik.
Sıfât: Sıfatlar; nitelikler.
Sıfât-ı ma'neviyye: Mânevî sıfatlar, mânâ sıfatları: Cenâb-ı Hakk'ın hayat ilim, irâde, kudret, kelâm, tekvin gibi sıfatlarıdır. Sübûtî sıfatlar da denir.
Sıfât-ı nefsiyye: Nefsine, zâtına âit sıfatlar: Cenâb-ı Hakk'ın vücûd, kıdem, bekâ, vahdâniyet, muhâlefetün li'l-havâdis, kıyâm bi-nefsihî sıfatlarıdır. Sıfât-ı zâtiyye de denir.
Sıfât-ı sâire: Diğer sıfatlar.
Sıfât-ı semâniyye-i ilâhiyye: Sekiz ilâhî sıfat.
Sıfâtullah: Allah'ın sıfatları.
Sıfru'l-yed: Eli boş, mahrum.
Sıklet, Siklet: Ağırlık, yük.
Sınâat: San'at, zanâat.
Sırâfet: Sırf olma, hâlislik.
Sırf: Hâlis, sâde; başka şeyle karışık olmama.
Sıyâm: Oruç tutma.
Sıyânet, Siyânet: Koruma.
Sıyt: İyi olarak anılma; meşhur olma, ün.
Sia: Genişlik; bolluk.
Sibâ': Yırtıcı hayvanlar.
Sibâ'-ı âdiye: Bayağı yırtıcı hayvanlar.
Siccîn: Tabîat âlemi, halk âlemi.
Sicillât: Siciller; kütükler, dosyalar.
Sigâr-ı sinn: Yaş küçüklüğü.
Sihan: Kalınlık, içi boş şeylerin çapı.
Sikl: Ağırlık.
Silk: İplik; sıra, dizi, yol, meslek.
Sîm: Gümüş.
Sîm-ber: Gümüş göğüslü.
Simsime: İbâre ve beyâna sığmayan mârifet, bilgi.
Sîne-i esrâr-ı gencîne-i deryâ: Deniz hazînesi sırlar dolu göğüs ve gönül.
Sinîn: Seneler.
Sinn: Yaş.
Sinn ü sâl: Yaş ve yıl.
Sirâc: Işık, kandil, mum.
Sirâc-ı vehhâc: Yanan, parıltılı, alevli kandil.
Sîret: Bir kimsenin iç hâli, ahlâkı.
Sirkat: Hırsızlık.
Sitâyiş: Övme.
Sitemger: Zulmeden, haksızlık eden; sitemci.
Sitte: Altı.

Sivâ: Gayr, başka; Hak'tan gayr-i şey.
Siyâdet: Seyyidlik; efendilik.
Siyâk: Sözün gelişi, ifâde şekli; üslûp.
Siyâk-ı beyân: İfâdenin geliş şekli.
Siyâset: Memleket idâresi; politika; terbiye etme, yönetme, idâre. Ölüm cezâsı verme.
Siyyânen, Seyyânen: Eşit olarak, müsâvî sûrette.
Sohbet: Bir kimse ile birlikte bulunma ve onunla ülfet ve arkadaşlık etme, arkadaşlık.
Sû': Kötülük, kötü, fenâ.
Suâl: İsteme, dileme, duâ.
Suâl-i mukadder: Sorulması muhtemel veya kaçınılmaz olan sual.
Subh-ı sefîd: Beyaz sabah vakti.
Sudûr: Sâdır olma; çıkma, meydana gelme. Sadırlar; göğüsler.
Sûfiyye: Sûfîler, tasavvuf ehli.
Sûfiyyûn: Sûfîler.
Sufret: Sarılık, sarı olma.
Suğrâ: Küçük.
Suhriyye: Alay, alaya alma; maskaralık.
Sûhte: Yanmış, yanık; softa, medrese talebesi.
Suhuf: Sayfalar. Dört ilâhî kitaptan başka bâzı peygamberlere gönderilen emirleri ihtivâ eden eserlere verilen isim.
Suhûlet, Sühûlet: Kolaylık; yavaşlık, nâzik muamele; elverişlilik.
Sû'-i ahlâk: Ahlâk kötülüğü, kötü ahlâklılık.
Sû'-i hulk: Kötü huyluluk.
Sû'-i isti'mâl: Kötüye kullanma, kötü kullanma.
Sû'-i karîn: Yakının kötülüğü, yakın arkadaş kötülüğü, fenâlığı.
Sû'-i tefehhüm: Yanlış anlama, kötü anlama.
Sukût: Düşme, düşüş.
Sulb: Katı, sert.
Sulb: Zürriyet, sülâle.
Sulehâ: Sâlihler.
Sultân: Kuvvet, kudret, otorite; hükümdar, mâlik, gālip; sultan.
Sultânu'l-muhlisîn: Muhlislerin sultânı.
Sultânü'l-enbiyâ: Nebîlerin sultânı.
Sultânü'z-zâkirîn: Zâkirlerin, zikredenlerin sultânı.
Sunûf: Sınıflar.
Sûr: Düğün, ziyâret, şenlik.
Sûr: İsrâfîl'in üfleyeceği boru.
Sûretâ: Görünüşte, sûret îtibâriyle, zâhiren.
Sûret-bîn: Sûreti görücü; sâdece dış sûreti gören.
Sûreten: Sûret bakımından, sûret îtibâriyle.
Sûret-i tesviye: Uzlaşma şekli.
Sûret-i umûmiyyede: Umûmî olarak, genel olarak.
Sûret-pezir: Sûret kabul eden, sûret bulan.
Sûr-ı vücûd: Vücûd borusu.
Sûrî, sûriyye: Sûrete âit, görünüşe âit; maddî, şeklî.
Suûbet: Zorluk.
Suûd: Yükselme.
Suver: Sûretler.
Suver-i berzahiyye: Berzaha âit sûretler.
Suver-i hayâliyye: Hayâlî, hayal gücündeki sûretler.
Suver-i ilmiyye: İlmî sûretler.
Suver-i tafsîliyye: Tafsîlî sûretler.
Sûzân: Yanan, yakıcı.
Sûziş: Yanma, yakılma, yürek yanığı.
Süadâ: Saîdler; saâdete ermişler.
Sübbûh: Pek çok tesbîh eden.
Sübbûh: (Esmâ-i hüsnâdan) Tesbîhe en lâyık olan; en çok tesbîh edilen.
Sübha-i vech: Cenâb-ı Hakk'ın vechinin celâli, vechinin yüceliği, nûru.
Sübuhât-ı vech-i vahdet: Vahdet vechinin yücelikleri, nurları.
Sübût: Sâbit olma; meydana çıkma, var olma.
Süferâ: Sefirler; elçiler.
Süfl: Aşağı, aşağıda olma.
Süflî: Aşağı, aşağıda olan; bayağı.
Süfliyyât: Süflîlikler; bayağılıklar, aşağılıklar.
Sükkân: Sâkin olanlar; oturanlar.
Süknâ: Oturacak yer, mesken.
Sükûn: Sâkin olma; dinme, dinlenme, sükûnet içinde olma.
Sülâle: Çamur; soy, döl.
Sülüs: Üçte bir.
Sülüsiyyet: Üçte bir olma, üçte birlik.
Süm'a: Gösteriş, riyâ.
Sünen: Sünnetler.
Sünniyye, sünnî: Sünnet ile ilgili, sünnete mensup.

Sünûh: Akla gelme, içe doğma; zuhur etme, vâki olma.
Sünûhât: Kalbe, içe doğan şeyler.
Sürh: Kırmızı, kırmızı mürekkep; kırmızı mürekkeple yazılmış konu ve bölüm başlığı.
Süst: Gevşek, tenbel, zayıf.
Sütûn-ı hannâne: Ses çıkaran, inleyen, özle sesleri çıkaran direk.
Süûs: İdâreye ve siyâsete çok vâkıf; çok siyâsî, çok idâreci.
Süvâre: Binici, bir bineğe binmiş olan.
Süveydâ: Kalbdeki siyah nokta.

Ş

Şâbb: Genç.
Şâbb-ı emred: Tüysüz genç.
Şâd olmak: Memnun olmak, sevinmek.
Şâdân: Sevinçli, keyifli.
Şâdî: Sevinçli olma, memnûniyet, gönül hoşluğu.
Şâfi': Şefâat eden; şefâatçi.
Şâfî: Şifâ veren, şifâ verici.
Şâfiîn: Şefâatçılar.
Şâh (He ile): Pâdişâh, şeh.
Şâh (Hı ile): Parça; dal, budak.
Şâhenşâh: Şahlar şâhı.
Şâhî: Şâha, hükümdâra âit, şâha mensup, şâh ile ilgili.
Şâhid-bâz: Güzel oynatan, güzelle oynayan; sevgili ile oynaşan.
Şahîh: Cimri, eli sıkı; harîs; kıskanan.
Şahne, Şıhne: İnzibat me'mûru, emniyet me'mûru; zâbıta, polis.
Şâh-râh: Büyük yol, ana yol, cadde.
Şahs-ı vâhid: Tek bir şahıs.
Şahsî, şahsiyye: Şahsa âit, şahısla ilgili.
Şâibe: Leke, kusur, noksan.
Şakî: "Saîd"in zıddı, bedbaht; Allah indinde makbûl olmayan; ebedî kurtuluştan mahrum olan.
Şâkile: Yaratılış, tıynet.
Şâkird: Talebe, mürîd; çırak.
Şakk etmek: Yarmak.
Şâkk, şâkka: Zahmetli, eziyetli, güç.
Şâmil: Şümûlüne alan; içine olan, kaplayan.
Şâmme (kuvve-i...): Koklama duyusu.
Şân = Şe'n; **Şânı olmak:** İşi olmak, ona yakışır, yaraşır olmak.
Şa'r: Saç, kıl.
Şarâb-ı memzûc: Başka şey ile karışık içecek.
Şârık, şârıka: Doğan; parlayan, parlak.
Şâri': Din ve kānun vaz'eden; şerîat getiren, koyan.
Şa'şaânî: Parlaklık, parıltı.
Şatane ve şutûnen: Uzak oldu ve uzak olmak.
Şath, Şathiyyât: Hakāyıka müteallik ve anlaşılması güç sûfî sözleri.
Şâtır: Neş'eli, keyifli, şen.
Şâyân: Yakışır, değer.
Şeb: Gece.
Şebâb: Gençlik.
Şebah: Cisim; heykel, kesif cisimden yapılmış sûret; şahıs.
Şebeke: Ağ.
Şebîh: Benzer.
Şecer: Ağaç.
Şecere-i kevn: Kâinat ağacı, varlık ağacı.
Şecere-i menhiyye: Yasaklanmış ağaç.
Şecî': Şecâatli, cesur.
Şedâid: Sıkıntılar, meşakkatler.
Şedîd, şedîde: Şiddetli; sert, katı, sıkı.
Şedîdü'l-ıkāb: Cezâlandırması şiddetli olan.
Şef': Çift.
Şefekaten: Şefkat eser-i olarak.
Şefekaten li'l-ibâd: Kulları esirgemek için.
Şef'iyyet: Çift olma, çiftlik.
Şehâdet: Görme, görülme.
Şehâdî, şehâdiyye: (Âlem-i) şehâdetle ilgili, şehâdete mensup.
Şehevât: Şehvetler; aşırı istek ve arzular.
Şehîd: (Esmâ-i hüsnâdan) Her şeye şâhit olan; hakkıyla gören.
Şehvet: Aşırı istek ve arzu; şehvet.
Şekā: Şakî olma; şekāvet, şakîlik.
Şekāvet: Şakîlik; "saâdet"in zıddı; Allah indinde makbul olmama; ebedî kurtuluştan mahrumluk.
Şekk: Şüphe, tereddüt, zan.
Şekûr: Çok şükreden; çok şükre lâyık olan; şükredenlere fazlasıyla karşılığını veren.
Şekvâ: Şikâyet.
Şem': Mum, balmumu, çerâğ.
Şem'a: Mumlu fitil.
Şemâil: Huylar, tabîatlar, tavır ve davranış-

lar, ahlâk.
Şemm: Koklama, koku alma.
Şems: Güneş.
Şemsü'l-hakîka: Hakîkat güneşi.
Şe'n: İş, fiil, yeni olarak ortaya çıkan iş, hâdise, vâkıa, keftyet, durum, hâl; tecellî.
Şe'niyyet: Şe'n olma; gerçeklik.
Şer': Şerîat.
Şerâfet: Şerefli olma.
Şer'an: Şerîat bakımından.
Şer'-i müteşerra': Vaz' edilmiş şerîat, kānunlaşmış kānun.
Şer'iyyât: Şer'î şeyler.
Şerâit: Şartlar.
Şerâre: Kıvılcım.
Şerâyi, Şerâi': Şerîatler.
Şeref-sâdır: Şerefle sâdır olan, çıkan.
Şeref-sudûr etmek: Şerefle sâdır olan, ortaya gelen.
Şeref-vârid olmak: Şerefle gelmek.
Şereh: Tamahkârlık, açgözlülük, aşırı hırs.
Şerh: Açma, ayırma, açıklama, yorumlama.
Şerîf, şerîfe: Şerefli.
Şerîk: Ortak.
Şerîta şerîta: (Şartları) birer birer...; (maddeleri) birer birer...
Şerli: Kötü, hayırsız.
Şermende: Utanmış, mahçup.
Şerr: Kötülük, fenâlık, kötü iş.
Şerrü'n-nâs: Nâsın, insanların şerlisi.
Şer'ullâhi'l-ezher: Allah'ın en parlak yolu; Allah'a götüren en parlak yol.
Şeş: Altı.
Şetât: Ayrılık, dağınıklık.
Şevket: Büyüklük, heybet.
Şeyâtîn: Şeytanlar.
Şeyâtîn-i racîm: Taşlanmış, lânetlenmiş şeytanlar.
Şeyhu'l-meşâyîh: Şeyhlerin şeyhi.
Şeyhu'ş-şüyûh: Şeyhlerin şeyhi.
Şeyhûhat: Yaşlılık, ihtiyarlık.
Şey'-i vâhid: Bir tek şey.
Şeytanet: Şeytanlık; uzaklık, uzak olma.
Şıhne, Şahne: İnzibat memuru, emniyet memuru; zâbıta, polis.
Şıkk-ı âhar: Diğer şık, diğer taraf.
Şiâr: Alâmet, işâret, iz; ayırıcı işâret.
Şibh: Benzerlik, benzeyiş.
Şibh-i beşer: İnsana benzeyen.
Şiddet: Fazlalık, sık sık olma, peşpeşe olma, sür'at.
Şifâ-i sudûr: Göğüslerin şifâsı.
Şigerf: Güzel ve latîf; iri, kalın; iyi ve yakışıklı; ulu ve muhteşem; şaşılacak şey.
Şihâb: Alev, ateş parçası, kıvılcım; akan yıldız.
Şihâbî, şihâbiyye: Kıvılcım ile ilgili; akan yıldız ile ilgili.
Şikâr: Av; avlanma; avlanan hayvan.
Şikem-hâr: İşkembe yiyen; obur; boğaz tokluğuna hizmet eden hizmetçi.
Şiken: Kıran, kırıcı.
Şikeste: Kırık, değersiz.
Şikeste ve beste: Kırık dökük, şöyle böyle.
Şimâl: Kuzey; sol, sol el.
Şimşîr-i Hindî: Hint kılıcı.
Şinîd: İşitme.
Şi'r-i garrâ: Parlak, güzel, şatafatlı bir şiir.
Şîr: Süt; arslan.
Şirâr: Şerliler, kötüler.
Şîrîn-mâder-zâd: Anadan doğma tatlı.
Şirk: Ortak koşma, ortaklık.
Şirket-i müşâa: Hisseleri ayrılmamış ortaklık.
Şitâ: Kış.
Şîve: Nâz, edâ; tarz, tavır.
Şöhret-gîr-i âfâk: Bütün âlemde şöhreti olan.
Şuâ': Bir ışık kaynağından yayılan tel tel ışıklar; ışın.
Şuâ'-ı âfitâb: Güneş ışını.
Şuğl: İş, meşgûliyet.
Şuğl-i battâlîn: Tenbellerin, eli boşların işi.
Şuhh: Cimrilik, eli sıkılık.
Şuhûd, Şühûd: Şâhid olma, müşâhede etme, görme.
Şûr: Tuzlu; kekremsi; şamata, gürültü.
Şûr-engîz: Şamatalı, gürültülü.
Şûrîde: Perîşan, dağınık.
Şurrâh: Şârihler.
Şurû', Şürû': Başlama.
Şurût: Şartlar.
Şuûn, Şüûn: Şe'nler.
Şuûnât: Şuûnlar; şe'nler.
Şuûniyye: Şe'nler ile ilgili.
Şuyûh: Şeyhler.

Şübuhât: Şübheler; şüpheli şeyler.
Şüca': Cesur, yiğit.
Şühûd, Şuhûd: Şâhit olma, müşâhede etme, görme.
Şükren-li'n-niam: Nîmetlere şükür olarak.
Şürb: İçme.
Şürb-i hamr: Şarap içme.
Şürefâ: Şerifler; Hz. Peygamber'in torunu Hz. Hasan soyundan gelenler.
Şürû', Şurû': Başlama.
Şürûk: Güneşin doğması.
Şürûr, Şurûr: Şerler.
Şüûn, Şuûn: Şe'nler, fiiller, işler, hâdiseler.
Şüyû': Yayılma, şâyi olma.
Şüyûh: Şeyhler.

T

Taab: Yorgunluk: sıkıntı, eziyet, zahmet.
Taaccüb: Şaşma, hayret etme.
Taaccüben: Taaccüp ederek, şaşarak.
Taaddî: Sınırı aşma, öteye geçme; saldırma; zulm etme.
Taaddüd: Çoğalma.
Taaddüd-i zevcât: Birden fazla kadınla nikâhlanma; zevcelerin çokluğu.
Taaffün: Çürüyüp kokma.
Taahhur: Geri kalma, geride olma, sonra gelme.
Taakkul: Akletme, akıl erdirme, düşünme.
Taâkub-ı tezelzülât-ı arzıyye: Arzda zelzelelerin peşpeşe olması, birbirini tâkip etmesi.
Taalluk: Alâkası olma; ilgi, ilişik.
Taallukāt: Taalluklar.
Taallüm: Öğrenme, bilgi edinme, öğrenim.
Taallüv: Yükselme, yücelme.
Taâm: Yemek.
Taammüm: Umûmî olma, umûmîleşme, yayılma.
Taâmül-i kimyevî: Kimyevî oluşum, tepkime, reaksiyon.
Taannüd: İnat etme, direnme.
Taarruf: Öğrenme.
Taarruz: İlişme, sataşma; saldırma.
Taâruf, Teâruf: Birbirini tanıma; tanışma, bilişme.
Taâruz, Tearuz: Birbirine zıt olma, muhâlif olma.
Taaşşuk: Âşık olma.
Tâât: Tâatler; itâat etmeler; ibâdetler.
Taattuf: Esirgeme, acıma, merhamet et-me.
Taattuş: Şiddetle, fazlaca isteme, arzu etme; susama.
Taayyün: Zâhir olma, belirme, meydana çıkma.
Taayyünât: Taayyünler, meydana çıkmalar, belirmeler.
Taayyüş: Yaşama, geçinme.
Taazzum: Kibirlenme, büyüklük taslama.
Taazzüz: Aziz ve şerefli olma; kendini aziz ve şerefli addetme.
Tâb: Güç, kuvvet, tâkat; ışık, parlaklık; hararet.
Tab': Tabîat, huy.
Tab'an: Tabiat îtibâriyle.
Tabakāt: Tabakalar.
Tabakâtü'l-arz ilmi: Jeoloji.
Tâbân: Işıklı, parlak.
Tabâyi': Tab'lar; tabiatlar; (dört) tabiat.
Tabh: Pişirme, kaynatma.
Tabh-ı taâm: Yemek pişirme.
Tâbi': Uyan, boyun eğen, bağlı kalan, birinin emri altında bulunan.
Tabîb: Doktor.
Tabîb-i hâzık: Usta, işinin ehli doktor; hakîkî mürşit.
Tabiî, tabîiyye: Tabiata mensup, tabiatla ilgili.
Tabîiyyûn: Tabîatçılar.
Ta'bîr: Yorumlama.
Tâbiş: Parlayış, parıldayış.
Tabl: Davul.
Ta'cîl: Acele ettirme, öne aldırma.
Ta'cîn: Hamur yapma, yoğurma, hamur hâline getirme.
Tâcir: Tüccâr.
Ta'dâd: Sayma.
Ta'dîd: Sayısını arttırma, çoğaltma.
Tadlîl: Dalâlete düşürme, doğru yoldan çıkarma.
Tafassul: Fasıllara ayrılma, tafsîl edilme, bölümlenme.
Tafazzul: Fazîletli olma; üstün olma, üstünlük.
Tafdîl, Tafzîl: Üstün tutma, daha fazîletli addetme, üstünlük verme.

Ta'fîn: Taaffün; çürüyüp kokma, kötü koku çıkarma.
Tafsîlen: Tafsîl îtibâriyle, tafsîlî olarak, mufassal olarak, teferruatlı olarak.
Tâğî: Tuğyan eden; âsî, azgın.
Tâgût: Kayıptan haber veren büyücü; şeytan; put.
Tagayyür, Tegayyür: Değişme, başkalaşma.
Tağdiye: Gıdâlandırma, besleme, gıdâ verme.
Tağlît: Yanıltma; yanlışını çıkarma.
Tağlîtât: Yanıltmalar.
Tağyîb: Gâib olma; kaybolma, kaybetme.
Tağyîr: Değiştirme.
Tahaddüs: Hâdis olma, sonradan ortaya çıkma.
Tahaffuz: Kendini muhâfaza etme, koruma; korunma, sakınma.
Tahakkuk: Gerçekleşme; tahkîk sûretiyle elde etme, hakîkatine erişme.
Tahallî: Süslenme.
Tahalluk: Ahlâklanma.
Tahallus: Halâs bulma; kurtulma.
Tahallüf: Değişme, değişik olma, başka türlü olma; geride kalma, arkada kalma; uygun gelmeme.
Tahallül: Halel bulma, bozulma; araya girme, nüfuz etme.
Tahallül: Hulûl etme, girme.
Tahâret: Temizlik.
Taharrî: Arama, araştırma, araştırılma.
Tahassun: Müdâfaa için kaleye çekilme, istihkâma çekilme.
Tahassül: Hâsıl olma, netîce olarak ortaya çıkma.
Tahassür: Hasret çekme, istediği şeyi ele geçiremediği için üzülme.
Tahattur: Hatırlama.
Tahattut: Çizgi çizme, plan çizme.
Tahavvül: Bir halden başka bir hâle girme, değişme.
Tahayyür: Hayrete düşme, hayranlık.
Tahayyüz, Tehayyüz: Yer tutma, mekân işgal etme.
Tahdîd: Hudut tâyin etme, sınırlama.
Tahdîs: Bahsetme, söyleme.
Tahfîf: Hafifletme; yükünü azaltma.
Tâhir, tâhire: Temiz.
Tahiyyât: Selâmlar; namazda okunan "et-Tahiyyâtü" duâsı.
Tahkîk: Gerçekleştirme; gerçeğini, hakîkatini araştırma; hakîkatini ele geçirme, hakîkat ve aslına erme.
Tahkîkan: Gerçekten.
Tahlîl: Analiz.
Tahlîs: Kurtarma.
Tahlît: Karıştırma.
Tahmîd: Hamdetme.
Tahmîk: Ahmak olduğunu söyleme.
Tahmîl: Yük yükleme.
Tahrîc: Çıkarma; Hz. Peygamber'in hadîsini kitabında rivâyet etme.
Tahrîf: Değiştirme, bozma.
Tahrîk: Hareket ettirme.
Tahrîr: Yazma.
Tahrîs: Hırslandırma.
Tahrîz: Kışkırtma.
Tahsıyn: Kale gibi sağlamlaştırma.
Tahsîl: Hâsıl etme, ele geçirme, elde etme; öğrenme.
Tahsîn: Güzelleştirme; güzel bulma, takdir etme.
Tahsînen: Güzel bulup takdir ederek; beğenerek.
Tahşiye: Haşiye yapma, not düşme.
Taht: Alt.
Tahvîf: Korkutma.
Tahyîl: Hayâl ettirme, hayâl ve fikre getirme, tahayyül.
Tahzîr: Sakındırma, men' etme, yasaklama.
Tâi': İtâat eden boyun eğen.
Tâib: Tövbe eden.
Tâife: (Mutasavvıf vs. gibi bir mesleğe mensup) topluluk.
Tâiîn: Tâi'ler; itâat edenler.
Tâin, tâine: Ayıplayan, kusur gören; iftirâ eden.
Tâk: Kubbe, künbet.
Takallüb: Başka bir kalıba girme, değişme, dönme, çevrilme.
Takallüs: Kasılma, büzülme, sertleşme.
Takarrüb: Yanaşma, yakınlık, yakınlaşma.
Takavvî: Kuvvetlenme.
Takayyüd: Kayıtlanma; bir kayıt ile bağlı olma, bağlanma.
Takâzâ, Tekâzâ: Talep, istek.
Takbîh: Kabîh görme.

Takbîl: Öpme.
Takdîr: Kıymet biçme; bir değer tâyin etme.
Takdîs: Mukaddes kılma; temiz ve ârî kılma; Cenâb-ı Hakk'ı zâtına lâyık olmayan şeylerden tenzih etme.
Taklîb: Kalbetme; çevirme, döndürme, değiştirme.
Takrîb: Yaklaştırma.
Takrîr: Anlatma, anlatış; yerleştirme; sağlamlaştırma.
Taksîm: Bölme, kısımlara ayırma.
Taksîr: Bir şeyi eksik veya kusurlu yapma, bir şeyi yapabilecekken yapmama; kusur etme; kusur, suç; kısaltma.
Taktîr: Damla damla akıtma, dökme; damıtma, imbikten çekme.
Takyîd: Kayıt ve şarta bağlanma, mukayyed kılma ("ıtlâk"ın zıddı).
Talâkat: Güzel konuşma, düzgün söz söyleme; güler yüzlülük.
Taleb: İsteme, istek, arzu.
Taleben: Talep ederek, isteyerek.
Tâlıh, tâliha: Yaramaz, faydasız, kötü.
Tâli': Tulû' eden; doğan; tâlih, kısmet.
Tâlib: İsteyen, mürid, talebe.
Ta'lîk: İliştirme, bağlama, asma, takma, tesbît etme.
Ta'lîm: Öğretme, ilim verme, bildirme.
Ta'm: Yeme; tad, lezzet, zevk.
Tama': Doymazlık, açgözlülük; hırs.
Ta'mîk: Derinleştirme; esâsına varacak şekilde inceleme.
Ta'mîm: Umûmîleştirme.
Tâmm, tâmme: Eksiksiz, noksansız, tam, bütün; olgun, mükemmel.
Tâmmu'l-hilka: Hilkati tam; yaratılışı tam ve mükemmel olan.
Tâmmü'l-a'zâ: Uzuvları, organları tam olan.
Ta'n: Ayıplama.
Târ u pûd: Çözgü ve atkı, arış ve argaç.
Târ: İplik; dokumada uzunluğuna atılan iplik.
Tarab: Sevinçlilik, şenlik, coşkunluk.
Tarab-engîz: Neş'e veren, coşturan.
Târâc: Yağma, talan; yağma etme.
Tarafeyn: İki taraf.
Tarassud: Gözetme, gözleme.
Tarattub: Rutûbetlenme.
Tarâvet: Tâzelik.
Tard: Kovma, sürme, uzaklaştırma.
Tareyân: Târî olma; arız olma, ansızın ortaya çıkma.
Tarfetü'l-ayn: Bir göz açıp kapama müddeti.
Tarh: Çıkarma.
Tarh-ı kibir: Kibri çıkarıp atma.
Târık: Geceleyin parlayıp hemen kaybolan ışık; sabah yıldızı.
Ta'rîf: Öğretme, bildirme, tanıtma; târif.
Târî olmak: Arız olmak; ansızın ortaya çıkmak.
Tarîk: Yol.
Tariyyât: Ansızın gelen şeyler (belâ vs.)
Tarrâr: Yankesici.
Tarz: Şekil, yol, sûret.
Tarziye: Radıyallâhü anh, anhüm... (Allah ondan, onlardan râzı olsun!) duâsını söyleme.
Tasaddî: Girişme, başlama, teşebbüs.
Tasadduk: Sadaka verme.
Tasaddur: Baş köşeye oturma, en başta oturma.
Tasallut: Musallat olma; sataşma; hükmü ve tasarrufu altına alma.
Tasallüb: Katılaşma, sertleşme.
Tasannu': Yapmacık.
Tasannuan: Yapmacıklı olarak, gösteriş yaparak.
Tasarruf: İdâre etme, kullanma; sâhip ve mâlik olma.
Tasarrufât: Tasarruflar.
Tasa'ud: Yukarı yükselme; buharlaşıp yükselme.
Tasavvur-pezîr: Tasavvur kabul eden; tasavvur edilebilir.
Tasfiye: Saflaştırma, temizleme, arındırma.
Tashîh: Düzeltme.
Tashîhât: Tashihler; düzeltmeler.
Tashîh-i nüshateyn: İki nüshayı sahîh kılma; iki nüshayı karşılaştırma.
Tâsi': Dokuzuncu.
Tas'îd: Yukarı çıkarma; ısıtarak buharlaştırma.
Taslît: Musallat etme; hâkim kılma, tasarrufuna alma.
Tasnî': Yapma, uydurma, yakıştırma.
Tasnîfât: Tasnifler; tasnif edilmiş eserler.
Tasrif: Tasarruf etme, idâre etme, (fiil) çek-

me.
Tasrîr: Sızıldama, sızıldanma, inleme sesi; gıcırtı vs. gibi ses.
Tastîr: Satır hâline koyma; yazma.
Tatahhur: Temizlenme.
Tatbîk: Uydurma, yakıştırma; karşılaştırma, mukābele, mukāyese; uygulama.
Tathîr: Temizleme.
Ta'tîl: Durdurma, faâliyetten alıkoyma; muattal kılma, nefy etme, yok sayma; Allah'ın sıfatlarını nefy etme.
Ta'tîl-i şerîat: Şer'î hükümleri yok sayma.
Tatlîk: Boşama.
Tatvîl: Uzatma.
Tatyîb: Hoşnut etme, gönlünü alma, iyi davranma.
Tatyîb-i hâtır: Gönlünü alma.
Tav': Gönüllü olarak yapma ve itâat etme.
Tav'an: İsteyerek, gönüllü olarak.
Tavassut: Aracılık etme; vasatta, ortada bulunma.
Tavazzuh: Vuzûh kazanma, vâzıh olma; açıklanma.
Tavîl: Uzun.
Tavîle: Ahır, tavla.
Tavr: Hal, durum; Fr.: Modalité.
Tavran-ba'de-tavr: Bir tavırdan bir tavra, bu tavırdan sonra başka bir tavra.
Tavsît: Vâsıta kılma; aracı kılma, vasat kılma.
Tavtıe: Anlatılacak şeyi destekleyecek şekilde önceden bâzı şeyleri söyleme.
Tavzîh: Açıklama, vâzıh kılma.
Tayaran: Uçma.
Ta'yîb: Ayıplama; ayıplı ve kusurlu hâle koyma.
Ta'yîn: Belirli kılma, belirtme.
Ta'yîn: Tayın, erzak, maîşet.
Ta'yîb-i sefîne: Gemiyi kusurlu hâle koyma, delme.
Tayyib, tayyibe: Güzel, iyi, hoş, fazîletli, temiz.
Tayyib: Güzel, hoş, iyi, fazîletli.
Tayyibât: Tayyibler; iyi ve hoş şeyler; tertemiz kadınlar.
Tazarru': Tevâzu ile yalvarma.
Ta'zîb: Azap verme, eziyet etme.
Tâziyâne: Kırbaç, kamçı; vâsıta, sebep.
Ta'ziye: Baş sağlığı dileme.
Teâlî: Yükselme, ululanma.
Teâmî: Görmeme, kör olma; görmez gibi davranma.
Teazzüz: Azîz olma, kudret ve üstünlük.
Tebâdür: Ansızın akla gelme.
Tebahhur: Buharlaşma.
Tebahhurât: Buharlaşmalar.
Tebaiyyet: Tâbi olma; uyma.
Tebâud: Uzaklaşma.
Tebdîl: Değiştirme, başka bir hâle koyma.
Tebean: Tâbi olarak, uyarak.
Tebeddül: Değişme, başka bir hâle girme.
Tebellüğ: Anlayıp alma, kabul etme.
Teberrüd: Soğuma.
Tebevvül: İşeme.
Teb'îd: Uzaklaştırma, uzağa sürme.
Teb'îz: Parçalarına ayırma, kısım kısım ayırma, parçalara bölme.
Tebşîr: Müjdeleme.
Tebyîn: Beyân etme; açıklama.
Tebzîr: Saçma, saçıp savurma.
Tecâvüz: Ötesine geçme, aşma; ileri gitme.
Tecdîd: Yenileme.
Tecdîd-i vuzû': Abdest yenileme.
Teceddüd: Yenilenme, yeniden olma, tâzelenme.
Tecellî: Görünme, zâhir olma; zuhûr.
Tecemmül: Güzelleşme; süslenme, süs.
Tecerrüd: Mücerred olma, tecrîd edilme; soyulma.
Tecezzî: Cüz' cüz' olma, cüz'lere ayrılma, bölünme, parçalanma.
Techîl: Câhilliğini ortaya koyma, câhil olduğunu söyleme.
Tecliye: Cilâlama, cilâ verme.
Tecrîd: Mücerred kılma; soyma.
Tecrîh: Cerh etme; yaralanma; çürütme, reddetme, kabul etmeme.
Tecrîm: Suçlama, cezâlandırma.
Tecrübeten, Tecribeten: Tecrübe ederek, sınayarak, deneme yoluyla.
Tecsîm: Cisimlendirme, cismânîleştirme, maddî bir vücut verme.
Tecvîf: Oyma, oyuk hâle koyma; oyuk yer, boşluk, içi boş olma.
Tecvîz: Câiz görme, cevaz verme; mümkün görme.
Teczie: Cüzlere ayırma, parçalama, parça par-

ça bölme.

Tedâbîr: Tedbirler, çâreler.

Tedâbür: Arkasını dönme.

Tedârik-i lafz: Söz araştırıp bulma, söz yetiştirme.

Tedbîr: İdâre etme; yönetme; tasarruf etme, kullanma; çâre, yol.

Tedbîrât: Tedbirler.

Tedebbür: Bir şeyin sonunu, hakîkatini düşünme.

Tederrüc: Derece derece ilerleme.

Tederrüs: Ders alma, ders alarak okuma.

Te'dîb: Edeblendirme, terbiye etme.

Te'dîb-i nüfûs: Nefisleri terbiye etme.

Tedkîkât: Tedkikler; incelemeler, araştırmalar.

Tedlîs: Asıl durumunu göstermeyip saklama; saklama, örtme; aldatma, hîle.

Tednîs: Kirletme.

Tedrîc: Dereceleme; derece derece ilerleme, ilerletme; azar azar hareket etme.

Tedrîcen: Derece derece; yavaş yavaş.

Tedrîcî: Derece derece; yavaş yavaş.

Tedrîs: Ders okutma; öğretim.

Tedvîr: Döndürme, çevirme, değirmi, yuvarlak şekle sokma.

Teemmül: Etraflıca düşünme.

Teennî: Yavaş hareket etme, yavaşlık; dikkatle ve acele etmeden davranma.

Teessür: Tesirlenme, bir tesîri kabul etme.

Teevvüh: Âh etme, inleme.

Teevvül: Te'vil edilme.

Teeyyüd: Te'yîd olunma; kuvvetlenme, desteklenme; sağlamlaşma.

Tefahhus: Araştırma, soruşturma, inceleme.

Tefahhusât: Tefahhuslar; inceleyip araştırmalar.

Tefâhür: Öğünme.

Tefakkud: Arayıp soruşturma, araştırma.

Tefâsîl: Tafsîller.

Tefâsîr: Tefsîrler.

Tefattun: İdrak, anlama, kavrama.

Tefâvüt: Farklı olma, değişik olma; fark, farklılık.

Tefâzul: Daha fazîletli olma, üstün olma; farklı olma; üstünlük; daha fazla olma, ziyâdelik.

Tefazzul: Fâzıl, fazîletli olma; üstünlük, üstün olma.

Teferruğ: Fâriğ olma; kurtulma, vazgeçme.

Teferruk: Farklı olma, farklılaşma, ayrılma.

Teferrüc: Açılma, ferahlama; gezintiye çıkma, gezinti.

Teferrüd: Tek olma, yalnız kalma; benzersiz olma.

Teferrüs: Firâsetle anlama, derinliğine kavrama, düşünerek doğru bir şekilde anlama, sezme.

Tefessüd: Fesâda uğrama; bozulma, yok olma.

Tefessüh: Çürüme, kokuşma.

Tefevvuk: Fevkında olma; üstün gelme, üstün olma.

Tefhıym, Tefhîm (Hı ile): Büyük sayma, ululama, tâzim etme.

Tefhîm (He ile): Fehm ettirme; anlatma, bildirme.

Tefrîd: Ferd kılma, tek kılma.

Tefrîd-i vücûd: Varlığı ferd (tek) kılma.

Tefrîk: Ayırma, seçme; farklı kılma, farklı olma; "fark" ve "tefrika" hâline koyma.

Tefrika: Farklı olma, fark; ayrılık; ayrılma; ikilik, çokluk; "Cem' ve "cem'iyyet" mukābili.

Tefrît: Ortanın aşağısında aşırı gitme (ifrâtın zıddı), çok az yapma.

Teftîş: Sorup araştırma, inceleme, muâyene etme.

Tefvîz: Havâle etme, uhdesine verme.

Tegābün: Birbirini aldatma, aldanma.

Tegāfül: Görmemezlikten gelme, göz yumma.

Teganni: (Mûsikî eseri) okuma, söyleme.

Tegavvut: Büyük abdestini yapma.

Tehabbüben: Sevgiden dolayı, sevgi eseri olarak.

Tehaddüs, Tahaddüs: Hâdis olma; sonradan meydana gelme.

Tehallüf: Muhâlif olma; uygun olmama, değişiklik gösterme.

Tehevvür: Öfkelenme.

Teheyyü': Hazırlanma.

Tehî: Boş, boşuna.

Te'hîr: Geriye bırakma, sonraya bırakma, geciktirme, gecikme.

Tehiyye: Hazırlama.

Tehlîl: "Lâ ilâhe illallâh" deme, kelime-i tevhîdi söyleme.
Tehzîb: Islâh etme, düzeltme, temizleme.
Tekâbül: Mütekâbil olma; karşı karşıya olma, karşılıklı olma.
Tekâlîf: Teklifler; mükellefiyetler; sorumluluklar.
Tekallüb: Başka bir kalıba girme; değişme; dönme, çevrilme.
Tekâmülât: Tekâmüller, olgunlaşmalar; gelişmeler.
Tekârîr: Takrîrler; anlatmalar, yazılı bildirmeler.
Tekarrüb: Yaklaşma.
Tekâsüf: Kesifleşme; yoğunlaşma.
Tekâsül: Tenbellik etme, tenbellik, ilgisizlik.
Tekayyüd: Kayıdlanma; bir kayıt ve şarta bağlanma, mukayyed olma, mutlak olmama.
Tekâzâ, Takâzâ: Talep, istek.
Tekbîre-i ihrâm: Namaza başlarken alınan iftitah tekbîri.
Tekebbür: Kibirlenme; büyüklenme.
Tekeffül: Kefil olma.
Tekellüf: Zorlama, yapmacık, özenti.
Tekellüm: Konuşma.
Tekessür: Çoğalma.
Tekevvün: Olma, oluşma, var olma, meydana gelme.
Teklîf: Mükellef kılma; yapılmasını isteme, yükümlü kılma.
Teklîf-i ilâhî: Allah'ın kuldan yapmasını istemesi, yükümlü kılması.
Tekmîl: Kemâle erdirme; tamamlama, bitirme, olgunlaştırma.
Tekmîl-i nüfûs: Nefisleri kemâle erdirme.
Tekrîr: Tekrar etme, tekrarlama.
Teksîr: Kesir kılma; çoğaltma.
Tekvîn: Vücûda getirme, var etme, yaratma.
Tekzîb: Yalanlama.
Telâfî-i mâ-fât: Elden kaçırılan şeyi karşılama; kaybedilen şeyi telâfî etme.
Telâkî: Mülâkî olma; kavuşma.
Telakkî: Alma, kabul etme; öğrenme.
Telattuf: Latif olma, latifleşme; lutf ile muâmele etme.
Telbîs: Sûret-i haktan görünüp aldatma, hîle yapma, şüpheye sürükleme, karıştırma; bir şeyi olduğundan başka gösterme.
Telebbüs: Giyme, giyinme.
Telef: Yok etme, öldürme; boş yere harcama.
Televvün: Renkten renge girme, renk değiştirme; kararsızlık; temkîn hâlinin zıddı.
Telezzüz: Lezzet alma.
Telfîk: Birleştirme, toplayıp bir araya getirme.
Telhîs: Hülâsa etme, hülâsa.
Te'lîf: Uzlaştırma, bağdaştırma; barıştırma; toplama.
Telkîh: Aşılama, aşı yapma.
Telkîn: Söz söyleyip anlatmak, öğretmek.
Telkînât: Telkînler.
Telvîn: Renk verme boyama, sâlikin bir halden bir hâle girmesi, değişmesi; zıddı: Temkîn.
Temâsül: Benzeşme, benzeyiş.
Temâşâ-gâh: Temâşâ yeri.
Temâşâ-ger: Temâşâ eden; seyirci.
Temdîd: Uzatma.
Temeddüh: Kendi kendini medh etme, öğünme.
Temeddühan: Temeddüh olarak.
Temekkün: Mekân tutma, yerleşme.
Temellük: Mülk edinme, kendine mal etme, sâhip olma.
Temellük: Yaltaklanma.
Temenniyât: Temennîler.
Temessül: Bir şekil ve sûrete girme, cisimlenme; benzeşme.
Temettü': Kâr etme, kazanma; kâr, fayda.
Temevvüc: Dalgalanma.
Temevvücât: Temevvücler; dalgalanmalar.
Temeyyüz: Farklı olma, farklılaşma, farklılık, ayrılma.
Temhîd: Bildirme; yaygıyı yayma; bir şeyi düzeltme, ıslâh etme; bir çeşit önsöz.
Temlîk: Mülk olarak verme, mülk sâhibi etme.
Temsîl: Bir sûret ve şekle büründürme; benzetme; örnek verme; sembolle söyleme, sembol.
Temyîz: Ayırma, tefrik etme, ayrılma.
Ten: İnsan vücûdu, gövde, beden.
Tena'um: Nîmetlenme; nîmet içinde yaşama.
Tenâhî: Sonu olma, son bulma, bitme.
Tenâkus: Azalma, eksilme.
Tenâkür: Birbirine yabancı olma, birbirini ta-

nımama.
Tenâsur: Yardımlaşma.
Tenâsüh: Rûhun bir bedenden diğer bir bedene geçmesi.
Tenâsül: Doğup üreme, türeme.
Tenâsül-gâh: Üreme yeri.
Tenâvül: Alıp yemek.
Tenâzur: Birbirinin karşısında olma, birbirine mukâbil olma.
Ten-dürüst: Sağlam vücutlu, sağlam.
Tenemmüv: Gelişip büyüme.
Tenevvü': Nevilenme; çeşit çeşit olma, değişik olma.
Tenevvü'-i emâkin: Mekânların değişik olması.
Tenevvü'-i evzâ': Vaz'ların, durumların değişik olması.
Tenevvü'-i ezmân: Zamanların değişik olması.
Tenezzüh: Gezinti; nezih olma, temiz ve pâk olma.
Tenezzüh-gâh: Gezinti yeri.
Tenezzül: İnme; alçalma.
Tenezzülen: İnerek, inmek sûretiyle.
Tenezzülât: Tenezzüller.
Tenfîr: Nefret ettirme.
Tenfîs: Nefes verme, nefesi dışarı verme, nefeslenme, nefesini teneffüs etme.
Tenfîz: Nâfiz kılma; hükmünü yürütme ve yerine getirme.
Ten'îm: Nîmetlendirme, nîmet verme.
Te'nîs: Ünsiyet verme, alıştırma.
Ten'ît: Sıfatlandırma, tavsîf etme.
Tenkîr: Tanınmayacak hâle getirme; bir kelimeyi nekre yapma, yâni harf-i târifsiz hâle getirme.
Tenvî': Nevilendirme, nevilere ayırma.
Tenvîr: Nurlandırma, aydınlatma.
Tenzîh: Noksan ve çirkinlikten berî kılma; Allah'ı her türlü noksanlardan ve yaratılmışların vasıflarından berî kılma.
Tenzîhen: Tenzîh olarak, tenzîh sûretiyle.
Tenzîl: Tedrîci olarak indirme, parça parça indirme.
Ter ü tâze: Yaş ve tâze.
Terâcim: Tercümeler.
Terâcim-i ahvâl: Hal tercümeleri; biyografiler.
Terakkî: Yükselme; ilerleme.
Terâkkiyât: Terakkîler, ilerlemeler.
Terbiye-kerde: Terbiyesi altında bulunmuş, terbiye edilmiş.
Tercîh-i bilâ-müreccah: Kendisine tercîh edilen olmaksızın tercîh etme; sebepsiz tercîh, sebepsiz üstün tutma.
Tereddüd-âmiz: Tereddüdle karışık; tereddütlü; kararsız, kararsızlık veren.
Terehhüb: Râhib olma, ruhbanlık.
Terekküb: Mürekkep olma; karışıp birleşme.
Terekküben: Terekküp ederek, birleşerek.
Terettüb etmek: Âit olmak; alâkadar etmek, düşmek; gerekmek.
Tergîb: Arzu ettirme, isteklendirme.
Terkîb: Birleştirme; sentez.
Terkîm: Yazma, işâretleme.
Tersân: Korkan, korkak.
Tersîm: Resm etme, resmini yapma; şekil verme.
Tesâmüm: Sağırmış gibi davranma duymamazlıktan gelme.
Tesânîf: Tasnîf edilen eserler, kitaplar.
Tesâvî: Müsâvî olma; eşit olma, eşitlik.
Tesbîh: Allah'ı imkân âlemine âit niteliklerden tenzîh ve takdîs etme; "Sübhânallâh" deme.
Tesbîhan: Tesbîh sûretiyle, tesbîh olarak.
Tesbîhât: Tesbîhler.
Tese'ül: İsteme, dileme, dilenme.
Teseffül: Aşağı inme, aşağı olma.
Teselsül: Zincirleme gitme, zincirleme.
Tesettür: Örtünme, gizlenme.
Teshîf: Aklının az olduğunu söyleme.
Teshîl: Kolaylaştırma.
Teshîn: Isıtma.
Teshîr: Müsahhar kılma, emrine âmâde kılma; emrine alma, boyun eğdirme.
Te'sîrât: Te'sîrler.
Tes'îd: Mes'ûd kılma.
Teskîn: Sâkin kılma, yatıştırma.
Teskîn-i atş: Susuzluğu yatıştırma.
Teslîk: Seyr ü sülûk yaptırma; yola koyma.
Teslîm: Selâm verme, selâmet dileyerek duâ etme.
Teslîmât: Teslîmler; selâm vermeler; selâmet dileyerek duâ etmeler.
Tesmiye: İsimlendirme.

Tesniye: İkileme, iki kılma; ikili olma; iki, ikilik.
Tesviye: Düz etme; düzgün yapma, düzeltme.
Tesviye-i cidâr: Duvarın düzeltilmesi.
Teşa'ub: Şûbelenme, şûbelere ayrılma, kollara ayrılma.
Teşbîh: Benzetme; Allah'ı yaratılmışlara benzetme.
Teşdîd: Şiddetlendirme, şiddet ve kuvvet verme; artırma.
Teşebbühen: Benzemeye çalışarak, benzeyerek.
Teşebbüs: Yapışma, girişme.
Teşeddüd: Şiddetlenme, artma.
Teşekkülât: Teşekküller; meydana gelişler, şekillenmeler.
Teşettüt: Parçalanma, dağılma.
Teşevvüş: Karmakarışık ve dağınık olma, karışıklık.
Teşmî': Bal mumuna batırma, mumlama.
Teşmîl: Şâmil kılma, şümûlüne alma; yayma, içine aldırma.
Teşmîlen: Teşmîl ederek; şümûlüne alarak.
Teşne: Susamış, istekli, arzû eden.
Teşnegân: İstekliler.
Teşnelik: Çok istekli olma.
Teşnî': Ayıplama.
Teşrî': Şerîat koyma.
Teşrîf: Şereflendirme, şeref verme.
Teşrîh (ilm-i...): Anatomi.
Teşrîhan: Anatomi ilmine göre.
Teşrîk: Ortak kılma; şirk koşma.
Teşvîş: Karıştırma, bulandırma; karışıklık, iç karışıklığı.
Teşvîşât: Teşvîşler.
Tetâlî: Peş peşe olma; aralıksız birbiri ardından gelme, tetâbu'.
Tetebbu': İnceleme, geniş bilgi edinme.
Tetemmüm: Tamamlanma.
Tetmîmen li'l-fâide: Faydalı olan bu kısmı tamamlama olarak.
Tevâbi': Tâbi olanlar; bir merkeze bağlı olanlar; peykler, uydular.
Tevâfuk: Uyma, uygun gelme.
Tevaggul: Bir işle uğraşma.
Tevahhuş: Yalnızlıktan korkma, ürkme.
Tevakkî: Sakınma, çekinme, korunma.
Tevakku': Bekleme, umma, arzû etme.
Tevakkuf: Durma, bekleme; bağlı olma; bir konuda hüküm ve kanâatini belirtmeme.
Tevâlî: Birbiri arkasından gelme, peş peşe gelme, devam etme.
Tevâlüd: Doğma.
Tevârîh: Târihler.
Tevârüs: Mîras yoluyla eline geçme; mîras yoluyla birinden diğerine geçme.
Tevâtür: Pek çok kimse tarafından rivâyet edilme.
Teva'ud: Vaîd etme; cezâ ile korkutma, tehdit etme.
Tevazzu': Vaz'edilme, konulma, konuluş.
Tevbîh: Tekdir, azarlama.
Tevcîh: Yöneltme.
Tevdî': Emânet etme.
Teveccüh: Çevrilme, yönelme, doğrulma; güler yüz ve yakınlık gösterme.
Teveddüd: Sevgi, dostluk.
Tevehhüm: Vehm etme; var zannetme.
Tevehhümât: Tevehhümler; vehm etmeler; var zannetmeler.
Tevellî: İdâre etme, yönetme; idâresini yüklenme, yönetimini üzerine alma.
Tevellüd: Doğma.
Tevessü': Genişleme.
Tevessük etmek: Vesika ile isbatlanmak.
Tevfîk: Muvâfık ve mutâbık hâle getirme, uydurma; Allah'ın muvaffak kılması; ilâhî yardım ve hidâyet.
Tevfîr: Çoğaltma, artırma; çokluk.
Tevfîr-i akıl: Akıl çokluğu.
Tevhîd: Bir kılma, birleme, birleştirme.
Te'vîl: Bir âyeti zâhir ve açık mânâsından başka bir mânâ ile tefsir etme; yorumlama; aslî mânâyı elde etmek için yorum yapma.
Te'vîlât: Tevîller; yorumlar.
Tevkî': Pâdişah fermanı, buyruğu.
Tevkîât: Tevkî'ler; fermanlar.
Tevkîl: Vekîl kılma; havâle etme.
Tevkîr-i kebîr: Büyük olanı ululama, büyüğe saygı gösterme.
Tevlîd: Doğurma; meydana getirme.
Tevlîd-i misl: Benzerini meydana getirme.
Tevsî': Genişletme.
Tevsîm: İsimlendirme, ad koyma.

Tevsît: Vâsıta kılma, araya koyma; ortalama, vasat kılma.
Tevvâb: (Esmâ-i hüsnâdan) Tövbeleri pek çok kabul edici; kullarına tövbe imkânı veren; tövbe edenleri bağışlayan.
Teyakkun etmek: İyice bilmek, kesin olarak bilmek.
Teyakkuz: Uyanıklık, dikkatlilik.
Teyh: Hayran olma, hayret.
Te'yîd: Kuvvetlendirme, sağlamlaştırma, destekleme, doğrulama.
Tezâhür: Zuhûra gelme, zâhire çıkma, meydana çıkma.
Tezâyüd: Ziyâdeleşme; artma, çoğalma.
Tezebzüb: Kararsızlık, tereddüd.
Tezehhüd: Dünyâdan yüz çevirme, zâhidlik etme, ibâdet etme.
Tezekkür: Hatırlama.
Tezellül: Kendini hor ve hakîr gösterme, alçalma, küçülme.
Tezeyyüd: Artırmaya, çoğaltmaya gayret etmek.
Tezeyyün: Süslenme; süs.
Tezeyyünât: Süslenmeler, süsler.
Tezkîr: Hatırlatma.
Tezkire: Hatırlatış, düşündürme; pâdişah veya başvezir tarafından yazılan ferman, mektup, yazı.
Tezkiye: Temizleme, temize çıkarma.
Tezkiye-i nefis: Nefsi kötülüklerden temizleme; kendini temize çıkarma.
Tezlîl: Zelîl etme, alçaltma.
Tezvîr: Yalan karıştırma; hîle ve yalan kullanma; yalan dolan; kovuculuk yapma, arabozuculuk yapma.
Tezyîd: Ziyâdeleştirme, artırma.
Tezyîf: Alay etme.
Tezyîn: Süsleme.
Tıbâ': Tabîatlar; yaratılışlar.
Tıbâat: Kitap basma.
Tıbb: Tabiplik, hekimlik.
Tıfl: Çocuk.
Tıyb: Güzel koku, güzel kokulu şey; hoş, hoşnud.
Tıyn, Tîn: Çamur, balçık.
Tıynet: Yaratılış, tıynet.
Tıyneten: Tıynet bakımından.
Tıyn-ı lâzib: Yapışkan çamur.
Tilmîz: Talebe.
Tîmâr: Yara bakımı, tedâvi; bakım.
Timsâl: Sûret, resim; sembol.
Tiryâk: Panzehir.
Tîz: Keskin; sık; tez, çabuk.
Tîz-fehm: Anlayışı sür'atli; çabuk anlayan.
Tufeyl: Dalkavuk.
Tufûliyet: Çocukluk, küçüklük.
Tuğyân: Taşkınlık, azgınlık; ilâhî emirlere karşı gelme.
Tuhme: Mîde dolgunluğu, hazimsizlik.
Tûl: Uzunluk, boy; boylam.
Tûlen: Uzunluğuna; boyca; boylam bakımından.
Tûl-ı müfrit: Aşırı uzunluk.
Tûl-i ömr: Ömür uzunluğu; ömür boyu.
Tulû': Doğma, doğuş.
Tu'm: Tad, çeşni; yiyecek, azık.
Tuma'nînet: İtmi'nan, sükûn bulma, tatmîn olma.
Turuk: Yollar, tarîkatler.
Turuk-ı aliyye: Yüce tarîklar, büyük tarîkatler.
Tûtî: Dudu kuşu; papağan cinsinden bir kuş.
Tuyûr: Kuşlar.
Türâb: Toprak.
Türrehât: Saçma sapan sözler.

U

Ubûdiyyet: Kulluk.
Ubûr: Geçme; diğer tarafa geçme.
Ucâle: Acele yapılan iş; acele yazılan kitap.
Uded: Malzeme, mühimmat, teçhîzat.
Udûl: Sapma, yoldan çıkma, geri dönme, vaz geçme.
Ufkî: Bir yüzeye paralel olan; yatay.
Ufkiyyen: Ufkî olarak, yatay olarak, yere paralel olarak.
Ufûl: Batma, kaybolma, görünmez olma; ölme.
Uhrâ: Diğer, son.
Uhûd-ı baîde: Uzak ahdler; uzak devirler.
Uhuvvet: Kardeşlik.
Ukalâ: Âkıller, akıl sâhipleri.
Ukde: Düğüm; zor ve karışık iş; iç sıkıntısı.
Ukûbet: Cezâlandırma, cezâ.
Ukûl: Akıllar.
Ukûl-ı selîme: Akl-ı selîmler.

Ukûs: Akisler.
Ûlâ: İlk, evvel, önceki.
Ulemâ: Âlimler.
Ulemâ-i billâh, Ulemâ-billâh: Allâh'ı bilen âlimler; Allah'la bilen âlimler.
Ulûf: Binler.
Ulûhiyyet: İlâhlık, tanrılık.
Ulûm: İlimler.
Ulûm-ı mürevvece: Revaçta, îtibarda olan ilimler.
Ulûm-i riyâziyye: Matematik ilimler.
Ulüvv: Yükseklik, yücelik.
Ulvî, ulviyye: Yüksek, yüce.
Ulviyyât: Ulvî olan şeyler; ulvîlikler.
Umk: Derinlik.
Ummâl: Amel sâhipleri; âmiller, mutasarrıflar, vâlîler.
Umrân: Mâmurluk; bayındır olma; şehir.
Umûr: İşler.
Unsur: Mürekkeb, birleşik isimleri meydana getiren basit cisimlerin her biri; element, madde.
Unsuriyyûn: Unsura mensup, unsurla alâkası olanlar.
Urefâ: Ârifler; Allah'ı pek iyi bilenler; nakîblerden sonra gelen reisler.
Urefâ-i billah, urefâ-billâh: Allah'ı pek çok ârif olanlar; Allah'la bilenler.
Urûc: Yukarı çıkma, yükselme, mîraç.
Usât: Âsîler; cenâb-ı Hakk'a âsî olanlar, itâat etmeyenler.
Usret: Zorluk, güçlük.
Ustukuss: Sıcaklık, soğukluk, yaşlık ve kuruluktan ibâret dört tabiat, dört rükün.
Ustukussât: Ustukusslar.
Usturlâb: Yıldızların arza nazaran yükseklik derecesini bulmakta kullanılan âlet.
Usûl: Asıllar.
Usûl-i hendese: Geometri metodolojisi.
Utarid: Merkür.
Uyûb: Ayıplar, kusurlar.
Uyûn: "Ayn"lar, a'yân; gözler, pınarlar.

Ü

Üdebâ: Edipler; edep sâhipleri.
Üftâde: Düşkün, bîçâre; âşık.
Ülü'l-azm: Nübüvvet ve risâlet vazîfelerini büyük bir azim ve kuvvetle yerine getiren peygamberler için kullanılır. Bunlar: Nuh, İbrâhim, Mûsâ, Îsâ ve Hz. Muhammed peygamberlerdir.
Ülü'l-elbâb: Lübb sâhipleri; kalp, akıl sâhipleri.
Ülü'l-emr: Emr sâhibi.
Ülü'n-nühâ: Akıl sâhipleri.
Ümem: Ümmetler.
Ümem-i mâzıye: Geçmiş ümmetler.
Ümem-i muhtelife: Muhtelif ümmetler; çeşit çeşit ümmetler.
Ümem-i sâbıka: Geçmiş ümmetler.
Ümem-i sâlife: Geçmiş, eski ümmetler.
Ümenâ: Emîn olan kimseler; emânete ehil olanlar.
Ümerâ: Emirler; beyler, devleti yönetenler.
Ümîd-vâr: Ümitli.
Ümm: Anne; asıl, esas, prensip.
Ümmehât-ı erbaa: Dört ana; dört esas.
Ümmehât-ı esmâ: İlâhî isimlerin anası, ana isimler, asıl ve temel ilâhî isimler.
Ümmet-i merhûme: Rahmetle müjdelenmiş ümmet.
Ümmî: Benim annem.
Ümmü'l-kitâb: Kitabın anası, esâsı, aslı.
Ümniye: Temennî, ümit, istek, niyet.
Ünf: Şiddet, sertlik, kalabalık.
Üns: Ünsiyet; alışıklık, yakınlık.
Üns-i billah, Üns-billâh: Allah ile ünsiyyet.
Ünûset: Müenneslik; dişilik, kadınlık.
Ünvân: Başlık; isim.
Ürcûfe: Yalan, uydurma söz.
Üsbûiyye: Haftalık duâlar, virdler.
Üserâ: Esirler.
Üşniye: Su yosunları.
Üzn: Kulak.

V

Vâbeste: ...e bağlı.
Vâcib: Zarûrî olan, olmaması düşünülemeyen.
Vâcib bi'l-gayr: Başkasıyla vacip olan; başkasından dolayı gerekli ve zarûrî olan.
Vâcib bi'z-zât: Zâtıyla vâcib olan, varlığı kendi zâtıyla zarûrî olan.
Vâcibetü's-sübût: Sübûtu vâcip olan; sâbit olması zarûrî olan.
Vâcibü'l-vücûd: Vücûdu vâcip olan, varlığı

zarûrî olan; varlığı kendi zâtından olup başkasına muhtaç olmayan.
Vâcid: (Esmâ-i hüsnâdan) Var olan, her şeyi var eden, varlığı kendinden olan; dilediğini istediği anda yaratan; kendisinden hiçbir şey gizlenemeyen.
Va'd: Mükâfat vereceğine söz verme; söz verme.
Va'd-i imdâd: İmdâd etmeye söz verme; yardım etme vaadi.
Vâfî, vâfiye: Yeterli, elverir, tam.
Vahdânî: Birliğe âit.
Vahdâniyyet: Birlik.
Vâhî: Boş, mânâsız, boşuna.
Vâhib: Hibe eden, bağışlayan, bağışlayıcı.
Vâhid: (Esmâ-i hüsnâdan) Bir olan, zâtında, sıfatlarında ve işlerinde ortağı, dengi ve benzeri olmayan, vahdet kendisiyle kāim olan.
Vâhidiyyet: Vâhidlik, birlik.
Vâhidü'l-ayn: "Ayn"ı tek olan; hakîkati bir olan.
Vâhidü'z-zaman: Zamânının yegânesi olan.
Vâhime: "Vehim" duyusu.
Vahş: Yabânî, insandan kaçan (hayvan).
Vaîd: Cezâ ile tehdîd etme, korkutma, yıldırma.
Vakfiyyet: Vakıf durumunda olma.
Vâkı', vâkıa: Vukū bulan; meydana gelen.
Vâkıâ: Gerçi, her ne kadar; gerçekten.
Vâkıa: Rüyâ.
Vâkıf olmak: Durmak; bir şeyden haberi olmak, bilmek.
Vakten mine'l-evkāt: Vakitlerden bir vakit, herhangi bir vakit.
Vakt-i merhûn: Süresi bilinmeyen belirli bir zaman; bir şeyin gerçekleşmesi için takdir dilmiş belirli bir zaman.
Vakt-i zevâl: Zeval vakti; öğle vakti.
Vâlî: (Esmâ-i hüsnâdan) Mahlûkātı idâre eden, yöneten.
Vâlid: Baba.
Vâlide: Anne.
Vâlideyn: Vâlid ve vâlide; ana ve baba.
Vallâhü a'lem: Ve Allah en iyi bilir.
Vallâhü'l-hâdî: Ve Allah hidâyet edendir.
Vâreste: Kurtulmuş, serbest, rahat, ilişkisiz.
Vârid, vâride: Gelen; hâriçten insanın kalbine gelen şey; Hak'tan kula gelen feyz, ilhâm.
Vâridât: Vâridler; ilhamlar.
Vârid olmak: Gelmek, erişmek.
Vâris: Mîrasçı, kendisine mîras düşen.
Vâris: (Esmâ-i hüsnâdan) Varlıkların gerçek sâhibi ve vârisi olan.
Varta: Çukur, uçurum, tehlike.
Vasat: Orta.
Vasâyâ, Vesâyâ: Vasiyetler; tavsiyeler.
Vâsıl: Eren, erişen, ulaşan.
Vâsılân: Vâsıllar; erenler, ermişler.
Vâsılîn: Vâsıllar; erenler, ermişler.
Vasî: Bir ölünün vasiyetini yerine getirmeye memur olan kimse; bir yetîmin veya zayıf, hasta bir kimsenin malını idâre eden kimse.
Vâsi': Geniş.
Vâsi': (Esmâ-i hüsnâdan) Genişlik veren; geniş olan; bağışlaması ve rahmeti çok geniş olan.
Vâsiu'r-rahmet: Rahmeti geniş ve bol olan.
Vassâf: Vasf edici, niteleyici, övücü.
Vaz' etmek: Koymak.
Vaz', Vazı': Koyma, konuluş; durum, duruş, tavır.
Vaz'-ı yed: El koyma.
Vaz'-i haml: Hâmileliğin bitişi, doğurma.
Vazâif: Vazîfeler.
Vâzı': Vaz' eden; koyan.
Vâzıh, vâzıha: Açık, âşikâr.
Vazî': Alçak, bayağı.
Veca': Ağrı, acı.
Vecbe: Düşen bir şeyin çıkardığı ses, gürültü; kaynayan ve sürtünen bir şeyin çıkardığı ses, fıkırtı; göğüste meydana gelen fıkırtı.
Vecebât: Vecbeler; fıkırtılar.
Vech: Yüz, cebhe, yön, sûret, şekil.
Veche-hû: Onun vechi.
Vech-i meşrû': Meşrû şekil, hukūkî bir şekil; şerîata uygun sûret.
Vech-i şebeh: Benzeyiş yönü.
Vedûd: (Esmâ-i hüsnâdan) Çok seven; çok şefkatli, çok muhabbetli, çok sevilen.
Vefâ: Kâfî gelme, yetişme; ödeme.
Vefîr, vefîre: Pek çok.
Vefk: Uyma, uygun gelme, uygunluk.
Vehb: Hibe, bağışlama, hediye etme.

Vehbî, vehbiyye: İlâhî bağış ile ilgili, Allah'dan olan.
Vehhâb: (Esmâ-i hüsnâdan) Çok hibe eden; herhangi bir hakkı olmayana da bol bol ihsan eden, bağışlayan.
Vehim, Vehm: İhtimâle dayanan zayıf bilgi; duyulara dayanan cüz'î bilgileri sağlayan güç.
Vehle-i ûlâ: İlk anda, ilk önce.
Vehleten: İlkin, ilk bakışta, birdenbire, ilk anda.
Vekāyi': Vak'alar, olaylar, hâdiseler.
Vekîl: (Esmâ-i hüsnâdan) Vekâlet eden; kendine sığınanları idâre eden; idâresinde hiçbir kayda ve şarta bağlı olmayan.
Velâdet, Vilâdet: Doğum.
Velâyât: Velâyetler; velîlikler.
Velâ etmek: Sâhiplik etmek, idâre etmek, teveccüh edip tasarruf etmek.
Veled: Çocuk.
Veled-i tabîî: Nikâhsız kadınlardan doğan çocuk.
Velev: Olsa da, bile, hattâ, ister, isterse.
Velî, Veliyy: (Esmâ-i hüsnâdan) Emir sâhibi; müminlerin dostu, seven ve sevilen, yardım edip dostlarının işlerini yöneten.
Veliyy-i ni'met: Nîmet sâhibi; nîmet verip besleyen.
Velvele: Gürültü, patırtı.
Vely: Yaklaşma.
Verâ: Öte, geri, arka.
Vera': Haram olup olmadığı şüpheli olan şeylerlerden sakınma.
Verâ-yı zahr: Sırtın arkası; arka.
Verese: Vârisler.
Vesâit: Vâsıtalar.
Vesâtat: Vâsıta olma, aracılık etme.
Vesâvis: Vesveseler.
Vesâyâ: Vasiyetler, tavsiyeler.
Vesî', vesîa: Geniş, bol.
Vesvâs: Vesvese veren; şeytan.
Vezer: Sığınak.
Vezn: Tartma.
Vicdân: Bulma; iç duygu, derûnî idrak.
Vichet: Vecih, yön; zât, hakîkat.
Vilâdet: Velâdet, doğum.
Vird: Tarîkat ehlinin belirli zamanlarda okudukları dua.
Visâl: Vuslat, kavuşma.
Vitr: Tek.
Vitriyyet: Tek olma.
Vizr: Ağırlık, yük, günâh.
Vukūât: Vâki' olan şeyler; olanlar, olup biten şeyler.
Vukūf: Durma, kalma; anlama, bilgi, bilme, vâkıf olma; haberli olma.
Vusûl: Vuslat; ulaşma, varma, erişme, yetişme.
Vuzû': Abdest.
Vücûb: Vâcip olma, zarûrî olma, gereklilik, zorunluluk.
Vücûd: Varlık, var olma; bulunma; beden.
Vücûdât: Vücûdlar; varlıklar.
Vücûd-bahş: Vücûd bahşeden; varlık veren.
Vücûden: Varlık olarak.
Vücûd-ı elem: Elemin var olması.
Vücûd-i aynî: Maddeten, cismen var olan varlık; "ayn" hâlinde varlık.
Vücûd-ı zıllî: Gölge vücut, gölge varlık.
Vücûd-pezîr: Varlık bulan, varlık kabul eden, varlık kazanan.
Vücûd-pezîr olmak: Varlık bulmak, varlık kazanmak, varlık kabul etmek; meydana gelmek.
Vücûh: Vechler; yüzler.
Vükelâ: Vekiller.
Vürûd: Vârid olma; gelme, varma, yetişme.
Vüs': Güç, kuvvet; bolluk, genişlik.
Vüs'at: Genişlik.
Vüzerâ: Vezirler.

Y

Yâbis: Kuru.
Yâd-ı âhiret: Âhireti anma.
Yakaza: Uyanıklık, uyanık olma.
Yakîn: Kat'î, kesin ve şüphesiz bilgi; kesinlik, kat'iyyet.
Yakînen: Kat'î sûrette; kesin ve şüphesiz olarak, kesin bir bilgi hâlinde.
Yakzân: Uyanık.
Yakzân-ı fehm: Anlayışı uyanık.
Yârî: Dostluk.
Yâr-şinâslık: Dostluk.
Yâver: Yardımcı.
Yecûz lâ-yecûz: Câiz olur, câiz olmaz.
Yed: El.

Yedeyn: İki el.
Yed-i beyzâ: Hz. Mûsâ'nın mûcize olarak gösterdiği parlak el.
Yed-i fâile: İşleyen el; aktif el.
Yed-i kâbile: Kabul eden el.
Yed-i münfaile: Fiili kabul eden el; passif el.
Yed-i tûlâ sâhibi: Çok geniş bilgisi olan.
Yed-i yemîn: Sağ el.
Yegânegî: Bir olma; teklik, biriciklik.
Yekdîğer: Biri ötekini, birbirini.
Yeknesak: Tek düzen, değişmez; tutarlı, kendi içinde âhenkli.
Yektâ: Tek, eşsiz, benzersiz.
Yemîn: Sağ el, sağ taraf.
Yemm: Deniz.
Yenbû': Kaynak, pınar.
Yesâr: Sol el, sol taraf; zenginlik, varlık.
Yesîr: Kolay, az miktarda.
Yetîm: Yalnız, tek, eşsiz; yetim.
Yevm: Gün.
Yevme-izin: O gün.
Yevmen-fe-yevmen: Günden güne.
Yevmî: Günlük, günde.
Yevm-i ba's: Öldükten sonra diriliş günü.
Yubûset, Yübûset: Dört tabiattan biri; kuruluk.
Yuhyî ve yümît: Diriltir ve öldürür.
Yübûset: Kuruluk, dört tabiattan biri.
Yümn: Uğur, bereket.
Yüsr: Kolaylık, rahatlık; zenginlik.

Z

Zâbıt: Zapteden; düzene koyan, çizen; iki kolla çalışan (âlet): pergel.
Zabt: Tutma, yakalama; kaydetme, not etme.
Zâcir: Önleyen, yasaklayan; zorlayan, zorla yaptıran.
Zâd: Azık.
Zâd u zahîre: Azık ve yiyecek.
Za'f: Zayıflık, âcizlik.
Za'ferân: Safran.
Za'f-ı pîrî: Yaşlılıktan ileri gelen kuvvetsizlik, âcizlik.
Zâhib: Giden; bir fikre uyan, kapılan, benimseyen.
Zâhid: Dünyâdan yüz çeviren, dünyâya rağbet etmeyen.
Zâhife: Sürüngen.
Zâhil: Unutan, haberi olmayan, ihmâl eden.
Zâilât: Zâil olanlar; sona erenler, yok olup gidenler.
Zâhir, zâhire: Görünen, açık, belli, âşikâr; dış, yüz.
Zâhir: (Esmâ-i hüsnâdan) Görünen, varlığında hiçbir şüphe olmayan; varlığı herşeyden âşikâr olan.
Zahîr: Yardımcı, arka çıkan, destek olan.
Zâhir-bîn: Zâhiri, dışı gören.
Zâhiren: Zâhirde; dış görünüşte.
Zâhir-i kavl: Sözün zâhiri, sözün dış ve açık mânâsı.
Zâhirî, zâhiriyye: Zâhirle alâkalı, zâhire âit.
Zâhirî-i mahz: Sırf zâhirî; tam mânâsıyla zâhirî.
Zâhir-ter: Daha zâhir; daha âşikâr.
Zahr: Arka, sırt.
Zahr-ı gayb: Gıyâbında, arkasından.
Zâid, zâide: Ziyâde olan; eklenen, artan, lüzumsuz, fazla; matematikte: Artı (+).
Zaîf, zaîfe: Zayıf, güçsüz.
Zaîfen: Zayıf olarak.
Zâika (kuvve-i...): Tatma duyusu; tad alma.
Zâil, zâile: Zevâl bulan; geçip giden, kaybolan, yok olan.
Zâir: Ziyâret eden.
Zâkir: Zikreden; anan, hatırlayan.
Zâkire-i mütefekkire: İnsanın düşünme gücü aklın hükmüne tabi olursa bu güce "zâkire-i mütefekkire" denir.
Zâkire-i mütehayyile: İnsanın düşünme gücü "vehm"in hükmüne tabi olursa bu güce "zâkire-i mütehayyile" denir.
Zâlim: Zulmeden; karanlık olan.
Zâlimân: Zâlimler.
Zalûm: Çok zâlim olan.
Zamâir: Zamîrler; gizli olan düşünceler, sırlar.
Zamân, Zımân (Dâd ile): Kefâlet; garanti, tazmin etme, tazmînat ödeme, diyet.
Zamîme: Ek, ilâve, ekleme.
Zamîr: İnsanın gizli düşüncesi, sakladığı sır; hatır, gönül, kalp.
Zamm: Katma, ekleme, artırma.
Zanîn: Esirgeme, kıskanma.
Zann-ı gâlib: Kuvvetli, üstün zan.
Zarar-dîde: Zarar görmüş; zarara uğramış.
Zarfiyyet: Zarf olma; zarf gibi içine alma.

Zârî: Ağlayıp sızlama.
Zât-ı hüve hüve: Kendi kendinden ibâret olan zat.
Zât-maa's-sıfât: Sıfatlarla berâber zât.
Zâtullah: Allah'ın zâtı; zât-ı ilâhî.
Zâviye: Köşe, açı.
Zâyi' etmek: Kaybetmek.
Zebân: Dil, lisân.
Zebâniyye: Zebânîler.
Zebh: Boğazlama, hayvanı kesme, kurban etme.
Zebûn: Zayıf, güçsüz, âciz.
Zebûn-küş: Kendinden zayıfa gücü yeten ve yüklenen, düşkünü ve zayıfı ezen.
Zecr: Önleme, yasaklama; zorlama, sıkıştırma.
Zeferât: Zefreler; teevvühler, âh etmeler.
Zehâb: Gitme, gidiş; bir düşünceye uyma, kapılma; zihnen bir yola sapma.
Zehâb-ı ömr: Ömrün geçip gitmesi.
Zehârif: Sahte zînetler, süsler, yaldızlar.
Zekâvet: Zekîlik, çabuk anlayış.
Zekî, Zekiyy, zekiyye: Zekî; temiz, pak.
Zelîl: Hor, hakîr, alçak, aşağılanmış.
Zelle: Küçük hatâ ve günah; sürçme.
Zemîm, zemîme: Kötülenen, beğenilmeyen; kötü.
Zemm: Kötüleme.
Zendaka, Zendeka: Zındıklık, dinsizlik, kâfirlik.
Zen-perest: Kadına tapan.
Zer: Altın.
Zer': Ekme, tohum saçma.
Zerkâ: Gök, mâvi.
Zerrât: Zerreler.
Zerrîn: Altından yapılmış, altın.
Zevâhif: Sürüngenler.
Zevâhir: Zâhirler; zâhir olanlar, görünüşler.
Zevâl: Zâil olma; sona erme, geçme, yok olma.
Zevât: Zatlar.
Zevât-ı kirâm: Muhterem kimseler.
Zevc: Çift; eş.
Zevce: Kadın eş.
Zevceyn: İki zevc; iki eş.
Zevi'l-ihtirâm: Saygı sâhipleri; saygı değer kimseler.
Zevk: Tadma; mânevî idrâk, anlayış, tecrübe etme.
Zevkan, Zevken: "Zevk" yoluyla, bizzat tadarak, yaşayarak, deneyerek.
Zeyl: Etek; kuyruk; ek; son.
Zıddân: İki zıt. **Ez-zıddâni lâ-yectemiân:** İki zıt bir araya gelemez.
Zılâl: Gölgeler.
Zıll: Gölge.
Zıll-ı memdûd: Meddolunmuş, uzatılmış gölge.
Zıllî, zılliyye: Gölgeye âit, gölge ile ilgili.
Zımn: İç taraf, iç; dolayısıyla anlatılmak istenen; gizli maksat.
Zındık: Nur ve zulmet kendilerinden zuhûr eden iki yaratıcıya inanan kimse; ulûhiyet ve âhirete inanmayan; münkir, mülhid, dinsiz.
Zî-: Sâhip.
Zîbâ: Güzel.
Zîbâ-endâm: Güzel vücutlu, yakışıklı.
Zî-hakk: Hak sâhibi.
Zî-hayât: Hayat sâhibi, canlı.
Zî-iktidâr: İktidar sâhibi.
Zî-kıyem: Kıymetli, değerli.
Zî-kıymet: Kıymetli.
Zikr: Anma, hatırlama.
Zikr-i mahal irâde-i hâll: Mahalli (yeri) zikredip hâlli (o yere gireni, o yerde bulunanı) kasdetme.
Zikrullah: Allah'ı zikretme.
Zillet: Hakirlik, aşağılık, alçaklık.
Zimâm: Yular, dizgin.
Zinde: Diri, canlı; dinç, sağlam.
Zindegânî: Hayat, yaşama, yaşayış.
Zînet: Süs.
Zirâ': Dirsekten orta parmak ucuna kadar olan bir uzunluk birimi (75-90 cm)
Zî-rûh: Ruh sâhibi; canlı.
Zî-şân: Şeref sâhibi, şerefli.
Ziyâ: Işık.
Ziyâdâr: Ziyâlı, aydın.
Ziyâ-pâş: Ziyâ, ışık saçan.
Zî-zıll: Gölge sâhibi.
Zû, Zü: Sâhip.
Zû-fünûn: Fenler sâhibi.
Zuhr: Öğle.
Zuhûr: Zâhir olma, zâhir oluş; görünme, ortaya çıkma.

Zulem: Zulmetler; karanlıklar.
Zulm, Zulüm: Bir şeyi konulması gereken yere koymayıp başka yere koyma; zulüm.
Zulmânî: Zulmete, karanlığa mensup, zulmetle ilgili.
Zulmet: Karanlık.
Zulümât: Zulmetler; karanlıklar.
Zu'm: Zannetme, zan; yanlış kanâat.
Zunûn: Zanlar.
Zûr: Yalan, asılsız, sahte, uydurma.
Zü'l-ciheteyn: İki cihet sâhibi; iki yönlü.
Zü'l-vücûd: Vücûd, varlık sâhibi.
Züâk: Tatsız, herhangi bir tadı olmayan.
Zübde: En seçkin, öz; özet, hülâsa.
Zübde-i havâssü'l-havâs: Havâssın havâssının hülâsası; seçkin velîlerin seçkinlerinin en seçkini.
Zücâc: Sırça, cam.
Zühal: Satürn.
Zühd: Dünyâdan yüz çevirme, dünyâya rağbet etmeme.
Zükûr: Erkekler.
Zükûret: Erkek olma; müzekkerlik.
Zü'l-celâli ve'l-ikrâm: (Esmâ-i hüsnâdan) Celâl ve ikram sâhibi.
Zü'l-fıkarât: Omurgalılar.
Zü'l-kuvveti'l-metîn: Pek çetin kuvvet sâhibi.
Züll: Alçalma, alçaklık, horluk, hakirlik.
Zü'l-vücûd: Varlık sâhibi.
Zünnâr: Papazların bellerine bağladıkları uçları sarkık, ipten örme kuşak.
Zünûb: Zenbler; günahlar.
Zürriyyât: Zürriyetler; nesiller.
Züvvâr: Ziyâretçiler; görmeye, ziyârete gelenler.

SAYFA / SATIR	YANLIŞ	DOĞRU
347 / 14	عنبری	عبیری
351 / 27	بیدار شد	بیدار شو
359 / 11	فِتَنَةً	الاَّ فِتْنَةً
366 / 14	*Kāf dağı*	*Kāf ve Tûr dağı*
378 / 22	"hudâ" (حدی)	"hudâ'" (حداء)
403 / 16	mücmemi'dir	müctemi'dir
406 / 31	Bebâtü'n-na'ş	Benâtü'n-na'ş
410 / 30	*Ayûk'a*	*Ayyûk'a*
434 / 7	"Tîrgî", (طیرگی)	"Tîregî", (طیرگی)
434 / 7	"tîrgî" (تیرگی)	"tîregî" (تیرگی)
451 / 18	"hannet" (حنّة)	"hanne(t)" (حنّة)
465 / 9	"Yaktâki	"Vaktâki
465 / 14	زندانییٔ	زندانیٔ
476 / 30	gayrı	"ayn"ı
482 / 13	"Kerbâs"	"Kirbâs"
482 / 25	muhtazarın	muhtazarın [:muhtazırın]
488 / 8	حِس	حِسْ
493 / 28	*etme!*	*etme! [Yol sor!]*
503 / 20	كَشْتَنْ	كِشْتَنْ
510 / 7	"Der mîfet"	"Der me-yuft"
510 / 28	فَرِهْ	فِرِهْ
511 / 1	"Ferih"	"Firih"
515 / 30	emr unâ"	emr unâ [:uniye]
515 / 30	unâ emr"	unâ [:uniye] emr"
523 / 14	مواوا	موتوا
523 / 29	شه	شه
526 / 5	وآسان	وآسمان
544 / 17	دلدارری	دلداری
548 / 24	قَوْماً قَلْباً	قَلْباً
555 / 25	پُرّانیدهٔ	پَرّانیدهٔ
556 / 18	لاخیه	لأخیه
557 / 23	ز عقد	از عقد
557 / 23	کس عقد	کس از عقد
561 / 6	راندن	راندند
571 / 26	tarafaına	tarafına
572 / 25	دانشی کی	دانستی که
573 / 29	*la'b*	*lu'b*
578 / 23	sîfâtiyyesine	sıfâtîsine
578 / 23	ef'âliyyesine	ef'âlîsine
590 / 8	یاغی	باغی
593 / 31	hakîketler	hakîkatler
604 / 12	"Pendâşten"	"Pindâşten"
619 / 10	لَا يَشْبَعَانْ	لَا يَشْبَعَانْ
622 / 7	*baṣ*	*yaṣ*
627 / 11	[tı ile]	(بغلطاق) [tı ile]

12. Cildin ilk baskısı için YANLIŞ-DOĞRU CETVELİ

SAYFA / SATIR	YANLIŞ	DOĞRU
18 / 26	ی رود	کی رود
19 / 17	"Cân-güzâr"	"Cân-güdâz"
26 / 18	*kulağından*	*mülâkātından*
34 / 19	*olan olan*	*olan*
34 / 26	*bârlık*	*yârlık*
35 / 1	اسناد	استاد
35 / 16	nasîbedâr	nasîbdâr
39 / 24	hazreterine	hazretlerine
43 / 19	*Tâlkān*	*Tâlekān*
43 / 21	"Tâlkān"	"Tâlekān"
43 / 24	Tâlkān	Tâlekān
48 / 2	"Garre"	"Gırre"
51 / 12	Serhindî	Sirhindî
51 / 17	Serhindî	Sirhindî
55 / 15	mertebebsine	mertebesine
56 / 2	unsiruyyûn	unsuriyyûn
56 / 18	مُنْطَمَسْ	مُنْطَمِسْ
56 / 21	"Müntames"	"Müntamis"
56 / 21	olmak	ol[an]
57 / 8	*gāyet naks*	*gāyet-i naks*
59 / 23	Serhindî	Sirhindî
62 / 6	hîn-i zamânda	hîn-i zamânında
67 / 21	"Leb-i huşk"	"Leb-huşk"
72 / 26	*inâs*	*inâsı*
74 / 23	"garîden"	"gurrîden"
93 / 2	"Lâ-edriye"	"Lâ-edriyye"
100 / 3	تُدْرِكُهُ	لاتُدْرِكُهُ
101 / 27	gibidir	gibidir.
105 / 9	*Müfelseften*	*Müfelsiften*
105 / 11	Yanlış: "Müfelsef", ism-i mef'ûldür.	Doğru: "Müfelsif", ism-i [fâildir].
105 / 11	Yanlış: "Feylesoflaşmak	Doğru: "Feylesoflaşmış [ism-i fâil olarak felsefe yapan]
128 / 22	*kuluna*	*kavline*

SAYFA / SATIR	YANLIŞ	DOĞRU
129 / 2	muhakkık	muhakkık-ı
139 / 1	va	ve
139 / 27	tahtnda	tahtında
144 / 17	*Ceyhûn*	*yüz Ceyhûn*
147 / 11	be-gû	bi-gû
149 / 18	*delâil-i*	*delâil,*
153 / 13	تی	نی
154 / 1	هرورا	رهرورا
162 / 17	وموتوا	موتوا
177 / 15	*neskden*	*nesakdan*
205 / 17	نی که	که
208 / 24	"Tûl müddet	"Tûl-i müddet
214 / 3	"Kem harâş"	"Kem hırâş"
214 / 28	*murtazâ*	*murtazî*
221 / 5	تحریٔ	تحریئ
226 / 19	küfüvü	küfvü
232 / 25	*günün*	*kevnin*
244 / 4	دِرَاً	دَرَاً
244 / 7	"Dirâ"	"Derâ"
246 / 24	"Çâşengâh"	"Çâştgâh"
254 / 19	صَبَاحٌ	صَبَاحَ
254 / 20	مَسَاءٌ	مَسَاءَ
255 / 10	"nigirîsten"	"nigerîsten"
259 / 17	نبو شید	بنو شید
260 / 17	زانك	زانکه
263 / 15	üflet	ülfet
267 / 30	گونهگون	گونه گون
276 / 29	ما کسییم	ما کیم
278 / 7	به بین	ببین
280 / 18-19	cismâmiyet	cismâniyet
302 / 29	تقایس	یقاس
317 / 18	*hoş havâssin*	*hoş-havâssin*
317 / 20	"Hoş havâs"ten	"Hoş-havâs"ten
322 / 7	*fegendesi*	*figendesi*
322 / 9	Fegende-i	"Figende-i

SAYFA / SATIR	YANLIŞ	DOĞRU
341 / 1	بَخَرَ	بِخَرَ
343 / 8	bütündüğü	büründüğü
348 / 16	اَلْاُذْنَانُ	اَلْاُذْنَان
349 / 15	Irak'ta	Örfde
349 / 23	سجود	bu kelime birinci mısranın sonuna gelecek پانصد سجود
354 / 11	افزودئ	افزودئى
367 / 5	موسى	موسئ
370 / 25	عدو	عدوّ
373 / 14	عَيْنَيْ قَلْبَهُ	عَيْنَي قَلْبِه
375 / 21	be-purs	bi-purs
375 / 25	شُمَرْ	شُمُرْ
384 / 21	*nûrsun:*	*nûrsun ki*
393 / 18	بو جنسيت	بوى جنسيت
404 / 35	"tîn-i	"tıyn-i
415 / 9	fıhûm-i	fuhûm-i
422 / 20	از	ازجا
422 / 30	*safrası*	*sofrası*
424 / 27	رو كتيب	روى كتيب
426 / 11	"be-îst"	"bi-îst"
428 / 19	"Ferû	"Furû
432 / 10	بُرْدِ رَخْت	بُرْد رَخْت
436 / 2	Âmilî	Âmulî
436 / 32	معنى	معنئ
438 / 17	كحكم	كحلم
440 / 13	ma'nevî nezdine,	ma'nevî, nezdine
445 / 4	"Müntekım"	"Müntakım"
449 / 23	buyurulnuş	buyurulmuş
452 / 8	*gündüz*	*gündüz yokun*
466 / 25	دارد وهر	دارد هر
472 / 14	كَهُنْ	كُهُنْ
480 / 9	مَنْ كَانَ	وَ مَنْ كَانَ
481 / 10	بيز	بى ز
486 / 21	بَكُشْ	بِكُشْ
487 / 12	*vuran*	*uran*
487 / 25	كردنم	گردنم
490 / 17	*tuzdan*	*tozdan*
490 / 19	"tuz"dan	"toz"dan
490 / 20	tuzlarından	tozlarından
491 / 4	"hakkan"	"hakkā"
491 / 8	hakkan ki	hakkā ki
493 / 8	با محب	يا محب
495 / 26	كردان	گردان
501 / 11	dalâlat	dalâlet
504 / 14	*Circîs*	*Cercîs*
504 / 16	Circîs	Cercîs
504 / 18	Circîs	Cercîs
504 / 24	Circîs	Cercîs
510 / 4	*derem*	*direm*
510 / 8	dereme	direme
510 / 15	*deremi*	*diremi*
514 / 1	بيز	بيز
519 / 22	جوئ	جويى
538 / 7	"Tehî-rev"	"Tühî-rev"
543 / 10	خَطَا	خطَا
543 / 13	"Hatâ"	"Hıtâ"
543 / 23	Hatâ	Hıtâ
544 / 19	Hatâ	Hıtâ
545 / 22-23	Hatâ	Hıtâ
551 / 12	*Hatâ*	*Hıtâ*
551 / 13	Hatâ	Hıtâ
558 / 5	Hatâ	Hıtâ
570 / 11	*galîttir*	*galîzdır*
585 / 6	*rek'at midir?*	*rek'at midir? Acabâ bu dört rek'at midir?*
586 / 2	*dedin*	*dedik*
604 / 28-29	Şuarâ	Şûrâ
618 / 1	"gez pey şeş	"kez pey-i şeş
618 / 1	"gez pey heft	"kez pey-i heft
618 / 4	وَمَا كَانَ	مَا كَانَ

11. Cildin ilk baskısı için YANLIŞ-DOĞRU CETVELİ

SAYFA / SATIR	YANLIŞ	DOĞRU
13 / 19	girîzândır	gürîzândır
17 / 18	zımmında	zımnında
20 / 5	هَلَمْ	هِلَمْ
33 / 24	değidir."	değildir."
37 / 7	رنگئ	رنگيئ
63 / 2	شد	شو
68 / 3	نَخْتِمُ	نَخْتِمْ
74 / 27	باك	پاك
79 / 11	tasfîli	tafsîli
79 / 16	طُمْطُرَاقْ	طُمْطُرَاقِ
82 / 29	"Câiz ki,	"Ve câiz ki,
83 / 1	دستانُ	دستان
88 / 23	şuttâr"	şüttâr"
93 / 22	"hıfzeden"	"hıfzeder"
94 / 27	Gavnevî	Gaznevî
103 / 13	پودت	پوتت
126 / 1	میذهد	میزهد
126 / 27	خون	خونی
130 / 11	*çakmağı*	*gönül çakmağı*
136 / 4	"Dest hûş"	"Dest hûş [:haveş]"
137 / 4	girîz	gürîz
145 / 10	شد	شدی
146 / 25	بعمر	بعَمْر
147 / 2	*kendinden*	*güneşten*
147 / 3	*gölgenden*	*gölgeden*
159 / 5	*çaylak*	*çıplak*
162 / 13	*koyunun*	*kuyunun*
162 / 15	koyunun	kuyunun
167 / 1	بی	به
167 / 1	نی	به
173 / 10	بَچه	بچْه
176 / 20	نَهبه	نُهبه
176 / 25	"Nehbe"	"Nühbe"
177 / 10	"Eştür	"Üştür
178 / 4	آنه	آنکه
179 / 22	الخبيثين	للخبيثين
180 / 1	ترس	این ترس
180 / 16	*erdim*	*erem*
181 / 17	بیز	بی ز
186 / 13	*iyidir, ve*	*iyidir ve*
187 / 5	افسوس	افسون
200 / 10	rakasında	arkasında
200 / 17	شیر ز	شیر نر
210 / 29	murâd, dahi	murâd dahi
212 / 2	*çaylak*	*çıplak*
217 / 28	tebâbet	tabâbet
227 / 11	düşerür	düşürür
230 / 11	vafs-ı	vasf-ı
230 / 28	İhtilât-ı	Ahlât-ı
233 / 18	مِنْ	مَنْ
249 / 3	مینداتم	من نداتم
250 / 26	"Hey muri"	"Hey mori"
251 / 11	از کجائ	از کجائی
254 / 27	"menü'l-ahîr"	"mennü'l-ahîr"
255 / 14	mıtrıka	mıtraka
257 / 29	ilallâh	illallâh
262 / 29	tasfîlâtı	tafsîlâtı
269 / 31	بشافت	بشکافت
277 / 26	این ندارد	این تن ندارد
278 / 14	Yanlış: ağlamak ve mâtem tutmak Doğru: ağlaman ve mâtem tutman	
278 / 15	lisânını	lisânîni
279 / 9	*ferahlık*	*ferruhluk*
289 / 28	böcüğü	böceği
290 / 5	"Sevdâger"	"Sûdâger"
294 / 4	کی میزنی	که میزنی
309 / 19	on diken	onu diken
321 / 28	تقریر	تقدیر
326 / 16	جان و جسم	جان جسمم
334 / 1	وی اصل	سوی اصل

SAYFA / SATIR	YANLIŞ	DOĞRU
312 / 1	جدْ	جدّ
312 / 10	آن گَهان	آنگَهان
316 / 22	خواجه است	خواجه ست
320 / 13-14	Yanlış: ["Gizli sır, "Yazılan yazıldı, kalem de kurudu" kaynağından bir su gibi coşar, davul ile bayrakla meydana çıkar"]	Doğru: ["Gizli sır, ceffe'l-kalem cihetinden, böyle davul ve bayrak su fişkırıcı olmuşdur."]
321 / 15	بدزدد	بدزدی
321 / 24	رفته ست	رفتست
324 / 20	غدر و روشنی	غدر روشنی
329 / 27	*göğünü*	*kökünü*
329 / 30	مكن	كمن
330 / 3	فُضَيْل	فُضَيْلِ
332 / 13	"Güstâh-rû"	"Güstâh-rev"
335 / 4	*gün*	*köle*
336 / 27	ايمنی است	ايمنيست
337 / 12	تهی است	تهيست
341 / 7	خشك است	خشكست
348 / 5	Yusûfiyye'dedir	Yûsufî'dedir
349 / 28	ره زنی است	ره زنيست
349 / 29	*akabe*	*ukbe*
351 / 1	بسته ست	بستست
355 / 3	*Onu*	*Ânı*
355 / 27	فصول	فضول
362 / 24	می‌بيند	بيند
366 / 12	ای است	ايست
377 / 21	بِسْتُرُش	بِسْتُرَش
378 / 13	خشنودی	خشنودئ
380 / 11	خنَك	خنُك
380 / 30-31	*âlemine*	*ilmine*
395 / 16	كردنی است	كردنيست
403 / 9	سيرت	سيرتي
403 / 14	سَخُنْ	سُخُن
403 / 21	اوميد را	اميد را
413 / 12	*ıyş*	*ayş*
413 / 14	ıyş	ayş
422 / 11	دبوسی	دبوسی
433 / 1	حيرتی است	حيرتيست

SAYFA / SATIR	YANLIŞ	DOĞRU
433 / 1	سيرتی است	سيرتيست
433 / 15	فنی است	فنيست
433 / 15	كشتنی است	كشتنيست
450 / 22	روشنی است	روشنيست
460 / 16	*o rûh*	*oruç*
461 / 23	*gelir ise*	*gelmiyor ise*
479 / 20	فرعي است	فرعيست
489 / 1	مثْقَلان	مُثْقَلان
489 / 3	"Miskal"	"Müskal"
496 / 18	*onların*	*atların*
511 / 11	فالينظر	فلينظر
525 / 22	پنبه است	پنبه ست
541 / 8	فانتبهوا	انتبهوا
555 / 1	آن دهان	آن از دهان
563 / 6	بيا بر سرم	بيا يد بر سرم
574 / 9	شدهست	شدست
579 / 20	*korkar.*	*ne korkar!*
589 / 5	*senden*	*sened*
589 / 24	سرمه و كش	سرمه كش
591 / 8	*kılmadı, ve*	*kılmadı ve*
597 / 6	يَا قَوْمِ	قَالَ يَا قَوْمِ
602 / 11	*Tecellî-i*	*Tecellî*
602 / 18	*dururlar*	*duralar*
603 / 5	اخْشَوْشَنُوا	اخْشَوْشَنُوا
603 / 5	وَاخْشَوْشَبُوا	وَاخْشَوْشِبُوا
609 / 22	آرام	آرم
611 / 10	Yanlış: *bu vatandan benim eşyâm*	Doğru: *bu vatan benim eşyâm[dan]*
611 / 12	vatanından	vatanı
611 / 13	nefsâniyyem	nefsâniyyem[de
614 / 3	"Ben nefis	, nefis
622 / 1	پادشاهی	پادشاهئ
624 / 16	*Âdem ise*	*Âdem isen*
627 / 11	مَسَاكِنَكُمْ	Dikkat: Bu kelin âyetin sonuna gele
629 / 3	بيرون چست	ون [جهد] چست
631 / 29	*tuğla gibi*	*[kerpiç] gibi*
632 / 5	tuğla gibi	[kerpiç] gibi
632 / 6	Akıl tuğla	Akıl [kerpiç]
636 / 5	**Cumâdi'l-**	**Cumâde'l-**

10. Cildin ilk baskısı için YANLIŞ-DOĞRU CETVELİ

SAYFA / SATIR	YANLIŞ	DOĞRU
15 / 27	خوردن	خورد
19 / 28	وجوهم	وجوهم
32 / 25	icrâ et, ve	icrâ et ve
35 / 2	*hamların*	*hâsların*
35 / 27	نَقْذِفُ بِالْحَقِّ	نَقْذِفُ بِالْحَقِّ عَلَى الْبَاطِلِ
41 / 22	جانى من	جان من
45 / 29	فاليطلبها	فليطلبها
51 / 25	شوقرين	شو قرين
51 / 26	*okudu*	*okudun*
51 / 27	*oldu.*	*ol!*
52 / 7	beyitte	[2185.] beyitte
63 / 14-15	azmederse	[avdet] ederse
74 / 11	بيامان	بى امان
79 / 24	اگراو	ار
85 / 15	tehî	tühî
87 / 19	fâideler	[fâide]
87 / 23-24	Yanlış: "Ücrâ", lügatte "bahşiş ve fâide" ma'nâsına olan "cervî" kelimesinin cem'idir.	Doğru: ["İcrî"], lügatte "bahşiş ve fâide" ma'nâsına olan ["icrâ'"] kelimesinin [imâle olunmuşudur].
92 / 20	"Küftâr"	"Keftâr"
100 / 27	ومَن	مَن
101 / 16	*gazab*	*gasb*
126 / 13	*Huten*	*Hoten*
126 / 16	"Huten	"Hoten
142 / 28	(فسون)	(فسونى)
165 / 24	اختبار	اختيار
167 / 27	*erişmiştir*	*erişmemiştir*
168 / 13-14	Binâenaelyh	Binâenaleyh
171 / 3	*oldu*	*oldum*
171 / 22	اين خلق	اين از خلق
172 / 24	*yaktı*	*yaptı*
173 / 15	*getirdim*	*getirdin*
175 / 12	"gurîden"	"gurrîden"
178 / 4	بر بر	بر بر
180 / 28	beyenmedi	beğenmedi

SAYFA / SATIR	YANLIŞ	DOĞRU
184 / 4	musâhebesinden	musâhabesinden
186 / 3	شاه وجود	شاه جود
187 / 12	بازگونه	باز گونه
190 / 3	غيسى	غيبى
193 / 19	*şey'e lillâh*	*şey' lillâh*
194 / 15	أقرَضوا	أقرِضوا
194 / 15	بر انصروا	انصروا
195 / 5	*halk*	*Hâlık*
204 / 29	دريايى است	دريائيست
204 / 30	*şinîde*	*şenîde*
209 / 12	معنى است	معنيست
216 / 7	بردهٔ ا تو	بردهٔ تو
221 / 8	عالى	عالى
228 / 17	*tenkîh*	*tenkıye*
228 / 20	"Tenkîh"	"Tenkıye"
237 / 25	تو نهٔ اى	تو نهٔ
239 / 2	vereciliğine	vericiliğine
247 / 21	رستخيز	رستخيز
247 / 22	*rüstahîzi*	*resthîzi*
247 / 24	"Rüstahîz"	"Resthîz"
248 / 21	بول	بول
258 / 24	*âteşkede*	*âteşgede*
261 / 8	آيش	ايش
263 / 3	ايش	ايش
263 / 4	"*Hâşâ*	"*Hâşe*
271 / 32	*hatâyı*	*hitâbı*
275 / 14	"mev"	(مَو) "mav"
275 / 18	mev mev	mav mav
275 / 26	*delâle*	*dellâle*
275 / 28	"Delâle"	"Dellâle"
280 / 20	gözlüğünden	güzelliğinden
287 / 15	değildir	değildir. [Akıle bir işâret kâfîdir]
296 / 4	خوردنى است	خوردنيست
300 / 22	برد	برد
307 / 27	گفتنى است	گفتنيست
308 / 20	نبرد شد	نبرد
310 / 15	"bâyist"	"bi-îst"

9. Cildin ilk baskısı için YANLIŞ-DOĞRU CETVELİ

SAYFA / SATIR	YANLIŞ	DOĞRU
14 / 20	مَا فَعَلْتُهُ عَنْ أَمْرِى	وَمَا فَعَلْتُهُ عَنْ أَمْرِى
14 / 30	beyân-ı aliyyeleri	beyâ[nât]-ı aliyyeleri
20 / 5	mahzar-ı tâmmı	mazhar-ı tâmmı
20 / 12	اى ا ضياء الحق	اى ضياء الحق
22 / 20	"Kâmurân"	"Kâmrân"
23 / 6	"kîhan"	"kîhan" [:"keyhân"]
23 / 7	"Keyhân"	"Geyhân"
23 / 11	عالم بر	عالم كبرى
24 / 1	اعلَموا آن	اعلَموا أنْ
35 / 12	"berden"	"burden"
38 / 5	فى معاء	فى معاً
42 / 17	Yanlış: "Ûc ibn Avk"	Doğru: "Ûc ibn Avk" [:"Unuk"]
44 / 22	ölürsüzüz	ölürsünüz
46 / 4	"Ser şüden şeb"	"Ser şüden-i şeb"
47 / 29	پردهء	پردهٔ
49 / 27	خندهء	خندهٔ
58 / 25-26	terâvette	tarâvette
60 / 8	أقْرَضُوا	أقرِضُوا
71 / 8	نارى هتو	نارى عتو
81 / 10-11	temziliklerin	temizliklerin
82 / 17	رستهء	رستهٔ
82 / 17	ناشستهء	ناشستهٔ
106 / 26	"zift"	"zeft"
117/9	ابر	ابرو
117 / 25	خيال پاك	جان پاك
120 / 30	şâh	şân
120 / 31	"Şikûh"	"Şükûh"
126 / 1	يَبْلُوهُمْ	يَبْلُوهُمْ
126 / 29	*edeler*	*ederler*
130 / 31	اخوان	اخوان
134 / 29-30	Bu beyit anlamı italik olacak	
135 / 16	"Safvet-i taleb"	"Safvet-taleb"
139 / 25	لاعرف	لأعرف

SAYFA / SATIR	YANLIŞ	DOĞ
143 / 8	*söyleyeyim*	*söyleye*
143 / 11	söyleyeyim	söyleye
147 / 9	دل دلدارى دارى	ارى
152 / 16	hikme-i tabîiyye	hikmet-i t
154 / 5	حالى	حال
165 / 29	آيينهء	ينهٔ
168 / 29	tâli'-i ezelîndir	tâli'-i eze
172 / 23	*uluyor*	*ölüy*
173 / 8	*uluyor*	*ölüy*
175 / 28	"Bâ-efdâl"	"Bâ-if
175 / 31	efdâl	ifdâ
176 / 20	عاشق	عاشقى
177 / 6	*kapıdan*	*kuyuda*
180 / 23	olurdu, ve	olurdu
181 / 1	"dâmen keşten"	"dâmen keş
188 / 5	*lügatin*	*la'neti*
188 / 29	"*el-melikü*	"*el-müll*
189 / 3	"El-melikü	"El-müll
189 / 5	"Melik kısırdır"	"Mülk kısı
200 / 4	بى حس بى	حس و بى
202 / 26	زين گريز	حد گريز
218 / 11	*azâbın*	*azâbım*
224 / 7	اين صحرا سحراى	سحراى
234 / 6	پارى	يارى
235 / 7	برخم	بزخم
235 / 25	eder, ve	eder ve
236 / 14	حنجرم	خنجرم
236 / 22	جُنبان بَود	جُنبان بُود
238 / 13	, Fâtır 35/15)	)
238/13	وأنْتُمُ الْفُقَرَاءُ الَى اللّٰه	نتُمُ الْفُقَرَاءُ
242 / 5	خيال	خيالى
242 / 24	مَداد	مَدار
248 / 31	بل كه	بلكه
253 / 7	شخنه	شحنه

9. Cildin ilk baskısı için YANLIŞ-DOĞRU CETVELİ

SAYFA / SATIR	YANLIŞ	DOĞRU
14 / 20	مَا فَعَلْتُهُ عَنْ اَمْرِى	وَمَا فَعَلْتُهُ عَنْ اَمْرِى
14 / 30	beyân-ı aliyyeleri	beyâ[nât]-ı aliyyeleri
20 / 5	mahzar-ı tâmmı	mazhar-ı tâmmı
20 / 12	اى ا ضياء الحق	اى ضياء الحق
22 / 20	"Kâmurân"	"Kâmrân"
23 / 6	"kîhan"	"kîhan" [:"keyhân"]
23 / 7	"Keyhân"	"Geyhân"
23 / 11	عالم بر	عالم كبرى
24 / 1	اعلَمُوا اَنّ	اعلَمُوا اَنْ
35 / 12	"berden"	"burden"
38 / 5	فى معَاء	فى معًا
42 / 17	Yanlış: "Ûc ibn Avk"	Doğru: "Ûc ibn Avk" [:"Unuk"]
44 / 22	ölürsüzüz	ölürsünüz
46 / 4	"Ser şüden şeb"	"Ser şüden-i şeb"
47 / 29	پردهء	پردهٔ
49 / 27	خندهء	خندهٔ
58 / 25-26	terâvette	tarâvette
60 / 8	أَقَرِضُوا	أَقْرِضُوا
71 / 8	نارى هتو	نارى عتو
81 / 10-11	temziliklerin	temizliklerin
82 / 17	رستهء	رستهٔ
82 / 17	ناشستهء	ناشستهٔ
106 / 26	"zift"	"zeft"
117/9	ابر	ابرو
117 / 25	خيال پاك	جان پاك
120 / 30	şâh	şân
120 / 31	"Şikûh"	"Şükûh"
126 / 1	يَتْلُوهِمْ	يَتْلُوهُمْ
126 / 29	*edeler*	*ederler*
130 / 31	اخوان	اخوان
134 / 29-30	Bu beyit anlamı italik olacak	
135 / 16	"Safvet-i taleb"	"Safvet-taleb"
139 / 25	لاعرف	لأعرف
143 / 8	*söyleyeyim*	*söyleyemem*
143 / 11	söyleyeyim	söyleyemem
147 / 9	دل دلدارى دارى	دلدارى
152 / 16	hikme-i tabîiyye	hikmet-i tabîiyye
154 / 5	حالى	حال
165 / 29	آيينهء	آيينهٔ
168 / 29	tâli'-i ezelîndir	tâli'-i ezelînindir
172 / 23	*uluyor*	*ölüyor*
173 / 8	*uluyor*	*ölüyor*
175 / 28	"Bâ-efdâl"	"Bâ-ifdâl"
175 / 31	efdâl	ifdâl
176 / 20	عاشق	عاشقى
177 / 6	*kapıdan*	*kuyudan*
180 / 23	olurdu, ve	olurdu ve
181 / 1	"dâmen keşten"	"dâmen keşîden"
188 / 5	*lügatin*	*la'netin*
188 / 29	"*el-melikü*	"*el-mülkü*
189 / 3	"El-melikü	"El-mülkü
189 / 5	"Melik kısırdır"	"Mülk kısırdır"
200 / 4	بى حس بى	بى حس و بى
202 / 26	زين گريز	زين حد گريز
218 / 11	*azâbın*	*azâbım*
224 / 7	اين صحرا سحراى	اين سحر اى
234 / 6	پارى	يارى
235 / 7	برخم	بزخم
235 / 25	eder, ve	eder ve
236 / 14	حنجرم	خنجرم
236 / 22	جُنبانُ بود	جُنبان بُود
238 / 13	, Fâtır 35/15)	)
238/13	وَأَنْتُمُ الْفُقَرَاءُ اِلَى اللّٰهِ	وَأَنْتُمُ الْفُقَرَاءُ
242 / 5	خيال	خيالى
242 / 24	مَداد	مَدار
248 / 31	بل كه	بلكه
253 / 7	شخنه	شحنه

SAYFA / SATIR	YANLIŞ	DOĞRU
253 / 20	كياه	گياه
258 / 15	بديد	پديد
259 / 23	Yanlış: *Bu cihanda ve o cihanda*	
	Doğru: *Bu cihan da ve o cihan da*	
265 / 17	horozun, ve	horozun ve
265 / 18	kazın, ve	kazın ve
269 / 21	tebdîl dah	tebdîl dahi
270 / 14	*yaparsın, ve*	*yaparsın ve*
272 / 23	بران آن	بر آن
273 / 4	يديگر	يكديگر
276 / 28	رغ	پنج
287 / 12	مجوس	محبوس
287 / 13	كشتن	گشتن
287 / 13	خشگ	خشك
288 / 18	گاه	كاه
288 / 18	گاه	كاه
289 / 4	كشتم	كشم
291 / 11	كالا مان	كالأمان
293 / /4	بزر	بزر
300 / 6	ا غنى	اى غنى
300 / 24	چنان	جنان
301 / 13	پُرَست	پُرست
302 / 9	temniyesinden	tenmiyesinden
310 / 9	ناموسى	ناموس
321 / 6	معدنها	معدنهاى
327 / 30	perestij	perestiş
330 / 7	فَرَقْ	فَرْق
332 / 19	له	كه
335 / 8	kan, ve	kan ve
335 / 14	zâhir, ve	zâhir ve
338 / 13	كم	گم
338 / 13	هر كذ هنر	هر گز
338 / 19	شكر وداد	شكر و داد
338 / 28	كام ران	كامران
339 / 28	وأقْرَضُوا	وأَقْرِضُوا
339 / 28	(Hadîd, 57/18)	(Müzemmil, 73/20)
344 / 9	سبلبت	سبلت

SAYFA / SATIR	YANLIŞ	DOĞRU
345 / 26	nebât, ve	nebât ve
347 / 16	esmâ-ilâhiyyenin	esmâ-i ilâhiyyenin
349 / 13	ندار	ندارد
353 / 19	اليك	ليك
357 / 26	*sıhhat*	*sohbet*
358 / 5	sıhhati	sohbeti
358 / 16	binâenaleyh	binâen
366 / 22	هوشست	هوشت
372 / 15	جَهْد	جُهْد
372 / 18	"cehdü'l-mukıl"	"cühdü'l-mukıll"
373 / 17	بهستيد	بهستيت
373 / 19-21	Bu beyit anlamı italik olacak	
375 / 18	*sadânın*	*meydanın*
375 / 23	به بند	ببند
378 / 29	أكنتم	أنتم
388 / 23	-hamûza	-humûza
390 / 13	نى دانى	مى دانى
395 / 27	"pisteh"	"piste",
401 / 22	منثنيست	كه منثنيست
402 / 26	نباشد	نباشند
408 / 4	انيسان	انسيان
408 / 5	*enîslerden*	*insîlerden*
409 / 2	مددعئ	مدعئ
412 / 11	فرعونئ	فرعونى
412 / 12	*Yâhud*	*Yâhud [ey alîl,]*
412 / 12	*üzerine*	*üzerine [Nîl gibi]*
427 / 22	كرسد	كرست
429 / 21	عُمْيا	عَمْيا
429 / 25	"Umyâ"	"Amyâ"
432 / 13	bahs-i cidâlde	bahs ü cidâlde
436 / 1	Âmilî	Âmulî
436 / 21	ذالك	ذلك
437 / 20	دَها	دُها
439 / 27	بويد	بود
444 / 2	نيزك	كنيزك
451 / 21	در چار	دوچار
460 / 16	*olur*	*ölür*

SAYFA / SATIR	YANLIŞ	DOĞRU
460 / 18	olur	ölür
462 / 15	لقمه و	لقمه
462 / 23	*delil*	*dil*
463 / 1	hakkı, ve	hakkı ve
463 / 12	خویش را	خویش
466 / 5	کشت	گشت
468 / 12	*sun`unun*	*san`atın*
468 / 13	sun'unun	san'atının
468 / 21	*mürîdlerin*	*merdlerin*
470 / 1	سگ	سنگ
470 / 21	گر کانند	گر گانند
470 / 28	کشتی	گشتی
471 / 25-26	25. satırdaki âyetin baş tarafındaki فاذا قراناه فاتّبع قرآنه cümlesi, 26. satırdaki âyetin sonuna gelecek ve şöyle harekelenecek فَاِذَا قَرَأْنَاهُ فَاتَّبِعْ قُرْآنَهُ	
478 / 18	هجاب	حجاب
479 / 9	وز	و از
485 / 21	بر کشما	بر شما
486 / 11	کشزار	کشت زار
487 / 15	زمین	زمین و
488 / 27	*vardır*	*O'dur*
491 / 18	بگه	پگه
495 / 4	کر	گر
499 / 14	"Atâ-yı zâtiyye"	"Atâyâ-yı zâtiyye"
499 / 29	Şişî'de	Şîsî'de
507 / 5	ابتلا	ابتلای
525 / 3	خیر	خیز
526 / 13	بر	پر

SAYFA / SATIR	YANLIŞ	DOĞRU
535 / 12	بین	ببین
536 / 3	"Sevgend	"Suvgend
556 / 9	منکر	منگر
557 / 4	oldu	öldü
557 / 9	هست	هشت
558 / 6	قوم	قومی
559 / 17	Yanlış: يَرزُقُونَ فَرِحين (Âl-i İmrân, 3/170	Doğru: يُرْزَقُونَ فَرِحِينَ (Âl-i İmrân, 3/169-1
565 / 18	حیاتست و مرگ	حیاتست مرگ
573 / 21	*haşir ve büyük*	*haşir büyük*
575 / 5	*kıssa mıdır*	*kıssadır*
580 / 28	بذست	بدست
581 / 8	چنن	چنین
581 / 9	*aydınlık*	*aydınlık [ümîdi*
584 / 12	کزیم	کریم
592 / 1	ویا عقیق	یا عقیق
592 / 22	نگردست	نکردست
595 / 5	چیر	چیز
595 / 24	Sever-i	Server-i
596 / 5	Muhamedî'ye	Muhammedî'y
598 / 18	و یکفیه	یکفیه
607 / 13	پوشتین	پوستین
624 / 30	ساز	سازی
628 / 8	çün ü çirâ	çûn ü çirâ
634 / 18	چنان چنانکه که	چنانکه
642 / 26	*damarlarımdaki*	*damarlardai*
642 / 27	*yara*	*yâr*
642 / 28	*yaram*	*yârim*

8. Cildin ilk baskısı için YANLIŞ-DOĞRU CETVELİ

SAYFA / SATIR	YANLIŞ	DOĞRU
19 / 7	olup	kör olup
21 / 2	oldu, ve	oldu ve
22 / 23	cism-i unusurî	cism-i unsurî
31 / 24	نان و تنور	نان تنور
32 / 15	aklı, sen	aklı sen,
34 / 18	قصۀ آن که کسی	قصۀ آنکه کسی
37 / 28	نعقل	عقل
39 / 16	garîden	gurrîden
43 / 11	“Ser-hod	“Ser-i hod
52 / 9	صفاند	صفند
52 / 10	*Pes*	*Beş*
54 / 1	گریست	کریست
54 / 2	2020.	2020. [2027]
54 / 8	2021. [2027]	2021.
59 / 5	ز ین	ز بن
60 / 21	*humâr-eşken*	*humâr-işken*
60 / 30	*humâr-eşken*	*humâr-işken*
63 / 25	دلها پریشان	دلهای پریشان
63 / 30	*gül burada*	*gül*
63 / 32	“Ârız”,	“Ârız”, burada
66 / 30	*Ona söz aldırdı,*	*Ona söz elverdi,*
70 / 13	انّها	انّها
70 / 14	الکنیَ	الکنیَ
75 / 21	Âmilî	Âmulî
80 / 28	filhakîkada	filhakîka da
113 / 1	“Dem zinde zeden”	“Dem-i zinde zeden”
120 / 9	ورد و سخن	ورد سخن
126 / 5	مرد	بردی
126 / 6	بیدار	بیداری
133 / 25	نباز	باز
142 / 2	havâniyyede	hayvâniyyede
145 / 21	*ona ta'bîr*	*ona akıl ta'bîr*
148 / 4	اللّهام	اللّهم
152 / 27	habuki	hâlbuki
154 / 15	نچون	چون
160 / 16	کرد تو	کردۀ تو
162 / 17	کی	که
173 / 6	*büt'ün*	*"büt"ün*
184 / 25	*hûy-ı Rab*	*hûy-Rab*
184 / 25	*O'nun*	*onun*
186 / 2	ذر و نسل	ذُرّ و نسل
188 / 6	Hâlık-ı Teâlâ	Hâlık Teâlâ
188 / 26	“sebelet”	“sebelet (سَبَلَةً)”
197 / 20	دُر	دَر
204 / 5	muhtezir	muhtazır
216 / 10	مندیش	میندیش
222 / 3	“Destenbevî”	“Destenbûy”
222 / 16	muhassenât-ı	muhassinât-ı
224 / 16	بی‌شتر	بیشتر
226 / 11	يُكَذِّبُ	يُكَذِّبَ
226 / 25	جویز	جوز
239 / 20	جُسُت	جَسَت
239 / 20	رُسُت	رَسَت
249 / 9	قوم	قومی
251 / 2	*vardır, ve*	*vardır ve*
252 / 9	پره	پره
259 / 13	*ki ondan*	*ki, ondan*
259 / 15	“Ne-pürdâzî”	“Ne-perdâzî”
259 / 15	“pürdâhten”	“perdâhten”
259 / 30	vermişdir ki onu	vermişdir ki, onu
260 / 9	müeyyed	müeyyid
261 / 8	Yanlış: *Et-Tedbîrâtü İlâhiyye*	Doğru: *Et-Tedbîrâtü'l-İlâhiyye*
264 / 16	*alev*	*ulüvv*
269 / 13	نکه	که
273 / 2	“şâh-ı çîn”	“şâh-çîn”
273 / 13	*olmamamışdır*	*olmamışdır*
275 / 27	زهرو بود	زهر بود
277 / 6	“kûçe”	“kû çi”
280 / 7	افتاد نیست	افتادنیست
280 / 10	“Üftâd nîst”de	“Üftâdenîst”de

SAYFA / SATIR	YANLIŞ	DOĞRU
309 / 5	"öndil"	"öndil (اُوگدل)"
323 / 19	*saykal-ı tevfîkî*	*saykal tevfîki*
326 / 24	"Cübân"	"Cebân"
329 / 18	نَستَعينُ	نَستَعينْ
335 / 20	دل دلدار دار	دلدار
341 / 27	آدم	يا آدم
353 / 13	bozdumve	bozdun ve
358 / 26	دُر	در
371 / 28	دارو	دارد
381 / 6	رنكهاى رنگين	خاكهاى رنگين
383 / 26	*kalbi*	*kalıbı*
385 / 16	*ölüm, ve*	*ölüm ve*
386 / 23	فانتبهوا	انتبهوا
387 / 21	مباد	مبادا
388 / 26	بديد	پديد
388 / 26	گشت	گشتى
389 / 5	*akılların*	*illetlerin*
389 / 13	تا شمار ريك	تا شمارى كه
391 / 14	"tâ bemând"	"tâ bemâned"
407 / 7	"tâ nemând"	"tâ nemâned"
407 / 9	"*Sihir*	"*Seher*
416 / 30	ist'dâd-ı	isti'dâd-ı
420 / 33	Bu numara	* Bu numara
432 / 4	بگفتند	بگفتندش
443 / 13	تنريه	تنزيه
445 / 10	خوذ	خود
448 / 18	دمِشق	دمَشق
457 / 25	geçmez, ve	geçmez ve
458 / 19	bırak, ve	bırak ve
462 / 7	اْلأبيات	اْلأبياتْ
462 / 16	"bâyîst"	"bi îst"
467 / 27	"Hasbîden"	"Husbîden"
475 / 15-16	*yeni ve eski*	*yeni eski*
478 / 23	شِكُوه	شُكُوه
479 / 1	"Şikûh"	"Şükûh"
485 / 1	"Ber kerden ser"	"Ber ser kerden"

SAYFA / SATIR	YANLIŞ	DOĞRU
499 / 22	*donsun*	*dönsün*
506 / 25	نچون	چون
514 / 10	ترى	تَرّى
515 / 18	*düştü, ve*	*düştü ve*
519 / 22	*vururum."*	*vurur."*
524 / 16	نمى	مى
532 / 16	جزو جزو	جزو جزو
557 / 15	فانتبهوا	انتبهوا
557 / 21	غمضة	غمزة
558 / 14	mahz hayâlden	mahz-ı hayâlde
567 / 3	كصبعت	كاصبعت
571 / 16	بنهسه	بنفسه
575 / 8	gördün	gördüm
577 / 2	ne derler?	nedirler?
583 / 11	تأ ثرى	تا ثرى
593 / 14	بشهٔ	پشّهٔ
596 / 12	[Eymin]	[:Eymin]
600 / 8	نزلزله	زلزله
608 / 3	"Nâz-hoş"	"Nâz-ı hoş"
614 / 27	*kibrin*	*gebrin*
616 / 22	*onları*	*onların*
618 / 12	gördükleri sûret	gördükleri sû
619 / 26	geldi, ve	geldi ve
620 / 18	*dînden*	*denîden*
620 / 20	müzevirin	müzevvirii
620 / 21	müzevirin	müzevvirii
620 / 23	müzeviri	müzevviri
621 / 3	müzevir	müzevvir
621 / 10	müzeviri	müzevviri
621 / 23	توانى	تَوانى
362 / 28	بودهء	بودهٔ
362 / 28	بودهء	بودهٔ
362 / 29	بودهء	بودهٔ
412 / 16	زادهء	زادهٔ

7. Cildin ilk baskısı için YANLIŞ-DOĞRU CETVELİ

SAYFA / SATIR	YANLIŞ	DOĞRU	SAYFA / SATIR	YANLIŞ	DOĞRU
9 / 10	muk_bele	mukābele	167 / 11	وَ مَا يَتَنَزَلَ	وَ مَا يَنَّزِلَ
9 / 17	muk_bele	mukābele	167 / 14	بيست	نيست
10 / 17	muk_bele	mukābele	180 / 11	پرسيد	پرستيد
13 / 10	شفاءُ	شفاءُ	181 / 23	*diliyesin*	*dileyesin*
14 / 16	bekleyicidir;	yenileyicidir;	194 / 22	گز	گر
27 / 31	uzak ıt!"	uzak tut!"	202 / 9	*melîk-*	*mülk-*
36 / 18	*Avvânlıktan*	*Avânlıktan*	204 / 2	*damarlıktan*	*damar[lı]lıktan*
36 / 22	*avvânlıktan*	*avânlıktan*	204 / 14	"Dereng"	"Direng"
37 / 2	*avvânın*	*avânın*	204 / 15	"Bî-dereng"	"Bî-direng"
37 / 17	*avvân*	*avân*	218 / 4	بارآ	بازآ
37 / 26	*avvânı*	*avânı*	218 / 10	حراسان	خراسان
37 / 26	*avvândan*	*avândan*	222 / 21	su gibi sâf	su gibi latîf ve sâf
37 / 27	"Avvân"	"Avvân" (عَوّان)	232 / 22-23	çıkıralana	çıkanlana
38 / 1	avvânı	avânı	237 / 2	tere	tera
38 / 2	avvândan	avândan	241 / 20	تا بخلق	تا بحلق
39 / 17	ديگر	دگر	248 / 12	كَهْ كهْ	كَهْ كه
49 / 17	*avvân*	*avân*	248 / 12	طين كَهْ	طين كه
50 / 1	كافراى	كافرى	254 / 18	وَ اَعْشِقَوُا	وَ اعْشِقَوُا
51 / 14	*avvân*	*avân*	259 / 23	پياه	پناه
51 / 27	*bırakmamaklıktır*	*bırakmaklıktır*	260 / 22	لاَ يَختِمنَكُمْ	لاَ يَخْطِمَنَّكُمْ
51 / 28	avvânlardan	avânlardan	268 / 17	سر	سِرَ
51 / 29	avvânlar	avânlar	270 / 10	از نبر	از نبرد
52 / 26	avvânlık	avânlık	272 / 12	عفريد	عفريت
67 / 15	fiil-i	fiili	287 / 9	آرد	آر و
81 / 8	tarahon	tarahon (طاراخون)	296 / 14	تزش	ترش
82 / 21	حارس	حارسى	297 / 26	"ümmühât"	"ümmehât"
93 / 8	الخبثين	الخبيثين	299 / 24	زين زر	زين رَزْ
104 / 12	آورد	آورى	303 / 7	تا بپشبت	تا بپشت
107 / 1	tâ ki seni bu	tâ ki bu	303 / 13	الاصلوب	الاصلاب
117 / 31	مسترح	مستراح	304 / 8	enişe [arış]	enişe (انيشه) [=arış]
147 / 9	وَ فَضَّلْنَا	وَ لَقَدْ فَضَّلْنَا	304 / 10	eniş [arış]	eniş (انيش) [=arış]
150 / 12	"Âb ve kil"den	"Âb ve gil"den	314 / 18	وَ رَضِيَ	رَضِيَ
166 / 27	خاصهٔ	خاصه	315 / 9-10	مِثْلُهَا جَزَاءُ سَيِّئَةٍ سَيِّئَةٌ	جَزَاءُ سَيِّئَةٍ سَيِّئَةٌ مِثْلُهَا

SAYFA / SATIR	YANLIŞ	DOĞRU
328 / 1	وَكَلَ	وَكَلْ
329 / 11	*Kara kömür senin hırsından kor oldu;*	*[Kor] senin hırsından [kara kömür] oldu;*
340 / 10	تام	نام
345 / 26	kîmde	kerîmede
351 / 22	پنداری	نپنداری
353 / 10	مُغتنم	مُغتنم
353 / 11	*muğlenem*	*muğtenem*
375 / 24	(Mâide, 5/231)	(Mâide, 5/31)
375 / 24	أخيه	أخي
376 / 25	بخوان	بخون
387 / 21	نكوتر	نيكوتر
395 / 13	فانتبهوا	انتبهوا
400 / 17	اوكنا	اوكتا
401 / 5	تَعلَمُونَ	تَعمَلُونَ
434 / 11	satır tamâmen bozuktur	
	Doğrusu: Bu sürh-i şerîfin yukarıya sûret-i rabtı budur ki: Yukarıki kıssada vazîfesi-	
435 / 4	وَلاَ	لاَ
436 / 20	mahz	mahz-ı
439 / 16	hayvandır, ve	hayvandır ve
449 / 11	كرهش	كره ش
451 / 3	bibirimize	birbirimize
453 / 20	در قدم	دو قدم
454 / 28	*gelir.*	*gelmez.*
472 / 21	müntekıllin	müntekılin
476 / 21	ediriz;	ederiz;
478 / 16	*ihtiyâr*	*ahyâr*
478 / 23	*rahîmdir.*	*racîmdir.*
485 / 19	girîzandır.	gürîzândır.
489 / 17	âledleri	âletleri
490 / 19	خيفة قلنا	خيفة موسى . قلنا
499 / 29	(kutâ') vâki'dir; ve "kutâ' "	(katâ') vâki'dir; ve "katâ' "
509 / 8	indallâhda	indallâh da
529 / 4	باالصدق	بالصدق
530 / 9	چسمت	جسمت
530 / 24	*Kulzüm*, ve	*Kulzüm* ve
530 / 31	enişi	enişi (انيشى)
535 / 3	قطر	قطرهْ
542 / 19	حليهاش	حليه اش
545 / 10	babası, ben	babası: [Eğer bana bunamış demezseniz] ben
551 / 10	ماندهست	مانده ست
555 / 9	شعلهها	شعله ها
557 / 1	چون شود	چون مى‌شود
557 / 26	ما بدء	ما بدى

6. Cildin ilk baskısı için YANLIŞ-DOĞRU CETVELİ

SAYFA / SATIR	YANLIŞ	DOĞRU
11 / 14-15	*Settâr'ının*	*Settâr'lığının*
12 / 8	نکه	که
15 / 3	kesen, ve	kesen ve
15 / 5	نخصم	خصم
16 / 4-5	*o tarafa*	*Dâvûd tarafına*
27 / 3	نهر	هر
28 / 10	*keşfi gönüle düşer*	*keşfi düşer*
33 / 4	نخويشتن	خويشتن
33 / 14	*yine*	*neye*
34 / 20	*kazıyıcı*	*kazıcı*
41 / 5	يكسره	يكسر
45 / 30	*O gözün*	*O öküzün*
47 / 3	her dilinde	her dilin de
48 / 18	*ondadır*	*evindedir*
51 / 27	"*reste*"	"*ruste*"
51 / 29	"Reste"	"Ruste"
52 / 4	"reste"	"ruste"
54 / 11	يبر	بر
58 / 18	*hücceti*	*sohbeti*
59 / 23	قصهى	قصهٔ
60 / 27	انرازهء	اندازۀ
63 / 21	بناغ	پناغ
68 / 12	لترسد	ترسد
69 / 24	دزدى	دزدئ
70 / 8	دامناز	دامن از
71 / 29	*o revâyı*	*o nâ-revâyı*
74 / 16	ميرميدندى	مى‌رميدندى
75 / 4	ميافتاد	مى‌افتاد
75 / 4	ميشد	مى‌شد
83 / 25	سى	سير و
85 / 10	المؤف	المؤمن
88 / 15	رويت	رؤيت
89 / 28	*gözü*	*sözü*
90 / 20	گمانى پردهء	گمانى بردۀ
91 / 26	زر	زود
97 / 3	مه	من
98 / 1	بچون	چون
107 / 24	نسوى	سوى
108 / 27	توزبيابين	توزيبابين
109 / 6	indallahta	indallah da
111 / 23	mesel	meseller
120 / 5	گور	كور
120 / 8	بينصيب	بى‌نصيب
120 / 11	رفته ستى	رفتستى
124 / 5	چشمهاى	چشمهٔ
131 / 29	يجفت	جفت
132 / 3	lâ-yünfek	lâ-yenfek
133 / 23	كهتان	كه تان
134 / 4	زنمت	زنم
137 / 17	senden sûrî	sûrî
142 / 21	ذرهاى	ذرۀ
145 / 24	رَبٌّ الْعَالَمِينَ	(Bu iki kelime â sonuna geçecek)
		أسأَلُكُمْ عَلَيْهِ مِنْ أَجْرٍ إِنْ أَجْرِيَ إِلَّا عَلَى رَبِّ الْعَالَمِينَ
147 / 11	بياندوه	بى‌اندوه
153 / 25	(Tevbe, 9/493)	(Tevbe, 9/49)
155 / 14	يتو	تو
155 / 14	كردهاى	كردۀ
158 / 20	بده ست	بد ست
158 / 31	الْإِنْسَ	الْإِنْسُ
163 / 22	نهايد	نه ايد
169 / 9	بينان	بى‌نان
169 / 19	بيسرمايه	بى‌سرمايه
169 / 26	ميبرند	مى‌برند
172 / 13	*o kîn,*	*o kîn*
175 / 24	هيك	يك
177 / 23	diye sorar,	diye sorar;
179 / 8	*bende-nüvâz*	*bende-nevâz*
180 / 24	نبسته	بسته
183 / 17	تيزى	تيزئ
194 / 18	ennine	fennine
195 / 13	بيندَمْ	بى‌نَدَمْ

SAYFA / SATIR	YANLIŞ	DOĞRU
197 / 15	"Sitürg"	"Sütürg"
206 / 26	بیسر و بیپای	بی‌سر و بی‌پای
215 / 9	öleydim,	öleydim
216 / 1	ناطقهی	ناطقهٔ
216 / 8	هم	همم
216 / 11	نابیابد	تابیابد
219 / 18	کت	کیت
232 / 21	قائممقام	قائم مقام
233 / 6	زیانگارش	زیانکارش
237 / 26	*kuvvetinden de,*	*kütundan da*
247 / 5	حی علی الفلاح	حَيَّ عَلْ فَلاح
249 / 18	قوبانی	قربانی
257 / 16	زنده یٔ	زندهٔ
257 / 16	پاینده یٔ	پایندهٔ
257 / 29	بردند تا	بردند تا
262 / 10	داد حقت	چون حقت
262 / 10	زمر	زامر
262 / 23	بنودی	نبودی
263 / 1	سه	وسه
274 / 10	گویی	گویی که
275 / 1	چون	چوب
276 / 23	چون پرید	چونکه پرید
280 / 3	شَجَرَت	شَجَرَة
281 / 7	فودا	فردا
286 / 6	lemme-i	lümme-i
288 / 17	اندر	کاندر
289 / 16	ماند بیضه	ماند به بیضه
290 / 17	زوق	ذوق
298 / 11	آزار	آزاد
300 / 4	بتش	تبش
301 / 29	چنگلوك	چنگ لوك
304 / 21	ببیند	بیند
311 / 10	صدقی	صَدَّقی
311 / 11	*sıdk*	*saddak*
311 / 13	kemâlât-ı" rûhânî	kemâlât-ı rûhânî"
319 / 17	خیوان	حیوان
322 / 16	عادا	عادی
327 / 7	ماهیت	به ماهیت
331 / 26	نشبت	نسبت
337 / 20	*sultânın*	*o sultânın*
338 / 19	گر بیان	گریبان
343 / 1	حورشید	خورشید
345 / 7	از وی	ازو می
345 / 15	گوشس	گوشش
348 / 25	جزو مهست خود جهان آن یك كسست او آگهست هر ستاره بر فلك	خود جهان آن یك كسست او آگهست هر ستاره بر فلك جزو مهست
349 / 22	دیگر	دگر
366 / 2	بیا درد	بیا ورد
372 / 17-18	کردن کردن	کردن
382 / 8	*kadar.*	*kadar gider.*
383 / 14	کو	گو
383 / 16	*sığmaz!"*	*sığmaz!" de!*
385 / Dipnot	okunabilir.	okunabilir (M. Tahralı).
388 / 11	رحت	رخت
391 / 1	بلای	بلا
392 / 21	*birinde*	*yerinde*
397 / 15	کویدم	گویدم
411 / 14	هنم اینجا	همینجا
416 / 24	پیشهایکه	پیشهایی که
417 / 1	رهید	رهیدن
417 / 23	جنگ	چنگ
417 / 26	sıcı	sancı
418 / 1	رنجور	رنجوری
418 / 21	چارها	چاره‌ها
418 / 21	پارها	پاره‌ها
418 / 25	آقبت	عاقبت
419 / 1	وَ اذَا	فَاذَا
419 / 2	(A'râf, 7/3)	(A'râf, 7/34)
420 / 2	ملاقت	ملامت
426 / 18-19	اَلْیَتیمَ فَلا تَقْهَرْ فَامَّا	فَامَّا الْیَتیمَ فَلا تَقْهَرْ
427 / 25	مَاذَادُوکُمْ	مَازَادُوکُمْ
429 / 3	دا	دل
431 / 11	گریخت	گریختن
435 / 8	سیه	سینه
435 / 22	سورت	صورت
436 / 19	سواخ	سوراخ
438 / 13	"eûne"	"a'vüne"

SAYFA / SATIR	YANLIŞ	DOĞRU
439 / 8	"Tamtırâk",	"Tamtırâk",*
Dipnot: * A. Avni Bey "Tumturâk" kelimesini "tamtırâk" olarak harekelemiş ve öylece açıklamıştır (M.Tahralı).		
440 / 1	چون	چو
440 / 13	زشت ها	زشتها
442 / 6	تيز	نيز
446 / 22	müeyyed	müeyyid
446 / 25	بدى	بُدى
447 / 10	آنش ست	آتَشَست
458 / 27	muhassenât-ı	muhassinât-ı
459 / 28	ورى	روى
486 / 5	*sâdelik*	*sâde-dilin*
491 / 2	muhassenât-ı	muhassinât-ı
500 / 26	بعيبش	بغيبش
502 / 7	سالك	سگ
504 / 15	كفت	گفت
505 / 28-29	*sıfatlarını bulacaklardır.*	*sakallarını yolacaklardır.*
514 / 23	خداى	خدايى
515 / 1	كبگ	كبك
515 / 17	كبگ	كبك
517 / 10	بشنو	بشنود
522 / 1	توست	تواست
522 / 1	سوست	سواست
526 / 24	فرعها	قُرعَه
528 / 9	*vasl-ı cû*	*vasl-cû*
531 / 6	*et-Tedbîrâtu*	*et-Tedbîrâtü'l-*
535 / 12	*Toprak*	*Can*
537 / 6	جذبه	جذبهٔ
542 / 19	آتشگده	آتشكده
542 / 22	"Gede"	"Kede"
542 / 22	"ateş-gede"	"âteş-kede"
543 / 2	kaıbinde	kalbinde
543 / 29	Filhakîkada	Filhakîka da
548 / 19	*bu*	*yüz*
551 / 5	خلق	حلق
551 / 15	چارها	چاره‌ها

SAYFA / SATIR	YANLIŞ	DOĞRU
561 / 3	دروست	دورست
562 / 21	*âzâdlığındandır?"*	*âzâdlığındandı*
568 / 8	bâb	bâm
569 / 22	عمد	عُمُد
569 / 24	"Amed"	"Umud"
572 / 13	بحجركم	بحجزكم
572 / 13	نقتحمون	تقتحمون
573 / 12	tâğî	tâgî
573 / 14	"Tâğî"	"Tâgî"
573 / 24	خوجه آن زبان	واجه آن زمان
575 / 2	"münhazim"	"münhazim" (م
575 / 27	galabeden	galebeden
578 / 13	جاوران	جاودان
578 / 25	اين بغير	اين ره بغير
579 / 11	رُخشان	رَخشان
580 / 26	*ölmüş*	*olmuş*
582 / 14	جازبست	جاذبست
584 / 5	*ettin,*	*ettik,*
588 / 25	نفي	نفس
592 / 10	كُل	كَل
592 / 12	"safd"ın	"safed"in
595 / 11	ديگر	دگر
596 / 25	"Kazârânden"	"Kazâ rân
597 / 13	چوينده	جوينده
598 / 7	سايهايى	سايه‌هايى
599 / 6	رسيد	رسيده
605 / 22	velâ	vely (لى
605 / 24	velâ	vely (لى
609 / 9	zümrûd-i	zümrüd
614 / 16	aşkttır	aşktır
615 / 4-5	"Dühyâ	"Dünyâ
620 / 6	اندر	اندر بزم
627 / 1	خوشهاى	خوشه‌هاى
630 / 11	ديدهاى	ديده‌هاى
632 / 10	حمله	جمله
633 / 30	*cüz'ünü*	*gayrini*
636 / 19	كشتس	كِشتش

5. Cildin ilk baskısı için YANLIŞ-DOĞRU CETVELİ

SAYFA / SATIR	YANLIŞ	DOĞRU
11 / 6	جُنُوذُ اللّٰه	جُنُودُ اللّٰه
19 / 9	hakkānîye	Hakkānî'ye
21 / 13	رَبَّه	رُبَّه
25 / 18	semirden (سميردن)[?]	semirten (سميردن)
34 / 1	نشود	نشنود
34 / 26	dair	bir
37 / 6	از ى	از پى
38 / 23	فردا	فرد
39 / 25	yetimdirler,	yetimdirler;
44 / 14	*için, ve*	*için*
51 / 22	Binâenelayeh	Binâenaleyh
51 / 25	بنگو	بنگر
56 / 13	كى	كه
60 / 16	وَعَلَموا	واَعْلَموا
61 / 28	ما في	ما لَيْسَ في
62 / 12	delâlete	dalâlete
63 / 5	گفتند	بگفتند
63 / 15	حى على الفلاح	حَيَّ عَلَى فَلاح
67 / 8	"'Utû"	"'Utüvv"
67 / 30	pesîman	peşîman
72 / 14	الانْسانَ وَنَأى	الانْسانَ اَعْرَضَ وَنَأى
72 / 16	Hak	[yüz çevirir ve] Hak
83 / 4	Yanlış: وَيَفْعَلُ اللّٰهُ مَا يَشَاءُ يَحْكُمُ مَا يُرِيدُ	Doğru: وَيَفْعَلُ اللّٰهُ مَا يَشَاءُ (İbrâhim, 14/27) ve [اِنَّ اللّٰهَ] يَحْكُمُ مَا يُرِيدُ (Mâide, 5/1)
84 / 1	كردهاى	كردهٔ
84 / 1	بردهاى	بردهٔ
85 / 13	*zerû'da*	*zürû'da*
87 / 23	كور	گور
87 / 24	*firâr*	*mezâr*
89 / 2	سومى	شومئ
92 / 13	خرس	حرص
93 / 7	eder?"	eder"
96 / 14	evzâk-ı	ezvâk-ı
96 / 24	Sâlik'	Sâlik,
99 / 6	karşı, ve	karşı ve
100 / 1	جزو	جزوِ
100 / 2	*cüz' ve muttasıl*	*cüz'-i muttası*
100 / 3	cüz' ve muttasılı	cüz'-i muttası
100 / 5	cüz' ve muttasılı	cüz'-i muttası
101 / 9	bilmezdiniz, ve	bilmezdiniz v
101 / 22	كشتى	كشتئ
105 / 5	أُولَئِكَ	فَأُولَئِكَ
107 / 5	أَعَرَضَ	أَعْرَضَ
113 / 1	(Abese, 80/70-21)	(Abese, 80/17-
113 / 15	bârî Teâlâ	Bârî Teâlâ
114 / 28	ٱلْأَبْصَارُ إِذَا	ٱلْأَبْصَارُ إِذْ
123 / 21	يار گَرْد	يار گُرْدْ
127 / 19	خَير	خَيِّر
132 / 20	جزو	جزوِ
133 / 29	حفضه	خفضه
137 / 13	نهان	جهان
141 / 15	"Sözümüzü	"Sözünüzü
141 / 20	ديگيرها	ديگرها
143 / 3	dineyen	dinleyen
146 / 12	غصهء	غصه
147 / 16	غَرِس	غَرْس
147 / 18	"Gırs"	"Gars"
151 / 2	*eymin-âbâd*	*îmin-âbâd*
152 / 18	şey	şeyh
161 / 13	"Sepes"	"Sipes"
168 / 26	پيشته ى	پيشهٔ
172 / 3	حرس	جرس
183 / 23	*Ehre-*	*Ehri-*
183 / 25	"Ehremen"	"Ehrimen"
191 / 11	دعوى	دعوئ

SAYFA / SATIR	YANLIŞ	DOĞRU
192 / 28	*damarlığı*	*damarlı[lı]ğı*
205 / 28	مكش	بكش
214 / 7	فر تاب	فر وتاب
216 / 4	رس	رسى
219 / 23	وَلَتَعْرِفَنَّهُمْ	وَ لَتَعْرِفَنَّهُمْ
231 / 19	كع	كه
237 / 25-26	*şikem-hârların*	*şikem-horların*
237 / 32	löpçülerin	lüpçülerin
238 / 6	بجوشيندن	بجوشيدند
239 / 2	باز كشتن	بازگشتن
244 / 10	ürkttü	ürktü
250 / 26	*Löpçülersiniz*	*Lüpçülersiniz*
250 / 28	"Tabla-hâr"	"Tabla-hor"
250 / 28	löpçü	lüpçü
253 / 5	ve geceden	o geceden
254 / 5	رتخت	تخت
256 / 12	آزان	ازآن
258 / 1	hakkānî"	Hakkānî"
263 / 27	خيزم	هيزم
277 / 26	ژارخا	ژاژخا
278 / 4	رفتهء	رفته در
282 / 14	او بى	او بى
284 / 20-21	*olmuş*	*ölmüş*
284 / 25	olmuş	ölmüş
284 / 28	olmuş	ölmüş
287 / 19	نى	نه
291 / 13	girişme	kirişme
293 / 6	*muallim*	*muallem*
294 / 28	عجت	عجب
298 / 20	كريد	كرديد
298 / 22	"Pîş-i âhenk"	"Pîş-âheng"
299 / 31	بسسته	بشسته
303 / 19	müeyyed	müeyyid
306 / 12	eymin	îmin [:eymin]
309 / 12	نسبت	نيست

SAYFA / SATIR	YANLIŞ	DOĞRU
311 / 5	ساحراى بد	ساحرى بَدْ
316 / 8	بعدزان	بعد از آن
319 / 26	اخطاست	خطاست
325 / 13	واران	و از آن
325 / 25	بى ثابت	بى تاب
330 / 9	دسد	رسد
331 / 21	مسريفهاى	تشريفهاى
337 / 16	و ستست	د ستست
352 / 28	خويش	خويشى
364 / 17	*Bu küfr-i*	*Bu küfür*
372 / 13	صاق	صاف
372 / 27-28	*sâkını*	*sâfını*
372 / 28	*lübbü*	*lebi*
392 / 14	خواريست	خوارى شُسْت
392 / 14	مُنْبِلى	مَنْبَلى
392 / 17	"münbil"	"menbel"
393 / 4	"Mülî" zengîn	"Melî" zengin
393 / 5	خسيم	خسبم
393 / 11	ننوشتهء	بنوشتهٔ
393 / 11	ديگر	دگر
394 / 12	كزد	كرد
395 / 18	معجزانش	معجزاتش
398 / 10	"küfteş"	"güfteş"
402 / 27	ديگر	دگر
403 / 5	يكديگر	يكدگر

404 / 20-22

Yanlış: يَكْفُرُ بَعْضُهُمْ بَعْضاً وَ يَلْعَنُ بَعْضُهُمْ بَعْضاً وَ مَا لَهُمْ مِنْ نَاصِرِينَ (Ankebût, 29/25) ya'ni "O erbâb-ı i'tikādın ba'zısı, ba'zısını tekfîr; ve ba'zısı ba'zısını tel'în eder; halbuki onlar için yardımcı yoktur"

Doğru: يَكْفُرُ بَعْضُكُمْ بِبَعْضٍ وَ يَلْعَنُ بَعْضُكُمْ بَعْضاً وَمَأْوٰيكُمُ النَّارُ وَمَا لَكُمْ مِنْ نَاصِرِينَ (Ankebût, 29/25) ya'ni ["Ba'zınız ba'zınızı tekfîr eder; ve ba'zınız ba'zınızı tel'în eder; varacağınız yer cehennemdir; ve sizin hiç yardımcınız yoktur"]

SAYFA / SATIR	YANLIŞ	DOĞRU
404 / 27	فَانْذَرْ	فَانْذِرْ
407 / 9	ميزان	خيزان
408 / 7	پردان	يزدان
408 / 15	اونيفتند	او نيفتد
408 / 16	*Ve onların*	*O onların*
410 / 14	محوال	احوال
411 / 14	"remeh"	"reme"
414 / 4	آمدن	آمدند
420 / 20	"Me tu	"Meh tu
426 / 7	كشتند	گشتند
427 / 28	رَأَيْنَهُ وَأَكْبَرْنَهُ	رَأَيْنَهُ أَكْبَرْنَهُ
436 / 25	*münteış*	*münteaş*
444 / 12	تأثيد	تأثير
452 / 3	خلق	حلق
455 / 1	دين	وين
464 / 10	گوه	كوه
465 / 3	وَالنُّزُول	وَالنُّزُول
466 / 29	ذرها	ذره ها
488 / 4	باند	ماند
491 / 5	*eyâ*	*âyâ*
491 / 17	اصعبت	اصبعت
507 / 13	خَلَق	خُلُق
512 / 14	reşk-hôred"	reşk-hard"
514 / 15	نَعْجَةٌ فَقَالَ	نَعْجَةٌ وَاحِدَةٌ فَقَالَ
516 / 8-9		

Yanlış: *["Pîr de, mürîd de, derd de, devâ da benim! Bu sözü açık söylüyorum; Şems de, hudâ da benim!"]*

Doğru: *["Benim pîrim ve benim mürîdim, benim derdim ve benim devâm! Bu sözü açık söylüyorum: benim Şems'im ve benim efendim!"]*

SAYFA / SATIR	YANLIŞ	DOĞRU
518 / 1	كى قبادى	كيقبادى
521 / 12	[: görmü]	[: gönlü]
529 / 20	*gülünç*	*[güleç]*
529 / 23	gülünç	[güleç]
529 / 26	ميوه	ميوهٔ
536 / 31	افتاب	افتاد
541 / 8	اند پس	اندر پس
546 / 2	*açıltı*	*açtı*
550 / 18	پشوا	پيشوا
558 / 4	آدم	آمد
558 / 4	جَهْد	جُهْد
558 / 5	*cehdini*	*cühdünü*
558 / 6	"Cehd"	"Cühd",
558 / 12	cehdü'l-mukılli	cühdü'l-mukılli
594 / 1	آب آب	آب
594 / 1	آيت	آبت
596 / 27	تر	تو
599 / 1	âlemleri	âlimleri
599 / 18	مَنْ	وَمَنْ
599 / 19	وَهُوَ	فَهُوَ
604 / 5	نَدْرَدْ	نَدَرَدْ
606 / 3	از پشت	از پس پشت
607 / 3	*gördüm*	*görmedim*
617 / 6	گزافه	گزافه
617 / 25	و بيش	بيش و كم
621 / 24	*şâhıdır*	*şâhididir*
621 / 30	چون	چو
622 / 13	محنت	محنث
623 / 12	دام	وام
623 / 12	شنابست	شتابست
623 / 32-33	Mübdî'-i Feyyâz'dan	mebde'-i feyy
627 / 18	تو هسى	تو همى
636 / 31	Nebiyy	Nebî
638 / 4	آنكه	آنگه

2. Cildin ilk baskısı için YANLIŞ-DOĞRU CETVELİ

BEYİT NUMARASI	YANLIŞ	DOĞRU
1972. Beyit Farsça	گشودگ	گشود
1975. Beyit şerhi 1. st.	şer˜f	şerîf
1975. Beyit şerhi 4. st.	müeyyed	müeyyid
1997. Beyit anlamı	rengi	dengi
2006. Beyit şerhi 10. st.	ibi	gibi
2010. Beyit Farsça	كردى	گردى
2059. Beyit Farsça	امامه	عمامه
2066. Beyit şerhi 5. st.	(...)	1170
2078. Beyit Farsça	سردئ	سردى
2085. Beyit şerhi 3. st.	estidiği	estiği
2118. Beyit Farsça	كربه	كوبه
2139. Beyit Farsça	و و	و
2187. Beyit şerhi 7. st.	اَفْوَاهِهِمَ	اَفْوَاهِهِمْ
2225. Beyit anlamı	Ömer'e	ömre
2226. Beyit anlamı	Ömer	ömür
2226. Beyit şerhi 1. st.	Ömer	ömür
2226. Beyit şerhi 2. st.	Ömer'den	ömürden
2226. Beyit şerhi 6. st.	Ömer	ömür
2226. Beyit şerhi 6. st.	Ömer'in	ömrün
2226. Beyit şerhi 8. st.	Ömer'den	ömürden
2275. Beyit Farsça	ر	گر
2283. Beyit Farsça	بخشش	بخششش
2318. Beyit Farsça	گنجى ست	گنجيست
2352. Beyit şerhi 10. st.	hâline	hâle
2356. Beyit Farsça	باد بروت	باد و بروت
2365. Beyit Farsça	خمچو	همچو
2370. Beyit Farsça	او افسون	او فسون
2402. Beyit şerhi 2. st.	o	ev
2417. Beyit Farsça	از	ار
2439. Beyit anlamı	ola.	öle!
2457. Beyit şerhi 4. st.	خينش	حنينش
2476. Beyit anlamı	olmak	ölmek
2494. Beyit şerhi 3. st.	müteayyine	müteayyene
2509. Beyit şerhi 1. st.	و مِنَ	وجَعَلْنَا مِنَ
2513. Beyit şerhi 5-6. st.	seyr-i fillâh	seyr-fillâh
2521. Beyit şerhi 3. st.	hey'et-i	hey'et-
2523. Beyit Farsça	با سفل	بأ سفل
2524. Beyit Farsça	جهان	جهات
2548. Beyit şerhi 7. st.	بِطُغْوَيهَا	بِطَغْوَيهَا
2553. Beyit Farsça	شخنهء	شِحْنَهء
2598. Beyit Farsça	ك	كژ
2650. Beyit şerhi 2. st.	اَلْخَيْرُ	اَلْخَيْرِ
2687. Beyit anlamı	Alleh	Allah
2694. Beyit şerhi 4. st.	اَلرَّحْمَنِ	اَلرَّحْمَنُ
2696. Beyit Farsça	اَدْخُلْ	اُدْخُلْ
2711. Beyit Farsça	ج	چه
2739. Beyit şerhi 1. st.	"Güvâhî"	"Gevâhî"
2750. Beyit şerhi 8. st.	mücennes	münecces
2758. Beyit şerhi 7. st.	تَحْتِهَا	تَحْتَهَا

2784. Beyitin üstündeki başlığın 2. satırında بيش بود den sonra . كريم بردر او آيد. وكريم را صبر بيش بود ilâve edilecek

BEYİT NUMARASI	YANLIŞ	DOĞRU
2786. Beyit Farsça	ز بيا	ز يبا
2795. Beyit Farsça	نه ننوشد	ننوشد
2808. Beyit Farsça	خطيست	خظيست
2846. Beyit şerhi 4-5. st.	kimseler kimseler	kimseler
2848. Beyit anlamı	rahmeti	zahmeti
2859. Beyit Farsça	پرفتند	پذْرفْتند
2865. Beyit Farsça	بخوض	بحوض
2866. Beyit anlamı	gülüne	küllüne
2869. Beyit Farsça	در	دُرّ
2887. Beyit anlamı	dedik	diktik
2896. Beyit şerhi 1. st	adıdıdır	adıdır
3004. Beyit Farsça	بويم	بگويم
3008. Beyit Farsça	برو	برودر
3047. Beyit Farsça	تَزَاوَرْ	تَزَّاوَرْ
3048. Beyit Farsça	جزئ	جزوئ
3078. Beyit Farsça	ظانّينَ	ظانّين
3078. Beyit Farsça	كر	گر
3095. Beyit Farsça	در الا	در إلاّ
3097. Beyit üstündeki başlık	آنكس	آنكس كه
3143. Beyit Farsça	كند	كُنْد
3173. Beyit Farsça	هو	هر
3216. Beyit şerhi 2. st.	görderdim	gönderdim
3230. Beyit Farsça	اليمنى	اليمين
3301. Beyit anlamı	rebatı	ribâtı
3308. Beyit Farsça	فرو پر	فرّو پرّ
3447. Beyit Farsça	آستانمن	آستان من

BEYİT NUMARASI	YANLIŞ	DOĞR
3489. Beyit şerhi	حَمَلُوا التَّوْرِيَة	ا التَّوْرِيَة ثُمّ
3492. Beyit Farsça	به بينى	ببينى
3494. Beyit anlamı	ne vakit Hû'dan	ne vak hevâlar
3501. Beyit Farsça	به بينى	ببينى
3538. Beyit anlamı	falak	fakat
3548. Beyit Farsça	به بينند	ببينند
3548. Beyit Farsça	به بينم	ببينم
3581. Beyit Farsça	يكديگر	كدگر
3591. Beyit şerhi 1. st.	seblet	seblet-
3618. Beyit anlamı	gemeyen	gelmey
3625. Beyit Farsça	بندانش	ـگانش
3697. Beyit Farsça	خورر	خور
3741. Beyit şerhi 2. st.	فانه	فان
3805. Beyit şerhi	Aliyyü'l-	Aliyye
3829. Beyit üstündeki başlık	دآرن	آن
3837. Beyit Farsça	خسى است	بست
3837. Beyit Farsça	بسى است	ست
3905. Beyit Farsça	ظلمت ست	نست
3922. Beyit Farsça	مر	گر
4011. Beyit şerhi 2. st.	جسرا	سر
4017. Beyit Farsça	بهنام	گام
4026. Beyit Farsça	پُذْرَفْت	ِفْت
4032. Beyit şerhi 12. st.	نور	احد
4034. Beyit Farsça	ل	گل

BEYİT NUMARASI	YANLIŞ	DOĞRU
2786. Beyit Farsça	ز بيا	ز يبا
2795. Beyit Farsça	نه ننوشد	ننوشد
2808. Beyit Farsça	خطيست	خظيست
2846. Beyit şerhi 4-5. st.	kimseler kimseler	kimseler
2848. Beyit anlamı	rahmeti	zahmeti
2859. Beyit Farsça	پرفتند	پِذْرُفْتْند
2865. Beyit Farsça	بخوض	بحوض
2866. Beyit anlamı	gülüne	küllüne
2869. Beyit Farsça	در	دُرّ
2887. Beyit anlamı	dedik	diktik
2896. Beyit şerhi 1. st	adıdıdır	adıdır
3004. Beyit Farsça	بويم	بگويم
3008. Beyit Farsça	برو	برودر
3047. Beyit Farsça	تَزَاوَرْ	تَزَّاوَرْ
3048. Beyit Farsça	جزئ	جزوئ
3078. Beyit Farsça	ظانّينَ	ظانّين
3078. Beyit Farsça	كر	گر
3095. Beyit Farsça	در الا	در إلاّ
3097. Beyit üstündeki başlık	آنكس	آنكس كه
3143. Beyit Farsça	كند	كَنْد
3173. Beyit Farsça	هو	هر
3216. Beyit şerhi 2. st.	görderdim	gönderdim
3230. Beyit Farsça	اليمنى	اليمين
3301. Beyit anlamı	rebatı	ribâtı
3308. Beyit Farsça	فرو پر	فرّو پرّ
3447. Beyit Farsça	آستانمن	آستان من
3489. Beyit şerhi	حَمَلُوا التَّوْرِيَةَ	حَمَلُوا التَّوْرِيَةَ ثُمَّ
3492. Beyit Farsça	به بينى	ببينى
3494. Beyit anlamı	ne vakit Hû'dan	ne vakit hevâlardan
3501. Beyit Farsça	به بينى	ببينى
3538. Beyit anlamı	falak	fakat
3548. Beyit Farsça	به بينند	ببينند
3548. Beyit Farsça	به بينم	ببينم
3581. Beyit Farsça	يكديگر	يكدگر
3591. Beyit şerhi 1. st.	seblet	seblet-i
3618. Beyit anlamı	gemeyen	gelmeyen
3625. Beyit Farsça	بندانش	بندگانش
3697. Beyit Farsça	خورر	خور
3741. Beyit şerhi 2. st.	فانه	فان
3805. Beyit şerhi	Aliyyü'l-	Aliyye'l-
3829. Beyit üstündeki başlık	دآرن	در آن
3837. Beyit Farsça	خسى است	خسيست
3837. Beyit Farsça	بسى است	بسيست
3905. Beyit Farsça	ظلمت ست	ظلمتست
3922. Beyit Farsça	مر	مگر
4011. Beyit şerhi 2. st.	جسرا	جسر
4017. Beyit Farsça	بهنام	بهنگام
4026. Beyit Farsça	پُذْرَفْت	پَذْرُفْت
4032. Beyit şerhi 12. st.	نور	نور احد
4034. Beyit Farsça	ل	گل

1. Cildin ilk baskısı için YANLIŞ-DOĞRU CETVELİ

SAYFA / SATIR	YANLIŞ	DOĞRU	SAYFA / SATIR	YANLIŞ	DOĞRU
19 / 21	tal'ati	tal'at	144 / 30	mülâkî̈	mülâkî
26 / 7	gibi şekilde	şeklinde	149 / 11	مرد و مال	مرد مال
35 / 29	نوا	نوى	149 / 27	Esb-tâzî	Esb-i tâzî
35 / 30	ادهاست	اژدهاست	150 / 11	sûi'l-kazâ	sûü'l-kazâ
37 / 10	kudsî	kudsî-i	152 / 17	o akıl, câriyesi	o akıl câriyesi,
37 / 12	evvel-i	evvel	159 / 13	*Dîvân-ı Kerbîr*	*Dîvân-ı Kebîr*
37 / 24	اَمَّا	أَمَّا	176 / 12	براى گد	براى گدا
38 / 27	mu'ciz-nizâm	mu'ciz-nizâm-ı	183 / 23	*olsaydı*	*olmasaydı*
38 / 29	nemegîn-i	nemekîn-i	195 / 14,18	*tohmunu*	*tohumunu*
45 / 14	müverrici	mürevvici	207 / 3	ميفكن	در ميفكن
48 / 10	هستهاى	هستيهاى	209 / 10	هر	هم
48 / 29	نهء	نهٔ	215 / 10	پيس او	پيش او
59 / 25	*zebânîler*	*rabbânîler*	217 / 14	meşe'idir	menşe'idir
59 / 25	semâîler	semâvîler	217 / 27	mesetti	messetti
59 / 26	*kıblelerin*	*kabîlelerin*	226 / 3	الْمُطْمَئِنّ	الْمُطْمَئِنَّةُ
63 / 15	سَفَرَةٍ كِرَامٍ بَرَرَه	سَفَرَةٍ كِرَامٍ بَرَرَةٍ	226 / 27	هستئ	عيسئ
66 / 27	فيقصم	فيفصم	226 / 28	*cân-ı Îsâ*	*cân Îsâ'sı*
69 / 18	Urmu	[Urmiye]	234 / 1	Bunu gibi	Bunun gibi
78 / 20	isti'dâd mazharlanna	isti'dâd-ı fıtrîlerine	239 / 21	بيمارئ	بيمارى
79 / 6	قبْلِ	قَبْلُ	240 / 17	*Hani*	*Hani [sana]*
94 / 13	Hafz	Hafs	241 / 21	*alâkası*	*alâmeti*
94 / 19	*idim, ben*	*idim, [ney gibi] ben*	246 / 1	ديگر	دگر
101 / 26	-gerd-	-gird-	249 / 21	*bu*	*bir*
104 / 23	*feyz*	*kabz*	252 / 26	شرخ	شرح
119 / 3	شر	شد	253 / 24	تمامئ	تمامى
119 / 29	حانش	جانش	256 / 11	تَسْمَع	تَسْمَع
121 / 9	*râzı olmuş*	*râzı olunmuş*	259 / 14	عبد	عبدى
123 / 3	خوش	خوشى	264 / 10	نفح	نفخ
123 / 3	آتش	آتشى	269 / 4	جزو	جزؤ
126 / 23	nev'i insanı,	nev'i, insanı	273 / 23	efs-i	nefs-i
130 / 30	*gönül*	*göğün*	282 / 3	وحمت	رحمت

SAYFA / SATIR	YANLIŞ	DOĞRU
285 / 31	الهواى	الهوى
285 / 31	الشرعية	شرعية
293 / 19	*mürekkebini*	*merkebini*
298 / 11	جزو	جزؤ
304 / 5	ترجيخ	ترجيح
307 / 26	kedûret-i	küdûret-i
310 / 20	نقبول	مقبول
310 / 28	وى	يى
314 / 18	لَتَزُولَ	لِتَزُولَ
326 / 14	بيُوتًا	مِنَ الْجِبَالِ بيُوتًا
326 / 15	hâneler	[dağlardan] hâneler
330 / 19	خوگوش	خرگوش
334 / 26	بعدزان	بعدازان
341 / 11	معلم	معلم بود
346 / 13	جئت	جئت به
348 / 22	گرا	را
350 / 13	*sûret*	*su*
351 / 2,3	müeyyed	müeyyid
352 / 9	نُفرِقُ	لاَ نُفَرِّقُ
353 / 8	الَّذين	الدِّين
369 / 18	خُلقه	خَلْقه
381 / 10	مستئ	مستى
384 / 16	تو چنان	چنان
396 / 4	Mürde rîk	Mürde-rîg
397 / 26	rekûb	rakûb
397 / 29	*hafîz*	*hazîz*
398 / 23	زآب خاك	زآب وخاك
412 / 5	آزانها	ازانها
419 / 11	كشدن	كشتن
422 / 10	küşd	küşed
423 / 7	بنى	نبى
423 / 10	كاف	قاف
423 / 14	kesîfîm	kesîfimin
423 / 16	ربَّكَ	ربُّكَ
423 / 20	خرد	خود
440 / 4	alkıma	aklıma
442 / 1	عقل گوش	عقل وگوش
444 / 4	şey'ün" yerine	şey'in" yerine
444 / 4	"mâ fî	"mâ fîhi
444 / 8	قطرها	قطره ها
445 / 25	سفره است	سفره ست
446 / 22	*kazıcının*	*kazıcının canının*
452 / 10	فستغفرون	فيستغفرون
452 / 30	merteb-i	mertebe-i
454 / 21,25,28	*Hakem*	*Hikem*
468 / 14	غلام هر	غلام وهر
472 / 1	مگوفت	نگفت
473 / 3	اَشَاءَ	اَشَاءُ
479 / 7	يُؤمِن	يُؤْمِن
480 / 23	شرخ	شرح
496 / 20	هو	هر
498 / 25	شريك	شريكى
510 / 29	هم آتشى	هم آتش
519 / 10	حوف	حرف
525 / 23	هو	هر
526 / 5	*hûn-ı bahâmızı*	*hûn-bahâmızı*
527 / 9	*bir akıl*	*bu akıl*
528 / 25	شيرين	شيرينى
532 / 14	muvâfık	demek muvâfık
534 / 22	نالها	ناله ها
536 / 27	*cânıdan*	*cânından*
545 / 29	كَلمَاتَ	كَلمَاتُ
552 / 4	پاَيِ	پايِى
555 / 3	انى	انى
556 / 13	*hoşcağızlar*	*kuşcağızlar*
558 / 19	قاصداتش	قاصدانش
564 / 10	هوتا	هوتًّا
567 / 2	ماشاء الله	ماشاء الله كان
570 / 5	مَطْوِيَّاتُ	مَطْوِيَّاتٌ